

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

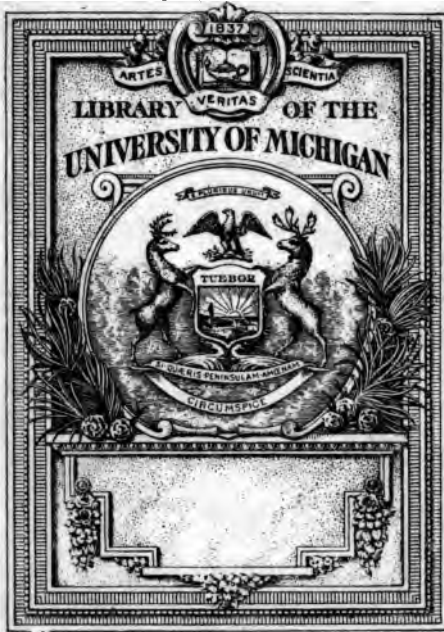
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A 469633

THE GIFT OF
Dr. C. C. Warden

13 14
C. SALLUSTII CRISPI

O P E R A

OMNIA, QUÆ EXTANT,

INTERPRETATIONE

ET

NOTIS

ILLUSTRAVIT

DANIEL CRISPINUS

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

IN HAC EDITIONE INNUMERA PRIORIS ERRATA DILIGENTISSIME
ANIMADVERSA, CORRIGUNTUR.

L O N D I N I :

IMPENSIS G. ET J. ROBINSON, W. ET W. GINGER, H. GARDNER,
F. ET C. RIVINGTON, G. WILKIE, J. SCATCHERD,
T. N. LONGMAN, ET O. REES, C. LAW, J. WALKER,
ET DARTON ET HARVEY.

1803.

Handwritten: G. B. Crispinus Delphini M.D.

878

S

C 93

1803

M. Brown, Printer, St. John's Square.

L E C T O R E M.

QUIS fuerit Crispus Sallustius, antequàm tibi sifteretur, monendus esses, amice lector: Sed illud quia viri juxta docti et celebres egregiè præstiterunt, supervacaneum duximus eorum benè scripta recoquere: Adeòque ex illis, si lubet, auctoris nostri et vitam et mores cognoveris. Aliud est, quod à nobis jure, meritòque expectes; quemnam, scilicet, ex hâc novâ Sallustii editione, fructum carpere possis. Institutum, totiusque operis designationem si spectes, nihil non sperare audeas: Nam, quod antè omnia monitum te volumus, non instinctu nostro, sed sapientissimi ducis Montauserii, serenissimi Delphini moderatoris jussu, consilioque; eximium, eo quo videbis ornatu, historicum tibi exhibemus, Ille, ut est omni humanarum literarum elegantia excultus, ubi instituendo principi præpositus est, quonam potissimum modo singuli auctores faciliè, feliciterque legerentur, coepit cogitare: quæ lucem adderent legentium animis: quæ impedimentum inferrent: eaque omnia animadvertit, quæ non modò serenissimi Delphini, sed publica etiam studia juvare possent. Duæ sunt in legendis auctoribus difficultates, quæ festinantibus et minùs exercitatis negotium faceffant: Prior quidem, quàm facit ipse sermo et dictio; seu quæ ex linguæ idiomate oritur: Alia verò, quæ rebus ipsis adscribitur; quas vel obiter illi in cursu orationis, vel tanquàm abundè cognitas attigerunt; quâvis de causâ deniquè, non satis adnotatum omnium, explicaverunt. Multam equidem, eamque proximè laudibilem operam in his solvendis difficultatibus collocaverunt hactenùs viri eruditissimi: At suo loco, nec sibi commodè visâ sunt posita quæ illi cæteroquin optimè

AD LECTOREM.

scripserunt. Eorum enim commentarios ubi inspicias, quæ ad nudam vocum et phrasim pertinent significationem, aut peculiarem sermonis declarationem, ea cum ulteriori rerum enarratione commixta invenies: Ex quo oritur, ut, cum aliquam ex his notis inspicere velis, non ea prius occurrat, quam in aliis, contra animi tui desiderium, tempus consumpseris. Ne quid ejusmodi eveniret, egregie providit vir prudentissimus. Namque interpretationem, quæ ad vocum et sermonis facit explanationem, seorsum a notis, quæ res ipsas evolvunt, proponendam decrevit: Nisi fortè, quando qui ad notas majores nonnullæ circa dictionem difficultates essent retrahendæ. Designavit insuper, quò omnia primo statim intuitu occurrerent, ut notis arithmeticis loca, ubi interpretatione opus esset, indicarentur: alphabeti autem literis, quæ notas policerent. Minuta verò hæc sunt, quæ primò delineantis animum occupaverunt. Aliud unâ et eadem operâ ab ipso quæsitum est; ubertas, scilicet, et sermonis copia. Non enim tantum in interpretatione suo quoque et naturali loco restituendas voluit partes orationis singulas; nominativum ante verbum, deinde accusativum, &c. sed synonymam, obscurarum vice præsertim aliarum etiam vocum substituendam statuit: Ut sic tum sensus clarissimus appareat, tum verborum vis et propria significatio disjudicetur, abundantiaque inducatur: Quanquam ex poetis hic fructus erit multò uberimus. Restabat aliud nihil, nisi tam utili, tamque laudabili consilio manum admoveere. Rem verò ipsam, ut videtur, in se recepit gratus bonarum literarum genius: Nam a quo incæpto retrahere impensam maximam quivis credidisset, ei rei ne minimum quidem obtulit impedimentum. Nimirum in ea tempora incidimus, quibus regum munificentissimus, hominumque ocularissimus, imperium obtinet. Cum ergo dux illustrissimus Montausérius ad honoris summum fastigium sublatus, lectusque inter proceres fide ac sapientiâ præcellentes, quos magno numero hodiè præsertim habet alma Gallia, regiae Delphini institutioni incumberet, ea perficienda curavit, quæ antè cogitaverat: Studiosissimè apud omnes literatos, intra et extra regni fines,quirendos jussit, viros instituti sui administratos; quos beneficentiâ, et omni favore clientes suos fecit. Quantum de bonis literis, litera-

AD LECTOREM.

tisque, toto deniquè Musarum choro meruerit, qui omnes, quotquot habemus Latinæ linguæ auctores, eo, quò præscripsit modò, castigandos et enarrandos procuravit, non ego, in hac infantia, sed quibuscumque bonorum omnium non fuerit innata turpis adversatio, omnes prædicabunt. Jam nihil opus erit vernaculis istis, et quotannis ferè renovandis interpretationibus, quæ vix satis unquam auctoris sensum et scopum assequuntur; semper ab ejus ratione, modoque recedunt. Quisquis in Latinæ linguæ cognoscendis principiis operam suam per sex menses adhibere voluerit, is postea solus magnam illam virtutis altricem, veterem Romam dico, poterit perlustrare; tutusque venerandorum ejus se, uliorum manes in auxilium et consilium evocare. Utinam verò, quod reliquum est, tam multis commoditatibus culpâ nostrâ nihil detractum fuerit. Socordia non eveniret profectò: Quæ autem per imperitiam turbata fuerint, ea ut humanitate tuâ excusare velis, lector benevole, oramus. Quòd si illustrissimus Condomienfis episcopus ex assiduis, quibus, in erudiendo principe, detinetur curis, ad hæc levia animum demittere potuisset; aut nobilissimo Huetio in earundem curarum partem ascito, quâ benevolentia laborantibus nobis nonnunquam subvenit, eadem totum opus ad examen suum revocare licuisset, aliquid certè promovendis studiis utilius excudere potuissimus. Quod nobis, qui priores in hanc arenam descendimus, quoniam fortuna melior invidit, si quid in hoc quasi præludio peccaverimus, aliorum, qui idem decurrunt stadium, diligentia farsietur. Multa dicenda superessent, ut quibusdam hominibus, quos nominare nihil attinet, non tam satisfaceremus, quod nemo natus fecerit, quàm respondere-mus: At, quietem nostram qui nihil turbaverunt, illis multò melius erit quietam mentem bonâ prece deprecari. Quomodo-cumque errata nostra patefecerint, nisi fortè etiam illis, apud Superos semper commorantibus, indignum videbitur ad tam vilia sese demittere, lubentissimo animo corrigemus. Tu modò, id quod res est, cogita, candide lector, nos maximo studio enisus esse, ut auctorem nostrum in perfacili cognitione poneremus. Hinc indè, indiscriminatim, quæcumque ad hunc scopum ducere credidimus, securi desumpsimus: Nequè eò minimùm cujusquam scriptoris laudi gloriæve de-

AD LECTOREM.

tractum volumus, quòd, utenda quæ illi in lucem ediderunt, ea nos ex illorum benignitate hauserimus. Ita verò agere factius fore visum est, quàm, ut illi factitarant, singula suis auctoribus attribuere. Nam, ut taceam quod proluxæ est istud quandoque disquisitionis, nullius, aut certè minimæ utilitatis; proum est, eâ diligentia, in eam, quam maximè vitaveris, incidere vituperationem: Quippè quem statim malevoli furem appellauerint, si quid, quod tutè benè annotaveris, alii, quos quidem nunquam videris, antè te observauerint. Tentauimus siquidem ex proprio censu nonnulla tibi eruerè, lector; exindè tamen laudem nullam aucupamur. Minima sunt, quæ, tu nisi, pro tuâ æquitate, ex bonâ nostrâ voluntate metitus fueris, vix tantilli esse pretii confitemur. Fructum verò, magnamque laboris nostri mercedem, qui nos stimulauit, aculeum, benefaciendi studium, nobis duximus: ut jam, si quid ad te perveniat compendii, voluptati nostræ accedat cumulus. Diu verò multumque vale.

PETRUS CRINITUS

DI

HISTORICIS

AC

ORATORIBUS LATINIS.

CRISPUS Sallustius Amiterni natus traditur, in agro Sabino, quo anno Atheniensium urbs a L. Sullâ devicta, atque vastata est, ut Romani annales referunt; ex nobili Sallustiorum familiâ ortus est, quæ diù in secundo ordine dignitatem servavit, idemque in urbe educatus creditur, et a teneris annis operam ac studium impendisse optimis disciplinis: sed cum in ea tempora incidisset, quibus corrupti civium mores variis partibus atque factionibus forent, neque virtuti præmia, aut bonis ingeniis adessent, in tam depravatâ civitate, quod idem Sallustius fatetur, victum ejus ingenium voluptatibus, facile succubuit. Itaque cum ad remp. pro ætate foret delatus, propter civium improbitatem et factiones, multa adversa pertulit: nam tum præcipue Surianis partibus infecta civitas æstuabat. Constât ex veterum commentariis, Sallustium ipsum ingenio fuisse a. r. et in studiis literarum accurato, tum maxime in scribenda historiâ. Præceptorem habuit inter alios Atcium Prætextatum, qui Philologum se appellavit, et ab eo edoctus est de ratione rectè scribendi; ut a Suetonio Tranquillo traditur, qui et Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Prætextato eruditum, atque instructum; maxime autem M. Catonis studiosus fuit: ex cujus commentariis verba excerpfit, et velut breviarium ad usum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epistolâ ad M. Antonium, refert; in quâ ipsum Antonium, ceu infantem, increpat, quod ea scribere vellet, quæ mirentur potius homines, quàm quæ intelligant. Sed interim ad Sallusti commentarios. Historiam composuit de L. Catilinæ conjuratione contra R. Senatum, et item de bello Jugurthæ, qui Numidiæ

PETRUS CRINITUS

rex factus, diù contra Romanos strenuè rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario et Sullâ, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem; quod opus libris aliquot à Sallustio absolutum traditur: et adhuc supersunt quædam, veluti absolutissimi operis reliquæ, in quibus Sallustii diligentia in historiâ describendâ, atque gravitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eum regionem adiisse, ac maximâ solertiâ perlustrâsse, quò majore fide atque officio veritatem exploraret. Avienus certe Rufus plurimum Sallustii diligentiam, atque studium commendavit: sed et Gellius, vir Romanus, qui veterum eruditionis Aristarchus habebatur, ita de Sallustii oratione disserit: *Elegantia, inquit, Sallustii, verborumque facundia, et novandi studium, cum multâ profus invidiâ fuit; plures non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque, et obsecrare, in quibus plura inscitæ, aut malignæ vellicant; quin et hunc proprietatis servantissimum vocat.* Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, sicuti ab Annao Senecâ scribitur, ut quædam ex historiâ Thucydidis translata, et eleganter assumpta, velut depravata, et corrupta illi objecerit, idque ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Aurelius Fulcus dicebat, verum putavit se facilius Sallustium vincere, si prius Thucydidem ipsum præferret. Asinius quoque Pollio librum scripsit, quò Sallustii scripta reprehenderet, quòd in iis nimîa quædam affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir maturo et gravi judicio, æfferunt, oratione Sallustii, atque brevitate nihil fieri posse perfectius, præsertim apud vacuas et eruditas aures; neque veritus est idem Fabius, Thucydidem, in scribendâ historiâ apud Græcos principi, Sallustium ipsum opponere, sicuti T. Livium Herodoto: quo factum est, ut cùm plures voluerint dicendi genus Sallustianum sequi, minime sint affecti. Est enim ejus oratio tam absoluta, tam casta, tam innocens, ut meritò ab eruditis divina brevis censetur: nam et Arruntius, qui belli Punicum historiâ scripsit, Sallustium tantum concessit, ut ejus orationem maximo studio sequeretur; quod aibi diximus. Nec illud ignoratur, consuevisse Sallustium magno labore ac studio scribere, ut nihil non absolutum, atque perfectum videri posset; quod ex ipsâ lectione facile colligitur. Amicos in primis doctrinâ, et ingenio nobiles habuit, ut Cornelium Nepotem, Messalam, et Nigidium Figulum, qui perisse in exilio traditur; Julium præterea Cæsarem magno studio dilexit, à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honestatus est. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticum, Pompeii libertum, satyras contra Sallustium composuisse; eumque mordaci et virulento carmine lacerâsse, ut qui luronem illum, popiponemque, et nebulonem, ac lustrum appellârit, tum vitâ, scriptisque monstrosam, ac M. Catonis verborum furem ineruditissimum: quod ipsum non aliâ ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut studium suum, atque officium ergà patronum Pompeium probaret: quem virum Sallustius ore improbo, animo autem inverecundo esse scripserat: itaque mirandum non est, si tam acerbè, atque satyricè libertus Lenæus contra Sallustium aciem styli exacuit. Quantum odii, atque inimicitiae, inter hunc et M. Ciceronem extiterit, notissimum est: quod utriusque violenæ, atque acerrimæ orationes ita demonstrant: ut neuter videri possit satis sui rationem habuisse, dum alteri malè diceret. Quâ in re non sunt multâ referenda, cùm ex Hieronymi Fabii autoritate constet, eos ho-

DE HISTOR. AC ORAT. LATINIS.

mines longè aberrasse, qui confectas magis orationes ab aliis, quàm à Sallustio et Cicerone habitas crediderint. Et sanè tam corruptis moribus Sallustius, ingenio tam proclivi ad luxum fuit, ut paternam domum, vivente adhuc patre, turpissimâ ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia à M. Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiam et Gallio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, loricis caesum, ac datâ pecuniâ dimissum, quâ ratione factum est, ut M. Cicero appellare illum non dubitaverit, mensarum assecram, cubiculorum pellicem et adulterum. Dignitates publicas gessit, et quaesturæ, et tribunatûs honorem affectus est, seu nullâ quidem laude, aut commendatione, adeò libidine magis, quàm ratione; et publicè et privatim vixit: nam et ad iudicium subfelia abtractus, fortunâ extremâ (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici eâ de causa senatu ejectum fuisse à censoribus, quòd ingenti libidine matronas confectaretur. Illud quoque de Sallustio relatum est, patrocínio et favore C. Cæliaris consecutum fuisse præturam Africæ inferioris, ex quâ dives factus, cum in Urbem rediret, pretiosissimos hortos in regione ad Malum Panicum comparavit, ac Tiburti villam, quæ à Cicerone itidem illi obijciuntur. Neque defunt qui scribunt Terentiâ M. Ciceronis uxorem ab eo repodiatam, Sallustio nupsisse; ac deinceps Messia Corvino, viro in eloquentiâ clarissimo: quod etiam sub loco scripsimus. Sciendum est fuisse plures Sallustios: nam et Cneus à M. Tullio celebratur, in Sallustiorum familiâ insignis, et M. Ciceroni, ac Cn. Pompeio maximè familiaris; quod ex iis epistolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum scribit: quâ in re imprudenter quidam decepti sunt, cum Sallustii Empedoclea ignorarent; ut alibi demonstravi. Sunt qui tradunt, ad annum secundum et LX eum vixisse, et in patriâ annis aliquot pòt obisse: quod ex veterum commentariis colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est, ut multi testantur.

*Hic erit, ut perhibent doctæ corda virorum,
Crispus Romanus primus in historia:*

GERARDUS JOHANNES VOSSIUS

DE

HISTORICIS LATINIS

C. SALLUSTIUS Crispus natus Olympiad. CLXXIII. an. III. quem ad annum Anonymus in Ὀλυμπιαδων ἀναγραφῇ hæc annotat: Σύλλας τὰς Ἀθῆνας ἐξεπολιόρχησε μὲν ὁ Ἀθηγητῆς Κρίσπος Σαλούργιος ἱστορίστροφος ἱγυῖνθη. *Sylla Athenas expugnat secundo mense biberno. Crispus Sallustius historicus nascitur.* Is est annus Urbis conditæ 15CLXVIII. Ubi videmus, Græcos scribere Σαλούργιος. Et sanè itidè in Mss. meis, et antiquioribus editionibus, vocatur in aliis Mss. et lapidibus. Marmor effosum juxta rudera Sallustianæ domus:

M. AURELIUS PACORUS
ET M. COCCEIUS STRATOCLES
EDITUI VENERIS HORTORUM
SALLUSTIANORUM BASEM CUM
PAVIMENTO MARMORATQ

DIANÆ
D. D.

Neque aliter lapis alius, cujus vide scis inscriptionem apud Aldum de Orthographiâ. Natus autem est Amiterni in Sabinis, anno uno post natum Veronæ Catullum, ut notat Eusebius ad annum MDCCCXXI: quadriennio autem ante bellum obiit Aftiacum, ut idem scribit ad annum MDCCCCLXXX. doctissimus Hieronymus Wolfius putabat, nomen ejus simplici L. scribi oportere, quia vel à sale sit, vel salute. Sed ἔρμῳν utrumque est incertum. Et cur non à sale geminato LL. æquè esse possit, ac ab eodem venit *sallo*, undè *fallitus*, pro falso? Quare puto, non recedendum esse à libris antiquis, atque inscriptionibus, in quibus L. geminatur. Tribunus plebis erat, quo anno Clodius à Milone occisus fuit, puta anno 15CCII, quo Cn. Pompeius Magnus, compluribus mensibus consul sine collega fuit. Tribunatu eo, quem nullâ cum laude gessit, ut Ciceroni, ita et Meloni, infestus admodum erat: idque quia in Faustâ, L. Syllæ filia, adulterio deprehensus, virgîs à Milone esset cæsus, nec nisi pecuniâ datâ dimissus. Nempe istud in causâ est cur Clodianis semper studuerit adversus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Servium, Horatii interpretes: item orationem sub Ciceronis nomine jam Augustæ, vel Tiberii ævo, editam. Ex quibus etiam discimus, ob adulteria ac stupra senatu fuisse motum ab Appio Claudio Pulchro, et L. Calpurnio Pisone Cæsonio cons. nempe anno Urbis 15CCIII, sive juxta alios 15CCIV. quo consules erant L. Æmilius Paulus et C. Claudius Marcellus. Ejus è Senatu ejectionis meminit et Dio lib. XL. Ac ne alium Sallustium signari putes, clarè ait id con-

GERARDUS JOHANNES VOSSIUS.

tigiſſe; *Σαλβίω, τῷ τὴν ἱστορίαν συγγραψάντι.* Eo anno Milo exulabat :
 undè conſequitur, quod à Milone Tribunò pl. virgis caſum dicebamus, id
 antèa contigiſſe; non eo ipſo anno, ut vir etuditus putabat. Etiam diſcimus
 hiſdem ex ſcriptionibus, à C. Julio Cæſare, rerum potito, dignitatem Sena-
 toriam recuperàſſe, quæſtoremque factum, et poſtea etiam præturam obti-
 nuſſe. Præturæ mentionem quoque invenio apud Hirtium penè initio libri
 de bello Africano : *Item C. Salluſtium Criſpum prætorem ad Circinam inſulam*
verſus, quam adverſarii tenebant, cum pater navium ire jubet; quòd ibi mag-
num numerum frumenti eſſe audiebat. Item apud Dionem lib. XLII. de hoc
 ipſo legas : *Στρατὴν γὰρ ἐπὶ τῷ τῇ Βελικῇ ἀναλαβὼν ἀποπέδεικτο.* Narrat
 ibidem, ut cum in Campania Cæſaris milites, quos in Africam præmit-
 tere ſtatuerat, ſeditionem concitàſſent; ac Salluſtius prætor Romam con-
 tenderet, quò Cæſarem hujus rei faceret certiorum : propemodùm fuerit
 occiſus à compluribus militum, qui eum inſequebantur, nec cuiquam par-
 cebant, imò duos etiam ſenatores occiderant. Apud eundem lib. XLIII.
 reſertur, ut Cæſar Numidiæ præfecerit Salluſtium; ille autem provinciam
 expilaverit, ac à Cæſare quidem fuerit abſolutus; ſed infamiam non ef-
 fugerit; quòd qui in hiſtoriâ acerbus eſſet alienorum caſtigato, turpiter ipſe
 in hoc munere ſe dediſſet. Ex hac autem prædâ Numidicâ ita ditatus fuit,
 ut in Quirinali monte forum emeret, quod Salluſtii vocatur, ubi nunc ædes
 S. Sufannæ; item hortos, qui hodièque Salluſtiani ncminantur. Hæc oſten-
 dunt, vitam ejus laudari à nemine poſſe. Nempe omnis ejus gloria à præ-
 claris ſcriptis proficiſcitur. Sed vix ejus quicquam integrè ad nos pervenit,
 præter bellum Jugurthinum et Catilinarium: Ita vulgò inſcribuntur. Sed
 poſterior genuina inſcriptio, **DE CONJURATIONE CATILINARIA.**
Teſtis Salluſtius ipſe his verbis: Igitur de Catilinæ conjuratione, quam veriſ-
ſimè potero, pauci abſolvam. At ex nobili hiſtoriarum opere, quo imprimis
 hiſtorici principis nomen meruit, nihil habemus præter quatuor oratiuncu-
 las, epistolâs duas, et lacera aliquot fragmenta, quæ ex grammaticis anti-
 quis, atque aliis ſcriptoribus, collecta ſunt. Duæ verò ad Cæſarem orationes,
 ut vocant, de Rep. ordinandâ, utrum Salluſtii ſint, non convenit inter eru-
 ditos. Carrio Salluſtio adjudicat; et pro illo eſt, quòd veterum nemo, qui
 tantopere gaudent Salluſtium ad partes advocare, indè aliquid depromat.
 Diſſentit autem Douza, cui ſavet libri vent. et dicta ipſa, quæ, quicquid
 dicat Carrio, planè Salluſtium redolet. Sin genuinæ non ſint, negari ta-
 men non poſſit, valdè eſſe antiquas, et quidem Juliani, aut Auguſtæ ævi:
 ſaltem non infra Flavianum. Sed genuinas eſſe arbitror, non tamen ut
 orationes: eſſe putem, ſed epistolâs duntaxat. Nam poſterioris auctor bis
 ait, ſe illa ſcribere, ac diſertim literas appellat. Planèque veriſimile eſt,
 miſſas eſſe ad Cæſarem, cùm in Hiſpanias contra Petreium et Afranium
 proficiſceretur: quemadmodum jamdudum Ciacconius obſervavit. Illa
 verò in Ciceronem oratio, etſi a Fabio quoque tanquam Salluſtii laudetur:
 tamen, quod res indicat, omninò eſt alicujus declamatoris: credo Porcii
 Latronis, vel alterius alicujus, ex illis, quos nominat M. Seneca in Suaſo-
 riis, et Controverſiis. Fidem ejus valdè commendat antiqui. Nam *cen-*
tiſſimus auctor dicitur Vibio Sequeſtri de Fluminibus. Item Hieronymo
 libro de locis Hebraicis, et exindè Iſidoro lib. XIII. cap. xxi. Ad hæc
nobilitatæ veritatis hiſtoricus nuncupatur ab Auguſtino, lib. I. de Civi-
 tate Dei, cap. v. Avienus etiam in deſcriptione oræ maritimæ, dicit om-
 nia illius dicta eſſe *prejudicatæ auctoritatis*, appellat quoque *expreſſum*

GERARDUS JOHANNES VOSSIUS.

efficacem styli et veritatis. Obiectant adversus ea aliqui, quod, pravo logiginis succo, pleraque ad Ciceronis laudem pertinentia, quæ apud alios legere sit, præterierit. Verùm ea potius neglexisse ego arbitror, vel ut falsa, vel ut incerta planè, vel ut exigua ac minuta. Quod ad dictionem Sallustii attinet, omnes antiqui judicant, brevem ac nervosam esse, et Thucydideæ æmulam. Sanè scriptor est planè Atticus, quâ laude Demostheni propior est, quàm Cicero ipse; ut benè censet Turnebus in adversariis suis. Sed ut Thucydidem non omnes probârunt, ita nec Sallustii dictio omnibus probabatur. Nam Afinius Pollio damnabat eam, tanquam obscuram, et in translationibus audacem: ut Tranquillus auctor est, lib. de claris grammaticis in Philologi vitâ. Imprimis verò reprehendi solet, quod antiqua verba ex Catonis Originibus exciperet: cujus rei meminere Augustus apud Tranquillum in ejusce Cæsaris vitâ, idemque Tranquillus, lib. de claris grammaticis in vitâ Lenæi, et Fabius ex antiquo epigrammate, lib. VIII. cap. iii. Sed hæc impedire non potuere, quò minùs à Tacito (at quanto viro! *rerum Romanorum florentissimus auctor*, lib. III. Historiarum diceretur. Imò juxta Martialem lib. XIV. *Crispus Romanâ primus in historiâ* est. Augustino quoque lib. de vitâ beatâ, vocatur *elefissimus pensator verborum*. Imò Græci ipsi ejus historias tanti fecere, ut eas verterit Zenobius, sophista is, qui Romæ docuit sub Adriano Cæsare; quique epitomen proverbiorum Didymi, et Tarrhæi scripsit: ut testis est Suidas in *Ἐνὸς*. Atque inde est, quod Sallustii quoque meminit Stephanus in *Ἀγίας*. Utinam verò extaret Asper Grammaticus, Sallustii interpretes, teste Hieronymo. Quædam ex eo citat Sosipater. Joannes Baptista Pius annotationum posteriorum cap. LXXXIV. citat antiquum auctorem, qui vitam Sallustii scripsit. Eum non vidi. Sed scito vitam Sallustii è veteribus reliquisse Asconium Pedianum: ut cognoscere est ex Acrone, ad Horat. Sat. 2. lib. I. E junioribus idem conati Pomponius Lætus, et Petrus Crinitus. Sed his fides habenda, quatenùs veterum scrinia compilârunt. Cave autem cum Sallustio hoc confundas Crispum Sallustium, ad quem in odis scribit Horatius, historici hujus sororis filium, Augusti amicum, de quo Seneca, lib. I. de Clementiâ, et Tacitus, lib. II. et III. annal. A quo et metallum quoddam Sallustianum esse dictum, Plinius auctor est, lib. xxxiv. cap. ii.

VETERUM SCRIPTORUM,

ET NONNULLORUM RECENTIORUM DE SALLUSTIO JUDICIA
ET TESTIMONIA.

AUGUSTUS CÆSAR.

Suetonius, in vitâ Augusti.

TUQUE dubitas Cimberne Annius, an Verrius Flaccus imitandi sint tibi? ita, ut verbis, quæ Crispus Sallustius exerpit ex Catonis Originibus, utaris, an potius Asiaticorum oratorum inanibus sententiis, verborum volubilitas in nostram sermonem transferenda?

Velleius Paterculus, Hist. lib. 2.

Æmulus Thucydidis Sallustius.

Penè stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maximè nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, et consecutus Sallustium Livius, Tibullusque et Naso, perfectissimi in formâ operis; nam virorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

Horatius, serm. lib. 1. sat. 2.

Libertinarum dico: Sallustius in quas

Non minùs insauit, quàm qui mœchatur——

Africanus Pedianus.

Fertur Sallustius tanto ardore insauisse in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in senatu à censoribus objectum esset, respondit, se non matronarum sectatorem esse: quare ex senatu eiectus est, quod ipse excusat, in Catilinæ bello.

Hæc vetus interpret Horatii.

Seneca Rhetor. Decl. lib. 3.

Orationes Sallustii in honorem historiarum legantur.

Seneca Philosophus, Epist. 114.

Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, et verba ante expectatum cadentia et obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, et in illud genus nitens.

Et ibidem.

Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud Arruntium crebra sunt, et penè continua: nec sine causâ; ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat;

Et lib. 9. Deci 1. et Controvers. 25. lib. 5.

Cum sit præcipua in Thucydide virtus, breuitas; hæc eum Sallustius vicit, et in suis illum catris cecidit. Nam in sententiâ Græcâ tam brevi, quam salvo sensu detrahas vocem aliquam, constabit sensus, etiam si non æquè comptus, attamen interger: at ex Sallustii sententiâ nihil demi sensus detrimento potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, et tamquam translatam, et tamquam corruptam, dum transferretur, obiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat; sed laudat, quem non timet: et facilius putat posse à se Sallustum vinci, si antè à Thucydide vincatur.

Martialis, lib. 14.

*Hic erit, ut perbibent doctorum corda, virorum,
Crispus Romanâ primus in Historiâ.*

JUDICIA ET TESTIMONIA

Apulius, in Apologâ.

Neque Cato gravitatem requirit, neque Lælius levitatem, neque Gracchus impetum nec Cæsar calorem, nec Hortensius distributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Sallustius, nec opulentiam Cicero.

Festus Avienus, in Orâ Mariinâ.

*Interrogasti, si tenes, Martici
Situs quis esset æquus : Sallustium
Necnon id dedisse, dicta et ejus omnibus
Præjudicata auctoritatis ducit
Nec abnuam : ad ejus igitur inclitam
Descriptionem (quâ locorum formam
Imaginamur, expressit officæ signi
Et certitatis, penè in clivus dedit
Lectore lægæ) multa rerum junximus.*

Vibius Sequæster : lib. de fluminibus.

Sallustius auctor certissimus.

Marius Victorinus, in librum Cæc. de inventionibus.

Historia et brevis esse debet in expositione, et aperta et probabilis, ut Sallustius sibi omnis in Cæcilinâ tribuit.

Spartianus, in D. Hadrianum.

Amavit (*Hadrianus*) genus dicendi vetustum, controversias declamavit, Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustium Cælio præstat; eademque jactatione de Homero ac Platone judicavit.

Topicius in Aulianum.

Nemo scriptorum, quantum ad historiam pertinet non est aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis erroribus convincerentur.

Et in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustius, Livius, Tacitus, Trogus, atque omnes ceterissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Et lib. 2. cap. 13.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait: Sed omnis nostra vis in animo et corpore sita est; animi imperio, corporis servitio magis utimur. Rectè, si ita vixisset, ut locus esset. Servivit enim facillimis voluptatibus, suamque ipse sententiam vitæ pravitate dissolvit.

Hieronymus, in Epistolâ. Necessarij ad Hieronymum.

Neque enim propterea historiam scribere, sed nostras breviter flere miseris. Alioquin meritis ac hæc explicationis et Theodoretus et Sallustius mudum.

Et lib. 1. ad deum in Jerusalem.

Cetero rogatus ab Hieronimo, ut post repudium Terentii Avienus ejus duceret, omnino hæc facere superstiti, dicens, non posse aviri se et Philosophiæ pariter operam dare. Ita interitum complexus egressus, et quæ de sanctis Tertianis breviter sapientiam, neque Sallustio inimicis ejus, et tunc Modestus Cornutus, et quasi per quendam gradus eloquentie devoluta est.

Lib. 2. de his lib. 2. de his, et ex in Thémistius Orig. lib. 13. cap. 21.

Sallustius auctor certissimus.

A. Gellius de Ciceronis lib. 1. cap. 5.

Sallustius auctor certissimus.

Et lib. 5. ad Marium.

Sallustius auctor certissimus.

Julianus Sanguinarius, in Epistolâ 3. cap. 21.

Unde et Ciceronem Hæmorumque Latine possim, inquit, qui Ciceroni præstat: in his facillime est, quod in vobis vobis vobis est.

C. SALLUSTII CRISPI

C A T I L I N A

SEU

BELLUM CATILINARIUM.

O MNIS homines, qui ^a sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. ^b Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est. Animi imperio, corporis servitio magis utimur. Alterum nobis cum

INTERPRETATIO.

^a *DECET omnes homines, qui transeant vitam nihil agendo, sicut student sese præstare cæteris animalibus, conari totis viribus ne propensa, et ventri obedientia.*

NOTÆ.

^a **OMNIS.]** Accusativus pluralis. Solebant enim veteres nomina in *is* desinentia in singulari, eodem sono efferre in accusativo plurali; mutata tamen syllabâ brevi in longam, utpote nato ex diphthongo

eis, quâ terminabantur olim accusativi illi plurales.

^b **Sed.]** Hic non est adverbativa; posita est vocula pro *verum*, *autem*, Gallicè *Or*.

tari, ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est. Verum, ubi pro ^a labore desidia, pro ^b continentia et ^c aequitate ^d libido atque ^e superbia invasere, fortuna simul cum moribus ^f immutatur. Ita imperium semper ad optimum quemque ad minus bono transfertur. Quæ homines ^g arant, navigant, ædificant, virtuti omnia ^h parent. Sed multi mortales, dediti ventri, atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti ⁱ peregrinantes transiere. Quibus profecto, ¹ contra naturam, corpus voluptati, anima oneri fuit; eorum ego vitam, mortemque ² juxta æstumo, quoniam de utraq; fietur. Verum enimvero is demum mihi vivere, et frui animâ videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. ³ Sed in magnâ copîâ rerum, aliud alij natura iter ostendit. Pulchrum est benè facere reipublicæ, etiam benè dicere haud absurdum est. Vel pace, vel bello clarum fieri licet; et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. ³ Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem, et actorem rerum; tamen in

INTERPRETATIO.

¹ Omnia obediunt virtuti, et illi subiecta sunt.

² Ego tanti facio mortem illorum ac vitam.

³ Atque quancquam scriptor rerum

gestarum nullo modo, nec mereatur, nec obtineat eand. m. gloriam, quam consequitur ille, qui eas perficit: at tamen videtur mihi quidem, in primis difficile scribere historiam.

NOTÆ.

^a *Labore.*] Labor hic positus est pro *pro-pensioe ad laborem*; pro *laboriositate*, si ita loqui liceret: opponitur enim *desidia*.

^b *Continentia.*] Apud politicos, adeoque et Historicos persæpe non idem dicit quod apud Philosophos. Hi per *continentiam* eam virtutem intelligunt, quæ moderatur appetitui circa cibum, potum, &c. Illi verò *continentia* est, quâ homo qui sedet in gubernaculo reipublicæ, abstinet ab omni injustâ exactione.

^c *Aequitate.*] Plus est *Aequitas* quàm *Justitia*. Hæc suas habet formulas ita digestas, ut sæpe summum jus summa sit injuria: at verò *Aequitas* illud animum respicit quod in se, et reverà æquum et bonum est, judicat ex foro conscientie; quandoque leges transgreditur justitiæ: imò contrà eas facit.

^d *Libido.*] Ea est, cum homo politicus, quamvis rem aliquid injusti incipiat interrogatus, is respondet, *Quia lubet*. Alibi aliud libido indigitat.

^e *Superbia.*] Tyrannidis gradus est ultimus et supremus, cum scilicet rex aliquis cum fastu, et fastidio perinde injustitiam suam in subditos exercet, ac si bruta essent, aut villa mancipia.

^f *Immutatur.*] Id est, *ex savente fit ad-versa*.

^g *Arant.*] Id est, *quæcumque terræ culturâ crescunt*. *Navigant*, id est, *navigantionibus comparantur*. Sed insolentior est tropus.

^h *Peregrinantes.*] *Quasi essent à vitâ extranei, quæque minimè tangat quicquid in eâ est*.

ⁱ *Contrà naturam.*] Omnino, nam secundum eam, qui minor est servitio: animus verò corpori præstat.

³ *Sed in magnâ, &c.*] Sensus est. Cum tam varis sint artes, quibus gloria comparari possit, naturam diversè hunc aut illum ad quamlibet institueret.

primis arduum videtur, res gestas scribere: primum quod facta diffi-
 exequenda sunt; dein quia plerique, quæ delicta reprehenderis, male-
 volentia, et invidia dicta putant. Ubi de magnâ virtute, atque gloriâ
 bonorum memores; ¹ quæ sibi quisque facilia factu putet, æquo animo
 accipit; supra, veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus, ini-
 tio, sicuti plerique, ² studio ad rempublicam ³ latus sum; ⁴ ibique mihi
 multa adversa fuere. Nam pro pudore, pro ⁵ abstinentiâ, pro ⁶ virtute,
 audacia, ⁷ largitio, avaritia, vigeant. Quæ tamen animus aspernaba-
 tur, insolens malarum artium; tamen inter tanta vitia imbecilla ætas,
 ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cum ab reliquis malis moribus
 dissentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ cæteros, ⁸ fama,
 atque ⁹ invidia vexabat. ¹⁰ Igitur, ubi animus ex multis miseriis, atque

INTERPRETATIO.

¹ Unusquisque legit et audit cum
 æquitate animi ea, quæ putat sibi
 factu facilia; ea verò quæ sunt,
 supra, et sibi impossibilia, habet
 pro falsis, veluti ficta.

² Magno cum affectu conatus
 sum manus aliquid in republicâ
 suscipere.

³ Igitur cum animus fuit mihi
 liber à multis curis et solitudini-
 bus, atque periculis et discrimini-
 bus, et constitui vitam reliquam

mibi transigendam esse procul à re-
 publicâ, nolui perdere bonum otium,
 animi securiâ et ignaviâ, aut cor-
 poris desidiâ et segnitie: neque ve-
 rò volui me intentum servilibus offi-
 ciis transigere vitam colendo agrum,
 aut venando: sed postquam regres-
 sus sum ad institutum et studium, à
 quo ambitio mala avocaverat me,
 constitui perseverare res gestas Pop-
 R. carptim, prout singula videban-
 tur digna hominum recordatione.

NOTÆ.

¹ Exequenda.] Ea demum scriptoris laus
 est, cum ita ille orationem suam ex ipsis
 rebus effingit, ut in scripturâ et picturâ,
 quàm fuerit in re, et exemplari, nec plus,
 nec minus conspiciatur.

² Latus sum.] Id est, eadem libidine quâ
 cæteri ad magistratus anhelabant, quasi tur-
 bine correptus sum. At enim, vide mihi,
 quæso, quâ solertiâ errata sua excuset Sal-
 lustius: vult ille videri grassante pravitate
 et quasi æstu quodam, sublatum.

³ Ibiq.] Id est, in muneribus adipiscen-
 dis et gerendis.

⁴ Abstinentiâ.] Eadem est atque inao-
 centia et continentia.

⁵ Virtute.] Proprie, hoc in loco, eam
 virtutem indicat, quâ quis animo est præstan-
 ti et elato. Gall. La noblesse du courage.

⁶ Largitio.] Qui ad honores aspirabant,
 quandoque epulis et conviviis populi suffra-
 gia captabant, et illius auram venabantur;
 quandoque frumenta distribuabant, &c. Il-

lud est largitio: atque ut largirentur, opus
 erat omnino aliquo exilare.

⁷ Fama.] Quomodo reponit Sallustius
 famam in malis moribus? Quia scilicet ille,
 sicut et reliqui, eam sibi malis artibus, quas
 excusat tamen, quantum potest, magnam
 facere studebat; ambiendo, &c.

⁸ Invidia.] Mirè se hic torquet inter-
 pretes: quidam textum corrigunt; alii in-
 vidiâ exponunt, quasi Sallustius maligna
 invidiorum judicia expertus fuerit. At certò
 illud non agitur: auctor enim loquitur de
 malis moribus, quibus et ipse corruptus fue-
 rat; quod patet ex eo quòd se dicit à reli-
 quis dissentire. Ergo, quanquam cunctanter
 à doctissimorum virorum sententiâ discedo,
 pace ipsorum discedo tamen. Invidia, ut
 quidem arbitror, nihil est aliud quàm idem
 ille morbus, quo hodièque laborant omnes
 quo nimio affectu, se præponi postulant illi,
 qui sibi grati præpollent apud principem aut
 populum.

periculis requievit, et mihi reliquam ætatem ^a à republicâ procul habendam decrevi; non fuit consilium, fœcordiâ, atque defidiâ bonum otium contere: neque verò, agrum colendo, aut venando, ^c servilibus officiis intentum, ætatem agere: sed, à quo incepto, studioque me ambitio mala detinuerat, eodém regressus, statui res gestas populi Romani strictim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perscribere: eo magis, quòd mihi à spe, metu, ^e partibus reipublicæ animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, quàm verissimè potero, paucis absolvam. Nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris atque periculi novitate, de cujus hominis moribus pauca priùs explananda sunt, quàm initium narrandi faciam.

L. Catilina, ^d nobili genere natus, fuit magnâ vi et animi, et corporis, sed ingenio malo, pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis, grata fuere; ^f ibique juventutem suam exercuit: corpus ^g patiens inediæ, alioris, vigiliæ, suprâ quam cuiquam credibile est; animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei ^h simulator ac dissimulatur: alieni appetens, sui profusus; ardens in cupiditatibus; fatiseloquentiæ, sapientiæ parùm; vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc, post dominationem ⁱ L. Sullæ, lubido maxima invaserat reipublicæ ^j capiundæ: ^k neque, id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam ^l pensi habebat. Agitabatur magis magisque indies animus ferox inopiâ

INTERPRETATIO.

- ¹ Et exercuit juventutem suam in illis rebus. ² Neque ullo modo curabat, quibus modis illud assequeretur, modo ³ Hunc lubido maxima invaserat sibi summum imperium pararet. ⁴ reipublicæ invadendæ.

NOTÆ.

^a A republicâ procul.] Id est, Absque omni bonorum ambitu.

^b Servilibus.] Quamvis eâ causâ maximè vexatus fuit Sallustius, non tamen ideò credendum est, eum v-nationem inter servilia officia quasi ea non sit libero homine digna, per contemptum rejecisse: minimè: est enim belli quoddam tyrocinium, et exercituum utile, si quis modò sobriè utatur. Persequitur auctor à primo institutam distinctionem inter ea, quæ virtute et imperio animi parantur, et ea quæ vi et servitio corporis acquiruntur; tantùmque sibi illa placuisse magis testatur.

^c Porribus.] Gall. Parti, Ang. Faction.

^d Nobili.] Patricius fuit, ut liquet ex Cicerone, et aliis, ex Sergiâ familiâ oriundus, cujus ultimus fuit.

^e Patiens.] Nomen est: eum significat, qui potest inediam tolerare, quanquam reipsâ non patitur. Pa iens verò participium, cum accusativo, ille est qui reverà patitur, quamvis ægrè toleret.

^f Simulator.] Is dicitur, qui id esse ostendit, quod non est: dissimulatur contrâ, qui id non esse, quod est.

^g L. Sullæ.] Hic ille est felix et notissimus Sylla, qui, Mario oppresso, dictaturam et summum imperiumactus, patriam quoque et rempublicam usque aded sibi fecit obnoxiam, ut, invito illo, nec bona, nec vitam, retinere quisquam posset.

^h Pensi.] Pensum sit a pendo, quod, inter alia, significat assimo, curo, itaque, nihil pensi habere, est nihil curare.

rei familiaris, et conscientia scelerum, quæ utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi: incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos pessima, ac ^a diversa inter se mala, luxuria, atque avaritia vexabant. Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis ^b tempus admonuit, supra repetere, ac paucis instituta majorum domi militiaeque, quomodo rempublicam ^c habuerint, quantamque reliquerint, et ut paulatim immutata, ex pulcherrima, pessima, ac flagitiosissima facta sit, differere.

Urbem Romam, sicut ego accepi, condidère atque habuère initio ^d Trojani, qui, Æneâ duce, profugi, sedibus incertis vagabantur; cumque his ^e Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, ^f sine imperio, liberum, atque solutum. Hi postquam in una mœnia convenère, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, incredibile memoratu est quàm facile coaluerint. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satisque pollens videbatur; ^g sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentiâ orta est. Igitur ^h reges, populique finitimi bello tentare; pauci ex amicis auxilio esse. Nam cæteri, metu perculsi, à periculis aberant: at Romani, domi, militiaeque intenti, festinare, parare, alius alium hortari; hostibus obviam ire; libertatem, patriam, parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant; magisque dandis, quàm accipiendis beneficiis, amicitias parabant; imperium legitimum, nomen imperii ⁱ regum habebant: ^k delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientiâ validum erat, reipublicæ consultabant. Hi, vel ætate, vel curæ ^l similitudine, patres appellabantur. Post, ubi regum imperium, quod initio conservandæ liberta-

INTERPRETATIO.

^a Quandoquidem occasio nos admonuit de moribus civitatis.

^b Quomodo rempublicam administraverint.

^c Invidia orta est ex opulentiâ, sic-

ut id plerumque accidit inter homines.

^d Quidam delecti, quibus corpus erat infirmum ex senectute, ingenium verò validum sapientiâ, consulebant reipublicæ.

NOTÆ.

^a Diversa.] Id est, opposita. Sæpius ita sumendum in nostro auctore.

^b Trojani.] Alii à Romulo conditam Romam asserunt. Is fortè, quod primò Trojani edificaverant, minùsque deinde coluerant, restituit, et auxit.

^c Aborigines.] Indigenæ, antiquissimi Italicæ populi.

^d Sine imperio.] Mortuo, scilicet, Latino, suo rege.

^e Reges.] Acror pater, rex Ceninensium, Tatiùs Sabinorum.

^f Regum.] Id est, reges vocabantur qui primi imperium obtinuerunt apud Romanos: quod quidem verum est, sive eorum tempora à Romulo, sive à Latino vel Æneâ repetas.

^g Similitudine.] Id est, quia eam reipublicæ quam patres familie curam habebant idè patres vocabantur. Centum verò à Romulo fuerunt primò institui, quorum progenies patricia dicta est: quanquam alii deinde in eum numerum adsciti fuerunt.

his itque augenda reipublicæ fuerat, in superbiam, ^a dominationemque convertit; immutato more, annua imperia, binos imperatores sibi fecere. Eo modo minimè posse putabant perlicentiam inolescere animum humanum. Sed eâ tempestate cœpere se quisque magis magisque extollere, ingeniumque ^b in promptu habere; nam ^c regibus boni, quàm mali, suspectiores sunt: semperque his aliena virtus formidolosa est. Sed civitas, incredibile memoratu est, adeptâ libertate, quantum brevi creverit, tanta cupido gloriæ inceserat. Jamprimùm juvenus, simul ac ^d belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discēbat: magisque in decoris armis, et militaribus equis quàm in scortis, atque conviviis, ^e lubidinem habebat. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis formidolus: ^f virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maximum certamen inter ipsos erat: quisque hostem ^g ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: ^h eas divitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem putabant. Laudis avidi, pecuniæ liberales erant; gloriam ingentem, divitias ⁱ honestas volebant. Merorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus, parvâ manu fuderit; quas urbes naturâ munitas pugnando ceperit; ni ea res longius nos ab incepto traheret. ^k Sed profectò fortuna in omni re dominatur.

INTERPRETATIO.

^k Volebant divitias mediocres,

NOTÆ.

^a Dominationem.] Hic pro tyrannide posita est dominatio, quam Tarquinius adeò invexit immoderatam, ut, eo dejecto, sibi binos imperatores, consules scilicet, Romani delegerint.

^b In promptu.] Id est, Non jam illi vires ingenii occultabant, ne tyranno forent formidolosi; quin contrâ, virtutem suam quisque quàm maximè expromptam et manifestam habebat.

^c Regibus.] Malis scilicet, de quibus nunc agitur; nisi fortè omnes pariter uno et eodem odio Sallustius, popularium opinioni feriens, persequitur.

^d Belli patiens.] Anno ætatis circiter 17. quo pueri esse desinebant; protractâ deinde juventa ad annum usque 46. à quo incipiebat senectus.

^e Lubidinem.] Tametsi sæpius libido in malam partem accipitur, pro desiderio pravo; attamen, ut vides, quandoque etiam sumitur in bonam.

^f Virtus.] Fortitudinem intellige.

^g Ferire.] Nihil frequentius quàm loquendi formulas istiusmodi videbis, per in-

nitivum, pro indicativo: sunt autem valdè significantes et elegantes.

^h Eas divitias.] Vulgè diceremus, In eo positas esse divitias, in eo positam esse bonam famam, &c. putabam.

ⁱ Parvâ manu.] Frustrâ sunt, ni fallor, qui, ut Romanorum gloriam militarem magnum fuisse probent, huc multa ex historiâ nobis pervulgata congerunt; intendit enim auctor majorem fuisse eam, quàm scriptis celebrata fuerit.

^k Sed.] Adversativa est: ex eo verò difficultatem parit, quodd sententiæ integræ non respondet. Superiori periodo dixit Sallustius se posse memorare quibus in locis populus Romanus fuderit copias, &c. Inde ille nihil excipit. Verùm in illâ propositione, hæc assertio includitur, Populus Romanus fudit copias parvâ manu, &c. Hujus assertioni respondet particula sed. Quasi dicat, Bello maximi fuerunt patres nostri; sed fortuna illis gloriam suam invidit; nam facta eorum Historia, uti digna erant, non fuisse celebrata.

oneri miseriæque fuere. Igitur primò pecuniæ, dein imperii cupidò crevit. Ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritiâ fidem, probitatem, cæterasque artes bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere, edocuit; ambitio multos mortales ^a falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud promptum in linguâ habere: amicitias, inimicitiasque ^a non ex re, sed ex commodo, æstimare; magisque vultum, quàm ingenium, bonum habere. Hæc primò paulatim crescere, interdum ^b vindicari. Post, ubi ^c contagio, quasi pestilentia, invasit; civitas immutata, imperium ex justissimo, atque optimo, crudele, intolerandumque factum. Sed primò magis ambitio, quàm avaritia, animos hominum exercebat; quod tamen vitium propius virtutem erat: nam gloriam, honorem, imperium, ^d bonus, ignavus, æquè sibi exoptant. Sed ille ^e verâ viâ nititur; huic quia bonæ artes desunt, dolis, atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupivit. Ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effœminat: semper infinita, insatiabilis est: neque copiâ, neque inopiâ minuitur. Sed, postquam L. Sulla, armis ^f receptâ republicâ, ^g bonis initiis ^h malos eventus habuit; rapere omnes, trahere: domum alius, alius agros ⁱ cupere: neque modum, neque modestiam victores habere, fœda, crudeliaque in civis facinora facere. Huc accedebat, quòd L. Sulla exercitum, quem in Asiâ ^k duxerant, quòd sibi fidum faceret, contrâ morem majorum luxuriosè, nimisque ^l liberaliter, habuerat. Loca amœna, voluptaria,

INTERPRETATIO.

^a Ambitio coegit multos homines fieri fallaces et fraudulentos.

² Exercitum traſtaverat luxuriosè et nimis licenter.

NOTÆ.

^a Non ex re.] Id est, non ex pulchritudine et merito, aut contrâ; sed tantum pro ratione commodi et turpissimi quæſtûs.

^b Vindicari.] Idèd latæ leges de ambitu et pecuniis repetundis; quæ (prout boni vel mali opibus et autoritate præpollebant) vigeant; vel torpeſcebant.

^c Contagio.] Morbus est quilibet, qui contactu contrahitur: hoc in loco morum notat fœdam immutationem et loco contaminationem, quæ exemplo, et consuetudine malorum invehitur.

^d Bonus.] Pro furto et cordato: sic sæpè.

^e Verâ.] Legitimâ et bonâ: sæpenumero hoc se suum venies.

^f Receptâ.] Recuperatâ et liberatâ a tyrannide Marii præsertim, et Cinne.

^g Bonis initiis.] Primo enim videbatur Sylla omnia pro senatu, et reipublicæ bono, agere.

^h Malos.] Ne itâ intelligas, quasi Sylla perpetuò in republicâ felix non fuerit: mali eventus ad rempublicam spectant, quam ille oppressit.

ⁱ Cupere.] Non modò cupiebant, sed ut quæſque domum aut villam concupiverat, dabat operam ut in proſcriptorum numero esset. Undè Q. Aurelius, cùm in his nomen suum legisset, *Va mihi miſero!* inquit, *Albana me villa perſequitur.*

^k Duxerant.] Id est, cui præſurrat; nam si aliter ſumâs, non in Asiâ, sed, in Asiâ, legendum foret.

facile in otio ferocis militum animos molliuerant : ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare ; ^a signa, tabulas pictas, vasa cæolata, ^b mirari ; ea ^c privatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe secundæ res sapientium animos ^d fatigant, ^e ne illi, corruptis moribus, victoriæ ^f temperarent. Postquàm divitiæ honori esse cœperunt, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur ; ^g hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia ^h pro malevolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis iuventutem luxuria, atque avaritia cum superbia invasere. Rapere, consumere ; sua parvi pendere, aliena cupere ; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi, neque moderati habere. Operæ pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, cære. ⁱ Verùm illi delubra deorum pietate, domos suas gloriâ, decoravisse templa deorum, quæ nostri maiores, religiosissimi mortales, fecere. ^j Verùm illi delubra deorum pietate, domos suas gloriâ, decorabant ; neque victis quidquam, præter injuriâ ^k licentiâ, eripiebant,

INTERPRETATIO.

^a *Ea rapiebant ex privatis et corruptis moribus, victoriæ modum publicis ædibus.* ³ *Neque eripiebant quicquam*

² *Multò minùs illi, qui erant victis præter facultatem lædendi.*

NOTÆ.

^a *Signa.*] Quaslibet intelligo figuras, quavis materiâ effictas, eminentes modò fuerint ut extantes. Gall. *Tout ouvrage de sculpture et de relief.*

^b *Mirari.*] Eodem sensu Horatius hoc verbum pro affectuum commovendorum causâ proximâ usurpat ; nisi potiùs credas in admiratione positam esse primam animi commotionem. Uno verbo, *Mirari* positum est pro *Amare, Cupere.*

^c *Fatigant.*] Id est, *vix possunt sapientes fortunam ferre ; dissuunt in rebus secundis, et quandoque inolescunt, nisi pectus bene præparatum fuerit ; nam plures voluptas quam dolor vincit.*

^d *Temperarent.*] Id est, *minùs potestate suâ in illos uterantur ; jus aliquod servarent, quo non omnibus modis victos vexarent et torquerent.* Jus militum, *Quaslibet.*

^e *Hebescere.*] Id est, *minùs stimulis ejus excitabantur.*

^f *Pro malevolentia.*] Quomodo isthuc ? Eo placet quo et hodie illud fit. Cum ali-

quem vident inculpatis moribus, quique non in unam et eandem ruit pravitatem, *Quia ille invidet*, dicunt. Quando eò mores lapsi sunt, certè eorum admodum difficilis est curatio. Si verò per innocentiam intelligas tantum abstinentiam ob omni rapinâ tunc malevolentia fuerit equidem invidia, at paulò aliter explicanda ; quasi scilicet aliquis eo fine sit abstinens, ut alios, si minùs tales fuerint, increpare et damnare possit.

^g *Verum.*] Respondit sensui intellecto, non expresso, quasi dicat, *Minùs te moveat videre habitationes, quas tam humiles diis posuerant præci patres nostri, postquam eos comparaveris cum magnificis villis nostrorum hominum : illi enim, contrâ quàm sit hodie, templa deorum pietate, domos suas gloriâ decorabant.* Colebantur à veteribus religiones piè magis quàm magnificè, ut Livius loquitur, unde in lege duodecim tabularum, *Ad divos adueto cassi, pietatem adhibento ; opes amovendo.*

At hi contrà, ignavissimi homines, per summum scelus, omnia ea sociis adimere, quæ fortissimi viri victores hostibus reliquerunt: proinde quasi injuriam facere, id ^a demum esset imperio uti. ¹ Nam quid ea memorem, quæ, nisi his, qui videre, nemini credibilia sunt; à privatis compluribus subversos montes, maria ^b constrata esse? Quibus mihi ludibrio videntur fuisse divitiæ. Quippè, quas honestè habere licebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed libido stupri, ganæ, cæterique ^c cultus non minor inceserat. Viri pati muliebria; mulieres pudicitiam in propatulo habere; vescendi causâ, terrâ, marique omnia exquirere; dormire prius, quàm somni cupido esset; non famem, aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem operiri; sed ea omnia luxu antè capere. ^d Hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus embutus malis artibus, haud facillè lubricinibus carebat: eò profusiùs omnibus modis quæstui, atque sumptui ceditus erat.

² In tantâ tamque corruptâ civitate, Catilina, id quod factû facillimum erat, omnium flagitiorum atque facinorosorum circum se, tamquam stipitorum, catervas habebat. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria laceraverat; quique alienum æs grande conflaverat, quo ³ flagitium, aut facinus ^e redimeret; præterea, omnes undiquè parricidæ, sacrilegi, convicti iudiciis, aut pro factis iudicium timentes; ad hoc, quos manus, atque lingua, perjurio, et sanguine civili alebat; postremo, omnes, quos flagitium, egestas, ^f conscius animus, exagitabat; hi Catilinæ proximi,

INTERPRETATIO.

¹ Nam quâ de causâ narrarem ea, quæ nullus possit credere nisi qui viderit? Montes scilicet subversos et sublatis à privatis compluribus, maria constrata esse et edificata. ² Catilina habebat circum se catervas et agmina omnium flagitiosorum atque facinorosorum, tamquam stipitorum et custodum, id quod erat facillimum factû in civitate tantâ et tam corruptâ.

³ Ut flagitium, aut facinus elueret.

NOTÆ.

^a Demum.] Id est, quasi imperium non aliter inhære esset, quam hominibus malefaciendo, aut in eo consistere.

^b Constrata.] Sive construsta, aut contrasta legeris, eodem modo Romanorum luxuriam circa ædificia in mari extruenda carpatur; quâ de re Horatius quoque ita conquestus est:

*Constrata pisces æquora sentiunt,
Facti in altum molibus, &c.*

Ob ingentes sumptus, et profusam in medicis et convictibus luxuriam, Lucullus Xerxes legatus à Pompeio dictus est.

^c Cultus.] Hic in malam partem accipitur; pro nimia et lasciva corporis curatione, aut in cultum indulgentiâ, et blanditiis.

^d Hæc.] Præpostera, scilicet, vivendi consuetudo, moreque propudiosi.

^e Redimeret.] Id est, ut se liberaret, atque delicti poenam effugeret, vel pecuniâ iudices corrumpendo, vel cum iis qui litem intentabant transigendo.

^f Consciis.] Scelerum scilicet: Consciis enim quandoque in bonam partem sumitur.

familiareſque erant. Quòd ſi quis, etiam à culpâ vacuus, in amicitiam ejus inciderat; quotidiano uſu, atque illecebris, facilè par, ^a ſimiliſque cæteris efficiebatur. Sed maximè adoleſcentium familiaritates appetebat. Eorum animi molles, et ætate fluxi, dolis haud difficultè capiebantur. ^b Nam, uti cujuſque ſtudio ex ætate flagrabat, aliis ſorta præbere, aliis canes, atque equos mercari: poſtremò neque ſumptui, neque ^c modeſtiæ ſuæ parcere, dum ^d obnoxios, ſiſoſque ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtimarent, juventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſtè pudicitiam habuiſſe. Sed ex ^e aliis rebus magis, quàm quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat, ^f Jamprimùm adoleſcens Catilina multa nefanda ſupra fecerat, ^g cum virgine nobili, cum ^h ſacerdote ⁱ Veſtæ, et alia hujusmodi contrà ^j juſ, faſque: poſtremò, captus amorè ^k Aureliæ Oreſtillæ, cujuſ, præter formam, nihil unquam bonus laudavit; ^l quòd ea nubere illi

INTERPRETATIO.

^a Nam præbebat aliis ſorta, *feciffe damum ſuam vacuum nuptiis aliis emebat canes atque equos; prout uniſuiſque ardebat deſiderio alicujus rei, ſecundùm ſuam ætatem.*

^b Creditur pro certo, Catilinam *Catilinæ.*

NOTÆ.

^a *Similiſque.*] Cùm ſimilis non tantum dicat quantum par, perindè eſt ac ſi dixiſſet Salluſtius. *Uſu et conſuetudine quicumque in Catilinæ amicitiam inciderat, facile illi par, aut ſaltem ſimilis efficiebatur.* Niſi malis rō par gradus nequitie notare, ſimilis verò genus ipſum, in quo illi pares fiebant.

^b *Modeſtiæ.*] Hic Gallicè veritas, ſon bonneur. Alii aliter.

^c *Obnoxios.*] *Obſiſſitos.* Gall. *Attachés à ſa perſonne.*

^d *Aliis rebus.*] Ubi manifeſtum fecerat Catilina, ſe nullo ſcelere aut flagitio vacare, ſed præſtigatæ nequitie hominem eſſe.

^e *Jamprimùm.*] Inſtituit Salluſtius earum rerum enumerationem, ex quibus, eos juvenes qui Catilinam frequentabant, parum honeſtè pudicitiam habuiſſe, conjecturâ propicietur.

^f *Cum virgine.*] Fortè de eo ſupro loquitur, quod ei obtulit, quæ poſteâ ſocrus fait: nam et illud, quoque Cicero Catilinæ objecit: tacito tamen, ut hic, mulieris nomine, ne iſti et familiæ nota inueneretur.

^g *Sacerdote Veſtæ.*] Virgines erant Veſtales, caſtitaſ eximie, quibus nefas erat virum tangere, ad ſacri et æterni ignis cuſtodiam in penetralibus Veſtæ adhibite.

^h *Veſtæ.*] *Eſſiba* Chaldeis ignem denotat, à quo Græcis *ἔκτα* factum, id eſt, *foc*us; unde Latinis *Veſta*, id eſt, ignis. *Veſtæ* verò nomine æthereum et divinum quendam ignem intellexerunt, ſeu mentem, quæ non oculis, ſed animo tantum percipitur, ex quo factum ut nullum in Veſtæ templo ſimulacrum conſpiceretur. Atque notandum eſt, duas fuiſſe Veſtas, alteram veterem Saturni matrem, quæ *Cybele*, et *Pales*, et *Terra*, imò *Ops*, et *Ceres* dicitur: alteram verò Saturni, ex illâ alterâ filiam, quæ hæc noſtra eſt: quinquam hæc omnia non uno modo apud omnes mythologos reperias; limò ſæpiſſimè confundantur.

ⁱ *Jus.*] *Jus* ad homines; *ſes* reſertur ad Deos.

^k *Aureliæ.*] Quæ fuerit non ſatis conſtat: eam formâ et divitiis inter primas clariſſimè certum eſt.

dubitabat, timens privignum aduultum ætate; procerto creditur, ^a necato filio, vacuum domum scelestis nuptiis fecisse. Quæ quidem res mihi in primis videtur caussa fuisse ^b facinoris maturandi. Namque animus impurus, diis, hominibusque infestus, neque vigiliis, neque quietibus sedari poterat: ita conscientia mentem ^c excitam vexabat. Igitur colore ^d exsangvis, ^e fœdi oculi; citus modò, modò tardus incessus: prorsus in ^f facie, vultuque ^g vecordia inerat. Sed Juventutem, quam, ut supra diximus, illexerat multis modis, mala facinora edocebat. Ex illis testes signatoresque falsos ^h commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. Pòst, ubi eorum famam, atque pudorem ⁱ attriverat, majora alia imperabat. Si caussa peccandi in præsens minùs suppetebat, nihilominus ^j infontes, sicuti fontes, circumvenire, jugulare. Scilicet, ne per otium torpescerent manus, aut animus, ^k gratuitò potiùs malus, atque crudelis erat. ^l His amicis, fociisque confusus Catilina, simul, quòd æs alienum per omnis ^m terras ingens erat; et quòd plerique Sullam milites largiùs suo usi, rapinarum et victoriæ ⁿ veteris memores, civile bellum exoptabant; opprimendæ reipublicæ consilium cepit. In Italià nullus exercitus: Cn. Pompeius in ^o extremis terris bellum gerebat: ipsi con-

INTERPRETATIO.

^a Quando minuerat famam atque pudorem eorum.

^b Erat potiùs malus atque crudelis sine mercede.

^c Catilina, confusus his amicis et fociis, cepit consilium reipublicæ op-

primendæ; simul quòd ille grandem pecuniam ubiquè debebat, et quòd plerique milites Syllani, qui prodigè usi erant bonis suis, obtabant bellum civile, memores rapinarum et victoriæ veteris.

NOTÆ.

^a Necato.] Venendò, ut refert Valer. Max.
^b Facinoris.] De opprimendâ republicâ intelligit.

^c Excitam.] Non enim usquequaque conscientia sopita est; mentem quandoque commovet, excitat, et turbat. Dixit verò auctor mentem excitam vexabat, pro excitat et vexabat.

^d Exsangvis.] Perturbatio conscientie tristitiam et metum comites habet, quibus sanguis ad intimas corporis partes evocatur.

^e Fœdi.] Scævitiâ et immanitatem declarans. Alias Fœdus deformem tantùm dicit.

^f Facie.] Id est, Specie et omni exteriori aspectu. Nonnunquam facies os tantùm, aut vultum significat. Gal. Le visage.

^g Vecordia.] Magis ad animum spectat, et mentem notat sceleratam et nefariam;

ea verò ex specie, vultu præsertim cognoscitur.

^h Commodare. Id est, In suum et amicorum commodum subministrare.

ⁱ Infones.] Ne absolutè fontes, aut infontes intelligas, quasi se iudicem et vindicem Catilina in republicâ gesserit. Per infones eos indicat, qui ejus consiliis nihil officiebant, quippe ergà illum infontes erant.

^k Omnis.] Accusativus pluralis, vide notam à paginâ primâ.

^l Veteris. Adversus Marium; ex quâ omnes suos Sylla dixerat.

^o Extremis.] Per respectum ad Romanos, qui se orbis dominos jactabant, illud intelligendum: Pompeius enim in Asiâ erat, cum Mithridate bellum gerens.

fulatum petendi magna spes, senatus nihil sanè intentus: tutæ, tranquillæque res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ. Igitur circiter Kal. Jun. ^a L. Cæsare et C. Figulo Coss. primò singulis appellare; hortari alios, alios tentare; opes suas, imparatam rempublicam, magna præmia conjurationis docere. Ubi satis explorata sunt, quæ voluit: in unum omnes convocat, quibus diuina ^b necessitudo, et plurimum audaciæ inerat. Eò conveniére senatorii ordinis P. Lentulus ^c Sura; P. ^d Autronius, L. Cassius Longinus, C. ^e Cethegus, P. et Ser. Sullæ ^f Servii filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Læca, L. ^g Bestia, Q. ^h Curius: præterea, ex equestri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc, multi ex ⁱ coloniis, et ^k municipiis, ^l domi nobiles. Erant præterea ^m complures paulò occultius consilii hujusce participes, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia, aut aliâ necessitudo. Cæterum juvenus pleraque, sed maximè nobilium, Catilinæ inceptis favebat. ⁿ Quibus in otio, vel magnificè, vel molliter vivere co-

INTERPRETATIO.

^a Illi qui poterant vivere vel quebantur incerta pro certis, magnificè, vel molliter in otio, se- lebant bellum quàm pacem.

NOTÆ.

^a L. Cæsare.] Id est, anno mundi 3886. Ante Christum natum 62. A Româ conditâ 689. vel secundum alios 690.

^b Necessitudo.] Hic pro necessitate ponitur: alios pro familiaritate.

^c Sura.] Ita vocatus fuit, quòd, pecuniâ publicâ assumptâ, cum Quæsturæ rationem reddere non posset, se dixit suram præbiturum, ut solebant pueri qui in ludo pilæ percasissent. Post Consulatum, Senatu ob malos mores ejectus fuit: quare iterum Prætor est factus, ut pristinam dignitatem recuperaret; et in Præturâ conjuravit.

^d Autronius.] Hic Consul designatus, de ambitu interrogatus, lege damnatus est.

^e Cethegus.] Is fuit ex gente Corneliâ: homo vehemens et furiosus.

^f Servii.] Hic Servius Sylla, pater Publii et Servii Syllæ, frater fuit Syllæ Dictatoris, ut scribit Dio.

^g Bestia.] Hic est, qui tribunus plebis de Cicerone conquestus est; ut infra videbimus.

^h Curius.] Per hunc conjuratio primò patefacta est.

ⁱ Colonia.] Colonia multitudo est hominum, qui publico consilio ad novas terras deducuntur, quæ in singulos divisæ ab iis coluntur. Romani per Triumviros, Quinqueviros, &c. colonias suas constituebant. Vide plura apud Gellium lib. 10. cap. 13.

^k Municipiis.] Fuerunt municipia civitates, quarum incolæ, cives Romani ex municipiis dicti sunt. Illorum quibusdam civitas Romana cum suffragio, aliis absque eo data fuit. Priores jus petendi magistratus habebant, et Romanis legibus vivebant: posteriores, cum suis moribus relicti essent, etiam à magistratibus Romæ vacabant. Atque hæc omnia variè mutata sunt: sed adi Rosinum.

^l Domi.] Quare Domi? Quia scilicet, quamvis eorum opes, et potentia in suâ civitate, maxima esset; non illi pariter Romæ valebant.

^m Complures.] Romani scilicet, quales fortè Cæsar, Antonius, alii que.

pia erat; incerta pro certis, bellum, quàm pacem, malebant. Fuisse item eâ tempestate, qui crederent M. Licinium^a Crassum non ignarum ejus consilii fuisse; quia Cn. Pompeius, invisus ipsi, magnum exercitum ducebat: cujusvis opes voluisse contrâ illius potentiam crescere: simul confisum, si conjuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.

^b Sed antea item conjuravêre pauci, in quibus Catilina, ^c de quo, quàm verissimè potero, dicam. ^d L. Tullo, M. Lepido Coss. P. Autronius, et P. Sulla, ^e designati consules, ^f legibus ambitus interrogati, ^g poenas dederant. Post paulò Catilina, ^h pecuniarum repetundarum reus, ⁱ prohibitus erat petere consulatum; quòd intrâ^k legitimos dies^l profiteri nequiverit. Erateodem tempore. CPiso, adolescens^m nobilis, summæ audaciæ, egens, factiosus; quem ad perturbandam rempublicam inopia, atque mali mores stimulabant. Cumⁿ hoc Catilina, et Autronius, circiter Nonas Decembr. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalendis Januar. L. Cottam et L. Torquatum Coss. interficere: ^o ipsi, ^p fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obti-

NOTÆ.

^a Crassum.] Hic fuit, quo non alius Romæ ditior exstabat; quem tamen, auri famas ad bellum contra Parthos impulit, ubi unâ cum exercitu trucidatus est.

^b Sed antea.] Hic abruptitur narratio, ut aliquid de aliâ conjuratione dicatur, cujus volunt auctorem fuisse Crassum, quam studio id dissimulat Sallustius. Igitur post aliquot periodos, hinc repetendum erit solum institutæ orationis.

^c De quo.] Id est, de quâ re, de quâ conjuratione.

^d L. Tullo.] Hoc est, tertio anno antè ultimam conjurationem.

^e Designati.] Ita vocabantur qui in annum proximum electi fuerant.

^f Legibus.] Paratæ fuerunt multæ contra ambitum, quas si voles, apud Alexandrum Neapolit. lib. 3. cap. 17. videbis. Ex earum legum autoritate interrogabantur, de ambitu qui accusati fuerant.

^g Poenas.] Magistratu movebantur, atque ils etiam multa pecuniaria irrogabantur.

^h Pecuniarum.] Africam Catilina cum diripisset, Legati Afri in Senatu de illo absente conquesti sunt, deinde ejus nomen à Clodio delatum est: unâ prohibitus fuit petere consulatum, nam reo illud legibus interdictum erat.

ⁱ Prohibitus.] Quia, ut modò vidimus, Catilina reus erat; atque etiam Lucius Volcatius alter consul publicum consilium habuerat. An Catilinæ ratio habenda esset? Sciendum est enim non tantùm debuisse eos qui candidati essent, publicè declarare se magistratum petere velle; sed insuper nomen apud eum quia comitia habiturus erat, profiteri adstrictos fuisse, à quo recipiebantur, si digni essent, sin minus rejiciebantur.

^k Legitimos.] Lege institutos: dies enim certus accusatori et defensori ad actionem instituendam præscribebant.

^l Proferi.] Defensionem suam et expurgationem, scilicet.

^m Nobilis.] Utpote à Calpo, Numæ filio oriundus: Pisones enim ex gente Calpurniâ fuerunt, quam Ovidius à Calpo deducit.

ⁿ Hoc.] Pisone scilicet.

^o Ipsi.] Catilina et Autronius.

^p Fascibus.] Notum est fasces virgas fuisse ex ulmo, aut betulâ cum securi colligatas, quas magistratibus lictores præferebant; cum verò insignia essent dignitatis, hinc factum, ut pro eâ fasces accipiantur; atque hîc pro consulatu positi sunt.

nendas ^a duas Hispanias mittere. Eâ re cognitâ, rursus in Nonas Februar. consilium cædis transfulerunt. Jam tûm non consulibus modò; sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturâset ^b pro curiâ signum sociis dare, eo die post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit. Postea Pîso, in citeriorem Hispaniam quæstor ^c pro prætore missus est, adnitente Crasso: ^d quòd eum infestum Cn. Pompein cognoverat. Neque tamen senatus ^e provinciam invitùs dederat. Quippè frædum hominem à republicâ procul abesse volebat: simul, quia boni complures ^f præsidium in eo putabant, et jam tûm potentia Cn. Pompeii formidolosa erat. Sed is Pîso, in provinciam, ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia ejus injusta, superba, crudelia barbaros nequivisse pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeii veteres, fidosque clientes, ^g voluntate ejus Pîsonem aggressos: nunquam Hispanos ^h præterea tale facinus fecisse, sed imperia sæva multa antea perpessus. Nos eam rem ⁱ in medio relinquimus. De superiori conjuratione satis dictum.

^a Catilina, ubi eos, quos paulò antè memoravi, convenisse videt; tametì cum singulis multa sæpè egerat; tamen ^j in rem fore credens universis appellare, et cohortari, in adiitam partem ædium secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuscemodi habuit:

Ni civitas, hæcque cetera satis spectata mihi forent, nequiquam

INTERPRETATIO.

^a Cui creditur ad conjurationis animatum pertinere.

NOTÆ.

^a Quia Catilina non erat in urbe, sed in agro, ubi cum suis sociis convenisset, et ibi eos ad conjurationem excitavit. ^b Pro curiâ, id est, pro curia, ubi Catilina signum sociis dare voluit.

^c Quæstor, id est, magistratus, qui pro prætore in provinciâ administrabat.

^d Quod eum infestum Cn. Pompein cognoverat, id est, quod eum infestum Cn. Pompeio cognoverat.

^e Senatus, id est, senatus, qui in urbe Romæ sedebat.

^f Complures, id est, complures, id est, complures, id est, complures.

^g Voluntate ejus, id est, voluntate ejus, id est, voluntate ejus.

^h Hispanos, id est, Hispanos, id est, Hispanos.

ⁱ In medio relinquimus, id est, in medio relinquimus, id est, in medio relinquimus.

^j In rem fore credens, id est, in rem fore credens, id est, in rem fore credens.

^k Universis appellare, id est, universis appellare, id est, universis appellare.

^l Cohortari, id est, cohortari, id est, cohortari.

^m In adiitam partem ædium secessit, id est, in adiitam partem ædium secessit, id est, in adiitam partem ædium secessit.

opportuna res cecidisset; spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neque, per ignaviam, aut vana ingenia, incerta pro certis caperem. ^a Quia multis, et magnis ^b tempestatibus vos cognovi sortes, ^c fidoque mihi ^d eò animus ausus est maximum, atque ^e pulcherrimum facinus ^f incipere: simul, quia vobis eadem, quæ mihi, bona, malaque esse intellexi. ^g Nam, idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed eo quæ mente agitavi, omnes jam antea ^h diverſi audistis. Cæterum mihi indies magis animus accenditur, cum considero, quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsos vindicamus in libertatem. Nam postquam respublica in paucorum potentium jus, atque ⁱ ditionem concessit, semper illis reges, ^j tetrarchæ vestigiales esse: populi, nationes, ^k stipendia pendere: cæteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, ^l vulgus juimus; sine ^m gratiâ, sine ⁿ auctoritate, his obnoxii, quibus, si respublica ^o valeret, formidini effremus: itaque omnis gratia, potentia, hōnos, divitiæ apud illos sunt, aut ubi illi vo-

INTERPRETATIO.

^a Quia multis et magnis periculis vos cognovi sortes. *est sub imperium et dominationem paucorum.*
^b Omnes jam antea audivistis sepe ratum, quæ ego cogitavi. ^c Pro fœce et colluvione habitum sumus.
^d Postquam respublica redacta

NOTÆ.

^a Pulcherrimum.] Ea vis est boni, ut illius specie etiam perditissimi parricidæ suas adumbrent machinationes.

^b Incipere.] Hic Graterum, virum doctissimum pudet barbariei: attamen idem prorsus in Terentii Eunucho, Act. 5. sc. 5. legitur:

an me, qui id ausi sum incipere; an fortunam collaudem? &c. Unde satis constat, hinc incipere, ut ille voluit, non esse deturbandum.

^c Nam.] Hæc partim conclusis firmissimis nititur fundamentis; verum eam obscuravit Catilina, dum honestis nominibus nefandum scelus obvelare studet. Ita verò resolvas ejus ratiocinationem: Ausus sum pulcherrimum facinus, non tantum quia vos etiam fortes; verum etiam quia sumus omni firmi: constat verò firmos nos esse, quia eadem volumus et volumus; et volumus eadem, quia eadem sunt nobis bona et mala. Atque hæc posterior probatio detruncata est; et aperta ut sit, addas oportet, quorum quidem bonorum aut malorum ea est natura, ut nos omnes, uno et

eodem modo eodem cogant. Falsam autem est quod dicit Catilina, eadem velle et eadem nolle, efficere amicitiam: honestas si adsit, tunc illud nomine cohonestabitur amicitie; quæ si Catilina non defuisset, nihil ferè pulchrius aut utilius ejus oratione extaret.

^d Tetrarchæ.] Non sunt illi qui quatuor provinciis, sed qui unius provincie quartæ parti præfunt.

^e Stipendia.] Hic fuit dolus quorundam populorum, et fraus Romanorum. Cum illis horum cognita essent avaritiæ, hi verò omnium ferè gentium metum perspectum haberent; concordabant inter se ita ut Romani, qui saltem gratiæ et auctoritate polleant, ab illis populis publicam injuriam averterent, patronis verò suis illi stipendia, aut, quod magis ad nostrum sermonem accedit, pensiones solverent.

^f Gratiâ.] Apud populum; Sans fœux.
^g Auctoritate.] In senatu, Sans crédit.

^h Valeret.] Id est, statum suum legitimum obtineret.

na merces videbatur; tamen postulare plerique, uti proponeret, quæ conditio belli foret: quæ armis præmia peterent: quid ubique opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri: ^a tabulas novas, ^b proscriptionem locupletium, magistratus, ^c sacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, esse in Hispaniâ ceteriorum ^d Pisonem, ^e Mauritaniam cum exercitu P. Sittum, ^f Nucerinum, consilii sui participes: petere consulatum ^g C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem, et omnibus necessitudinibus circumventum: cum eo consulem se initium agendi facturum. Ad hoc, maledictis increpabat omnes bonos: suorum unumquemque nominans, laudares, admonere alium egestatis, alium, cupiditatis suæ, complures periculi, aut ignominie, multos victoriarum Sullane, quibus ea prædæ fuerat. Postquam omnium animos ^h alacris videt; cohortatus, ut ⁱ petitionem suam curæ haberent, conventum dimisit. Fuere eâ tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cum ad iurandum ^k populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris ^l circumtulisse; inde, cum post execrationem omnes degustavissent, sicuti in ^m solemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse congium suum; atque eo dictitare fecisse, quò inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii. Nonnulli ficta et hæc, et

INTERPRETATIO.

- ¹ *Postquam videt animos omnes illos qui sceleris sui conscii erant et ut oratione commotos et accensos. fautores.*
² *Cum adigeret ad iurandum*

NOTÆ.

^a *Tabulas.]* Tabulæ novæ appellantur, eum abolitis prioribus debitis, nemo, quod antè à creditoribus acceptum est, cogitur solvere: quæ quidem proposita sunt, aliquando tabulæ, cum ære alieno, et præsertim usuris plebs Romana oppressa erat. Gall. *Abolition de dettes.* Anglicè, AN ACT OF GRACE.

^b *Proscriptionem.]* Ex quo factiosis locupletium bona veniebant. Illud verò malum in civitatem invexerat bella civilia. Nam qui per illa victoriam adepti fuerant, illi nomina eorum, qui diversarum partium fuisse putabantur, in tabulis descripta proponebant, constitutis præmiis, si quis eorum quenquam occidisset; bonis etiam proscriptionum publicatis atque hæcæ subjectis.

^c *Sacerdotia.]* Non tam dignitatem ipsam sacerdotalem, cujus nebulones illi propè nullam curam habebant, quàm ex dignitate lucrum, aut, quod vocamus nos, *beneficium aut præbendam.*

^d *Pisonem.]* Quem occisum fuisse Catilinam latebat aut certè dissimulabat.

^e *Mauritaniam.]* Africae regio est, versus Gaditanum fretum.

^f *Nucerinum.]* *Nuceria ortum.* Quatuor autem Nuceriae fuerunt in Italia.

^g *C. Antonium.]* Hic fuit triumviri patruus.

^h *Petitionem.]* Consulatus scilicet, ut illi ambirent, &c.

ⁱ *Circumtulisse.]* Ut singuli biberent, seu potius libarent, et leviter attingerent.

^k *Solemnibus.]* Id est, quæ certis anni temporibus fieri solent. In iis autem mos erat sacerdoti, priusquam inter victimæ cornua vinum funderet, simpulo, id est, vasculo ligneo aut fictili, propinare, atquestantibus circumferre, ut pariter libarent, et de vino gustarent.

multa praeterea, consistebant ab his, qui ¹ Ciceronis invisiōem, quae postea orta est, hinc credebant atrocitate faciens, eorum qui potius dicerant. Novus ea res pro magnitudine patris composita est. Sed et ea consideratio fuit (1) Ciceronis, nam tunc obsecro loco, flagitis atque hic notis compositis, quoniam ceteros scire, ² probi gratia, movebat. Hic domini non minus ³ tantis morat, quam audacia. Neque recedere, quae audierat; neque tamen ipse scelera occidere, propter neque dicere, neque scire, quicquam potius habebat. Erat et cum Filia, muliere nobili, sapientia, verus confortatio. Cui cum in his gratia esset, quod in paucis viris ingenti poterat, respondere gloriae, caris, monitumque polliceri, ⁴ minui interitum ferro, ut hinc obnoxia foret: pulvero, serociis agere, quoniam solus erat. At Filia, infestum Ciceroni etiam cognita, tunc periculi in republica haec occidit habuit: sed, subito audire, de Catiline conjuratione, quae, quo modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis iusta horum accendit: ad consilium transiendum M. Tullio Ciceroni. Namque aetate plerumque robustis invisiā aestuabat, et quoniam potius consilium credebatur, si cum, quoniam s. egregius, homo ⁵ aversus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invisiā, atque superbia ⁶ perficere. Ignor. ⁷ comitis habitis, consules designantur M. Tullius, et C. Antonius. Quod factum primo popularis conjurationis ⁸ considerat. Neque tamen Catiline furor minuebatur; sed insides plura agere; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, sed, aut amicum, fide scriptam mutuant, ⁹ exules ac Marsum quendam portare; qui postea ¹⁰ princeps fuit belli faciendi. Ea tempestate plurimos cuiusque generis homines adfuisse hinc dicunt; mulieres etiam aliquot, quae primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant: post, ubi aetas, tantummodo quiescit, neque luxuriae modum fecerat, res alienum grande ¹¹ conflagrant.

INTERPRETATIO.

¹ Quam celeriter ea iuncta considerant, et infestum ignominiam multum.

² Nam minus levitas et facilius iuvat hinc, quam audacia.

³ Sed tanto nomine audacia, narravit compluribus ea quae au-

diverat de conjuratione Catiline, et minus quae audierat.

⁴ Invisiā atque superbia postposita fuerant.

⁵ Quam facilius turbaverat prius comparatis.

⁶ Qui postea princeps bellum intulit.

NOTAE.

¹ Ciceronis. Hoc est, quae in eum exagit.

² Minor. Dicitur in eam parte interfectionem.

³ Aetate. Hic verus homo dicitur, cujus mores amplissimi ad non essent honoribus: qui primas virginitate sua majorem producant.

⁴ Invisiā. Ciceronis, consensum erudit populi ad creandam magistratus, leges facit.

⁵ Fecit. Fecit, ut de Tullio verba Appianianum, iuxta Florentiam.

⁶ Conflagrant. Hic est, quae hinc cum abstrahunt. Gab. Qui tunc intulit.

Per eas se Catilina credebatur posse ^a servitia urbana sollicitare, urbem ^a incendere, viros earum, vel adungere sibi vel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpè virilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atque formâ, præterea viro atque liberis, satis fortunata fuit: literis Græcis et Latinis docta: psallere, saltare elegantissimè, quàm necesse est probæ: multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt: sed ei cariora semper omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minùs parceret, haud facillè discerneres; lubricine sic accensa, ut sæpiùs peteret viros, quàm peteretur. Sed ea sæpè antehac ^b fidem prodiderat, ^c creditum abjuraverat, cædis conscia fuerat, luxuriâ atque inopiâ præceptis abierat. Verùm ingenium ejus haud absurdum: posse versus facere, ^e jocum movere: semone uti, vel ^d modesto, vel ^e molli, vel ^f procaci. Prorsus multæ facetiæ, multusque lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominùs in proximum annum consulatum petebat; sperans, si designatus foret, facillè se ex voluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque à principio consulatûs sui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paulò antè memoravi, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc, collegam suum Antonium ^g passionem provinciæ perpulerat, ne contrà rempublicam sentiret: circum se præsidia amicorum, atque clientium occultè habebat. Postquam dies comitiûm venit, et Catilinæ neque petitio neque insidiæ quas consuli fecerat, prosperè cessere; constituit bellum facere, et extrema omnia experiri; quoniam, quæ occultè tentaverat, aspera sædaquè evenerant. Igitur C. Manlium Fæstulas, atque in eam partem ^h Etruriæ, Septimium quandam ⁱ Camertem

INTERPRETATIO.

^a Credebatur se posse per eas multitudinem servorum urbanorum ad defectionem impellere. ^g Perjurando, rem creditam nequeerando, rem creditam nequeerando.

NOTÆ.

^a Incendere.] Ut scilicet, per tumultum facilius esset, quos vellet interficere.

^b Fidem prodiderat.] Id est, promissis cum sacramento non steterat; perfidiam se præbuerat.

^c Jocum.] Gall. Elle entendoit la raillerie.

^d Modesto.] Gall. Le sérieux.

^e Molli.] Le galant.

^f Procaci.] Le langage qui est trop libre; qui n'est bon qu'à des effrontés.

^g Faciatis.] Id est, urbanitas, et gratia,

decus et cultus elegantie. Fortè non malè veritas Gallicè Enjeuement.

^h Passione.] Ciceroni Macedonia cum obtingeret, quæ optima erat provincia ex commercio et mercibus orientis, eam ille Antonio concessit, ut obsequio ipsum mitigaret, atque impediret, ne contrà rempublicam machinaretur.

ⁱ Etruriæ.] Italicæ regio non longè à Latium, ad occasum. Hodie Toscane.

^k Camertem.] Ex oppido Umbriæ Cameræ, aut Camerino oriundum.

in ^a agrum Picenum, C. Julium in ^b Apuliam dimisit, præterea alium aliò, quem ubique opportuhum sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri: consuli insidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominibus obsidere: ipse cum ^c telo esse, item alios jubere, hortari; uti semper intenti, paratique essent: dies, noctesque festinare: vigilare: neque ^d insomniis, neque labore fatigari. Postremò, ubi multa agitantini nil procedit, rursus ^e intempesta nocte conjunctionis principes convocat per M. Portum Læcam, ibique multa de ignavia eorum questus, docet se præmisisse Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppresisset; eum suis consiliis multum officere. Igitur, perterritis ac dubitantibus cæteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Vargunteius Senator, constituere ^f eà nocte paulò post, cum armatis hominibus, sicuti salutatum, introire ad Ciceronem, et de improvviso domi suæ imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum consuli impendat, properè per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. Ità illi ^g januà prohibiti, tantum facinus frustra susceperant. Interea Manlius in Etrurià plebem sollicitare, egestate simul, ac ^h dolorem injuriæ, novarum rerum cupidam, quod Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amisserat; præterea, latrones ejusque generis, quorum in eà regione magna copia erat: nonnullos ex Sullanis ⁱ colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cum Ciceroni nunciarentur, ^j ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat; neque exercitus Manlii quantus, aut quo consilio foret; ^k satùs compertum

INTERPRETATIO.

^a Ipse cum gladio in publicum Ciceronem eà nocte, paulò post, sicuti salutatum ivisset.

^b Constituerunt introire ad Ci-

NOTÆ.

^a Agrum Picenum.] In mediâ propemodum Italiâ, ad mare Adriaticum: hodiè, La marche d'Ancone.

^b Apuliam.] Ad mare Adriaticum jacet, in Italiæ orâ extremâ fere, quæ vergit ad orientem.

^c Insomniis.] Insomnia est, cum quis dormire non potest.

^d Intempesta.] Circa mediam noctem, cum tempus non est amplius operandi. Canticinis, concubis.

^e Januâ.] Ciceronis scilicet.

^f Dolore.] Quod sibi à Syllâ bona erepta fuissent.

^g Colonis.] Syllæ milites erant, quibus Hetruscorum agros diviserat, quod ii Marii partes sequi essent.

^h Ancipiti.] Id est, quod ex utrâque parte imminabat.

ⁱ Satis.] Ex toto hoc negotio maximum certè erat periculum. Cum enim in senato ipso plurimè essent, lique maximè potentes, qui conjunctioni faverent, invidiosum erat homines accusare tanto favore subnixos, nisi pariter coarguerentur: deinde ipsi reipublicæ consilia manifestabantur.

habebat; rem ad senatum ^a, refert, jam antea vulgi rumoribus excitatam. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, ^b darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum, more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque cives: domi, militiæque imperium, atque iudicium summum habere. Aliter sine populi jussu, nulli earum rerum consuli jus est. Post paucos dies, L. Senius Senator in senatu literas recitavit, quas Fæsulis allatas sibi dicebat; in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse cum magnâ multitudine ante diem vi. Kal. Nov. Simul, ^c id quod in tali re solet, alii portenta, atque prodigia nuntiabant: alij, conventus fieri, arma portari, ^d Capuæ atque in Apuliâ ^e servile bellum moveri. Igitur ^f senati decreto, Q. ^g Marcius Rex Fæsulas; Q. ^h Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi. Hi utrique ⁱ ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumniâ paucorum, quibus omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. ^k Metellus Celer in agrum Picenum: hisque ^l permillum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Ad hoc, si quis indicasset de conjuratione, quæ contrâ remp. facta erat, præmium servo libertatem et ^m H. S. C.; libero impunitatem ejus rei, et H. S. CC. itemque

NOTÆ.

^a Refert.] Refertur est rem agendam in senatu proponere.

^b Darent operam.] His verbis solennibus, summum imperium, et quasi dictatorum consulis deferebatur.

^c Id quod.] Parenthesis est. Gall. *Comme c'est la coutume en de pareilles rencontres.*

^d Capuæ.] Urbs fuit Campaniæ nobilissima, mari Tyrrheno adjacens: cujus illecebris et amoenitate usque admodum captus Annibal, ut ipsius domitrix dicta fuerit.

^e Servile.] Id est, quod per servos gereretur. Gall. *Qu'on tâchoit d'y faire lever les esclaves.*

^f Senati.] Pro senatui; ita olim.

^g Marcius.] Marciolorum familia ab Anco Marcio quarto Romanorum rege deducitur. Hic consul fuit cum L. Metello, quo mortuo, et eo qui in ejus locum successus erat, solus Marcius consulatum gessit.

^h Metellus.] Cognomen habuit à devictâ Cretâ post consulatum.

ⁱ Ad urbem.] Quia ante triumphum urbem intrare non erat licitum.

^k Metellus Celer.] Hic beneficio Ciceronis

in Galliam ipsi destinatum, sed in concione depositum, administravit: consul fuit postea cum Afraniô.

^l Permillum.] Imò et imperatum.

^m H. S.] Sesterrium denotat hæc figura, cujus si accuratorem cognitionem habere voles, opus erit adire eos qui de ære tractarunt, Budæum, puta, Hortensianum, aliosque: neque enim, quæcunque ab aliis bene scripta sunt, opus est huc transcribere. Interim, ne omnino vacuus discedas, quantum satis erit, dicemus ad hujus loci intelligentiam. Sesterium, uti quidem plurimis ex locis colligere videor, nummus fuit primò æreus, valore duorum assium tum semisse, qui postea ex argento conflatus quinque æstimatus fuit: atque utrumque, si ad monetæ nostræ Gallicæ rationem exigas, prior decem Turonensibus denariolis, paulò pluris, vel secundum alios quatuordecim; posterior duplò valebit. Verùm difficultas in eo non est, cum ubique possent Tabulæ pro monetarum æstimatione. Numerandi ratio hæc in parte obscuritatem attulit, quam tamen ex pauculis sequentibus lineis intelliges.

decrevere, uti ^a familiæ gladiatoris Capuam, et in cætera municipia distribuerentur, pro cuiusque ^b opibus; Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, eisque ^c minores magistratus præessent. Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex summâ lætitiâ, atque ^d lasciviâ, quæ diuturna quies pepererat, repente omnis tristitia invasit. Festinare, trepidare, neque loco, neque homini cuiquam satia credere: neque bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus ^e pro reip. magnitudine belli timor insolitus inceserat, afflictare sese; manus supplices ad cælum tendere; misereri parvos liberos; rogare; omnia pavere; superbiâ atque deliciis omissis, sibi patriæque, diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tamen præsidia parabantur, et ipse

INTERPRETATIO.

^a Propter reipublicæ magnitudinem.

NOTÆ.

Quanto numerus intra mille continetur, nulla est proflus difficultas; rotundè et absque ulâ præcisione Romani, sicut et alii, numerant: sed numerus quando mille numerus seu sequester excedit, sæpè detruncatus est; ita ut mille pro singulis fiat intelligendi. Cùm summa eo quo dixi modo amplius quàm mille complectebatur, tum per Genitivum pluralem *sequesterum*, illam exprimebant; aded ut *sequesterum*, et mille sequesterum sint res una et eadem. Undè factum; ut poetæ, ex genitivo illo plurali, nomen genere neutro effecerint, quod tamen nisi in numero plurali non videntur; atque ita illis singula sequestria pro mille veniunt sequesterum illis parvis à masculino sequesterum, quo solo oratores utuntur. Si verò summa esset minimum decies centendorum millium, tum adverbis decies vicies, centies, &c. utebantur, quæ adverbis centena millia faciebant, quamvis ea non exprimerentur. Jam res satis clara est, interim notus unus restat explanandus; sciendum enim, an hoc Sallustii loco centum sequesterum, an centum sequesterum seu sequesterum intelligantur. Hic verò opus est conjecturâ et iudicio. Dico itaque, primò, ab aliis prolixè probatum esse hanc figuram H. S. pro minoribus sequesterum, in masculino genere positam esse,

quatenus nullus numerus, nisi qui expressus est intelligitur; deinde venire etiam eandem figuram pro *sequesterum*, vel *sequestria* poetarum. Hoc posito, nihil facilius est quàm videre, ineptum fore, si senatus, in re quæ salutem publicam respiciebat, centum sequesterum, vilissimam pecuniam, decrevisset. Ergo figura hæc H. S. C. centum, hoc in loco, facit *sequesterum*, vel, si cum poetis loqui aures, centum sequestria, id est, centena mille nummorum, seu *sequesterum*: quæ ad nostram monetam, si per summam integram et solidam referas; quingentos efficiunt aureos duplones; Cuius cens pistoles.

^a Familiæ.] Qui gladiatores apud unum lanistam sese exercebant, dicebant, aut serviebant, ii familia dicebantur.

^b Opibus.] Sæpè gladiatores à privatis empti ad tumultum et cædem; ipsi aliquando bella et quidem gravia excitaverunt: adedque minimè mirum si suspecti essent, ex urbe deducerentur; atque pro ratione vicium, in municipia distribuerentur.

^c Minores.] Quæstores, puta, ædiles minores, triumviri capitales, &c.

^d Lasciviâ.] Non hic posita pro inconscientiâ, seu obscenâ libidine; sed tantum pro ludibundâ, exultante, et profusâ lætitiâ,

Ilege ^a Plautiâ interrogatus erat ab L. ^b Paulo : postremò, dissimulandi causâ, et quasi sui expurgandi ; sicuti jurgio lacesitus foret, in senatum venit. Tum M. Tullius consul, sive ^d præsentiâ ejus timens, sive irâ commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipublicæ quàm postea scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici, postulare à patribus, ne quid de se temerè crederent : ^e eâ familiâ ortum, ita ab adolescentiâ vitam instituisse, ut omnia ^e bona in spe haberet : ne existimarent, sibi patricio homini, cujus ipsius, atque majorum plurima beneficia in plebem Romam essent, perditâ republicâ opus esse ; cum eam ^f servaret M. Tullius ^g inquilinus civis urbis Romæ. Ad hoc, maledicta alia cum adderet ; obstrepere omnes ; hostem, atque parricidam vocare. Tum ille furibundus : *Quoniam quidem circum-*
ventus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium ^h meum ruinâ extin-
guam. Dein se ex curiâ domum porripuit. Ibi multâ secum ipse volvens, quòd nebue insidiæ consuli procedebant, et ab incendio intellegebat urbem vigilis munitam, optimum factu credens exercitum augere ; ac priùs, quàm legiones scriberentur, multa antè capere quæ bello usui forent ; nocte intempestâ, cum paucis, in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, cæterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes

INTERPRETATIO.

^a Pergit dicere, se esse ortum ab adolescentiâ, ut non, nisi bonam eâ familiâ, ita instituisse vitam spem, ad se præberet.

NOTÆ.

^a *Plautiâ.*] Eam tulit Plautius tribunus plebis, adjuvantibus Catulo et Lepido, anno ante conjurationem Catilinæ 13. ut quæreretur in eos qui quovis modo senatus, magistratibus, imò et privatis hominibus, insidias, aut vini fecissent.

^b *Paulo.*] Is postea Consul fuit.

^c *Jurgio.*] Comme si on lui eut fait une querelle mal à propos.

^d *Præsentiâ.*] Timebat ne fortè, cum Catilina ausus esset in senatum venire, minus crederent senatores quæ ipse de conjuratione indicaverat.

^e *Bona in spe.*] Quæ on ne pouvoit avoir que des espérances avantageuses de lui.

^f *Servaret.*] Id est, servare studeret, aut servandam simularet. Neque verò Catilinæ

mens est dicere, servatâ opus esse republicâ, aut se ejus ruinâ quævisse.

^g *Inquilinus.*] Peregrinus, Arpino oriundus.

^h *Meum.*] Id est, quod in me excitatum est. Metaphora sumpta ab incendiis, quæ, ut ne in dista ædificia grassentur, ruinâ intermediorum impediri solent. Intendit Catilina se pestem reipublicæ, aut saltem inimicis importaturum, potius quàm perituum. Cæterum auctoritate Ciceronis contendunt, non istud in senatu à Catilinâ dictum fuisse ; sed eum Catoni ante comitia consularia judicium mintanti, respondisse voluisse, si quod esset in fortunæ suas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ extincturum.

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt; eadem, incendia, etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt. Sed propolis, cum non exercitu ad-
versus, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, C. Marius ex suo
propolis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, cum mandatis ha-

bitur, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, non arma neque contra pa-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, sed uti corpora no-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, violentia atque crudeli-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, et fortuna famam, atque fortunis exper-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, non, ut dicitur, a lege uti, ne-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, tanta paucitia saevierat-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, patris Romane
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, prop-
pulis, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt, etc

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

etiam, ut dicitur, in hoc loco non habuerunt

solutum est. Sæpè ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbiâ magistratuum armata, ^a à patribus secessit. At nos non imperium, neque divitias petimus, quarum rerum causâ, bella, atque certamina omnia inter mortales sunt; sed libertatem, quam nemo ^b bonus, nisi cum animâ simul, amittit. Te, atque senatum obtestamur, ^c consularis miseris civibus, legis præsidium, quod iniquitas prætoris eripuit, restituatis; neve nobis eam necessitudinem imponatis, ut quæramus, quonam modo, maximè ultri sanguinem nostrum, pereamus.

Ad hæc, Q. Marcius respondit, si quid ab senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices profisciscantur: ^d eâ misericordiâ atque mansuetudine senatum, populumque Romanum semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxilium petiverit. At Catilina ^e ex itinere plerisque ^f consularibus, præterea optimo cuique literas mittit: se falsis ^g criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunæ cedere, ^h Massiliam in exilium proficisci; non ⁱ quòd sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti respublica quieta foret, neve ex suâ contentione seditio oriretur. Ab his longè diversas literas Q. Catulus in senatu recitavit; quas sibi ^j nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum ^k exemplum infra scriptum est.

INTERPRETATIO.

^a Dicit, *senatui et populo Romano talem misericordiam atque mansuetudinem semper fuisse, ut,* *criminibus et accusationibus, cedere fortunæ.* ^b Non idèò quòd sibi conscius esse tanti sceleris.

^c Dicit se circumventum falsis

NOTÆ.

signatum, id est, ut ille exponit, valore quinque assium; nullus dubitat quin ad illud respexerit Manlius, cum æs qui æreus est, ne quidem quartam partem faciat sestertii, qui argenteus fuit, idque tam egregiè ad ejus scopum pertineat. Atque ita tempora optimè convenient, et verè dixerit Marcius *memoriâ vestrà*, cum antea viderimus superstites Syllanos milites, Valerium in Marii locum subrogatum, nec quemquam lateat Syllam et Marium cœvovs fuisse.

^a *A patribus.*] A senatu et potentioribus; quod quidem ter aut quater factum fuisse legimus, seu libertatem, seu pudicitiam, seu natalium dignitatem, seu honorum decora et insignia populus vindicaverit; ut loquitur Florus.

^b *Bonus.*] Id est, cordatus.

^c *Consularis.*] Id est, eorum rationem habentis, ipsis prospiciatis et ruinam avertatis.

^d *Ex itinere.*] Postquam Româ discesserat; ex locis ubi commorabatur.

^e *Consularibus.*] Illis, qui consulatum gesserant, idèò scripsit Catilina, quòd major eorum in senatu auctoritas esset, primique sententiam suam dicerent.

^f *Massiliam.*] Urbs et Galliæ Narbonensis maritima, quæ et antiquissima; à profugis ex Ioniâ Phocensibus condita. Hodie Marseille.

^g *Nomine.*] Gall. *De ia port.*

^h *Exemplum.*] Gall. *La copie.* Atque ipse Catilinæ propria esse verba arbitror, cujus ut mens, ita stylus perplexus est.

L. Catilina Q. Catulo S. * Egregia tua fides, ^a va cognita, ^b grata mihi, ^c magnis meis periculis, ^d fiduciam commendationi ^e meae tribuit. ^f Quam brevis defensionem in ^g eo filio novo ^h non statui parare: satisfactionem ex nulla conscientia de culpa p^oponere decrevi; ⁱ quae mediis ^j p^odit inest vera in cura recognoscas. I iuriis, contumeliisque e neitatis, ^k et aliis t^ontis lib^ois inductis, ^l quae prius, ^m statum dignitatis non cederet, ⁿ praesentem miserarum caligine pro mea consuetudine sus-

NOTAE.

* Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

† Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

† Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

§ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

¶ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

‡ Epigram. l. 11. ed. annotat. ex quo est
Sallustii de Catilina.

cepi: non quin^a res alienum^b meis nominibus ex possessionibus solvere possim; cum et^c aliis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filæque copiis persolveret: sed, quod non dignos homines bonore honestatos videbam, meque falsâ suspitione^d alienatum esse sentiebam: ^e hoc nomine satis honestas pro meo^f casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus. Plura cum scribere vellem, nunciatum est mihi vim parari, nunc Orestillam tibi commendo, tuæque fidei trado. Eam ab injuriâ defendas, per liberos tuos rogatus. Haveto.

Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminius in agro^g Reatino, dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat, cum fascibus, atque aliis imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt, senatus Catilinam, et Manlium hostes judicat; cæteræ multitudini diem statuit. antè quam liceret^h sine fraude ab armis discedere, ⁱ præter rerumⁱ capitalium condemnatis: præterea, decernit, uti consules^k delectum habeant, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturèt, Cicero urbi præsidio sit. Eâ tempestate mihi imperium populi Romani multò maxime^l miserabile visum est: cui cum ad occasum ab ortu solis^m omnia domita armis parerent, domi otium, atque divitiæ, quæⁿ prima mortales putant, affluerent, suere tamen cives, qui seque, remque publicam obstinatis animis perditum

INTERPRETATIO.

^a Prescribit diem cæteræ multitudini, antè quam liceret impune discedere ab armis.

NOTÆ.

^a *Res alienum.*] Pecuniâ mutuo subptat. Hinc verò satis constat, arma movendi unum et eundem conjuratis fuisse prætextum, violentiam nempe sequestratorum.

^b *Meis nominibus.*] *En mon nom; sous mon propre seing.*

^c *Aliis nominibus.*] Intelligo de pecuniâ sumptis à Catilinâ, prædibus et sponsoribus amicis; illud enim ab ipso factum fuisse supra vidimus; atque ita sumendum esse non difficile esset ostendere, si tanti haberetur.

^d *Alienatum.*] *Rejetum.* Gall. *Disgracié, rendu suspect.*

^e *Hoc nomine.*] Id est, *Eâ causâ; præsertim verò quod me suspitione falsâ alienatum sentio; postquam Cicero atroci criminatione innocentiam meam ad senatum detraxerat.*

^f *Pro meo casu.*] Id est, *pro eo statu in quo ego sum.* Gall. *Voilà état où je me trouve.*

^g *Reatino.*] Reate urbs fuit in Sabiniis, Roma prorsus ad septentrionem. *Reai* vocatur in novis tabulis geographicis.

^h *Præter.*] Adverbium est. Gall. *Excepté.*

ⁱ *Capitolium.*] Id est, rerum aut criminum, quæ capitis pœnam atque sunt, vel morte multantur.

^k *Delectum.*] Id est, milites deligerent, et ad militiam conscriberent. Gall. *Qu'ils levassent des troupes.*

^l *Miserabile.*] Id est, miseratione dignum. Gall. Non dicas, *miserable*, sed *digne de compassion.*

^m *Omnia.*] Hyperbole est, eo, quo volunt auctores, sensu intelligenda; ut scilicet, quascumque terras Romani cognoscerent, eæ ipsorum subirent aut venerantur imperium.

ⁿ *Prima.*] Id est, *præcipua et excellentissima.*

sine metu ætatem agere, cæterisque ^a judiciis terrere, ^b quò plebem in magistratu placidiùs tractarent. Sed ubi primùm ^c dubiis rebus novandis spes oblata est, vetus ^d certamen animos eorum arrexat, quòd si ^e primo prælio Catilina superior, aut æquà manu, discessisset, profectò inagna clades, atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutiùs eà uti licuisset; quin defessis et exsanguibus, ^f qui plùs posset, imperium atque libertatem extorqueret. Fuère ^g tamen extrà conjunctionem complures, qui ad Catilinam initio profecti sunt. In his erat Fulvius, senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari ^h iussit. Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscumque moribus, aut ⁱ fortunà, novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios, sollicitabat; neque solum cives, sed cuiuscumque modi genus hominum, quòd modò usui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos ^k Allobrogum ^l requirat: eosque, si possit, impellat ad societatem belli: existimans, ^m publicè, privatimque ære alieno oppressos, præterea quòd naturà gens Gallica bellicosa esset, facilè ad tale consilium adduci posse. Umbrenus, quòd in Gallià negotiatus erat, plerisque principibus civitatum notus erat, atque eos noverat: itaque sine morà, ubi primùm legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis, et quasi dolens ejus ⁿ casum, requirere cœpit, quem exitum tantis malis sperarent. Postquàm

NOTÆ.

^a *Judiciis.*] *Condemnationibus aut certæ eorum periculo.*

^b *Quò plebem.*] Locus obscurus. Sic intelligo. Pauci, qui omnia ad libitum insectabant. Tribunos præsertim, judiciis et condemnationibus terrebant, ut ne illi plebem exagitarent, sed eam placidam et obsequentem efficerent.

^c *Dubii.*] *Seditionibus*, quibus respublica in dubio et discrimine ponitur, quibusque pro imperio ita certatur, ut penès quos futurum sit, lateat.

^d *Certamen.*] Quos patricios inter et plebem per tribunos intercedebat.

^e *Primo.*] Cave hinc concludas sæpius cum Catilinæ prælium commissum esse: semel enim et in perpetuum armis cum ipso certatum est. Dicit tantùm, maximum futurum periculum, si superior, aut æquà manu discessisset; quia scilicet plerimi ad ipsum confugerent.

^f *Qui plus posset.*] Tertius aliquis ex respublica. Crassus fortè, Pompeios, Cæsar: nō insuper tantam fuisse pestem Sallustius

arbitratus est, ut etiam per hanc conjunctionem, exhausta respublica, nudum regibus et exteris hostibus latus porrigeret.

^g *Tamen.*] Transitio est.

^h *Iussit.*] Patriæ potestate, quæ antiquis temporibus maximà erat in filios, ut major esset quàm in servos: tamen postea de rigore tanto eò usquè detractum est, ut patres filios contumaces iudici, qui ferè ex eorum præscripto penas infligeret, offerrent.

ⁱ *Fortunà.*] Adversà scilicet et duriorè.

^k *Allobrogum.*] Populi erant lacus Lemani accolæ et Rhodani. *Les Savoyards, les Dauphinois, et les Bressans.*

^l *Requirat.*] Id est, *querat sedulo, et ad bellî societatem adducat.* Gall. *Qu'il les encourageât soigneusement, qu'il sacât de les gagner.*

^m *Publicè.*] Propter tributa et vectigalia, quæ Romanis victoribus persolvebant.

ⁿ *Casum.*] Quòd ita scilicet, magistratuum avaritiâ opprimerentur. Gall. *Plaignant leur malheur.*

illos videt queri de avaritiâ magistratuum, accusare senatum, quod in eo auxilii nihil esset; miseris suis remedium mortem expectare: *At ego*, inquit, *vobis, si modò viri esse vultis, rationem ostendam, quâ tanta mala ista effugiatis.* Hæc ubi dixit, Allobroges, in spem maximam adducti, Umbrenum orare, uti sui misereretur: nihil tam asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissimè facturi essent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neque aliena consilii, propter Semproniam. Nam tum Brutus ab Româ aberat. Preterea Gabinium arcessit, quod major auctoritas sermoni inesset. Eo presente conjurationem aperit, nominat socios, præterea multos cujusque generis ^a innoxios; quod legatis animus amplior esset: dein eos, pollicitus operam suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incertum habuere, quidnam consilii caperent. In ^b alterâ parte erat æs alienum, studium belli; magna merces in spe victoriæ: at in ^c alterâ ^d majores opes, tuta consilia, pro incertâ spe certa præmia. Hæc illis ^e volentibus; tandem vicit ^f fortuna reip. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus ^g patrociniò civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognaverant, aperiunt. Cicero per Sangam, consilio cognito, legatis præcipit, ut studium ^h conjurationis vehementer simulent; ⁱ cæteros adeant: benè polliceantur, dent quæ operam, ut eos quàm maximè manifestos habeant. Iisdem ferè temporibus, in Galliâ ^k citeriore, atque ulteriore, item in agro Piceno, ^l Bruttio, Apuliâ, ^m motus erat. Namque illi, quos antè Catilina ⁿ dimiserat, inconsultè, ac veluti per dementia cuncta ^o simul agere: nocturnis consiliis; armorum atque telorum portationibus, festinando,

INTERPRETATIO.

^a *Cum hæc illi animo reputarent.* *mulent se ad conjurationem propensos esse.*

^h *Legatis præcipit ut maximè si-*

NOTÆ.

^a *Innoxios.]* Viros bonos, qui conjurationis conscii non erant. Atque idè eos nominabant conjurati, ut in validissimas partes confugere se Allobroges crederent.

^b *Alterâ.]* Si nimirum, à conjuratorum partibus starent, credere enim erat se ære alieno, per eos victores, liberatum iri, &c.

^c *Alterâ.]* Si Romanis fidem servarent.

^d *Majores opes.]* In fide permanendum esse hæc rationes suadebant; potentia maxima reipublicæ, (neque enim plurimos videbant inter conjuratos, qui multum valeret) tuta consilia, &c.

^e *Fortuna.]* Urbis genius, qui Romæ publice colebatur.

^g *Patrociniò.]* Romæ habebant singulæ civitates suos patronos, in quorum clientelâ essent; per quos etiam negotia sua curarent.

^h *Cæteros.]* Conjuratos scilicet.

ⁱ *Citeriore.]* Ea est quæ Italiæ proxima, ulterior quæ trans Alpès.

^l *Bruttio.]* Calabria est inferior, in Italiæ extremo angulo orientali, ad meridiem.

^m *Motus.]* Bellicus scilicet. *Des soulèvemens.*

ⁿ *Dimiserat.]* In diversas partes miserat, qui sibi socios adjungerent.

^o *Simul.]* Prudentibus, contra, omnia divisa sunt temporibus.

agitando omnia, plùs timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures. Q. Metellus Celer prætor, ex ^a S. C. causâ cognitâ, in vincula conjecerat; item in citeriore Galliâ C. Muræna, qui ei provincie legatus præerat. At Romæ Lentulus cum cæteris, qui principes conjurationis erat, paratis, uti videbatur, magnis copiis, constituerat, uti, cum Catilina in agrum Fæfulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus plebis, concione habitâ, quereretur de ^b actionibus Ciceronis, bellique gravissimâ ^c invidiam optimo consuli imponeret: eo signo, proximâ nocte cætera multitudo conjurationis suum quisque negotium exequeretur. Sed ea ^d divisa hoc modo dicebantur: Statilius, et Gabinius uti, cum magnâ manû, duodecim simul opportuna loca urbis incenderent; ^e quod, tumultu, facilior aditus ad consulem, cæterosque, quibus insidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obsideret, eumque vi aggrediretur; alius autem alium: sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent: simul, cæde, et incendio perculsis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus semper querebatur de ignaviâ fociorum; illos dubitando, et dies ^f prolatando, magnas opportunitates corrumpere: facto, non consulto, in tali periculo opus esse: seque, si pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. Naturâ ferox; vehemens, manu promptus ^g erat: maximum bonum in celeritate putabat. ^h Sed Allobroges, ex præcepto Ciceronis, ⁱ per Gabinium, cæteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant jusjurandum, quod ^j signatum ad cives perferant: aliter haud faciliè eos ad tantum negotium impelli possent. Cæteri nihil suspicantes ^k dant: Cassius semet ^l eò brevi venturum pollicetur, ac paulò antè legatos ex urbe proficiscitur. Len-

INTERPRETATIO.

^a Ut per tumultum aditus esset facilior ad consulem et reliquos quibus insidiæ parabantur.

NOTÆ.

^a S. C.] Senatus-consulto; ita enim malim legere, quàm, ut habent alii, ex sociis, quod inventum ex compendiarîâ scribendi ratione. Si tamen retineas ex sociis, intellige quosdam ex illis nebulonibus, festinatione suâ deprehensos, conjurationem et socios manifestos fecisse.

^b Actionibus.] De querelis adversus conjuratos in senatu habitis. Gall. Des procédures.

^c Invidiam.] Itâ ut ille, querimonias suis, belli auctor videretur.

^d Divisa.] Id est, Unusquisque sibi hoc aut illud exequendum receperat.

^e Prolatando.] En tirant de longue; en différant.

^f Erat.] Mallem hoc verbum abesset.

^g Sed.] Transitus est.

^h Per Gabinium.] Legatos ille ad conjuratos introducebat.

ⁱ Signatum.] Signum Seu sigillum apposerunt. Signatum; Cacheté.

^k Dant.] Jusjurandum, scilicet, signo confirmatum.

^l Ed.] Ad Allobroges. Cautus hæc la parte fuit.

tulus cum his T. Vulturium quendam ^a Crotoniensem mittit, ut Allobroges, prius quam domum pergerent, cum Catilinâ, datâ atque acceptâ fide, ^b societatem confirmarent. Ipse Vulturio literas ad Catilinam dat, quarum ^c exemplum infra scriptum est :

Qui sum, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites, in quantâ calamitate sis, et memineris, te virum esse : consideres quid tuæ ^d rationes postulent ; auxilium petas ab omnibus, etiam ab ^e infimis.

Ad hoc, ^f mandata verbis dat : cum ab senatu hostis iudicatus sit, quo consilio ^g servitia repudiet : in urbe parata esse, quæ jussit : ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, constitutâ nocte, quâ proficiscerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, et C. Pomptino prætoribus imperat, ut in ponte ^h Mulvio, per infidias, Allobrogum ⁱ comitatus deprehendant : rem omnem aperit, cujus gratiâ mittebantur ; cætera, uti factu opus sit, ^j ita agant. Homines ^k militares, sine tumultu ^l præfidiis collocatis, sicuti præceptum erat, occultè pontem obsident. Postquam ad id loci legati cum Vulturio venere, simul ^m utrimquè clamor exortus est : Galli, citò cognito consilio, sine morâ prætoribus se tradunt. Vulturius primò, cohortatus cæteros, gladio se à multitudine defendit ; dein, ubi à legatis desertus est, multa prius de salute suâ Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat ; postremò timidus, ac ⁿ vitæ diffidens, velut hostibus, sese præto-

INTERPRETATIO.

^a *Præterea verbis imperat, ut dicat Catilinæ, quâ causâ servos rejiciat, cum hostis à Senatu iudicatus sit.*

NOTÆ.

^a *Crotoniensem.]* Duæ fuerunt urbes in Italiâ, Croton, aut Crotona, nominatæ, altera in extremâ Calabriâ ad ortum, altera in Umbriâ.

^b *Societatem.]* Fœdus conjunctionis.

^c *Exemplum.]* Fortè verba non sunt eadem, sed sensus. Causam præbet dubitandi, quòd paulò aliter hæc et similia à Cicerone referuntur in Catilinam : Illumque adeo, si penitus, de hac conjunctione tibi compertum esse cupis, adibis.

^d *Rationes.]* Ex Cicerone vim vocis istius cognosces : ita vero illam reddit, *Cogita quem in locum sis progressus, et vide quid jam tibi sis necesse.* Gallicè. *Les mesures que vous avez prises, l'état de vos affaires.*

^e *Infimis.]* Servis.

^f *Mandato.]* Quæ perferret ad Catilinam. Gall. *Il lui recommande de lui dire de bouche.*

^h *Mulvio.]* Vocatur hodiè *pont^e molle*. Distat ab urbe duobus millibus passuum, plus minus.

ⁱ *Comitatus.]* Omnes eos qui Allobroges comitarentur.

^j *Ita agant.]* Imperat ut pro re natâ consilium capiant. *Qu' ils prennent leurs mesures selon qu' ils le jugeront à propos.*

^k *Militares.]* Ejusmodi expeditionibus assueti.

^l *Præfidiis.]* In villas proximas bipartiti sunt, referente Cicerone, qui Vulturio infidias fecerunt ; ut Tiberis inter eos, et pons interesset.

^m *Utrinquè.]* Scilicet statim cognovit Vulturius, adios et infidias subesse.

ⁿ *Vitæ diffidens.]* Timens ne in loco interficeretur.

ribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia properè per nuncios consul declarantur. At illum ingens cura atque lætitia simul occupavere. Lætabatur intelligens, conjuratione patefactâ, civitatem periculis ereptam esse. Porro autem anxius erat, in maximo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset: ¹ pœnam illorum sibi ² oneri, impunitatem perdendæ reipublicæ fore. Igitur ³ confirmato animo, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium ⁴ Tarracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. Cæteri sine morâ veniunt. Ceparius, paulò antè domo egressus, cognito ⁵ indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ⁶ ipse manus tenens, in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire jubet. Eò senatum advocat, magnâque frequentia ejus ⁷ ordinis Vulturium ⁸ cum legatis introducit: Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodem adferre jubet. Vulturius interrogatus ⁹ de itinere, de literis, postremò quid, ¹⁰ aut quâ de ¹¹ causâ consilii habuisset; primò fingere alia omnia, dissimulare de conjuratione; post, ubi ¹² fide publicâ dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit: se paucis antè diebus à Gabinio, et Cepario socium ascitum: nihil ampliùs scire, quàm legatos: tantummodò audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in eâ conjuratione esse. Eadem Galli fatentur: at Lentulum dissimulantem ¹³ coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris ¹⁴ Sibyllinis, regnum Romæ tribus

INTERPRETATIO.

¹ Cogitabat supplicium illorum futurum sibi oneri, impunitatem perdendæ reipublicæ.

² Consul ipse tenens Lentulum manu, quia prætor erat, eum deducit in senatum.

³ Vulturius interrogatus de iti-

nere, de literis, postremò quid consilii habuisset, aut quâ de causâ illud cepisset, primò cœpit fingere alia omnia.

⁴ At convincunt Lentulum dissimulantem, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat.

NOTÆ.

¹ Oneri.] Quemadmodum fuit, nam ideo postea in exilium actus est.

² Confirmato.] Ad id corroborato, ut conjurati punirentur.

³ Tarracinensem.] Tarracina urbs est Volscorum maritima, ab urbe Româ ad ortam.

⁴ Indicio.] Ayant découvert la trame: Ayant eu le vent de ce que l'on faisoit.

⁵ Ordinis.] Senatorii, scilicet. Gall. L'Assemblée érant fort complète.

⁶ Cum legatis.] Allobrogum, scilicet, Cicero dicit non introductos fuisse eos unâ cum Vulturio.

⁷ De itinere.] Quòd iret, cur noctu: mo-

net enim Cicero sub vesperam missos fuisse, qui eum cum cæteris deprehenderunt.

⁸ Causâ.] Quamobrem nefaria consilia contra rempublicam cepisset.

⁹ Fide publicâ.] Id est, impunitate promissa, si verum diceret.

¹⁰ Sibyllinis.] Fuerunt Sibyllæ virginæ fatidicæ, quarum una, quæ Erythrea dicta est, ab origine, urbe scilicet Erythris, in Ioniâ, et Cumana, ab habitatione urbis in Campaniâ, quæ dicitur Cumæ, libros tres Tarquinio obtulit, quorum auctoritas tanquam divinitus missorum oraculorum, apud Romanos sacrosancta fuit.

^a Corneliis portendi : Cinnam, atque Sullam antè ; se tertium esse, cui ^b fatum foret urbis potiri : præterea, ab ^c incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem sæpè ex prodigiis ^d haruspices respondissent bello civili cruentum fore. Igitur, perceptis literis, cum prius omnes signa sua cognovissent, senatus decernit, ut, ^e abdicatione magistratu, Lentulus, itemque cæteri, in ^f liberis custodiis habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tùm ^g ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulò antè ex fugâ retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur. Interea plebes, conjuratione patefactâ, quæ primò cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutatâ mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad cælum tollere ; velut ex servitute ereptâ, gaudium atque lætitiâ agitabat. Namque alia belli facinora ^h præde magis, quam detrimento fore ; incendium verò crudele, immoderatum, ac sibi maximè calamitosum putabat ; quippè cui omnes copiæ in ⁱ usu quotidiano, et cultu corporis erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad senatum adductus erat, quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum aiebant. Is, cum se diceret de conjuratione indicaturum, si fides publica data esset, jussus à consule, quæ sciret, edicere, eadem ferè, quæ Vulturtius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hostium, senatum edocet : præterea, se missum à M. Crasso, ^k qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, et Cethegus, alique ex conjuratione deprehensi terrerent ; eoque magis properaret ad urbem accedere, quò et ^l cæterorum animos reficeret, et illi faciliùs è periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Crassum nominavit, hominem nobilem, maximis divitiis, summâ potentiâ ; alii rem incredibilem rati ; pars, tametsi verum existimabant, ta-

INTERPRETATIO.

^h *Namque plebes putabat alia belli facinora fore magis prædæ quàm detrimento.*

NOTÆ.

^a *Corneliis.]* Id est, tribus hominibus, qui ex clarissimâ Corneliorum gente essent oriundi.

^b *Fatum.]* A qui la destinée prometait l' Empire. Fati verò nomine indecibilis intelligitur series, et rerum concatenatio.

^c *Incenso.]* Primò : nam ter templum illud incendio eversum est.

^d *Haruspices.]* Illi erant, qui ex inspectis harugis, sive hostiis, futura prædicebant.

^e *Abdicato.]* Antè tempus deposito.

^f *Liberis.]* Liberis custodiis detinetur, qui non in publicum carcerem detruditur, sed spem asservandus reus committitur.

^g *Ædiles.]* Magistratus erant Ædiles, qui ædificia curabant, et ludos solemnes itemque annonam, ut liquet ex Cicerone.

^h *Lætitiâ.]* Addit ad gaudium, quòd corporis gestu demonstratur.

ⁱ *Usu.]* Id est, in iis rebus, quarum usus erat quotidianus ; quibusque carere non poterant. Ideo plebi incendium crudele visum est.

^k *Qui.]* Pro ut. Optime.

^l *Cæterorum.]* Ut conjuratis, iis, scilicet, qui deprehensi non erant, animum relevaret.

men, quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda, quàm^a exagitanda, videbatur, plerique Crassus ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falsum esse; deque eâ re postulant uti^b referatur. Itaque, Cicerone^c consulente, frequens senatus decernit, Tarquinii indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum; neque amplius potestatem^d faciundam, nisi de eo indicaret, cujus consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui existimarent, indicium illud à P. Autronio machinatum, quod facilius, appellato Crasso, per societatem periculi reliquos illius potentiam tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone^e immissum aiebant, ne Crassus, more suo, suscepto malorum patrocinio, remp. conturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantem audiui, tantam illam contumeliam sibi ad Cicerone impositam. Sed iisdem temporibus Q. Catulus, et C. Piso neque gratiam, neque precibus, neque pretio Ciceronem impellere quiverunt, uti per Allobroges, aut alium indicem C. Cæsar falso nominaretur. Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant: Piso, oppugnatus in iudicio repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium injustum; Catulus ex petitione pontificatus odio incensus, quod, extremâ ætate, maximis honoribus usus, ab adolescentulo Cæsare victus discesserat,

INTERPRETATIO.

^a Quia tanta potentia illius hominis videbatur magis mulcenda, quàm irritanda.

^b Postulant, ut de eo sermo habeatur denuò in Senatu.

^c Ut, Crasso inter conjuratos recensito, potentia illius tegeret reliquos, cum ipse in idem periculum adductus esset.

NOTÆ.

^a Consulente.] Præsidant, et recucillant legibus.

^b Frequens.] Illud est, quod supra dixit, magna frequentia ejus ordinis.

^c Faciundam.] Ulterius, scilicet, loquendi in Senatu; aut quicquam de conjuratione dicendi.

^d Per societatem.] Ut eum ille, eodem supplicio multandus potentiam suam evaderet; ceteri, qui in eodem essent reatu, damnari non possent.

^e Immissum.] Delegatam. Gall. Attribuit, Apollæ.

^f Carulus.] Hic ille fuit, omnium confessione princeps Senatûs; cui, cum bellum maritimum Pompeio committendum, dehortaretur, addidissetque. Si quid hanc acciderit, quem in ejus locum substituitis? Succlamavit universa concio, te quidem Carule.

^g Piso.] Hic est quem Cicero defendit: Consul fuit cum Glabrione, deinde Galliam

administravit, ubi Transpadanum, de quo nunc agitur, morte affectit.

^h Cæsar.] Julius est, primus Imperatorum.

ⁱ Oppugnatus.] Accusationem intentaverat Cæsar contra ipsum.

^k Transpadani.] Padus fluvius est in Italiæ parte supremâ, quam Galliæ veteres accensebant. Transpadanus est qui trans Padum habitat, Romæ habitâ ratione.

^l Pontificatus.] In maximo fuit honore apud Romanos Pontificum dignitas, præsertim verò Pontificis maximi, de qua nunc agitur.

^m Adolescentulo.] Nato tamen 35, aut 36 annos circiter. Ut verò te minas moveat hæc appellatio, à te velim observari, isthuc dictum esse cum comparatione ad ætatem Catuli, et quodammodo ex ipsius persona.

ⁿ Pisoni.] A Pontificatu exclusus.

Res autem ^a opportuna videbatur, quòd is, ^b privatim, egregià liberalitate: publice, maximis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi ^c singillatim circumeundo, atque ementiendo quæ se ex Vulturio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi invidiam conflexerant; usque adeò, uti nonnulli equites R. qui, præsidii causâ, cum telis erant circum ædem Concordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi ^d mobilitate impulsæ, quò studium suum in remp. clarius esset, egredienti ex senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, et dum legatis Allobrogum, et T. Vulturio, ^e comprobato eorum indicio, præmia decernuntur, liberti, et pauci ex clientibus Lentuli, diversis ^f itineribus, opifices, atque servitia in vicis ad eum eripiendum sollicitabant: partim exquirebant ^g duces multitudinum ^h qui pretio rempub. vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios ⁱ familiam, atque liberos suos, lectos, et exercitatos in audaciam, orabat, uti grege facto, cum telis ad sese irrumperent. Consul, ubi ea parari cognovit, dispositis præsidii, uti res atque tempus monebat, convocato senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò antè frequens senatus judicaverat contra remp. fecisse. Tum D. Junius Silanus, primus sententiam rogatus, quòd eo tempore consul designatus erat, de his qui in custodiis tenebantur, et præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat: isque postea permotus oratione C. Cæsaris, ^j pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat; quòd de eâ re, ^k præsidii additis, referendum censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam à consule, ^l hujuscemodi verba locutus est:

INTERPRETATIO.

¹ *Indicio eorum pro vero recognito.*

NOTÆ.

^a *Opportuna.*] Id est, conjurasse Cæsarem facile erat creditu. Gall. La chose paroît plausible; vrai semblable.

^b *Privatim.*] Par une dépense magnifique dans sa maison.

^c *Singillatim.*] Les uns d'un côté, les autres d'un autre.

^d *Mobilitate.*] Légèreté de jeunes gens. Hos alicubi Cicero insigniter, et propè tanquam Catilinæ socios notat.

^e *Itineribus.*] Id est, hic et illic omnibus modis conabantur quovis ad patronum eripiendam incitare.

^f *Duces multitudinum.*] Illi sunt qui otiosis nebulonibus, quales plurimi sunt in magnis urbibus, imperant, quia ipsi ad omnem

nequitiam maximè sunt exercitati.

^g *Familiam.*] Id est, omnes suos servos.

^h *Pedibus.*] Quandoque hoc modo sententiam suam aperiebant: Cum ex Senatoribus aliquis suam dixisset, quibus ea probabatur, illi in eundem locum cum ipso discebant: atque ea ratio vocabatur, *Per discessionem.*

ⁱ *Præsidii.*] Custodum numero circa eorum domos adaucto, quibus Lentulus et reliqui commissi fuerant: Itemque urbe vigiliis bene firmata.

^k *Hujuscemodi.*] Neque enim iisdem omnino verbis Cæsar usus est; sed in hunc sensum orationem habuit.

Omnis homines, P. C. qui de rebus ^a dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum providet, ubi illa officiant: neque quisquam omnium lubidini simul et ^b usui paruit. Ubi intenditis ingenium, valet: Si lubido possidet, ^b ea dominatur, animus nihil valet: Magna mihi copia est memorandi P. C. qui regas, aut qui populi, ira, aut misericordia impuls, malè consuluerint: sed ea malo dicere, quæ majores nostri contra lubidinem animi sui, rectè atque ordine fecèrunt. Bello Macedonico, quod cum rege ^c Perse gessimus, ^d Rhodiorum civitas, magna, atque magnifica, quæ populi R. opibus ^e creverat, infida, atque adversa nobis fuit: sed postquam, bello ^f confecto, de Rhodiis consultum est, majores nostri, ne quis ^g divitiarum magis, quàm injuriæ bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisèrunt. Item bellis ^h Punicis omnibus, cum sæpè Carthaginenses et in pace, et per inducias multa ⁱ nefanda facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem talia fecèrunt: magis, quod se dignum foret, quàm quod in illos jure fieri posset, quærebant. Hoc item vobis providendum est, P. C. ne ^k plùs valeat apud vos P. Lentuli, et cæterorum scelus, quàm vestra dignitas; neu magis iræ vestræ, quàm famæ, consulatis. Nam si digna pœna pro factis eorum reperitur, ^l novum consilium approbo: sin magnitudo sceleris omnium ^m ingenia exsuperat, ⁿ iis utendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, ^o compositè atque magnificè, casum

INTERPRETATIO.

^a Nequè quisquam omnium simul fecit ea quæ lubido, et ea quæ utilitas suavit.

NOTÆ.

^a Dubiis.] Delicatas et difficiles.

^b Ea dominatur.] Istud opus esset oculis semper observari.

^c Perse.] Macedonum rex fuit ultimus Perseus, seu Perseus, filius Philippi, à P. Emilio in triumphum ductus..

^d Rhodiorum.] Rhodus insula est maris Mediterraneæ, Soli olim sacra, ubi et ejus fuit Colossus. Sita est ad angulum minoris Asiæ Occidentalem.

^e Creverat.] Rhodii Romanis auxilio bello Syriaco adversus Antiochum fuerant; quo devicto, illis quasdam civitates de ejus regno Pop. Romanus concessit.

^f Confecto.] Rege Perse debellato.

^g Divitiarum.] Causa supple. Ne quis crederet magis inceptum bellum desiderio divitiarum, quàm ulciscendæ injuriæ.

^h Punicis.] Adversus Carthaginenses, qui et Pœni dicti sunt.

ⁱ Nefando.] Cum, verbi gratia, Cornelio Africæ consuli et legato, catenas injecerunt.

^k Plùs valeat.] Id est, prospiciendum est, ne dum plùs æquo in pœnâ conjuratis pro merito infligendâ, attentis eritis, minùs quid vobis dignum sic videatis.

^l Novum.] Ut, scilicet, conjurati, contra morem et leges, eâ causâ paratas, morte multentur.

^m Ingenia.] Ita ut pœna non possit satis gravis excogitari.

ⁿ Iis.] Exilio, aut Carcere.

^o Compositè.] Istud invidiosè dictum. Gall, dice. émus, Ils ont fait paroître leur bel esprit a, &c. Ils nous ont fait de beaux discours touchans, &c.

reipublicæ miserati sunt: quæ belli sævitia esset, quæ victis acciderent, enumeravere: rapi virgines, pueros; divelli liberos à parentum complexu; matres familiarum pati, quæ victoribus collibuisse; fana, atque domos expoliari; eadem, incendia fieri; postremò armis, cadaveribus, cruore, atque luctu, omnia compleri. Sed, per Deos immortales, quæ illa oratio pertinuit? An, uti vos infestos conjurationi faceret? Scilicet, quem res tanta atque tam atrox, non permovit, eum oratio accendat! Non ita est: neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur: multi eas & gravius æquo habuere. Sed alia aliis licentia est, P. C. Qui demissi in obscuro vitum agunt, si quid iracundiâ deliquere, pauci sciunt; fama, atque fortuna eorum Pares sunt: qui magno imperio præditi, in excelsò ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales novère. Ita in maximâ fortuna minima licentia est. Neque studere, neque odisse, sed minimè irasci decet. Quæ apud alios iracundiâ dicitur, ea, in imperio, superbia, atque crudelitas appellatur. Equidem ego sic existimo, P. C. omnes cruciatus minores, quàm facinora illorum, esse. Sed plerique mortales postrema meminere; et in hominibus impiis, sceleris eorum oblitii, de pœnâ differunt, si ea paulò severior fuerit. D. Silanum, virum fortem atque strenuum, certè scio, quæ dixerit,

NOTÆ.

* Scilicet.] Responsio est obliqua et amara, ut ostendat, non modò Senatores opus non esse conjuratis infestos facere; sed insuper inutilia esse quæcumque. alii eâ gratiâ dixissent.

b Ita est.] Interrogationi expressæ non respondet, An uti vos infestos conjurationi faceret? Sed intellectæ, An quia non suis infesti conjurationi? Opera est hæc oratio, quia Cæsar, apertè, quæ sentiebat et optabat, proloqui minùs audebat.

c Gravius.] Gall. Ont porté leur ressentiment plus loin qu'il ne falloir.

d Alia.] Id est, non omnes, uno et eodem modo ulcisci decet injurias.

e Demissi.] Homines ignavos qui in turbâ latent.

f In maximâ.] Nihil magis verum et æquum est; interim secus planè inter homines evenit: Nam ut quisque in sublimi positus est, ita plerumque se ille putat malè faciendi licentiâ adeptum esse.

g Studere.] Nota pro favore.

h Postrema.] Pœnam scilicet, quæ impiis infligitur.

i In hominibus.] Hoc est, cum de iis agitur.

k Differunt.] In malam partem, scilicet, adversus eos qui nocentes pœnæ addixerunt.

l Silanum.] Nominis proximitas in memoriâ revocat quæ ego vidi, imò et expertus sum, de istis, quos nos bonos homines vocamus, mollitiâ, et animi imbecillitate. Non possis peiores alios rerum publicarum administrationi præficere, quippe qui obvio cuique affectatæ suæ plerumque sanctitatis admiratori, non omnes modò verè bonos, et strenuos spoliandos et lacerandos obijciunt; sed et seipsos tandem, cum suâ ineptâ lenitate, perversis insidiatoribus deridendos propinant. Bonitas ista pravitas est semper et sæpè nequitia, atque satius esset ab uno malo regi, quàm à bono, mille latronibus tradito. Hunc vide, quæso, Silanum, quò abducant Cæsar's laudes flagitiosæ. Primò optimè censuerat capite multandos parricidæ, qui Patriæ interitum moliti fuerant: Non prius accedit callidus assentator, qui quatuor verbis gratiam inicit, quàm ille transversus ridiculè sententiam mutat, atque liberandos finit, qui postea urbem ferro et igne devassent. Optimè ineptam et pravam, de quâ diximus, levitatem, in Adelphis, pingit et illudit Terentius.

lica adolevit, et multitudine civium factiones valere, ^a circumveniri innocentes, alia huiusmodi fieri capere: tunc lex Porcia, aliaque leges paratae sunt, quibus legibus exilium damnatis permixtum est. Hanc ego causam, P. C. quod minus consilium novum capiamus in primis magnam puto. Profecto virtus, atque sapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parva vix retinemus. ^b Placet igitur eos dimitti, et augeri exercitum Catilinæ? Minime: sed ita censeo: publicandas eorum ^c pecunias, ipsos in vinculis habendos ^d per municipia, quæ maximè opibus valent: neu quis de his postea ad senatum referat, neve ^e cum populo agat; qui aliter fecerit, senatum existimare, eum contra rempublicam et salutem omnium facturum.

Postquam Cæsar dicendi finem fecit, cæteri ^f verbo alius alii, variè assentiebantur: at M. Porcius ^g Cato rogatus sententiam, huiusmodi orationem habuit:

Longè mihi alia mens est, P. C. cum res, atque pericula nostra considero, et cum sententias nonnullorum mecum ipse reputo. Illi mihi differuisse videntur de pœnâ eorum, qui patriæ, parentibus, ^h aris, atque focis suis bellum paravere. Res autem monet, cavere ab illis magis, quam, quid in illos statuamus, consultare. Nam cætera maleficia tum ⁱ perse-

NOTÆ.

^a Circumveniri.] Id est, per fraudem in vitæ periculum adduci. Tacite autem indicare voluit Cæsar, conflatum fuisse crimen conjurationis, aut saltem ab inimicis auctum; ut eò facilius ad eas leges descenderet, quibus vitæ civium, ut noxiorum, conculcabantur.

^b Placet.] Occurrit objectioni.

^c Pecunias.] Eo nomine omnia bona veniunt. *Qu'il faut confisquer tout leur bien.*

^d Per municipia.] Quos in carcerem conjicere volebant, eos vel militibus, vel fidei-jussoribus, vel magistratibus custodiendos tradebant, vel eos per oppida Italiæ dividebant: Atque his periculum maximum erat si rei evaderent, ita ut oppidanæ pro hostibus et perduellibus haberentur, sicuti à Dione observatum est.

^e Cum populo.] Provocatio erat ad populum; adeoque potuissent conjurati, gratiâ et amicorum potentiâ, liberari, rogando atque supplicando.

^f Verbo.] Elliptica oratio: sic intellige. *Hic et alius in sententiam hujus aut illius senatoris veniebat, seu pedibus eundo, seu verbo*

et voce: Atque ita variè assentiebantur, seu modum ferendi suffragium, seu ipsum suffragium spectes.

^g Cato.] Hic fuit minor, Uticensis dictus, quod Uticæ se suâ cæde cruentaverit, Pronepos illius Catonis Censorii dicti.

^h Aris.] Per aras, templa; per focos, domos privatas intelligit. Cæterum isthac enumeratione Cato non tacite, sed prorsus reos damnat, iisque qui antè se sententiam suam dixerant, invidiam creat. Vehemens est hæc oratio, et propemodum dixerim, divina. Figuras habet et aculeos summâ cum dignitate conjunctos. Cum videas, censeas; sed memineris, Silanum consulem designatum, oratione Cæsar's permotum, sententiam, quod turpissimum fuit, mutasse; senatum ad misericordiam delapsum esse; denique Catonem admodum adolescentem inter postremos sententiam rogatum fuisse: ut, scilicet, tam gravis ejus censura, qui eâ digni essent, senatum ipsum universum haberet.

ⁱ Persequare.] Id est, *Quilibet magistratus ulcisci possit.*

quare, ubi facta sunt; hoc, nisi provideris, ne accadat, ubi evenit, frustra judicia implores. Captâ urbe, nihil fit reliqui victis. Sed, per Deos immortales, vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, ^a tabulas vestras pluris, quam rempublicam fecistis; si ista, ^b cujuscumque modi sint, quæ ^c amplexamini, retinere; si voluptatibus vestris otium præbere vultis; expergiscimini aliquando, et ^d capeffite rempublicam. Non agitur de veltigalibus, non de sociorum injuriis; libertas, et anima nostra in dubio est. Sæpenumerò, P. C. multa verba in hoc ^e ordine feci: sæpè de luxuriâ, atque avaritiâ nostrorum civium quæstus sum: multoque mortales eâ causâ adversos habeo: qui mihi, atque ^f animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius ^g libidini malè facta condonabam. Sed, ^h ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen respublica firma erat: ⁱ opulentia negligentiam tolerabat. Nunc verò non id agitur, boni, an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quàn magnificum imperium populi Romani sit; sed, ^j hæc cujuscumque modi videntur, nostra, an, nobiscum unâ, hostium futura sint. Hic mihi ^k quisquam mansuetudinem, et misericordiam nominat? Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula ^l amisimus. ^m Quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur;

INTERPRETATIO.

^a Quia largiri bona aliena vocatur liberalitas; audacia malarum rerum vocatur fortitudo, eâ re respublica ad ultimas angustias redacta est.

NOTÆ.

^a Tabulas.] Pictas intellige. Des tableaux.

^b Cujuscumque.] Cato Stoicus fuit; adedque fortunæ bona, quæ vocant, reverâ bona esse aut mala dicere noluit. Verùm hîc insuper quædam latet exprobratio, quâ nimie divitiarum cupiditatis Romanos arguit.

^c Amplexamini.] Id est, Affidè et maxime cum studio amplectimini.

^d Capeffite.] Id est, ejus curam suscipite.

^e Sociorum.] Id est, quæ ab ijs acceptæ fuerint.

^f Ordine.] Senatorio. Fuit alter equestris, tertius plebeius.

^g Animo.] Per animum, appetitus intelligit, qui in Catone, quia temperati erant, benè animi nomine honesto appellantur.

^h Libidini.] Jam notantur appetitus, prout effræni in omne ruunt flagitium.

ⁱ Eâ.] Quæ ego verba feci, intellige, in senatu contrâ eorum pravitatem.

^k Opulentia.] Id est, immensa auctoritas et potentia, itemque divitiæ P. Romani patiebantur nos aliquandò negligentius imperium agitare. Verissimè Cato: nam neque uno momento conduntur quæ occidunt, neque uno momento quietem nanciscuntur corpora quibus motus impressus est, præsertim si illis moles non desit.

^l Hæc.] Eadem quæ suprà memoravit, cum his ipsis terminis usus est.

^m Quisquam.] Invidiosè.

ⁿ Amisimus.] Verecundè et ingeniosè admodum mores capit corruptos: sensus est enim, Romanos, (in quorum numero, ut invidiam declinet, seipsum involvit) virtutis sub specie vitia sectari.

bello Gallico filium suum; quòd is ^a contra imperium in hostem pugnaverat; necari iussit. Atque ille egregius adolescens immoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de crudelissimis parviciidis quid statuatis, cunctamini? Videlicet vita cætera eorum huic sceleri ^b obstat. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitia, si fama suæ, si diis, aut hominibus unquam ulis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterum jam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cepario loquar? Quibus si quidquam pensi unquam fuisset, ^c non ea consilia de rep. habuissent. Postremo, P. C. si me hercle peccato ^d locus esset, facile paterer vos ipsâ ^e re corrigi, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: alii intra mœnia, atque in sinu urbis sunt hostes. Neque parari, neque consuli quidquam occultè potest: quò magis properandum est. Quare ita ego censeo: cum nefario consilio sceleratorum civium resp. in maxima pericula venerit; hique indicio T. Vulturii, et legatorum Allobrogum convicti, confesseque sint, cædem, incendia, aliaque sæda atque crudelia facinora in cives, patriamque paravisse; de confessis, sicuti de ^f manifestis rerum capitalium, ^g more majorum, supplicium sumendum.

Postquam Cato assedit, consulares omnes, itemque senatûs magnâ pars, sententiam ejus laudant; virtutem animi ad cœlum ferunt; alii alios increpantes timidos vocant; Cato clarus atque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi, militiæque, mari, atque terrâ præclara facinora fecit, fortè lubuit attendere, quæ res maximè tanta negotia sustinuisset. Sciebam, sæpenumero ^h parvâ manu cum magnis legionibus hostium contendisse; cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulenti regibus; ad hoc, sæpè fortunæ ⁱ violentiam tolerasse:

INTERPRETATIO.

^a Sciebam P. Romanum sæpè certasse parvo exercitu tum magnis legionibus hostium.

NOTÆ.

^a Contrâ.] Non equidem contrâ, sed sine imperio; nisi quòd in bello, is contrâ imperium facit, qui absque eo aliquid audent.

^b Obstat.] Prout id factum illo Horatio, cujus crimen intra gloriam fuit, ut loquitur Florus. Gall. dicebamus: Contrabaland.

^c Non ea.] Hoc est, tam nefaria. Verissimè dictum: num per gradus ad extremam nequitiam descendit; quod adolescentibus maximè notandum est.

^d Locus esset.] Id est, si postquam patra-

sum fuisset facinus conjuratorum, res posset ad salutem converti.

^e Re corrigi.] Hoc est, damno et incommodis, quæ ex conjuratorum facinore in vos redundarent.

^f Manifestis.] Illi sunt, quos crimen admisisse constat.

^g More.] Priusquam leges paratæ essent pro tergo et capite civium.

^h Violentiam.] Cùm, verbi gratiâ, adversus Samnites, Gallos, Pyrrhum, Antiochum, bellum gesserunt.

secundâ Græcos, gloriâ belli Gallos, ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa ^a agitant, constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patrâsse; eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed, postquam luxu, atque desidiâ, civitas corrupta est, ² rursus resp. magnitudine suâ, imperatorum atque magistratuum vitia ³ sustentabat; ⁴ ac, sicuti effœtâ parente, multis tempestatibus haud sanè quisquam. Romæ virtute magnus fuit. Sed, memoriâ meâ, ingenti virtute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato, et C. Cæsar; quos, quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit consilium, quin utriusque naturam, et mores, quantum ingenio possem, aperirem. Igitur his ^b genus, ætas, eloquentia propè æqualia fuere; magnitudo animi par, item gloria; sed alia alii. Cæsar beneficiis, ac munificentia, magnus habebatur; integritate vitæ Cato. Ille mansuetudine, et misericordiâ clarus factus; huic severitas dignitatem addiderat. Cæsar, ^c dando, sublevando, ignoscendo; Cato, nihil ^d largiendo, gloriam adeptus est. In altero ^e miseris perfugium; in altero malis perniciēs. Illius facilitas, hujus constantia laudabatur. Postremò, Cæsar in animum induxerat, laborare, vigilare, negotiis amicorum intentus, sua negligere, nihil denegare, quod dono dignum esset, sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum, exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium ^f modestiæ, decoris, sed maximè severitatis, erat. Non divitiis cum

INTERPRETATIO.

¹ Et constabat mihi multa sedulo cogitanti, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patrâsse.

² Ex adverso respublica sustentabat magnitudine suâ vitia impe-

ratorum.

³ Et, sicuti Roma mater effœtâ, et lassata fuisset, non fuit sanè quisquam Romæ magnus virtute, per multas tempestates.

NOTÆ.

^a Sustentabat.] Id est, Tanta erat respublicæ opulentia, ut magistratuum negligentia et inertia, ea non intercederet; sed eorum vitia magnitudine suâ quodammodo absorberet.

^b Genus.] Catonis genus principium dignitatis et gloriæ à proavo Catone Censorio sumpsit: Cæsar verò ab Iulo Æneæ filio, Æneæ à Venere, quæ ipsum ex Anchisæ genuit, natales repetebat. Sed, ut vidēs, quæ adulatio ex fabulis invexerat, gravis auctor à rei veritate segregavit.

^c Dando.] Noluit dicere largiendo, quod in vitium verteretur, verum usus est Gerundio quod vim habet frequentativam. Quod ad rem idem dicit; sed sermo beneficius est.

^d Largiendo.] Non dixit dando, ne videretur Cato tenax et avarus, sed largiendo; ut quibus largitionibus alii populi gratiam et suffragia emendicabant, ab iis ille integer cognosceretur.

^e Miseris.] Inò et malls, nam utriusque Cæsar savebat: sed illud dissimulat Sallustius, qui et ipse, in his, à Julio sustentatus fuerat. Nonne modò largitionum Cæsaris invidiam honesto nomine declinavit? Egregius artifex, quem nemo non virum sanctissimum credidit, nisi aliundè notus sit.

^f Modestiae.] Vide quid sit molestia ex opposito Cæsaris ingenio agitato, elato, ambizioso.

divite, neque factione cum factioso; sed cum strenuo, virtute, cum modesto pudore, cum innocente, ^a abstinentiâ certabat: esse, quam videri, bonus malebat; ita, quod minus gloriam petebat, eò magis adsequebatur. Postquam, uti dixi, senatus in Catonis sententiam discessit, consul optimum factu ratus, ^b noctem, quæ instabat, antè capere, ne quid eo spatio novaretur, ^c triumviros, quæ supplicium postulat, parare jubet; ipse, presidii dispositis, Lentulum in carcerem deducit; idem fit cæteris per prætores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad lævam, circiter xii. pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes, atque insuper ^d camera lapideis ^e fornicibus vinctâ: sed ^f incultu, tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies. In eum locum postquam demissus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille patricius, ex gente clarissimâ Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisque suis, exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, eodem modo supplicium sumptum est.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni ¹ copiâ, quam ipse adduxerat, et Manlius habuerat, duas legiones ² instituit; cohortes pro numero militum ³ complet; dein, uti quisque voluntarius, aut ex sociis in castra venerat, ⁴ æqualiter distribuerat; ac brevi spatio legiones ⁵ numero hominum expleverat; cum initio non ampliùs duobus millibus habuisset. Sed ex omni copiâ circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; cæteri, ut quemque casus armaverat, ⁶ sparos, aut lan-

INTERPRETATIO.

^a *Catilina instituit quas legiones ex omnibus militibus quos ipse adduxerat, et Manlius habuerat.*

NOTÆ.

^a *Abstinentiâ.*] Ita ut, neque alteri quicquam detraheret, neque verò dona accipere vellet.

^b *Noctem.*] Id est, antè omnia exequi quæ in senatu de conjuratis decreta essent, quam nox ingrueret.

^c *Triumviros.*] Capitales scilicet, quibus carceris et supplicii, in id et aliquando inquisitionis, cura demandata erat, Cælois une espèce de Lieutenans criminels.

^d *Cameras.*] Une chambre.

^e *Fornicibus.*] Quid sint hod in loco fornices nescio, nisi arcuatos lapides intelligamus, ex quibus ipsa camera constat; vel circulus illos in cameris ad speciem etiam extante, quales videntur in ædificiis, præsertim Gothico more extructis, quibus tota cameræ et ædificii moles inniditur.

^f *Incultu.*] Hoc est, ex eo quoddam locus ab hominibus non erat frequentatus.

^g *Instituit.*] Gall. Il ordonna.

^h *Complet.*] Numerum non habebat militum, qui pro duabus legionibus requirebatur; ideoque, quos habuit, in singulas cohortes, quibus suus numerus non constitit, partiti sunt.

ⁱ *Æqualiter.*] Ita ut singulæ cohortes de advenientibus eundem numerum acciperent.

^k *Número.*] Instituta fuit legio à Romulo hominum 3000, quæ postea crevit usque ad 6000, qualis, fuit tempore Catilinæ.

^l *Sparos.*] Sparus, aut sparum, rusticum est telum, in modum pedis recurvum.

ceas, alii præacutas^a sudes, portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modò ad urbem, modò in Galliam^b versùs, castra movere, hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias se habiturum, si Romæ socii incepta patravissent. Intereà servitia repudiabat, ^c cuius initio ad eum magnæ copię concurrebant, opibus conjurationis fretus; simul^d alienum suis rationibus videri, causam civium cum servis fugitivis communicasse. Sed, postquam in castra nuncius pervenit, Romæ conjurationem patefactam, de Lentulo, et Cethego, cæterisque quos suprà memoravi, supplicium sumptum, plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes asperos, magnis itineribus, in agrum^e Pistoriensem abducit, eo consilio, uti per tramites occultè profugeret in Galliam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præfidebat. Ex^f difficultate rerum eadem illa existimans, ^g quæ suprà diximus Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra properè movit, ac sub ipsis radicibus montium confedit, quà illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longè aberat, ^h utpote qui, magno exercitu, locisⁱ æquioribusⁱ expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquam vidit, montibus, atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque^j prædii ullam spem, optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quàm primùm configere. Itaque conclone advocatâ, hujuscemodi orationem habuit:

Compertum ego habeo, milites, verba viris virtutem non addere; neque ex^k ignavo strenuum, neque fortem ex^l timido exercitum, oratione

INTERPRETATIO.

^a *Utpote qui sequerentur locis planioribus in fugam promptos.* ^h *fugæ, neque tutelæ ullam spem remanere.*

^j *Postquam Catilina vidit neque*

NOTÆ.

^a *Sudes.]* Pesticæ sunt acutæ, præustæ.

^b *Versùs.]* Adverbium est.

^c *Cujus.]* In neutro genere. Eadem ratione Gallicè dicimus, *Dont: Dequci.*

^d *Alienum.]* Nimirum, istud eos deterruisset, qui Romæ occultis conjurationis erant participes: Dicerent enim, *Quid nos isti colluvioni immiscebimus?* Deind: minùs Catilinæ causam defendere potuissent: nec locus ullus excusationi relictus fuisset.

^e *Pistoriensem.]* In Etruriæ parte Occidentali, ad Appennini montis radices.

^f *Difficultate rerum.]* Quibus, scilicet, Catilina circumventus erat.

^g *Quæ suprà diximus.]* Hæc verba, id textum, ex marginali notâ irrepsisse videntur.

^h *Utpote qui.]* Non refertur ad integram sententiam, sed tantum ad verbum *aberat*. Quasi dixisset, *Neque tamen Antonius longè aberat, quamquam aberat tamen, utpote qui, &c.* Non placet hæc scribendi ratio.

ⁱ *Expeditos.]* Qui neque sarcinis, neque armaturâ gravi, onusti erant.

^k *Ignavo.]* Quod ad corpus.

^l *Timido.]* Quod ad animum refertur.

imperatoris fieri. Quanta cujusque animo audacia, naturâ, aut ^a moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere. Timor animi auribus officit. Sed ego vos, quò pauca monerem, advocavi; simul uti causam ^b consilii mei aperirem. Scitis equidem, milites, socordiâ, atque ignaviâ Lentulî, quantam ipsi, nobisque cladem attulerit; quoque modo, dum ex urbe præsidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc verò, quo in loco res nostræ sint, juxtâ mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter à Galliâ obstant: diutius in his locis esse, si ^c maxime animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egestas prohibet. Quocumquē ire placet, ferro iter aperiendum est: Quapropter vos monueritis, vos divitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris vestris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt; ^d commeatus abunde, municipia, atque coloniæ ^e patebunt. Sin metu cesserimus eadem illa adversa fient; ^f neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Præterea, milites, non eadem nobis, et illis necessitudo impendat. Nos pro patriâ, pro libertate, pro vitâ certamus; illis ^g supervacaneum est pro potentiâ paucorum pugnare. Quò audaciùs aggredimini, memores pristinae virtutis. Licuit vobis cum summâ turpitudine in exilio ætatem agere, potuistis nonnulli Romæ, amissis bonis, alienas ^h opes expectare; quia illa fœda, atque intoleranda ⁱ viris videbantur, ^j hæc sequi dærevistis. Si ^k hæc relinquere vultis, ^l audaciâ opus est. Nemo, nisi victor, pace bellum mutavit. Nam in fugâ salutem sperare, ^m tum arma, quibus corpus tegitur, ab hostibus ⁿ avertere, ea verò dementia est. Semper in prælio iis maximum est pe-

INTERPRETATIO.

- ¹ Quamvis maxime vellemus.   *vertere ab hostibus arma, quibus*
² Nam dementia est sperare   *corpus tegitur.*
salutem in fugâ, atque insuper a-

NOTÆ.

- ^a Moribus.] Exercitio et assuetudine.
^b Consilii.] Intelligit de consilio, manus cum Antonio conferendi.
^c Commeatus.] Ita vocantur ea omnia, quæ ad exercitus alimoniam spectant.
^d Patebunt.] Id est, iis utemur faventibus.
^e Neque locus.] Minime mirum si desperati omnes, qui cum Catilinâ perstiterunt, adversis vulncribus conciderint: vel ipsis lapidibus animos hæc ejus oratio dedisset.
^f Supervacaneum.] Superfluum, et inutile, quosque adeò facilius est vincere; cum ferocius sit in libertate suâ vindicandâ dolor, quàm in injustâ dominatione defendendâ cupiditas.
^g Opes.] Largitiones putâ, Captatas hæreditates.
^h Viris.] Id est, hominibus strenuis et cordatis.
ⁱ Hæc sequi.] Bellum patriæ indidit.
^j Hæc relinquere.] Bellum; ut illi otium succedat.
^k Audaciâ.] Omnino: nec aliter unquam victoriâ quisquam potitus est.
^m Avertere.] Prout fit illud in fugâ.

riculum, qui maximè timent: audacia pro muro^a habetur. Cum vos confidero, milites, et cum facta vestra^b æstimo, magna me spes victoriæ tenet. Animas, ætas, virtus vestra me^c hortantur: præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit.^{a d} Nam, multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent angustiae loci. Quod si virtuti vestræ fortuna^e inviderit, cavete, ne inulti animam amittatis; ² neu capti potius sicuti pecora, trucidemini, quàm virorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquantis.

Hæc ubi dixit, paululum commoratus, ¹ signa canere jubet, atque ³ instructos ² ordines in locum æquum deducit; dein, remotis omnium equis, quò militibus, exæquato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copiis, ^b instruit. Nam uti planities erat inter sinistros montes et ab dextrâ rupes aspera; octo cohortes in fronte constituit; reliqua ¹ signa in ^k subsidiiis ^l arctius collocat. Ab his centuriones omnes lectos et ^m evocatos, præterea ex gregariis militibus optimè quemque armatum, in primam aciem subducit: C. Manlium in dextrâ, Fæsulenum quemdam in sinistrâ

INTERPRETATIO.

^a Nam angustiae loci impediunt ne multitudo hostium possit nos circumcludere. *bus victoriam cruentam ac luctuosam, cum certaveritis more virorum.*

² Cavete ne inulti moriamini, neve capti potius trucidemini, sicuti bruta, quàm relinquantis hostibus. ³ Jubet signa canere; atque deducit ordines ad prælium compositos, in locum planum.

NOTÆ.

^a Habetur.] Pro est: Jam sæpius eo sensu vidimus.

^b Æstimo.] Id est, singulis suam laudem tribuo; ideoque quàm præclara fuerint reputo.

^c Hortantur.] Mibi addunt alacritatem.

^d Nam.] Rationem reddit, cur de fortitudine suorum, quantumvis paucorum, bene speret; quia scilicet, per loci angustias eos non liceat hostibus circumvenire.

^e Invideret.] Id est, si vobis percundum sit. Ille verò vocibus abstinet ominosis.

^f Signa.] Quibus prælium indicebatur. Tubis autem, buccinis, et cornibus utebantur, non tympanis, ut solent nostrates, alique, quando milites ad prælium, vel ad aliquod opus erant evocandi: vel etiam cum signa et aquilæ erant movendæ. Sed apud alios ista plenius videbis.

^g Ordines.] Id est, milites, prout singuli erant sub suis signis; atque buic, aut illi centurioni parebant.

^h Instruit.] Ordines erant instructi, at exercitus non erant: illud est munus Imperatoris.

ⁱ Signa.] Id est, reliquum exercitum.

^k Subsidiiis.] Pars erat aciei postrema, ubi plerumque triarii, et fortissimi erant milites.

^l Arctius. Il les fit serrer d'avantage.

^m Evocatos.] Illi erant qui militiâ functi, ad bellum, nisi in tumulto, cogi non poterant; sed precibus illecti, in gratiam ducum militabant. Cum itaque longo usu bellandi artem didicissent, meritò eos Sallustius lectos appellat.

parte curare jubet; ipse cum libertis, et ^a colonis propter Aquilam adfuit, quam bello ^b Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex alterâ parte C. Antonius, ^c pedibus æger, quod præliq adesse nequibat, M. ^d Petreio legato exercitum permittit. ^e Ille cohortes veteranas, quas ^f tumulti causâ conscrisperat, in fronte, post eas cæterum exercitum in subsidiis, locat. ^g Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, uti meminerint, se contrâ latrones inermes, pro patriâ, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Homi militaris, quod amplius annos triginta ^h tribunus, aut ⁱ præfectus, aut legatus, aut prætor cum magnâ gloriâ in exercitu fuerat, plerisque ipsos, factaque eorum fortia noverat, ea commemorando, militum animos accendebat. Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tubâ ^k signum dat, cohortes paulatim incedere jubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eò ventum est, undè ^l ferentariis prælium committi posset, maximo clamore, infestis signis concurrunt; pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani, pristinæ virtutis memores, cominus acriter instare; illi haud timidi resistunt: maximâ vi certatur. Interea Catilina cum

NOTÆ.

^a Colonis.] Syllæ fuerunt milites, quibuscum Etruriam colendam divisisse antea vidimus; quos, cum suo largiûs usi essent, et rebus novis studerent, facile in suas partes Catilina illexerat.

^b Cimbrico.] Cimbrî Germaniæ populi fuerunt, maximè ad Septentrionem, qui cum terras eorum inundasset oceanus, quærentes sedes novas, cum Theutonibus, atque Tigurinibus, adversus Romanos bellum gesserunt.

^c Pedibus.] Mente potius; nam morbum finxisse scribit Dio: Veritus scilicet, ne sibi palam aliquid à Catilinâ objiceretur, quod conjurationis participem fuisse eum declararet.

^d Petreio.] Is postea legatus fuit Pompeii in Hispaniâ, uti quidem videtur, qui se rerum desperatione interemit in Africâ: vel, ut alii volunt, cum: Jubâ mutuo vulnere concidit.

^e Ille.] Petreius.

^f Tumultus.] Pro tumultus. Ita olim indifferenter.

^g Ipse.] Mirum quàm hic basitent commentatores, ac contraria et sentiant, et exponant in re non admodum difficili: Ego, inquit Gla-

reanus, per Ille, Petreium intelligo; per Ipse, Antonium: quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget. At vero Zanchius: Non satis mirari possum Glareanum qui asserit hic Commentatores basitare, ac contraria exponere, cum ipse potius in re facillimâ contraria exponat: Ego, ut à Glareano dissentiam, per Ille, Antonium accipio, per Ipse, Petreium; quod unusquisque medicriter eruditus animadverteret. Quartus accedat, si volet, qui ipse ridiculo fuerim, certè tertius Zanchium et ejus confidentiam multis de causis demiror, atque in Glareani partes unice concedo.

^h Tribunus.] Dux mille hominum, A coloncl.

ⁱ Præfectus.] Qui neque est Imperator, neque legatus: sed pro tempore vicem præstat Imperatoris aut Prætoris.

^k Signum.] Belli. um seu classicum; signum cum hoste congregiendi. Fit sonus la charge.

^l Ferentariis.] Illi erant, quibus levis armatura: quique primi, quibusvis telis emissis missis, prælium committebant.

^a expeditis in primâ acie versari, laborantibus succurrere, ^b integros pro faucibus accerere, omnia, providere, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire; strenui militis, et boni imperatoris officia simul exsequabatur. Petreius, ubi videt Catilinam ^c contrâ, ac ratus erat, magnâ vi tendere, cohortem ^d prætoriam in medios hostis inducit; eosque perturbatos, atque alios ^e alibi resistentes, interfecit; deinde utrumque ex lateribus cæteros aggreditur. Manlius, et Fæfulanus in primis pugnantibus cadunt. Postquam suas copias, seque cum paucis relictum videt Catilina, memor ^f generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertissimos hostes incurrit, ibique pugnantibus confiditur. Sed, confecto prælio, tum verò ^g cerneret quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinæ. Nam ferè, quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum, amissâ animâ, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria disjecerat, paulò diversius, sed omnes tamen ^h adversis vulneribus, ceciderant. Catilina verò longè à suis inter hostium cadavera repertus est, paululum etiam spirans, ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Postremò, ex omni ⁱ copiâ, neque in prælio, neque in fugâ quisquam civis ingenuus captus est. Ita cuncti suæ, hostiumque vitæ ^j juxtâ pepercant. Neque tamen exercitus populi Romani lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam strenuissimus quisque aut occiderat in prælio, aut graviter vulneratus discesserat. Multi autem, qui è castris visundi, aut spoliandi gratiâ processerant, volentes hostilia cadavera, amicis alii, pars hospitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita variè per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atque gaudia agitabantur.

INTERPRETATIO.

ⁱ Postremò, ex omni Catilinæ exercitu, neque in prælio, neque in gñâ quisquam civis ingenuus captus est.

NOTÆ.

^a *Expeditis.*] Non jam intelliguntur levius armaturæ milites, ut suprà; (quid enim faceret Catilina cum inermibus nebulonibus?) sed illi qui ad pugnandum alacres videbantur. *Les plus légers: Les plus braves.*

^b *Integros.*] Qui neque vulnerati, neque lassii erant. *Des gens frais.*

^c *Contrâ.*] Adverbium. *Contra ac, optime. Contra l'opinion qu'il avoit eue.*

^d *Prætoriam.*] Ea erat quæ à Prætoze non discedebat, in quam amici, voluntarii, fortissimi, omnes optime armati adscribebantur.

^e *Alibi.*] Id est, adversus alios, quàm à quibus interficiebantur.

^f *Generis.*] In primis inobilem fuisse suapræ vidimus.

^g *Cerneret.*] Pro, *quisvis cernere posset.* Sic sæpe et elegantissimè loquuntur.

^h *Adversis.*] Id est, quæ corpore adverso, et hosti opposito acceperant.

ⁱ *Juxtâ.*] Jam vidimus hanc vocem præpositam. Intellige, Hos Catilinæ milites, modò ut hostes interficerent, sibi minimùm cavisse.

FINIS BELLI CATILINARI.

C. SALLUSTII CRISPI
JUGURTHA,
SEU
BELLUM JUGURTHINUM.

FALSO queritur de naturâ suâ genus humanum, quòd imbecille, atque ævi brevis, forte potiùs, quàm virtute, regatur. Nam ² contrâ reputando, neque majus aliud, neque præstabilius invenias; magisque ³ naturæ ^a industriam hominum, quàm ^b vim aut tempus deesse. Sed dux, atque imperator vitæ mortalium, animus est: qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abundè pollens, potentisque, et clarus est, neque fortunâ eget; quippe quæ probitatem, industriam, aliasque artes bonas neque dare neque eripere cuiquam potest. Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, et voluptates corporis pessumdatus est, perniciosâ lubidine ^d paulisper usus: ubi ^e per socor-

INTERPRETATIO.

^a *Homines queruntur iniquè et absque ratione de naturâ suâ, quando dicunt quòd, cum sint debiles atque vitæ brevis, regantur potiùs cæco fato, aut fortunâ quàm virtute.* ^e *Inquirendo in contrariam opinionem.*
³ *Et potiùs invenies industriam hominum deesse naturæ.*

NOTÆ.

^a *Industriam.*] Quid potissimùm per industriam significetur, ex hoc loco intelligis, animi scilicet cura et diligentia cum solertiâ conjuncta.

^b *Vim.*] Pro vires; raro ita invenias.

^c *Fortunâ.*] Istud auctoris sensu, qui hoc in loco cum Stoicis facit, est accipiendum: Si enim gloriam in hominum opinione reponas, omninò et fortunâ et ejus bonis opus erit, quæ plerumque factis invidet.

^d *Paulisper.*] Verissimè et optimè: Sensibus enim cum finita et debilis admodum sit natura, per eos homo, nisi brevem, non potest capere voluptatem, quâ brevi quoque exsaturabitur.

^e *Per socordiam.*] Causam indicat nostrorum omnium malorum, animi negligentiam. Ea est omninò.

diam vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accusatur: ^a suam quique culpam ^a actores ad negotia transferunt. Quod si hominibus ^b bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena, ac nihil profutura, multum etiam periculosa petunt: neque ^c regerentur magis, quam regerent casus; et ² eo magnitudinis procederent, ubi ^d pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compositum ex corpore, et anima est, ita res cunctæ, studiaque omnia nostra, corporis alia, alia animi, naturam sequuntur. Igitur ^e præclara facies, magnæ divitiæ, ³ ad hoc vis corporis, et alia omnia huiusmodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, ^f immortalia sunt. Postremo, corporis et fortunæ bonorum, uti initium, sic finis est; omniaque orta occidunt, et aucta senscunt; animus incorruptus, ^g æternus, rector humani generis, ⁴ agit, atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quod magis pravitas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum atque ignaviam ætatem agunt: cæterum ingenium, quod neque melius, neque ^h amplius aliud in naturâ mortalium

INTERPRETATIO.

^a Quique et singuli Actores, et ii qui res exequi deberent, rejiciunt in negotia culpam suam.

² Et pervenirent ad eum gradum magnitudinis, in quo (cum mortales sint) gloriâ æterni evaderent.

³ Præterea vis corporis, et alia omnia istius generis, exiguo tem-

pore dissolvuntur et dissipantur.

⁴ Animus versat et regit, tenet, et intelligit omnia, neque ipse includitur, cogitur, aut continetur.

⁵ Cæterum finit languere et stupere incultu atque fœcundi ingenium, quo nihil est melius, neque majus, aut dignius in naturâ mortalium.

NOTÆ.

^a Actores.] Melius credo, quam auctores, prout habent alii. Hoc dicit, homines rerum difficultatem, quasi illæ supra suas vires essent, caussari; cum idem tantum tales sint, quod viribus à naturâ concessis, in tempore et loco uti non fuerint.

^b Bonarum.] Earum scilicet, quæ mentem excolunt, et nobis profunt.

^c Regerentur.] Nunc dicit Sallustius, sapientem adversus fortunam posse plurimam, etiam in iis quæ sunt ejus juris, id est, quoad ea bona quæ non sunt in nostrâ potestate, ut loquuntur stoici, puta famam, gloriam, divitias, &c. Atque hoc quoque verum est, nosque maxime ad virtutem incendere debet. Nam sapiens quidem, pol, ipse singis fortunam sibi, ut ait Plautus.

^d Pro mortalibus.] Vis istius præpositionis, eo sensu, quo in interpretatione indica-

vimus, diligenter notanda est; nam aliquoties recurrit in nostro auctore.

^e Præclara.] La bonne mine, la belle pro- stance.

^f Immortalia.] Rhetoricè istud dictum, tametsi historiæ beneficio præclara facta in memoriâ hominum reviviscunt.

^g Æternus.] Hæc fuit opinio quorundam Philosophorum, quam ab Orpheo dimanasse volunt: Imò Stoici rotundè animas divinæ mentis particulas esse prædicaverunt: A quo errore nos retrahit doctrina Christiana, cum animæ nostræ à deo creatæ sint ex nihilo, ideoque initium habuerint; quamvis sint æternæ à parte post, ut loquuntur, atque in æternum esse debeant.

^h Amplius.] Ingenii humani tangit magnitudinem, et, ut ita dicam, vastitatem, quæ cuncta complectitur.

est, incultu atque socordiâ, torpescere sinunt; cùm præsertim tam multæ, variæque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur. Verùm ex ¹ his magistratus, et imperia, postremò omnis cura rerum publicarum minimè mihi hâc tempestate cupienda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem ² jus fuit, ³ tuti, aut eò magis ⁴ honesti sunt. Nam, ⁵ vi quidem regere patriam, aut ⁶ parentes, quamquam et possis, et delicta ⁷ corrigas; tamen importunum est: cùm præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia ⁸ portendant. Frustrâ autem niti, neque aliud, se fatigando, nisi odium ⁹ quærere, extremæ dementiæ est: nisi fortè quem inhonesta et perniciosâ lubido tenet, potentia paucorum decus atque libertatem suam ¹⁰ gratificari. Cæterùm ex aliis negotiis, quæ ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum; ¹¹ cujus de virtute quia multi dixère, prætereundum putò; simul, nè ¹² per insolentiam quis existimet memet studium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul à republicâ ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertia imponant: ¹³ certè, quibus

INTERPRETATIO.

¹ *Ex his artibus.*

² *Neque illis quibus, per fraudem, jus et potestas fuit, gerendi magistratus et imperia, sunt eâ re magis tuti honesti.*

³ *Extremæ dementiæ est fru-*

strâ conari, neque aliud persequi et consequi se fatigando, nisi odium.

⁴ *Ne aliquis existimet memet extollere insolenter studium meum, id laudando.*

NOTÆ.

¹ *Tuti.]* Illud respicit bona fortunæ.

² *Honesti.]* Refertur hoc ad bona animi: idèdque iis de quibus loquitur, prorsus inutile fuisse dicere, muneribus frui reipublicæ, Gall. diceres, *Ils n'en sont ni plus à leur aise, ni plus bonnêtes gens.*

³ *Vi.]* Plato, quod et Cicero refert, tantum contendere in reipublicâ jubet, quantum probare tuis civibus possis; vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere.

⁴ *Parentes.]* Innuat, tam turpe esse patriam quam parentes vi regere velle.

⁵ *Corrigas.]* Hoc est, aliquatenus corruptam civitatem emendes, aut id certè coneris.

⁶ *Portendant.]* Significant, et propemodum importent, cùm iis qui castigantur, tum præsertim illis qui alios castigant.

⁷ *Gratificari.]* Gall. diceres, *Abandonner, et faire litière.*

⁸ *Cujus de virtute.]* Historiam Cicero dicit, Testum temporum, Lucem veritatis, Magistrum vitæ, Nunciam vetustatis. Historiæ virtus certè maxima est, cùm ex aliorum erratis in melius vitam nostram institvere, et quid expetendum quidve fugiendum sit, sine nostro periculo, possimus cognoscere. Proindè haud immeritò Demetrius Phalereus Ptolemæum regem subinde admonebat, ut libros legeret, quoniam, quæ amici non audent principibus demonstrare, ea omnia in libris scripta reperiuntur.

⁹ *Certè.]* Vim habet occultam hæc vocula, et conjunctam habet ironiam. Auctor enim dum videtur rationem reddere velle, cur ab aliis reprehendatur, graviter illos vellicat. Gall. diceremus eodem charactere, *Affurement, Ces Messieurs qui savent si bien courir après le petit peuple, &c.*

maxima industria videtur, ^a salutare plebem, et conviviis ^b gratiam querere. Qui si reputaverint, et ^c quibus ego temporibus magistratum adeptus sum; et ^d quales viri idem assequi nequiverint; et postea, quæ ^e genera hominum in senatum pervenerint, profectò existimabunt, me magis ^f meritò, quàm ignaviâ, iudicium animi mei ^g mutavisse; majusque commodum ex ^h otio meo, quàm ex aliorum negotiis, reipublicæ venturum. ⁱ Nam sæpè audiivi, Q. ^k Maximum, P. ^l Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros, solitos ita dicere, cum majorum ^m imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ⁿ ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque priùs sedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contrà quis est omnium ^o his moribus, quin divitiis et sumptibus, non probitate neque industriâ, cum majoribus suis

INTERPRETATIO.

[†] *Quis omnium ita vivit?*

NOTÆ.

^a *Salutare.*] Romæ mos erat, quovis prestando, nomine proprio, quasi intimè noti et cari essent, appellando, manum porrigendo, &c. plebis gratiam accipari.

^b *Gratiam.*] Benevolentiam et populi favorem solabant etiam epulis et conviviis deprecari.

^c *Quibus.*] Turbulentis scilicet, singulis ad imperia properantibus; undè et ea obtinere erat difficile.

^d *Quales.*] Catonem fortè inter alios designavit, qui præturam petens repulsam tulit. Ceterum totus iste locus rhetoricam habet exornationem, non persuasionem; neque verò cuiquam Sallustium virtute Catoni prælitum fuisse, Sallustius probaverit.

^e *Genera.*] Per contemptum loquitur. Gall. *Quelle sorte de gens.*

^f *Meritò.*] *Legitimè de causâ:* Quasi scilicet eo indignum fuisse cum turbâ hominum levissimorum, in senatum venire.

^g *Mutavisse.*] Id est, *Non jam, ut antea, ad magistratus ferri.*

^h *Otio.*] Honestò scilicet, quod in scribendâ hist. & collocauit: nam aliud est otium turpe, eorum qui se non tantum à rebus publicis, sed ab omni omnino labore subtrahunt,

ⁱ *Nam sæpè.*] Ostendit auctor quomodo hominibus profuit rerum memoria, atque addè, quâ ratione respublica ex suo otio emolumentum possit capere.

^k *Maximum.*] Is ex Fabiorum fuit familia, qui dictator adversus Annibalem creatus, cunctando vim fregit illius imperatoris, atque res Romanas paululùm restituit.

^l *Scipionem.*] Plures eo nomine fuerunt viri celeberrimi, præcipuè verò Africani illi duo. Major à victâ Africâ, Minor ab Africâ quoque, sed postquam ab illo victa fuisset, ita dictus: antea in Scipionum familiam ab Africani illius magni fito, et in decus gentis assumptus, cum Paulo Macedonico procreatus esset. De isto minore hic agi non sine ratione crediderim.

^m *Imagines.*] Habebant Romæ qui illustri loco nati essent, quique in majoribus aliquem sellâ curuli decoratum habuissent, imagines, vultus eorum et posterorum ex cerâ, referentes, quas ligneo armario in atrio, seu primâ parte ædium, includebant; festis diebus, apertis armariis, ornabant: in funeribus, cum quis ex eâ domo mortuus esset, honoris causâ efferebant.

ⁿ *Coram.*] Ex quâ stebant imagines,

contendat? Etiam homines ^a novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, ^b furtim, et per ^c latrocinia potius, quam bonis artibus, ad imperia et honores nituntur. Proinde quasi prætura, et consulatus, atque alia omnia hujuscemodi per se ipsa clara, et magnifica sint, ac non ^d perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Verum ego liberius, altiusque processu, dum me civitatis morum piget, tædetque. Nunc ad inceptum redeo.

Bellum scripturus sum, quod populus Rom. cum Jugurthâ rege ^d Numidarum gessit; primum, quia magnum et atrox, ^a variaque victoria fuit; dein, quia tum primum superbiæ nobilitatis ³ obviâ itum est. Quæ ^c contentio divina et humana cuncta permiscuit, eoque recordiæ processit, uti studiis civilibus ^f bellum, atque ⁴ vastitas Italiæ finem facerent. Sed prius quam hujuscemodi rei initium expedio, pauca supra repetam, quò, ad cognoscendum, omnia illustria magis, magisque inaperto sint. Bello Punico ^e secundo, quò dux Carthaginensium Hanibal, ^h post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maximè attriverat; Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. ² Scipione, cui postea Africano cognomen ex virtute fuit, multa et præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, victis Carthaginensibus, et capto ^k Syphace, cujus in Africâ magnum, atque latè imperium valuit, populus Rom. quascumque urbes, et agros manu ceperrat, ^l regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta

INTERPRETATIO.

- ^a *Ei non sint sicuti virtus eorum, qui ea gerunt.*   ^a *mana restitit superbiæ nobilitatis.*
² *Quia victoria in hanc et illam partem inclinavit.*   ⁴ *Ut discordiis civilibus bellum atque amplitudo Italiæ finem facerent.*
³ *Quia tum primum Plebs Ro-*

NOTÆ.

^a *Novi.*] Id est, qui primi ex sua gente claruerunt.

^b *Furtim.*] Non virtutem ostendendo, sed largitionibus suffragia corrumpendo, aut aliter cuniculis irrependo.

^c *Latrocinia.*] Hoc nomine omnes damnat vias distortas, per quas sibi potestatem quærebant, et magistratus, si cum vi aliquâ conjunctæ essent.

^d *Numidarum.*] Numidia Africæ regio est pars ejus tractus, quem hodiè Barbariam vacant, cum eo qui *Bildulgerid* dicitur. Verum ex ipso Sallustio postea cognoscetur.

^e *Contentio.*] Inter plebem et nobilitatem.

^f *Bellum.*] Quod Marium inter et Syllam intercessit, huic favente nobilitate, illi plebe.

^g *Secundo.*] Ter Romani cum Carthaginensibus bellum gesserunt. Hoc secundo, Pænorum duce Annibale, profligata, et propèmodum perditâ fuit res Romana.

^h *Post magnitudinem.*] Id est, non contentus Romanorum gloriam proculcasse.

ⁱ *Scipione.*] Hic est major.

^k *Syphace.*] Fuit Syphax rex Masæsylo- rum opulentissimus, Masinissæ ab Oriente vicinus.

^l *Regi.*] Masinissæ.

nobis permanfit; fed ^a imperii, vitæque ejus, finis idem fuit: Dein Micipsa filius regnum folus obtinuit, Manaffabale, et Guluffa fratribus morbo abfumptis. ¹ Is Atherbalem, et Hiempfalẽ ex feſe genuit; Jugurthamque filium Manaffabilis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, ^b privatim reliquerat, eodem cultu, quo liberos fuos, domi habuit. Qui ubi primũ adolevit, pollens viribus, decorã facie, fed multo maxime ingenio validus, non ſe ^c luxu, neque inertiaẽ corrupendum dedit. Sed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare: et, cum ^d omnes gloria anteeret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, plerumque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, ^e et minimum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipsa tamen initio letus fuerat, exiſtimans virtutem Jugurthæ regno ſuo gloria fore, tamen poſtquam hominem adoleſcentem, ^f exactã ætate ſua, et parvis liberis, magis magisque creſcere intelligit, vehementer eo negotio ^g permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum ^h natura mortalium avida imperii, et ⁱ præceps ad explendam animi cupidinem; præterea, ^k opportunitas ſua, liberorumque ætatis, ^l quæ etiam mediores viros ſpe prædæ tranſverſos agit, ad hoc, ^m ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa, ⁿ ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe

INTERPRETATIO.

1. Is Atherbalem, et Hiempfalẽ ex feſe genuit; Jugurthamque filium Manaffabilis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatim reliquerat, eodem cultu, quo liberos fuos, domi habuit. Qui ubi primũ adolevit, pollens viribus, decorã facie, fed multo maxime ingenio validus, non ſe luxu, neque inertiaẽ corrupendum dedit. Sed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare: et, cum omnes gloria anteeret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, plerumque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, et minimum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipsa tamen initio letus fuerat, exiſtimans virtutem Jugurthæ regno ſuo gloria fore, tamen poſtquam hominem adoleſcentem, exactã ætate ſua, et parvis liberis, magis magisque creſcere intelligit, vehementer eo negotio permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperii, et præceps ad explendam animi cupidinem; præterea, opportunitas ſua, liberorumque ætatis, quæ etiam mediores viros ſpe prædæ tranſverſos agit, ad hoc, ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa, ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe

NOTÆ.

1. Is Atherbalem, et Hiempfalẽ ex feſe genuit; Jugurthamque filium Manaffabilis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatim reliquerat, eodem cultu, quo liberos fuos, domi habuit. Qui ubi primũ adolevit, pollens viribus, decorã facie, fed multo maxime ingenio validus, non ſe luxu, neque inertiaẽ corrupendum dedit. Sed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare: et, cum omnes gloria anteeret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, plerumque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, et minimum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipsa tamen initio letus fuerat, exiſtimans virtutem Jugurthæ regno ſuo gloria fore, tamen poſtquam hominem adoleſcentem, exactã ætate ſua, et parvis liberis, magis magisque creſcere intelligit, vehementer eo negotio permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperii, et præceps ad explendam animi cupidinem; præterea, opportunitas ſua, liberorumque ætatis, quæ etiam mediores viros ſpe prædæ tranſverſos agit, ad hoc, ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa, ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe

hominem tam acceptum popularibus; ¹ quod erat Jugurtha manu promptus, et appetens gloriæ militaris, statuit eum obiectare periculis, et eo modo fortunam tentare. Igitur bello ² Numantino Micipsa, cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret, sperans vel ³ ostendendo virtutem, vel hostium sævitiam, facile eum occasurum, præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat; sed ea res longè aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, et ⁴ morem hostium cognovit, multo labore, multaque curâ, præterea modestissimè parendo, et sæpè ⁵ obviam eundo periculis, in tantam claritudinem brevi pervenerat, uti nostris vehementer carus, Numantinis maximo terrori esset. Ac sanè, quod difficillimum in primis est, et prælia strenuus erat, et bonus consilio; quorum ⁶ alterum ex providentiâ timorem, alterum ex audaciâ temeritatem, adferre plerumque solet. Igitur ⁷ imperator omnes ferè res asperas per Jugurtham agere, in amicis habere, magis magisque eum indies amplecti, quippe cujus neque consilium, neque inceptum ullum frustra erat. ⁸ Huc accedebat munificentia animi, et ingenii solertia, quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat. Eâ tempestate in exercitu nostro fuere complures novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honestoque ⁹ potiores erant, factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quàm honesti, qui Jugurthæ non ¹⁰ mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus imperio Numidiæ potiretur; ¹¹ in ipso maxi-

INTERPRETATIO.

- ¹ Quia Jugurtha erat manu promptus, et cupidus gloriæ militaris, Micipsa decrevit eum obiectare periculis.
- ² Micipsa opinans eum interfectum iri, vel dum virtutem ostendat, vel hostium sævitiam, eum præfecit Numidis.
- ³ Postquam Jugurtha cognovit hostium pugnandi rationem.
- ⁴ Obiectando se periculis.
- ⁵ Præterea in ipsa erat magnificencia animi.

NOTÆ.

¹ Numantino.] Numantia urbs fuit Hispaniæ Terraconensis, non longè ab ortu fluminis Durii, et si viros æstimes, par omnibus urbibus bello, quod olim adversus Romanos fortissimè gesserunt.

² Morem.] Hic in perditissimo homine, pro tempore spectare licet ornatissimi juvenis speciem, et virtutis exemplum.

³ Alterum.] Esse scilicet, bonum consilio, generat timorem: enimvero aliquis ut benè det consilium, ille debet prævidere pericula; quod si fuerit, ea profectò reformi-

dabit, deinde, quod pronum est, ni virtus addit, eadem quoque fugi abit.

⁴ Imperator.] Scipio.

⁵ Potiores.] Id est, Apud quos major divitiarum, quàm virtutis, ratio et æstimatio erat.

⁶ Mediocrem.] Id est, Cum jam sua sponte Jugurtha dominationem affectaret, cupiditatem inflammabant insuper exitiales illi consilia.

⁷ In ipso.] Jugurthæ scilicet. Hæc et familia ingerebant nefarii illi adulatores.

mam virtutem, Romæ omnia venalia esse. Sed postquam, Numantia deletâ, P. Scipio dimittere auxilia, et ipse reverti domum decrevit, ¹ donatum, atque laudatum magnificè pro concione Jugurtham in ² prætorium adduxit; ibique secretò monuit, uti potiùs ³ publicè, quàm privatim, amicitiam populi Rom. coleret; neu ⁴ quibus largiri infuisteret, periculose à paucis emi, ⁵ quod multorum esset. Si permanere vellet in suis ⁶ artibus, ⁷ ultrò illi et gloriam, et regnū venturum: sin ⁸ properantiùs pergeret, suamet ipsum pecuniâ præcipientem casurum. Sic locutus, cum literis eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earum ⁹ sententia hæc erat: *Jugurthæ tui bello Numantino longè maxima virtus fuit; quam rem tibi certè scio gaudium esse, nobis ob merita sua carus est; ut idem ¹⁰ S. P. Q. R. sit, summâ ope nitemur. Tibi quidem ¹¹ pro nostrâ amicitia gratulor. En habes virum dignum te, atque avo suo Masinissâ. Igitur ¹² rex, ubi ea, quæ famâ acceperat, ex literis imperatoris ita esse cognovit, cum virtute, tum ¹³ gratiâ viri permotus, ¹⁴ flexit animum suum; et Jugurtham beneficiis vincere aggressus est, statimque eum adoptavit, et testamento pariter cum filiis hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos, morbo, atque ætate confectus, cum sibi finem vitæ adesse intelligeret, coram amicis, et cognatis, itemque Atherbale, et Hiempsale filiis, dicitur hujuscemodī verba cum Jugurthâ habuisse:*

INTERPRETATIO.

¹ Adduxit Jugurtham in tentorium suum, postquam ipsi munera contulisset, atque eum laudasset magnificè coram exercitu.

² Earum sensus hic erat.

³ Senatus, Populusque Romanus.

⁴ Gratulor equidem tibi, secundum nostrum amicitiam.

NOTÆ.

^a Prætorium.] Tabernaculum erat, seu tentorium, vel domus Imperatoris, sive Prætoris, sive Consulis fuisset.

^b Publicè.] Hoc est, Ne huic aut illi se privatim oddiceret, sed virtute suâ univèrsam Populum Romanum sibi demereretur.

^c Quibus.] Non dixit quibusvis; quomodo Jugurthæ levitatem exprobrasset, neque factum ipsum in totum damnasset, verum quibus dixit, ut ille intelligat, neminem largitionibus devinciendum, eo modo, et sine, quo procul dubio, summus Imperator cepisset cum intellexerat.

^d Quod multorum.] Loquitur de amicitia et favore P. Romani. Cæterum ex singulis propemodum Scipionis verbis maxima documenta sumere possunt viri principes: quæ quia Jugurtha spreverat, de summo fastigio excussus est.

^e Artibus.] Bonis scilicet. Reprehensionem habet hæc Imperatoris admonitio tametsi occulta est.

^f Ultrò.] Ipso nec cogitante. Gall. *Sans qu'il s'en soit en peine.*

^g Properantiùs.] Hoc est, vim faceret rebus, quæ cum tempore, sunt sensum et sine sensu, quæque aliter franguntur. Gall. *Que s'il se hâte trop; Que s'il violent les choses.*

^h Rex.] Micipsa.

ⁱ Gratiâ.] Cum Jugurtham gratam et acceptum esse sciret, tum popularibus, tum Romanis.

^k Flexit.] Hoc est, Cum antea Jugurtham perdere quævisset, mutato consilio, beneficiis ipsum cumulavit.

Parvum ego te, Jugurtha, ^a amisso patre, sine spe, sine opibus, ^b in meum regnum accepi, existimans non minùs me tibi, quàm si ^c genuissem, ob beneficia earum fore; neque ea res ^d falsum me habuit. Nam ut alia magna et egregia ^e tua omittam, novissimè rediens Numantià, meque, regnumque meum, glorià honoravisti; tuàque virtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti; in Hispanià nomen familiæ ^f renovatum est: postremò, quod ^g difficillimum inter mortales est, glorià invidiam vitisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ facit, per ^h hanc dextram, per ⁱ regni fidem moneo, obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui, ^j beneficio meo fratres sunt, caros habeas; neu malis alienos adungere, quàm sanguine conjunctos retinere. Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verùm amici: quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio et fide pariuntur. Quis autem amicior, quàm frater fratri? Aut quem alienum fidem invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego regnum vobis trado firmum, si boni eritis, si mali, imbecillum. Nam ^k concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ ^l dilabuntur. Cæterum ante hos ^m te, Jugurtha, quia ætate, et sapientià prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet:

INTERPRETATIO.

- ¹ Nam ut silentio præteream debetur.
 alià tua magna, et egregia facinora. ³ Cæterum te decet, plùs quàm hos.
² Moneo per fidem quæ regno

NOTÆ.

- ^a Amisso.] Manastabale, scilicet.
^b In meum.] Id est, Non modò in regiam meam induxi, sed cultu et spe cum filiis meis eodem eduxi.
^c Genuissem.] Te supplè.
^d Falsum.] Id est, Tu mihi reverè ea omnia præstisti, quæ à filio possunt repeti.
^e Tua.] Nota phrasès ejusmodi ellipticas: Vim habent maximam. Ità cùm apud Terentium, pater filium vocat omnium, plùs est quàm si sceleratissimum, aut quopiam atroci alio nomine appellasset, cùm quodlibet intelligi possit.
^f Renovatum.] Hoc dicit, quia Macinissa multa præclarè gesserat in Hispanià adversus Romanos, priusquam cum Scipione societatem iniret.
^g Difficillimum.] Omnino; nam ut habet Horatius,

Hec l nefas;
 Virtutem incolumem adimus,
 Sublatum ex oculis quærimus, invidi
^h Hanc.] Intelligendum est Micipsam

Jugurthæ manu tenuisse, dum hæc diceret.

ⁱ Beneficio.] Quia, videl'cet, in partem et regni hæreditatem Jugurtham Micipsa assumpserat, atque pro filio habuerat.

^k Concordià.] Scitum est quod quidam fecit, ut concordiam filios, quos magno numero habuit, edoceret: Sagittas, pro eorum numero sumpsit, quas in fasciculum colligatas cuique rumpendas porrexit: quod illi cùm nequissent, ipse singulas seorsim nullo negotio perfregit. Itaque omne quod est, tam diu manet atque subsistit, quàm unum est; interit quando solvitur, aut unum esse desinit.

^l Dilabuntur.] Pereant, sed acutè expressit, cùm dilabi præcisè notet in partes varias abire, quod ex se et immediate ponit totius destructionem. Tanti est certè unio in universà naturâ, ut vel ipsum nomen nescio quid blandi et jucundi sapiat; divisio contra lacerare, et omne malum potendere videatur.

Nam in omni certamine, qui ^a opulentior est, etiam si accipit injuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Vos autem, Atherbal, et Hiempsal, colite, observate ² talem hunc virum; imitamini virtutem, et entimini, ne ego meliores liberos ³ sumpsisse videar quam, genuisse.

Ad ea Jugurtha, tametsi regem ^a ficta locutum intelligebat, et ^b ipse longè aliter animo agitabat, tamen pro tempore benignè respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio ⁴ justa magnificè fecerant, ^c reguli in unum convenerunt, ut inter se de negotiis cunctis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minimis ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia ^d materno genere impar erat, despiciens, ^e dextrâ Atherbalem adfedit; ne medius ex tribus, quod ^f et apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. Decet tamen, ut ^g ætati concederet, ^h fatigatus à fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio differebant, Jugurtha inter alias res jact, oportere quinquennii consulta, et ⁱ decreta omnia rescindi: ^k nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum ^l idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ^m ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in reg-

INTERPRETATIO.

^a Quia fortior est videtur facere injuriam, quamvis eam accipiat, quia plus potest.

² Reveremini hunc virum tantâ virtute ornatum.

³ Ne ego videar adoptasse meliores liberos, quam genuisse.

⁴ Postquam illum, more regio, magnificè sepeliissent.

NOTÆ.

^a Ficta.] Re profectò fictæ non erant, vera dicebat Micipsa; sed animus fictus erat: non ex benevolentia, sed ex metu loquebatur.

^b Ipse.] Jugurtha.

^c Reguli.] Jugurtha, Atherbal, et Hiempsal, qui diviso regno, parvi erant reges.

^d Materno.] Antea natum eum ex concubina vidimus.

^e Dextera.] Verisimile est Jugurtham cum Atherbale, jam tum sine omni prolixiore ceremoniâ, alledisse. Occasione inter illos duos non fuit, de loco aulicæ urbanitate disceptandi; nam sive Jugurtha superiorem, sive inferiorem obtinere voluit, utrobique ab Atherbali sinistrâ sedere debuit. Hiempsalis fuit hanc sitem dirimere. Cujus enim ille vacuum latus clausisset, ei medium et honoratum locum dedisset; cumque

dextra Atherbalem alledit, Jugurtham in loco infimo collocavit.

^f Et.] Hinc concludas, moris fuisse apud Romanos, ut sedentibus locus medius esset honoratissimus.

^g Ætati.] Jugurtha scilicet.

^h Fatigatus.] Eum premebat Atherbal, ut in Jugurthæ sinistram transfret; eoque pacto Jugurtha medius foret.

ⁱ Decreta.] Micipsæ scilicet. Plus verò dicit decreta quam consulta: Hæc vocamus, des Déclarations, illa verò, des Arrêts.

^k Nam.] Ratio est Jugurthæ pro rescindendis Micipsæ decretis.

^l Idem.] In neutro genere. Dicit Hiempsal, acri in Jugurtham cum aculeo, sibi placere, ut patris postrema decreta rescinderentur.

^m Ipsum.] Jugurtham.

hum pervenisse. Quod verbum in pectus Jugurthæ ^a altius, quam quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo tempore irā et metu anxius, moliri, parare, atque ea modò in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ^b ferox, statuit quovis modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum suprā memoravi, propter dissensionem placuerat dividi thesauros, ^c finesque imperii singulis constitui. Itaque ad utramque rem tempus decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli intereā in loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmidā fortē ejus utebatur domo, qui proximus ^d lictor Jugurthæ, carus acceptusque ei semper fuerat: quem ^e ille casu ministrum oblatum promissis vnerat, impellitque, uti tanquam suam domum visens erat: portarum claves ^f adulterinas parat, nam verā ad Hiempsalem referebantur: cæterum, ubi res postularet, ^g seipsum cum magnā venturum manu. Numida mandata brevī conficit; atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui postquam in ædes irrupere, ^h diversi regem quærere, dormientes alios, alios occurrentes interficere; scrutari loca abdita; clausa effringere: strepitu et tumultu omnia miscere: cū interim Hiempsal reperit, occultans se tugurio mulieris ancillæ, quò initio pavidus, et ignarus loci, profugerat. Numidæ caput ejus, uti jussi erant, ad Jugurtham referunt. Cæterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevī divulgatur: Atherbalem, omnesque, qui sub Micipsæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures Atherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quàm maximas potest copias armat: urbes partim vi, alias voluntate, imperio suo adjungit; omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cæde fratris, et fortunis suis, tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prælio profugit in ⁱ provinciam, ac dehinc Romam contendit. Tum Jugurtha ^j patris ^k consiliis, postquam omni Numidiā potiebā-

INTERPRETATIO.

^a Placuit terminos imperii singulis assignari.

^b Alii aliò regem quæsiuerunt.

^c Tum Jugurtha consiliis ad finem perduclis, &c.

NOTÆ.

^a Altius.] Id est, Eo gravissimè vulneratus fuit: tantòque altius telum infixum, quantò acutius fuit.

^b Ferox.] Jugurthæ.

^c Lictor.] Lictores erant qui proximè Magistratum, vel regem præcedebant. Hujus nomum Hiempsal in hospitium assumpserat.

^d Ille.] Jugurtha.

^e Adulterinas.] De fausses clefs.

^f Seipsum.] Jugurtham.

^g Provinciam.] Hoc est, in eam Africæ partem quæ per Romanos Magistratus gubernabatur.

^h Consiliis.] Quæ, scilicet, de opprimendis fratribus, et eorum regno invadendo, ini-
verat.

tur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum R. neque adversus iram ejus usquam, nisi in avaritiâ, ^a nobilitatis, et pecuniâ suâ, spem habere. Itaque paucis diebus, cum auro, argentoque multo legatos Romam mittit, quibus præcipit uti primùm veteres amicos muneribus expleant, dein novos ^b acquirant: postremò, quemcumque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venêre, et ex præcepto regis, ^b hospitibus, aliisque, quorum eâ tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misêre: tanta ^c commutatio incescit, ut ex maximâ invidiâ in gratiam et favorem nobilitatis Jugurtha veniret. ^d Quorum pars spe, alii præmio inducti, singulos ex senatu ^e ambiundo, nitebantur, ne ^f gravius in eum consuleretur. Igitur, ubi legati satis confidunt, die constituto senatus utrisque ^g datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus:

Patres conscripti, Micipsa pater meus moriens mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo ^h procurationem existimarem meam; cæterum ⁱ jus, et imperium penès vos esse: simul eniterer domi, militiæque quàm maximo usui esse populo Romana: vos mihi ^k cognatorum, vos in locum offi-

INTERPRETATIO.

^a Postea novis requirant.

^b Præcepit ut vos pro consanguineis et affinibus haberem.

NOTÆ.

^a Nobilitatis.] Romanæ, scilicet.

^b Hospitibus.] Eos intellige quibuscum bello Numantino Jugurtha arctam amicitiam, et hospitii necessitudinem conjunxerat; ita ut ipse apud illos, si in Italiâ esset, illi apud ipsum, si in Numidiam venirent; diversarentur. Hospitii verò sanctissima jura fuerunt.

^c Commutatio.] Nimirum Jugurthæ facinus cunctis atrocissimum visum est, sed postquam pecuniâ quidam corrupti sunt, mentem et animum mutaverunt, atque Jugurthæ crimen minuerunt.

^d Quorum.] Nobilium, scilicet, qui sub voce nobilitatis comprehenduntur; quod notandum: nam relativum quorum non cum nomine expresso, sed cum re intellectâ, censetur.

^e Ambiundo.] Prout fit, inter alios sermones, illi Jugurthæ crimen verbis mitigabant, senatorumque favorem ipsi conciliabant.

^f Gravius.] Ne bellum adversus ipsum decernerent, aut hostem judicarent.

^g Datur.] Id est, dies constituitur ad quem in senatum admitterentur Atherbal et Jugurtha legati.

^h Procurationem.] Administrationem: Le Lieutenant.]

ⁱ Jus.] Fundamentum notat hoc vocabulum, aut dominandi rationem.

^k Imperium.] Totum istud rhetoricè et blandâ comitate dicitur: nam alioqui Micipsa fuerat ac Masinissa P. Romani socius. Additæ fuerant equidem Romanorum beueficio multæ urbes utriusque imperio, sed uterque meruerat: imò fatebitur postea ipse Atherbal, non admodum Romanorum fortunam expetendam fuisse, quo tempore sædus initum cum ipsis. At ne ego, quod absque blandimento verum est, taceam, plerumque certè evenit, ut paulatim sub fœderis titulo, iste in minus potentem, dominium usurpet, qui opibus præcellit; libertatis inane nomen ut mareat, sædus pangitur, quod precariam servitutem inducit.

nium ducerem: si ea fecissem, in vestrâ amicitia exercitum, divitias, munimenta rogni, me habiturum. Quæ præcepta patris mei cum agitarer, Jugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus, contempto imperio vestro, Masinissæ me nepotem, etiam ab stirpe socium atque amicum populi R. regno, fortunisque omnibus expulit. Atque ego P. C. quoniam eò miseriarum venturus eram, vellem, potius ob mea, quàm ob majorum meorum, beneficia posse me à vobis auxilium petere; ac maximè ^a deberi mihi beneficia à populo R. quibus non egerem: ^b secundum ea, si desideranda erant, uti ^c debitis. uter. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est, neque mihi ^d in manu fuit, Jugurtha qualis foret; ad vos confugi P. C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. Cæteri reges, aut bello victi in amicitiam à vobis recepti sunt, aut in suis dubiis ^e rebus societatem vestram appetiverunt. Familia nostra cum populo R. bello Carthaginienfium amicitiam instituit, quo tempore magis fides ejus quàm ^f fortuna petenda erat. ^g Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati me nepotem Masinissæ frustra à vobis auxilium petere. Si ad ^h impetrandum nihil causæ haberem, præter miserandam fortunam: quod paulò antè rex, genere, famâ atque copiis petens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes expecto: tamen erat majestatis populi Romani ⁱ prohibere injuriam, neque pati, cujusquam regnum per scelus crescere. ^j Verùm ego iis finibus ejectus sum, quos majoribus meis populus Rom. dedit: unde pater et avus meus unâ vobiscum expulere Syphacem, et Carthaginienfes. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P. C. vos in meâ

INTERPRETATIO.

Neque penès me fuit.

^a Aut in vacillantibus suis rebus sædus vobiscum inire quæfverunt.

^b Magis fides ejus erat quærenda, quàm ejus fortuna.

^k Nolite pati, me progeniem eorum, et nepotem Masinissæ, petere frustra auxilium à vobis.

^l Tamen erat majestatis Pop. Romani impedire ne ego injuriâ officerer.

NOTÆ.

^a Deberi.] Sunt equidem in hac oratione plurimæ bonæ rationes; at verò accuratè methodo non sunt dispositæ. De industriâ et benè factum ab auctore, qui hominem elegantia Romanâ minùs excultum, suo more loquentem inducit. Ita planè præcipit summus magister Horatius.

^b Secundum ea.] Id est, Ex eo, Deinde, Gall. Et qu'en conséquence de cela.

^c Debitis.] Repetit quod ita dictum nunquam oportuit.

^d In manu.] Id est, Non potui facere ut Jugurtha, quàm fuit; alius esset. Hoc dicit

ut importunitatem necessitate quâ compulsus fuit, excuset.

^e Impetrandum.] Auxilium, scilicet, à vobis contra Jugurtham. Videtur Atherbal præscire quod futurum est; adeoque à Romanis, diffidens, et quasi à recusantibus auxilium petit. Ominosa est ista petendi ratio, et contumeliosa, quæque ergo, ita institui minimè debet.

^f Verùm.] Jam rationes optimas optime proponit Atherbal, sed in eo diù non manebit.

injuriâ despecti estis. Eheu me miserum! huccine, Micipsa pater, beneficia^a tua evasere, uti, quem tu parem cum liberis tuis, regnique participem fecisti, is potissimum stirpis tuæ extinctor sit? Numquamne ergo familia nostra quieta erit? ^b Semperne in sanguine, ferro, fugâ versabimur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, ^c jure omnia sæva patiebamur. Hostis ab latere: vos amici procul: spes omnis in armis erat. Postquam illa ^d pestis ex Africâ ejecta est, læti pacem habitabamus: quippe, quis hostis nulus erat, nisi forte quem vos jussissetis. Ecce autem ex improvviso Jugurtha, intolerandâ audaciâ, scelere, atque superbiâ sese efferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo interfecto, primum regnum ^e ejus, sceleris sui prædam facit: post, ubi me iisdem dolis nequit copere, nihil mirus, quàm vim aut bellum ^f expectantem, in imperio vestro, sicut videtis, extorrem patriâ, domo, inopem, et cò-opertum miseriis efficit, ^g ut ubivis tutius, quàm in meo regno essem. Ego sic existimabam, P. C. uti prædicantem audiveram patrem meum, qui vestram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere, ceterum ex omnibus maximè tutos esse. ^h Quod in familiâ nostrâ fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset vobis: nos uti per otium tuti simus, ⁱ in manu vestrâ est, P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Jugurtham ^j beneficiis suis ratus est nobis conjunctum fore. Alter eorum necatus; alter ipse ego manus ^k impias vix efugi. Quid agam? Aut quò potissimum infelix accedam? ^l Generis præsidia omnia extincta sunt: pater, uti necesse erat, ^m naturæ concess-

INTERPRETATIO.

^a Ita ut essem tutius ubivis, quàm in meo regno.

^b Quantum fuit in potestate familiæ nostræ, effecit, ut auxilio vobis esset omnibus bellis.

^c Micipsa pater meus credidit Jugurtham, tertium nostrum fratrem, beneficiis suis fore nobis conjunctum et amicum.

^d Pater mortuus est.

NOTÆ.

^a Tua.] In perditum Jugurtham.

^b Semperne.] Masinissa à Carthaginiensibus regno pulsus fuerat; Micipsa Romanis auxilio adversus illos venerat; frater Hiempsal à Jugurthâ jug latus; ipse ab eodem ad ultimas angustias reductus sum.

^c Jure.] Quia inter se illi, maximè propter Romanos, hostes erant.

^d Pestis.] Loquitur de Carthaginiensibus.

^e Ejus.] Credo pateretur Sallustius ut pro ejus, ipse reponeretur, ad vitandam ambiguitatem; si quis forè ejus cum scelere contraheret; ideoque virgulam apposui.

^f Expectantem.] Qui ne m' attendis à rien moins qu' à faire la guerre.

^g In manu.] Quia potentes estis quique faciliè Jugurtham in officio retinueritis. Ceterum in Jugurthâ fuit quòd post Hannibalem timeretur, ut habet Florus.

^h Impias.] Jugurthæ, scilicet, Synecdoche est, quæ vim auget orationis: ut hinc pateat Jugurtham impietate factum celessem.

ⁱ Generis.] Cognatum patris fratris, &c.

fit: fratri, ^a quem minimè decuit, propinquus per scelus vitam eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, ^b alium alia clades oppressit: ^c capit ab Jugurthâ, pars in crucem acti, pars bestiis objecti sunt; pauci, quibus relicta est anima, clausi in ^d tenebris cum mœrore et luctu, morte graviolem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut amissi, ex ^e necessariis aduersa facta sunt, incolumia manerent: tamen, si quid ex improviso mali accidisset, vos implorarem, P. C. quibus ^f pro magnitudine imperii, ^g jus, et injurias omnes, euræ esse decet. Nunc verò exul patriâ, domo, solus, atque omnium ^h honestarum rerum egens, quos accedam, aut quos appellem? Nationesne, an reges, qui omnes familiæ nostræ ob ⁱ vestram amicitiam infesti sunt? An quaquàm mihi adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sunt? An quiquam nostri miseriri potest, qui aliquando vobis hostis fuit? ^j Postremò, ^k Masinissa nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus, nisi pop. R. ne societates, ne fœdera nova acciperemus: abundè magna præsidia nobis in vestrâ amicitia fore: ^l si huic imperio ^m fortuna maturetur, unâ occidendum nobis esse. ⁿ Virtute, ac diis volentibus, magni estis et opulenti; omnia ^o secunda, et obedientia sunt, quò faciliùs sociorum injurias curare licet. Tan-

INTERPRETATIO.

^a Qui capti sunt à Jugurthâ partim cruci affixi sunt.

^b In carceris obscuritate detenti agunt vitam duriolem morte, cum mœrore et luctu.

^c Et amicis et faventibus aduersa facta sunt.

^k Masinissa nos ita instituit, si imperium Romanum fortuna deficeret, nobis unâ pereundum esse.

^m Virtute vestrâ, et deorum beneficio magni estis.

^o Omnia sunt vobis faventia.

NOTÆ.

^a Quem.] Jugurtham dicit, qui propinquos et fratres suos ab ipsorum patre beneficiis cumulatus, tueri, non interficere, debuit.

^b Alium.] Hoc est, Diversè perierunt.

^c Pro magnitudine.] Id est, cum tam latè pateat imperium Romanum, et ejus auctoritas. Elegans est hæc locutio, ad videndum ne pariat obscuritatem.

^d Jus.] Quandoquidem ipse Sallustius lib. 3. historiarum more antiquo vis ponit in accusativo plurali pro vires, fortè hic vis pro jus legendum esset; hîc enim agitur de ope implorandâ, non contrâ jus, sed contrâ vim et injustitiam. Nqlim tamen cirçâ us novas lites movere,

^e Honestarum.] Id est, quæ regem comitari et cobonestare debent.

^f Vestram.] Id est, quam vobiscum inivimus.

^g Postremò.] Denique: Ut ne vos diutius morer.

^h Masinissa.] Benè et cum artificio Masinissæ, cujus tamen vix ullam memoriam habebat, potiùs quàm Micipsæ, sermonem injicit Atherbal: quia nimirum ejus gratiam sciebat P. Romano recordationem.

ⁱ Fortuna.] Honestæ oratio, quæ rei invdiam minuit. Id est, Si respublica Romana antè tempus periret.

tum illud vereor, ne^a quos privata amicitia Jugurthæ,^a parum cognita, transverso agat: quos ego audio maximâ ope nîi, ambire, sagitare vos singulos,^b ne quid de^c absente, incognitâ causâ statuatis: ^d fingere me verba, et fugam simulare, cui licuerit in regno manere. ^e Quod utinam illam, cujus impio facinore in has miseras projectus sum, eadem hæc ^f simulantem videam: et aliquando aut apud vos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur; ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque præclarus est, omnibus malis ^g excruciat, impietatis in parentem nostrum, fratris mei necis, mearumque miseriarum gravis pœnas reddet. ^h Jam jam frater animo meo carissime, quamquam tibi immaturo, et undè minimè decuit, vita erepta est; tamen lætandum magis, quàm dolendum puto casum tuum. Non enim ⁱ regnum, sed fugam, exilium, egestatem, et has omnes, quæ me premunt, ærumnas, cum animâ simul amisisti: at ego infelix in tanta mala præcipitatus, pulsus ex patrio regno, rerum humanarum ^j spectaculum præbeo: ^k incertum

INTERPRETATIO.

^a Ne amicitia privata Jugurthæ parum cognita aliquos à justitiæ viâ abducatur.

^b Jam jam, ô Hiempsal, frater carissime animo meo, putq casum tuum et mortem lætandum magis quam dolendam, quamquam vita erepta est tibi immaturo, et primâ

juventæ face, et ab eo, à quo minimè decuit, eam tibi eripi.

^c Ego sum incertus quid agere debeam, an quæram ulcisci mortem tuam, dum ipse ego ope alterius. An ego, cujus potestas vitæ et necis pendet ex potentiâ alienâ, consulam regno meo?

NOTÆ.

^a Parum cognita.] Innuit Jugurtham amicitie, virtutumque quibus ea conciliatur simulatione, quibusdam Romanis, qui illi, quasi verè amicus fuisset et honestus, favebant, perfidiose imposuisse. Cæterum ipsorum avaritiâ potius quàm amicitia cum Jugurthâ conjunctos eos Atherbalem haudquaquam latebat; sed dissimulatum isthuc oportuit: quod quidem non imperite fecit.

^b Ne quid.] Maximus fuit hæc in partē Jugurthæ dolus: neque aliud possit videri iniquius, quàm postulare, ut de absente, atque indicâ causâ statuatur, prout Atherbalem facere legati supponebant. At verò perverse illi, cum Atherbalis petitionibus illud subdole admiscerent; quod non perverse modo, sed et ineptas eas efficit. Is profectò ridicolè nimis requisivisset, ut de Jugurthâ senatus indicâ causâ decerneret, cum ad eam dicendam illi adessent; verum tyrannum oportuit suis technis tempus redimere, jamque hos nimium detinuit.

^c Absente.] Jugurthâ scil.

^d Fingere.] Non potest verbum hoc, eo modo quo præcedentia, immediatè construi cum verbo audio; verum in eo laudem meruit noster auctor, quasi inordinatè ea congerit quæ contemnit.

^e Quod.] Illud est quod Gallicè, ornatûs causâ, vel ex majoris affectûs consuetudine dicimus, *Que plut à Dieu que, &c.*

^f Simulantem.] Nota hanc respondendi rationem: acris est; cumque multas habet figuras, cum plures tangit affectus. Simpliciter negâisset Atherbal se simulare infortunium suum, sed revera miserum esse.

^g Excruciat.] Supple, sicut ego sum.

^h Regnum.] Id est, non tam regnum. Læ-tandum magis quodd regno spoliatus sis, quàm dolendum; cum à te, unâ et eadem operâ, fuga, egestas, exilium depulsum sit.

ⁱ Spectaculum.] Id est, De me fragilitatis humanæ exemplum fortuna exhibui.

quid agam, tuasne injurias persequar, ipse auxilii egens, an regno consulam, cujus vitæ, necisque potestas ex opibus alienis pendet. Utinam, ¹ emori, fortunis meis honestus exitus esset, ne vivere contemptus viderer, si defessus malis injuriâ ² concessissem. Nunc quoniam neque vivere ³ lubet, neque mori licet sine dedecore, P. C. per vos, per liberos, atque parentes vestros, per majestatem populi R. subvenite misero mihi; ite obviam injuriæ; nolite pati regnum Numidiæ, ⁴ quod vestrum est, per scelus, et sanguinem familiæ nostræ tabescere.

Postquam rex finem loquendi fecit, legati Jugurthæ ⁵ largitione magis, quàm causâ freti, paucis respondent: Hiempsalem, ob sævitiam suam, ab Numidis interfectum; Atherbalem ultrò bellum inferentem, postquam superatus sit queri, quòd injuriam facere nequisset; Jugurtham ab senatu petere, ne se alium putaret, ac Numantiæ cognitus esset; neu verba inimici ante facta sua poneret. Deinde utrique curiæ egrediuntur. ⁶ Senatus statim consulitur: fautores legatorum, præterea magna pars ⁷ gratiâ depravata, Atherbalis dicta contemnere, Jugurthæ virtutem laudibus extollere, gratiâ, voce, denique omnibus modis pro alieno scelere, et flagitio, suâ quasi pro gloriâ ⁸ nitebantur. At contrâ pauci quibus bonum et æquum divitiis carius erat, subveniendum Atherbali, et Hiempsalis mortem severè vindicandam censebant. Sed ex omnibus maximè Æmilius ⁹ Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus,

INTERPRETATIO.

¹ Utinam morte finem honestum ² Quoniam neque vita mihi
facere possem infortunio meo, ne placet.
homines viderent me abjectum et ³ Exemplo senatorum sententia
spretum inter vivos, si defatigatus eâ de re exquiritur.
malis, propter injuriam cessissem.

NOTÆ.

¹ Concessissem.] Hic locus aliquam habet obscuritatem, adeoque videndum quid intelligamus per rō concedere. Hic est, ut videtur, Depōnere studium regnandi, et fratris mortem ulciscendi, vel Omnia Jugurthæ libidini permittere. Gall. in hunc sensum dicemus, Plût à Dieu que la mort fut un parti bonnête, que je pûssè prendre dans mes infortunes; de peur de paroître dans le monde comme un misérable, si me trouvant épuisé par les maux que j'ai soufferts, j'étois contraint de tout céder au tort que l'on m'a fait.

² Quod vestrum.] Optima eo ratio et conclusio.

³ Largitiones.] Antea vidimus legatis suis præcepisse Jugurtham, ut quovis Romæ

pecuniâ corrumperent; id sedulò præstiterunt, adeoque fore consuebant ut ab illiâ causa sua deferenderetur.

⁴ Gratiâ.] Fit istud sæpius in judiciis: Quando sententiam suam dixerunt qui in concilio sunt auctoritate præcipui, reliqui non tam justitiâ, quàm gratiâ et favore inducti, suffragium suum serunt, vel ut potentioribus assentiantur, vel ut illi de quo judicium sentit, faveant: Quod quidem pessimè se habet, et æquum subvertit.

⁵ Nitebantur.] Id est, Non illi minore cum studio Jugurthæ scelus excusabant et tegebant, quàm si de suâ gloriâ quæstio incitasset.

⁶ Scaurus.] Hunc ut prudentem et gravem virum laudant Cicero, et Val. Max.

avidus potentiæ, honoris, divitiarum cæterum vitia sua callidè occultans. ¹ Is postquàm videt regis largitionem famosam, ² impudentemque, veritus quod in tali re solet, ne ³ polluta licentia invidiam ⁴ accenderet, animum a consuetâ lubidine ⁵ continuit. Vicit tamen in senatu pars illa, quæ ⁶ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham, et Atherbalem, ⁷ dividerent. Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, et tùm in senatu potens, quia consul, C. ⁸ Graccho et M. ⁹ Fulvio interfectis, ¹⁰ acerrimè ¹¹ vindictam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Jugurtha, tamen ¹² Romæ in amicis habuerat, tamen ¹³ curatissimè recepit; dando, et pollicendo multa, perfecit, uti famæ, ¹⁴ fide, postremò omnibus suis rebus commodum regis anteferreret. Reliquos legatos eadem viâ aggressus, plerosque capit; paucis carior fides, quàm pecunia fuit. In divisione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, ¹⁵ agro, virisque opulentior, Jugurthæ traditur; illam alteram, ¹⁶ specie, quam

INTERPRETATIO.

¹ Cùm Scaurus videt largitionem ² Ea pars traditur Jugurthæ, Jugurthæ infamem esse. quæ soli fœcunditate et incolarum
³ Tamen pars potior fuit, in frequentia prævalebat.
senatu, eorum, qui anteponebant
⁴ Atherbal obtinuit illam alteram partem potiore pulchritudine
gratiam et favorem vero et hoes- quàm utilitate.
tate.

NOTÆ.

^a Impudentemque.] Tanta Romam exegit avaritia, ut parâm legati pecuniâ suffragia emerent. Ils informoient les sénateurs, le sac, ou l'argent à la main.

^b Polluta.] Idem est propemodum quod famosa. Res erat nimium cognita.

^c Accenderet.] Callidè Scaurus: nam periculum est maximum ne plebs tumultuetur, ubi magistratum aperte videt jus fasque pecuniæ postponere.

^d Continuit.] Qui ita pro tempore et commo-
modo virtuti favent, illi omnium sunt pessimi, et de quibus, si fortè fortunâ cognoscantur, maximè diffidendum.

^e Dividerent.] Itaque regni Hiempsalis dimidia pars in perfidiæ præmium Jugurthæ, idque decreto senatûs, obvenit. Quantum nefas!

^f Graccho.] Hic mortis, et legum Tibertii fratris acerrimus vindex, cùm plebem in avitos agros accessisset, ab Opinio consule oppressus est.

^g Fulvio.] Is collega Gracchi, et eandem legum assertor, unâ cum illo ab eo-

dem Opimio, in Aventino monte oppressus est. Vir fuit consularis.

^h Accerrimè.] Ex plebe enim tria hominum millia interfecit, eorumque corpora in Tyberim projecit.

ⁱ Vindictam.] Pro hac voce, quam contra auctoris mentem dicit esse Gruterus, victoriam reponit, ex fide librorum Pergamensorum. Quamobrem verò contra auctoris mentem esse dicat, non video: mihi quidem sensus est idem; nam vindicta in animo sedet ante victoriam, post victoriam exercetur.

^k Curatissimè.] Scilicet amicitiae jure à quibusdam ceremoniis, et qui exteris et ignotis exhibetur, supervacaneo cultu, solutus erat: attamen quò magis Opimium suum faceret atque (etiam ut decuit erga legatum) nullum prætermisit honorem.

^l Fide.] Est dativo casu, more veterum. Fortè hujus rei ignorance ab aliquo sciolo samâ pro famæ positum est, quod absque hæc-
sitatione correxi.

usu potiorē, quæ portuosior, et ædificiis magis exornata erat, Atherbal possedit. Res postulare videtur Africæ situm paucis exponere, et eas gentes, quibuscum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, et nationes ob ^a calorem, aut asperitatem, item solitudines, minùs frequentata sunt, de iis haud faciliè compertum narraverim; cætera quàm paucissimis absolvam.

In divisione orbis terræ plerique ^b in parte tertiâ Africam posuere; pauci tantummodò Asiam, et Europam ^c esse, sed Africam in Europâ. Ea finis habet ab occidente ^d fretum ^e nostri maris et Oceani; ab ortu solis declivem ^f latitudinem; quem locum ^g Catabathmon incolæ appellant. ^h Mare sævum, importuosum. Ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infœcundus: ⁱ cælo, terræque penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerisque senectus dissolvit, nisi qui ferro, aut à bestiis interiēre. Nam morbus haud sæpè quemquam superat. Ad hoc, ^k malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam ^l habuerint, quique postea accefferint, aut quo modo inter se permixti sint, quamquàm ab eâ famâ, quæ plerisque obtinet, diversum est; tamen, ut ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est: utique rem sese habere, cultores ejus terræ

INTERPRETATIO.

^l *Dicam quàm paucissimis verbis qui homines initio coluerint, et habitaverint Africam.*

NOTÆ.

^a *Calorem.*] Solis scilicet. Nemo nescit Africæ maximam partem sub Zonâ esse torridâ, atque adeò arboribus infestari.

^b *In parte.*] Id est, *Africam tertiâ mundi partem fecerunt.* Nunc verò aliter divisum orbem reperies apud Geographos, postquam veteribus incognitæ terræ à nautis perlustratæ sunt.

^c *Esse.*] Id est, *Quidam duas tantum orbis terrarum partes esse voluerunt, et Africam sub Europâ comprehendendam.* Ambiguæ istiusmodi phrasæ non sunt imitandæ.

^d *Fretum.*] Maluit dicere Sallustius *fretum maris* quàm *mare* simpliciter, ut æstus notaret et violentiam, quæ in illis angustiis conspicitur, in quæ duo maria concurrunt ut commiscuntur.

^e *Nostri.*] Mediterranei, scilicet, quod Italiam aluit. At certè vix ab occasu dicitur Mediterraneum Africam finire: sed auctori nostro adeò mirabilis visus est maris æstus, ut eo abreptus fretum latè ad occasum

porrexerit. Videndum est interim ne nobis imponent tribulæ nostræ Geographicæ, in quibus nulla quandoque terræ curvaturis alio habetur, cujus tamen, cum in plano exprimitur, nisi cogitatio subierit, pronum est in gravissimos errores incidere.

^f *Latitudinem.*] Id est, *campum vastum.*

^g *Catabathmon.*] Vox Græca est à καταβαίνω descendere; adeoque Catabathmon latine descensum dixeris. Vallis erat in Ægyptum devexa, si Melæ credimus. Undè videas non eosdem, qui nobis, veteribus fuisse Africæ limites; nam ea hodie, idque melius, usque ad mare rubrum protenditur.

^h *Mare.*] Libycum seu Africum, quod pars est Mediterranei.

ⁱ *Cælo.*] Id est, *neque in Africâ multum pluit; neque ibi copia est fontium, aut succorum.*

^k *Malefici.*] Putà serpentes, leones, &c.

putant, quam paucissimis dicam. Cæterum ^a fides ejus rei penes auctores erit. Africam initio habuere ^b Gætuli, et ^c Libyes, asperi, incultique, quibus cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujusquam regerantur; vagi, palantes, ^d quas nox coegerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispaniâ Hercules, ^e sicut Afri putant, interit, exercitus ejus compositus ex gentibus variis, amisso duce, ac passim multis sibi quisque imperium petentibus, brevè dilabitur. Ex eo numero ^f Medi, ^g Persæ, et ^h Armenii, navibus in Africam transvecti, proximos nostro mari locos occupavere. Sed Persæ ⁱ intrâ Oceanum magis: hique ^j alveos navium in verfos pro tiguris habuere: quia neque materia in agris, neque ab Hispanis emundi, aut mutandi copia erat. Mare ^k magnum, et ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim, per conubia, Grætos secum miscuere; et quia sæpè ^l tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi ^m Numidas appellavere. Cæte-

INTERPRETATIO.

^a *Ibi manebant, ubi nox coegerat ignorantia prohibebant commercium.*

² *Maris vastitas et linguæ*

NOTÆ.

^a *Fides.*] Id est, *Verum sit, necne, non affirmo; id præstiterint qui ejus rei auctores fuerunt.*

^b *Gætuli.*] Libyæ interioris populi, qui idè à diversis scriptoribus, diversis in locis collocantur, quod gens vaga sæpius habitationem suam mutaverit. Ut certè parum consultè videantur facere viri aliquin doctissimi, qui quæ ad loca spectant, negligenter Sallustium scripserint dicunt. Quasi verò ille, quia in Africâ prætor fuerit, idè vastissimam et infestissimam regionem pervagari debuerit. Satis fuerit ea retulisse quæ didicit, quorumque injuriam crediderim, vindictam eum reposcere.

^c *Libyes.*] Hi populi à quibus etiam nomen sortita est Africa, ejus propriè dictæ partem occidentalem incoluerunt, ad mare mediterraneum inter Mauritaniam, et Cyrenaicam regionem, ut volunt; nisi Alexandriam usque ab ortu, et, prout videor ex Sallustio colligere, longius ab occasu aliquando erraverint; nam quis cum istis erroribus non erret?

^d *Sicut Afri.*] Ex Livio et Virgilio crederetur est Herculem incolumem ex Hispaniâ in Italiam venisse, quibuscum Sallustius,

quasi falsum fuerit, quod Afri de Herculis morte prædicabant, facere videtur. Verùm plures eo nomine fuisse dubitare non sinit Cicero lib. 3. de naturâ deorum; undè facile est variantes eâ de re opiniones conciliare, si modo meminerimus uni suo Herculi, Jovis et Alcmææ filio, quæcumque ab omnibus facta sunt, Græcos poetas attribuisse.

^e *Medi.*] Media, Asiæ regio notissima, ad mare Hyrcanum, seu Caspium, quod etiam penetrâsse Herculem omnes norunt.

^f *Persæ.*] Juxta Medos, ad meridiem.

^g *Armenii.*] Post Medos, ad occasum.

^h *Intra Oceanum.*] Id est, *Ad mare Aulæticum.*

ⁱ *Alveos.*] Illud est quod postea *carinas* vocat, Navis est concavitas.

^k *Tentantes.*] Ut scilicet, pingue solum, et pecori, quo delectabantur, aptum, invenirent.

^l *Numidas.*] A Græco *νῆμας*, ut volunt, quod est *pastore*. Quamobrem verò ex lingua Græcâ nomen sibi Nomades seu Numidæ assumpsissent, planè non video; adeoque de hac etymologiâ multùm dubito.

rùm adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblònga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem, et Armeniis ^a accessère Libyes. Nam hi propiùs mare Africum agitabant: (Gætuli sub ^b sole magis; haud procul ab ardoribus:) ^c hique maturè oppida habuère. Nam, ^d freto divisi ab Hispaniâ, ^e mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paulatim Libyes corrupère, barbarâ linguâ Mauros pro Medis appellantes. Sed res Persarum brevì ^f adolevit; ac postea ^g Numidæ nomine, propter multitudinem, à parentibus digressi, possedère ea loca, quæ proxima Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, ^h utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu sub imperium suum coëgere; ⁱ nomen gloriâque sibi addidère: magis hi, qui ad nostrum mare proesserant, ^j quia Libyes, quàm Gætuli, minùs bellicosi: denique Africæ pars ^k inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi omnes in gentem, nomenque, imperantium ^l concessere. Postea ^m Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratiâ, pars imperii cupidine sollicitatâ plebe, et aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrimetum,

INTERPRETATIO.

^a Deinde utrique, Numidæ in mutuâ operâ, et auxilio præsidium collocantes; coëgerunt finitimos, armis, aut metu, sub imperium suum. ^g Quicumque à Numidis victi sunt, eorum nomen sumpserunt, et una gens cum ipsis facti sunt.

NOTÆ.

^a Accessère.] Quomodo isthuc, cùm priores Libyes Africam obtinuerint? facile certè, ut nihil necesse sit à vulgatâ lectione discedere, prout nonnullis placuit. Libyes minùs bellicosi fuerunt, ut ipse dicit Salustius: cùm itaque credibiliter à Medis et Armeniis pulsi essent, illis necesse fuit horum gratiam, paulatim sibi conciliare, quod quidem accedere est.

^b Sub sole.] Id est, Sub circulo Æquinoctiali, ubi solis ardor est gravissimus.

^c Hique.] Libyes scilicet, non Gætuli: atque hos parenthesi, ne sententiam turbarent, includendos curavi.

^d Freto.] Tantùm adde, ne sensus videatur contrarius.

^e Mutare.] Quamdiù nummus apud omnes in pretio non fuit, omninò oportuit non pecuniâ emere, sed mercium compensatione et permutatione.

^f Adolevit.] Id est, Brevis potentes et florentes facti sunt.

^g Numidæ nomine.] Id est, Persæ Numi-

dæ dicti. In quibusdam libris legitur Nomo Numidæ; quod minùs placet.

^h Nomen.] Illud est quod Gallicè dicimus Renom, Reputation; aliter existimationem, aut famam appellaveris.

ⁱ Quia.] Hic est sensus: dicit majorum gloriam brevì quæsisisse Numidas, qui parentibus relictis ad mare Mediterraneum confederant, quòd sibi vicinus, et minùs bellicosos Libyas, quàm aliis Numidis bello meliores Gætulos, superare faciliùs fuerit.

^k Inferior.] Patet ex textu, eam inferiorem dici Africæ partem, quæ juxta Mediterraneum mare porrigitur: bene sane, cùm eò plerique decurrant amnes Libyci.

^l Phœnices.] Incolebant illi eas terras quæ ad Mediterranei orientalem oram sitæ sunt. Pulsos à Josuâ fuisse notum est ex sacris literis; in Africâ vero concessisse, ejusque oram maritimam occupasse passim legimus, atque ab iis Afri, præsertim Carthaginenses, Pœni dicti sunt.

Leptim, aliaque urbes in orâ maritimâ condidère: ^aæque brevî multum auctæ, pars ^a originibus suis præsidio, aliæque decori fuere. Nam de Carthagine filere melius puto, quam parum dicere, quoniam aliò properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, ^b qui locus Ægyptum ab Africâ dividit, ^c secundo mari prima Cyrene est, colonia ^d Theræôn: ac deinceps duæ ^e Syrtes, interque eas ^f Leptis: ^g deinde ^h Philenôn aræ, quem locum, Ægyptum versum, finem imperii habuere Carthaginienſes: post, aliæ Punicæ urbes. ⁱ Cætera loca usque ad Mauritaniam Numidæ tenent. ^k Proximè Hispaniam Mauri sunt. ^l Super Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius vagos, agitare. Post eos ^m Æthiopus esse. ⁿ Dein loca exusta solis ardoribus. Igitur bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, et finis Carthaginienſium, quos

NOTÆ.

^a *Originibus.*] Urbibus, undè exierant.

^b *Qui locus.*] Fortè ideò locum describit, quia duo memorantur Catabathmi.

^c *Secundò.*] id est, ut videtur, *Proximò. En servant la mer.* Phraſis inſolens, attamen quæ etiam reperitur apud Oroſium, lib. 1. cap. 2.

^d *Theræôn.*] Plures inſulas meminerunt auctores, nomine Thera. Ab eâ quæ ſita eſt ſupra Cætiam prodiſſe dicunt eos qui Cyrenem condiderunt.

^e *Syrtes.*] Loca ſunt vadoſa mariſ Mediterranci, circa medium littus Africanum: major ad ortum, minor ad occaſum magis inclinat.

^f *Leptis.*] Duas hujus nominis auctores pluri in Africâ propriâ collocant. Cluverius magnam habet omninò inter duas Syrtes: parvam verò magis ad occaſum inter Syrtem minorem et Carthaginem. Hæc noſtra, ut patet, magna eſt.

^g *Deinde.*] Hic reprehenderunt quidam Salluſtium, quòd Philenorum aras poſt duas Syrtes poſuerit; verum erraverunt ipſi, non Salluſtius: nam vocula *deinde* ad *Leptis*, non ad *Syrtes* referri debet; ita ut Philenôn aras poſt Leptim, inter Syrtes, non poſt eas, collocaverit.

^h *Philenôn aræ.*] Rem ipſam enarrabit poſteâ Salluſtius, quam ſcire jam ſi expedit, conſule, ſi placet, indicem.

ⁱ *Cætera.*] A finibus Carthaginienſium, ſcilicet t, verſum occaſum. Atque hinc Numidiæ fines ſatis clarè intelligimus; niſi

quòd Mulucha flumen eos ad occaſum incertos facit. Si enim verum eſt, quod ex auctoribus colligitur, Mulucham in Mauritaniâ Tingitanâ eſſe, cùm flumen illud Jugurthæ imperii terminus à Salluſtio poſteâ conſtituatur: certè Numidiâ ulterius quàm ſolet ad occaſum erit promovenda; ita ut Mauritania Cæſarienſis, ubi antè Syphax Maſæſylis imperitaverat, ſub Numidiâ comprehenderetur: ex quo concludas per Mauritaniam, Salluſtium ferè Tingitanam intellexiſſe: Maurosque Cæſarienſes in nomen et gentem victorum Numidarum conceſſiſſe. Sed quamvis ſatis certum ſit bonam Cæſarienſis Mauritaniæ partem ſub Jugurthâ fuiſſe; non tamen totam attribueris, quia vix Muluchæ fluminis ſitus cognosci poſſit.

^k *Proximò.*] Mari tamen interjecto.

^l *Super.*] Ad meridiem.

^m *Æthiopus.*] A parte orientali ad occidentalem, in mediâ Africâ, fuiſſe eos, voluerunt veteres, Homerum ſecuti.

ⁿ *Dein loca.*] Hic iterum auctorem arguit vir ſanè doctus, quaſi ille, quia loca ſolis ardoribus exuſta poſt Æthiopus ponit, ipſos in Zonâ torridâ eſſe negaverit. Ipſe verò, in fallor, malè concludit: nam Salluſtius Æthiopus ſub ſole eſſe nequaquam inſiciatur; ſed tantum poſt eos, loca eſſe exuſta et inhabitata ſeſe ab aliis accepiſſe dicit. Quamquam à veteribus, ita ut à nobis, cognitum fuiſſe ſitum terrarum, nullus auſit affirmare.

^a novissimè habuerant, populus Rom. per magistratus administrabat : Gætulorum magna pars, et Numidæ ad flumen usque ^b Mulucham sub Jugurthâ erant : Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, præter nomen, ^c cætera ignarus populi Rom. itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus : de Africâ, et ejus incolis, ad necessitudinem rei satis dictum.

Postquam, diviso regno, legati Africâ decessere, et Jugurthæ, contra timorem animi, ^d præmia sceleris adeptum sese videt, certum ratus, quod ex amicis apud Numantium acceperat, omnia Romæ venalia esse, simul et florum ^e pollicitationibus accensus, quos paulò ante muneribus expleverat, in regnum Atherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus ; at is, quem petebat, quietus, imbellis, placidus ingenio, ^f opportunus injuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improvise finis ejus cum magnâ manu invadit : multos mortales cum pecore, atque aliâ prædâ capit ; ædificia incendit : pleraque hostiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omnî multitudine in regnum suum convertit, existimans dolore permotum Atherbalem injurias suas manu vindicaturum, eamque rem belli causam fore. At ille, quod neque se ^g parem armis existimabat, et amicitia populi Rom. magis, quàm Numidis, fretus erat, legatos ad Jugurtham de injuriis questum misit, qui tametsi contumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quàm bellum sumere : quia tentatum antea secus cesserat. Neque eò magis cupido Jugurthæ minuebatur, quippe qui totum ejus regnum animo jam invaserat. Itaque non, ut antea, cum ^h prædatoriâ manu, sed, magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit ; et aperte totius Numidiæ imperium petere. Cæterum, quâ pergebat, ⁱ urbis, agros vastare, prædas agere, suis animum, hostibus terrorem augere. Atherbal ubi intelligit eò processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis retinendum, ^k necessariò copias parat, et Jugurthæ obvius procedit.

INTERPRETATIO.

^a *Necessitate impulsus copias parat.*

NOTÆ.

^a *Novissimè.]* Non enim à longo tempore Carthago à Scipione deleta fuerat.

^b *Mulucham.]* Alio nomine dicitur *Molocbaab*. Fuit et oppidum Mulucha dictum, ut liquet ex Floro.

^c *Cætera.]* Adverbium : nisi mavis præpositionem supplere. Aliter dicas, *His exceptis*.

^d *Præmia.]* Omnino, siquidem dimidiam Hiempsalis regni partem obtinuerat.

^e *Pollicitationibus.]* Nimirum illi, se Romæ, gratiâ et favore, omnia ad ejus commodum conversuros, polliciti erant.

^f *Opportunus injuriæ.]* Accipiendæ scilicet. Injuria hic passivè sumitur.

^g *Parem.]* Jugurthæ, scilicet.

^h *Prædatoriâ.]* Prædatorius exercitus dicitur, qui militibus constat leviter armatis, et in fugam expeditis.

ⁱ *Urbis.]* Accusativi casus.

Interim haud longè à mari, prope ^a Cirtam oppidum, utriusque con-
fedit exercitus; et quia diei extremum erat, proelium non inceptum;
sed ubi plerumque noctis processit, ^b obscuro etiam tum lumine, mi-
lites Jugurthini, signo dato, castra hostium invadunt; semisomnos
partim, alios arma fumentes fugant, funduntque; Atherbal cum pau-
cis equitibus Cirtam profugit; et, ni multitudo ^c togatorum fuisset,
quæ Numidas insequentes mœnibus prohibuit, uno die inter duos re-
ges cœptum, atque patratum foret bellum. Igitur Jugurtho oppidum
circumsedit; ^d vineis, turribusque et machinis omnium generum ex-
pugnare aggreditur: maximè festinans ^e tempus legatorum ante ca-
pere, quos ante proelium factum Romam ab Atherbale missos audive-
rat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes
in Africam legantur, qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. verbis
nuncient, velle, et ^f censere, eos ab armis discedere: ita seque, illisque
dignum esse. Legati in Africam maturantes veniunt; eò magis quòd
Romæ, dum proficisci parant, de proelio facto, et oppugnatione Cir-
tæ audiebatur. Sed is rumor ^g clemens erat. Quorum Jugurtha ac-
ceptâ oratione respondit, sibi neque majus quidquam, neque carius
auctoritatē senatus esse; ab adolescentiâ suâ ita se enisum, ut ab op-
timo quoque probaretur; virtute, non malitiâ, P. Scipioni summo
viro placuisse; ob easdem artes à Micipsâ, non penuriâ liberorum, in
regnum adoptatum esse: cæterum, quò plura bene, atque strenuè fecis-
set, eò animum suum injuriam minùs tolerare; Atherbalem dolis
vitæ suæ infidiatum; quod ubi comperisset, sceleri obviâ inesse;
populum R. neque rectè, neque pro bono facturum, si ab ^h jure
gentium sese prohibuerit: postremò, de omnibus rebus legatos Romam
brevi missurum. Ita ⁱ utrique digrediuntur. Atherbalis ^k appellandi

NOTÆ.

^a *Cirtam.*] Regia quondam fuit Sypha-
cis, ut Livio placet; Masinissæ alii tra-
dunt: fortè utriusque fuit, nam huic eam
Scipio tradidit. Non longè distat à mari,
et hodiè *Constantina* dicitur.

^b *Obscuro.*] Id est, dic primulum redeunte;
fortè circa tertiam horam matutinam.

^c *Togatorum.*] Id est *Romanorum*, quibus
toga vestis propria. Commerciū causâ, in
opulentâ urbe commorabantur.

^d *Vineis.*] Machinæ fuerunt quibus præ-
cipue in diutinis obsidionibus utebantur, ex-
leviori ligno et cratibus contextæ, sub qui-
bus plures milites, ab hostium missilibus tu-
ti, subsistebant.

^e *Tempus.*] Id est, *Ante Atherbalem extin-
guere, quam ipsi Româ opem et auxilium legati
sui attulissent.*

^f *Censere.*] De senatu dicitur; *Velle* et
Jubere de toto P. Romano, cum legem aut
aliquid aliud suffragiis approbat.

^g *Clemens.*] Id est, *Neque multum res ipsa
per hominum ora jactabatur, neque tam atrox
dicebatur.*

^h *Jure gentium.*] Quo cuique illatim in-
juriam repellere licet. Cæterum vide mihi
quælo, quosque, et quantâ arte nequidam
suam promoveat perditissimus latro.

ⁱ *Utrique.*] Legati et Jugurtha.

^k *Appellandi.*] Dolis Jugurthæ factum
est, ne Atherbalem legati alloquerentur, ex
quo rem, uti acta erat, cognovissent: ut,
scilicet, post eorum discessum, quod et fe-
cit, eum interficeret; deinde causam mortis
quidlibet Romæ, per nefarios amicos, præ-
texerat.

fit: fratri, ^a quem minimè decuit, propinquus per scelus vitam eripuit: affines, amicos, propinquos cæteros meos, ^b alium alia clades oppressit: ^c caput ab Jugurthâ, pars in crucem acti, pars bestiis objecti sunt; pauci, quibus relicta est anima, clausi in ^d tenebris cum mœnore et luctu, morte graviolem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut amissi, ex ^e necessariis adversa facta sunt, incolumia manerent: tamen, si quid ex improvise mali accidisset, vos implorarem, P. C. quibus ^f pro magnitudine imperii, ^g jus, et injurias omnes, euræ esse decet. Nunc verò exul patriâ, domo, solus, atque omnium ^h honestarum rerum egenus, quos accedam, aut quos appellem? Nationesne, an reges, qui omnes familiæ nostræ ob ⁱ vestram amicitiam infesti sunt? An quaquàm mihi adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sint? An quiquam nostri miseriri potest, qui aliquando vobis hostis fuit? ^j Postremo, ^k Masinissa nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus, nisi pop. R. ne societates, ne fœdera nova acciperemus: abundè magna præsidia nobis in vestrâ amicitia fore: ^l si huic imperio ^m fortuna maretur, unâ occidendum nobis esse. ⁿ Virtute, ac diis volentibus, magni estis et opulenti; omnia ^o secunda, et obedientia sunt, quò facilius sociorum injurias curare licet. Tan-

INTERPRETATIO.

^a Qui capti sunt à Jugurthâ partim cruci affixi sunt.

^b In carceris obscuritate detenti agunt vitam duriolem morte, cum mœnore et luctu.

^c Et amicis et faventibus adversa facta sunt.

^d Masinissa nos ita instituit, si imperium Romanum fortuna deficeret, nobis unâ pereundum esse.

^e Virtute vestrâ, et deorum beneficio magni estis.

^f Omnia sunt vobis faventia.

NOTÆ.

^a Quem.] Jugurtham dicit, qui propinquos et fratres suos ab ipsorum patre beneficiis cumulatus, tueri, non interficere, debuit.

^b Alium.] Hoc est, Diversè perierunt.

^c Pro magnitudine.] Id est, cùm tam latè pateat imperium Romanum, et ejus auctoritas. Elegans est hæc locutio, ad videndum ne pariat obscuritatem.

^d Jus.] Quâdoquidem ipse Sallustius lib. 3. historiæ more antiquo vis ponit in accusativo plurali pro vires, fortè hic vis pro jus legendum esset; hîc enim agitur de ope implorandâ, non contrâ jus, sed contrâ vim et injustitiam. Nolim tamen circâ us novas lites movere,

^e Honestarum.] Id est, quæ regem comitari et cobonestare debent.

^f Vestram.] Id est, quam vobiscum inivimus.

^g Postremo.] Denique: Ut ne vos diutius morer.

^h Masinissa.] Benè et cum artificio Masinissæ, cujus tamen vix ullam memoriam habebat, potiùs quàm Micipsæ, sermonem injicit Atherbal: quia nimirum ejus gratiam sciebat P. Romano recordationem.

ⁱ Fortuna.] Honesta oratio, quâ rei invdiam minuit. Id.eæ, Si respublica Romana autè tempus periret.

fuiſtis, clauſum tenet atque obſidet; legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra, quo moveri poſſit? Nam ego quidem vellem, et hæc quæ ſcribo, et illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum, vana forent potiùs, quam miſeria mea ſilem verbis faceret. Sed quoniam eò natus ſum, ut Jugurthæ ſcelerum¹ oſtentui eſſem, non jam mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici imperium, et cruciatus corporis,² deprecor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, uti libet, conſultite; me ex manibus impiis eripite, per majeſtatem imperii, per amicitia³ fidem, ſi ulla apud vos memoria remanet avi mei⁴ Maſiniſſæ.

His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, et quàm primùm Atherbali ſubveniendum: de Jugurthâ interim uti conſuleretur, quoniam legatis non paruiſſet. Sed ab iſdem illis regis fautoribus ſummâ ope⁵ eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in plerique negotiis ſolet, privatâ gratiâ devictum. Legantur tamen in Africam⁶ majores natu nobiles, amplis honoribus uſi: in quibus fuit M. Scaurus, de quo ſuprà memoravimus, conſularis, et tum ſenati⁷ princeps. Hi quod in invidia res erat, ſimul et à⁸ Numidis obſecrati, triduo navim aſcendere: dein brevè⁹ Uticam adpulſi, literas ab Jugurtham mittunt, quàm occiſum ad provinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum ſuum veniſſe, primò commotus metu, atque lubidine,⁴ diverſos agitabatur. Timebat iram ſenatus, ni paruiſſet legatis: porro animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in⁵ avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu⁵ circumdato, ſummâ vi Cirtam irrupere nititur, ma-

INTERPRETATIO.

¹ Quandoquidem eo fine natus ſum, ut in me oſtenderetur, et in aperto ponerentur ſcelera Jugurthæ.

² Tantùm oro ne ego inimici imperio ſubjiciar, neve ab ea corpus meum torqueatur.

³ Vos oro per fidem, quæ debetur amicitia.

⁴ In diverſas partes trahabatur.

⁵ Igitur exercitu circum mœnia diducto, ſummâ vi Cirtam conatur irrupere.

NOTÆ.

^a Maſiniſſæ.] Optimè clauſula; quia, ut antea vidimus, Romanis bona et firma ſemper Maſiniſſæ amiſiſſa fuerat.

^b Eniſum.] Paſſivè quod facile non eſt imitandum.

^c Majores.] Antè adoleſcentes miſſos fuiſſe vidimus.

^d Princeps.] Is erat qui primus in recognoſcendo ſenatu, à cenſoribus auguſto titulo, recitabatur.

^e Numidia.] Atherbaliſ legatis.

^f Uticam.] Ubiſ fuit antiquiſſima, Tyriorum colonia, non longè à Carthagine, ad occaſum.

^g Avido.] Imperii ſcilicet. Vix poſſit quiliquam ſibi conſulere, dum ita flagrat cupiditis: adeoque tunc maxime quieſcendum.

ximè sperans, ^a diductâ manu hostium, aut vi, aut dolis sese ² casum victoriæ inventurum; quod ubi secûs procedit, neque, quod intenderat, efficere potest, uti priûs, quàm legatos conveniret, Atherbalis potiretur; ne ampliûs morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. At tametsi fenatûs, ² verbis minæ grâves nunciabantur, quod ab oppugnatione non desisteret, multâ tamen oratione consumptâ, legati frustrâ discesserunt. Ea postquam Cirtæ audita sunt, Italici, quorum virtute mœnia defensabantur, confisi, deditione factâ, propter magnitudinem populi R. inviolatos sese fore, Atherbali suadent, uti seque, et oppidum Jugurthæ tradat, tantum ab eo vitam paciscatur; de cæteris fenatui curæ fore. At ille, tametsi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur, tamen, quia penès ^b eisdem, si adversaretur, cogendi potestas erat, ita, uti censuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Jugurtha in primis Atherbalem ³ excruciatum necat: dein omnes puberes Numidas, atque ^c negotiatores promiscuè, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit. Quod postquam Romæ cognitum est, et res in senatu agitari cœpta; iidem illi ^d ministri regis ^e interpellando, ac sæpè gratiâ, interdum jurgiis ^f trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. Ac ni C. ^g Memmius, tribunus pleb. designatus, vir acer, et infestus potentiae nobilitatis, populum R. edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Jugurthæ scelus condonaretur, profectò omnis invidia, ⁴ prolatandis consultationibus, dilapsa foret. Tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Séd ubi senatus delicti conscientia popu-

INTERPRETATIO.

¹ *Sperans sese inventurum occasionem victoriæ reportandæ.*

² *At, quamvis minæ grâves à legatis nomine fenatûs nuntiabantur, quod ab oppugnatione Cirtæ non desisteret, tamen, multis sermonibus absumtis, legati, re infectâ, discesserunt.*

³ *Jugurtha primò occidit Atherbalem, postquam eum cruciatibus afflixisset.*

⁴ *Profectò omne odium, quod contra Jugurthæ scelera accensum erat, extinctum foret differendo deliberationes.*

NOTÆ.

^a *Diducta.*] Facilius est enim hostem in diversa tractum et alibi resistentem superare.

^b *Eisdem.*] Italicos negotiatores scilicet, quos Atherbal ad id cogere non poterat, ut diutius vim Jugurthæ sustinerent.

^c *Negotiatoris.*] Quos suprà togatos appellavit.

^d *Ministri.*] Romanos intelligit Jugurthæ pecuniâ corruptos.

^e *Interpellando.*] Non modò sermones de aliis rebus jaciebant, aut, casus alios ingere-

bant; sed etiam eorum orationem, quos minùs Jugurthæ favere crederent, interturbabant. Plurimæ sunt triæ, et nequitia quibus judicia solent differre cavillatores.

^f *Trahendo.*] In eo præsertim potte est astutia caudicorum: assuetis enim minimùm movemur, atque omnibus rebus, cum tempore assuescimus.

^g *Memmius.*] Hunc Saturninus, cum consulatum peteret, interficiendum jussit.

lum timet lege ^a Semproniam provinciam futuris consulibus Numidia atque Italia decretæ: consules declarati P. Scipio ^b Nasica, L. Bestia Calpurnius: Calpurnio Numidia, Scipioni Italia ^c obvenit, dein exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur: stipendium, aliaque, quæ bello usui forent, decernuntur. At Jugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui, Romæ omnia ^d venire, in animo hæserat: filium, et cum eo duos familiares ad senatum legatos mittit; iisque, ut illis, quos Hiempsale interfecto miserat, præcipit, omnes mortales pecuniâ ^e aggrediantur: qui postquam Romam adventabant, senatus à Bestiâ consultus est, placeretne legatos Jugurthæ recipi mænibus; iique decrevere, ni regnum ipsumque deditum venissent, ut in diebus proximis decem Italiâ decederent. Consul Numidis ex senatus decreto nunciari jubet. Ita infectus rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, ^f ^g legat sibi homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat, in quibus fuit Scaurus, cuius de naturâ et habitu suprâ memoravimus. Nam in consule nostro multæ bonæque artes animi et corporis erant; quas omnis avaritia præpediebat. Patiens laborum, acri ingenio satis providens, belli haud ignarus, firmissimus contrâ pericula et insidias. Sed legiones per Italiam ^h Rhegium, atque inde ⁱ Siciliam, porro ex Sicilia in Africam transvectæ. Igitur Calpurnius initio paratis comœatibus, acriter Numidiam ingressus est; multosque mortales, et urbes aliquot pugnando cepit. Sed ubi Jugurtha per legatos pecuniâ tentare, bellique, quod administrabat, ^j asperitatem offendere cœpit; animus æger avaritiâ facile ^k conversus est. Cæterum

INTERPRETATIO.

^a Quippe qui prorsus credebatur omnia Romæ esse venalia.

^b Iis præcipit ut quosvis, Romæ, contentur pecuniâ ad partes suas adducere.

^c Calpurnius assumit sibi legatos homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate sperabat testâ et impunita fore quæ deliquisset.

NOTÆ.

^a Semproniam.] Sempronius Gracchus legem tulerat, ut singulis annis senatus provincias duas consulares, antè comitia consularia, quas deinde ipsi designati consules inter se sortirentur, decerneret.

^b Nasica.] Hic inter clarissimos oratores à Cicerone recensetur, qui eum in consulatus mortuum esse dicit.

^c Obvenit.] Sorte scilicet; quamvis consules quandoque inter se de provinciis conveniebant.

^d Legat.] Legati imperatoribus adjuncti erant, ut eos consilio, et operâ adjuvarent. Plerumque singuli singulis attributi legionibus, et summo duci obnoxii. Sed, de istis

omnibus, adi, si placet, doctissimum Lipsium.

^e Rhegium.] Urbs est in litore Calabriae, à regione Messanæ in Sicilia.

^f Siciliam.] Sicilia Mediterranei insula est celeberrima, Triquetra et Trinacria olim, à formâ, dicta.

^g Asperitatem.] Enimvero difficilissimum fuit, in locis remotissimis et asperis, hostem militiæ peritissimum, et atrocissimum superare.

^h Conversus.] Ita ut, postquam ab eo bellum acriter inceptum esset, idem illi deinceps segnitè persequeretur.

focius, et administer omnium consiliorum assumitur Scaurus; qui tametsi ^a à principio, plerisque ex factione ejus corruptis, acerrimè regem ¹ impugnauerat, tamen magnitudine pecuniæ, à bono honestoque in prauum abstractus est. Sed Jugurtha primùm tantummodò belli moram ^b redimebat, existimans sese aliquid interim Romæ pretio, aut gratiâ effecturum: postea verò quàm participem ^c negotii Scaurum accepit, in maximam spem adductus recuperandæ pacis, statuit cum eis de omnibus pactionibus præsens, agere. Cæterùm interea, ^d fidei causâ, mittitur à consule Sextius quæstor in oppidum Jugurthæ ^e Vaccam: ^f ejus rei species erat acceptio frumenti, quod Calpurnius ^g palam legatis imperauerat: ^h quoniam deditionis morâ induciæ agitabantur. Igitur rex, uti constituerat, in castra venit; ac pauca præsentis consilio locutus ⁱ de inuidiâ facti sui, atque ^k ut in deditionem acciperetur: reliqua cum Bâstia, et Scauro secreta transegit: dein postero die, quasi ^l per saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur. Sed uti ² pro consilio imperatum

INTERPRETATIO.

¹ *Acerrimè contrà Jugurtham regem enixus erat.*

² *Prout imperatum erat coram consilio.*

NOTÆ.

^a *A principio.*] Quando à Jugurthâ Romam legati missi sunt.

^b *Redimebat.*] Hoc est, *Id tantum quærebat, quomodo bellum in longinquum traheret.*

^c *Negotii.*] Flagitii scilicet, quo, pecuniâ acceptâ, consul cum hoste clanculum pacificabatur.

^d *Fidei.*] Ne deditionibus specie dubitaret Jugurtha ad consulem venire, Sextius quæstor in oppidum Jugurthæ quasi obles mittitur, ut, nisi inter eos de pacis arcanis conditionibus conveniret, Jugurtha inuolatus reverteretur.

^e *Vaccam.*] Urbs fuit insignis, forum rerum venalium totius regni.

^f *Ejus rei.*] Prætextum mittendi Sextii, Calpurnius exhibuit frumentum, quod palam legatis imperauerat.

^g *Palam.*] Ut, scilicet, omnes nossent quamobrem quæstor dimitteretur, neque dolum subolerent.

^h *Quoniam deditionis.*] Quandoquidem moræ et induciarum Jugurthæ causa fuit, omnino belli sumptus ferre, adeoque frumentum suppeditare debuit.

ⁱ *De inuidiâ.*] Ut, scilicet, injustè c o

statam eam ostenderet, seseque expurgaret.

^k *Ut in deditionem.*] Id est, *Ne cum se ipso, tanquam cum hoste, senatus populusque Romanus ageret: quinimo in fidem et deditionem suam acciperet.*

^l *Per saturam.*] Saturam, larx erat variis frugum, pomorum, et similium generibus plena; unde sarcimen quoddam multis rebus refertum, et id genus alii cibi, saturæ nomine appellati sunt: deinde ad sermones, habitâ ratione, vel rerum varietatis et mixturæ, vel metrorum confusiois transit significatio. His positis, difficile non est scire quid sit *exquirere sententias per saturam*. Nimirum consul in Jugurthæ negotio quasi in re facili et confectâ versatus est: (neque verò aliter opus fuisset, si illi deditionem veram fecisset:) sententiam suam pro rerum numero et ratione non diuisti, sed multas res simul complexus, confusè aliorum sententias rogavit. Eo modo, nisi cum callidis, et iisdem cordatis, viris negotium expediendum sit, facile est quemvis iretore et decipere. Nostates istud vocant, *faire un pot pourri d'une affaire*.

erat, elephanti xxx, pecus, atque equi multi, cum non parvo argenti pondere quæstori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus ^a rogandos proficiscitur. In Numidiâ et exercitu nostro pax agitabatur. Postquam in res Africâ gestas, quodque modo actæ forent, fama divulgavit; Romæ per omnes locos et conventus de facto consulis agitari. Apud plebem gravis invidia: patres solliciti erant; probarentne tantum flagitium, an ^b decretum consulis subverterent, parum constabat. Ac maximè eos potentia Scauri, quod is auctor et socius Bestiæ ferebatur, à vero bonoque impediēbat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, et odio potentiæ nobilitatis, suprâ diximus, inter duccitationem et moras senatûs, concionibus populum ad vindicandum hortari; monere, ne remp. ne libertatem suam defererent; multa superba, crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam eâ tempestate Romæ Memmii facundia clara pollensque fuit, decere existimavi unam, ex tam multis, orationem ejus perscribere; ac potissimum ea dicam, quæ in concione, post reditum Bestiæ, hujuscemodi verbis disseruit:

Multa me dehortantur à vobis, Quirites, ni studium reipub. omnia superet: opes factionis, vestra patientia, jus nullum; ac maximè, quod innocentia plus periculi, quam honoris est. Nam illa quidem piget dicere, his annis xv. quàm ludibrio fueritis superbiam paucorum; quàm fœdè, quàmque inulti perierint vestri defensores: uti vobis animus ab ignaviâ, atque socordia corruptus sit: qui ne nunc quidem,

INTERPRETATIO.

^a Quia is dicebatur esse auctor flagitii et socius Bestiæ in eo admittendo.

^b Multa me deterrent à vobis defendendis, Quirites, nisi affectus meus in rempublicam omni impedi-

mento major esset: opes factionis, vestra patientia, justitiæ contemptus me deterreret, ac præsertim quod plus periculi redundat in bonos et honestos, quàm honoris.

NOTÆ.

^a Rogandos.] Quicquid alii dicant, omnino arbitror ita intelligendum esse hunc locum, ut Calpurnius Romam concesserit ad rogandum populum de consulibus et aliis magistratibus, in annum proximum creandis: Mortuo enim Scipione collegâ, nisi ipse adfuisset, interregem eâ gratiâ creari oportuisset: cum neque prætor, neque alius magistratus jus illud haberet. Fatear equidem, ut invidiam minueret, si qua in se concitata esset, Calpurnium maturè in urbem concessisse; at enim animum meum inducere neque, per rogare magistratus in-

telligendum esse, Regere an satis illis placeat quid cum fugitona esset factum.

^b Decretum.] Quod in dedicationem Jugurtham, certis conditionibus, acceperat.

^c Hu.] Quibus, post Gracchorum mortem, nobilitas in plebem sævierat. Cæterum à Tiberii Gracchi obitu ad Calpurnii consulatum vicesimus tertius annus decurrebat; undè concludas, vel locum corruptum, vel annorum supputationem subtilem, et accuratam non esse.

^d Defensores.] Quales Gracchi, Fulvius.

^a obnoxiiis inimicis, exsurgitis, atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori esse. Sed quamquam hæc talia sunt, tamen obviam ire ¹ factionis potentia, animus subigit. Certè ego libertatem, quæ mihi à parente meo traditur est, ² experiar; verum id frustrâ, an ³ ob rem faciam, in vestrâ manu situm est, Quirites. Neque ego vos hortor, quod sæpè majores vestri fecère, uti contrâ injurias armati, eatis. Nihil vi, nihil ^b secessione opus est; necesse est, ^c suomet ^d ipsi more præcipites erant. Occiso Ti. Graccho, quem ^e regnum parare aiebant, in plebem Romanam ^f quæstiones graves habitæ sunt. Post C. Gracchi, et M. Fulvii cædem, item ^g ordinis vestri, multi mortales in carcere necati sunt. Utriusque cladis non ^h lex, verum ⁱ libido eorum, finem fecit. ^k Sed sanè fuerit regni paratio, plebi jura sua restituere. ¹ Quidquid sine sanguine civium ^m ulcisci ⁿ nequitur, jure factum sit. Superioribus annis taciti indignabimini ærarium expilari, reges et populos ^o liberos paucis no-

INTERPRETATIO.

¹ Tamen animus me cogit resistere potentia factionis. ³ Verum, in vestrâ potestate situm ² Certè ego libertate uti, quæ est, idne frustrâ experiar, an in mihi à parente meo tradita est, vestrum commodum.

NOTÆ.

^a Obnoxiiis.] Id est, In flagitio deprehenfis et sub potestatem redactis. Galli. Sur qui vous avez si belle prise.

^b Secessione.] In Catilinâ vidimus ter quaterve plebem à patribus secessisse.

^c Suomet.] Quæstionibus scilicet, quæ in eos habebantur, quomodo eas in plebem exercebantur.

^d Ipsi.] Nobiles, qui in culpâ sunt deprehenfi.

^e Regnum.] Memorat Plutarchus Pompeium priusquam T. Gracchus interficeretur, se scire dixisse, huic diadema et purpureas vestes, tanquam Romæ regnatura, allatas esse. Florus verò, cum refert, dum, manu caput tangens, plebem ad defensionem salutis suæ hortaretur, regnum sibi et diadema poscentis speciem præbuisse.

^f Quæstiones.] Des informations et procédures criminelles.

^g Ordinis.] Plebeii scilicet: tres enim fuisse antea vidimus.

^h Lex.] Non Porciam modò aliasve intelligit leges, quæ pro civium tergo sanctæ essent; sed jus omne et æquitatem quam inter cives servare decet. Sensus est, usque

in plebem nobiles sævisse, dum sanguine ejus libidinem suam satiascent.

ⁱ Libido.] Leur caprice.

^k Sed.] Sensus paulò remotior est. Concedit adversariis, quod acerrimè contrâ ipsos rotoqueat, idque cum amara ironiâ, quasi dicat, verum jam tempus non est de istis altercari; esse, quandoquidem ita placet nobilitati, illis concedo malè fecisse Gracchos, usque regiam auctoritatem in civitatem reduxisse, quando plebi, quod suum est, restitutum voluerant.

¹ Quidquid.] Conclusio est, quam Memmius ex iis quæ adversariis concessit pro causâ suâ deducit: vult nimirum benè fecisse nobiles, qui commentitios regni reparatores interfecerant, ut potiori jure, plebi in flagitiosissimos nobiles liceat inquirere.

^m Ulcisci.] Passivè; quod faciliè non est imitandum.

ⁿ Nequitur.] Antiquè.

^o Liberos.] Cum publicè sub imperii Romani ditione esse deberent, atque reipublicæ tributa pendere; aut si socii fuisset et liberi, ab ejusmodi paucorum tyrannide tuti agitare.

hilibus vestigal pendere: penès eosdem et summam gloriam, et maximas divitias esse: tamen hæc talia facinora impune suscepisse^a parum habuere: itaque postremo leges, majestas vestra, divina et humana omnia^b hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere, pudet, aut poenitet; sed incedunt^c per ora vestra magnifice, sacerdotia et consulatus pars triumphos suos ostentantes: perinde quasi ea^c honori, non prædæ, habeant.^d Servi ære parati injusta imperia dominorum non perferunt; vos, Quirites, imperio nati æquo animo servitutem toleratis? At, qui sunt hi, qui remp. occupavere? Homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani avaritiâ nocentissimi, iidemque superbissimi, quibus fides, decus, pietas, postremo honesta, atque inhonesta omnia quæstui sunt.^e Pars eorum,^f occidisse tribunos pl. alii questiones injustas, plerique eadem in vos fecisse, pro munimento habent: ita, quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est: ^g metum à scelère suo ad ignaviam vestram transfulere: quos omnes, eadem cupere, eadem odisse, ^h eadem metuere in unum coëgit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si vos tam libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt, profectò neque resp.ⁱ sicuti nunc, videretur: et

INTERPRETATIO.

- ^a Ambulant magnificè in medio vestrum. interfecisse tribunos plebis, aliis vos quæstionibus injustis vexasse, plerisque eadem in vos fecisse.
^b Servi argento acquisiti non tolerant injusta imperia dominorum. ^c Neque res publica vastaretur, sicuti vastatur nunc.
^c Eorum nonnullis præsidio est

NOTÆ.

^a Parum.] Id est, non cententi fuerunt.

^b Hostibus.] De Jugurthâ etiam intelligit, cui certè P. Romani majestas pecuniâ prodita fuerat.

^c Honori.] Id est, Quasi honestè parvas dignitates propter honorem retinuissem, non propter prædâ. Gall. Tout de même que s'ils regardent les charges et les dignités de la république comme des récompenses honorables de la vertu, et non comme des moyens d'exercer leur brigandage.

^d Occidisse.] Hi infinitivi vicem præstant accusativi casus.

^e Metum.] Ratio est superioris commatis ingeniosissima. Ideò, inquit, pessimus quisque tutissimus est, quia maxime metuitur, postquam à se sceleris metum ad ignaviam transtulit.

^f Eadem.] Ne scilicet, aliquando jus

suum populus repetat, eoque adversus nocentes utatur.

^g Coëgit.] Potest hic locus ita exponi, ut coëgit neutro-passive verbi vim habeat; sensusque idem fuerit ac si pro coëgit, convenit posuisset, nisi quoddam illud significantius et expressius est. Sed simplicius intelligi malim, voloque ut infinitivi isti pro nominativis sumantur verbi coëgit. Atque sententia istorum verborum ea ipsa erit quam in bello Catilinario Catilina ipse expressit, cum dixit, eadem velle et eadem nolle, firmam demum efficere amicitiam. Nimirum intendit Memmiam eâ causâ tam egregiè inter se congruere nobiles, et tam enixè uno conatu plebem opprimere, quod omnes uno et eodem crimine teneantur, atque adeò eadem timeant, et odio persequantur.

beneficia vestra penès optimos, non audacissimos, forent. Majores vestri^a parandi juris et majestatis constituendæ gratiâ, bis per secessionem armati^b Aventinum occupavêre: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summâ ope nitimini? Atque eò vehementius, quò majus dedecus est, parta amittere, quam omninò non paravisse! Dicit aliquis, Quid igitur censes? Vindicandum in eos qui hosti prodidêre remp. non manu, neque vi; quod magis vos fecisse, quàm illis accidisse, indignum est: verùm quæstionibus, et indicio ipsius Jugurthæ, qui si^c dedititius est, profectò jussis vestris obediens erit: sin ea contemnit, scilicet, æstimabit, qualis illa pax, aut deditio sit, ex quâ ad Jugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentes maximæ divitiæ,^e in rempubl. damna, atque decora, pervenerint. Nisi fortè nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet, et^d illa quàm^e hæc tempora, magis placent, cùm regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces, postremò, divina et humana omnia penès paucos erant: vos autem, hoc est, P. R. invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium satis habebatis^f animam retinere. Nam servitutem quidem quis vestrùm audebat recusare? Atque ego tametsi viro^g flagitiosissimum existimo impudè injuriam accepisse; tamen, vos hominibus sceleratissimum ignorare, quoniam cives sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam et illis, quantum importunitatis habent,^h parùm est impunè malè fecisse; nisi deinde faciendi licentia eripitur,

INTERPRETATIO.

^a Qui, si revera deditiorem fecit, et se populo Romano tradidit, profectò vobis obtemperabit.

^b Vos autem, cùm essetis Imperatores omnium gentium, contenti eratis vivere.

^c Nam et illi quanta est sua importunitas, pro nihilo ducunt quod hæctenus impune deliquerant; et deinceps multa plura patrabunt, nisi illis malefaciendi licentia in posterum eripitur.

NOTÆ.

^a Parandi.] Ut tribunos suos obtinerent, qui sacrosanctâ suâ potestate plebem defenderent et tuerentur.

^b Aventinum.] Alii Capitolium dicunt.

^c In rempubl.] Omninò, nam regnum quod Masinisse Romani tradiderant, extinctis ejus legitimis hæredibus, jure ab ipsos redibat; neque verò sciorum et amicorum injurias sine dedecore inultas relinquere poterant.

^d Illa.] Quibus, post Gracchorum mortem, oppressi fuissetis.

^e Hæc.] Quibus, jus vestrum potestis et asserere et vindicare.

^f Flagitiosissimum.] Nobis, sub Christi disciplinâ institutis, nefas est acceptas inju-

rias ulcisci; imò offendit recta ratio illi reipublicæ occidendum esse, in quâ privata vindicta toleratur. At verò neque illam auctor suadet. Scopus est dicere, eos quibus pœnarum irrogandarum potestas data est, flagitiosissimè facere, cùm gratiâ, socordiâ, aut quâvis aliâ causâ, noxium aliquem impunitum relinquunt. Verissimè et optimè, si quicquam aliud: ignoscendo enim fit tandem, ut qui pessimi sunt incautos de folio deturbent, deinde quos viros bonos sciunt, prædas et victimas suas faciant. Stat publicum bonum legibus; leges tuetur severitas: neque inter homines, ineptâ illâ facilitate, quam ostentant nonnulli rerum publicarum moderatores, majus est malum.

et vobis æterna sollicitudo remanebit, cum intelligetis aut serviendum esse, aut ^a per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem, aut concordiae quæ spes est? Dominari illi volunt; vos liberi esse: facere illi injurias; vos prohibere: postremo sociis vestris veluti hostibus, ^a hostibus pro sociis, utuntur. Potestne in tam diversis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum scelus impunitum dimittitis. Non peculatus ærarii factus est; neque per vim sociis ereptæ pecuniæ, quæ quamquam gravia sunt, tamen consuetudine jam pro nihilo habentur. Hosti acerrimo ^b prodita senatûs auctoritas: proditum imperium vestrum: ^c domi ^d militiaeque resp. venalis fuit. Quæ nisi ^e quæsitæ erunt, nisi vindicatum innoxios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obediētes vivamus? Nam impune quælibet facere, id est ^f regem esse. Neque ego vos, Quirites, hortor, uti jam ^g malitis cives vestros perperam, quam rectè, fecisse: sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc, ^h in rep. multò præstat, beneficii, quàm maleficii, immemorem esse. Bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas; at malus improbiior. Ad hoc, si injuriæ non sint, haud sæpè auxilii ageas.

INTERPRETATIO.

^a Aut vi et armis libertatem esse conservandam.

NOTÆ.

^a *Hostibus*.] Id factum in Jugurthæ negotio: fuit ille sceleratus; amicos habuit nobiles: Atherbal innocens vixit; ab omnibus derelictus fuit.

^b *Prodita*.] Planissimè, quandoquidem Jugurthæ, contrà senatûs mandatum, impune licuerit Atherbalem persequi et trucidare; crimine à nobilibus pecuniâ redempto.

^c *Domi*.] Quando Romam legati venerunt.

^d *Militiæque*.] Per Bestiam et Scaurum.

^e *Quæsitæ*.] *Si non n'en fuit pas une bonne conquête.*

^f *Regem*.] In malam partem accipitur hoc in loco; neque quisquam post eorum expulsum dominationem, Romæ ejus dignitatis nomen assumere ausus est.

^g *Malitis*.] Nonnulli conspiciuntur inter eum ita malè sani homines, qui quasi venenata insecta essent, virus suum, quocumque non inveniant, impartant: id unice amant, quærunt, colligunt, generant, et, ut

apertè loquar, aliis crimina affingunt, ut suis vivant. Ab iis maxime cavendum, cum præsertim aliquid in republicâ administrant: nam muneris obeundi specie quasi jure, quoscumque lubet, sub togâ effocant; cumque leges in ipsorum sint arbitrio, iis sibi præsidium dum parant, iisdem, aliis, quibus invigilant, perniciem machinantur. Ideò eos notavi quod obiter Memmius sceleratam gentem attingat, quamque, nisi in laqueos inciderit, nullus sub hypocrisis larvâ insidiantem, cognoverit.

^h *In rep.*] Hoc est notatu dignissimum: cum enim in paradoxis non sine causâ recenseas, verissimum est tamen, et ex politicorum sinu depromptum. Neque verò aliud postulant boni cives, quàm ne ullus malus sit in republicâ: quisque sibi postea abonæ prospicit. At secus est inter privatos: illos enim decet oblivisci injuriarum, memipisse acceptorum beneficiorum; quia et ipsi, et omnes ultro benefacere debent.

Hæc, atque alia hujuscemodi sæpè dicendo, C. Memmius populo Rom. persuadet, uti L. ^a Cassius, qui tùm prætor erat, ad Jugurtham mitteretur; eumque, ^b interposità fide publicâ, Romam duceret, quò faciliùs indicio regis, Scauri, et reliquorum, quos pecuniæ captæ ^c arceffebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidiâ relictî ab Bestiâ exercitui præerant, secuti morem imperatoris sui, plurimæ, et flagitiosissima facinora fecêre. Fuêre, qui auro corrupti, elephantos Jugurthæ traderent; alii ^c perfugas venderent; pars ex ^d pacatis prædas agebant. Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invalerat. At Cassius prætor, ^e perlata ^e rogatione à C. Memmio, ac percussâ omni nobilitate, ad Jugurtham proficiscitur; eique timido, et ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se populo R. dedidisset, ne vim, quàm misericordiam ejus, experiri malit: privatim præterea fidem suam ^f interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat. Talis eâ tempestate fama de Cassio erat. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu, quàm maximè miserabili, Romam venit. At tamen in ipso magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat, quæ suprà memoravimus, C. Bæbium tribunum plem. magnâ mercede parat, cujus ^g impudentia contrâ ^h jus, et injurias omni munitus foret. At C. Memmius advocatâ concione, quanquam regi infesta plebes erat, et pars in vincula duci jubebat; pars, ni socios sceleris aperiret, more majorum de hoste supplicium fumi; dignitati magis, quàm iræ consulens, sedare motus, et animos eorum mollire: postremo confir-

INTERPRETATIO.

^a Ut delicta Scauri et reliquorum quid ab Jugurthâ pecunias accepisse dicebant, faciliùs in lucem prodirent ejus declaratione.

² At Cassius prætor proficiscitur ad Jugurtham, postquam C. Memmius a populo impetrasset quod rogaverat.

NOTÆ.

^a Cassius.] Hunc fuisse volunt virum maximæ severitatis; idque adeò postmodum ex auctore cognoscitur.

^b Interpositâ.] Id est, Jugurthæ pellicendo, quid ipsi invidiato domum reverti liberum esse.

^c Perfugas.] Maximum inde malum in rempublicam redundabat; non enim deinceps ausus fuisset quicumque ex Jugurthæ militibus ejus militiam abjurare, veritus ne pariter ad ipsum remitteretur.

^d Pacatis.] Illi provincias Romanis subiectas, et socios compilabant.

^e Rogatione.] Quâ à populo petiverat, ut quæreretur in eos qui pecuniâ rempublicam Jugurthæ prodidissent.

^f Interponit.] Id est, Præter fidem publicam, se fidei servandæ sponsores constituit.

^g Impudentia.] Pienius intelligentur postea tot res: interea sciendum est, quòd uno tribuno resistente, frustra erat quicquid ab aliis tentaretur.

^h Jus.] Id est, Ne timeret quicquid secundum leges, et ex æquo contrâ ipsum decerni posset.

mare, fidem publicam ^a per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium cœpit, producto Jugurthâ, verba facit; Romæ Numidiæque facinora ejus memorat; scelera in patrem, fratresque ostendit; ^b quibus juvantibus, quibusque ministris ea egêrit, quanquam intelligat populus R. tamen velle manifesta magis ex illo habere: si verum aperiatur, in fide, et clementiâ populi R. magnam spem illi sitam; sin reticeat, non sociis saluti fore, sed se suasque spes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, et Jugurtha respondere jussus est; C. Bæbius tribunus pleb. quem pecuniâ corruptum supra diximus, regem tacere ^b jubet: ac, tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accensa, terrebat cum clamore, vultu, sæpè impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; ^c vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione discedit: Jugurthæ Bestiæque, et cæteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augefcunt. Erat eâ tempestate Romæ Numida quidam, nomine Massiva, Gullusæ filius, Masinissæ nepos, qui, quia in dissensione regum, Jugurthæ adversus fuerat, dedita Cirtâ, et Atherbale interfecto, profugus ex Africâ abierat. Huic Sp. Albinus, qui proximo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat, persuadet, quoniam ex stirpe Masinissæ sit, Jugurtham ob scelera invidiâ cum ^d metu urgeat, regnum Numidiæ ab senatu petat. Avidus, consul belli gerundi, moveri, quàm ^e senescere, omnia malebat. Ipsi provincia Numidia, Minucio ^e Macedonia, evenerat Quæ postquam Massiva agitare cœpit, neque Jugurthæ in amicis satis præsidii est; quòd eorum alium conscientia, alium mala fama, et timor animis, impediēbat: Bomilcari proximo, ac maximè fido sibi, imperat: ³ pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores Massivæ parat: ac maximè

INTERPRETATIO.

^a Dicit Memmius P. Romanum, quanquam is intelligat quibus juvantibus, quibusque ministris ea scelera Jugurtha patraverit, tamen velle ea ipsa magis ab ipso cognoscere.

^a Consul maximè cupidus belli

gerendi malebat omnia turbari, quàm pacificari.

³ Imperat Bomilcari propinquo, ac maximè fido sibi, ut quemadmodum confecerat multa pecuniâ et vinummi, sic quoque pretio quærat percussores Massivæ.

NOTÆ.

^a Per sese.] Id est, *Quantum omnes contra niterentur, id tamen, vel periculo mortis præstium.*

^b Juber.] Jam patet quàm durum os fuerit titius Bæbii: nusquam par reperta est impudentia et audacia.

^c Vicit.] Quia scilicet, populos nolebat, quos tummâ vi paraverat sibi defensores, palam maciare.

^d Metu.] Id est, *invidiâ et metu.* Arbitror verò intelligendum esse de metu Romanæ plebis, ut aliquando etiam contra se ipsa aurum Jugurtham credat scelera sua convertere.

^e Macedonia.] Notissima Europæ regio, Philippi, ac deinde Alexandri magni imperii sedes, supra Græciam sita, ad Septentrionem.

occultè. Sin ^a id parùm procedat, quovis modo Numidam in ter-
ciat. Bomilcar maturè regis mandata exsequitur, et per homines, ta-
lis negotiū artifices, itinera, egressusque ejus, postremò loca, atque
tempora cuncta explorat; dein, ubi res postulabat, insidias tendit.
Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulò ^b in-
consultiùs Massivam aggreditur, illum obtruncat: sed ipse deprehen-
sus, multis hortantibus, et in primis Albino consule, ^c indicium
profitetur. Fit reus magis ^d ex æquo bonoque, ^e indicium
gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publicâ venerat. At
Jugurtha, ^f manifestus tanti sceleris, ^g non priùs omisit contra verum
niti, quàm animadvertit, ^h super gratiam, atque pecuniam suam,
invidiam facti esse. Igitur quanquam in priore ^b actione ex amicis
quinquaginta ⁱ vades dederat, regno magis, quàm vadibus consulens,
clam in Numidiam Bomilcarem dimittit; veritus, ne reliquos po-
pularis metus invaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumptum
foret: et ipse paucis diebus eòdem profectus est, ^k jussus à senatu
Italiâ decedere. Sed postquam Roma egressus est, fertur, sæpè ta-
citus eò respiciens, postremò dixisse, urbem ^l venalem, et maturè
perituram, si emptorem invenerit. Interim Albinus, renovato bello,
commeatum, stipendium, aliaque, quæ militibus usui forent, ma-
turè in Africam portare: ac statim ipse profectus, ut ante ^m comi-
tia, quod tempus haud longè aberat, armis, aut deditione, aut quo-
vis modo bellum conficeret. At contrà Jugurtha trahere omnia,

NOTÆ.

^a *Id parum.*] Id est, non posse occultè Mas-
sivam interficere.

^b *Inconsultiùs.*] Scilicet intervenerunt a-
liqui dum scelus patraret; vel ille antè, num
satis omnia tuta essent, minùs circumspe-
xerat.

^c *Indicium.*] Id est, *Declarat se, cujus con-
silio tantum facinus ausus est, dictum.*

^d *Ex æquo.*] Id est, *magis habitâ ratione
naturalis æquitatis, quàm juris gentium;* quo
ne quis eos, qui fide publicâ venerunt, at-
tingat. sanctum est.

^e *Manifestus.*] Verisimile non est Ju-
gurtham testibus, vel Bomilcaris indicio,
convictum fuisse; at, ex re ipsâ, quæ evi-
dens erat, pro manifesto habebatur.

^f *Non priùs.*] Id est, *Semper contra veri-
tatem mixus est, donec supra gratiam et pecu-
niam suam, facti invidium esse vidit.*

^g *Super gratiam.*] Intellige Jugurthæ a-
mico. facti et sceleris ejus invidiam decli-
nare nequivilisse.

^h *Actione.*] Forensi, scilicet, cùm pri-

mum intentata est accusatio contra ipsum
in judicio.

ⁱ *Vades.*] Qui eum judicio sistere promi-
serant. Gall. *De les représenter en justice.*
Scilicet, illi Romani fuerunt.

^k *Jussus.*] Vides itaque illi, quantumvis
pessimo, servatam fidem. Interim Livius
clam eum aufugisse dicit: non abs re sanè,
nam ex æquo bonoque, morte multari pote-
rat.

^l *Venalem.*] Vide mihi, quæso, quid tan-
dem de Româ pronunciat vir, quanquam
nequissimus, certè tamen sagacissimus: ve-
nalem dicit: Romam magis contemnere
non potuit. Plus est quàm si celestissimam
aut perditissimam dixisset; nec majus esse
potest hominum depravatorum et perditio-
rum indicium, quàm justitiam et æquita-
tem, omnia denique auro rependere. Ac-
tum est de republicâ in quâ ea pestis grassa-
tur.

^m *Comitia.*] Id est, *Ant quam conveni-
serent pro magistratum creati.ne.*

et alias, deinde alias moræ causās facere: polliceri deditiōem, ac deinde ^a metum simulare: ^b instanti cedere, et paulō post, ne sui diffiderent, instare: ita belli modō, modō pacis morā, consulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum ^c consilii regis existimarent: neque ex tanta ^a properantiā tam facili tractum bellum socordiā magis, quā dolo crederent. Sed postquam, dilapso tempore, comitiorum dies eventabant, Albinus, Aulo fratre in castris proprætore relicto, Romam decessit. Ea tempestate Romæ seditionibus tribunitiis atrociter resp. agitabatur. P. Lucullus, et L. Annius, tribuni pleb. resistentibus collegis, continuare magistratum nitebantur; quæ dissensio totius anni comitia impediēbat. Eā morā in spem adductus Aulus, quem proprætorem in castris relicto suprà diximus, aut conficiendi belli, aut terrore exercitūs ^a ab rege pecuniæ capiundæ, milites mense Januario ex hibernis in expeditionem evocat; magnisque itineribus, hieme asperā, pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod quanquam, et sævitiā temporis, et opportunitate loci, neque capi, neque obsideri poterat; (nam circum murum situm in prærupti montis extremo planities limosa hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen, aut ^d simulandi gratiā, quō regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus, ob thesauros, oppidi potiundi, vineas ^e agere, ^f aggerem jacere, aliaque, quæ incepto usui forent, properare. At Jugurtha, cognitā vanitate atque imperitiā legati, subdolis ejus augere amentiam missitare ^g supplicantis legatos: ipse, quasi vitabundus, per saltuosa loca, et tramites exer-

INTERPRETATIO.

^a *Fuere qui non crederent, post tantam Albini properantiam bellum prolongatum fuisse magis socordiā, quā dolo.*

^b *Aulus adductus eā morā in spem, aut conficiendi belli, aut pecuniæ ab rege accipiendæ, cum ipsi terrorem iniecisset suo exercitu, mense Januario evocat milites in expeditionem, ex locis in quibus hybernū tempus exigebant.*

NOTÆ.

^a *Metum.*] Intelligē, Albinum ad deditiōem rationibus plurimis Jugurtham induxisse, Jugurthamque pollicitum esse; postea verō eundem recusasse, quasi timuisset ne ergā se P. Romanus, contrā quem Albinus ingerebat, severitate magis quā misericordiā uteretur.

^b *Instanti.*] Consuli, scilicet, Albino. Tota ista ratio omnimodo ad Romanorum effugiendā et eludendā arma apta erat.

^c *Consilii.*] Id est, *Hæc omnia ex compaſso feri.*

^d *Simulandi.*] Se, scilicet, in animo ejus

urbis obsidiōem habere. Fatuus homo, quasi cum puerulo rem susciperet!

^e *Agere.*] Id est, *urbem versus promovere.*

^f *Aggerem.*] Terra est, quæ cum lignis et obviā quæque materiā, in montis modum, congeritur; cujus in bello, vel ad propugnandum, vel ad oppugnandum, usus multus est.

^g *Supplicantis.*] Ut crederet Aulus eā causā timere et diffidere Jugurtham, quod obsidiōe urbis Suthul cingeretur; atque adeo in eā permaneret, cum ipse urbem Aulo sciret insuperabilem.

citum ducere. Denique Aulum spe pactiois perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones sese, veluti cedentem, insequeretur: ita ^a delicta occultiora fuere. Interea per homines callidos, diu noctuque exercitum ^b tentabat: centuriones, ducesque ^c turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere: alii, signo dato, locum uti defererent. Quae postquam ex sententia instruxit, intempesta nocte de improvviso multitudine Numidarum Auli castra circumvenit. Milites Romani, percussi tumultu insolito, arma capere; alii se abdere; pars terribitos confirmare, trepidare; omnibus locis vis magna hostium: caelum nocte, atque nubibus obscuratum: periculum ^d anceps: postremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulo ante corruptos diximus, ^e cohors una ^f Ligurum, cum duabus turmis ^g Thracum, et paucis gregariis militibus, transire ad regem; et centurio ^h primipili ⁱ tertiae legionis per ^k munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hostibus introeundi dedit; eaque Numidae cuncti irrupere. Nostri caedam fugam, plerique, abjectis armis, proximum collem occupavere. Nox, atque praeda castrorum, ^l hostes, quod minus victoria ^l uterentur, remorata sunt. Dein Jugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit: tamen ipsum cum exercitu fame ferroque clausum tenet,

INTERPRETATIO.

¹ Nox, atque praeda castrorum remorata sunt hostes, quod minus victoria uterentur.

^a Delicto.] Auli cum Jugurtha.

^b Tenebat.] Ut quoquo modo aliquid adversus ipsum pararet.

^c Turmarum.] Turma in equitatu eandem rationem habet, quam centuria in pediatu; nisi quod triginta tantum equitibus constat.

^d Anceps.] Sive fugerent, sive manerent.

^e Cohors.] Ex manipulis tribus conficiebatur, in quibus singulis duae erant centuriae, quae quidem primo, 60 milium fuerant, deinde, cum ipsa legione, multum numero, per proportionem, adauctae sunt.

^f Ligurum.] Hodie dicitur Liguria, *La Côte de Gènes*: ab Alpibus, olim, utque ad Micram flumen, et secundum aliquos, ad urbem Pisas porrigebatur.

^g Thracum.] Thracum supra mare Aegeum sita est, ad septentrionem, Hodie dicitur Romania.

^h Primipili.] Primipilus, centurio primipili, primus legionis centurio, praefectus legionis, rem unam et eandem significant.

ⁱ Tertiae.] Legiones ab ordine temporii quo conscriptae fuerant, deinde à loco, ab imperatoribus, &c. nomina sortitae sunt, eo quo dicimus modo, *Le regiment de monseigneur le Dauphin; celui de Champagne, &c.*

^k Munitionem.] Munio dicitur quicquid ad hostium arcendos impetus comparatum est, qualis est agger, vallum, &c. Munitionis vero instituendae partes, ut in singulos dividatur, ita, postquam peracto erat, à centurionibus, hic aut illic curantibus, deferabatur.

^l Uterentur.] Prius victoria uti, quam frui, decet; adeoque praepitè Jugurthini milites, qui ante Romanorum castra spoliabant, quam prodigaverint.

tamen ^a se memorem rerum humanarum, si secum foedus faceret incolumnes omnes ^a sub jugum ^b missurum; praeterea, ut diebus decem Numidiâ decederet. Quae gravia quanquam, et ^c flagitii plena erant; tamen, quia mortis metu nutabant, sicuti regi luberat, pax convenit. Sed ubi ea Romae comperta sunt, metus atque moeror civitatem invadere: pars dolere pro ^d gloria imperii; pars ^e insolita rerum bellicarum timere libertati; Aulo omnes infesti, ac maxime qui bello saepe praecleari fuerant, quod armatus ^f dedecore potius, quam manu, salutem quaesiverit. Ob ea consul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum, timens; senatum de ^g foedere consulabat: et tamen interim exercitui ^h supplementum scribere; ab ⁱ sociis et ^k nomine Latino auxilia accersere; denique omnibus modis festinare: senatus ita, uti par fuerat, decernit: suo atque populi injussu nullum potuisse foedus fieri. Consul impeditus a tribunis pl. ne quas paraverat copias secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus, uti ^l convenerat, Numidiâ deductus in provinciâ hiemabat. Postquam eò venit, quamquam persequi Jugurtham, et mederi ^m fraternae invidiae animo ardebat; cognitis militibus, quos praeter fugam, ⁿ soluto im-

INTERPRETATIO.

^a Tamen se memorem vicissitudinis rerum humanarum, missurum omnes incolumes sub jugum, si Aulus secum foedus faceret.

^a Sub jugum.] Eo modo ignominiae causa, victos hostes multabant. Duæ videlicet hae in terram mittebantur, ad quarum extremas et extantes partes, tertia transversa colligabatur, sub qua discincti et inermes transire victi cogeantur: qui adeo sese domitos et subactos confitebantur.

^b Missurum.] Infamiae notam pro beneficio Jugurtha proponit, quia clausos hostes habebat. Pessimè verò sibi consulit; nam aut omnes ad unum occidere, aut prorsus intactos dimittere, debuit.

^c Flagitii.] Flagitium, crimen est, quod dedecus et servilem turpitudinem conjunctam habet.

^d Gloria.] Quâ, scilicet, eam omnibus nationibus merito proculandam esse videbant.

^e Insolita.] Ita in magnis urbibus fieri solet: ad levissima quæque trepidant, qui otio assueti, militiae rudes sunt.

^f Dedecore.] De jugo loquebantur, quod Aulus subierat.

^g Foedere.] Quod cum Jugurthâ frater iniverat.

^h Supplementum.] Id est, milites, qui in occisorum locum substituerentur. Gall. Des recrues.

ⁱ Sociis.] Italicis, scilicet, qui ita abfolutè socii nonnunquam appellantur. A Latinis verò habitatione distinguuntur, cum Latii jure fruerentur.

^k Nominè Latino.] Id est, iis hominibus qui jure Latii seu Latinitatis fruebantur: de quo adi. si lubet, jurisperitos: nam varias ejus mutationes persequi hic non est locus.

^l Convenerat.] Jugurtham inter et Aulum.

^m Fraternae.] Id est, quæ in eum flagrabat.

ⁿ Solutum.] Cum vident milites ducibus suis, ipsorumque culpâ praefertim, omnia malè cedere; solent illi imperium detestare; et mandata contemnere.

perio, licentia, atque lascivia corruerat, ¹ ex copiâ rerum statuit sibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pleb. ² rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum consilio Jugurtha ³ senati decreta neglexisset: quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias acceperant; qui elephantos, quique perfugas tradidissent; item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partem conscii sibi, alii ex partium invidiâ, pericula metuentes; quoniam aperte resistere non poterant, quin illa, et alia talia placere sibi faterentur; occulte per amicos, ac maximè per homines nominis Latini, et socios ^b Italicos, impedimenta parabant. Sed plebes, incredibile memoratu est, quantum intenta fuerit, quantâque vi rogationem iusserit, decrevit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam curâ reip.; tanta ^c libido in partibus erat. Igitur, cæteris metu perculsis, M. Scaurus, quem legatum Bestiæ fuisse suprâ memoravimus, inter lætitiâ plebis, et ^d suorum fugam, ^e trepidâ etiam tum civitate, cum ex Mamilianâ rogatione tres ^f quæsitores rogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed, quæstione exercitâ asperè violenterque ex rumore, et libidine plebis, ³ uti sæpè nobilitatem, sic eâ tempestate plebem, ex secundis rebus insolentia acceperat. Cæterum mos partium popularium, et senatûs factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis antè annis Romæ ortus est otio atque abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, et senatus Rom. placidè modestèque inter se rempub. tractabant; neque gloriæ neque dominationis certamen ^g inter cives erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi formido illa mentibus decessit, scilicet ea,

INTERPRETATIO.

¹ Cum ita se res haberent, statuit nihil sibi movendum.

² Limetanus populum interrogat num ipsi placeret, ut quæstio haberetur in eos, quorum consilio Jugurtha senatûs decreta contempsisset.

³ Sed quæstione habitâ asperè et violenter ex admurmurationibus et libidinosis populi votis, insolentia ceperat plebem eâ tempestate propter prosperitatem, uti ceperat sæpè nobilitatem.

NOTÆ.

^a Senati.] Pro senatûs; antiquè.
^b Italicos.] Eisdem suprâ socios simpliciter vocavit.

^c Libido.] Hic nihil aliud est, quam effrenum vincendi desiderium, cum odio.

^d Suorum.] Nobilium, scilicet.

^e Trepidâ.] Vidimus suprâ, ex Auli casu, multos libertati timere. Itaque facilius fuit

Scauro, cæteris lætitiâ aut metu turbatis, cogitata perficere.

^f Quæsitores.] Qui in eos inquirerent, qui Jugurthæ faverant.

^g Inter cives.] Qui rempublicam administrabant isthuc diligenter animo agitabant, ut inquietam hominis naturam contra hostes magis quam contra cives converterent.

¹ quæ secundæ res amant, lascivia, atque superbia, incessère. Ita
² quod in adversis rebus optaverant, otium, postquam adepti sunt,
³ asperius, acerbiusque fuit. Namque cœpere ⁴ nobilitas dignitatem,
populus libertatem in ⁵ lubidinem vertere; sibi quisque ducere, tra-
here, rapere. Ita omnia in ⁶ duas partes abstracta sunt; resp. quæ
⁷ media fuerat, dilacerata. Cæterum nobilitas factione magis pol-
lebat; plebis vis ⁸ soluta, atque in multitudinem dispersa, minùs
poterat: paucorum arbitrio belli domique agitabatur: penès eosdem
ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ, triumphique erant: po-
pulus militiâ atque inopiâ urgebatur; prædas bellicas imperatores
cum paucis diripiebant. Intereâ parentes, aut parvi liberi militum;
utî quicquid potentiore confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum
potentiâ avaritia, sine modo modestiæque invadere, polluere et vastare
omnia: ⁹ nihil pensi, neque sancti habere; quoad semetipsa ¹⁰ præci-
pitavit. ¹¹ Nam ubi primùm ex nobilitate reperti sunt, qui veram

INTERPRETATIO.

¹ Verùm, ubi ille timor ex ant-
mis eiectus est, scilicet ea, quæ pro-
speritas gignit, lascivia nimirum,
atque superbia viguerunt.

² Eo modo, otium quod optave-
rant in rebus adversis, fuit gravius
et acerbius postquam adepti sunt.

³ Etenim cœperunt inter se, no-

bilitas vertere dignitatem in lubi-
dinem. Populus verò libertatem.

⁴ Ita avaritia inexplebilis et
effrænata iuncta potentiæ, invasit,
polluit, et vastavit omnia, nihil
curavit, neque sanctum habuit, us-
que dum semetipsa præcipitavit.

NOTÆ.

^a Asperius.] Sententiâ satis aperta est,
latitat tamen quodammodo sub hâc locuti-
one; non enim quod optamus otium, verùm
ejus privatio dura est.

^b Lubidinem.] Frequentissimè utitur eâ
voce Sallustius, adeoque vim ejus opus est
perspicere. Voluntatem notat, prout ali-
quo desiderio aut affectu, veri boni pro tem-
pore non æstimatâ ratione, abripitur.]

^c Duas.] Hinc plebe, illinc stante nobi-
litate.

^d Media.] Verè et acutè eum expressit
modum, quo republicæ intererunt; civitas
enim et bonum publicum, cum in consensu
et civium unione sit positum, non aliter
quam laceratione et divisione perire potest.

^e Soluta.] Quomodo frangatur vis quæ
in multitudinem dispersa est, præsertim cum
ex opinione hominum, quæ tam varia est,
dependet, nullus est quem lateat; neque eâ
causâ naturæ scrutatores adire opus est, qui
nos vim unitam majorem esse doceant. Ve-
rùm hinc maximum haurire possunt docu-

mentum rerum moderatores; cum præfer-
tim hodiè regem videant, quem non magis
aliâ causâ veneratur orbis, quam quòd solus
regnat.

^f Præcipitavit.] Aptissima metaphora,
nam quomodo tandem propriâ mole ruunt
quæ in altum nimis surrexerunt, ita planè
non avaritia, aut potentia tantùm, sed ever-
titur id omne quod nimium est. Sapienter
itaque Horatius ad Licinium,

Contrabes, vento nimium secundo,

Turgida vela.

^g Nam.] Quomodo isthuc? Virtus ita-
que fugienda est, cum turbas et discordias
ciat. Imò, qui cam amant, profligandi et
perdendi, si illis credatur prædonibus, qui sub
ejus larvâ, per fraudem et scelus reipublicæ
gubernacula surripuerunt. At verò per ac-
cidens, et eorum prædonum, non virtutis
vitio, civitates commoventur; neque vitan-
dæ offensionis causâ, minùs illi, quamquam
cautè, ut qui callidissimè hominibus impo-
nunt, de sede debent deturbari.

gloriam injustæ potentæ anteponerent, moveri civitas, et dissensio civilis, quasi ^a permixtio terræ, oriri cœpit. Nam postquam Tiberius, et C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multum reipub. addiderant, vindicare plebem in libertatem, et paucorum scelera patefacere cœpere; nobilitas noxia, atque eò perculsa, modò per socios, et nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ^b spes societatis à plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat: et primò Tiberium, dein ^c paucos post annos, eadem ^d ingredientem Caium, Tribun. pl. alterum ^e triumvirum ^f coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco, ferro necaverat. Et sanè Gracchis, cupidine victoriæ, haud satis animus ^g moderatus fuit. ^h Sed bono vinci satius est, quàm malo more injuriam vincere. Igitur eà victoriâ nobi-

INTERPRETATIO.

^a *Et nobilitas necaverat ferro unum ex triumviris qui colonias primò Tiberium Gracchum, deinde deducere debebant, cum M. Fulvio post paucos annos eadem molientem Flacco. Caium Gracchum, tribunum plebis,*

NOTÆ.

^a *Permixtio terræ.*] Intellige, cum reliquis elementis. Expressè profectò rem ipsam hâc comparatione signavit; quemadmodum enim ex elementorum commixtione, non modò nulla pars ullius ab aliis discernitur, sed ampliùs inter se bellum intestinum gerunt; ita quando vaserimi latrones, boni et publicæ libertatis specie rempublicam oppresserunt, cæcus populus assertores et legitimos suos moderatores cum dignoscere nescit, plerumque eos per discordiam suis insidiatoribus mactandos tradit.

^b *Spes.*] Senatum equites aliquandò auctoritate suâ communicasse, vel ex Epitome Flori cognoscitur.

^c *Paucos.*] Undecim aut duodecim, ad summum.

^d *Ingredientem.*] Populum defendere conatus, fratris agrarias leges asseruit, &c.

^e *Triumvirum.*] Mos erat tres, quinque, septemdecim viros, &c. eligere, qui iis agros dividerent, qui in colonias deducebantur.

^f *Coloniis.*] Colonia multitudo erat civium Romanorum, qui in alias sedes deducebantur, quibusque agri publicè assignabantur.

^g *Moderatus.*] Nota, quæso, Sallustii iudicium: optimè de re maximâ, quin de re quæ quotidie millies in usu venit, sententiam dixit. Ea est enim cordis nostri fallacia, aut imbecillitas, ut etiam dum virtutem sectamur, nimio studio in vitium incurramus. Voluntas, quæ primò ad bonum, boni specie ferebatur, ad malum sine sensu inclinât, dum paulatim ea boni species, pro variis circumstantiis, caligantibus oculis furripitur; deinde, quia in motu est, movetur, non quia bonum persequitur. Istud indicat Sallustius, cum, cupidine victoriæ, nimios Gracchos fuisse dicit. Hæc cupido, hic animi motus rationem, quâ boni cives fuerant et dicebantur, ab eorum oculis avertit.

^h *Sed.*] Nunc de senatu Sallustius iudicium suum profert, cui, ut ille ait, melius fuisset Gracchorum bono et æquitate vinci, quàm vincere injuriam. At verò generatim loquendo, non aperte sententiam suam dicere auctor voluit, ne, si Patres nominatim reprehendisset, audaciter fecisse videretur.

litas ex lubricitate sua ¹ usa, mortales multos ferro aut fugâ exstinxit; plusque in reliquum sibi timoris, quàm ² potentia, addidit: quæ res plerumque magnas civitates pessum dedit, dum alteri alteros vincere quovis modo, et victos acerbius ulcisci volunt. Sed de studiis partium et omnibus civitatis moribus, si singillatim, aut pro magnitudine ³ parrem differere, tempus, quàm res, maturius deferret; quamobrem ad inceptum redeo. Post Auli fœdus, exercitûsque nostri fugam fœdam, ⁴ Metellus, et ⁵ Silanus consules designati, provincias inter se partiverant: Metelloque Numidia evenerat, acri viro, et quanquam adverso populi partibus, famâ tamen ⁶ æquabili, et inviolatâ. Is ubi primum magistratum ⁷ ingressus est, ⁸ alia omnia sibi cum collegâ ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, præsidia undique accerere: arma, tela, equos, et cætera instrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quæ in bello ⁹ vario, et rerum multarum egenti, usui esse solent. Cæterum ad ea patranda ¹⁰ senatus auctoritate, socii, nomenque Latinum, et reges ultrò auxilia mittendo, postremò omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque ¹¹ ex sententiâ omnibus rebus paratis compositisque, in Numidiam proficiscitur, magnâ spe civium; cum propter artes bonas, tum maximè quod adversum divitias invictum animum gerebat: et avaritiâ magistratuum ante id tempus in Numidiâ

INTERPRÆTATIO.

¹ Cùm igitur nobilitas usa esset eâ victoriâ secundum suam lubricitatem, perdidit multos homines ferro aut fugâ.

² Si cupiam differere particulatim, aut secundum rei magnitudinem, de studiis partium, et omnibus pravis moribus civitatis, tempus me citius quàm res deficiet.

³ Cæterum ad ea perficiendâ, senatus adnitebatur auctoritate, socii, nomenque Latinum, et reges, mittendo suâ sponte auxilia: postremò omnis civitas summo studio ea promovebat.

⁴ Itaque omnibus rebus ad arbitrium paratis et compositis in Numidiam proficiscitur.

NOTÆ.

^a *Potentia.*] Totum hunc locum excute queso. Auctor enim, quamquam malus fuit, reconditissimos tamen politicorum aditus penetravit.

^b *Metellus.*] Vir fuit virtutis eximie, quique unus exilium maluit, quàm in Saturnum, Gracchanas leges asserentis, verba, cum senatu jurare. Dicitur est Numidicus, à rebus bene in Numidiâ gestis.

^c *Silanus.*] Non hic est de quo in Catilinâ.

^d *Æquabili.*] Hic est, quæ apud omnes eadem erat.

^e *Ingressus.*] Non enim statim à nominatione et designatione, sed post confirmationem in secundis comitiis, magistratum iniit.

^f *Alia.*] Hic est sensus: dicit Metellum, cùm collegam suum ad reliqua consulatûs munia secum pariter obligatum et intentum videret, ad id negotium, bellum scilicet, præcipuè animum adjecisse, quod sollicitandum erat.

^g *Vario.*] Id est, Ubi varia opus est obire ministeria; quæ varia et plurima instrumenta requirunt.

nostræ opes confusæ, hostiumque auctæ erant. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur à Sp. Albino proconsule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens: linguâ, quàm manu, promptior: prædator ex fociis, et ipse præda hostium: ^a sine imperio, et modestiâ habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus sollicitudinis, quàm ex copiâ militum auxilii, aut bonæ spei, accedebat. Statuit tamen Metellus, ^b quanquam et æstivorum tempus, comitiorum ^c mora imminuerat, et; expectatione eventûs, civium animos in tentos putabat, non priûs bellum attingere, quam majorum disciplinâ milites laborare coegisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitûsque clade percussus, postquam decreverat non egredi provinciâ, quantum temporis æstivorum ^d in imperio fuit, plerumque milites in ^e stativis castris habebat: nisi cùm ^f odos, aut pabuli egestas, locum mutare subegerat. Sed neque more militari vigilæ ducebantur. Utî cuique lubebat, ab signis aberat; ^g lixæ permisti cum militibus, diu noctuque vagabantur; et ^h palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris, et mancipiorum prædas certantes agere; eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, et aliis talibus: postremo, quæcunque dici, aut fingi queunt ignaviæ luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, et alia ampliùs. Sed in eâ difficultate Metellum non minùs, quàm in rebus hostilibus, magnum, et sapientem virum fuisse comperior: tantâ temperantiâ inter ⁱ ambitionem, sævitiamque moderatum. Namque edicto primo adjumenta ignaviæ ^j susculisse, ne quisquam in castris ^k panem, aut quem alium cibum coctum venderet; ne lixæ exercitum sequerentur; ne miles gregariis in castris, neve ^l in agmine servum, aut Jumentum haberet: cæteris

INTERPRETATIO.

- ^a *Quamvis comitiorum retardatio tempus diriminuerat, quo milites in castris æstivis agunt.* ^b *Ubi illuc divagantes agros vastabant, villas expugnabant, agebant certatim prædas ex pecore et mancipiis.* ^c *Namque comperior Metellum susculisse primo edicto adjumenta ignaviæ.*

NOTÆ.

^a *Sine imperio.*] Id est, qui ductus fuerat ab imperatoribus, qui auctoritatem suam tueri nesciverant, aut noluerant; quique militibus omnia condonavrant.

^b *Mora.*] Per Tribuporum contentiorem, sicuti antea vidimus.

^c *In imperio.*] Albinus, donec Metellus advenisset, exercitui præfuit.

^d *Stativis.*] Id est, in quibus diu manebant, cùm initie more sæpius mutanda viderent.

^e *Odos.*] Ex hominum et jumentorum fordibus.

^f *Lixæ.*] Ita vocantur servi qui exercitum sequuntur, et militibus necessariam operant præstant, puta aquam potari, panem coquere, et id genus cetera.

^g *Ambitionem.*] Ille per ambitionem ratio et certa rationem agendi modus uti dicitur, quo ad bene quærendum gratiam, minùs milites vexantur, nec nisi à voluntibus ministeria requiruntur.

^h *Panem.*] Ipsi verò tenebantur panem suum coquere.

ⁱ *In agmine.*] Id est, dum iter facit exercitus. Gall. *Durans la marche.*

^a arte modum statuisse: præterea, ^b transversis itineribus quotidie castra movere; juxta, ac si hostes adessent, vallo atque fossâ munire; ^c vigiliis crebras ponere, et eas ipse cum legatis circuire: item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpè in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur: uti, ^d cum signis frequentes incederent, miles cibum, et arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis quàm vindicando, exercitum brevì ^e confirmavit. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, ex nunciis accepit, simul de innocentia ejus certior Romæ factus, diffidere suis, ac tum demum veram deditiōem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi, liberisque vitam peterent; alia omnia dederent populo Rom. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum esse. Itaque legatos alium ab alio diversos aggreditur, ac paullatim tentando, postquam opportunos sibi cognovit, multa pollicendo persuadet, uti Jugurtham ² maximè vivum, sin id parùm procedat, necatum sibi traderent: cæterum palàm, quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet. Dein ipse paucis diebus intento atque infesto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli ³ faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoresque in agris erant: ex oppidis, et ^e mapalibus, præfecti regis obviam procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, postremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minùs, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere; latè explorare omnia, illa deditiōis signa ostentui credere, et insidiis locum ^f tentare. Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum et sagittariorum delectâ manu, apud primos erat: in postremo C. ^g Marius le-

INTERPRETATIO.

- ¹ *Brevi exercitum ad pristinam disciplinam revocavit.* id minùs prosperè eveniret, necatum.
² *Persuadet ut præsertim traderent sibi Jugurtham vivum, si verò* ³ *Contra id quod belli tempore conspici solet, tuguria erant plena hominum.*

NOTÆ.

^a *Arte.*] Eâ opus est omnino, eâque maximâ ut ejusmodi occasionibus. Quâ verò in re sita sit, vix ullus dixerit; ita sunt, aut certè videntur, exigui momentû innumera quæ ad id concurrunt.

^b *Transversis.*] Id est, non per vias stratas, sed per agros, sylvas, &c. ut iis omnibus, si usus veniret, assueti essent.

^c *Vigiliis.*] Gall. *Des sentinelles.* Sed utiùs quàm sit hodie, plures enim milites uno in loco, collocabantur.

^d *Cum signis.*] Ne scilicet, dispersis militibus, hostis interveniret: vel ipsi prædæ, aut fugæ, occasionem invenirent.

^e *Mapalibus.*] Hic vici aut pagi, per mapalia sunt intelligendi.

^f *Tentare.*] Omnino legendum arbitror tentari, à Jugurthâ scilicet, prout censuit Gronovius.

^g *Marius.*] Qui fuerit, tametsi aliundâ nesciremus, satis superque ex Sallustio postmodum cognosceremus.

gatus cum equitibus curabat; in utrumque latus equites auxiliares tribunis legionum, et præfectis cohortium dispersiverat: uti cum ¹ his permixti ^a Velites, quocumque accederent, equitatum hostium propularent. Nam in Jugurthâ tantus dolus, tantaque peritia locorum, et militiæ erat, ut, absens an præsens, pacem an bellum gerens, perniciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maximè celebratum; ubi et incolere, et mercari consueverant Italici generis multi mortales. Huic consul, simul ^b tentandi gratiâ, et si paterentur opportunitates loci ² ^c præsidium imposuit; præterea imperavit frumentum, et alia, quæ bello usui forent comportare: ratus, id quod res monebat, frequentiam negotiorum, et ^d commeatum juvaturum exercitum, et jam paratis rebus munimentum fore. Inter hæc negotia Jugurthâ impensius modò legatos supplices mittere, pacem orare, præter suam liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, consul ille cōtos ad prodicionem domum mittebat: regi pacem, quam postulabat, neque abnuere, neque polliceri; et inter eas moras ^e promissâ legatorum expectare. Jugurthâ ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac suis se ^f artibus tentari animadvertit, quippe cui verbis pax nunciabatur, cæterum re bellum asperrimum erat, urbs maxima alienata, ager hostibus cognitus, ^g animi popularium tentati: coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus ex opportunitate loci, quàm maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in eâ parte Numidiæ, quam Atherbal in divisione possederat, flumen, oriens à meridie nomine Muthul; à quò aberat mons fermè millia passuum

INTERPRETATIO.

^a *Ut Velites permixti cum equitibus propularent equitatum hostium quacumque in partem accederent.* *tentandi, et præsidium imponendi, si opportunitates loci paterentur, deinde re cognitâ præsidium imposuit.*

² *Consul huc ivit, simul gratiâ*

NOTÆ.

^a *Velites.*] Levis erant armaturæ milites, gladio, jaculatoriâ hastâ, parmâque, instructi.

^b *Tentandi.*] Id est, *Ut cognosceret quid eo in loco fieri posset, quidve Jugurtha conaretur, an re et verbis idem esset.*

^c *Præsidium.*] Necessè fuit, ut sensus aperiretur, quod ellipticè à Sallustio dictum est, in interpretatione supplere.

^d *Commeatum.*] Certè, *commeatu*, sicuti Urfino, mihi quoque placeret.

^e *Promissâ.*] Itaque polliciti erant legati, se Jugurtham prodituros.

^f *Artibus.*] Dol s scilicet, quibus Aulum, aliosque in laqueis induxerat.

^g *Animi.*] Scilicet, non modò legatos, sed quosvis Metellus à Jugurthâ alienare quæsit.

xx. ^a tractu pari, ^b vastus ab naturâ, et humano cultu; sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens, vestitus oleastro ac myrtetis, aliisque generibus arborum, quæ humi ^c arido, atque arenoso gignuntur. ^d Media autem planities deserta, penuriâ aquæ, præter fluminis propinqua loca: Ea confita arbuſtis, pecore atque cultoribus frequentebantur. Igitur in eo colle, quem ^e transversò itinere porrectum docuimus, Jugurtha ^f extenuatâ suorum acie confedit: elephantis, et parti copiarum pedestrium Bomilcarem præfecit; eumque edocet, quæ ageret: ipse propior ^g montem cum omni equitatu, et peditibus delectis suos collocat; dein singulas turmas, et manipulos circueiens monet, atque obtestatur uti memores pristinæ virtutis, et victoriæ, sese, regnumque suum ab Romanorum avaritiâ defendant; cum his certamen fore, quos antea victos sub jugum miserint; ducem illis, non animum, mutatum; quæ ab imperatore ^h decuerint, omnia suis provisâ; locum superiorem: ⁱ uti prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus, manum confererent. Proinde parati, intentique essent, signo dato, Romanos invadere: illum diem aut omnes labores, et victorias confirmaturum, aut maximarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritum, uti quemque ob militare facinus pecuniâ, aut honore extulerat, commonefacere beneficii sui, et eum ipsum aliis ostentare; postremò, pro cuiusque ingenio pollicendo, minitendo, obtestando, alium alio modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hostium, monte degrediens cum exercitu ^j conspiciatur. Primò dubius,

INTERPRETATIO.

^a *Jugurtha monet milites se providisse suis ea omnia quæ decuerint provideri ab imperatore.*

NOTÆ.

^a *Tractu pari.*] Id est, tantum habens longitudinis, quantum à fluvio distabat.

^b *Vastus.*] Ubi nec arbores erant, nec frutices.

^c *Arido.*] Id est, ariditate, nam humi, quod postea in adverbium abiit, hic, more antiquo, pro Genitivo positum est.

^d *Media.*] Ille est, Spatium quod collem inter et flumen porrigebatur.

^e *Transverso.*] Intellige, iter colli subiectum fuisse ita ut Jugurtha ejusque exercitus transcurrentibus immineret.

^f *Extenuatâ.*] Intellige agmen in longitudinem porrectum. Les escadrons ni les bataillons, n'avoient pas de profondeur. Ita verò aciem instructam oportuit, ut, in angustiis, hostium in longum productos ordines, pluribus ex locis invaderet.

^g *Montem.*] Quâ scilicet Metello transitus erat: atque hinc vides eò insidias struxisse Jugurtham, ubi mons in collem desinebat.

^h *Uti.*] Ne ita accipias, quasi omnia quæ sequuntur effecta sint ejus quod dixit, locum superiorem suis provifum. Quæcumque enumerat commoda, seorsim sumenda sunt, ita ut, quod à Jugurtha prospectum fuerit, uti prudentes locorum cura imperitis certarent, securum sit. Ut sensus apertior esset, interpunctionem mutavi.

ⁱ *Conspiciatur.*] Passivè, quod rarum est. Ita Varro apud Priscianum, *Paupertas hæc non ita nutrita, ut nunc conspiciatur.*

quidnam insolita facies ostenderet (nam inter virgulta equi, Numidæque confederant, neque planè occultati humilitate arborum, et tamen ^a incerti quidnam esset, cum naturâ loci, tum ^b dolo ipsi, atque signa militaria, ^c obscurati) dein, brevi cognitis insidijs, paulisper agmen ^d constitit. Ibi ^e commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proximum hostis erat, triplicibus ^f subsidijs aciem instruxit; inter manipulos funditores, et sagittarios dispersit; equitatum omnem in ^g cornibus locat; ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem, sicut instruxerat, ^h transversis principiis in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietus, neque colle degredi animadvertit, veritus ex anni tempore, et inopiâ aquæ, ne siti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, et parte equitum, præmiserat ad flumen, ut locum castris antè caperet, exultans hostes crebro impetu, et transversis præliis iter suum remoratorios, et, quoniam armis diffiderent, ⁱ lassitudinem et sitim militum tentaturos. Dein ipse pro re, atque loco, ^j sicuti monte descenderat, paulatim procedere; Marium post ^k principia habere, ipse cum sinistræ alæ equitibus esse, qui in agmine ^l principes facti erant. At Jugurtha, ubi extremum agmen Metelli ^m primos suos prætergressum videt, præsidio quasi duum millium peditum montem occupat, quâ Metellus descenderat, ne fortè credentibus adversariis receptui, ac post munimento, foret; dein, repentè signo dato, hostis invadit. Numidæ alij postremo cedere: pars à sinistrâ, ac dextrâ ⁿ tentare: insensu ad-

INTERPRETATIO.

^a *Deinde intra breve tempus cognitis insidijs, paulisper exercitus iter suppressit.*

NOTÆ.

^a *Incerti.*] Intellige, delitescentium Numidarum eam fuisse speciem, ut nesciretur hominesne essent, an trunci, aut aliquid simile.

^b *Dolo.*] Eâ causâ pone arbores latitabant, ut incautus et imparatus Metelli exercitus illac transiret.

^c *Obscurati.*] Græca constructio, pro *Obscuratis signis militariibus*, aut *obscurata signa habentes*. Sic sæpius loquitur Horatius.

^d *Commutati.*] Gall. *Ayant changé l'ordonnance de l'aile droite.*

^e *Subsidijs.*] Milites erant qui pone alios subidentes, illis periclitantibus opem ferrent. Gall. *Des corps de réserve.*

^f *Cornibus.*] *Sur les ailes de l'Infanterie.*

^g *Transversis.*] Dissidens per hæc transversâ incedo: interim ita me expedito, Me-

tellus collem cum sequi nollet, ne Jugurthæ illac insidianti opportunus fieret; aciem in clypeum, seu ad sinistram, ut loquimur nos declinare jussit, adeoque in obliquum iter inflexit. *Il fit marcher son avant-garde de travers, s'étant détournée sur la gauche.*

^h *Lassitudinem.*] Id est, milites per lassitudinem et sitim.

ⁱ *Sicuti.*] Refertur ad *Paulatim*.

^k *Principia.*] *Dans l'Arrière garde.* In ultimo agmine.

^l *Principes.*] Id est, *primi*, hoc in loco.

^m *Primos.*] Non remotissimos intelligo, sed proximos, hoc est, eos qui primi transuentibus occurrebant.

ⁿ *Tentare.*] Illi eminens mililibus lacefebant.

esse, atque instare : omnibus locis Romanorum ordines conturbare : quorum etiam qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant, ludificati ^a incerto prœlio, ipsi ^a modò eminùs sauciabantur, neque contrà feriundi aut conferendi manum copia erat. Antè jam docti ab Jugurthâ equites, ubicumque Romanorum turma insequi cœperat, non confertim, neque in unum sese recipiebant ; sed alius aliò quàm maximè diverſi, ita numero ² priores, si à persequendo hostes deterere nequiverant, disiectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant : sin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerant : eò verò consueti Numidarum equi facilè inter virgulta evadere : nostros asperitas, et insolentia loci retinebat. Cæterùm facies totius negotii varia, incerta, fœda, atque miserabilis : dispersi à suis, pars cedere alii insequi : neque signa, neque ordines observare : ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare : arma, tela, equi, viri, hostes, cives permixti : nihil consilio neque imperio agi : fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cùm etiam tùm eventus in incerto erat. Denique omnibus labore, et æstu languidis, Metellas, ubi videt Numidas minùs instare, paullatim milites in unum conducit ; ordines restituit, et cohortes ^b legionarias quatuor adversum pedites hostium collocat. ^c Eorum magna pars superioribus locis sessa confederat. Simul ³ orare, hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hostes fugientes vincere : neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quò cedentes tenderent : in armis omnia firi. Sed nunc Jugurtha quidem intereà quietus erat : circuire, hortari, renovare prœlium, et ipse cum delectis tentare omnia : subvenire suis, hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminùs pugnando, ^d retinere. Eo modo duo imperatores, ^e summi viri, inter se certabant : ipsi pares, cæterùm opibus disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus adversus : Jugurthæ alia omnia, præter milites, opportuna. Denique Romani, ubi intelligunt neque sibi profugium esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri, (jam diei vesper erat) ⁴ adverso colle, sicuti

INTERPRETATIO.

^a *Ipsi tantum eminùs sauciabantur, et vulnerabantur.*

² *Ita, cum essent plures numero, si nequiverant deterere hostes à persequendo, circumveniebant eos disiectos à tergo aut lateribus.*

³ *Simul Metellus orare, hortari milites, ne deficerent, neve paterentur hostes, qui fugiebant, vincere.*

⁴ *Romani in adversum collem, sicuti præceptum erat, evadunt.*

NOTÆ.

^a *Incerto.]* Quia Numidæ non stabant, sed accedebant, et recedebant. *Ils ne s. ba-*
toient pas ce pied ferme.

^b *Legionarias.]* Ut distinguantur ab auxiliariis.

^c *Eorum.]* Numidarum.

^d *Retinere.]* Ne scilicet dubiis et cedentibus opem ferrent.

^e *Summi.]* Omnino summi, et à quibus plurima quique discere queat.

præceptum fuerat, evadunt. Amisso ^a loco Numidæ fusi, fugatique, pauci interiëre, plerisque velocitas, et regio ^b hostibus ignara, tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, et parti copiarum pedestrium præfectum ab Jugurthâ suprâ diximus, ubi eum Rutilius prætergressus est, paulatim suos in æquum locum deducit: ac, dum legatus ad flumen, quò præmissus erat, festinans pergit, ^c quietus, uti res postulabat, aciem exornat: neque remittit, quid ubique hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium confedissee jam, et animo vacuum accepit, simulquë ex Jugurthæ prælio clamorem augeri, veritus ne legatus cognitâ re, laborantibus suis auxilio foret, aciem, quam, diffidens virtuti militum, ^d arte statuerat, quò hostium ^e itineri officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii castra præcedit. Romani ex improvviso pulveris vim magnam animadvertunt. Nam prospectum ager arbutis confitus prohibebat. Et primò rati humum aridam vento agitari: post, ubi æquabilem manere, et sicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident: cognitâ ^f re, properantes arma capiunt, ac pro castris, sicut imperabatur, consistunt. Dein, ubi propius ventum est, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo ^g remorati, dum in elephantis auxilium putant, postquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disiectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quæ jam aderet, auxilio integri abeunt. Elephantis quatuor capti, reliqui omnes numero ^h quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque ⁱ opere castrorum et prælio fessi, lassique erant, tamen, quòd Metellus amplius opinione morabatur, instructi, ^j intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patiebatur. Ac primò obscurâ nocte, postquam haud procul ^k inter se erant, strepitu, veluti hostes advenirent, alteri apud alteros formidinem simul, et tumultum facere, et penè imprudentiâ ^l admissum facinus miserabile, ni utrimque præ-

INTERPRETATIO.

^a *Et, dum Rutilius legatus properat ad flumen, quò præmissus erat, Bomilcar per otium aciem instruit, uti res postulabat.* ^b *Porrige latius aciem, quam instruxerat densis ordinibus, diffidens virtuti militum.*

NOTÆ.

^a *Loco.*] Colle, scilicet.

^b *Hostibus.*] Romanis.

^c *Itineri.*] Si nimirum Metello auxilium adferre voluissent.

^d *Re.*] Exercitum, scilicet, adventare.

^e *Remorati.*] *Ille ne frenet ferme que, &c.*

^f *Quadraginta.*] In quibusdam, triginta tantum numerantur.

^g *Opere.*] Scilicet castra munierant.

^h *Intentique.*] Hiuc videas quales fuerint Romani.

ⁱ *Inter se.*] De Romanis loquitur, quorum alii cum Metello, alii cum Rutilio erant.

^k *Admissum.*] Ut, scilicet, Romani invicem pugnarent.

missi equites rem exploravissent. Igitur pro metu repente gaudium exortum, milites alius alium læti appellant; acta edocent, atque audiunt: sua quisque fortia facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita sese habent: in victoriâ vel ignavis gloriari licet: adversæ res etiam bonos ^a detrectant. Metellus in iisdem castris quatruiduo moratus, saucios cum curâ reficit: meritos in præliis more militiæ ^a donat, universos in concione laudat, atque agit gratias; hortatur, ad cætera, quæ levia sunt, parem animum gerant: pro victoriâ satis jam pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim ^b transfugas, et alios opportunos, ^a Jugurtha ubi gentium, aut quid agitare, cum paucisne esset, an exercitum haberet, uti se victus gereret, exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa, et naturâ munita receperat; ibique cogebat exercitum numero hominum ampliore sed ^c hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id eâ gratiâ eveniebat, quod præter equites regio nemo omnium Numidarum ex fugâ regem sequitur. Quò cujusque animus fert, eò discedunt. Neque id flagitium militiæ ducitur: ^d ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam ^e tum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine ^f geri non posset: præterea ^g iniquum certamen sibi cum hostibus: minore detrimento illos vinci, quam suos vincere: statuit non præliis, neque acie, sed alio more, bellum gerendum: Itaque in loca Numidiæ opulentissima pergit; agros vastat, multa castella, oppida, temerè munita, aut sine præsidio, capiti, incenditque; puberes interfici jubet: alia omnia militum præda esse. Eâ formidine multi mortales Romanis dediti ^h obfides frumentum, et alia, quæ usui forent, affatim præbita:

INTERPRETATIO.

^a *Res adversæ etiam bonorum existimationem violent.*

^a *Tamen interim Metellus misit transfugas et alios opportunos exploratum, ubi gentium Jugurtha.*

ageret, aut quid agitare, cum paucisne esset, an exercitum haberet, quomodo se gereret postquam victus esset.

NOTÆ.

^a *Donat.*] Coronis, armillis, hastis, et id genus aliis.

^b *Transfugas.*] Valdè illi sunt opportuni, quia maximè fideles esse coguntur: interim videndum ne iis dolis capiamur, quos in hostes parare videntur.

^c *Hebetem.*] Hebes dicitur cujus obtusa est acies. Hic itaque exercitus intelligitur ad belli munia ineptus, *Des gens mal aguerris.*

^d *Ita.*] Iis respondet qui pravam consuetudinem mirabuntur. Ejus nimirum vis est tanta, ut pro alterâ lege sumatur.

^e *Tum.*] Postquam profectus fuisset.

^f *Geri.*] Ille enim sylvis et desertis locis pelli non poterat.

^g *Iniquum.*] Multis de causis tale erat: nam Jugurthæ loca perspecta; nisi opportuna essent, non pugnabat; victus, aciem instaurare poterat; &c. Hæc omnia Metello adversa erant.

^h *Obfides.*] Ut, scilicet, de eorum fide certi essent.

abicumque res postulabat, præsidium impositum. Quæ negotia multo magis, quàm proelium malè pugnatum ab suis, regem terrebant. Quippe cujus spes omnis in fugâ sita erat, sequi cogebatur, et qui, sua loca defendere nequiverat, ¹ in alienis bellum gerere. Tamen ² ex inopiâ, quod optimum videbatur, consilium capit: exercitum plerumque in iisdem locis operiri jubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur; nocturnis et aviis itineribus ignoratus, Romanos palantes repentè aggreditur. ³ Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: et Numidæ, priùs quàm ex castris subveniretur sicuti iussi erant, in proximos colles discedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum, cognitis Metelli rebus: uti seque, et exercitum more majorum gereret; in adverso loco victor tamen virtute fuisset; hostium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex Auli socordiâ, spem salutis in solitudine, aut fugâ, ⁴ coegisset habere. Itaque senatus, ob eâ feliciter acta, diis immortalibus supplicia decernere: civitas trepida antea, et sollicita de belli eventu, læta ⁵ agere: de Metello fama præclara esse. Igitur eò intentior ad victoriam niti: omnibus modis festinare: ⁶ cavere tamen necubi hosti ⁷ opportunus fieret: ⁸ meminisse post gloriam invidiam sequi. Ita, quo clarius, eo magis anxius erat: neque post insidias Jugurthæ effuso exercitu prædari; ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes eum omni equitatu præsidium agitabant: exercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat: sed igni magis, quàm præda, ager vastabatur. Duobus locis haud longè inter se castra faciebant. Ubi vi- opus erat, cuncti aderant: cæterum, quò ⁹ fuga, atque formido, latius cresceret, diverſi agebant. Eo tempore Jugurtha per colles se-

INTERPRETATIO.

¹ Quippe Jugurtha, cujus spes omnis in fuga siti erat, cogebatur sequi hostem; et, qui sua loca defendere nequiverat, cogebatur gerere bellum in alienis.

² Tamen, in afflictis rebus, capit optimum consilium quod videbatur.

³ Cognito etiam quomodo cogisset Jugurtham gloriabundum ex Auli socordiâ habere spem salutis in desertis et fugâ.

⁴ Urbs antea trepida et sollicita de belli eventu, in lætitiâ degebat.

⁵ Cavebat tamen ne alicubi occasiorem præberet hosti opportune suos invadendi.

⁶ Meminisse. Utinam viris magnis hæc eadem quæ Metello semper oberfarentur; multos enim sua virtus perdidit, in invidiæ foveas incidentes, illam dum sequuntur.

⁷ Fuga. Maximi est momenti in bello, latè incolas terrere et fugare.

NOTÆ.

^a In alienis.] Iis, scilicet, quæ Metellus expugnaverat. Cogebatur autem Jugurtha Metellum sequi, ne ille postquam omnes urbes sub potestate coegisset, ipso regno spoliatus inveniretur.

^b Eorum.] Romanorum huc illuc prædæ et commeatuum causâ divigantium.

^c Cavere.] Securitas enim mater est doloris.

qui : tempus, aut * locum pugnae quaerere : quâ venturum hostem audierat, pabulum et aquarum fontes, quorum penuria erat, ^a corrumpere : modò se Metello, interdum Mario ostendere : postremos in agmine tentare, ac statim in colles regredi : rursus aliis, post aliis minitari : neque praelium facere, neque otium pati : tantummodo hostem ab incepto ^b retinere. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt, neque ab hoste copiam pugnandi fieri ; urbem magnam, et in eâ parte, quâ sita erat, arcem regni, nomine ^c Zamam, statuit oppugnare : ratus id quod negotium poscebat, Jugurtham laborantibus suis auxilio venturum, ibique praelium fore. At ille, quæ parabantur, à perfugis edoctus, ^d magnis itineribus Metellum antevenit : oppidanos hortatur moenia defendant, additis auxilio perfugis : quod genus ex copiis regis quia fallere ^e nequibat, firmissimum erat. Præterea pollicetur, in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus, in loca quàm maximè occulta discedit ; ac paulò post cognoscit, Marium ^f ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus ^g Siccam missum : quod oppidum primum omnium, post malam pugnam ab rege defecerat. Eò cum delectis equitibus noctu pergit, et jam egredientibus Romanis ^h in portâ pugnam facit : simul magnâ voce Siccenses hortatur, uti cohortes ab tergo circumveniant : fortunam illis præclari facinoris casum dare : si id fecerint, postea sese in regno, illos in libertate, sine metu ætatem acturos : ac si Marius signa ⁱ inferre, atque evadere oppido ^j properavisset, profectò cuncti, aut magna pars Siccensium, fidem mutavissent : tantâ mobilitate sese Numidæ gerunt. Sed milites Jugurthini paulisper ab rege sustentati, postquam majore vi hostes urgent, paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamam pervenit. Id oppidum, in campo situm, magis ^k opere, quàm naturâ munitum erat ; nullius idoneæ rei

INTERPRETATIO.

ⁱ *Et nisi Marius properavisset : magna pars Siccensium fidem mutavisset.*
inferre signa in hostem, atque evadere oppida, præfectò cuncti, aut

NOTÆ.

* Locum.] Opportunum, intellige.

^a Corrumpere.] Veneno, scilicet.

^b Retinere.] Ut tempus lucrifaceret, morâque Metelli exercitum conficeret.

^c Zamam.] A Carthagine quinque dierum itinere, versùs occidentem, disitam eam fuisse volunt.

^d Magnis.] Gall. dicimus, *A grandes journées.*

^e Nequibat.] Non equidem, si verè transfuga fuerint ; quia ab iis certò puniuntur quos deseruerunt, si in manus venerint, interim cautè cum his versandum.

^f Ex itinere.] Gall. dicemus, *Qu'on*

avoit détaché Marius pendant la marche.

^g Siccam.] Vocatur et Sicca Veneria, aut Veneria, item Veneria simpliciter. Prior est Carthaginem quàm Zama.

^h In portâ.] Siccæ urbis scilicet.

ⁱ Properavisset.] Nimirum Marius injuriæ opportunus fuisset, si in urbe remansisset, ubi vel mulieres de fenestris praelium facere potuissent : verum, cum oppidani rebellandi occasionem non haberent, in fide persiste-

^k Opere.] Gall. dicemus, *Elle étoit plus forte par les travaux qu'on y avoit faits, que par son assiette.*

egens : armis virisque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit : legatis imperat, ubi quisque curaret. Dein, signo dato, undique simul clamor ingens oritur : neque ea res Numidas terret : infensi intentique sine tumultu manent : prælium incipitur. Romani pro ingenio quisque, pars eminus ^a glande, aut lapidibus pugnare : ^b evadere alii, alii succedere, ac murum modò ^c suffodere, modò scalis aggredi, cupere prælium ^d manibus facere. Contrà ea oppidani in proximos saxa volvere, fudes, pila, præterea pice et sulphure tædam ^e mistam, ardentia mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manserant, timor animi fatis muniverat. Nam plerosque jacula, ^d tormentis aut manu emissa, vulnerabant ; parique periculo, sed ^e famâ impari, boni atque ignavi erant. Dum apud Zamam sic certatur, Jugurtha ex improvviso castra hostium cum magnâ manu invadit : remissis, qui in præsidio erant, et omnia magis, quàm prælium, expectantibus, ^f portam irrumpit. At nostri, repentino motu perculsi, sibi quisque pro moribus consulunt : alii fugere, alii arma capere : magna pars vulnerati, aut occisi. Cæterùm ex omni multitudine non ampliùs quadragintâ memores ^g nominis Romani, grege factò locum capere paulò, quàm alii, editiorem : neque inde maximâ vi depelli quiverunt : sed tela eminùs missa remittere, pauci ^h in pluribus minùs frustrati : sin Numidæ propiùs accessissent, ibi verò virtutem ostendere, et eos maximâ vi cedere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cùm acerrimè rem gereret, clamorem et tumultum hostilem à tergo accepit : dein, converso equo, animadvertit fugam ad se vorsum fieri, quæ res indicat popularis esse. Igitur equitatum omnem ad castra properè mittit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum ; eumque lacrimans, per amicitiam, perque rempubl. obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hostes inultos abire sinat.

INTERPRETATIO.

^a Cupiebant cominùs pugnare. ² Mittebant præterea tædas et manus conserere. pice et sulphure obducias.

NOTÆ.

^a Glande.] Plumbum erat in glandis modum effictum, quod fundis jaciebatur.

^b Evadere.] Scilicet, qui labore fessi, aut ab hostibus vulnerati sunt, secedunt ; alii in eorum locum succedunt.

^c Suffodere.] Ut eum dejicerent et diruerent.

^d Tormentis.] Machinæ erant, quibus magnâ vi lapides, et id genus, in hostem ruebant.

^e Famâ.] Videlicet, non ii laudantur, qui in latibulis, vel fugientes, inhonesta vulnera accipiunt.

^f Portam.] Castrorum, scilicet, alteram ; nam quatuor erant.

^g Nominis.] Id est, Gloria nominis Romani.

^h In pluribus.] Id est, Cùm pauci Romani in plures Numidas tela mitterent singulis jacibus aliquem attingebant.

Ille brevī mandata efficit. At Jugurtha ^a munimento castrorum impeditus, cū alii super vallum præcipitarentur, alii in ^b angustiis ipsi sibi ^c properantes officerent, multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus, infecto negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu revertitur. Igitur postero die, prius quā ad oppugnandum egredere-
 tur, equitatum omnem in eā parte, quā regis adventus erat, ^d pro castris agitare jubet: portas, et proxima loca tribunis dispergit: dein ipse pergit ad oppidum, atque, uti superiore die, murum aggreditur. Interim Jugurtha ex occulto repente nostros invadit. Qui in primo locati fuerant, paulisper territi perturbantur: reliqui citò subveniunt. Neque diutius Numidæ resistere quivissent, ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti, non ut equestri prælio solet, sequi, dein cedere; sed ^e adversis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis peditibus suis, hostis, ^f penè victos dare. Eodem tempore apud Zamam magnā vi certabatur. Ubi quisque legatus, aut tribunus curabat, eò acerrimè niti, neque alius in alio magis, quā in sese, spem habere: pariterque oppidani agere, pugnare, aut parare omnibus locis: avidius alteri alteros sauciare, quā semet tegere. Clamor permixtus, hortatione, lætitiā, gemitu: item strepitus armorum, ad cælum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defensas-
 bant, ubi hostes paululum modò pugnam remiserant; intenti prælium equestre prospectabant. Eos, uti quæque Jugurthæ res erant, lætos modò, modò pavidos animadverteres: ac, sicuti audiri à suis, aut cerni possent: monere alii, alii hortari, aut manu significare, aut ^f niti corporibus: hūc et illūc, quasi vitabundi, aut jacentes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum est, (nam is in eā parte curabat) consulto lenius agere, ac diffidentiam rei simulare: pati Numidas sine tumultu, regis prælium visere. Ita, illis studio suorum

INTERPRETATIO.

^a *Jubet omnem equitatum manere ante castra, in eā parte, quā rex adventare poterat.*

^b *In hanc et illam partem movebant corpus, quasi vitare, aut jacere, tela debuissent.*

NOTÆ.

^a *Munimento.*] Vallo, fossā, &c.

^b *Angustis.*] Portarum, scilicet.

^c *Properantes.*] Ita evenit: dum multi in locis angustis sese invicem pulsant et premunt, vix unus et alter egreditur.

^d *Adversis.*] Non illi, ut tolet, circumactis, (*en caracclant*) sed rectā in hostem concitatis equis, pugnabant, ut scilicet, introrumperent et pervaderent.

^e *Penè.*] Certè difficile erat Romanis, simul Numidis peditibus et equitibus resistere, postquam sua acies turbata esset.

^f *Niti.*] Sic solemus, quando, quempiam videmus laborantem, qui res nostras tuetur: eo ferè modo membra et nervi nostri moventur, ac si res ipsas nosmet exqueremus, mur,

^a adstrictis, repente magnâ vi murum aggreditur; et jam scalis ^a egressi milites propè summa ceperant, cum oppidani concurrunt; lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Nostri primò resistere: dein, ubi unæ, atque alteræ scalæ comminutæ, qui superfeterant afflicti sunt; cæteri, quo quisque modo potuere, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. Deinde utrimque prælium nox diremit. Metellus postquam videt frustra inceptum, neque oppidum capi, neque Jugurtham, nisi ex insidiis, aut ³ suo loco pugnam facere; et jam æstatem exactam esse, ab Zamâ discedit: et in iis urbibus, quæ ad sese defecerant, satisque munitæ loco, aut mœnibus erant, præsidia imponit. Cæterum exercitum in provinciam, quæ proxima est Numidiæ, hiemandi gratiâ collocat. Neque id tempus ex ^a aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit; sed, quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere, et eorum ^b perficiâ pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurthâ fuerat, et inde clam, ^c vadibus datis, de Massivæ nece iudicium fugerat; quod ⁴ ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primò efficit, ut ad se colloquendi gratiâ occultus veniat: dein fide datâ, si Jugurtham vivum, aut necatum sibi tradidisset; fore, ut illi senatûs impunitatem, et ^d sua omnia concederet. Facile Numidæ persuadet, cum ingenio infido, tum metuenti, ne, si pax cum Romanis fieret, ipse per ^e conditiones ad supplicium traderetur. Is, ubi primùm opportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miserantem fortunas suas ac-

INTERPRETATIO.

^a Ita dum illi anxie occupati erant, affectu quo tenebantur erga suos, repente magnâ vi Marius murum aggreditur.

^b Et milites, qui cum scalis advenerant, jam ferè ad murorum cacumen pervenerant.

³ Postquam Metellus videt illud, quod incæperat, frustra incæptum fuisse; neque oppidum capi, neque Jugurtham pugnare nisi ex

insidiis, aut loco ipsi opportuno, et jam æstatem exactam esse, Zamâ discedit: et in iis urbibus imponit præsidia, quæ in suam fidem venerant, et loco, aut mœnibus satis munitæ erant.

⁴ Quia Jugurtham fallere facillimè Bomilcar poterat, ex maximâ amicitia, eum Metellus multis pollicitationibus aggreditur.

NOTÆ.

^a Aliorum.] Imperatorum scilicet, Aulipata.

^b Perfidiâ.] Videant proditores num facta nomen placeat: etiam apud illos qui eâ utuntur, eorum ars perfidia vocatur: imò illis sunt detestabiles et execrandi, quandoquidem seipso, et fidem, ante omnia vendunt.

^c Vadibus.] Ideò istud addidit, ne culmirum videatur, quod effugere ille potuerit.

^d Sua.] Id est, quæcumque bona Bomilcar possidebat.

^e Conditiones.] Id est, Ne inter alias pacis conditiones hæc quoque esset, ut Bomilcar ad supplicium à Jugurthâ traderetur.

cedit: moenit, atque lacrimans obtestatur, ut aliquando sibi liberisque, et genti Numidarum optimè merenti, provideat: omnibus proeliis sese victos: agrum vastatum: multos mortales captos, occisos: regniopes comminutas esse: satis sæpè jam et virtutem militum, et fortunam tentatam; ^a caveat, ne, illo cunctante, Numidæ sibi consulant. His atque talibus aliis ad deditiōem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac ^b sine ullâ pactione sese, regnumque suum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos senatorii ordinis ex hibernis accersiri jubet: eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more majorum, ex consilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti ^c pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum, et armorum aliquantum. Quæ postquam sine morâ facta sunt, jubet per fugas omnes victos adduci. Eorum magna pars, uti justum erat, adducti, pauci, cum primùm deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, virisque, et pecuniâ spoliatus est, cum ipse ad ^d imperandum ^e Tisfidium vocaretur, rursus cœpit ^f flectere animum suum, et ex malâ conscientia digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem consumptis, cum modò tædio rerum adversarum omnia bello potiora duceret; interdum secum ipse reputaret, quàm gravis casus in servitium ex regno foret; multis, magnisque ^g præfidiis nequicquam perditis, de integro bellum sumit. Et Romæ senatus, de provinciis consultus, Numidiam Metello decreverat. Per idem tempus ^h Uticæ fortè C. Mario, per hostias diis supplicanti, magna, atque mirabilia portendi haruspex dixerat: proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret: fortunam quàm sæpissime experiretur; cuncta prosperè eventura. At illum jam antea consulatûs ingens cupido exagitabat, ad quem capiundum, ⁱ præter vetustatem familiæ, alia omnia abundè erant: industria, probitas, militiæ magna scientia, animûs ^j belli ingens.

INTERPRETATIO.

^a *Omnia erant abundè, si excipias vetustatem familiæ.*

NOTÆ.

^a *Caveat.*] Vides ab improbo proditore, ne cavere quidem potuisse omnium perfidorum perfidiosissimam; illumque, alterum, de more, eum quam avetere videbatur, sicam in pectus defixisse.

^b *Sine ullâ.*] Illud est quod dicimus, *A Discretion.*

^c *Pondo.*] Quod Gallicè dicimus *un marc d'argent*, octo tantum continet uncias, pondo quatuordecim.

^d *Imperandum.*] Passivè, id est, ut imper-

raretur: ita loquutos esse veteres probat Servius in Virgilium.

^e *Tisfidium.*] Inter Carthaginem et Uticam sitam fuisse voluit.

^f *Flectere.*] Id est, pedem referre, et ab institutâ deditiōe animum revocare.

^g *Præfidiis.*] Argento, videlicet, Elephantis, Armis, Equis, &c.

^h *Uticæ.*] Jam satis nota, non longè à Carthagine, versus occidentem.

ⁱ *Belli.*] Adverbialiter, sicut *domi*.

domi modicus, lubricis et divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, omnem pueritiam ^a Arpini altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, stipendiis faciundis, non Græcâ facundiâ, neque urbanis ^b munditiis sese exercuit: ita inter artes bonas ^c integrum ingenium brevî adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum à populo petit, plerisque faciem ejus ignorantibus, facili, ^d notus, per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu, alium post alium sibi peperit: semperque in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is ^e ad id locorum talis vir (nam postea ambitione præceps datus est) consulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magistratus plebes, consulatum nobilitas inter se ^f per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, et quasi pollutus haberetur. Igitur, ubi Marius haruspici dicta eodem intendere videt, quò cupido animi hortabatur, ab Metello ^g petundi gratiâ missionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ^h superabant, tamen inerat contemptor animus, et superbia, ⁱ commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus in solitâ re, mirari ejus consilium, et quasi per amicitiam monere, ne tam ^j prava inciperet, neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere:

INTERPRETATIO.

^a Ita ingenium incorruptum brevî adolevit inter artes bonas.

^b Ergo, ubi primum petit tribunatum militum à populo, quamquam plerique ignorarent faciem ejus, cognitus tamen virtute bellicâ, declaratur facili tribunus per omnes tribus.

^c Tamen vir ille, ad id usque

tempus acedò clarus, (nam postea ambitione planè corruptus est) non audebat appetere consulatum.

^d Cui, (quamvis virtutem, gloriam, atque alia, quæ boni desiderare debent, assatum haberet,) tamen inerat animus contemptor, et superbia, quæ nunc vitium commune nobilitatis.

NOTÆ.

^a Arpini.] Arpinum urbs fuit Hirpinorum in Samnitibus, ad Lirum fluvium, patria etiam Ciceronis.

^b Munditiis.] Colanerie, Politeff.

^c Per manus.] Proverbialis locutio, Gall. dicimus, *de main en main*. Patres quasi ex compacto successivè consulatum administrabant, mutuatque sibi ad eum obtinendum operas invicem præbebant.

^d Petundi.] Consulatum, scilicet. Dixit Metello se ideo missionem rogare, ut ad petendum consulatum Romam proficisceretur.

^e Commune.] Eâ re præceps pleraque ruit nobilitas; vixque aliter inter homines eve-

nire potest. Itaque caveant qui verè nobiles, aut boni cives esse volent.

^f Prava.] Loquitur de petitione consulatus. Quis verò cui modò virile ingenium sit, tantam injuriam tolerare queat, ut non ii virtutis laudibus et præmiis, fruantur, qui virtute ornati sunt, sed qui ejus qualicumque à majoribus insignia habuerunt? Necessariò intereundum est illi reipublicæ, in quâ virtuti sua merces detrahitur; atque illi nobiles soli et deserti tandem vivere coguntur, qui aditum, per quem patres sui, qui mortui sunt, eos ad gloriam evexere, alijs occidunt.

postremò caveret id petere à populo Rom. quod illi jure negaretur. Postquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; respondit, ubi primùm potuisset per negotia publica, ^a facturum sese, quæ peteret. Ac postea sæpius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis maturè illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore ^b contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cùm ^c pro honore, quem affectabat, ^d tum contra Metellum, vehementer accenderat. Ità cupidine, atque irâ, pessimis consultoribus, grassari: neque factò ullo, neque dictò abstinere, quod modò ^e ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis præerat, ^f laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticæ erat, ^g criminosè simul et ^h magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitûs sibi permetteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consultò ⁱ trahi, quòd homo ^l inanis, et superbix regiæ, imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eò ^k firmiora videbantur, quòd diuturnitate belli res familiares corruerant, et ^l animo cupienti nihil satis festinatur. Erat præterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gauda, Manastabalis filius, Masinissæ nepos, quem Micipsa testamento hæredem ^m secundum scripserat; morbis confectus, et ob

INTERPRETATIO.

^a Marius hæc dicebat, *Dimidia pars exercitûs sibi permetteretur, paucis diebus se habiturum Jugurtham in catenis; bellum de industriâ ab imperatore Metello prolongari, quia ille homo inanis, et plenus superbix regiæ, nimum imperio gauderet.*

NOTÆ.

^a *Facturum.*] Loquitur de Marii missione.

^b *Contubernio.*] Contubernium. Gall. dicemus, *une tente*. Figuratè verb, hoc in loco significat, Metelli filium admodum adolescentem tunc temporis sub patre militiam didicisse.

^c *Pro honore.*] Intellige, eò vehementiùs Marium honorem concupivisse, quòd obices objicerentur.

^d *Tum.*] Nota vim istius voculæ, quæ post *cum* significationem augeat: quamquam enim hic propè idem est animi motus ac superior; nam fieri nequit, ut quis bonum aliquid summo cum studio persequatur; quin idem, si possit, omnia impedimenta removeat; attamen maximus est animi impetus contra id quod primò obitare videtur. Atque hinc, qui vult, multa documenta petere poterit.

^e *Ambitiosum.*] Id est, quod ad favorem et benevolentiam captandam comparatum esset. Aliiter alibi sumitur.

^f *Laxiore.*] Non omnia à militibus ex militari disciplinâ exigebat.

^g *Criminosè.*] Contrà Metellum, scilicet; quòd apertè postea dicitur.

^h *Magnificè.*] Pro se, prout explicat proximis verbis.

ⁱ *Inanis.*] Gall. dicimus, *un homme vain*. Is est qui speciem ostentat earum rerum, quarum corpus non habet.

^k *Firmiora.*] Id est, *Veritati magis consentanea, et firmius probata*.

^l *Animo.*] Dicit negotiatorum impatientiam et desiderium causam fuisse partem, ut ii crederent bellum severa à Metello tractum fuisse.

^m *Secundum.*] Id est, *Qui hereditatem adiret, si absque omni hærede filii morerentur.*

eam causam mente paululum ^a imminutâ. Cui Metellus petenti, more regum, uti sellam ^b juxta poneret, item postea ^c custodiæ causâ turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: ^d honorem, quod eorum modò foret, quos populus R. reges appellavisset: præsidium, quod contumeliosum in ^e eos foret, si equites Romani, satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atque hortatur, uti contumeliarum in imperatorem ^f cum suo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parùm valido ^g secundâ oratione extollit: ^h illum regem, virum ingentem, Masinissæ nepotem esse: si Jugurtha captus, aut occisus foret, imperium Numidiæ sine morâ habiturum: id ad id maturè posse evenire, si ipse consul ad id bellum missus foret. Itaque et illum, et equites Romanos, milites, et negotiatores, alios ⁱ ipse, plerisque pacis spes impellit, uti Romam ad suos necessarios asperè in Metellum de bello scribant; Marium imperatorem poscant. Sic ^j illi à multis mortalibus ^k honestissimâ suffragatione consulatus petebatur. Simul eâ tempestate plebes, nobilitate fusa per legem ^l Maniliam, novos extollebat. Ira Mario cuncta procedere. Interim Jugurtha, postquam, omisâ deditione, bellum incipit, cum magnâ curâ parare omnia, festinare, cogere exercitum: civitates, quæ ab se defecerant, formidine, aut ostentando præmia ^m affectare: communire suos locos: arma, tela aliaque, quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: ⁿ servitia Romanorum allicere, et eos ipsos, qui in præfidiis

INTERPRETATIO.

^a Cui Gaudæ petenti, uti poneret sellam juxta Metellum, sicuti reges ponere consueverant, item petenti postea turmam equitum Romanorum, custodiæ causâ, Metellus utrumque negaverat.

^b Metellus negaverat honorem, quod is honor esset tantum eorum, quos P. Romanus appellavisset reges; præsidium negaverat, quod id contumeliosum esset in equites Romanos, si ii traderentur, ut essent satellites Numidæ.

^c Inflatur oratione favente hominem qui animo erat imbecilli ex morbis.

^d Marius Gaudæ dicit, Illum esse regem, &c.

^e Sic consulatus petebatur illi (Mario) à multis mortalibus honestissimâ suffragandi ratione.

^f Conabatur recipere formidine, aut ostentando præmia, civitates quæ ab se defecerant.

^g Allicebat servos Romanorum.

NOTÆ.

^a Imminutâ.] Idem est quod dicit postea, fuisse eum animo parum valido. Gall. dici-mus, Un imbecille.

^b Custodiæ.] Pour se garder.

^c Eas.] Romanos. Sed substantivo præpositum est pronomen, ut major sit indignitas, quò propius equites Numidæ conjunguntur.

^d Cum suo auxilio.] Videtur Sallustius de industria incultum Marii stilum cepisse.

Hoc verò dicebat Gaudæ, Niteretur auxilio quod ipsi præstaret, dum injurias cum Metello expostularet.

^e Ipse.] Auctoritate et favore, quo apud ipsos valebat.

^f Honestissimâ.] Omnino; siquidem non ipse petere, sed ipsi magistratus ultro con-ferri videbatur.

^g Maniliam.] De quâ suprâ.

erant, pecuniâ tentare: prorsus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quò Metellus initio, Jugurthâ^a pacificante, præsidium imposuerat, fatigati regis supplicis, neque antea^a voluntatē alienatū, principes civitatis inter se conjurant: (nam vulgus; uti plerumque solet, et maximè Numidarum ingenio mobili, seditiosum, atque^b discordiosum, erat cupidum novarum rerum, quieti et otio adversum) dein, compositis inter se rebus, in diem tertium^c constituunt, quòd is festus celebratusque per omnem Africam, ludum, et lasciviam magis, quàm formidinem, ostentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunosque militares, et ipsum præfectum oppidi L. Turpiliū Silanum, alius alium domos suas invitant; eos omnes, præter Turpiliū, inter epulas obruncant: postea milites palantes, inermes, quippe in^d tali die, ac sine imperio, aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii^e studio talium rerum incitati, quis, acta, consiliumque ignorantibus, tumultus ipse, et res novæ satis placebant. Romani milites, improvise metu, incerti ignarique quid potissimum facerent: ² trepidare ad arcem oppidi, ubi signa, et scuta erant: præsidium hostium, portæ antè clausæ fugam prohibebant: ad hoc mulieres, puerique³ pro tectis ædificiorum faxa, et alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri^f anceps malum, neque à fortissimis^g infirmissimo generi resisti posse: juxta boni, malique, strenui, et imbelles, inulti obruncati. In eâ tantâ asperitate, sævissimis Numidis, et oppido undique clauso, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id misericordiæ hospitis, an pactione, an casu ita evenerit, parum comperimus; ⁴ nisi, quia illi in tanto malo turpis vita integrâ famâ potior

INTERPRETATIO.

- ¹ *Dum Jugurtha paci studeret.* nem, saxa et alia, quæ locus præbebat.
² *Romani festinantur et tumultuos accurrunt ad arcem oppidi.* ⁴ *Sed videtur improbus et instabilis, quia in tanto malo, ille pluris fecit turpem vitam, quam famam inviolatam.*
³ *Mulieres et pueri, stantes pro tectis ædificiorum mittebant certatim, et quasi per æmulationem.*

NOTÆ.

^a *Voluntate.*] Gall. *d'Inclination.* Inviti Metello parebant.

^b *Discordiosum.*] Vox Sallustio peculiaris, nisi fortè ex veteribus desumpta est.

^c *Constituunt.*] Gall. *Ils marqueront le jour de l'exécution.* Diem assignant, quo præsidarios milites jugularent.

^d *Tali.*] Quo se jucunditati dabant.

^e *Studio.*] Quia eadem et mutationes amabant. Cæterum ex hoc loco videant rerum publicarum moderatores, quanti fa-

piensis illius sententia æstimanda sit, qui principiis obstandum esse voluit. Principiis et principibus occurrendum est, nam postquam latè grassata est seditio, frustra furenti multitudini ea fræna injicias, quibus paucos regere nesciveris.

^f *Anceps.*] Seu pugnare, seu fugere malent.

^g *Infirmissimo.*] Mulieribus, scilicet, et pueris.

fuit, improbus.^a instabilisque videtur. Metellus, postquam de rebus Vaccae actis comperit, ^b paulisper, mœstus è conspectu abijt : dein, ubi ira, et ægritudo permixta sunt, cum maximâ curâ ultum ire iniurias festinat. Legionem, cum quâ hiemabat, et quàm plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit; et ^c postera die, circiter horam ^d tertiam, pervenit in quamdam planitiem, locis paulò superioribus circumventam. Ibi milites fessos itineris magnitudine, et jam abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non ampliùs mille passuum abesse : decere illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibus suis, viris fortissimis, atque miserimis, pœnas caperent. Præterea ^e prædam benignè ostentat. Sic animis eorum arrectis, equites in ^f primo latere, pedites quàm arctissimè ire, et signa occultare jubet. Vaccenses ubi animadvertère ad se versum exercitum pergere, primò, uti res erant, Metellum esse ratì, portas clausère ; dein, ubi neque agros vastari, et eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, ^g rursus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repente signo dato, alii vulgum ^h effusum oppido cædere : alii ad portas festinare : pars turre capere : ira, atque spes prædæ, ampliùs, quàm lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modò ex perfidiâ lætati ; civitas magnâ, et opulens, ⁱ pœnæ cupicta, aut prædæ fuit. Turpilium, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse suprà ostendimus, jussu à Metello causam dicere ; postquam sese parum expurgat, condemnatus, verberatusque, capite pœnas solvit. ^k Nam is civis ex Latio erat.

INTERPRETATIO.

^a *Jubet equites esse in primâ et maxime conspicuâ parte agminis.* *tham esse, procedunt illi obviam cum magno gaudio.*

^b *Ex adverso arbitrati Jugur-*

NOTÆ.

^a *Instabilis.]* Is est qui neque testimonium dicere, neque testamentum facere ; neque, ut nonnulli putant, testamento quicquam consequi potest. Sed pro homine nefario sumitur et execrando.

^b *Paulisper.]* Id est, *Postquam aliquantulum, audito nuncio in eodem loco, quæsus permansisset, postera abiit.*

^c *Postera.]* Vide nomen *diei* in seminiño genere, etiam cum tempus certum denotat ; contrâ quam nonnulli tradunt.

^d *Tertiam.]* Nobis nona esset matutina : nam Romanis, ab ortu solis ad occasum, duodecim semper horæ numerabantur, quæ idè breviores, quandoque prolixiores erant. Sed notandum est, quòd, si tempus, magis quàm numerandi ratio spectetur, hæc *tertia hora*, pro vario locorum situ tempesta-

tibus, sexta, septima, nona, aut circiter esse poterit.

^e *Prædam.]* Promittit se urbem relicturum direptioni. *Qu'il mettroit la ville au pillage.*

^f *Effusum.]* Populus urbe egressus erat, ut obviam Jugurthæ procederet.

^g *Pœnæ.]* Interfecerunt, aut corruerunt ea omnia quæ ad suum usum non fuerunt accommodata.

^h *Nam.]* Interpretes miror, qui propè omnes ideo graviùs hunc Turpilium puniunt esse volunt, quòd is tantùm ex Latio civis esset ; quia scilicet, ut illi arbitrantur, si Romanus fuisset, eum Lex Porcia et Valeria à securi liberassent. Constat verò non modò non in castris, ut in urbe, legem Porciam Romanos cives ab imperatorum virgis

Per idem tempus Bomilcar, cujus impulsu Jugurtha deditionem quam ^a metu deferuit, inceperat; suspectusque regi et ipse eum suspiciens, novas res cupere: ad perniciem ejus dolum quærere: diu noctuque fatigare animum: denique, omnia tentando, socium sibi adjungit Nabdalsam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus suis: qui plerumque ^b seorsum ab rege exercitum ducere, et omnes res exsequi solitus erat: quæ Jugurthæ fesso, aut majoribus adstricto, superaverant: ex quò illi gloria, opesque inventæ. Igitur utriusque consilio dies infidiis statuitur: cætera, uti res posceret, ^c ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum profectus, quem ^d inter hiberna Romanorum jussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam, magnitudine facinoris percussus, ad tempus non venit, ^e metusque rem impediēbat; Bomilcar simul cupidinibus incepta patrandi, et ^f timore socii anxius, ne, omisso veteri consilio, ^g novum quæreret; litteras ad eum per homines fideles mittit: in quīs mollitiem, socordiamque viri accusare: ^h testari deos, per quos juravisset: monere,

INTERPRETATIO.

^a Nabdalsa profectus est ad exercitum, quem habebat, ex mandato Jugurthæ, prope ea loca in quibus Romani hibernum tempus transigebant.

NOTÆ.

et securibus vindicasse; sed insuper gravius in cives Romanos, quàm socios, animadversum fuisse, prout illud ex Livii libro 30 probatur. Cæterum Plutarchus in Mario tradit, compertum esse postea, hunc Turpiliū injustè damnatum fuisse: intactus enim idè à V. censibus dimissus est, quòd modèste humaniterque sese in eos gessisset.

^e Metu.] Videlicet timuit Jugurtha, ne, si absolute et sine uliā pactione deditus esset, Romani ipsum quoque morte mulcerent.

^b Seorsum.] Intellige Jugurtham, Metelli exemplo, suas quoque copias in duas partes divisisse, quarum alteri Nabdalsam præfecerat.

^c Ex tempore.] Scilicet non omnia possunt provideri; plurima ex occasione pendent, quæ melius quàm hominum consilia res ipsa expedit. Itaque satis fuit duobus perduellibus de re ipsa convenire, cætera invicem ad socii prudentiam remittere.

^d Metusque.] Nimirum Nabdalsa ejusmodi criminibus non erat assuetus, prout Bomilcar: expavit itaque ad incepti facinoris maturiorem cogitationem.

^e Timore.] Ne ita intelligas, quasi Bomilcar Nabdalsæ timorem cognovisset; aut, quod idem est, eò quòd Nabdalsa timeret, ipse anxius esset: verum credendum est Bomilcarem animo fuisse perturbato, quòd, ne à Nabdalsâ Jugurthæ traderetur, maximè reformidaret.

^f Novum.] Ab inceptâ proditione desisteret, atque Jugurthæ Bomilcaris infidias detegeret.

^g Testari.] Rem miram! Deos quoque testari hominem improbum, in re improbâ! Imò, quanquam dictu horrendum est, inter eos homines qui se maximè Christianos dici volunt, nonnulli conspiciuntur, qui, ut maximè sunt improbi, ita anxie operam dant ut non dæmonum turbam, sed verum Deum, scelerum suorum, non testem modò, sed participem et vindicem habeant. Quæ genera sacrilegi, cùm propter frequentiam jam non liceat admirari, utinam principibus aliquando atrocissimis pœnis liceat et libeat prodigare.

ne præmia Metelli in ^a pestem suam converteret: Jugurthæ ^b exitium adesse: cæterum, ^c suâne, an Metelli virtute periret, id modo agitari: proinde reputaret cum animo suo, præmia an cruciatum mallet. Sed cum est litteræ allatæ, fortè Nabdalsa, exercito corpore fessus, in lecto quiescebat: ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primò cura, dein, ut ægrum animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptusque, et omnium consiliorum, nisi ^d novissimi, particeps. Qui postquam allatas litteras audivit, ex consuetudine ratus operâ aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introit; dormiente illo epistolam, super caput in pulvino temerè positam, fomit, ac perlegit; dein properè, cognitis insidiis, ad regem pergit. Nabdalsa, post paulò expectatus, ubi neque epistolam reperit, et rem omnem, ut acta erat, ex ^e perfugis cognovit, primò ^f indicem persequi conatus: postquam id frustrâ fuit, Jugurtham placandi gratiâ accedit: ^g quæ ipse paravisset, perfidiâ clientis sui, facere præventum: lacrimans obtestatur per amicitiam, perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, placidè respondit. Bomilcare, aliisque multis, quos socios insidiarum cognoverat, interfectis, ^h iram opprefferat, ne quâ ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut ⁱ tempori satis credere:

INTERPRETATIO.

^g Dicit Jugurthæ, se præventum perfidiâ clientis sui, facere quæ ipse paravisset.

NOTÆ.

^a Pestem.] Scilicet Metellus irrisus à Nabdalsâ, si is minùs promissâ servâisset, injuriam, datâ occasione, vitus esset.

^b Exitium.] Excusatio est facinoris, quasi dicat, Quandoquidem necessariò Jugurthæ perirendum est, satius est eum perire solum, usque amicos saltem in ejus morte salutem nostram invenire. Quam verò vana et futilis sit excusatio, nihil attinet dicere.

^c Suâne.] Bomilcaris, nempe, et Nabdalsæ.

^d Novissimi.] Proditionis, scilicet, Jugurthæ.

^e Perfugis.] Eos fuisse arbitror quibus corporis custodiam crediderat, quibusque

utebatur, quia minùs fallere audent; atque illi Numidam tabernaculo egredientem et festinantem viderant. Vel fortè nonnulli transfugæ tunc advenerunt, qui interrogati, num in quendam ita et ita et ornatum incidissent, rem omnem aperuerunt.

^f Indicem.] Clientem suum, quem eâ causâ discessisse credebant, ut Jugurthæ conspirationem suam manifestam faceret.

^g Iram.] Simulavit Jugurtha se Nabdalsæ fidem habere, ne, in eum talem si pariter sæviret ut in Bomilcare, seditio aliqua fieret.

^h Tempori.] Id est, Dies, noctes, omni denique tempore mutuas.

cives, hostesque juxta metuere: circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere: alio, atque alio loco sæpè contra decus regium noctu requiescere: interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quasi vecordiâ, exagitari. Igitur Metellus, ubi de casu Bomilcaris, et indicio patefacto ex perfugis cognovit, rursus, tamquam ad integrum bellum, cuncta parat, festinatque: Marium fatigantem de ^a profectioe, simul et invisum, et offensum, sibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, litteris, quæ de Metello ac Mario missæ erant, cognitis, ^bvolentia de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, ^cinvidiæ esse: at illi alteri ^dgeneris humilitas favorem addiderat: cæterum in utroque magis studia partium, quàm bona, aut mala sua, ^emoderata. Præterea ^fseditionis magistratus vulgum exagitare: Metellum omnibus concionibus ^gcapitis arcescere: Marii virtutem in majus celebrare. Denique plebes sic accensa, ut opifices, agrestesque omnes, quorum res, ^hfidesque in manibus sitæ erant, relictis operibus ⁱfrequentarent Marium, et sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita percussâ nobilitate, post multas tempestates novo homini consulatus mandatur: et postea populus à Fr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurthâ bellum gerere, frequens Marium jussit. Sed senatus paulo antè Metello Numidiam

NOTÆ.

^a *Profectione.*] De quâ suprà; avehat enim Romam proficisci, consulatum petiturus.

^b *Volentia.*] Quandoquidem hæc vox eadem, eodem sensu, ab ipso Sallustio, 4. historiarum, reperitur, dubium non est quin ita scripserit. Posita verò est pro *Grata* aut *Placentia*. Nimirum plebs lætabatur, quod, per litteras, quæ ex Marii mente sciptæ erant, occasio data esset aliquem ex suis promovendi, nobilitatem deprimenti.

^c *Invidiæ.*] Quia tunc plebes plus poterat, cui nobilitatis dominatio invisa erat.

^d *Generis.*] Marius humili loco quia natus erat, ideo à plebe magis amabatur.

^e *Moderata.*] Id est, non tam ex opinione virtutis, aut foecidiæ, seu Metelli, seu Marii, plebs aut nobilitas Metello, vel Mario, favens aut nocens; quàm quia, suos promovere, alios deprimere, singulorum animo penitus infederat. Istud verò cujus sit momenti nemo non videt; ut mirari subeat, quomodo tam diu respublica Romana cum hac peste stare potuerit. Causa morbi, superbia, tum populorum, tum magistratuum. Sed, quando ita nunc sumus omnes, ut ne quidem ad summum bonum ullo modo cogi sustineamus, neque id unquam ipse deus cogitet;

hos decet in primis, qui rectores et moderatores sunt, sapientiâ stupidam multitudinem prævertere, ut duci se, quod cata amat, non cogi, quod libera detestatur, semper cognoscat. Optimè Terentius in quodam prologo de iis amicis quos maximè commendare volebat,

Quorum, inquit, operâ in bello, in cœto, in negotio.

Suo quisque tempore usu est SINE SUPERBIA.

^f *Seditionis.*] Tribuni, scilicet, qui ad seditionem et discordiam tantum creati fuisset videntur.

^g *Capitis.*] Id est, *Eorum rerum cum facere, et ad populum accusare, ex quibus libertas, dignitas, civitas, vitæ etiam quandoque amittitur.*

^h *Fidesque.*] Hic posita est pro fructu quem quis præcipue ex agro suo decerpit, qui fideliter cum fructum producit, cuique ille fidei. Eodem planè modo loquitur Hor. Od. 16. l. 3. Gall. dicimus, *Dont tout le bien et tout le revenu confisquit dans le travail de leurs mains.*

ⁱ *Frequentarent.*] Non quod cum eo essent: ad domum ejus obambulabant, eum sequebantur, &c.

decreverat. ^a Ea res frustrâ fuit. Eodem tempore Jugurtha, amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat; cæteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant: cùm neque bellum geri sine ministris posset, et novorum fidem, in tantâ perfidiâ veterum, experiri periculosum duceret, varius incertusque agitabatur: neque illi res, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat: itinera, præfectosque in dies mutare: modò adversum hostes, interdum in solitudines, pergere: sæpè in fugâ, at post paulò in armis spem habere: dubitaret virtuti popularium an fidei minùs crederet? Ita, quocumque ^b intenderat, res adversæ erant. Sed inter eas moras repenti se Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ ab Jugurthâ pro tempore parati, instructique sunt: dein prælium incipitur. Quâ in parte rex pugnæ affuit, ibi aliquandiù certatum: cæteri omnes ejus milites primò congressu pulsi, fugatique: Romani signorum, et armorum, et aliquanto numero hostium potiti. Nam fermè Numidas in omnibus præliis magis pedes quàm arma tutata sunt. Eâ fugâ Jugurtha impensius modò rebus suis diffidens, tum perfugis, et parte equitatus, in solitudines, dein ^c Thalam pervenit; in oppidum magnum, et opulentum: ubi plerique thesauri, filiorumque ejus multus pueritiæ ^d cultus erat. Quæ postquam Metello comperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum, in spatio millium quinquaginta, loca arida, atque vasta cognoverat, tamen se patrandi belli, si ejus oppidi potitus foret, omnes asperitates supervadere, ac ^e naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia jumenta sarcinis levare jubet, nisi frumento dierum x. cæterum ^f utris modò, et alia aquæ idonea portari. Præterea conquirat ex agris quàm plurimum potest domiti pecoris: eoque imponit vasa cujusque modi, sed pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitimis imperat, qui se post regis fugam Metello dederant, quàm plurimum quisque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præstò forent, prædicat. Ipse ex flumine, quam proximam aquam oppido esse supra diximus, jumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Dein ubi ad id loci ventum, quò Numidis præceperat; et castra posi-

INTERPRETATIO.

^a Itaque quocumque animum converterat, res adversæ erant.

NOTÆ.

^a Ea.] Quod, nimirum, senatus Metello Numidiam decreverat.

^b Thalam.] Satis constat Africæ propriæ urbem fuisse: Situs præcisè non cognoscitur.

^c Cultus.] Id est, Quicquid ad educandam et recreandam pertinet.

^d Naturam.] De ariditate loci præcipuè intelligitur.

^e Utris.] Uter pellis est quâ continentur liquores.

ta, munitaque sunt; tanta repente cœlo missa vis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui satis superque foret. Præterea commeatus spe amplior, quia Numidæ, sicuti plerique in novâ deditione, officia^a intenderant. Cæterum milites, religione, pluvîa magis usi, eaque res multum animis eorum addidit. Nam rati sese diis immortalibus curæ esse: dein postera die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui se locorum asperitate munitos crediderant, magnâ atque insolita re perculsi, nihilo segniùs bellum parare: idem nostri facere. Sed rex, nihil jam Metello^b infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipsam, cæteris imperitantem, industriâ vicerat, cum liberis, et magnâ parte pecuniæ ex oppido noctu profugit: neque postea in ullo loco amplius unâ die, aut unâ nocte moratus; simulabant sese negotii gratiâ properare: cæterum prodicionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam talia consilia per otium et ex opportunitate^c capi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos, simul oppidum et operibus, et loco munitum videt, vallo fossâque mœnia circumvenit. Dein jubet locis^d ex copiâ maximè idoneis vineas^e agere, superque eas aggerem jacere; et^f super aggerem impositis turribus opus administratos tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare; prorsus ad utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore præliisque fatigati, post dies quadraginta, quàm eo ventum erat, oppido nodo potiti: præda omnis à perfugis corrupta. Hi postquam murum^g arietibus ferri, resque suis afflictas vident, aurum, argentumque, et alia, quæ prima ducuntur, domum, regiam, comportant: ibi vino et epulis onerati, illaque, et domum, et semet igni corrumpunt; et quas victi ab hostibus pœnas metuerant, eas ipsi volentes pendere. Sed pariter cum captâ Thalæ legati, ex oppido Lepti, ad Metellum venerant; orantes uti præsi-

INTERPRETATIO.

^a Nam Jugurtha sciebat talia consilia capi per otium et ex opportunitate. ^b Deinde jubet vineas promovere in locis maximè idoneis ex copiâ.

NOTÆ.

^a Intenderant.] Ils en avoient fait plus qu'on de leur en avoit demandé. Supra modum, uti in novo imperio solet, officiosi fuerant.

^b Infectum.] Id est, Quod à Metello fieri non posset, verum illud Infectum cum formam induat præteriti, maximam vim habet.

^c Ex copiâ.] Non dicit absolute, loco fuisse maximè idonea: sed vineas actas in locis, pro ratione situs et regionibus, maximè idoneis.

^d Superque.] Pro ultra positum arbitror: ita ut pone vineas latentes administri, terram et alia propius muros jacerent, ad constituendum aggerem. Aliter alii, quibus non assentior.

^e Super.] Jam super vulgato sensu positum est.

^f Arietibus.] Arias machina fuit ab subruendos muros,

dium, præfectumque eò mitteret : Hamilcarem quendam, hominem nobilem, factiosum, novis rebus studere : adversum quem neque imperia magistratuum, neque leges valerent : ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, ^a illorum socios, fore. Nam Leptitani, jam inde à principio belli Jugurthini, ad Bestiam consulem, et postea Romanam miserant amicitiam, societatemque rogatum. Dein, ubi ea impetrata, semper boni, fidelesque mansere : et cuncta à Bestiâ, Albino, Metelloque imperata gravè fecerant. Itaque ab Imperatore faciliè, quæ petebant, adepti. Emisissæ eò cohortes Ligurum quatuor, et C. Annius præfectus. Id oppidum ab ^b Sidoniis conditum est, quos accepimus profugos, ob discordias civiles, navibus in eos locos venisse : cæterum ^c situm inter duas Syrtis, quibus nomen ex ^e re inditum. Nam duo sunt ^d sinus propè in ^e extremâ Africâ, impares magnitudine, parâ natura : quorum proxima terræ ^f præalta sunt, cætera, uti fors tulit, alta : alia in tempestate vadosa. Nam ubi mare magnum esse, et favire ventis cœpit, limum, arenamque, et saxa ingentia fluctus trahunt ; ita facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtis ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modò ^g conversa connubio Numidarum, Legum, cultûque pleraque Sidonica : quæ eò faciliùs retinebant, quod procul ab imperio ^h regis ætatem agebant. Inter illos, et frequentem Numidiam inculti vastique loci erant.

Sed quoniam in hæc regiones per Leptitanorum negotia venimus, non ⁱ indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginienfium memorare : eam rem nos locus admonuit. Quæ tempestate Carthaginienfes pleræque Africæ imperitabant. Cyrenenfes quoque magni atque opulenti fuere. Ager in medio arenosus

INTERPRETATIO.

^a Cæterum oppidum positum est mutata per connubia Numidarum. Inter duas Syrtes. ^d Inter illos, et hominibus frequentatam Numidiam loci inculti vastique erant.

^b Quorum proxima loca terræ sunt maximè profunda. ^e Versus orientem, et secundum veterem Geographiam.

^c Ejus civitatis lingua tantum

^f Regis.

NOTÆ.

^a Illorum.] Romanorum.

^b Sidoniis.] Sidon urbe fuit Palestinæ antiquissima, plurimarum coloniarum mater ; quanquam Tyro nonnulli Leptim ascribunt. Sed notandum, quod de illis urbibus, propter vicinitatem, et similitudinem, etiam ipsius Christi unum et idem fuit judicium.

^c Re.] Tractu scilicet, ut dicitur postmodum ab ipso Sallustio. At Græca est origo ; nam τρυγὴ Græcorum est Trabe Latinarum.

^d Sinus.] Gall. Des golfes.] Ita vocatur mare, cum alicubi littora curvat, et terras intrat.

^e Extremâ.] Versus orientem, et secundum veterem Geographiam.

^f Regis.] Quicumque tandem his imperitaverit, sive Masinissa, Micipsa, aut quis alius fuerit.

^g Indignum.] Gall. Hors de propos.

^a unâ specie: neque flumen, neque mons erat, qui fines eorum discerneret: ^b quæ res eos in magno diurnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes sæpè fusæ, fugatæque; et alteri alteros aliquantum attriverant, veriti ne mox victos, victoresque defessos alius aggreditur, per inducias ^c sponsonem faciunt, uti certo die legati domo profiscerentur; quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine missi, quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere: Cyrenenses tardius ^d ière. Id socordiâne, an casu acciderit, parum cognovi. Cæterum solet in locis illis tempestas haud secus, atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, et ^e nuda gignentium, ventus co-ortus arenam humo excitavit, ea magnâ vi agitata, ora, oculusque implere; ita prospectu impedito, morari iter. Postquam Cyrenenses aliquantò ^f posteriores se esse vident, et ob rem corruptam, domi pœnas metuunt; ^g criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos: conturbare rem: denique omnia malle, quàm victi abire. Sed cùm ^h Pœni aliam conditionem tantummodo æquam peterent, ⁱ Græci ^k optionem Carthaginiensium faciunt; uti vel illi, ^l quos fines populo suo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem conditione sese, quem in locum vellent, processuros. Philæni, conditione probatâ, seque, vitamque suam reip. condonavere; ita vivi obruti. Carthaginienses in eo loco Philænis

INTERPRETATIO.

¹ *Cyrenenses lentiore gradu processerunt.*

² *Cùm ventus obortus excitavit humo arenam per loca plana et planis omnibus destituta, ea arena agitata magnâ vi implet ora et oculos.*

³ *Postquam Cyrenenses vident se esse aliquantò posteriores, et timet ne domi puniantur ob rem perditam; coeperunt criminari et accusare Carthaginienses, quasi domo digressi essent ante tempus.*

NOTÆ.

^a *Unde.]* Locus erat, ubi neque mons, neque flumen, prout dicit auctor, conspiciebatur; ubi denique facies una et eadem. Gall. *Une rose campagne.*

^b *Quæ res.]* Quòd, scilicet, fines nulli essent. Quæ verò, inquires, litibus materia? Multiplex nascitur vel ex solâ iurisdictione, quia locus fuit viatoribus frequentatus: libidini verò quid intactum esse potest?

^c *Sponsonem faciunt.]* Id est, convenerunt, et consenserunt. Gall. *Ils convinrent.*

^d *Posteriores.]* Intellige eos ad medium campum non pervenisse, Philænosque plùs quàm dimidiam partem itineris emensos

fuisse; etque aded magnam agri partem civibus diligentia suâ lucrifecisse.

^e *Pœni.]* Carthaginienses, Pœni dicti, quasi Phœni, à Phœnicibus, unde originem ducebant.

^f *Græci.]* Cyrenenses, quos antea Græcâ esse origine vidimus.

^g *Optionem.]* *Ils leur donnerent le bois.* Ita loquitur Terentius alicubi in fabularum prologis, cùm dicit, *Vestrum iudicium fecit, Vobis iudicandum reliquit.*

^h *Quæ.]* Hunc nota loquendi modum: sensus est apertissimus; sed phrasis extra ordinem constructio.

fratribus aras consecravêre, aliique illis dqmi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

Jugurtha postquam, amisâ Thalâ, nihil satis firmum contrâ Metellum putat, per magnas ^a solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, et eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit; ac paulatim consuefacit ^b ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi ^c proximos magnis muneribus, et majoribus promissis ad studium sui perducit: quis adjutoribus regem aggressus, impellit, ut adversum Romanos bellum suscipiat. Id eâ gratiâ facilius, proniusque fuit, quod Bocchus initio hujusce belli legatos Romam miserat, foedus, et amicitiam petiit. Quam rem opportunissimam incepto ^e belli ^d pauci impediverant, cæci avaritiâ, quis omnia honesta, atque inhonestâ vendere mos erat. Etiam antea Jugurthæ filia Boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosque levis ducitur; quod singuli pro opibus, quisque quàm plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant: sed reges eo ampliùs. Ita ^e animus multitudine distrahitur: ^f nullam pro ^g sociâ obtinet: pariter omnes viles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide datâ et acceptâ, Jugurthâ Bocchi animum oratione accendit: Romanos injustos, profundâ avaritiâ, communes omnium hostes esse: ^h eandem illos causam belli cum Boccho habere, quàm secum, et cum aliis gentibus: lubidinem imperitandi, quis omnia regna adversa sint: ⁱ tum sese, paulò antè Carthaginienses, item regem ⁱ Persen: ^k post uti quisque opulentissimus videatur, ita Romanis hostem fore. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter constituunt:

INTERPRETATIO.

^a Adducit ad sui studium familiares et amicos regis Bocchi magnis muneribus, et majoribus promissis. *tham esse tum hostem Romanis. Carthaginienses fuisse hostes paulo antè, item regem Persen; post, ita quemvis iis hostem fore, uti quisque videatur opulentissimus.*

² Dicit Boccho, sese Jugur-

NOTÆ.

- ^a Solitudines.] Des déserts.
^b Ordines habere.] A-garder leurs rangs.
^c Belli.] Contra Jugurtham, scilicet, quia Bocchus vicinus erat.
^d Pauci.] Nobiles Romani.
^e Animus.] L'offension.
^f Nullam.] Mallem nulla.
^g Sociâ.] Matrona et matrefamilias, ut apud Romanos.
^h Eandem.] Cupit Jugurtham, Bocchum intelligere, ipsâ, perinde ac sibi, alias regi-

- bus Romanos hostes esse, quantumvis bellum non indixissent; quandoquidem unâ et eâdem libidine in omnes successivè insurgerent.
ⁱ Persen.] Rex fuit Macedoniæ quem Paulus Æmilius debellavit, et in triumphum duxit.
^k Post.] In quibusdam codicibus vox ista cum præcedente, nulli interpositâ virgulâ, colligitur: unde error in Chronologiam inducitur; si quidem Perses antè, non post Carthaginienses, destrictus est.

quòd ibi Q. Metellus prædam, captivosque et impedimenta locaverat. Ita Jugurtha ratus, aut, captâ urbe, ^a operæ pretium fore; aut si Romanus auxilio suis venisset, prælio sese certaturos. Nam callidus id modò festinabat, Bocchi ^b pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud quàm bellum, mallet. Imperator postquam de regum societate cognovit, non temerè, neque, uti sæpè, jam victo Jugurthâ, consueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: cæterum haud procul ab Cirtâ castris munitis, reges opperitur: melius esse ratus, cognitis Mauris, quoniam is novus hostis accefferat, ex commodo pugnam facere. Interim Româ per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. Nam consulem factum antè acceperat. Quibus rebus supra bonum atque honestum percussus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam, vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in ^c superbiam vertebant: alii bonum ingenium contumeliâ accensum esse: multi, quòd jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis satis cognitum, illum magis honore Marii, quàm injuriâ suâ, excruciatum; neque tam anxie laturum fuisse, si ademptâ provinciâ alii, quàm Mario, traderetur. Igitur eo dolore impeditus, et quia stultitiâ videbatur ^d alienam rem periculo suo curare, legatos ad Bocchum mittit, postulatum, ne sine causâ hostis populo Rom. fieret: habere eum magnam copiam societatis, amicitiaque conjungendæ, quæ potior bello esset: quanquam opibus suis consideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum sumi faciliè, cæterum ægerrimè desinere: non in ejusdem potestate initium ejus, et finem esse: incipere cuivis etiam ignavo licere: deponi, cum victores velint: proinde sibi, regnoque suo consuleret: neu florentes res suas cum Jugurthæ perditis ^e misceret. Ad ea rex satis placidè verba facit: sese pacem cupere, sed Jugurthæ fortunarum misereri: si eadem illi ^f copia fieret, omnia conventura. Rursus imperator, contra postulata Bocchi, nuncios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, sæpè ab utroque missis remissisque nunciis, tempus procedere, et ^g ex Metelli voluntate bellum intactum trahi. At Marius, uti supra diximus, cupientissimâ plebe

NOTÆ.

^a Operæ pretium.] Gall. *Que ce seroit un coup d'importance, et qui en vaudroit bien la peine.*

^b Pacem.] Id est, *In eum locum et statum Bocchum adducere, ut amplius non possit de pace cum Rom. nis ineundâ cogitare.*

^c Superbiam.] Eam fuisse ex futilibus, quos addit aliorum conjecturis, satis patet.

^d Alienam.] Gloriam, scilicet, et triumphum Marii.

^e Misceret.] Vide an non ab istis Romanis prudentiam nullo tuo periculo querere possis.

^f Copia.] Id est, *Si sædus cum Jugurthâ quoque sancratur.* Paulò obscurius expressit: sed auctor noster quæ leviora sunt expedit, et ad eventum festinat.

^g Ex Metelli.] Illud est quod suprà dixit, Stultitiâ videri rem alienam periculo suo curare.

consul factus, postquam ei provinciam Numidiam populus ^a iussit, antea jam infestus nobilitati, tum verò ^b multus, atque ferox instare: singulos modò, modò universos lædere: dicitare, sese consulatum ex victis illis ^c spolia cepisse: alia præterea magnifica pro se, et illis dolentia: interim, quæ bello opus erant, prima habere: postulare legionibus supplementum: auxilia à populis, et regibus, sociisque accersere: præterea ex Latio fortissimum quemque, plerosque ^e militia, paucos ^d famâ cognitos accire: et ^e ambiundo cogere homines ^f emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi senatus, quamquam adversus erat, de ullo negotio negare audebat: cæterum supplementum etiam lætus decreverat: quia neque plebi militia ^g volenti putabatur, et Marius aut ^h belli usum, aut studia vulgi amissurus. Sed ea res frustra sperata: tanta libido cum Mario eundi plerosque invaserat. ² Sese quisque præda locupletem fore, victorem domum rediturum. Alia hujuscemodi animis trahebant; et eos non paullum oratione suâ Marius ³ arrexerat. Nam postquam, omnibus, quæ postulaverat, decretis, milites scribere vult; hortandi causâ, simul et nobilitatem, uti consueverat, exagitandi, concionem populi advocavit; deinde hoc modo disseruit:

Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium à vobis petere, et postquam adepti sunt, gerere: primò industrios, supplices, ⁴ modicos esse: dein per ignaviam, et superbiam ætatem agere; sed mihi contrà videtur. Nam, quò univerſa reſp. pluris est quàm consulatus, aut

INTERPRETATIO.

- ¹ *Marius dictebat sese cepisse consulum, tanquam spolia, ex illis victis.* ² *Quisque credebatur sese fore locupletem prædâ, et rediturum victorem domum: alia hujuscemodi animisolvebant.* ³ *Et Marius non parum eos in spem erexerat oratione suâ.* ⁴ *Scio eos primò esse laboriosos, supplices, moderatos.*

NOTÆ.

^a *Jussit.* Populus jubet, senatus decernit.

^b *Multus.* Id est, acer, et in exagitandâ mobilitate assiduus.

^c *Militia.* Id est, rei militaris peritia. Gall. *Par ce qu'il avoit vu de leur expérience au métier de la guerre.*

^d *Famâ.* Nota, non dicit Marius famæ credidisse, et paucos accivisse, qui eâ tantum clari essent. Benè sanè, nam, ut habet poeta, fama.

Tam scilicet prævixque tenax, quàm nuntia veri.

^e *Ambiundo.* Quia ad bellum, nisi in tumultu, legibus non cogeantur.

^f *Emeriti.* Qui militavit, stipendia me-

rentur; unde emeriti et veterani illi dicuntur, qui stipendia impleverunt, atque id omne tempus militiæ dederunt, quod legibus constitutum est.

^g *Volenti.* Phrasis est ex veteri latinitate: id est, plerique credebant militiam populo minùs placere.

^h *Belli usum.* Nobilès arbitrabantur, vel Marium infelicitè bellum sine supplementis administraturum, vel, ea si invito populo scriberet, ejus gratiam amissurum. Sed vide mihi, quæso, quantum periculum ex superbâ, deinde discordiâ, reipublicæ immincat.

prætura, eo majore curâ illam administrari, quàm hæc peti¹ debere. Neque me fallit, quantum, cum maximo beneficio vestro, negotii sustineam. Bellum parare, simul et ærario parcere: cogere ad militiam² eos, quos nolis offendere: domi forisque omnia curare: et ea agere inter invidos, occurrentes, facitiosos,³ opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii si deliquere, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum et affinium opes, multæ⁴ clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitæ, quas necesse est et virtute, et innocentia tutari: nam⁵ alia infirma sunt. Et illud intelligo, Quirites, omnium ora in me⁶ conversa esse: æquos, bonosque favere: quippe benefacta mea reip. procedunt: nobilitatem⁷ locum invadendi querere. Quò mihi acrius adnitendum est, uti neque vos⁸ capiamini, et illi frustrâ sint. Ita ad hoc ætatis à pueritiâ fui, ut omnes labores, pericula consueta habeam. Quæ antea vestra beneficia gratuito faciebam, ea uti, acceptâ⁹ mercede, deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatibus¹⁰ temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere, mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus egi, bene facere jam ex consuetudine¹¹ in naturam vertit. Bellum me gerere cum Fugurthâ jussistis: quam rem nobilitas ægerrimè tulit. Quaeso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit: si quem ex illo¹² globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale, negotium mittatis; hominem veteris prosapiæ, aut multa-

INTERPRETATIO.

¹ Nam mihi videtur, quò universa res publica pluris est quàm prætura aut consulatus; illam debere administrari eo majore curâ, quàm hæc peti.

² Intelligo nobilitatem querere occasionem sibi vindicandi dominationem.

³ Quapropter mihi vehementiùs adnitendum est, uti neque vos in fraudem incidatis, et illi frustrâ sint.

⁴ Difficile est illis modeste sese gerere in potestatibus, qui se probos simulaverunt, dum ambibant.

NOTÆ.

^a *Eos.*] De populo ipso loquitur, apud quem orationem habebat, in quâ plurima sunt certè, quæ non sine causâ quivis memorizæ mandet.

^b *Occurrentes.*] De nobilibus agit, qui novorum hominum conatibus semper resistebant.

^c *Opinione.*] Gall. *C'est une chose plus fautive qu'en me pense.*

^d *Clientelæ.*] Ita vocantur civitates, seu multitudines hominum quæ alicui potenti adherent, ejusque patrocinio utuntur.

^e *Alia.*] Dicit se neque cognatos, neque clientelas, neque id genus alia habere; sed solâ virtute niti.

^f *Et.*] Gall. *diceremus, Je fais d'autre part.* Particularum vim antea omnia cognoscere debet, quisquis alicujus linguæ accuratam notitiam habere cupit.

^g *Omnium.*] Vestrum, scilicet, qui ex plebe estis.

^h *Conversa.*] Id est, qui omnia bona à me expectatis.

ⁱ *Mercede.*] Consulatu, videlicet, et in eum exercitum imperio, qui in Numidiâ est.

^k *In naturam.*] Istud maximè homines ad virtutis habitum inflammare debet.

^l *Globo.*] Istud est valdè invidiosum.

rum ^a imaginum, et ^b nullius stipendii : scilicet ut in tantâ re ignarus omnium trepidet, festinet : ¹ sumat aliquem ex populo monitorem officii sui. Ita plerumque evenit, uti, quem vos imperare iussistis, is sibi imperatorem alium quærat. ² At ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti sunt, acta majorum, et Græcorum militaria præcepta legere cœperint : homines ^c præposter! ³ Nam gerere, quam fieri, tempore posterius, re, atque usu prius, est. Comparete nunc, Quirites, cum illorum superbiâ me hominem novum. Quæ illi audire, et legere silent, eorum partem vidi, alia egomet gessi. Quæ illi litteris, ea ego militando, didici. Nunc vos existimate, facta, an dicta pluris sint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam. Mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quamquam ego naturam unam, et communem omnium existimo ; sed fortissimum quemque ^e generosissimum esse. Ac si jam ex patribus Albini, aut Bestiæ quæri posset, mene, an illos, ex se gigni maluerint ; quid responduros creditis, nisi, sese liberos quàm optimos voluisse ? Quod si jure desipiunt me, ^f faciant idem majoribus suis ; quibus, uti, mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo : ergo ^g invideant labori, innocentie, periculis etiam meis : quoniam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti superbiâ ita ætatem agunt, quasi honores vestros contemnunt : ita hos petunt, quasi honestè vixerint. Næ illi fulsi sunt, qui diversissimas res pariter expectant, ignaviæ voluptatem, et ^h præmia virtutis. Atque etiam cùm apud vos, aut in senatu, verba faci-

INTERPRETATIO.

¹ Sumat aliquem ex populo, qui rum, &c.
de officio suo admoneat. ³ Nam gerere imperium est
² At ego quosdam cognosco, Qui prius re et experientiâ, quàm fieri
rites, qui postquam consules facti imperator, quod est tempore poste-
sunt, cœperint legere acta majo- rius.

NOTÆ.

^a Imaginum.] Antè vidimus moris fuisse, majorum imagines habere. Per imagines verò, veterem prosapiam intelligit, quam deridet.

^b Nullius.] Id est, qui nunquam fuit in exercitu.

^c Præposter.] Ita vocantur qui, quod primum est, ultimum : quod ultimum, primum exsequuntur.

^d Nam gerere.] Sensus est, ni fallar, viro opus esse antè bonas artes, quæ ad imperium aliquod gerendum requiruntur, didicisse et exercuisse, quàm publico suffragio illud administret, et ad id promoveatur.

^e Generosissimum.] Perinde est ac si dixeret, virtute veram nobilitatem comparari.

^f Faciant.] Id est, Majores quoque suos despiciant.

^g Invideant.] Nobilitatis carpit ignaviam, quasi dicat, Cur non pariter illi sese obiectant periculis ? Cur non laborant ? &c.

^h Præmia.] Attende, quæso, ad Maril scopum : virtuti sicut et ignaviæ, delicias suas esse dicit ; sed quæ illius sunt ita ab his differre, ut nullus simul utriusque possit commoditatibus et oblectamentis gaudere. At enim voluptatis nomine, sicuti infames et obtusas notant sordidæ dulcedines ; ita, verò præmi appellatone honestas et viriles virtutis illecebras insignit. Utinam omnibus hæc nota esset differentia ! Qui volet, et causâ Cebetis tabulam videat.

unt, plerâque oratione majores suos extollunt; eorum fortia facta memorando clariores sese putant; quod contrâ est. Nam quanto vita illorum præclarius, tantò horum socordia flagitiosior. Et projectò ita se res habet, majorum gloria posteris lumen est; neque bona, neque mala eorum in occulto patitur. Hujusce rei ego inopiam patior; Quirites. Verùm id, quod multo præclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quàm iniqui sint. Quod ex alienâ virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt. ^a Scilicet quia imagines non habeo, et quia mihi nova nobilitas est: ^b quam certè peperisse melius est, quàm acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro, si jam mihi respondere velint, abunde illis facundam, et compositam orationem fore. Sed in maximo vestros beneficio, cum omnibus locis me, vosque maledictis lacerent; non placuit reticere, ne quis ^c modestiâ in conscientiam duceret. Nam me quidem ^d ex animi sententiâ nulla oratio lædere potest. Quippe ^e vera, necesse est bene prædicet: falsam vita, moresque mei ^f superant. Sed quoniam vestra consilia accusantur, ^g qui mihi summum honorem, et maximum negotium imposuistis; etiam atque etiam reputate, num id ^h pœnitendum sit. Non possum, ⁱ fidei causâ, imagines, neque triumphos, aut consulatus majorum meorum ostentare; at, si res postulet, hastas, vexillum, ^j phaleras, alia dona militaria; præterea cicatrices ^k adverso corpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis; sed quæ ego plurimis meis laboribus, et periculis quæ-

INTERPRETATIO.

^a Nam si oratio vera est, necesse est bene de me prædicet; vita verò, et mores mei superant falsam orationem.

NOTÆ.

^a Scilicet.] Sæpius de imaginibus loquitur, qui nobiles quantam inde fovebant superbiam, tantam illis indidem conciliat invidiam.

^b Quam.] Vis quædam latet et aculeus sub istâ brevi, et festinante, Marii responsione, quam omnes non sentiunt.

^c Modestiâ.] Id est, ne quis, si omnino tacuisset, idem me non respondere crederet; quod conscientia aliquid exprobraret.

^d Ex animi.] Id est, quo modo virtute mentem et animum composuit.

^e Superant.] Beatus est certè, qui, conscius recti, infractus et intactus famæ mendacia verè et ex animo ridere potest. Famæ approbatio maximum est bonam, sed ple-

rumque fortunæ donum; quoque adeo, ut ejus omnia, neque nimis quærere, neque nimis contemnere, sed quale est ferre decet.

^f Qui.] Constructio est extraordinaria, refertur enim relativum ad rem intellectam non ad nomen.

^g Pœnitendum.] Id est, mutandum. Metonymia est.

^h Fidei causâ.] Id est, ut vobis ea probem, quæ de mi prædico.

ⁱ Phaleras.] Phalerae quamquam sæpius pro ornamentis equorum veniunt, sunt tamen etiam virorum nobilium, et virtute bellicâ conspicuorum insignia.

^k Adverso.] Id est, quæ, dum ego strenue bestes ferirem, vulneratum me se indicant.

sui. Non sunt ^a composita verba mea. Parum id facio. ^a Ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est, uti turpia facta oratione tegant. Neque literas Græcas didici: parum placebat eas dicere, quippe quæ ad virtutem ^b doctoribus nihil profuerunt. At illa multo optima reip. doctus jum; hostes ferire, præsidia ^c agitare, nihil metuere, nisi turpem famam; hiemem, et æstatem juxta pati; humi requiescere; eodem tempore inopiam, et laborem tolerare. ^d His ego præceptis milites hortabor. Neque illos ^e arctè colam, me opulenter; neque gloriam meam laborem illorum faciam. Hæc est utile, hæc ^f civile imperium. Namque, cum tutè per molliorem agas, exercitum supplicio cogere, hoc est ^g dominum non imperatorem esse. Hæc, atque talia majores vestri faciundo, sequæ, remque publicam celebravere. ^h Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit; et omnes bonores, non ex merito, sed quasi ⁱ debitos, à vobis repetit. Cæterum homines superbissimi procul errant. Majores eorum omnia, quæ ^k licebat, illis reliquere; divitias, imagines, memoriam sui præclaram. Virtutem non reliquere; neque poterant. Ea sola neque datur dono, neque accipitur. Sordidum me, et incultis moribus aiunt, quia parum scitè convivium exorno, neque histrionem ullum, neque ^l pluris pretii coquum, quam ^m villicum habeo. Quæ mihi lubet confiteri, Quirites. Nam et ex parente meo, et ex aliis ⁿ sanctis viris, ita accepi, munditias ^o mulieribus, viris ^p laborem convenire; omnibus bonis oportere plus gloriæ,

INTERPRETATIO.

^f Neque mihi gloriam parabo ex labore ipsorum.

^g Majores eorum reliquerunt illis omnia quæ potuerunt.

NOTÆ.

^a Composita.] Prout dicunt nobiles, scilicet, Nam oratio tota est ad eos insectandos.

^b Doctoribus.] Græci enim à Romanis victi sunt.

^c Agitare.] Savoir faire une bonne garde, ou, commander à une garnison.

^d His.] Sunt illi optimi præceptores qui rebus et exemplis docent, non qui vanè et futili suâ loquacitate, quicquid refugiunt ipsi, aliis imperant.

^e Arctè.] Id est, Militibus ea minus præbendo quæ ad vitam necessaria sunt, sicut factum ab aliis imperatoribus.

^f Civile.] Id est, honestum, quodque liberos homines deceat.

^g Dominum.] Refertur vox ista ad servum; quasi dicat alios imperatores tyrannorum more, militibus, tanquam servis impetasse.

^h Quis.] Majoribus, scilicet.

ⁱ Debitus.] Supple, quoquo modo illi vixerint.

^k Pluris.] Scilicet illis dominis, undique coqui conquirendi sunt, quibus egregie palatum sapiat. Non illud dicit Marius adversus nobiles, sed intelligitur.

^l Villicum.] Servus erat qui aliis in villâ præerat.

^m Sanctus.] Sanctus is dicitur, qui quod sanctum est servat, qui secundum leges vivit. Non idem est quem nos sancti dicimus.

ⁿ Mulieribus.] Id est, effeminatis, si Marius nobiles acris vellicasse credas.

^o Laborem.] Si in ea tempora aut eos homines incidissemus, quanta suavitatis in vita esset?

quàm divitiarum esse; arma, non supellectilem, decori esse. Quin ergo, quod juvat, quod carum aestimant, id semper faciant: ament, potent; ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agant, in conviviis, dediti ventri, et turpissimæ parti corporis; sudorem, pulverem, et alia talia relinquunt nobis, quibus illa epulis jucundiora sunt. Verum non ita est: Nam, ubi se flagitiis dedecoravere turpissimi viri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita ^a injustissimè luxuria et ignavia, pessimæ artes, illis, qui coluere eas, nihil ^b efficiunt, reip. innoxia cladi sunt. Nunc, quoniam illis, ^c quantum mores mei, non illorum flagitia poscebant, respondi: pauca de rep. loquar. Primum omnium de Numidia bonum habete animum, Quirites. Nam quæ ad hoc tempus Jugurtham tutata sunt, omnia removistis; ^d avaritiam, imperitiam, superbiam. Dein exercitus ibi est locorum sciens, sed mehercule magis strenuus, quàm felix. Nam magna pars ejus avaritiâ, aut temeritate ducum, attrita est. Quamobrem vos, ^e quibus militaris ætas est, adnitimini mecum, et capeffite ramp, neque quenquam ex ^f calamitate aliorum, aut imperatorem superbiam, metus ceperit. Egomet in agmine, in prælio consultor idem, et socius periculi vobiscum adero; meque, vosque in omnibus rebus juxta geram. Et profectò, diis juvantibus, omnia ^g matura sunt, victoria, præda, laus: quæ si dubia, aut procul essent, tamen omnes bonos reip. subvenire de et. Etenim nemo ignaviâ immortalis factus; neque quisquam parens liberis, ut æterni forent, aptavit; magis, uti boni, honestique, vitam exigèrent. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent. Nam strenuis abundè dictum puto.

Hujuscemodi oratione habitâ Marius, postquam plebis animos arrectos videt, properè comiteatu, stipendio, armis, aliisque utilibus navis onerat; cum his A. Manlium legatum proficisci jubet. Ipse interea

INTERPRETATIO.

^a *Eo modo, per maximam injuriam, luxuria et ignavia pessimæ artes nihil nocent illis, qui eas co-*

luerunt: sunt detrimento et ruinæ reipublicæ innoxia.

^g *Omnia sunt prona et facilia.*

NOTÆ.

^a *Injustissimè.]* Istud diligenter observandum est, nam luxuria et ignavia, quando in republicâ occurrunt, illi necessariò pestem important.

^b *Quantum.]* Ita verò quisque magis quid se dignum sit, quàm quid in alios fieri possit, consulere debet; eademque operâ sepius lucrum, semper verò magnam curam, magnamque laborem, sibi demerit.

^c *Avaritiam.]* Bestiam, Aulum, et Me-

tellum ordine carpit; deinde sibi, quamquam indirectè, laudem maximam tribuit.

^d *Quibus.]* Antea vidimus populi voluntatem ad militiam non inclinatam fuisse.

^e *Calamitate.]* Causam removet, quâ militiam populus detestabatur, dum spem injicit, non, ipso imperante, futurum, ut quisquam inopis comiteatum, aut ducis injuriâ pereat.

milites scribere, non more majorum, neque ex ^a classibus; sed uti cuiusque libido erat, ^b capite censos plerisque. Id factum alii inopiâ ^c bonorum, alii per ambitionem consulis, memorabant; quod ab eo genere celebratus, auctusque erat; et homini potentiam quærenti elegantissimus quisque opportunissimus; cui neque sua curæ, (quippe quæ nulla sunt) et ^d omnia cum pretio honesta videntur. Igitur Marius cum aliquantò majore numero, quàm decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus conspectum Marii fugerat, ^e ne videret ea, quæ audita animus tolerare nequiverat. Sed consul, expletis ^f legionibus, cohortibusque auxiliariis, in agrum fertilem, et prædâ onustum proficiscitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein castella, et oppida naturâ et viris parùm munita aggreditur: proelia multa, cæterùm alia levia ^g aliis locis facere. Interim novi milites sine metu pugnæ adesse: videre fugientes capi aut occidi; fortissimum quemque tutissimum: armis libertatem, patriam, parentesque, et alia omnia tegi; gloriam, atque divitias quæri. Sic brevi spatio novi veteresque ^h coaluere, et virtus omnium æqualis facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diversi in locos difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, speranti, mox effusus hostis invadi posse; Romanos, sicuti plerisque, remoto metu, laxiùs, licentiùsque futuros. Metellus intereâ Romam profectus, contrâ spem suam lætissimis animis excipitur: plebi, patribusque, postquam ⁱ invidia decesserat, juxtâ carus. Sed Marius impigre, prudenterque suorum, et hostium res pariter attendere; cognoscere quid boni utriusque, aut contrâ esset; explorare itinera re-

INTERPRETATIO.

^a Ne videret ea, quæ animus ^g Fecit Multa proelia, cæterùm nequiverat tolerare, cum ab ipso alia levia, diversis locis, audita fuerant.

NOTÆ.

^a *Classibus.*] Servius Tullius, qui primus censum instituit, pro ejus ratione universum populum in classes et centurias descripsit et divisit. Classes quinque fuerunt: pro majoris, aut minoris, census æstimatione; nullâ habitâ ferè ratione multitudinis quæ ab omnibus oneribus, et militari operâ, immunitis erat; quamquam numero quinque reliquas classes æquaret.

^b *Capite censos.*] Ita vocabantur, quorum census nullus erat, seu multitudo illa, de quâ modò, quæ sextam classem faciebant; sed vix in numerum relata, ut, vel ex hoc Sallustii loco, cernere licet.

^c *Bonorum.*] Id est, eorum hominum qui aliquo in numero fuissent.

^d *Omnia cum pretio.*] Id est, omnia quæ cum lucro conjuncta sunt.

^e *Legionibus.*] Romanorum, scilicet: sed illud vox ipsa exprimit.

^f *Coaluere.*] Id est, unum et ejusdem naturæ corpus facti sunt.

^g *Invidia.*] Quia, scilicet imperio spoliatus fuerat. Videant verò illi, quorsum evadat superbia, qui sine virtute magnificè per omnium ora ambulant. Metellum summum virum, auctoritate senatûs innoxium, omnibus gratum, de gloriæ summo fastigio deiecit; usque aded invidiosum et ruinosum est, quod nimium est.

gum: confilia, et insidias eorum antevenire: nihil apud se remissum, neque apud alios tutum, pati. Itaque Gætulos, et Jugurtham, ¹ ex fociis nostris prædas agentes, sæpè agressus in itinere fuderat; ipsumque regem, haud procul ab oppido Cirtà, armis exuerat. Quæ postquam gloriosa modò. neque belli ² patrandi cognovit; statuit urbes, quæ viris, aut loco pro hostibus, et adversum se opportunissimæ erant, singulas circumvenire: ita Jugurtham aut præfidiis nudatum, si ea pateretur, aut prælio certaturum. Nam Bocchus nuncios sæpè ad eum miserat, velie populi Rom. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulaveritne, quo improvisus gravior accederet; an mobilitate ingenii, ³ pacem atque bellum mutare solitus; parum exploratum est. Sed consul, uti statuerat, oppida, castellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia ostentando, ⁴ avertere ab hostibus. Ac primò ⁵ mediocria gerebat, existimans Jugurtham ob suos tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abesse, et aliis negotiis intentum accepit. majora et magis aspera aggredi tempus visum est. Erat inter ingentes solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa; cujus conditor Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, ⁶ levi imperio, et ob ea fidelissimi habebantur: muniti adversum hostes non mœnibus modò, et armis atque viris, verum etiam multò magis locorum asperitate. Nam præter oppido propinqua, alia omnia vasta, inculta, egentia aquæ, infesta serpentibus: quarum vis, sicut omnium ferarum, inopiâ cibi acrior: ad hoc, natura serpentium ⁷ ipsa perniciofa, siti magis, quàm alia re, accenditur. Ejus potiundi Marium maxima cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur: et Metellus oppidum Thalam magnâ gloriâ ceperat, haud dissimiliter situm munitumque; nisi quòd apud Thalam non longè à mœnibus aliquot fontes erant,

INTERPRETATIO.

¹ Aggressus Gætulos et Jugurtham in itinere, qui prædas agebant de sociis nostris, sæpè eos fuderat.

² Quæ, postquam Marius videt esse tantum gloriosa, neque ad bellum finiendum spectata: e, statuit singulas urbes circumvenire, quæ viris, aut loco, erant opportunissimæ hostibus, et sibi adversæ.

³ Parum cognitum est, ut accederet gravior,

cùm de improvviso accederet; an quia solitus erat, ex mobilitate et levitate ingenii, mutare pacem atque bellum, et modò hoc, modò illam, sequi.

⁴ Hostibus adimebat, et ab iis alienabat oppida et castella.

⁵ Præterea naturâ serpentium per se perniciofa, accenditur magis siti quàm re aliâ.

NOTÆ.

¹ *Mediocria.*] Non statim difficilia aggressus est ne foris difficultatibus circum-

⁶ *Levi.*] Quibus gravia non imperabatur.

ventus à Jugurthâ opprimeretur.

Capsenses unâ modò, atque eâ intra oppidum ^a jugi aquâ, ^b cæteræ pluvîa utebantur. Id ibique, et in omni ^c Africa, quæ procul à mari incultius agebant, eò facilius tolerabatur; quia Numidæ plerumque lacte, et ferinâ carne vescabantur, et neque sale, neque alia gulæ ^d irritamenta, quærebant. Cibus illis adversum famem, et sitim, non lubidini neque luxuriæ, erat. Igitur consul, omnibus exploratis, credo diis fretus, (nam contrâ tantas difficultates consilio satis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopiâ tentabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quàm ^e arvo student; et, quodcumque natum fuerat, jussu regis, in loca munjta contulerant; ager autem aridus, et frugum vacuus eâ tempestate, nam æstatis extremum erat) tamen pro rei copîâ satis providenter exornat: pecus omne, quod superioribus diebus præda fuerat, equitibus auxiliariis ^f agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum ^g Laris, ubi stipendium et commeatum locaverat, ire jubet: dicitque se ^h prædandum post paucos dies eodẽ venturum. Sic incepto suo occultato, pergit ad flumen Tanajm. Cæterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias; item turmas æqualiter distribuerat; et ex coriis utres uti fierent, curabat: simul et inopiam frumenti ⁱ lenire, et ignavis omnibus, parare, quæ ^j mox usui forent: denique sexto die, cum ad flumen ventum est, maxima vis utrius effecta. Ibi castris levi munimento positis, milites cibum capere; atque, uti simul cum occasu solis egredierentur, paratq; esse jubet: omnibus sarcinis abjectis, aquâ modò seque, et jumenta, onerare. Dein, postquam tempus visum, castris egreditur; noctemque totam ^k itinere facto confedit. Idem proximâ facit. Dein tertiâ multò ante lucis adventum pervenit in locum tumultuosum, ab Capsâ non ampliùs duum millium intervallo: ibique, quam occultissimè potest, cum omnibus copiis, opperitur. Sed ubi dies cœpit, et Numidæ, nihil hostile metuentes, multi oppido

INTERPRETATIO.

^a *Atque inopia tolerabatur facilius, et ibi, et inter omnes Afros, qui procul à mari incultius vivebant; quia Numidæ plerumque lacte et carne ferinâ vescabantur.*

² *Et dicit se inter prædandum eò venturum post paucos dies.*

³ *Et castra posuit, postquam per totam noctem iter fecisset.*

NOTÆ.

^a *Jugi.]* Quæ indefinenter scaturiebat et fluebat.

^b *Cætera.]* Adverbialiter positum: quoad cætera.

^c *Irritamenta.]* Ita vocantur aromata, et quæcumque palatum vellicant.

^d *Arvo.]* Id est, agriculturæ.

^e *Agendum.]* Affin qu'ils les touchassent devant eux.

^f *Laris.]* In Genitivo, nam in loquuto fuisse aliquando, compertum est. Cæterum in quibusdam codicibus invenitur *Larim*.

^g *Lenire.]* Pecora maciendo simul inopiam frumenti leniebat, et coria quibua utres fierent, parabat.

^h *Mox.]* Ad aquam continendam.

egressi, repente omnem equitatum, et cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, et portas obsidere jubet: deinde ipse intentus properè sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postquam oppidani cognovère, res ^a trepidæ, metus ingens, malum improvisum, ad hoc pars civium extrâ moenia in hostium potestate, coëgere, uti dedicationem facerent. Cæterum oppidum incensum, Numidæ puberes interfecti, alii omnes venundati, præda militibus divisa. Id facinus ^b contra jus belli non avaritiâ, neque scelere consulis, admissum; ^c sed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis; genus hominum mobile, infidum, antè neque beneficio, neque metu coërcitum. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo patravit, magnus, et clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit. Omnia non bene consulta ^d in virtutem trahebantur. Milites ^e modesto imperio habiti, simul et locupletes, ad cœlum ferre: Numidæ magis, quàm mortalem, timere: postremò focii, atque hostes credere, illi aut mentem divinam esse aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. Pauca, repugnantibus Numidis, capit. Plura, ^f deserta propter Capensium misérias, igni corrumpit. Luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem asperitate, ^g quâ Capensium, cæterum haud secus difficilem. Namque haud longè à flumine Muluchâ, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter cæteram planitiem mons saxeus, mediocri ^h castello, satis patens, immensum editus, uno perangusto

INTERPRETATIO,

^a *Milites liberaliter tractati, dem asperitate septam, quâ fuerat simul et locupletes, Marium ad res Capensium, cæterum non minùs cœlum ferebant.*

^g *Aggreditur aliam rem, non ea-*

NOTÆ,

^a *Trepidæ.]* Quomodo, calamitatibus repente ingruentibus evenire solet: per tumultum omnia cum simul aguntur, eâ festinatione nihil promovetur.

^b *Contra jus.]* Jus hoc in loco rigidè non est exponendum, sed auctoris sensu, pro eo quod vulgò faciebant Romani, ut supplicibus et deditis parcerent. Aliàs, si per jus planè id omne intelligas, contra quod nemo facere audeat; scelus profectò fuerit à Mario patratum, cùm Capsa incensa est. Verùm Capenses, cùm satis constet dedititios sine ulla pactione fuisse: Maior, pro illo summo et absoluto belli jure, licuit, de suis sedibus decurrere, vendere, &c.

^c *Sed.]* Hinc vides Sallustium jus belli ex eo quod victori bonum et commodum, hosti perniciosum et exitiosum est constituere.

^d *In virtutem.]* Ita evenit inter homines: sapientes vulgò creduntur, quibus fortuna favet; desipientes, quibus restat. Nimirum pauci cùm sapiant, omnes tamen loquantur; sed maxime plebs garrula, eventus, stultorum magister, sibi omnia vendicat. Hinc, quâ cautione publica negotia suscipiat, videbit qui sibi bene cupiet.

^e *Deserta.]* Scilicet, calamitatis famâ, quæ Capenses protulverat; latè omnes suis domibus expulerat.

^h *Castello.]* Florus urbem fuisse dicit.

aditu relicto : nam ¹ omnia natura, velut opere atque consulto, præceps. Quem locum Marius, quod ibi regis thesauri erant, summâ vi capere intendit : sed ea res fortè, quàm consilio, melius gesta. Nam castello visorum, atque armorum satis magna vis, et frumenti, et fons aquæ : aggeribus turribusque, et aliis machinationibus locus importunus. Iter ² castellanorum angustum admodum, utrumque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo frustrâ agebantur. Nam cum eæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neque ³ pro opere consistere, propter iniquitatem loci ; neque inter vineas ⁴ sine periculo administrare : optimus quisque cadere, aut sauciari : cæteris metus augeri. At Marius, multis diebus, et laboribus consumptis, anxius ⁵ trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustrâ erat, an fortunam ⁶ opperiretur, quâ sæpè prosperè usus fuerat. ⁷ Quæ cum multos dies, noctesque æstuans agitaret ; fortè quidam ⁸ Ligus, ex cohortibus auxiliariis, miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli quod adversum præliantibus erat, animadvertit inter saxa repentes cochleas ; quarum cum unam, atque alteram, dein plures peteret, studio legundi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit, more humanæ cupidinis ignara visundi, animum vertit. Et fortè in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paululùm modò ⁹ prona, dein flexa, atque aucta in altitudinem, quò cuncta gignentium natura fert : cujus ramis modò, modò eminentibus saxis, nissus Ligus, castelli planitiem ¹⁰ perscribit ; quod cuncti Numidæ intenti præ-

INTERPRETATIO.

¹ Nam ibi per omnia loca natura erat præceps quasi opere, atque de industriâ.

² Iter eorum hominum qui castellum incolebant erat admodum angustum; et ex utroque latere abruptum.

³ Milites neque poterant consistere ad opus faciendum, propter iniquitatem loci.

⁴ At Marius, multis diebus et laboribus consumptis, maximè sollicitus cum labore animo suo vivebat,

desereretne quod inceperat, quoniam non procedebat, an expectaret fortunam.

⁵ Quæ cum per multos dies, et noctes Marius volveret, cum animi maximâ fluctuatione et agitatione, fortè quidam Ligus, miles gregarius ex cohortibus auxiliariis, qui castris egressus erat ad petendam aquam, animadvertit cochleas repentes inter saxa, non procul ab latere castelli, quod oppositum erat lateri, ubi prælium erat.

NOTÆ.

¹ Sine periculo.] Quia vineæ igne et lapidibus subuebantur.

² Opperiretur.] Non possant istud non mirari, qui fortunæ auram non ferferunt.

³ Ligus.] Qui erat ex Liguriâ. Un Genis.

⁴ Prona.] Intellige arborem primò ex

saxo nascentem non potuisse statim in altum assurgere, sed paululùm versùs ima montis inflexam fuisse, prout illud in locis declivibus conspiciatur ; deinde sese erexit, usumque scalæ præboisse, ut saxum scanderetur.

⁵ Perscribit.] Il reconnut bien la place. Il en prit la plan,

liantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eodem regreditur; non temerè, ut ascenderat, sed tentans omnia, et circumspiciens. Itaque Marium properè adit, acta edocet, hortatur; ab eà parte, quâ ipse descenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris periculique ducem. Marius cum Ligure promissa ejus cognitum¹ ex præsentibus misit: quorum, ^a uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem, renunciavere. Consulis animus tamen paululùm arrectus. Itaque ex copiâ tubicinum, et cornicinum, quinque numero quàm velocissimos delegit; et cum his, ^b præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnisque Liguri parere jubet, et ^c ei negotio proximum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus visum, paratis, compositisque omnibus, ad locum pergit. Cæterum illi, qui centuriis præerant, prædocti ab ^d duce, arma, ornatumque mutaverant, capite, atque pedibus nudis, uti ^e prospectus, nifusque per saxa facilius foret, super terga gladii, et scuta; verùm ea Numidica, ex coriis, ^f ponderis gratiâ, simul et ^g offensâ quò lenius streperent. Igitur prægrediens Ligus, saxa, et si quæ vetustate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius ascenderent: interdum timidos insolentiâ itineris levare manu: ubi paulò asperior adscensus erat, singulos præ se inermes mittere: dein ipse cum illorum armis sequi: quæ ^h dubia nifui videbantur, potissimum tentare; ac sæpius eadem adscendens, ac descendens, dein statim ⁱ digrediens, cæteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt; desertum ab eà parte, quod omnes, sicut aliis diebus, adversum hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit, quamquam toto die intentos prælio Numidas

INTERPRETATIO.

¹ *Marius misit quosdam ex præsentibus cum Ligure, ad cognoscendum promissa ejus.*

NOTÆ.

^a *Uti cujusque.*] Istud diligenter notandum, ut cuique, non secundum id quod ejus verba sonant, sed indolis et ingenii factâ æstimatione, fidem habeamus: quod nisi sit, sæpius in fraudem, et errorem, non magis alienâ quàm nostrâ culpâ incidemus.

^b *Præsidio.*] Id est, qui rem ipsam exequantur et tuerentur: quippe centurio suos quisque milites habuit.

^c *Ei negotio.*] Non dicit auctor quodnam illud sit; verùm de castelli expugnatione sermonem esse satis intelligitur.

^d *Duce.*] Ligure, scilicet.

^e *Prospectus.*] Enimvero illis, si ulla mo-

do caput oblevatum habuissent, viam in ascendendo videre, vel despicerè, non licuisset; virgultis et radicibus impliciti fuissent.

^f *Ponderis.*] Id est, ut leviora essent.

^g *Offensa.*] Ferrum enim, quod in umbone scutorum Romanorum erat, sonum reddidisset, si ea ad saxum alissa essent.

^h *Dubia nifui.*] Id est, quò in accensu inferre pedem satis tutum non videbatur; cum saxum solutum erat, aut labens, &c.

ⁱ *Digrediens.*] Ille, ut ita dicam, ludi-bundus et saltabundus per ea loca, quò aliis antequam adderet, incedebat.

habuerat, tum verò cohortatus milites, et ipse extrà vineas egressus, ^a testudine actâ succedere, et simul hostem ^b tormentis sagittariisque, et funditoribus eminùs terrere. At Numidæ, sæpè antea vineis Romanorum subverfis, item incensis, non castelli mœnibus sese tutabantur; sed ^c pro muro dies, noctesque agitare: maledicere Romanis; ac Marjo vecordiam objectare; militibus nostris Jugurthæ servitium minari; secundis rebus feroces esse. Interim, Romanis omnibus hostibusque prælio intentis, magnâ vi utrimque, pro gloriâ atque imperio, his, ^e illi pro salute certantibus, repente à tergo ^d signa canere: ac primò mulieres, et pueri, qui visum procefferant, fugere; deinde, uti quisque muro proximus erat; postremò cuncti armati, inermesque. Quod ubi accidit, eò acriùs Romani instare, fundere, ac plerosque tantummodo fauciare; dein super occisorum corpora vadere, avidi gloriæ ^e certantes murum petere; neque quemquam omnium prædâ morari. Sic fortè correctâ Marii ^f temeritas gloriam ex culpâ invenit. Cæterum, dum ea res geritur, L. Sulla quæstor cum magno equitatu in castra venit; ^g quod, ut ex Latio, et à fociis cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de naturâ, cultuque ejus paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus, et L. ^h Sifenna optimè et diligentissimè omnium, qui eas res dixêre, ⁱ persecutus parùm mihi ^j libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ ^k nobilis fuit, familiâ propè jam extinctâ majorum ignaviâ; literis Græcis, atque Latinis ^l juxtâ,

INTERPRETATIO.

- ^a Sed permanebant dies et noctes ante muros. ^{tur mihi locutus parùm libero ore.}
^b Et L. Sifenna, qui persecutus est historiam optimè et diligentissimè omnium qui eas res dixêre, videtur. ^{Eruditus erat doctissimè et pariter litteris Græcis atque Latinis.}

NOTÆ.

^a *Testudine.*] Machina erat, quâ ad arpendos ictus utebantur, quæque pro multiplici usu diversè connectebatur.

^b *Tormentis.*] Machinæ fuerunt, quibus vi summâ lapides, et alia missilia jaciebantur.

^c *Illis.*] Hinc videre licet, pronomem *hic*, *hæc*, *huc*, non semper ad proximum referri, sed quandoque poni pro *alius*, *alia*, *aliud*, &c.

^d *Signa.*] Antea vidimus idem cornicines, et tubicines missos, ut, scilicet, terrorem augerent.

^e *Certantes.*] Illud est quod Gall. dicimus *A qui sera le premier.*

^f *Temeritas.*] Cum arcem, ut videbatur, neque pugnabilem appetisset.

^g *Quod.*] Intellige Syllam tunc, non maturiùs advenisse, quòd Romæ ad cogendum equitatum relictus fuisset. Forte legendum *Quem.*

^h *Sifenna.*] Historicus fuit ex gente Corneliâ, ut testatur Festus, qui bellum civile Syllanum edidit: Ciceronis judicio melior quàm qui ante ipsum Latinè historiam scripserant; attamen distans à perfecto.

ⁱ *Libero.*] Quia Syllæ vitæ noluit, aut non ausus est describere.

^k *Nobilis.*] Multi nobiles erant, qui continuò patricii non erant.

atque doctissimè eruditus; animo ingenti; cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior: otio luxurioso esse: tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod ^a de uxore potuit honestius consuli: facundus, callidus, et ^b amicitia facilis: ^c ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maximè pecuniæ largitor: atque illi, felicissimo omnium ante ^d civilem victoriam, numquam ^e super industriam fortuna fuit; multique dubitavere, fortior, an felicior esset. Nam, postea quæ fecerit, incertum habeo, ^f pudeat magis, an pigeat disserere. Igitur Sulla, uti suprà dictum est, postquam in Africam, atque in castra Marii cum equitatu venit; rudis antea et ignarus belli, solertissimus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benignè appellare: multis rogantibus, ^g aliis per se ipse dare, beneficia invitus accipere; sed ea properantiùs, quàm res. mutuum ^h reddere. ⁱ Ipse ab nullo repetere: magis id laborare, ut illi quàm plurimi deberent; joca atque seria cum humillimis agere. In operibus, in agmine, atque ad vigilias, multus adesse: neque interim, quod ^j ambitio prava solet, consulis, aut cujusquam boni famam lædere: tantummodo neque consilio, neque manu, priorem alium

INTERPRETATIO.

^a *Atque fortuna nunquam fuit illi major industria, quanquam omnium felicissimus fuerit ante victoriam civilem.*

NOTÆ.

^a *De uxore.*] Istud fortè ideò dixit, quod *Valerium* in theatro lascivè nimis blandientem sibi uxorem duxit. Vide *Plutarchum*.

^b *Amicitia facilis.*] Id est, qui sibi aliorum benevolentiam facile conciliabat, eisque benignum sese pari lubentia præbebat. *Gall. Il s'avait gagner le cœur des gens, et se communiquoit facilement.*

^c *Ad simulanda negotia.*] Viro politico necesse est in primis, negotiis eam faciem ostendere posse, quæ voluntatem aliorum inflectat, et ad scopum suum perducatur. Vim eam *Syllæ* innatam fuisse testatur *Sallust. Gall. diocremus, Il s'avait donner aux choses le tour qu'il vouloit, les représenter sous telle face qu'il lui plaisoit.* Vel, si eam putes accertitum explicationem, intellige, *Syllam* ingenio fuisse tam acri, tamque expromptam habuisse memoriam, ut gestu et habitu, aut colloquio et congressu, quodcumque libuisset hominibus persuadere potuerit.

^d *Civilem.*] Istud addidit, quia postquam *Sylla*, mortuo *Mario*, rerum potitus est,

Romam et *Italiam*, omnibus modis, civium sanguine cruentavit.

^e *Pudeat.*] Id est, *Respublica* quævis ad exitium perducta fuerit, non tamen ejus major fuit clades, quàm *Syllæ* recordia.

^f *Aliis.*] Istud, quod suprà dixit, explicat, *Syllam* amicitia facilem fuisse.

^g *Reddere.*] Quantò pluris est homo, quàm pecunia, tantò accuratius ejus opera, gratia, aut amicitia, cum amplificatione compensanda.

^h *Ipse ab nullo.*] Nisi istud addit, beneficium non est, sed mercimonium: quantumvis enim ingrati animi vitium intolerabile fuerit, nihilominus tamen qui benefacit, quid manus dextra agat, nescire debet sinistra, ut sapientissimè monuit ipse *Christus* *Jesus*, ne verius amicis onus imponamus, quàm beneficium colloceamus.

ⁱ *Ambitio prava.*] Nam bona est etiam eùm quis sine cujusdam detrimento bonæ; famæ studet.

pati; plerisque antevenire. Quibus rebus, et artibus brevi Mario, militibusque, carissimus factus. At Jugurtha postquam oppidum Capsam, aliosque locos munitos, et sibi utiles, simul et magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuncios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret: prælii faciendi tempus adesse. ^a *Quem* ubi cunctari accepit, dubium belli atque pacis rationes trahere: rursus, ut antea, proximos ejus donis corrumpit; ipsique ^a Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem, si aut Romani Africâ expulsi, aut, ^b integris suis finibus, bellum compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magnâ multitudine Jugurtham accedit. Ita, ambo- rum exercitû conjuncto, Marium jam in hiberna proficiscentem, vix decimâ parte ^c die reliquâ, invadunt: rati noctem, quæ jam aderat, victis sibi munimento fore: et si vicissent, nullo impedimento, quia locorum scientes erant: contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore. Igitur ^d simul consul ex multis de hostium adventu cognovit, et ipsi hostes aderant; et prius quàm exercitus aut instrui, aut sarcinas colligere, denique, antè quàm signum, aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prælii, sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros incurrunt. Qui omnes trepidi improviso metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabant: pars equos ascendere, obviam hostibus ire; pugna latrocinio magis, quàm prælio similis fieri; sine signis, sine ordinibus, equites pedites permixti, cedere alios, alios obtruncare; multos ^e contra adversos acerrimè pugnantes ab tergo circumvenire; neque virtus, neque arma satis tegere; quòd hostes numero plures, et undique circumfusi erant: denique Romani ^e veteres, novique; et ^f ob ea, scientes belli; si quos

INTERPRETATIO.

^a *Quem ubi accepit moras necesse, dum dubius anxie perpendebat rationes quæ pro bello aut pace faciabant.* ^e *Circumveniebant multos ab tergo, dum illi pugnarent acerrimè contra hostes adversos.*

NOTÆ.

^a *Mauro.*] Boccho scilicet.

^b *Integris.*] Hoc est, Si nulla pars regni à Romanis detraberetur.

^c *Die.*] Proculdubio casus est genitivi, quandoquidem Plautus et Virgilius ita locuti sunt; atque hunc ipsum locum, citat Gellius, qui *die* in patrio casu à Sallustio positum esse dicit, aliorumque argutias eâ de re contemnit.

^d *Simul.*] Dicit, tunc tantùm Marium de hostium adventu cognovisse, cum ipsi ad essent.

^e *Veteres.*] Non sunt veterani, prout quidam existimavit; verum ii, de quibus mentio facta est superius, qui sub Metello militaverant; quique, cum novis quos Marius adduxit, in unum corpus coaluerant.

^f *Ob ea.*] Id est, Romani veteres et novi, idè scientes belli, quod hi cum illis, usu, Numidarum more assueti, permixti essent, et in unum corpus coaluissent, orbis faciebant, si quos locus aut casus conjungerat.

^a *Eo
finitiam, lo
artes nihil*

^a *Injustissime.*] Istud dicitur
dum est, nam luxuria et
republica coeunt, illi necessarii
portant.

^b *Quantum.*] Ita vero quisque
se dignum sit, quam quid in alio, si
cessit debet; eademque opera
solum, semper vero magnam curam, mag
numque laborem, sibi demerit.

^c *Avaritiam.*] Hecian, Aulum, et Ma-

cohortium, turmarum, legionum, tubicines simul omnes signa canere; milites clamorem tollere, atque ^a portis erumpere. ^b Mauri, atque ^c Gætuli ignoto atque horribili sonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos strepitu, clamore, nullo subveniente, nostris instantibus, tumultu, terrore, formidine, ^d quasi vecordia ceperat: denique omnes fusi, fugatique: arma, et signa militaria pleraque capta; pluresque eo prælio, quam omnibus superioribus, interempti. Nam somno, et metu insolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hiberna proficiscitur; quæ, propter commeatum, in oppidis maritumis agere decreverat: neque tamen victoriæ socors, aut insolens factus, sed pariter, atque in conspectu hostium, ^e quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu ^f apud dextimos, in sinistra parte A. Manlius cum funditoribus, et sagittariis, præterea cohortes Ligurum, curabat: primos, et extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, regionum scientissimi, hostium iter explorabant. Simul consul, ^g quasi nullo imposito, omnia providere; apud omnis adesse; laudare, increpare merentes. Ipse armatus, intentusque, item milites ^h cogebat; ⁱ neque secus, atque iter faceret, castra munire; excubitus, in portâ, cohortis ex legionibus; pro castris, equites auxilios, mittere; præterea alios super vallum in munimentis locare; vigilas ipse circuire, non tam diffidentia ^j futuri, quæ imperavisset, quam uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus esset. Et sanè Marius illoque aliisque temporibus Jugurthini belli, ^k pudore magis, quam ^l malo, exercitum coercerat, ^m quod multi per ambitionem fieri aiebant: pars quod à pueritiâ consuetam duritiam, et alia,

INTERPRETATIO.

¹ Sylla erat cum equitatu in dextrâ parte.

² Simul consul providebat omnia, quasi neminem suo loco curare jussisset.

³ Non tam diffidens futura esse ea quæ imperavisset, quam ut labor exæquatus militibus cum imperatore illis placeret.

NOTÆ.

^a Portis.] Castrorum. scilicet.

^b Mauri.] Quibus Bocchus imperitabat.

^c Gætuli.] Quos ordines fervare Jugurtha instituerat.

^d Quasi.] Vox ista cum vecordia jungi debet, ut conjunctim eam vesaniam et demeritiam significant, quâ ii affliguntur, qui nimio metu correpti sunt. Idem propemodum præstat quod illud quod vocant, Une ter-
minique.

^e Quod.] Ut, quacumque hostis in-
essent.

^f Cogebat.] Pudore, scilicet, cum imperatorem suum intentum animadverterent.

^g Neque secus.] Dicit Marium, cum itinere temper paratissimus fuisset, eodem modo in castris se gessisse. Locus obscurus est, nisi advertas.

^h Pudore.] Intellige Marium tantum laborem cepisse, ut, illo ita intento, nominem otiosi non padeuisset.

ⁱ Malo.] Pœnâ aut supplio.

^k Quod.] Quod, nimirum, sibi laborem cum militibus communem faciebat.

quæ cæteri miseras vocant, voluptati habuisset. ^a Nisi tamen resp. pariter, ac, sævissimo imperio, benè, atque decorè gesta. Igitur quarto denique die, haud longè ab oppido Cirtà, simul undique ^b speculatores citi sese ostendunt; quâ re hostis adesse intelligitur. Sed quia diversi redeuntes, aliis ab aliâ parte, atque omnes idem significabant; consul, incertus quonam modo aciem instrueret, nullo ordine commutato, adversum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Jugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus ^c æquè alios ab tergo hostibus venturos. Interim Sulla, quem primum hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, et quàm maximè confertis equis, ipseque alique Mauros invadunt; cæteri in loco manentes, ab jaculis eminus emissis corpora tegege; et ^d si qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque in priore pugna, ^e in itinere morati, adfuerant, postremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quòd ibi Jugurtha cum plurimis erat. Dein ^f Numidà, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ^g ad pedites convertit; ibi Latinè (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare; paulò antè Marium suâ manu interfectum; simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna, satis impigrè occiso peditè nostro, cruentaverat. Quod ubi milites accepèrè, magis atrocitate rei, quàm fide nuncii, terrentur; simulque barbari animos tollere, et in perculosos Romanos acrius incedere. Jamque paulùm à fugâ aberat, cum Sulla, profligatis iis, quos adversum ierat, rediens, ab latere Mauros incurrit. Bocchus statim avertitur. At Jugurtha, dum sustentare suos, et propè jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus dextrâ, sinistrâ, omnibus occisis, solus inter tela hostium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, ^h fugatis equitibus, accurrit auxilio suis, quos pelli

INTERPRETATIO.

^a Et si qui Mauri in Romanorum manus venerant, eos obtruncabunt.

^e Neque in priore pugna adfuerant, quòd in itinere morati essent.

NOTÆ.

^a Nisi.] Positum est pro sed; aut verùm, ut sæpè alibi. Cail. dicebamus. Avec tout cela, aut. Qui qu'il en soit.

^b Speculatores.] Perugas fuisse suprà dixit.

^c Equè.] Id est, Indiscriminatim ex quaduplici agmine aliterum à tergo hostes invasurum, cum tamen nesciret Jugurtham cuinam istud obtingeret. Gall. Que les uns, ou les autres indifféremment, pourvoient prendre en queue l'armée des Romains.

^d Numidà.] Jugurtha, proculdubio; ut mirum videatur hoc in loco hæsisse viros doctos.

^e Ad prius.] Romanos scilicet atque eos arbitror contra quos Bocchus pugnabat, qui in postremâ acie locati fuerant, quod patebit attendenti.

^f Fugatis.] Eos fuisse arbitror, qui cum Jugurthâ fuerant, à quibus se ipse subduxerat, ut stratagemate adversus Romanos perditus uteretur.

jam acceperat. Denique hostes jam undique fusi. Tum spectaculum horribile in campis patentibus: sequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati; ^a niti modò, ac statim concidere: postremò omnia, quà visus erat, confrata telis, armis, cadaveribus, et inter ea humus infecta sanguine. Postea loci consul, haud dubiè jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quò initio profectus ¹ intenderat. Eò post diem quintum, quàm ^b iterum barbari malè pugnauerant, legati à Boccho veniunt, qui regis verbis à Mariò petivèrè, duos quàm fidi-
simos ad eum mitteret; velle de suo, et de populi R. comodo cum iis disserere. Ille statim L. Sullam, et A. Manlium ire jubet; qui ^c quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere; ingenium aut adversum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementiùs accenderent. Itaque Sulla, cujus ^d facundia, non ætati, à Manlio concessum, pauca verba hujusmodi locutus:

Rex Bocche, magna lætitiâ nobis est, cùm te talem virum dii monuèrè ut aliquando pacem, quàm bellum, mallet; neu te optimum cum pessimo omnium Jugurthâ miscendo commaculares; simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te errantem, et illum sceleratissimum, persequi. Ad hoc, populo R. jam ² à principio inopi, melius visum, amicos, quàm servos, quærere; tutiusque rati, volentibus, quàm coactis ^e imperitare. Tibi verò nulla opportunior amicitia nostra; primum quòd procul absumus, in quo ^f offensæ minimum, gratia par, ac si pròpe adessemus: dein quòd ³ parentes abundè habemus, amicorum neque nobis, neque cuquam

INTERPRETATIO.

¹ Quò consilium fuerat pervenire modum inops erat et egenus, quæ-
initio cùm discesserat. rere amicos quàm servos.

² Præterea melius visum populo Romano, jam à principio, cùm ad-
³ Deinde quia habemus abundè homines qui nobis parent.

NOTÆ.

^a Niti.] Ils tâchoient de se rel.-ver.

^b Iterum.] De hac postremâ pugnâ loquitur: priorem superius vidimus, quando Romani in colles evaserunt, deinde hostes profligaverunt.

^c Quamquam.] Hoc dicit, quia non eorum fuit, qui acciti erant, antè loqui, quàm quid exponeret barbarus cognitum, habuissent.

^d Facundia.] An ob rem, necne, postea cognosces.

^e Imperitare.] Hinc vides imperii nomen, quanquam sæpius dominium notat, honestum quoque esse; graviusque et stabilius

arbitratos esse Romanos illud, quod liberalitate et amicitia adjungitur, quàm vi quo. l. sit et superbia. Nostris verò hominibus, plerisque ne quidem isthuc odorari licet sed superbiæ suæ omnia proculcanda à diis ipsis tradita est arbitrantur. Litteris Græcis et Latinis nihil opus est: satis fuit, ut primi essent omnium rerum, superbia eos omnia contemnere docuerit. Itaque ergo amantur; à gnathonibus scilicet, non elegantibus et cordatis viris.

^f Offensæ.] Id est, tibi non possumus nocere.

omnium, satis fuit. Atque ^a hoc utinam à principio tibi placuisset; profectò ex P. R. ad hoc tempus multò plura bona accepisses, ^b quàm mala perpassus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit, cui j licet: placuit et vim, et gratiam nostram ^c experiri, nunc, quando per illam licet, festina, atque, uti cœpisti, perge. Multa, atque opportuna habes, quò facilius errata officii superes. Postremo hoc in pectus tuum demitte, nunquam populum Rom. beneficiis victum esse. Nam, bello quid valeat, tutè scis.

Ad ea Bocchus placidè, et benignè simul, pauca pro delicto suo verba facit; se non hostili adimo, sed ob regnum tutandum arma cepisse. Nam Numidiæ partem, unde Jugurtham ^d expulerat, jure belli suam factam: eam vastari à Mario pati nequivilisse: præterea missis antea Romam legatis ^e repulsum ab amicitia. Cæterum vetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, legatos ad senatum missurum. Dein, ^f copiâ factâ, animus barbari ab amicis ^g flexus, quos Jugurtha, cognitâ legatione Sullæ, et Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis composito, cum expeditis cohortibus, et parte equitatus, proficiscitur in loca sola obfessum turrim regiam, quò Jugurtha perfugas omnes ^h præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus, seu reputando quæ sibi duobus præliis evenerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat, ex omni copiâ ⁱ necessariorum quinque delegit, quorum et fides cognita, et ingenia validissima erant. Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire jubet; agendarum rerum, et quocunque modo belli componendi, ^k licentiam ipsis permittit. Illi maturè ad hiberna Romanorum proficiscuntur; dein à

INTERPRETATIO.

^a Præterea dixit se repulsum ab amicitia, cum antea misisset legatos Romam. metuens id quod parabatur, postquam cognovisset legationem Sullæ et Manlii.

² Deinde, occasione datâ, animus barbari flexus est ab amicis, quos Jugurtha corruperat donis, ³ Delegit quinque ex omni numero amicorum.

NOTÆ.

^a Hoc.] Pacti cum Romanis habere.

^b Quàm mala perpassus es.] Quanquam contra fidem eorum codicum, quos videre contigit, consistentèr tamen effis delevi, et reposui, ne ridiculè Sylla locutus esset videatur; neque scio, quomodo hunc incum intellexerint qui cum intellum præterire unt.

^c Experiri.] Id est, quæ voluit experientis vim, et gratiam nostram cognoscere.

^d Expulerat.] Hinc patet, nisi fortè ve-

nissimus homo delictum mendacio excuset, Bocchum cum Jugurthâ bellum gessisse.

^e Flexus.] Tamen Bocchus homo fuit maximè inanis, optimè tamen reges docebit, quales amicos à se propellere debeant.

^f Præsidium.] Imposuerat perfugas præsidium, id est, præsidium ex perfugis constituerat. Hoc loquendi genus Grammatici Apopositionem vocant.

^g Licentiam.] Ille ètoit plénipotentiaire.

Gætulis latronibus in itinere circumventi, spoliatique, pavidi, ^a sine decore ad Sullam profugunt; quem consul, in expeditionem proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro ^b vanis hostibus, uti meriti erant, sed accuratè et liberaliter habuit. Quà re barbari, et famam Romanorum avaritiæ falsam, et Sullam ob munificentiam in sese amicum rati. Nam etiam tum ^c largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæstori mandata Bocchi patefaciunt, simul ab eo petunt, uti fautor, consultorque sibi adsit; copias, fidem, magnitudinem regis sui et alia, quæ aut utilia, aut ^d benevolentia esse credebant, oratione extollunt: dein, ^e Sullà omnia pollicito, docti, quo modo apud Marium, item apud senatum verba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur. Marius postquam infecto negotio, ² quò intenderet, Cirtam redit; de adventu legatorum certior factus, illosque, et Sullam venire jubet, itemque L. ^e Bellienum prætorem Uticà, præterea omnes undique senatorii ordinis; quibuscum mandata Bocchi cognoscit, ^f in quibus, legatis potestas eundi Romam fit: ^g ab consule interea iudiciæ postulabantur. Ea Sullæ, et ple-

INTERPRETATIO.

¹ Deinde, postquam Sylla illis omnia promississet, docti quomodo apud Marium, item apud senatum verba facerent, expectant ibidem circiter dies 40. ² Postquam Marius redit Cirtam, negotio infecto, ad quod perficiendum profectus erat.

NOTÆ.

^a Sine decore.] Id est, absque dignitatis suæ insignibus; imò habitu deteriore quàm solent homines vulgares, quia spoliati fuerant.

^b Vanis.] Id est, mendacibus, levibus, et inconstantibus.

^c Largitio.] Intellige paucis eorum hominum artem cognitam fuisse, qui turpissimè ut gallinaceum emendicent, ovum magnificè largiuntur; aliorumque ex imperitiâ rem suam faciunt, eorum gratiam præsertim aucupando, eosque corrumpendo.

^d Benevolentia.] Id est, ut volent, quæ benevolentiam et amicitiam studium declararent. Alii codices habent *benevolentia*. Sed neutrum placet: verum exponendam esse crediderim hanc vocem *benevolentia* eo modo, quo antea Sallustium *volentia* usurpassè vidimus; ut *benevolentia* sicut et *utilia* ad Romanos referatur; atque Bocchi legatos, ut Romanos sibi demererentur, Syllæ omnia quæ aut illis utilia, aut jucunda, seu bene-

volentia essent, exposuisse intelligamus. Durior fortè aliis videbitur expositio, sed educt sentus, ut patebit attendenti.

^e Bellienum.] Catilinæ avunculum dicit Asconius.

^f In quibus.] Glareanus hæc verba delet, deinde aliquid mutat ex fide codicum; quanquam, ut ille ait, non ex omnibus omnia, sed ex singulis tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam, deceperit. Ego verò nihil mutem, sed ita intelligo. Intes alia Bocchi mandata, hoc unum fuisse; ut legati sui Romam proficiscerentur, quod Sylla eis concessisset: sed elliptica est oratio, cujus, pars prior ex posteriore facile intelligitur.

^g Ab consule.] Ne ita intelligas, quasi consul Marius inducias petiverit; sed potius Bocchus, ipsiusque legati. A Boccho postulabantur induciæ, quas consul cunctaret.

risque placuere: pauci ferocius decernunt: scilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, et mobiles semper in adversa^a mutant. Cæterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum Cn. Octavio Rufone, qui^b quæstor stipendium in Africam portaverat; duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera, tum maxime benignitatem, et^c studium Sullæ, accepit. Romæque legatis ejus, postquam errasse regem, et Jugurthæ scelere lapsum,^d deprecati sunt, amicitiam et fœdus petentibus hoc modo respondetur:

S. P. Q. R. beneficii et injuriæ memor esse solet. Cæterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: fœdus et amicitia dabuntur, cum meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras à Mario petivit, uti Sullam ad se mitteret; cujus arbitrato communibus negotiis consulere-
retur. Is missus cum præsidio equitum, atque peditum, funditorum^e Balearium: præterea iære sagittarii, et cohors^f Pæligna cum^g velitaribus armis, itineris properandi causâ: neque his^h secus atque aliis armis, adversus tela hostium, quod ea levia sunt, muniti. Led in itinere, quinto denique die, Volux, filius Bocchi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit; qui temerè et effusè euntes, Sullæ aliisque omnibus et numerum amplioremⁱ vero, et hostilem metum, efficiebant. Igitur se quisque expedire; arma, atque tela tentare,^h intendere: timor aliquantus, sed spes

INTERPRETATIO.

^a Et respondetur hoc modo legatis ejus Bocchi, qui orabant fœdus et amicitiam postquam dixissent regem suum errasse, ipsique veniam petiissent, quod scelere Jugurthæ lapsus esset.

² Neque erant minus muniti his armis quam aliis, adversus tela ho-

stium, quod ea levia sunt.

³ Qui equites euntes temerè, et alii ab aliis dispersi, faciebant ut numerus amplior videretur Sullæ et aliis omnibus, quam revera esset, et ut eos reformidarent tanquam hostes.

NOTÆ.

^a Mutant.] Eleganter, si Gellio credimus, pro mutantur, quod est in aliis codicibus.

^b Quæstor.] Non Martii, nam Sylla is erat; sed hic in Africâ quæstor fuit, vel forte ex urbanis unus.

^c Stadium.] Illud est de quo supra: dixit enim Sallustius egregiè legatos à Syllâ acceptos fuisse.

^d Deprecati.] Ita loquitur Cicero, Orat. 2. contra Rulum, Si quid deliquero, inquit, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecantur. Ita et alibi.

^e Balearium.] Alii, funditorumque Balearium. Baleares verò duæ sunt insulæ, hodie Majorca et Minorca dictæ, in mari Mediterraneo, è regione Hispaniæ, cujus olim incolæ peritissimi fuerunt funditores.

^f Pæligna.] Pæligni populi fuerunt Italiæ inter Appenninos montes, magis ad mare superum, inter Campaniam et Hetruriam ad Septentrionem.

^g Velitaribus.] Gladium, hastam, et parmam fuisse testatur Polybius.

^h Intendere.] Id est, quilibet intentus et paratus erat.

amplior; quippe victoribus, et adversum eos, quos sæpè vicerant. Interim equites, exploratum præmissi, rem, ut erat, quietam nunciant, Volux adveniens quæstorem ¹ appellat; se à patre Boccho ^a obviam illis simul, et præsidio, missum. Dein eum et proximum diem, sine metu, conjuncti eunt. Post, ubi castra locata, et diei vesper erat, repente ^b Maurus, incerto vultu, pavens, ad Sullam accurrit; dicitque sibi ex speculatoribus cognitum Jugurtham haud procul abesse: simul, uti noctu clam secum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat se toties fufum Numidam pertimescere; virtuti suorum satis ² credere; etiam si certa ³ pestis adesset, mansurum potius, quam proditis quos ducebat, turpi fugâ incertæ, ac forsitan post paulo morbo interituræ, vitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus uti noctu proficiscerentur, consilium approbat; ac statim milites cœnatos esse in castris, ignesque quam ^c creberrimos fieri, dein ^d primâ vigiliâ silentio egredi, jubet. Jamque nocturno itinere fessis omnibus, Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur; cum equites Mauri nunciant, Jugurtham, circiter duum millium intervallo, ante eos consedissee. Quod postquam auditum est, tum verò ingens metus nostros invadit; credere se proditos à Voluce, et insidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent ^e manu vindicandum, neque apud illum tantum scelus inultum reliquendum. At Sulla, quamquam eadem existimabat, tamen ab injuriâ Maurum prohibet; suos hortatur, uti sortem animum gererent: sæpè antè paucis strenuis adversus multitudinem bene pugnatum: quanto sibi, in prælio, minùs pepercissent, tantò, tutiores fore; nec decere quemquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere; et in maximo omnium metu nudum et ^f cæcum corpus ad hostes veteri. Dein Volucem, quoniam ^g hostilia faceret, Jovem maximum obtestatus, uti sceleris atque perfidiæ

INTERPRETATIO.

- ¹ Volux adveniens appellat, et ad colloquium vocat Syllam quæstorem. ² Dicit, se satis confidere virtuti suorum. ³ Dicit, quanquam certum exitium sibi adesset, se mansurum potius, quam proditis iis, quos ducebat, parceret, turpi et flagitiosâ fugâ, vitæ incertæ, ac forsitan post paulo morbo interituræ. ⁴ Postquam Jovem maximum maximo cum affectu precatus esset, ut testis adesset sceleris.

NOTÆ.

^a Obviam.] Honoris causâ.

^b Maurus.] Volux.

^c Creberrimos.] Ut exercitum numero ampliore, ibique pernoctaturum, Jugurtha cederet.

^d Primâ.] Nox in quatuor vigiliis, easque trium horarum singulas, Romanis divisâ erat,

^e Manu.] Hoc est, Volucem esse interficiendum.

^f Cæcum.] Scilicet, cæcum et inermis corpus hostibus obvertant, qui fugiunt, Cæterum digna est tali viro Syllæ oratio.

^g Hostilia.] Criedebant enim monitu ejus cuncta gerere Jugurtham, sed Jugurthæ monitore nihil opus fuit.

Bocchi testis adesset, castris abire jubet. Ille lacrimans orare, ne ea crederet; nihil ^a dolo factum, ac magis callidate Jugurthæ, cui videlicet speculanti iter suum cognitum esset. Cæterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet; et spes, opesque ejus ex patre suo penderent, ² credere illum nihil palam aufurum, cum ipse filius testis adesset. Quare optimum factum ^b videri, per media ejus castra palam transire; sese, vel, præmissis, vel ibidem relictis Mauris, solum cum Sullâ iturum. Ea res, uti in tali negotio, probata: ac statim profecti, quia de improvviso accesserant, ^c dubio atque hæsitante Jugurthâ, incolumes transeunt. Dein paucis diebus, quò ire intenderant, perventum est. Ibi cum Boccho Numida quidam, Aspar nomine, multum, et familiariter agebat; præmissus ab Jugurthâ, postquam Sullam accitum audierat, ² orator, et subdolè speculatum Bocchi consilia. ³ ^d Præterea Dabar, Massugradæ filius, ex gente Mafinissæ, cæterum materno genere impar, (nam pater ejus ex concubinâ ortus erat) ^e Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptusque, quem Bocchus fidum esse Romanis multis antea tempestatibus expertus, illicò ad Sullam nunciatum mittit, paratum sese facere, quæ populus Rom. vellet; colloquio diem, locum, tempus ipse deligeret; consulta sese omnia cum illo ^f integrâ habere; neu Jugurthæ legatum pertimesceret, ^g quò res communis licentiùs gereretur: ^h nam ab insidiis ejus aliter caveri nequivissè. Sed ego comperior, Bocchum magis Punicâ

INTERPRETATIO.

¹ Cæterum Volux dicebat quoniam neque Jugurtha ingentem multitudinem haberet, et spes opesque ejus ex patre suo penderent, se credere illum nihil aufurum apertè, cum ipse filius Bocchi testis adesset.

Aspar, agebat multum et familiariter cum Boccho; præmissus ab Jugurthâ, ut legationem obiret, et subdolè specularetur consilia Bocchi, postquam audierat ab eo Syllam advocatum fuisse.

³ Præterea Dabar cum Boccho erat.

² Ibi Numida quidam, nomine

NOTÆ.

^a Dolo.] Suo, scilicet, aut patris.

^b Videri.] Verba sunt Volucis.

^c Dubio.] Non enim datum est spatium cogitandi, utrum utilis foret; vel magnanimitatis stimulo concitatum Romanos virtute delinire, vel insectum eisdem persequi.

^d Præterea.] Non fuerat hic à Jugurthâ missus.

^e Mauro.] Boccho.

^f Integra.] Id est, se, quicquid invicem statuerant, approbaturum. Gall. *Qu'il tiendrait pour bien fait.*

^g Quò.] Supple, Accitum fuisse Aspacem. Hoc dicebat Bocchus, ne à se Sylla proditum metueret, quod Jugurthæ legatum

videret, vel cum ipso ad concilium vocaretur; eò videlicet accitum eum fuisse, ut faciliùs quæ vellent, et tutiùs, exquerentur.

^h Nam.] Dicit, ab Jugurthæ insidiis non potuisse caveri, nisi ille spe pacis illectus, ab iis deterritus fuisset. Cæterum, nisi quia faciendum fuit, haud scio an satis cautè Romani eum ejusmodi perfido res suas communicaverint. Qui enim alium decipit, quamobrem nobis quoque dolos non pareat, rationem habere debemus. Benè successit Romanis, at certè orbis terrarum magis eventus non satis idoneus fuit magister.

fide, quàm ^b ob ea, quæ prædicabat, simul Romanos, et Numidam spe pacis attinuisse; multumque cum animo suo volvere solitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam, traderet: ^c libidinem adversum nos, metum pro nobis suâsisse. Igitur Sulla respondit, pauca se coram Aspare locuturum; cætera occultè, nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet quæ sibi ^d responderentur. Postquam, sicuti voluerant, congressi; dicit se missum à consule venisse quæsitum ab eo, pacem an bellum agiturus foret. Tum rex, uti ^e præceptum fuerat, post diem decimum redire jubet, ac nihil etiam nunc decrevisse, sed ^f illo die responsurum. Dein ambo in castra sua digressi. Sed ubi plerumque noctis processit, Sulla à Boccho occultè acceritur; ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, sanctus vir, ^g ex sententiâ ambobus jurat; ac statim rex sic incipit:

Nunquam ego ratus sum fore, uti rex maximus, in hac terrâ, et omnium, quos novi, opulentissimus, privato homini gratiam deberem. Et hercule, Sulla, ante te cognitum multis orantibus, aliis ultrò egomet opem tuli, nullius indigi. Id imminutum, quod cæteri dolere solent, ego lætor. Fuerit mihi ^h pretium, eguisse aliquando tuæ amicitiae; quâ apud animum meum nihil carius habeo. Id adèò experiri licet; arma, viros, pecuniam, postremò, quidquid animo lubet, sume, utere; et quoad vires, nunquam tibi redditam ⁱ gratiam putaveris; semper apud me integra erit: denique nihil me sciente frustrâ voles. Nam, ut ego existimo, regem armis, quàm munificentia vinci, minùs ^m flagitiosum. Cæterum de rep. vestrà, cujus curator hic missus es, paucis accipe. ⁿ Bellum ego populo Rom. neque feci, neque factum unquam volui; fines meos adversum armatos armis tutatus sum. ^l Id omitto: quando vobis ita

INTERPRETATIO.

^a Id bellum desero.

NOTÆ.

^a Fide.] Id est, fraude; utraque enim pro eadem in proverbium abiit. Bocchus eâ gratiâ Romanorum simul et Jugurthæ legatos acciverat, ut ex commodo suo de utrisque consuleret.

^b Ob ea.] Ut, scilicet, Jugurthæ doli præcaverentur.

^c Libidinem.] Odio cum habebat Romanos.

^d Responderentur.] A Boccho, scilicet, quando toram Aspare Jugurthæ legato colloquerentur.

^e Præceptum.] A Syllâ per Dabarem.

^f Illo.] Qui, scilicet, post decimum illucfceret.

^g Ex sententiâ.] Se, scilicet, fideliter concessita servaturum.

^h Imminutum.] Quia nunc ope aliend indigeo.

ⁱ Pretium.] Gall. Il me sera avantagoux. Mihi lucro vertetur.

^k Id.] An, scilicet, amicitia tua mihi cara sit.

^l Gratiâ.] Sylla Bocchi legatos optimè acceperat, illisque quæcumque ad ejus commodum spectabant, providerat.

^m Flagitiosum.] Hinc videre licet flagitium magis peccatum notare quod infamiam adfert.

ⁿ Bellum.] In aliis codicibus ita legitur; Bellum pop. Romano nunquam paravi, neque factum volui.

placet, gerite, uti vultis, cum Jugurthâ bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me et Micipsam fuit, non egrediar, neque id intrare Jugurtham sinam. Præterea, ^a si quid meque vobisque dignum petiveris, haud repulsus abibis.

Ad ea Sulla pro se breviter et ^b modicè, de pace, et de communibus rebus multis, disseruit. Denique regi patefecit, ^c quod polliceatur, senatum et populum Rom. quoniam armis ampliùs valuissent, non in gratiâ habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis quàm suâ, retulisse videretur: id adeò in promptu, esse, quoniam ^d copiam Jugurthæ haberet; quem si Romanis tradidisset, fore ut illi plurimum deberetur: amicitiam, foedus, Numidiæ partem, quam nunc ^e peteret, tunc ultrò adventuram. Rex primùm negitare; ^f cognationem, affinitatem, præterea foedus intervenisse; ad hoc metuere, ne ^g fluxâ fide usus popularium animos averteret: quis de Jugurtha caveret, et Romani invisi essent. Denique sæpius fatigatus, leniter, et ex voluntate Sullæ, omnia se facturum promittit. Cæterùm ad simulandam pacem, cujus Numida, defessus bello, avidissimus ^h quæ utilia visa, constituunt. Ita, composito dolo, digrediuntur. Et rex postero die Asparem, Jugurthæ legatum, appellat: dicitque sibi per Dabarem ex Sullâ cognitum, posse conditionibus bellum componi: quamobrem regis sui sententiam exquireret. Illæ lætus in castra Jugurthæ proficiscitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octavium redit ad Bocchum; et ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; sed Marjo parum fidere: sæpè antea, cum imperatoribus Romanis pacem conventam, frustra fuisse. Cæterùm Bocchus, si ⁱ ambobus consultum, et ratam pacem vellet, daret operam, ut unâ ab omnibus, quasi de pace, in colloquium veniretur, ibique sibi Sullam traderet: cùm talem virum in pote-

INTERPRETATIO.

^a Denique patefecit regi, senatum et pop. Romanum non pro gratiâ accepturos illud quod polliceatur quoniam armis ampliùs voluissent.

^b Quoniam Jugurtham in potestate haberet.

^c Bocchus causabatur cognatio-

nem, affinitatem: præterea dicebat foedus cum Jugurthâ intervenisse.

^d Cæterùm constituunt quæ visa sunt utilia ad simulandam pacem cujus Jugurtha, defessus bello, erat avidissimus.

NOTÆ.

^a Si quid.] Abque hac exceptione, quæ minde urbana est, reliqua aptissime coherant.

^b Modicè.] Multo officio Syllam Bocchus prosecutus erat, ideòque Sallustius ad ea Syllam cum modestiâ respondisse dicit.

^c Patet.] Non satis cognoscitur bellone, an pacto, Numidiæ partem aliquam Bocchus

obtinerit; an verò totum istud sit de spe intelligendum, quam Jugurtha, si finibus integris foedus cum Romanis pangeretur, Boccho maximam fecerat.

^d Fluxa.] Erga Jugurtham, quocumque foedus inivisse eum, neminem latebat.

^e Ambobus.] Rebo et Jugurthæ.

state habuisset, tum fore uti jussu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque hominem nobilem, non suâ ignaviâ, sed ob rempub. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secum ipse diù volvens, tandem promisit. Cæterum ^a dolo, an ^b verè cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque ^c regiæ voluntates, uti vehementes, sic mobiles, sæpè ipsæ sibi adversæ. Postea, tempore et loco constituto, in colloquium ^d uti de pace veniretur; Bocchus Syllam modò, modò Jugurthæ legatum appellare; benignè habere; idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac spei bonæ pleni esse. Sed nocte eâ, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac statim ^e immutatâ voluntate, remotis cæteris, dicitur secum ipse ^f multum agitavisse: ^g vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: ^h quæ scilicet, tacente ipso, occulta pectoris, oris immutatione patefecisse. Tamen postremò Syllam accersi jubet, et ex illius sententiâ Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies advenit, et eâ nunciatum est. Jugurtham haud procul abesse; cum paucis amicis, et ⁱ quæstore nostro, quasi obviis, honoris causâ, procedit in tumultum facilimum visu insidiantibus. Eodem Numida cum plerisque necessariis suis inermis, uti dictum erat, accedit; ac statim signo dato, undique simul ex insidiis invaditur. Cæteri obruncati, Jugurtha Syllæ vivus traditur, et ab eo ad Marium ^k deductus. ^l Per idem tempus adversum ^m Gallos ab ducibus nostris Q. Cepione, et M. Manlio

INTERPRETATIO.

^a Postea loco et tempore constituto, Bocchus appellabat modò Syllam, modò legatum Jugurthæ, ut veniretur in colloquium de pace.

^b Ipse Bocchus vultu, colore ac motu corporis, pariter atque animo, varius, dicitur multum agitavisse

eâ, quæ, scilicet occulta pectoris, dicitur, ipso tacente, patefecisse oris immutatione.

^c Procedit in locum editiorem, quem faciliè insidiantes prospicere poterant.

NOTÆ.

^a Dolo.] Ut magis crederet Jugurtha, optimâ fide Bocchum cum ipso agere; cum rem ipsam diù ab illo antè agitaram videret, quàm polliceretur.

^b Verè.] Id est, cum Numidæ tradere Syllam Bocchus statuisset.

^c Regiæ.] Rem ipsam verissimè expressit Sallust. Videant itaque et sibi caveant, quibus omnia ex voto successerunt. Periculum est maximum, ne voluntas omnia cum impetu pervadere affueta, sæpius cum dolore, eadem relegere cogatur.

^d Immutatâ.] Id est, Dimissis omnibus.

^e Multum.] Alii habent: multa.

^f Quæ.] Scilicet ex ejus incerto vultu, et oris immutatione, animi fluctuatio et qu-

bitatio cognita est: nesciebat enim an Jugurthæ Syllam, vel Syllæ Jugurtham, tradere melius esset.

^g Quæstore.] Syllâ.

^h Deductus.] Florus ex Livio, in carcera necatum Jugurtham fuisse; aliis fame contabuisse volunt.

ⁱ Per idem.] Istud ad Jugurthæ historiam non facit, sed additum est, ut cognosceretur, quamobrem contrâ leges Mario absenti consulatus mandatus fuisset.

^k Gallos.] Alii magis istud Germanis adscribunt: optimè verò et verissimè noster auctor qui Gallis, propter Helvetios scilicet, qui tum, cum Cimbris, belli adversus Romanos concitantibus, ter ipsos profugaverunt,

malè pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. ^a Illique et usque ad nostram memoriam Romani sic habuère, alia omnia virtuti suæ prona esse; cum Gallis pro salute, ^a non pro gloriâ certari. Sed postquam bellum in Numidiâ confectum, et Jugurtham Romam victum adduci, nunciatum est; Marius consul ^b absens factus est, et ei decreta provincia Gallia: isque ^c Kalendis Januar. magnâ gloriâ consul triumphavit. Ex eâ tempestate spes, atque opes civitatis in illo sitæ erant.

INTERPRETATIO,

^a *Et Romani, qui illis temporibus vivebant, et usque ad nostram memoriam, sic animo reputaverunt; alia omnia suæ virtuti prona esse et facilia, at cum Gallis pro salute certari, non pro gloriâ.*

NOTÆ.

^a *Non pro gloriâ.*] Quandoquidem de gloriâ cum Gallis non ausi sunt contendere, qui orbis terrarum, Domini reliquorum populorum honorem procucaverant. Illa, Deo adjuvante, nunquam peribit.

^b *Absens.*] Contrà morem.
^c *Kalendis.*] Quo tempore consules magistratum inibant.

FINIS BELLII JUGURTHINI.

C. SALLUSTII CRISPI

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER I.

RES populi R. M. ^a Lepido, Q. ^b Catulo Coss. ac deinde militiæ et domi gestas ^c composui. *Donatus et Pomp. Messalinus.*

^d Cato Romani generis disertissimus multa paucis absolvit. *Serv. et Acron.*

^e Fannius verè. *Victorinus.*

Nos in tantâ ^f doctissimorum hominum copiâ. *Serv.*

Neque me diversa pars in civilibus armis movit à vero. *Arsianus.*

NOTÆ.

^a *Lepido.*] Hic est, qui, cùm proscriptos à Syllâ revocare studeret, bellum civile movit, quod penè citiùs oppressum est quàm inciperet.

^b *Catulo.*] Hic incensum capitolium, anno ab urbe conditâ 684, restitutum dedicavit.

^c *Composui.*] Donatus sub initium *Æneidos* hic historiam Sallustium cepisse scribit et Messalinus hanc vocat Sallustianam periodum. Undè conicere licet auctorem nostrum, qui se, ab initio belli Catilinarii, res gestas P. Rom. caratim scripturum esse dicit, in eo non perstitisse; sed postquam de bello scripserat, quod Catilina aliquot annis à Lepidi et Catuli consulatu excitavit; atque eo quod multò antè eundem consulatum P. Rom. adversus Jugurtham gesserat; ad historiam unâ serie, non interruptè posteris transmittendam, animum adjecisse. Vide-

tur itaque de Sertorio et Pompeio, item de Mithridate, Tigrane et Lucullo, præcipuè, et iis quæ ab his à Lepidi consulatu ad bellum Catilinarium usque, acta sunt, mentionem fecisse. Quæ verò ex ejus fragmentis hinc inde dissuata, collecta sunt; in tantâ caligine, vix quisquam in locum suum et ordinem possit restituere, neque certè tanti esse judicamus.

^d *Cato.*] Censorinus est.

^e *Fannius.*] Duo fuerunt, quorum Cicero meminit in Bruto.

^f *Doctissimorum.*] De Cælio, Rutilio, Pictore. Quadrigario, Antiato, Sifenna, Venonio, præcipuis ante Sallustium historicis, intelligi volunt; quibus adde Catonem historicum eximium, ex quo multa sumpsisse auctorem nostrum et etiam exprobatum est.

Nobis ^a primæ diffensiones vitio humani ingenii evenire: quod, inquires, atque ^b indomitum, semper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Prisc.*

Nam à primordio urbis ad bellum ^c Perſi Macedonicum. *Idem.*

Res Romana plurimum imperio valuit, Ser. Sulpitio et M. Marcello Coss. omni ^d Galliâ cis ^e Rhenum, atque inter mare ^f nostrum, atque Oceanum, nisi quæ à paludibus invia fuit, perdomita. ^g Optimis autem moribus, et maximâ concordia egit populus Rom. inter secundum atque postremum bellum Carthaginiense. *Victorinus et Augustinus.*

At discordia, et avaritia, atque ambitio, et cætera secundis rebus oriri ^h sueta mala, post Carthaginis exscidium maximè aucta sunt. Nam injuriæ validiorum, et ob eas ⁱ diffensio plebis à patribus, aliæque diffensiones domi fuere jam inde à principio: ^j neque amplius, quam regibus exactis, dum metus à ^k Tarquinio et bellum grave cum ^l Etruriâ positum est, æquo et modesto jure agitatum: dein, servili imperio patres plebem exercere; de vitâ atque ^m tergo regio more consulere; agro pellere; et, cæteris expertibus, soli in imperio agere. Quibus sævitiis, et maximè sceleris onere, oppressa plebes, cum assiduis bellis tributum simul et militiam toleraret, armata montem ⁿ sacrum, atque Aventinum, insedit: tumque ^o Trib. pl. et alia sibi jura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. *Augustinus.*

INTERPRETATIO.

^a Neque amplius Romæ agitatum est æquo et modesto jure, ⁱ bellum grave positum est cum Etruriâ, postquam reges pulsi essent. quàm dum metus à Tarquinio, et

NOTÆ.

^a *Primæ.*] De seditionibus videtur agere, quæ ob sceleratorum potentiam præcipuè atque potentiorum superbiam, ortæ sunt. Cæterum locutus fuerit de primis omnino Romanorum divisionibus, an non, nostrâ parum interest; illud est maximum, quod nobis verum discordiarum nostrarum fontem ostendit, quem obstruet qui volet et poterit.

^b *Indomitum.*] Id est, quod domari non potest.

^c *Perſi.*] A nominativo Perſeus: aliàs Perſes dicitur, quem regno Macedoniæ Romani spoliaverunt.

^d *Galliâ.*] Hinc patet, quod et alii abundè probaverunt, Germaniam veteribus sub Galliâ comprehensam fuisse.

^e *Rhenum.*] Rhenus notissimus hodie Germaniæ fluvius.

^f *Nostrum*] Mediterraneum.

^g *Optimis.*] Hoc illud est quod dixit in Jugurthâ, senatum et P. Romanum placidè inter se, modestèque rempublicam tractâsse.

^h *Sueta.*] Ab iis itaque sibi cavendum esse intelligant qui favente utuntur fortunâ.

ⁱ *Tarquinio.*] *Superbo*, scilicet, regum Romanorum postremo, qui unâ cum filiis adversus Romanos bellum movit, eos manu in regum reducente Etruscorum rege Porſenâ.

^k *Etruriâ.*] Italiæ regio ab Urbis Occidentum. Hodie *Toscana*.

^l *Tergo.*] Quia verberibus in damnatos sæviebant.

^m *Sacrum.*] *Capitolium*.

ⁿ *Trib.*] Per quos à potentiorum injuriis tuti agitent.

Postquam, remoto metu Punico, similitates exercere vacuum fuit; plurimæ turbæ, seditiones, et ad postremum bella civilia orta sunt: dum pauci potentes, quorum ^a in gratiâ plerique concesserant, ^b sub honesto patrum, aut plebis nomine dominationes affectabant; bonique et mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus, et injuriâ validior, ^c quia præsentia defendebat, pro bono ducebatur. ^d Ex quo tempore majorum mores, non paulatim, ut antea, sed torrentis modo, ^e præcipitati: adeo juvenus luxu atque avaritiâ corrupta est, uti meritò dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent aes familiares, neque alios pati. *Aul. Gellius et Augustinus.*

^f Igitur venditis proscriptorum bonis, aut dilargitis. *Aul. Gellius.* Id bellum excitabat ^g metus Pompeii victoris ^h Hiempsalem in regnum restituentis. *Idem.*

Maximèque ferocia regis ⁱ Mithridatis in tempore bellaturi. *Drutatus et Arufianus.*

Quin lenones et vinarii, laniique, quorum præterea vulgus in dies usum habet, pretio ^k compositi. *Carisius.*

Genus armis ferox, et servitii insolitum. *Arufianus.*

M. Æmilii Lepidi Cof. ad P. R. Oratio contra Sullam.

Clementia, et probitas vestra, Quirites, quibus ^l per cæteras gentes maximi, et clari estis, plurimum timoris mihi faciunt adversus ^m tyrannidem L. Sullæ; ne aut ipsi, nefanda quæ æstimatis, ea parum credendo

INTERPRETATIO.

^a *Quibus maximi estis inter cæteras gentes.*

NOTÆ.

^a *In gratiâ.]* Arufianus à Sallustio dictum notat concedere in gratiâ. Augustinus qui fragmentum hoc totum conservavit, in gratiam concesserunt, scriptum reliquit.

^b *Sub bono.]* Patres pro dignitate senatus, tribuni pro libertate plebis cum contendere videbantur, quisque pro gloriâ suâ certabat.

^c *Quia præsentia.]* Hinc discere possunt qui reipublicæ student commoditatibus, quanto cum molimine, quantâque prudentiâ, ex prædonum manibus ea sit retrahenda.

^d *Ex quo tempore.]* Hæc cum præcedentibus unâ serie non refert Augustinus.

^e *Præcipitati.]* Hunc locum diligenter excussisse non prænitebit eos, qui ad reipublicæ sedent gubernacula.

^f *Igitur.]* De Syllâ hoc loco sermonem

esse quando non probaret Augustinus, res ipsa satis declararet.

^g *Metus.]* Gellius Pompeii metum explicat, non quod illic metueret, sed quod metueretur.

^h *Hiempsalem.]* Huic Numidiam cum Cætulis Pompeius tradidit, cujus filium Jubam Cæsar profligavit.

ⁱ *Mithridatis.]* Rex fuit Ponti Mithridates, Romanorum acerrimus hostis, usque adeo veneno affuetus, ut eo tandem male tentatum spiritum, ferro coactus sit expellere.

^k *Compositi.]* Nonius exponit redempti.

^l *Tyrannidem.]* Dictaturam ante Lepidi consulum deposuisse Syllam, non est dubium: adeoque de ejus dominatione hic agitur, quatenus eam per satellites, posito nomine tantum, exercebat.

de aliis, circumvenianimi : præsertim cum illi spes omnis in scelere atque perfidia sit, ^a neque se aliter tutum putet, quam si pejor atque inestabilior ^b metu vestro fuerit ; ^c quod captivis libertatis curam miseria eximat : aut si provideritis, in tutandis periculis magis, quam in ulciscendo, ^d teneamini. Satellites, quidem ejus homines maximi nominis, ^e non minus optimis majorum exemplis, nequeo satis mirari, dominationis in vos, servitium suum ^f mercedem dant ; et utrumque per injuriam malunt, quam optimo jure liberè agere : præclara ^g Brutorum atque Æmiliorum et ^h Lutatorum proles, geniti ad ea, quæ majores virtute peperere, subvertenda. Nam quid à ⁱ Pyrrho, Hannibale, ^k Philippoque et ^l Antiocho defensum est aliud, quam libertas, et suæ cuique sedes : neu cui, nisi legibus, pareremus ? quæ cuncta sævus iste ^m Romulus, quasi ab externis rapta, tenet : non tot exercituum clade, neque ⁿ consulis, et aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus ; sed tum crudelior, cum plerisque secundæ res in miserationem ex irâ vertunt. Quin solus omnium, post memoriam hominum, supplicia in ^o post futuros composuit, quis prius injuria quam vita certa esset : praviſſimèque per sceleris immanitatem adhuc tutus fuerit ; dum vos, metu gravioris servitii, à repetendâ libertate terremini. Agendum atque obviam eundum est, Quirites, ne spolia vestra penes illum sint : non prolatandum, neque votis paranda auxilia ; nisi fortè speratis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, esse eum per scelus occupata ^p periculosus

INTERPRETATIO.

^a *Ut miseria adimat vobis captivis curam libertatis.* *attenti sitis ad vos à periculis liberandos quam ad injurias ulciscendos.*
^d *Aut, si provideritis, magis*

NOTÆ.

^a *Neque.*] Igitur, vel principiis obstandum ; vel semet et maturè, cui ea lubet arripere, tradenda sunt reipublicæ gubernaculo.

^b *Metu.*] Quem vobis incusserit Sylla, scilicet, ne, si parum tyrannus esset, aut vos aliquid auderetis, ipsum acerbissimè puniretis.

^c *Non minus.*] Id est, qui, præter nomen, exempla insuper optima à suis majoribus habuerunt.

^d *Mercedem dant.*] Id est, illi, ut vobis imparent, servi sunt.

^e *Brutorum.*] Hujus præsertim meminit, quia tyrannorum hostis fuit acerrimus, quique Tarquinium Superbum expulit, ejusque alium planè quasi ad inferos usque persecutus est.

^f *Lutatorum.*] A Lutatius Catulo, ipse Lepidus, bellem civilē movens, retrò pulsus est.

^g *Pyrrho.*] Id est, adversus ipsum.] Fuit autem Pyrrhus rex Epirotarum.

^h *Philippoque.*] Rex fuit Macedoniæ.

ⁱ *Antiocho.*] Rex fuit Syriæ, quem luxuriâ suâ debellatum, nullo negotio P. Rom. superavit.

^k *Romulus.*] De Syllâ invidiosè loquitur.

^l *Consulis.*] Videtur de Marii filio loqui.

^m *Post futuros.*] Hoc dicit, quia proscriptionum liberos Syllâ à reipublicâ submovit, eosque petendorum honorum jure privavit.

ⁿ *Periculosus.*] Nullus itaque injustè doiminetur, qui se pessimum fieri metuit.

dimissurum. At ille eò processit, uti nihil gloriosum, nisi tutum, et omnia ^a retinendæ dominationis honesta, existimet. Itaque ille quies, et otium cum libertate; quæ multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capessabant, nulla sunt. Hæc tempestate serviendum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus, Quirites. Nam quid ultra? Quæve humana superant, aut divina impolluta sunt? Populus Romanus, paulò antè gentium moderator, exutus imperio, gloriâ, jure, agitando inops, despectusque, ne ^b servilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum et Latii magna vis, civitate pro multis et egregiis factis, à vobis datâ, per unum prohibentur; et plebis innoxiae patrias sedes occupavere pauci satellites, mercedem scelorum; leges, judicia, ærarium, provinciæ, reges, penes unum: denique necis civium, et ^c vitæ licentia. Simul humanas hostias vidistis, et sepulchra infecta sanguine civili. Estne viris reliqui aliud, quam solvere injuriam, aut mori per virtutem? Quoniam quidem unum omnibus finem naturâ, vel ferro, cœptis statuit; neque quisquam ^d extremam necessitatem nihil ausus, nisi muliebri ingenio, exspectat. Verùm ego seditiosus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum ^e queror; et bellum cupiens, quia jura pacis nepoti. Scilicet, quia non aliter salvi, satisque tuti, in imperio eritis; nisi Vettius Picens, ^f scriba Cornelius, aliena, benè parata, prodegerint: nisi approbaveritis omnes proscriptiones innoxiorum, ^g ob divitias; cruciatus virorum illustrium; vastam urbem fugâ et cædibus; bona civium miserorum, quasi ^h Cimbricam prædam, venum, aut dono datam. At objectat mihi possessiones ex bonis pro-

NOTÆ.

^a *Retinendæ.*] Id est, ad retinendum, Subintelligitur, causâ.

^b *Servilia.*] Quinorum frumenti modiorum fuisse ea in singulos menses ex Donato, ad Terentii Phormionem discimus. Cæterum hinc licet conjicere, aliquid in frumenti distributione à Syllâ mutatum fuisse,

^c *Vita licentia.*] Nemo enim, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam, retinere poterat, ut testatur Cicero.

^d *Extremam.*] Mortem.

^e *Queror.*] Gronovius legendum esse putat *quæro*; at pace tanti viri nihil mutandum censeo; quin sensum meliorem, magisque ex Lepidi ingenio, *querar* videtur efficere. Intendit enim Syllæ criminationes eo modo proponere, ut per se diluantur; quod quidem in posteriori perspicuum est, cum dicit, *Et bellum cupiens, quia jura pacis repeto*. Si in priori pro *qui*, legas *quis*, nam sæpè eam vim obinet, res erit clarissima. *Legemodò, et videbis*: perinde enim est ac si diceret, *Inepit Sylla me seditiosum vocat, cum*

in eo sim, ut querar, quod præmia antebac in seditiosos collata fuerint.

^f *Scriba.*] Ita vocati sunt qui in tabulas rationes publicas referunt. Quorum quidem ordo honestus erat, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committuntur; ut ait Cicero: at officium mercenarium, nec magni testimonii aut pretii: si Alex. Neapolitano, aliisque unde et istud colligi potest, fides est adhibenda. Hic verdè Cornelius et Vettius ex eo numero fuerunt, qui malo publico creverant, satellites Syllæ tyrannidis et crudelitatis, atque adeò maxime exoli, ut vel ex hoc loco apparet.

^g *Ob divitias.*] Dicit divitias causam fuisse, ut innoxii quoque proscriberentur.

^h *Cimbricam.*] Cimbrici populi fuerunt Germaniæ, supra Sexones, ad Septentrionem, in peninsula ab ipsis Cimbrica dicta, quos ab extremis Galliæ profugos, cum Theutonibus et Tigurinibus, Marius novissimè conciderat.

scriptorum, quod quidem scelerum illius vel maximum est, non me, neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte ^a faceremus. Atque illa quæ tum formidine mercatus sum, precio soluto, ^b jure, dominis tamen restituo; neque pati consilium est, ullam ex civibus prædam esse. Satis illa fuerint, quæ, rabie contractâ toleravimus; manus conferentes inter se Romanos exercitus, et arma ab externis in nosmet ipsos versa. Scelerum et contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non poenitet, ut et facta ^c in gloriâ numeret, et, si liceat, avidius fecerit. Neque jam, quid existimetis de illo, sed quantum vos audeatis, vereor; ne, alius alium principem expectantes, antè capiamini, non opibus ejus, quæ futiles et corruptæ sunt; sed vestrâ socordiâ, quam captum ire licet; et ^d quàm audeat tam videri felicem. Nam præter satellites commaculatos, quis eadem vult? Aut quis non omnia mutata præter victoriam? ^e Scilicet milites, quorum sanguine, Tarrulæ, Scyrroque, pessimis servorum, divitiarum partæ sunt. An, quibus prælatus in magistratibus capiendis Fufidius, ^f ancilla turpis, honorum omnium dehonestamentum? Itaque maximam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot vulnera et labores, nihil præter ^g tyrannum quæsitum est. ^h Nisi forte tribuniciam potestatem eversum profecti sunt per arma, conditam à majoribus suis; ⁱ utique jura et judicia sibimet extorquerent: egregiâ scilicet mercede, cum ^k relegati in paludes et silvam, contumeliam atque invidiam ^l suam, præmia penes paucos intelligerent.

INTERPRETATIO.

^a Cum intelligerent, postquam tunc esse pro se, præmia verò penes relegati essent in paludes et silvam, paucos. contumeliam atque invidiam tan-

NOTÆ.

^a *Faceremus.*] Pro fecissemus: ita ut Tentius, sæpe.

^b *Jure.*] Suivant les formes de justice.

^c *In gloriâ.*] Videtur ad id respicere quod Plutarchus, palam in foro Syllam dixisse, testatur, cum publicum præsidium à se dimisisset. *Sepe omnium à se gestarum rerum paratum esse rationem reddere.*

^d *Quàm audeat.*] Hic aliquid deesse putant, deinde quodlibet mutant et addunt. Difficile non est, neque ea res agitur. At sensus nullus est; nullus sit: nam malim equidem ego scire me aliquid perdidicisse, quàm pro eo aliquid per imperitiam sumere, et gestare. At verò videamus, annon sensus aliquis ex istis verbis possit erui. Hæc ipsâ periodo dixit Lepidus, *Vereor quantum*

vos audeatis. Petuerit et dicere, *Vereor quàm Sylla audeat, et quàm audeat videri felicem:* atque istud egregiè quadrabit, cum omnes à felicitate sciant Syllam cognominatum fuisse.

^e *Scilicet milites.*] Ironia est.

^f *Ancilla.*] Per maximum contemptum ita loquitur.

^g *Tyrannum.*] Syllam, scilicet.

^h *Nisi.*] Ironica dubitatio.

ⁱ *Utique.*] Respondet ironice dubitationi, vel, si mavis, ejus continuatio, quod magis probò.

^k *Relegati.*] Ita, per contemptum, loquitur de agris, quos suis militibus Sylla dividebat; quamquam eò divites colonos multos effecerat.

Quare igitur tanto agmine atque animis ^a incedit? Qui secundæ res mirè sunt vitiis ^b obtentui, ^c quibus labefactis, quàm formidatus ante est, tam contemnetur: nisi fortè ^d specie concordie et pacis, quæ sceleri et parricidio suo nomina indidit. Neque aliter populo Romano esse belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebes, præda civilis acerbissima, jus, judiciumque omnium rerum penès se, quod populi Romani fuit. Quæ, si vobis, pax, et concordia ^e intelliguntur, maxima turbamenta reip. atque exitia ^f probate: annuite legibus impositis; accipite otium cum servitio; et tradite exemplum posteris ad populum Romanum suimet sanguinis ^g cæde circumveniendum. Mihi, quamquam per hoc summum imperium satis ^h quæsitum erat nomini majorum, dignitati, atque etiam præsidio; tamen non fuit consilium ⁱ privatas opes facere; potiorque visa est periculosa libertas quieto servitio. Quæ si probatis, adeste Quirites, et, beni juvantibus dis, M. Æmilium ^k Consulem, ducem et autorem sequimini ad recipiendam libertatem.

Tunc verò et ^l posci: dum cæteri ejusdem causâ ducem senatûs rati, maximo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, provocare.*

^m Curionem ⁿ quæsit, ut adolescentior, et populi suffragiis ^o in-

INTERPRETATIO.

¹ Quæ, si pro pace et concordia veniunt apud animum vestrum, probate igitur maxima turbamenta atque exitia reipublicæ.

² Quamvis satis consulerem,

per hoc summum imperium, et consulatum, nomini et gloriæ majorum meorum, dignitati atque etiam præsidio.

NOTÆ.

^a Incedit.] Id est, Qui fit igitur, ut tam magnificè per ora nostra Sylla ambulet, cum jam omnes ejus dominationis pigeat? Per opus verò fuit sibi istud Lepidus à parte populi objiceret, ut ejus postè timor dissolveretur.

^b Obtentui.] Id est, mirè vitia istud, faciuntque ut quid splendidum videantur.

^c Quibus.] Rebus secundis scilicet.

^d Specie.] Hic corruptam esse scripturam, ut sentit clarissimus Douza, noli dubitare: correctionem quam modestissimè conjecturam dicit, non possum non amplecti, tùm, propemodum nihil mutet. Pro specie reposuit, spes est; atque conjecturam, ex loco planè simili, in hac ipsâ oratione, confirmat, ubi dixit Lepidus, Nisi fortè speratis per tadium jam aut pudorem tyrannidis, &c.

^e Probate.] Efficacissima est ista agendi ratio, cum quis adversario, quod ipsum maxime urgeat, concedit.

^f Cæde.] Mercede reponendum esse con-

tendit Douza. Cædes equidem sanguinis, duriter sonet, sed nolim tamen ex durâ oratione eam extrudere.

^g Privatas.] Id est, mihi soli prospicere, vel, mi solum tutum, et felicem agere.

^h Consulem.] Illum ipsum, scilicet.

ⁱ Posci.] Videtur deesse nomen proprium ducis, quod ex his reliquis, licet corruptis, concinnandum est, legendumque: Tum V. posci, cum cæteri ejusdem causâ ducem se nati: rati, &c. Verba sunt Urfini.

^k Curionem.] Consul fuit, anno, à Lepidi consulo, altero.

^l Quæsit.] A Verbo Quæso, ex quo Quæso et Quæsumus tantum manerunt.

^m Integer.] Id est, qui neque ad id tempus honores periverat, neque ambiverat; cujus populus nondum suffragatus erat. Atque hinc licet conjicere hunc Lepido sese præpositum studuisse.

teger, ætati concederet ^a Mamerci. *Priscianus lib. x.*

Philippus, qui ætate et consilio cæteros anteibat. *Servius lib. ix.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maximè vellem, P. C. remp. quietam esse; aut in periculis à promptissimo quoque defendi; denique prava incepta consultoribus noxæ esse. Sed contrà, seditionibus omnia turbata sunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat. Postremò, quæ pessimi et stultissimi decrevere, ea bonis et sapientibus faciendâ sunt. Nam bellum, atque arma, quamquam vobis invisa, tamen, quia Lepido placent, sumenda sunt. Nisi fortè cui pacem ^a præstare, et bellum pati, consilium est. Prò dii boni, ^b qui hanc urbem, omisâ, curâ, adhuc regitis; M. Æmilium omnium flagitiosorum postremus, qui, pejor an ignavior sit, deliberari non potest; exercitum opprimendæ libertatis habet, et sese contempto metuendum effecit: vos inuflantes, et ^c retractantes verbis, et vatum carminibus, pacem optatis magis quàm defenditis; neque intelligitis mollitiâ decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id ^c jure; quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset, cujus sceleribus tanta præmia tribuistis? ^d At scilicet, ii, qui ad postremum usque, legatos, pacem, concordiam, et alia hujuscemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere. Imò despecti et indigni rep. habiti, prædæ loco æstimantur; quippe ^e metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem à principio cum Etruriam conjurare, proscriptos accersiri, largitionibus rempub. ^f lacerari videbam; maturandum putabam, et Catuli consilia cum paucis secutus sum. Cæterum illi, qui gentis Æmilix benefacta

INTERPRETATIO.

^a *Nisi fortè alicui mens est pacem dare, et bellum pati.* *mini verbis et carminibus vatum, optatis magis pacem, quàm eam defenditis.*

^b *Vos dum tacetis, vel relucta-*

NOTÆ.

^a *Mamerci.]* Lepidus intelligitur, illud enim fuit prænomen Æmiliorum. Sed notandum duos continenter et annis subsequentibus consules factos fuisse.

^b *Qui.]* Istud *qui*, non ad deos refertur, sed ad homines, senatores scilicet, quos Philippus appellabat. Quasi diceret. *Annon istud supendum, vos, qui hanc urbem regitis, non providisse, ne Lepidus, &c.*

^c *Jure.]* Id est, id vobis pro merito accidia.

^d *At scilicet.]* Amara ironia, quâ adversarios seu repugnantes inducit, sibi, quod illos maximè urgeat, objectantes.

^e *Metu.]* Certe eorum mirè expressit et irrisit insaniam, qui per socordiam, rempublicam administrant.

^f *Lacerari.]* Id est, in partes in sectiones dividit.

* extollebant, et ignoscendo populi Romani magnitudinem ^a auxisse; nusquam etiam eum Lepidum progressum videbant: cum ^b privata arma opprimendæ libertatis cepisset, sibi quisque opes aut patrocinia ^c quærendo, consilium publicum corruerunt. At tum erat Lepidus latro cum ^d colonibus, et paucis ^e sicariis; quorum nemo non diurnâ mercede vitam ^f mutaverit: nunc est proconsul cum imperio, non ^g empto; sed dato à vobis, cum legatis adhuc ^h jure parentibus: et ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi; flagrantés inopia et cupidinibus; scelerum conscientia exagitari: quibus quies, in seditionibus, in pace, turbæ sunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello, serunt. ⁱ Saturnini olim, post ^j Sulpicii, dein Marii, ^k Damaspique, nunc Lepidi, satellites. Præterea Etruria, atque omnes ^l reliquæ belli arrectæ; Hispaniæ armis sollicitæ; Mithridates in latere vectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit: quin, præter idoneum ducem, nihil abest ad subvertendum imperium. ^m Quod ego vos oro, atque obsecro, P. C. ut animadvertatis, neu patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem, ad ⁿ integros contactu procedere. Nam ubi malos præmia sequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est. An

INTERPRETATIO.

* Cæterum illi, qui gentis Æmilii benefacta extollebant; et dicebant magnitudinem P. R. crevisse ignoscendo; nusquam adhuc videbant Lepidum progressum.

* Neve patiamini licentiam scelerum quasi rabiem procedere contactu ad eos qui non sunt corrupti.

NOTÆ.

^a Extollebant.] Ut, scilicet, senatum ad misericordiam, erga Lepidum facilius adducerent.

^b Privata.] Id est, Sine senatus auctoritate.

^c Quærendo.] Rem istam Catonis verbis ita proferas, Sibi quisque consilium capiendū, eo factus est impetus in vacuum rempublicam.

^d Colonibus.] Servi sunt militum. Des Goujats.

^e Sicariis.] Gall. dicunt, Des Assassins: des Coupe-jarrets.

^f Mutaverit.] Hoc dicit per maximum eorum nebulonum contemptum; ut vilissimos fuisse intelligatur, qui vitam suam pro alimentorum pretio condonare non dubitarent.

^g Empto.] Prout antea, quamdiu Lepidus pecuniâ suâ conductis sicariis stipatus incedebat.

^h Jure.] Scilicet imperatori suo parere tenentur Legati.

ⁱ Saturnini.] Hic Gracchanas leges effrens, seditionem antea aliquod tempus moverat.

^k Sulpicii.] Hic tribunus plebis, annitente Mario, legem tulit, ut exules revocarentur, et ut ipse Marius adversus Mithridatem dux crearetur: proscriptus deinde à Syllâ, à servo proditus, retractus et occisus est. Servum verò quod attinet, ob indicium manumissus, sed statim, ob sceus erga dominum de saxo Tarpeio dejectus, simul ejusdem facti præmium et pœnam consequutus est.

^l Damaspique.] Hic Prætor fuit, nullâ virtute præditus, qui ex Marii voluntate, Syllani nominis defensores crudelissimè mactavit.

^m Reliquæ.] De iis loquitur, qui à Marii parte steterant.

ⁿ Quod.] Propter quod.

expectatis dum, exercitu^a rursus admoto, ferro, atque flammâ urbem invadat? Quod multò propius est ab eo, quo agitat, statu, quàm^b ex pace et concordia ad arma civilia: quæ ille adversum divina et humana omnia cepit, non pro suâ, aut quorum simulat injuria, sed legum ac libertatis subvertendæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, et^c nozarum metu, expers consilii, inquires; ^d hæc atque illa tentans, ^e metuit otium, odit bellum, luxu atque licentiâ carentum videt, utque interim abutitur vestrâ socordia. Neque mihi satis consilii, metum, an ignaviam, an dementia[m] eam appellem; qui videmini^f intenta mala, quasi fulmen, optare se quisque ne attingat, sed prohibere ne conari quidem. Et quæso considerate quàm conversa rerum natura sit. Antea^g malum publicum, occultè; auxilia palàm instruebantur, et eo boni malos faciliè anteibant; nunc pax et concordia disturbantur palàm, defenduntur occultè. Quibus^h illa placent, in arms sunt; vos in metu. Quid expectatis? Nisi fortè

INTERPRETATIO.

^a *Qui videmini optare quisque, ne objecta mala, quasi fulmen, attingant se; sed ne quidem conari prohibere.*

NOTÆ.

^a *Rursus.*] Istud contrà historiæ fidem esse contendit Douza, atque ex eo præsertim, quòd nullibi, Lepidum ante postremam expeditionem, et pugnam cum Catulo commissam, ad Romæ mœnia exercitum admovisse; multò minus, urbem ferro et flammâ invasisse, legatur. At certè, quod cum tanti viri bonâ veniâ dictum sit, non videtur probare Douza quod intendit; non enim licet quæ rhetorice à Philippo adversus Lepidum dicta sunt, statim ad historiæ rigorem exigere; quasi revera ille voluerit dicere, Lepidum ferro et flammâ Urbem invasisse; vel, si id maximè, non ideo tamen locum hunc corrigere opus fuerit, cum potuerit orator, quod à nefariis satellitibus antea patratum esset, ipsi Lepido, quamquam novo eorum duci, tribuere. Nihil tamen eâ de re historia. Quid inde? Fortè res atrox non fuit, vix fortè erupit; adeoque ab historicis neglectam fuisse possumus suspicari. Verùm quis opus est rationes congerere, cum ex hac ipsâ oratione, cuius cum aliqua attentione legenti, Lepidum antè aliquid turbasse, quàm cum Catulo pugnaret, satis superque probetur.

^b *Ex pace.*] Haud dubiè mendosam esse

scripturam hanc idem Douza arbitrat, quam juxtà cum ignarissimis, se intelligere, dicit; adeoque totum locum interpolandum censet: Cæteri tacent. Fortè sensus aliquis ex hac paraphrasi eruetur: perinde enim mihi videtur, ac si dixisset Philippus: *Nam jam prolatores tempus est, ut factum antiq; cum Lepidus contemnendus magis quàm profigandus videbatur, quamdiu cum paucis sicariis nihil ampliùs quam civitatem aliquo modo poterat commovere: nunc ille in co non versatur; civis ad arma compellere non sudet, cum per vos exercitum habeat; et citius evenit, ut ille ferro et flammâ urbem invadat, quàm ut civis ad arma capienda sollicitet.*

^c *Nozarum.*] Optimè; nam pœnam commitem habet culpa.

^d *Hæc atque illa.*] Id est, *Omnia, etiam diversissima.*

^e *Metuit.*] Lepidum insanum miserumque facit, cum ita fluctuantem et incertum fingit.

^f *Malum.*] Id est, *si quis contrà leges et senatûs auctoritatem aliquid auderet, clam illud peroraret, &c.*

^g *Ille.*] *Omnis perturbare.*

pudet, aut piget rectè facere. An Lepidi ^a mandata animos movent? Qui placere ait, sua cuique reddi, et aliena tenet; belli jura rescindi, cum ipse armis cogat; civitatem confirmari, qui ^b adeptam negat; concordiae gratia plebi tribuniciam potestatem restitui, ex qua omnes discordiae accensae. ^c Pessime omnium, atque impudentissime, tibine egestas civium, et luctus curae sunt; cui nihil est domi, nisi armis partum, aut per injuriam? Alterum consulatum petis, ^d quasi primum reddideris; bello concordiam quaeris, quo parta disturbatur; nostri proditor, ^e istis infidus, hostis omnium bonorum. ^f Ut te neque hominum, neque deorum pudet, quos perfidia aut perjurio violasti! Qui, quando talis es, maneat in sententia, et retineas arma, te hortor: neu prolatandis seditionibus inquires ipse, nos in sollicitudine retineas. Neque te provinciae neque leges, neque dii penates civem patiuntur. Perge, quae coepisti; ut quam maturimè merita invenias. Vos autem, P. C. quosque cunctando temp. intutam patiimini, et verbis arma ^g tentabitis? Delectus adversum vos habiti; pecuniae publice, et privatim, extortae; praesidia deducta atque imposita; ex lubricine leges imperantur, cum interim vos ^h legatos et decreta paratis. Et quantum mehercule, avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit, cum intelliget se metu magis, quam aequo et bono sustentatum. Nam qui turbas, et caedem civium odisse ⁱ ait, et ob id, armato Lepido, vos inermes retinet; ^j quae victis toleranda sunt, ea, cum fa-

INTERPRETATIO.

^a Nam quicumque dicit se odisse turbas et caedem civium, et ideo retinet vos inermes, dum Lepidus est armatus; ille potius censet ut patiamini ea quae sunt toleranda victis, cum ea possitis aliis insingere.

NOTÆ.

^a Mandata.] Invidiosè de inceptis Lepidi agit, ut eos qui ipsi auscultabant, quasi ejus servi obsequentes fuissent, acerbè vulneret.

^b Adeptam.] Confidenter pro adeptam adeptam reposui. Ita enim sensus postulat, mirorque quomodo alii præterjerint.

^c Pessimè.] Lepidum tanquam præsentem et quidem ad persuadendum modo maximè efficaci Philippus alloquitur.

^d Quasi primum.] Rhetorico artificio Lepido objicit, quod se adhuc pro consule gereret; cum ex consulatu, exercitui præflet.

^e Istis.] Iis, scilicet, qui Lepido fidem habebant.

^f Ut te.] Cum Syllæ acta, multum retigente pleraque nobilitate, Lepidus rescindere; sacramento, ne patriæ bellum inferret,

cum ipsi conceditus est exercitus, à senatu adactus est. Jam illi illud objicitur.

^g Tentabitis.] Id est, conabimini verbis armorum vim repellere. Vix majus aliud malum in republica, quam cum ejus habent in manus infirmas inciderunt: eò enim sit, ut, qui bonum et honestum turpi lucro anteponunt, paucorum sceleratorum dolis et crudelitati objiciantur. Pessimi sunt hæc in partè, quos nostri bonos homines vocant; quanquam illorum quisque eam laudem salutationibus et praesentationibus aucupetur.

^h Legatos.] Qui Lepidi ferociam mulceant, cum potius ea re magis augeatur.

ⁱ Isti.] Quidam, quem nominare prohibet viri de bonis literis bene meriti, elegantiss, lectionem receptam esse fatetur; sed se

cere possitis, patiamini potius censet. ^a Ita illi à vobis pacem, vobis ab illo bellum, ^a suadet. Hæc si placent; si tanta torpedio animos oppressit, ut obliti scelerum ^b Cinnæ, cujus in urbem reditu, decus, atque ordines omnes interierunt; nihilo minus vos, atque conjuges, et liberos, Lepido permissuri sitis: quid opus decretis? Quid auxilio Catuli? Quin is et alii boni remp. frustrâ curant. Agite, uti lubet: parata vobis Cethegi, atque alia proditorum ^c patrociniâ, qui rapinas et incendia instaurare cupiunt; et rursus adversum deos penates manus armare. Sin libertas et bella magis placent, decernite digna nomine, et augete ^d ingenium viris fortibus. Adeest novus exercitus, et, ad hoc, ^e coloniæ veterum militum; nobilitas omnis duces optimi; fortuna meliores sequitur. Jam ^f illa, quæ socordiâ nostrâ collecta sunt dilabentur. Quare ita cenfeo: quoniam Lepidus exercitum ^g privato

INTERPRETATIO.

^a Ita ille suadendo inducit pacem Lepido à vobis, vobis verò bellum ab illo.

NOTÆ.

cum et cum Sallustianâ elegantia pugnare contendit: numeri rationem in verbis illis tribus, ait, retinet, censet, perperam à sciolis in verum, et locum, vel suo periculo, castigandum esse, fidenter pronuntiat: deinde à nato nemine usque ad hoc animadversum demiratur illud, sine quo sibi alii quomodo satis fecerint, nescit: denique magnificè sese effert, quod primus pro ait, aiunt; pro retinet, retinent, &c. legendum esse intellexerit. Fundamentum istius applausus est, quod ille putavit pronomen qui non posse nisi ad Lepidum referri; quod, quia iediculum visum est, idè, in aliorum hæret stupiditate, ipsemet stupidus scilicet. Ipse ego omnium fortè stupidissimus: ne id quidem mirabor, (quanquam res mihi usque adè aperta videtur) ut supervacaneum habeam quicquam addere interpretationi. Ià enim evenit ut vel ea, quæ oculis et manibus attractamus et comprimimus, cùm curâ investigemus, nec videamus. Hæc idè annotavi, quia, cæteris plorare jussi, tui tam bellè dissentari, eosque, qui non vident tamen oculorum aciem maxime intendunt, vituperare, aut contemnere, injuriam visum est.

^a Suadet.] De quovis sequitur, qui pro Lepido in senatu verba faceret.

^b Cinnæ.] Hic ab Octavio Româ pulsus: postea, ei abrogato consulatu, cum exercitu

ad urbem venit, et Romanos comœatu interclusit; deinde cum Romam intrasset, consule Octavio, p. urimisque aliis, ejus jussu, interemptis multa sævitie exempla exhibuit.

^c Patrociniâ.] Id est, Homines qui in Lepido gratiam, quis vellent, possent deducere.

^d Ingenium.] Ille idem, qui tam graviter superius hallucinatus est, optine pro ingenium, imperium v. detur reposuisse. Ita verò illud exponit, Auge imperium, id est rempublicam vestram viris fortibus. Non, probo. Per Imperium supremam potestatem intelligi quâ extrâ ordinem muniti erant, quibus, more Romano, Ne quid republica de-menti caperet, dicebatur: atque hanc nostram interpretationem in primis confirmat, quod solemnibus istis verbis orationem suam Philippus concludit.

^e Coloniæ.] Fortè de Syllanis militibus intelligit. quos per Hetruriam, pulsus incolis, qui adversus ipsum iterant, Sylla diviserat.

^f Illa.] Sequitur de iis omnibus quæ Lepidus contrâ rempublicam paraverat.

^g Privatus.] Ille quidem cum imperio erat, atque eo à senatu dato, ut supra dixit Philippus, sed privato consilio exercitum auxerat, et ad urbem ducebat.

consilio, paratum cum pessimis, et hostibus reip. contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit; ut Appius Claudius ^a interrex cum Q. Catulo proconsule, et cæteris quibus imperium est, urbi præsidio sint: operamque dent, ne quid resp. detrimenti capiat.

Ut Lepidus, et Catulus, decretis exercitibus maturrime proficiscerentur. *Carisus l. iii.*

M. Lepido cum omnibus copiis Italiâ pulso, segnior neque minùs gravis, sed multiplex cura patres exercebat. *Servius, Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obviam ire, et commori ^b hostibus. *Arusianus, Messus.*

Lepidus pœnitens consilii. *Caris. l. iii.*

Sic verò quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus aut linguâ competere. *Nonius: Competere, rei cujusque mînimis, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quæ senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus ^c profectus, oppidum cepit, per L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispaniâ cum omnibus copiis, quas paraverat, arcessivit. *Prisc. l. x. Arcessivit, inquit, et lacesavit, Sanctus aliter, et ingenio validus. Caris. l. i. Aliter pro aliis.*

Gens raro egressa finis suos. *Serv. ad lib. xi. Æneid. Arusian. Messus.*

Nisi cum ira belli defenuisset. *Prisc. l. x.*

Maturaverunt exercitum ^d Dyrrachium cogere. *Arusian. Mess.*

Illò profectus, vicos, castellaque incendere, et, fugâ cultorum deferta, igni vastare: neque elato, aut securo esse animo, metu gentis ad ^e furta belli peridonæ. *Non. Serv. ad xi. Æneidos.*

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros. *Arusianus, Messus.*

Infanum aliter suâ sententiâ, atque aliarum mulierum. *Caris. l. i. Aliter pro aliis.*

Solis viis. *Donatus Phorm. act. v. scen. viii.*

Jussu Metelli cornicines occanuerunt. *Priscianus, lib. x. Serv. ii. Georg. Virg. Diom. lib. i. cap. iv.*

Nexuit Catenæ modo. *Prisc. l. x.*

NOTÆ.

^a *Interrex.*] Ita vocabatur qui medius inter duos reges imperium habebat, donec priore mortuo, alius sufficeretur. Origo fuit à morte Romuli: munus verò post exactos reges, præcipuè comitiorum causâ et ad quinque dies tantum, duravit, idemque quod consulum.

^b *Hostibus.*] Id est, cum ipsis.

^c *Profectus.*] Alii *profectis*, alii *operibus confectis*, legunt. Locus corruptus, ni fallor.

^d *Dyrrachium.*] Urbs est Macedoniæ, ad mare Adriaticum, aliter Epidamnus dicta, Hodie *Durazzo*.

^e *Furta.*] *Les stratagemis.*

Doctus militiam. *Arufian. Messus.*

Neque se recipere, aut instruere prælio quivère. *Prisc. l. x.*

Equi sine rectore exterriti, aut faucii consternantur. *Idem. l. iv.*

Occupatusque collis editissimus apud ^a Hilerdam, et cum multâ operâ circumdata. *Prisc. l. v.*

At inde nullâ munitiois, aut requie morâ, processit ad oppidum. *Prisc. l. xviii, requie pro requiei.*

Agreste. *Carif. l. i.*

Ardebat omnis Hispania citerior, *M. Fabius Victor. de invent. Cic. l. i.*

^b Et ponere validum urbem multos dies ^c restantem pugnando vidit. *Non.*

Itaque ^d Sertorius, levi præsidio relicto in Mauritaniâ, nactus obscuram noctem, æstu secundo, furtivâque celeritate, vitare proelium in transgressu conatus est. *A. Gellius. l. x. c. 26, Non, Marcel.*

Transgressos omnes recipit mons Ballera, præceptu à Lusitanis. *Idem ibidem.*

Earum aliæ paululûm progressæ, nimio simul et incerto onere, cûm pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quàm victoribus decebat, capit. *Serv. ad. viii Æneidos, Arufian. Messus.*

Et mox ^e Fufidius adveniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hosti, quàm suis opportuniora videt. *Nonius.*

Cûm Sertorius neque erumperet, tam levi copiâ navibus fugam maturabat. *Serv. Fuldanus, Messus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Arufianus.*

Itaque Servilius ^f ægrotum ^g Varenti collegam prior transgressus, iter vertit ad Corycum urbem inclutam; pastusque nemore, in quo crocum gignitur. *Prisc. Non.*

NOTÆ

^a *Hilerdam.*] Hilderda, seu Herda, ut alii scribere malunt, urbs est Terraconensis Hispaniæ, hodie *Lerida* dicta.

^b *Et ponere.*] Pro his vocibus in quibusdam Nonii manuscriptis. Digonem se repessisse testantur viri docti, unde Vixonem legendum esse conjecit Putschius. Probo, ut ille ait, duce, qui in voce ZO, se nullam nomen hæc syllabâ terminatum reperisse testatur, nisi unum barbaræ civitatis, lectum in Sallustio *Vizon, Vixonis.*

^c *Restantem.*] Id est, *resistantem.*

^d *Sertorius.*] Vir fuit summæ, sed calamitosæ, virtutis; cui, à Syllâ proscripto, cum Hispaniam armasset, res Romana uno imperatore resistere non potuit; quique non prius bello, quam suorum scelere extinctus est.

^e *Fufidius.*] Liphius *Aufidius*, et de bello Sertoriano accipit, ex Plutarcho.

^f *Ægrotum.*] Potius est ut Sallustium scripisse credam, *ægrotu collega*, idque de Liphianâ sententiâ, inquit Douza.

^g *Tarenti.*] Tarentus urbs est Calabriae à Phalanto Lacone condita,

- Ad ^a Olympum atque Phaselida. *Prisc.*
 Apud ^b Corycum. *Idem.*
 Apud ^c Læte oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. *Idem.*
Serv. ad i. Æneidos.
 Repulsus à Læte oppido. *Idem. Prisc.*
 Apud ^d Mutinam. *Idem.*
 Apud ^e Præneste locatus, *Idem.*
 Medio die. *Messus.*
 Quietam à bellis civitatem. *Idem.*
 Militiæ peritus. *Idem.*
 Sertorius portis turbam morantibus, et nullo, ut in terrore solet, generis aut imperii discrimine, per calorum corpora, ^f ad medium quasi deinsuper adstantium manibus in murum attollitur. *Nonius Serv.*
 Neque detrusus aliquoties terretur. *Prisc. l. xv.*
 Dubitavit aciei pars. *Idem.*
 Quos inter maximè. *Caris.*
 Idem fecère Octavius et Q. Cæpio sine gravi cujusquam expectatione, neque sanè ambitu publicè. *Serv. ad l. iv. Æneid. Ambire significat et rogare. Sallustius in Jugurthâ: Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur et ambio illum, pro rogo. Sallustius, in i. Idem fecère, &c.*
 Cùm aræ et aliâ diis sacrata, supplicium sanguine foedarentur. *Id.*
 Postremò ipsos colonos per miseras et incerta humani generis orare, *Idem ad aliud xi. Æneidos.*
 —per everse genitor fumantia Trojæ.
Excidia obtestor.
 Ea paucis quibus peritia et verum ingenium abnuentibus. *Id.*
^g Perpennam tam paucis profectum, verum est æstimandum. *Id. ad xiii. Æneidos.*

NOTÆ.

^a *Olympum atque Phaselida.*] Urbes fuerunt Lyciæ maritimæ et validissimæ, quas, deturbatis latronibus qui illuc prædas suas pyratikas comportabant, P. Servilius evertit.

^b *Corycum.*] Plinio Mons est, et antrum, et oppidum Ciliciæ. Mons seu promontorium ab aliis, Strabone puta, propter optimum crocum celebratur; ab aliis oppidum. Itæ item Corycus Crætæ promontorium.

^c *Læte.*] Urbs est Macedoniæ non longè à Thermoico sinu, ad Septentrionem.

^d *Mutinam.*] Galliæ togatæ oppidum: hodie Italiam adscribitur, vocaturque *Mantova*.

^e *Præneste.*] Urbs Latii, non longè à Româ.

^f *Ad medium.*] Quid hæc sibi velit auctor, difficile non est conjicere, Sertorium, scilicet, calorum humeris sublatum, in muros ab iis, qui super stabant, receptum fuisse, cùm olim alti non ampliùs essent, quàm ad arcendam impetum.

^g *Perpenna.*] Non crediderim hoc loco de illo sermonem esse qui Aristonicum vicit; sed de eo de quo postea, qui Sertorium in convivio trucidavit.

LIBER II.

SARDINIA ^a in Africo mari facie vestigii humani, in orientem, quàm in occidentem latior prominet. *A. Gellius, lib. xiii. Non. Faciem totius corporis formam, ἀπόσωπον, id est, os, posuit antiquitas prudens; at ab aspectu species, et à fingenda figura, ita à faciurâ corporis facies. Sallust. l. ii. Sardinia, &c. Isidorus.*

Indè ^b Ichnusa appellata. *Solinus.*

Dubium an Insula sit, quod ^c Euri atque ^d Austri superjactis fluctibus circumlavit. *Nonius lavit, pro lavat.*

Nam Suham consulem de reditu ejus legem ferentem ex composito trib. pl. C. Herennius prohibuerat. *Notat A. Gel. l. x. c. xx. Sallustium proprietatis in verbis retinentissimum consuetudini concessisse, et privilegium, quod de Cn. Pompeii Magni patris reditu ferebatur, legem appellasse.*

Nam procul et diversis ex regionibus. *Carisus, Asper, procul, inquit, est è loco.*

Obviàm fuère. *Carisus, ibidem. Asper ait, vetustè obviàm fuère; adverbio, quàm nomine, uti maluit.*

Urbe, patriâque extorres. *Messus.*

Genus militum fuetum à pueritiâ latrociniiis. *Idem.*

Inter læva mœnium, et dextrum flumen ^e Turiam, quod ^f Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Prisc. l. v. et vi, Turiam dixit, qui accusativus generis masculini est, non neutri.*

In fiduciâ, quàm argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donat. Phor. aët. i. sc. iii. et Hecyr. aët. iv. sc. iv. Nonius. Fiducia est audacia. Servius.*

NOTÆ.

^a *Sardinia.*] Mediterranei maris insula. Douza hoc fragmentum ex Isidoro augere conatur.

^b *Ichnusa.*] Id est, *Sardinia*; à vestigii similitudine Græcâ etymologiâ sic nuncupata.

^c *Euri.*] Eurus ventus est spirans ob ortu æquinoctiali. Subsolanus quoque dicitur.

^d *Austri.*] Ventus à meridie, qui et No-

tus, nomine à Græcis mutato, vocatur.

^e *Turiam.*] Turia rivus est Hispaniæ Tarraconensis, qui non est cum Durio flumine confundendus, cum ille in mare Mediterraneum, hoc verò in oceanum, devolvatur.

^f *Valentiam.*] Urbs est Hispaniæ Tarraconensis.

Antequam regressus Sertorius instrueret pugnae suos. *Arusianus.*

Ipsi animi atrox. *Idem.*

Copiis in terga. *Idem.*

Eodem anno in Macedoniâ C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in ^a Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius, dicere, est promittere.*

Post, ubi fiduciâ nimius. *Arusianus.*

Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem propè littora regebat ^b Corfa nomine Ligus mulier. *Prisc. l. vi.*

^c Nam quædam Corfa nomine, Ligus mulier, cùm taurum ex grege, quem propè littora regebat, transnatare solitum, atque per intervalla corpore ^d aucto remeare videret; cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris degredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cujus regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus eò profecti sunt, eamque nominè mulieris auctoris et ducis appellaverunt. *Isidorus, l. xiv. c. vi.*

Ne illa tauro parata sint. *Donatus, act. iv. sc. ii. Andriæ.*

^e Dædalum ex Siciliâ profectum, cùm ^f Minois fugeret iram, atque opes. *Prisc. l. vi. Servius.*

Quem ex Mauritaniâ rex Leptasta proditiōis insinulatam cum custodibus miserat. *Prisc. lib. i.*

Quos adversum multi ex ^g Bithyniâ volantes occurrere, ^h falsum filium aruituri. *Prisc. lib. x.*

Ut actione desisteret. *Messius.*

Vespera. *Caris. l. xii.*

Argentum mutuū arcessivit. *Prisc. l. x.*

Eam deditiōem senatus, per nuncios Orestis cognitam, approbat. *Prisc. l. vi.*

Nisi quâ flumen Lurda ⁱ Tauro monte defluens. *Idem. ibidem*

NOTÆ.

^a *Dardaniam.*] Regio est supra Macedoniam, ad septentrionem.

^b *Corfa.*] De Corsicæ insulæ exordio agitur.

^c *Nam.*] Et istud fragmentum ex eodem Isidoro studet augere Douza. Sed nihil certi video.

^d *Aucto.*] Quia, scilicet, luxuriante herbâ egregiè pastus erat.

^e *Dædalum.*] Faber fuit Atheniensis ingeniosissimus, idemque insignis mathematicus, qui omnium primus vela et antennas navi aptasse dicitur; unde ejus alarum nata est fabula. De Labyrintho verò, quem Minos in Cretâ insulâ construxit, nihil opus est huius, cùm ejus irremediabiles vias fama apud omnes vulgaverit.

^f *Minois.*] Minos rex fuit Cretæ, quem ob insignem justitiam, judicem apud inferos poetæ fabulati sunt.

^g *Bithynia.*] Asiæ minoris regio, ad septentrionem.

^h *Falsum.*] Optimè de Nusâ Nicomedis filio hîc agi, suspicatus est Douza. Vide eâ de re epistolam Mithridatis ad Arsacem.

ⁱ *Tauro.*] Mons est Taurus omnium nobilissimus et maximus, qui universam Asiam in duas partes dividit, quarum altera quæ ad septentrionem spectat, Asia intra Taurum; altera quæ meridiem, Asia extra Taurum; dicitur.

Frugum, pabulique lætus ager. *Arusianus. Serv. l. i. Æneid.*

Neque virgines nuptum à parentibus mittebantur, sed ipsæ belli promptissimos delegebant. *Messus.*

Modestus ab omnia alia, nisi ad dominationem. *Donatus Phor. act. i. sc. i. i.*

Noctu, diuque stationes, et vigilias tentare. *Caris. l. xi.*

At ^a Lucullum regis curâ machinata fames brevî fatigabant. Multique commeatus interierant insidiis latronum. *Prisc. l. vii. et Nonius.*

Namque primum ^b Jasonem novo itinere maris ^c Ætææ hospitis domum violasse. *Prisc. l. viii.*

^d Tartessum Hispaniæ civitatem, quam nunc Tyrii, mutato nomine, ^e Gaddir habent. *Prisc. l. v.*

Neque subsidiis, ubi soluerat, compositis. *Prisc. l. x. Soluerat autem est solitus fuerat.*

Neque inermes ex prælio viros quemquam agnoturum. *Idem. ibid.*

Et continentia vir gravis, et nullâ arte cuiquam inferior. *Arusian. Non. in Gravis.*

Omnes qui circum sunt, ^f præminent altitudine millium passuum duorum. *Arusian.*

Et Pœni ferunt adversus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, et lingua percitum, et inquietem, nomine histri-
onis vix fani, Barbuleium appellabant. *Prisc. l. vi.*

Audaciter. *Idem. l. xv.*

Ibi Fimbrianâ seditione, qui regi per obsequelam orationis, et maxime odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius: Obsequiam neutro genere, obsequela sœm.*

Mœnibus deturbat. *Non deturbare.*

E muris canes sportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus adversa in pravitatem; secunda in casum: fortunam in temeritatem declinando, corrumpabant. *Idem.*

At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus, magnâ

NOTÆ.

^a *Lucullum.*] Consul fuit Lucullus, vir clarissimus, et ditissimus, qui bellum adversus Mithridatem feliciter gessit; deinde privatus factus, in ædificiis, convectibus et apparatibus, profusus adeo fuit luxuriæ, ut Xerxes togatus vocaretur.

^b *Jasonem.*] Dux fuit Argonautarum, nulli poetarum non decantatus.

^c *Ætææ.*] Ætæes, vel Ætæa, rex fuit Colchorum, Medæ pater.

^d *Tartessum.*] Tartessus opulentissima fuit civitas inter duo Bætis, vel, prout hodie dicitur, Guadalquivir fl. ostia.

^e *Gaddir.*] Per errorem Tartessi nomen Gaddir, et Gadium seu Gaddir Tartesso tributum esse docet in Geographiâ sacrâ vir incomparabilis Bochartus:

^f *Præminent.*] Lipsius legit, *præminet*, ut de monte quodam reliquis editione, intelligatur.

gloriâ concurrentium undique virile et muliebre ^a secus, per vias ac tecta omnium visibatur: cùm quæstor C. Urbinus, alique cognitâ voluntate, eum ad cœnam invitaverant; ultrâ Romanorum, et mortalium etiam morem curabant; exornatis ædibus per ^b aulæa et insignia, scenisque ab ostentationem histrionum fabricatis: simul ^c croco sparsa humus, et alia, in modum templi celeberrimi. Præterea cùm sedenti ^d transfenna demissum Victoræ simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capti imponebat; tum venienti, ture quasi Deo supplicabatur. Toga ^e picta plerumque ^f amiculo erat ei accumbenti: epulæ quæstissimæ; neque per omnem modò provinciam, sed trans maria, ex Mauritaniâ volucrum, et ferarum incognita antea plura genera. Quibus rebus, aliquantam partem gloriæ demplerat, maximè apud veteres et sanctos viros, superba illa, gravia, indigna R. imperio existinantes. *Macrob. Sat. l. iii. c. 13. Nonius et Sospater, l. i.*

Ruuntque pars magna suismet, aut proximorum telis, cæteri vice pecorum obruncabantur. *Nonius.*

Occurrere duci, et prælium accendere, adeò ut Metello in ^g sagum, Hurtuleio in brachium, tela venirent. *Idem.*

^h Avidisque ita promptisque ducibus, uti Metellus ictu ⁱ tragulæ fauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Don. aët. v. sc. i. i. And.*

Primò incidit fortè per noctem in ^k renunculo piscantis. *Non.*

Ad hoc pauca piraticæ adjungit ^l actuaria navigia. *Idem in Piratica navicula.*

Omnia ^m sacrata corpora in ratem imposuisse. *Arusianus.*

NOTÆ.

^a Secus.] Id est, sexus; atque ita veteres locutus esse multis et benè persequitur Carrio.

^b Aulæa.] Call. *Des tapisseries.*

^c Croco.] Eum in odoribus habebant, et ideo aquâ diluebant; unde ab Apuleio, *odorus*, à Senecâ *adoratus imber* dicitur. Optimus ex Ciliciâ mittebatur; hinc Martialis, *Et Cilices nimbris hic maduere suis.*

^d Transfenna.] Servius extensum funem, Nonius fenestram, interpretatur.

^e Picta.] Intelligendum vel de palmatâ, quam merebantur ii qui de hostibus palmas reportabant, quòd victorias cum palmas intextas haberet, ut placet Isidoro: vel potius de togâ ab Etruscis sumptâ, purpurei coloris, auro distinctâ, a triumphantibus geri solita.

^f Amiculo.] Id est, loco simplicis togæ; nam ea quoque amicali nomine intelligitur.

^g Segum.] Vestimentum erat militare à Gallis mutuatum.

^h Avidisque.] Douza hîc de pugnâ agi credit, in Saguntinis campis à Sertorio commissâ, in quâ Metellus à Sertorio fauciatus est.

ⁱ Tragulæ.] Genus est teli, similitudine hastæ.

^k Renunculo.] Carrio hanc vocem pro navigio piscatorio Gellium accipere dicit, sed in Gelli codicibus, renunculus scribitur; et pro eo Lenunculus reponi volunt. Lenunculus certè navigii genus est: at sine manuscriptorum auctoritate non ausim vocem aliquam extrâ Latinam linguam eliminare.

^l Actuaria.] Naves erant veloces ad impetus, et recursus, flexusque capiendos, apte.

^m Sacrata.] Morti et diis Manibus devota.

Suos equites hortatos vado transmittit. *Idem.*

Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur. *Don. Adelpb. act. iii. sc. 2.*

Circumventi dextrâ undè ferrum erat, faxes aut quid tale capiti affigebant. *Arusianus.*

Sed Metellus in ulteriore provinciâ. *Don. ad Phorm. act. i. sc. 4.*

Immane quantum animi exarsere. *Non nomen positum pro Adverbio.*

* At illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas, incognita tendere. *Serv. F. Ursini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Serv. Fuldanus.*

LIBER. III.

EXAUDITIQUE sonus ^b Bacchanaliorum. *Macr. l. i. c. 4. Saturn. Non.*

Diversa, uti solet rebus perditis, capeffunt, namque alii fiduciâ gnaritatis locorum in occultam fugam sparsi; alii ^c globis eruptionem tentavere. *Prisc. l. x. Non.*

Unus confitit in agro ^d Lucano, gnarus loci, nomine ^e Publipor, *Idem. l. vi. Probus Catholicis.*

Malè jam affuetum ad omnis ^f vis controversiarum. *Prisc. l. vi.*

Conjurazione claudit. *Idem. l. x.*

Quasi par in oppido festinatio, et ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta ^g madore infirmarentur; nam moenia oppidi stagnabant, redundantibus cloacis adverso aestu maris. *Non. in Madore.*

NOTÆ.

* *At illi.*] In Servio Danielis, qui Fuldano præstantior est, hoc fragmentum ita legitur, *At illi quibus aderant, ruere cuncti ad portas* incondita tenere: ex quo corruptè in illo altero *ivere* pro *ruere* positum esse, mihi quidem, clarum videtur.

^b *Bacchanaliorum.*] *Bacchi Fætorum.*

^c *Globis.*] Vide suprâ.

^d *Lucano.*] Lucane populi fuerunt Italiz ad mare Tynhenum, Picentinis et Brutiis

contermini, in extrêmâ propemodum Italiâ ab Ortu.

^e *Publipor.*] Id est, *Publii puer, seu servus* Mirom nî hoc in loco, de quopiam ex Spartaci commilitionibus sermo est.

^f *Vis.*] Numero plurali: ita quoque extulisse veteres ait Putschianus, atque ita laqueus est Lucretius.

^g *Madore.*] Id est, *humiditate.*

Equis et armis decoribus cultus. *Prisc. l. vi.*

Dedecores, inultique ^a terga ab hostibus cædebantur. *Idem.*

Contra ille ^b calvi ratus quærebât num sômnio thesaurus portenderetur. *Idem. l. viii. Non. in Calviter.*

^c Parte consumptâ, reliqua cadaverum ad diuturnitatem usûs fallerent. *Prisc. l. x.*

Epistola Cn. Pompeii ad Senatûm

^d Si adversûs vos, patriamque et deos ^e penates; totiens labores et pericula suscepissem, quotiens à primâ adolescentiâ ductu meo scelestissimi hostes fusi, et vobis salus quæsitâ est: nihil ampliùs in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis, P. C. quem ^f contrâ ætatem projectum ad bellum sævissimum, cum exercitu optimè merito, quantum est in vobis, fame, miserrimâ omnium morte, confecistis. Hâc in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro vulneribus, et totiens ob remp. fuso sanguine? Fessus scribendo, mittendoque legatos, omnes opes et spes privatas meas consumpsi: cùm interim à vobis per triennium vix annuus sumptus datus est. Per deos immortales utrum censetis, me ^g vicem ærarii præstare, an exercitum sine frumento et stipendio habere posse? Equidem fateor me ad hoc bellum majore studio quàm consilio, profectum: quippe qui nomine modò Imperii à vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hostesque, ^h in cervicibus jam Italiæ agentes, ab Alpibus in Hispaniam summovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis opportuniùs patefecit. Recepi Galliam, ⁱ Pyrenæum, ^k Laletaniam, ^l Illegetum; et primum impetum Sertorii victoris, novis quidem militibus, et multo paucioribus sustinui; hiememque in castris inter sævissimos hostes, non per oppida, neque ^m ex ambitione meâ,

NOTÆ.

^a *Terga.*] Græcismus: Id est, secundum terga, vel per terga.

^b *Calvi.*] Id est, Decipi.

^c *Parte.*] Douz: de Calaguritânis à Pompeio obfessus intelligit, qui cibi inopiâ uxores natosque ad usum nefariæ dapis verterunt; et cadaverum reliquias salierunt, ut testatur Val. Max. Unde idem Douza concludit malè hoc fragmentum ante Pompeii epistolam collocatum esse, quod quidem nullus credo non confitebitur.

^d *St.*] Scripta fuit hæc epistola pro habendo stipendium. Fiduciæ plena est; unde Pompeium juvenem magnifico et incorrupto animo fuisse, concludere licet.

^e *Penates.*] Dei sunt domestici, maximè nostri, quasi penes nos nati.

^f *Contrâ ætatem.*] Quia ne quidem, eo tempore, 30 annos natus erat.

^g *Vicem ærarii.*] Id est, Me debere bellum sumptus ex proprio censu tolerare: sed acriùs expredit.

^h *In cervicibus.*] Id est, qui non longè ab Italiâ erant; eam: ne urgebant.

ⁱ *Pyrenæum.*] Pyrenæi vocantur montes qui Hispaniam à Galliâ dividunt.

^k *Laletaniam.*] Regio est Hispaniæ, quæ postea Gotholonia, hodie Catalogne dicitur.

^l *Illegetum.*] Alii legunt *Indigetes*: suntque cum iis, quos Livius *Ilerceones* vocat, Tarraconensis Hispaniæ populi.

^m *Ex ambitione.*] Id est, ad serviendum ambitioni et commoditatibus meis.

egi. Quid dein prælia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? Quando res plûs valent quàm verba. Castra hostium apud ^a Sucronem capta, et prælium apud flumen ^b Durium, et dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia, et exercitu deleti, fatis clara vobis sunt: pro quib, ô grati patres, egestatem, et famem redditis. Itaque meo, et hostium exercitui, par conditio est. Namque stipendium neutri datur; victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo, quæsoque ut animadvertatis; neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus, præter maritimas civitates, quæ ^c ultro nobis sumptui, onerique. Galia, superiore anno, Metelli exercitum stipendio, frumentoque aluit; et nunc ^d malis fructibus ipsa vix agitatur. Ego non rem familiarem modò, verum etiam ^e fidem, consumpsi. Reliqui vos estis, qui nisi subvenitis, invito et prædicente me, exercitus hinc, et cum eo omne bellum Hispaniæ, in Italiam transgreditur.

Namque his, præter solita vitiosis magistratibus, cum per omnem provinciam in fecunditate biennii proximi grave pretium fructibus esset. *Non. Grave, multum.*

Hi saltibus occupatis ^f tum externorum agros invasere frumentique, ex inopia gravi, fatis facta. *Idem. Satias pro satietas.*

Neque jam sustineri poterat immensum aucto mari, et vento gli-scenti. *Idem. Gli-scit, est congelascit, colligitur, ignescit, crescit.*

Ac tum maxime, uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissimum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi. *Idem. Munia, Officia.*

Et fortè in navigando cohors una, grandi ^g faselo victa, à cæteris deerravit, marique placido à duobus prædonum ^h myoparonibus circumventa. *Idem, in voce Faselus, et Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem senatus magnâ industriâ perquirebat, cum per tot ⁱ scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant. *Idem, et Carisus, l. i.*

NOTÆ.

^a *Sucronem.*] Suero Hispaniæ Tarraco-nensis urbs est et fluvius.

^b *Durium.*] Durius fluvius est Hispaniæ, qui Lusitaniam terminat à Meridie.

^c *Ultro.*] Id est, quæ, dum in nostros usus servandus judicamus, nobis sunt oneri.

^d *Malis.*] Propter anni et tempestatis infecunditatem. Gail. dicimus, *La mauvaïse année: La mauvaïse saison.*

^e *Fidem.*] Indicat se undique ab amicis, à quibus jam non amplius ausit petere, mutuum pecuniam pro republicâ sumptis.

^f *Tum externorum.*] Lipsius ingeniosè pro tum externorum, Termestorum reposuit: sunt enim illi citerioris Hispaniæ populi.

^g *Faselo.*] Nævigiî genus est, quod velis et remis agi potest.

^h *Myoparonibus.*] Myopara navis est piratica, ex duabus dissimilibus formata.

ⁱ *Scaphas.*] Scaphæ sunt naviculæ quæ onerariis imponuntur, aut iis alligantur. ut per eas nautæ loca vadosa subeant. Gail. *Us esquis.*

Duos quàm maximos utres Levi tabulæ subiecit, quâ super omni corpore quietus; invicem tractu pedis quasi gubernator existeret; eâ inter molem, atque insulam mari, vitabundus classem hostium, ad ^a oppidum pervenit. *Idem.*

Nam qui ¹ enare conati fuerant, isti sæpè ferramentis navium, aut vulnerati à suis, aut afflicti ^b alveis undarum vi, ^c multato foedè corpore, postremò tamen periêre. *Idem, et Arustianus Messus.*

Nam tertia tunc erat, et sublima nebula cœlum obscurabat. *Non.* Illum nautis ^d forum. *Idem.*

Oratio^c Macri Licinii tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parùm existimaretis, quid inter jus à majoribus relictum vobis, et hoc à Sullâ paratum, ¹ servitium interesset: multis mihi differendum fuisset, docendumque, quas ob injurias, et quotiens à patribus armata plebes, secessisset: utique vindices paravisset omnis juris sui tribunos pleb. Nunc hortari modò reliquum est, et ² ire primùm viâ, quâ capefundam arbitror libertatem. Neque me præterit quantas opes nobilitatis solus, impotens, ³ inani specie magistratûs, pellere dominatione incipiam; quantòque tutiùs factio noxiorum agat, quàm soli innocentes. Sed præter spem bonam ⁴ ex vobis, quæ metum vicit, statui certaminis adversa, pro libertate potiora esse forti viro, quàm omninò non certavisse. Quamquam omnes alii creati pro jure vestro ⁵ vim cunctam, et imperia sua gratiâ, aut

INTERPRETATIO.

¹ Qui tentaverant natando aquâ evadere.

² Sed præter spem bonam quam concepi ex vobis, quæ metum meum superavit; in animum meum

induxi, ea quæ possunt esse adversa in certamine quod pro libertate incipitur, esse potiora forti viro quàm omninò non certavisse.

NOTÆ.

^a *Oppidum.*] Cyzicum scilicet. Videtur enim de Luculli stratagemate hîc agi, qui ut re suspensum nuntium ad Cyzicenos misit, qui adventare se eos doceret: quâ de re vide sis Florum, lib. 3. cap. 5.

^b *Alveis.*] Id est, *Carinâ*, aut *imis navium partibus.*

^c *Multato.*] Fortè *multato.* Gall. *Freißt.* ^d *Forum.*] Antiquè; usitatus est enim numerus pluralis *fori* pro navium tabulatis, per quæ nautæ feruntur. Gall. *Le Tillac.*

^e *Macri Licinii.*] Sequutus sum eorum correctionem, qui pro Lepido Licinium posuerunt; cò presertim inductus quòd *Lepidi Æmilii* gentis cognomen fuerit, quæ Patricia, cuique aditus ad tribunatum non fuit. Oratio dissilis est, utpote incitata,

concisa, ex pectore denique veri et maximè politici Romam extorta.

^f *Servitium.*] Hoc dicit quia tribunatus jura et potestatem imminuerat, et tantùm non penitus sustulerat Sylla.

^g *Ire primùm.*] Necessarium est omninò, ut qui alia viam ostendit, ipse eam primus calcet. Neque aliud magis ineptum videtur quàm alius onus imponere, quod tutè digitulo attingere nolis.

^h *Inani.*] Dixi antè tribunis à Syllâ inane nomen relictum esse.

ⁱ *Viri.*] De tribunitiâ potestate loquitur, quâ non ad populi subsidium sed ad potentiorum gratiam promerendam, plerumque tribuni abutebantur.

spe, aut præmiis in vos convertère; meliusque habent, mercede delinquere, quàm gratis rectè facere. Itaque omnes concessère jam iam paucorum dominationem, qui ^a per militare nomen, ætarium, exercitus, regna, provincias occupavère, et ^b arcem habent ex spoliis vestris: cum interim, more pecorum, ^c vos multitudo singulis ^d habendos, fruendosque præbetis; exuti omnibus, quæ majores reliquère: ^e nisi quia vosmet ipsi per suffragia, uti præfides olim, nunc ^f dominos destinatis. Itaque concessère ^g illuc omnes; et mox, si vestra receperitis, ad vos redibunt plerique. ^h Rarus enim animus ad ea quæ placent defendenda. Cæteri ⁱ validiorum sunt. ^j An dubium habetis ne officere quid vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertinuère? ^k Nisi fortè C. Cotta ex ^l factione mediâ consul, aliter quàm metu jura ^m quædam tribunis pleb. restituit; ⁿ et

INTERPRETATIO.

¹ *Paucis enim ex vobis animus vobis nocere, quando uno animo est ad ea defendenda et tuenda, idem optabitis et efficietis; vobis, quæ vobis placent: cæteri stant* inquam, quos languidos et socordes a partibus validorum.

² *An veremini ne aliquid possit* verunt:

NOTÆ.

^a *Per militare nomen.*] Id est, quia dicuntur imperatores; specie enim obeundi muneris quodlibet efficiunt.

^b *Arcem habent.*] Id est, tuti sunt quia in spoliaverunt.

^c *Vos multitudo.*] Appositio est, quam vocant: id est, vos multi estis.

^d *Habendos.*] Vim vocis, et quicquid in eâ invidiosum est: tum demum intelliges, quando cogitabis quomodo brutis, quæ in nostrâ sunt potestate, utamur et abutamur. Nihil magis ad commovendos animos efficax esse potuit.

^e *Nisi.*] Excipit ironicè quoddam ipsos maxime mordeat et percellat.

^f *Dominus.*] Dominus respectum habet ad servum; ad idque quod gravissimum erat. Romanis his tribunus noster obiectus; quod scilicet sibi catenas nectere.

^g *Illuc.*] In paucorum partes.

^h *Validiorum.*] Paucorum nobilium.

ⁱ *Nisi forte.*] Eâ ironicè internectit, quibus quod intendit maxime conficiatur.

^k *Fa. thra.*] Postquam scilicet, republica per Syllam ejusque satellites, tota in paucorum manus devanisset.

^l *Quædam.*] Legum ferendarum, concionis habendæ jure tribunos Sylla privaverat: prohibuerat ne ad eos provocaretur, sanxerat insuper ut ne tribuno aditus pateret ad alium magistratum. Posterius istud, altero à Syllæ obitu anno, C. Aurelius Cotta consul abrogavit: reliqua Pompeius post aliquot annos, in primo consulatu restituit, quod etiam Sallustius supra admonuit.

^m *Et quamquam.*] Locus maxime difficilis, mihi quidem, nam alii præterierunt. In eo autem posita videtur difficultas, quod eo quo cœperat modo sententiam suam Mæcer non absolvit. Interrogativè initio proposuerat, cum dixit, *An dubium habetis, &c.* Jam simpliciter res ipsam concludit. Demotis itaque omnibus figuris, et iis quibus vitæ acerbam orationem munivit, paucis sensum istius periodi, et scopum auctoris ita comprehendere, quasi populum hoc modo alloquutus esset: Nemo poterit vobis nocere, quando omnes in unum conspirabitis, cum vos paucos nobiles pertinuierint, socordesque et languidos fuerint invidiosum reformidaverint; sed et ipsi timere, qui unicum hominem pro multis considerant; et prius

^a quamquam L. ^b Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus, ^c mussantibus vobis circumventus erat; tamen prius illi invidiam metuere, quam vos injuriæ pertæsum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam ipem frustra fuisse intellexistis. Sullâ mortuo, qui scelestum imposuerat servitium, finem mali credebatis. Ortus est longè sævior Catulus. ^d Tumultus intercessit Bruto, et Æmilio Mamercio Coss. dein C. ^e Curio ad exitium usque infonsiti tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. ^f Quinctium, vidistis; quantæ denique ^g nunc mihi turbæ concitantur! ^h quæ profectò incassum agerentur, ⁱ si prius quam vos serviendi finem, illi dominationis facturi erant: præsertim cùm his civilibus armis ^k dicta alia, sed certatum, ^l utrumquæ de dominatione in vobis sit. Itaque cætera ^m ex licentia, aut

NOTÆ.

quàm vos eorum injuriæ, et vestri servitii, tædisset. Ut verò istius hominis mentem propius assequaris, et aculeos, quibus ille populum perstrinxit, non sentias modò, sed videas; hæreas, si placet, in iis quæ postea leviter attingam.

^a *Quamquam.*] Argumentum est quod vocant à minore ad majus: quasi dicat, Nobiles vos timerunt, etiam cùm ille unicuique vester defensor oppressus esset, qui, utpote in maximâ servitute, loqui ausus erat: ergo maxime metuent, quando vos omnes jura vestra repetere videbunt.

^b *Sicinius.*] Ita legendum ex vet. codice, et Asconio, &c. Fuit hic tribunus plebis.

^c *Mussantibus.*] Non potuit alio verbo meliùs eorum hominum exprimi socordia, qui cùm reipublicæ damna et sentiunt et vident, alios tempestatibus obijciunt, ipsi latitant, itaque suum commodum vel in ipsâ peste quaerunt. Nebulones profectò in solas terras deportandi, cùm sibi tantùm, in commune nolint consulere. Verùm ad rem. Idèd addidit vocem istam auctor noster, ut obviàm ret: populi tacitæ objectioni: diceret enim, *Oppressi sunt antea qui nobis consuluerunt: unum tribunal nostrum ne quidem audire nobiles sustinuerunt: frustra itaque nos aliquid audeamus.* Respondet Macer, *Mussantibus, tacentibus et latitantibus vobis, oppressus est vester ille tribunus: quod, in populum ne fiat, in manu vestrâ est.*

^d *Tumultus.*] De quo vidimus, cæsus au-

tor Lepidus.

^e *Curio.*] Hic consul fuit post Lepidum, anno altero.

^f *Quinctium.*] Hic quoque Syllæ acta rescindere aggressus est.

^g *Nunc.*] Hinc clariùs tempus, quo habita est hæc cœtio, cognoscitur: Lucullo, scilicet, et Varo Consulibus; quo anno Spartacus Gladiator plusquam servile, sed grave bellum, adversus Romanos movit: decennio ante Catilinæ conjurationem.

^h *Quæ profectò.*] De turbis loquitur, et omni molimine, quo pauci plebem opprimere festinabant.

ⁱ *Si prius.*] Sensus est, si verba ex orationis texturâ abstracta Frustrâ speratis nobiles vobis quicquam de servitio vestro remissuros, nisi vosmet ipsi jugum excusseritis; quandoquidem illi in cœ sunt toti, ut vobis majus onus imponant, quantumvis illis usque et usque obsequentes fueritis.

^k *Dicta alia.*] Id est, aliud prætexerunt.

^l *Utrumque.*] Cave ita intelligas, quasi hinc pauci nobiles, illinc steterint tribuni, aut quicumque jura populi reposebant: sed intelligendum est, omnes qui rempublicam agitarunt, quicumque tandem illi fuerint, id unum quævisse, ut populo servitium imponerent, et ipsi dominarentur.

^m *Ex licentiâ.*] Deploratus est reipublicæ status, quando cævis, quia et alii impudè faciunt, malè facere licet.

odio, aut avaritiâ, ^a in tempus ^a arsere. ^b Permanfit una res modò, quæ u'rîmque ^c quæfita est, et erepta in posterum; vis tribunitia, telum à majoribus ^d libertati paratum, quod ego vos moneo, quæfioque ut animadvertatis, neu nomina rerum ^e ad ignaviam mutantes, otium pro servitio appelletis; quo jam ipso frui, ^f si vera et honesta ^g flagitium superaverit, non est ^h conditio; ⁱ fuisset, si omnino quiescissetis. Nunc animum advertite, et, nisi viceritis, quoniam omnis injuria ^j gravitate tutior est, arctius habebunt. Quid censes igitur? Aliquis vestrûm subjecerit. Primùm omnium omittendum morem hunc quem agitis, ^k impigræ linguæ, animi ignavi, non

INTERPRETATIO.

^a Itaque cætera maximo cum affectu quæfita sunt, secundum licentiam, aut odium, aut avaritiam, pro aliquo tempore.

NOTÆ.

^a *Arsere.*] Id est, *quantquam durissima, tamen præterierunt.*

^b *Permanfit.*] Id est, *unum remansit semper, quod rixa perpetua ausum dedit.*

^c *Quæfita.*] Hoc dicit, Syllam, Catulum, Curionem, Lucullum, singulos denique, per ea tempora, pacis et boni publici specie, civiles discordias movisse; cùm illud modò quæfivissent, quâ ratione, plebi ademptâ tribunitiâ potestate, et tribunis defensoribus, eâ placidâ arbitrium uteretur. Jocus est itaque verborum, in re maxime seriâ, cùm dicit; *remansisse ut quæsitum esse id ipsum quod scriptum est.*

^d *Libertati.*] Antea, vidimus, quod à patribus opprimebatur, secessisse plebem, edoque defensores sibi parasse tribunos.

^e *Ad ignaviam.*] Id est, *ut fœdioris vestrae domus nominibus patrocinemini.*

^f *Quæ.*] Hic est sensus, *Si per maximum flagitium, cum quo nunc agitis statum, cum daturum sit servitium, otium appellare libet; ne eo quidem jam frui licebit, cùm vestros dominos, paucos nobiles, scilicet, eorum detractando impotem, per tribunos jugum quod imposuerant excutere tunc, in vos irriteritis.*

^g *Si vera.*] Id est, *si per flagitium, omnino servitium vestro otii nomen imponere vultis.*

^h *Flagitium.*] Flagitium dicit, nomina rerum commutare; et servitium otium ap-

pellare. Maximum est certè, quandoquidem per nomina res quoque, quoad nos, mutantur. Undè Cato, in suâ illâ adversus Catilinam admirabili oratione. *Quia, bona aliena largiri, liberalitas, malorum rerum audacia, fortitudo vocatur, eò res publica in extremum sita est.* Quàm pestiferum, quàmque penetrabile adolescentium præsertim animis illo scelere, vocabulorum dico permutatione, virus insillitur; dici non potest.

ⁱ *Conditio.*] Terminus est juris: hîc verò idem valet quod *status, locus*, aut aliquid simile. *Non est conditio*, id est. *Non licet.*

^k *Fuisset.*] Conditio scilicet.

^l *Gravitate.*] Omnino: nosque illud maxime, ut principiis obstemus admonet; neque cuiquam malum intentemus, neque à quoquam, quando licet, intentatum admittamus. Rixa enim rixam, dolus dolum trahit: neque finis ullus esse potest certaminum, donec dissidentium alter, aut sapienter, quod rarum est, litibus desistat; aut per vim ab altero frangatur et opprimatur.

^m *Impigræ.*] Populus sic est, Gerro, Inere, &c. Sed ab eorum rerum, quas tractamus cognitione, omnis nostra actio initium sumit, atque in eâ fundamentum habet sapientia politica. Idèd dico, ne quis, quod pronum est, ex iaculo suo cæteros metiatur.

ultrâ concionis locum memores libertatis. ^a Dein, ne vos ad ^b virilia illa vocem, quò tribunis plebei mandando patricium magistratum, ^c libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere: ^d quamvis Quirites, in vobis sit uti, ^e quæ jussu nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere, aut non agere certe possitis. ^f Jovem aut alium quem deum consultorem expectatis? Magna illa consulum imperia et patrum decreta, ^g vos, exsequendo rata efficitis, Quirites; ultroque licentiam in vos auctum atque adjutum properatis. ^h Neque ego vos ultum injurias hortor; magis uti requiem capiat: neque discordias, ut ⁱ illi criminantur; sed earum finem volens, jure gentium ^k res repero: et, si pertinaciter retinebunt, non arma, neque secessionem, ^l tantummodo ne amplius sanguinem vestrum præbeatis censeo. Gerant, habeantque suo modo imperia, quærant triumphos; Mithridatem, Sertorium, reliquias exulum persequantur cum ^m imaginibus suis. Absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus

INTERPRETATIO.

^a *Dein.* Postquam de ineptâ vestrâ ratione in mentem venit, vosque admonet, ut immutato more, tardi sitis ad loquendum, prompti ad agendum: ne nolite ut vocem et impellam vos

ad illa virilia, quo quâ re majores vestri paraverunt sibi suffragia libera ab auctoribus patriciis mandando, eo ipso tempore quo decretis suis commiserunt, tribunis plebis magistratum patricium.

NOTÆ.

^a *Dein.*] Opus fuit, ut sensus apertus esset, paulò fufius interpretationem instituere.

^b *Virilia.*] Loquitur de populi à patribus secessionem.

^c *Libera.*] Antea vidimus frustra fuisse patres, qui Metello provinciam Numidiam decreverant, cum postea eandem populus Mario jufferit.

^d *Quamvis.*] Id unum studet hic noster tribunus, ut plebem commoveat; at perplex suâ oratione, quod cupit magis divinandum relinquit, quàm aperte exponit. Prohibet, ut quid sit agendum indicet; fugam simulat, ut pugna locum inveniat.

^e *Quæ jussu.*] Bellum intellige, sanguinem suum profunderet, &c. ad quæ populus adigebatur. Sensus verò totius periodi hic esse videtur, *Nolo vos ad arma impellere, quamquam vobis liberum est videre, quoniam vos, qui pro aliorum tyrannide tantos labores toleratis; eisdem pro vobis, et vestrâ libertate, sumere velitis.*

^f *Jovem.*] Satis superque plebem arcebat, adeoque nunc ipsam agit. Nam ideo

istud paratum est; quasi dicat: *Me indignabundi tanquam in re desperatâ, quid ego sentiam, interrogatis, atque Jovis oraculo opus habere videmini? Ridiculi, ammoneres ipsa clarissima est, et cuique nota?*

^g *Vos.*] Populum dicit, per militare obsequium Imperatores suos magnos facere, sine quo inane nomen tantum obtinerent.

^h *Neque ego.*] Imò id unum revera studebat.

ⁱ *Illi.*] Pauci nobiles.

^k *Res.*] Potestatem tribunitiam, et jura; ut postea per suffragia sua, quem vellet populus rebus præficeret.

^l *Tantummodo.*] At illud tantummodo omnia secum trahit, et potentioribus sanguinem vimque omnem admittit.

^m *Imaginibus.*] Utinam verò hodie Macer aliquis exoriretur, qui inertis et impudenti nobilitati non istud modò ingereret, sed eò, vanissimos homines, de quibus tantum verba facio, ad parentum virtutes compelleret.

est; ^a nisi fortè repentinâ istâ frumentariâ ^b lege munia vestra pœsan-
 tantur. Quâ tamen quinis modis ^c libertatem omnium æstimavere,
 qui profectò ^d non ampliùs possunt alimentis carere. Namque ut illis
 exiguitate mors ^e prohibetur, senescunt vires: si neque absolvit curâ
 familiari ^f tam parva res, et ignavissimi quique tenuissimâ sp̃e ^g fru-
 strantur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam ^h servitii pretium osten-
 taretur, cuius torpedinis erat decipi, et vestrarum rerum ultrò ⁱ injuriâ
 gratiam debere? ^j Namque alio modo, neque valent in universos ne-
 que conabuntur. ^k Cavendus tamen dolus est. ^l Itaque simul comparant

INTERPRETATIO.

^a Quâ tamen lege æstimaverunt qui profectò non ampliùs possunt liber-
 tatem omnium quinis modis, prodèsse quàm alimenta carere.

NOTÆ.

^a Nisi fortè.] Jam sæpius ejusmodi, qui-
 bus isti gaudent, vidimus ironias: populum
 verò, nisi libertatem suam vindicet, pro vi-
 libus mancipiis habet; quibus demensum
 suum si præbeatur, quivis facile ad nutum
 uti possit.

^b Lege.] Hinc, latam fuisse aliquam,
 pro frumento in populum distribuendo, cla-
 rum est.

^c Libertatem omnium.] Nihil fingi poterat
 magis invidiosum; quinque enim modios,
 singulis mensibus pro demenso servis metie-
 bantur. Neque verò res ipsa modò, sed
 voces ipsæ in idiam faciunt; dixit enim
 omnium libertatem carere alimentis æstima-
 tam.

^d Prohibetur.] Intellige tantum, id est,
 non ampliùs possunt hæc alimenta quàm mortem
 prohibere.

^e Tam parva res.] Dicit quinque modios
 familiæ alendæ non satis esse.

^f Frustrantur.] Decipiuntur. Istud verò
 maximo artificio intextum est: non enim
 modò plebem, lege frumentariâ, à patribus
 in fraudem illectam esse dicit, sed assentando
 etiam per vocem maximè contumeliosam,
 quando dicit ignavissimos frustrari, quasi
 scilicet arbitraretur paucissimos in eum do-
 lum incidisse, plebem eandem ex illo patrum
 laqueo retinuit. Non est certè minimi mo-
 menti, ad impellendum homines ad virtutem,
 illis ingentem esse simulare: eo modo
 impune licet ea vitia, quæ illi defenderent,
 insectari.

^g Servitii pretium.] De quinque modis
 agit, atque indicat, libertatem quâ à nobi-
 libus plebei intercludebantur, nullo posse
 pretio compensari.

^h In viâ.] Perinde est ac si dicat, Fru-

mentum quod vobis isti pollicentur, vestrum est;
 illud in vos pro servitio vestro, quasi mancipia
 essetis, distribuunt. An usque adeò ignavi e-
 ritis, ut sponte contumeliam tantam pro gratiâ
 insuper accipiatis?

ⁱ Namque.] Rationem reddit, quamo-
 brem, per maximam sociordiam, frumentum,
 servitutis pretium, non oporteat à patribus
 accipere; quia, scilicet, illi per id tantum
 plebi jugum imponere cōtinentur.

^k Cavendus.] Nobiles dixit aliter quàm
 per populi sociordiam imperium retinere ne
 quidem conari, de eo nunc quodammodo
 aliquid excipit, populumque ut caveat dolos
 admonet.

^l Itaque.] Sensus pendet; hic tamen, ut
 neque alibi, nihil muto, prout fecerunt alii
 ad libitum per totam hunc orationem; quia,
 scilicet, me hesitare malim dicere, quàm
 quidlibet somnare. Quis igitur sensus?
 Dicam quod videtur. In unum studuit hic
 tribunus noster, ut populum erigeret, atque
 eò impelleret ut tribunitiæ potestatis omnia
 jura revocaret. Durum verò videbatur?
 quòd Pompeium omnes metuerent, neque
 metum augere opus fuit. Ille igitur arte
 tractat populum, (quod postmodum magis
 patebit) et obiter illud in quo hædere posset,
 attingit: imò de isto Pompeii metu, quasi
 in eo patrum dolus positus esset, agit. Di-
 co igitur, ex hominis ingenio, cuius mens
 est involvere et obscurare, vocem itaque esse
 exponendam, ejusque vim, per respectum ad
 scopum magis quàm ad orationem, esse in-
 telligendam. Para, si vides, transitionem
 esse; vel proximè ad hanc sententiam referri,
 parva vobis servitii doli, et ingratia, hæc hæc
 sunt, quæ vobis servitii doli, et ingratia, hæc hæc
 sunt.

* delenimenta, et differunt vos in adventum Cn. Pompeii, quem ipsum ubi pertimuere, ^b sublatum in cervices suas, mox dempto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, ^c uti se ferunt libertatis, tot viros sine ^d uno, aut ^e remittere injuriam non audere, aut ^f jus non posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeium tantæ gloriæ adolescentem malle principem ^g volentibus vobis esse; quàm illis dominationis sobium, ^h auctoremque in primis fore tribunitiæ potestatis. Verùm, Quirites, antea singuli cives in pluribus, non in uno cuncti præsidia habebatis; neque mortalium quisquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum satis dictum est. Neque enim ⁱ ignorantis res claudit. Verùm occupavit vos nescio quæ torpedio, quia neque ^k gloriâ movemini, neque ^l flagitio; cunctaque præsentī ignaviâ mutastis: abunde libertatem rati, quia ^m tergis abstinetur, et huc ire licet atque illuc, ⁿ munere ditium dominorum. ^o Atque hæc eadem non sunt agrestibus; sed ^p cæduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magistratibus. Ita

INTERPRETATIO.

* *Neque enim res frustrat vos ignaros.*

NOTÆ.

* *Delenimenta.*] Illud est quod propriè dicunt *des adouciſſemens*; sed magis politicè, *des biois, menagemens*.

^b *Sublatum.*] Ferunt, *sapple*, aut aliquid simile. Impetum verò augeat orationis hæc ellipsis, atque adeò metuentium, sed maximè dissimulantium, applausus audire videor.

^c *Uti se ferunt.*] Id est, prout volunt haberi.

^d *Uno.*] Pompeio.

^e *Remittere injuriam.*] Id est, Plebi jus suum, et tribunitiæ potestati suam auctoritatem reddere.

^f *Jus non posse defendere.*] Id est, non posse plebi cordatè resistere; vel, eidem, omnem auctoritatem penes senatum esse, non posse aperte declarare.

^g *Volentibus.*] Quando, scilicet, liberis omnium suffragiis, vobis licebit, per tribunos vestros, ipsum Pompeium rebus præficere.

^h *Auctoremque.*] Ipse Pompeius tribuni-

tiam potestatem postea restituit, eundemque restitutæ pœnituit.

ⁱ *Præsidia.*] Innuit regiam dignitatem aut tyrannidem induci.

^k *Gloriâ.*] Vestrâ, scilicet.

^l *Flagitio.*] Inimicorum nobilium.

^m *Tergis.*] Id est, quia domini vestri in nos, ut in domestica mancipia, verberibus non serviunt.

ⁿ *Munere.*] Munus hoc maximè est invidiosum; supponit enim, penès eosdem esse dominos istas ambulationes prohibere: atque etiam invidiam augeat vos ditium, quâ dominorum felicitatem ob oculos ponit.

^o *Atque.*] Arbitror istud sibi objecisse tribunum nostrum, ex parte eorum, qui cum extra urbem ageret, jus tamen habebant suffragii.

^p *Cæduntur.*] Responso est, quæ maximè illos exasperare possit, ad quos dirigitur oratio; quasi cum stomacho diceret, *Suntne illi multo felicitiores qui cæduntur?* &c.

pugnantur, et vincitur à paucis : plebes, quodcunque accidit, pro victis est ; et in dies magis erit : si quidem majore curâ dominationem illi retinuerint, quàm vos repetiveritis libertatem.

Postquam egressus augustinus. *Messus.*

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Ut sustinere corpora plerique nequeunt, ^a fessi, arma sua quisque stantes incumberent. *Idem et Servius.*

Ac statim fugitivi, contrà præceptum ducis, rapere ad stuprum virginis, matronasque. *Nonius.*

Quibus a Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant : prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius.*

Ingens ipse virium atque animi. *Arusianus.*

Locum nullum nisi in quo armati institissent. *Idem.*

At oppidus postquam orans nihil proficiebat ; timidè veste tectum pugionem expedire conatus, à Cottâ, Vulcioque impeditur. *Non*
Pugio est brevis gladius.

Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius à primâ adolescentiâ, sermone fautorum, similem fore se credens Alexandro regi, facta consultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius.*

Dubius consilii. *Arusian.*

Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi frustra tentatum est, socordiùs ire milites occœpere, non aptis armis, ut in principio, et laxiore agmine. *Non.*

Atque eum Curio laudatum, accensumque præmiorum spe, quibus eum optavisset, ire jubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensus, postquam ex sarcinîs ^d paludamenta adfari et delectæ cohortes intelligi cœpere. *Idem.*

Si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturam operam. *Prisc. l. xiv.*

Fine inguinum ingrediuntur mare. *Arusian.*

NOTÆ.

^a *Fessi.* Hanc vocem ex interpretamento additam fuisse Douza contendit ; totumque spagamentum ex Frontone ita constituit ; *Ut sustinere corpora nequeunt, arma sua quisque stantes incumberet.*

^b *Prima.*] Nunc insidiæ usurguntur tantum numero plurali.

^c *Aptis.*] Id est, aptatis et ad usum expeditis.

^d *Paludamenta.*] Paludamentum vestis est militaris et imperatoria, plerumque coccinea : quanquam etiam militibus tribuitur,

M. † Antonius perdendæ pecuniæ genitus vacuusque curis, nisi infantibus. *Idem.*

Muros successerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, et ^b axe vincitæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum ^c ericii militaris ^d veruta bipitum pedum. *Non. Servius.*

Octavium mitem, et captum pedibus. *Arusian.*

* Igitur discubere Sertorius inferior in medio, super eum L. † Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis; in summo Antonius, et infra scriba Sertorii Versius; et alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpennam. *Non. Serv.*

Quarum unam epistolam fortè cum servo nocti prædatores Valeriani † scorpione in castra misere. *Non.*

LIBER IV.

AT Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, cui cognomentum Clodianum fuit, per incertum stolidior an vanior, legem de pecuniâ, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigendâ, promulgavit. *A. Gellius, l. xviii. c. iv.*

Omnes, quibus ætas senectæ corpore, animus militaris erat. *Prisc. l. ix. et x.*

NOTÆ.

† *Antonius.*] Hic pater fuit triumviri, qui re adversus Cretenses malè gestâ, morbo interit. Homo fuit nullius virtutis, qui Cottæ consulis et Cethegi gratiâ, oræ maritimæ omnes depopulatus est.

^b *Axe.*] Turnebus legit, *Axe vincitæ orbes.*

^c *Eriici.*] Eriicius machina est bellica, verutis, seu majoribus clavit, undique horrida.

^d *Veruta.*] Verutum spiculi seu jaculi species est; vel etiam quod vulgò ensis latinam vocant. *La lame d'une épée.*

^e *Igitur.*] Ut fragmentum istud intelligatur, sciendum est, quod optimè enarrat doctissimus Salmasius, tres fuisse lectulos eurationem nactus, Siciliam et Provincias quibus accubebant veteres, cum cibum sumerent; summus, scilicet, medius, et imus. Domus convivii in primo loco tertii, seu

imi lecti accubabat: locus honestissimus ultimus erat secundi, five medii lecti, quod convivii dominum continuerat, ut docet Plutarchus. His bene intellectis, nulla superest in hoc fragmento difficultas. Sertorius honoratissimum locum occupaverat, cui proximus erat in eodem lecto, medio scilicet, Fabius Hispaniensis. In summo lecto erant Antonius et Versius, duo tantum, sicut in medio lecto. In tertio verò et imo, superior erat dominus convivii Perpenna, scriba Mæcenas deinde, et Tarquitius ultimus.

† *Fabius.*] Hujus plurimam mentionem esse in numismatibus, quanquam nulla sit in libris veteribus, testatur Carrio.

‡ *Scorpione.*] Scorpio species erat ballistæ, sed minor quam Vegetius *Manuballistam* dicit vocari.

Dein lenitâ jam irâ, postero die liberalibus verbis permulcti sunt. *Idem, l. ix.*

Implicitæ rates ministeria prohibebant. *Idem, ibid.*

Igitur legiones pridie in monte positas arcessivit. *Idem, l. x.*

Anxius animi, atque incertus. *Arufian.*

Magnam exorful orationem. *Idem.*

Impotens, et nimius animi est. *Idem.*

Amisumque ^b affideri sine præliis audiebat. *Prisc. l. viii. Obsideo et assideo activa sunt, faciunt enim assideor et obsideor.*

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem coniectus. *Festus.*

Castella ^c custodias thesaurorum in deditionem acciperentur. *Serv. Carif. l. i.*

Reliqua cadavera falita. *Diomedes, l. i. c. iv.*

Epistola Regis Mithridatis scripta ad Regem Arsacem.

REX MITHRIDATES REGI ^d ARSACI. S. Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæritur, satiusne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi perpetuâ pace frui liceret, nisi hostes ^e opportuni, et scelestissimi. Egregia fama, si Romanos oppresferis, futura est. ^f Neque petere audeam societatem; et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atque ea, quæ te morari posse videntur ^g ira in Tigranem recentis belli, et meæ res parum prosperæ, si vera æstimare voles, maximè hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, societatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi; ^h et, quod florentibus optabile est, ego ^b non validissimus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una et

NOTÆ.

^a *Amisumque.*] Amisus Galatiæ oppidum.

^b *Affideri.*] Pro *obsidri*.

^c *Custodias.*] Pro *custodiæ*, genetivus antiquus.

^d *Arsaci.*] Arsaces rex fuit Persarum, et Parthorum, nam confunduntur apud antiquos auctores.

^e *Opportuni.*] Hic aliquid deesse arbitrat *Douzi*, neque orationem coherere. Ed verò recurrere ego non necesse habeo, quam enim non ita statim sensus videatur apertus, bonus est tamen: nam Arsaci rationem reddit Mithridates, quamobrem ille bellum adversus Romanos movere debeat: quia scilicet, hostes habeat opportunos, quosque cum liceat, debeat profligare.

^f *Neque.*] Hic obscurior videtur sententia, neque tamen idè quicquam mutare ausim; nam voculam *frustrâ* si ex posteriore periodi membro huc retrahas, optimè hæc omnia cohererunt. *Nellem*, inquit, *frustra*, et nullo tuo comodo per societatem quam à te peto, bello pacem tuam minuire.

^g *Ira.*] Hinc Arsacem cum Tigrane bellum gessisse conicias.

^h *Non validissimus.*] Quò spectet hæc oratio, primâ fronte non apparet, patebit postea: vult enim, per avaritiam et invidiam bellum potentissimis indicere Romanis, ut eorum divitias expilent, &c.

ea vetus causa bellandi est, cupido profundi imperii et divitiarum; qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum sumpsere. Dum à Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes, ei ſubvenientem Antiochum, conſeſſione Aſiæ, per dolum evertère: ac mox ^a à Philippo, Antiochus omni cis Taurum agro, ^b decem millibus talentorum ſpoliatus eſt. Perſen deinde Philippi filium, poſt multa et varia certamina, apud ^c Samothracas deos acceptum in fidem calidi, et repertoſes perfidiæ, quia pacto vitam dederant, ^d inſomniis occidère. ^e Eumenem, cujus amicitiam glorioſè oſtentant, initio providère Antiſcho, pacis mercedem; poſt, ^f Attalum cuſtodem agri captivi ſumptibus et contumeliis ex rege miſerrimum ſervorum effecère; ſimulatoque impio teſtamento, ^g filium ejus Ariſtonicum, quia patrium regnum petiverat, hoſtium more per Bithyniam, ^h Nicomede mortuo, diripuère, cùm filius Nuſæ, quàm reginam appellaverant, genitus haud dubiè eſſet. Nam quid ego me appellam? Quem diſjunctum undique regnis, et ⁱ tetrarchiis ab imperio eorum; quia fama erat, divitem, neque ſervitutum eſſe, per Nicomedem bello laceſſiverunt; ſcleris eorum haud ignarum, et ea, quæ accidère, teſtatum antea, ^k Cretenſes ſolos omnium liberos eà tempeſtate, et regem ^l Ptolemæum. Atque ego ultus injurias Nicomedem Bithynia expuli; Aſiamque ^m ſpolium regis Antiochi recepi; et Græciæ dempſi grave ⁿ ſervitium. Incepta mea poſtremus ſervorum ^o Archelaus,

NOTÆ.

^a *Philippo.*] Cave ita intelligas, quaſi annitentibus Romanis, Antiochum Philippus ſpoliaverit; nam hæc oratio ambigua eſt: verum id puta, quod hiſtoria teſtatur, Antiochum poſt Philippum à Romanis deſellatum, regni parte etiam multatum fuiſſe.

^b *Decem.*] Livius et Appianus quindecim dicunt.

^c *Samothracas.*] Samos, vel Samothrace, inſula eſt maris Ægei, ad proſpectum Thraciæ, verſus Orientem. Hunc verò locum explicabit Florus, cujus verba reſero: *Absens ergo* (de Perſe loquitur) *viſtus fugit in maria inſulamque Samothracem, fretus celebri religione, quaſi templa et aræ poſſent defendere quem nec montes ſui, nec arma, poſuiſſent.*

^d *Inſomniis.*] Probatur iſtud ex Diodoro, qui eum ſomno, à cuſtodibus quos offenderat, cùm in carcere Romæ detineretur, prohibuit ſuiſſe ſeſtere.

^e *Eumenem.*] Rex fuit Pergami in Aſiâ.
^f *Attalum.*] Hic Pergami rex fuit ultimus.

^g *Filium.*] Alii aliter: Florus regii ſanguinis ferocem juvenem dicit, Juſtinus filium Eumenis.

^h *Nicomede.*] Populum Romanum fecerat hæredem.

ⁱ *Tetrarchiis.*] Tetrarchia quarta eſt pars regni, aut cujuſpiam Provinciæ.

^k *Cretenſes.*] Creta, hodie *Candie*, Mediterranei inſula notiſſima, unde Cretenſes.

^l *Ptolemæum.*] Rex fuit Ægypti.

^m *Spolium.*] Id eſt, eam Aſiæ partem quæ Antiochus à Romanis ſpoliatus fuerat.

ⁿ *Servitium.*] Quo premebatur à Romanis.

^o *Archelaus.*] Unus fuit ex Mithridatis ducibus, quem ingenti inſtructum exercitu parvâ manu Sylla apud Chæroneam cecidit.

exercitu prodito, impedivit; illique, quos ignavia aut ^a prava calliditas, uti ^b meis laboribus tuti essent, armis ^c abstinuit, acerbissimas pœnas solvunt. Ptolemæus precio diem belli ^d prolatat. Cretenses impugnati semel jam, neque finem ^e nisi excidio habituri. Equidem cum mihi, ob ^f ipsorum interna mala, dilata prœlia magis quàm pacem datam, intelligerem, abnuente Tigrane, qui mea dicta serò probat, te remota procul, omnibus ^g aliis obnoxiiis, rursus tamen bellum cepi; Marcumque Cottam Romanum ducem apud ^h Chalcedona terrâ fudi; mari exui classe pulcherrimâ. Apud ⁱ Cyzicum magno cum exercitu in obsidione moranti frumentum defuit, nullo ^j circumadnitente; simul hiems mari prohibebat. Ita ^k sine vi hostium, regredi coactus in patrium regnum, naufragiis apud ^l Param, et ^m Heracleam, militum optimos cum classibus amisi. Restituto deinde apud ⁿ Cabira exercitu, et variis inter me atque Lucullum prœliis, inopia rursus ambos incescit. Illi suberat regnum ^o Ariobarzanis bello intactum; ego vastatis circum omnibus locis, in ^p Armeniam concessi; secutique Romani, non me, sed morem suum, omnia regna subvertendi: quia multitudinem arcis locis pugnâ prohibuere,

INTERPRETATIO.

^a Et illi quos ignavia aut prava calliditas avertit ab armis, ut tuti essent meis laboribus, solvunt pœnas acerbissimas.

^b Ptolemæus profert diem belli argento.

^c Frumentum mihi defuit, cum nullus circum ne adjuvaret, dum eo commorarer magno cum exercitu, in obsidione, apud Cyzicum.

NOTÆ.

^a Prava calliditas.] De iis loquitur qui ipsum, quamdiu opes suas adversus Romanos contingeret, quieti cernerent, aut eo etiam augerentur. Prava est profectò ea calliditas; nam ille qui potentior est, postquam hunc aut illud bello minorem oppressit, victoriâ utens, alios majore etiam impetu invadit.

^b Ut meis laboribus.] Aliis regibus à Romanis nihil fuisse metuendum innuit, ipsum si levissimis auxiliis adjuvissent.

^c Nisi.] Isthuc confirmat Florus: Romanos enim fatetur, solâ nobilem insulam vincendi cupiditate, bellum Creticum fecisse.

^d Ipsorum.] Romanorum: Nam bellum Mithridaticum illis temporibus gestum est, quibus res publica civilibus armis, maxime per Marium, Syllam, Sertorium, alioque, conflictabantur.

^e Aliis obnoxiiis.] Id est, sese Romanorum imperio submittentibus.

^f Chalcedona.] Chalcedon, vel ut alii scribunt, Chalcedone, urbs est Asiatica ad Bosphorum Thraciæ.

^g Cyzicum.] Cysicus urbs est et insula, vel, ut aliis placet, peninsula ad Propontidem.

^h Sine vi.] Non istud dicunt Romanæ historiæ scriptores: imò Plutarchus Loculum testatur, non sine Mithridatis magnâ clade, Cyzico eum depulisse.

ⁱ Param.] Locus maritimus circa Hellespontum, aut Euxinum mare.

^j Heracleam.] Urbs est Bithyniæ ad Pontum Euxinum.

^k Cabira.] Inferiores Asiæ oppidum Stephanò. Plutarchus alicubi circa Mysiam collocat.

^l Ariobarzanis.] Rex fuit Cappadociæ.

^m Armeniam.] Armenia notissima est Asiæ regio inter Cappadociam et mare Caspium; cujus pars hodie dicitur Turcomania.

imprudentiam Tigranis, pro victoriâ, obstant. Nunc quæso considera, nobis oppressis utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? scio equidem tibi magnas opes, virorum armorum, et auri esse; et, eâ re à nobis ad societatem, ab illis ad prædâ peteris. Cæterum consilium est Tigranis, ^a regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per nostra corpora bellum conficere; quando neque vincere, neque vinci, sine tuo periculo possumus. An ignoras, Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem ^b oceanus fecit, arma huc convertisse; neque quicquam à ^c principio nisi raptum habere, domum, ^d conjuges, agros, imperium; convenas, olim sine patriâ, sine parentibus, pesti conditos orbis terrarum; Quibus non humana ulla, neque divina obstant, quin socios, amicos, procul juxtaque sitos, inopes potentisque trahant, excidantque: omniaque ^e non serva, et maxime regna, hostilia ducant. ^f Namque pauci libertatem, pars magna justos dominos volunt: nos suspecti sumus æmuli, et in tempore vindicæ affuturi. Tu verò, cui ^g Seleucia maxima urbium, regnumque Persidis inclitis divitiis est, quid at illis, nisi dolum in præsens, et postea bellum expectas? Romani in omnes arma habent, acerrima in eos quibus victis spolia maxima sunt: audendo et fallendo, et bella ex bellis serendo, magni facti. Per hunc morem extinguunt omnia, aut ^h occidunt; ⁱ quod difficile non est, si tu ^k Mesopotamiâ, nos Armeniâ circumgredientur exercitum sine frumento, sine auxiliis: ^l fortuna autem nostris vitiis adhuc incolumes; teque illa fama sequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppressisse. Quod uti facias moneo, hortorque, neu malis pernicie nostrâ ^m unum imperium prolatore quàm societate victor fieri.

NOTÆ.

^a *Regno.*] Intelligo de regno Arsacis.

^b *Oceanus.*] De Atlantico intellige, quo terminatur Hispania.

^c *A principio.*] Romam primò latronum receptaculum magis quàm urbem fuisse neminem latet.

^d *Conjuges.*] Illi enim per dolum, simulatis ludis equestribus, Sabinas capuerunt.

^e *Non serva.*] Id est, quæ ab ipsis servitute non essent oppressa.

^f *Namque.*] Aliter et magis ex nostro stylo ita scribas: Cùm enim pauci inter homines statu populari gaudeant, sed regiam dominationem querant, nos suspecti sumus æmuli, &c.

^g *Seleucia.*] Hæc est, procul dubio, quæ non semel apud scriptores antiquos tum Ba-

bylone confunditur; quod ejus opes exhausterit, in proximo sita, ad ripam Tigridis.

^h *Occidunt.*] Ipsi peribunt.

ⁱ *Quod difficile.*] De Romano excidio loquitur, quod semper quæsit Mithridates.

^k *Mesopotamia.*] Asiæ regio inter Tigrim et Euphratem; hodie Diarbeck.

^l *Fortuna.*] Istud parenthesi includendum, quod per dolorem effert Mithridates, qui superius Romanorum ruinam animo præsumpserat.

^m *Unum.*] Alii legunt, *unum imperium*; alii tua; vetus verò editio optimè, ut videtur, *tuam* (ruinam, scilicet, aut perniciem) prolatore, id est, differre. Si tamen *unum imperium* retineas, prolatore pro ampliare, positum erit.

spe, aut præmiis in vos convertère; meliusque habent, mercede delinquere, quàm gratis rectè facere. Itaque omnes concessère jam in paucorum dominationem, qui ^a per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavère, et ^b arcem habent ex spoliis vestris: cum interim, more pecorum, ^c vos multitudo singulis ^d habendos, fruendosque præbetis; exuti omnibus, quæ majores reliquère: ^e nisi quia vosmet ipsi per suffragia, uti præfides olim, nunc ^f dominos destinatis. Itaque concessère ^g illuc omnes; et mox, si vestra receperitis, ad vos redibunt plerique. ^h Rarus enim animus ad ea quæ placent defendenda. Cæteri ⁱ validiorum sunt. ^j An dubium habetis ne officere quid vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertinuère? ^k Nisi fortè C. Cotta ex ^l factione mediâ consul, aliter quàm metu jura ^m quædam tribunis pleb. restituit; ⁿ et

INTERPRETATIO.

^a *Paucis enim ex vobis animus est ad ea defendenda et tuenda, quæ vobis placent: cæteri sunt à partibus validorum.*

^j *An veremini ne aliquid possit*

vobis nocere, quando uno animo idem optabitis et efficietis; vobis, inquam, quos languidos et socordes pauci nobiles maximè reformidaverunt:

NOTÆ.

^a *Per militare nomen.]* Id est, quia dicuntur imperatores; specie enim obeundi muneris quodlibet efficiunt.

^b *Arcem habent.]* Id est, tuti sunt quia in spoliaverunt.

^c *Vos multitudo.]* Appositio est, quam vocant: id est, vos multi estis.

^d *Habendos.]* Vim vocis, et quicquid in eâ invidiosum est, tum demum intelliges, quando cogitabis quomodo brutis, quæ in nostrâ sunt potestate, utamur et abutamur. Nihil magis ad commovendos animos efficax esse potuit.

^e *Nisi.]* Excipit ironicè quod ipsos maxime mordeat et percellat.

^f *Dominos.]* Dominus respectum habet ad servum; adeoque quod gravissimum erat. Romanis his tribunis noster objecit; quod scilicet sibi catenas necerent.

^g *Illuc.]* In paucorum partes.

^h *Validiorum.]* Paucorum nobilium.

ⁱ *Nisi fortè.]* Eâ ironicè internectit, quibus quod intendit maxime consilatur.

^k *Factione.]* Postquam scilicet, respublica per Syllam ejusque satellites, tota paucorum manus devenisset.

^l *Quædam.]* Legum ferendarum, concionis habendæ jure tribunos Sylla privaverat: prohibuerat ne ad eos provocaretur, sanxerat insuper ut ne tribuno aditus pateret ad alium magistratum. Posterius istud, altero à Syllæ obitu anno, C. Aurelius Cotta consul abrogavit: reliqua Pompeius post aliquot annos, in primo consulatu restituit, quod etiam Sallustius suprâ admonuit.

^m *Et quamquam.]* Locus maxime difficilis, mihi quidem, nam alii præterierunt. In eo autem posita videtur difficultas, quod eo quo cæperat modo sententiam suam Maecius non absolvit. Interrogativè initio proposuerat, cum dixit, *An dubium habetis, &c.* Jam simpliciter res ipsam concludit. Semotis itaque omnibus figuris, et iis quibus vir acer vibrantem orationem munivit, paucis sensum istius periodi, et scopum auctoris ita comprehendit, quasi populum hoc modo alloquutus esset: *Nemo poterit vobis nocere, qui omnes in unum conspirabit, qui vos pertinuervit, faciorum invidia reformidaverit, quo unicum hominem perdidit; et prius*

* quamquam L. ^b Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus, ^c mussantibus vobis circumventus erat; tamen prius illi invidiam metuerē, quam vos injuriæ pertæsum est. Quod ego nequeo factis mirari, Quirites. Nam ipsem frustra fuisse intellexistis. Sullā mortuo, qui scelestum imposuerat servitium, finem mali credebatis. Ortus est longē sævior Catalus. ^d Tumultus intercessit Bruto, et Æmilio Mamercō Coss. dein C. ^e Curiō ad exitium usque infantis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. ^f Quinctium, vidistis; quantæ denique ^g nunc mihi turbæ concitantur! ^h quæ profectō incassum agerentur, ⁱ si prius quam vos serviendi finem, illi dominationis facturi erant: præsertim cū his civilibus armis ^k dicta alia, sed certatum. ^l utrimque de dominatione in vobis sit. Itaque cætera ^m ex licentia, aut

NOTÆ.

quam vos eorum injuriæ, et vestri servitii, tadisset. Ut verò istius hominis mentem propius assequaris, et aculeos, quibus ille populum perfrinxit, non sentias modò, sed videas; hæreas, si placet, in iis quæ postea leviter attingam.

^a *Quamquam.*] Argumentum est quod vocat a minore ad majus: quasi dicat, *Nobis vos timerunt, etiam cū ille unus vester defensor oppressus esset, qui, utpote in maximâ servitute, loqui ausus erat: ergo maximè metuent, quando vos omnes jura vestra repetere videbunt.*

^b *Sicinius.*] Ita legendum ex vet. codice, et Asconio, &c. Fuit hæc tribunus plebis.

^c *Mussantibus.*] Non potuit alio verbo melius eorum hominum exprimi fœcordia, qui cū reipublicæ damna et sentiunt et vident, alios tempestatî obijciunt, ipsi latitant, itaque suum commodum vel in ipsâ peste querunt. Nebulones profectō in solas terras deportandi, cū sibi tantū, in commune nolint consulere. Verū ad rem. Idem addidit vocem istam auctor noster, ut obviam iret: populi tacitæ objectioni; diceret enim, *Oppressi sunt antebac qui nobis consulerunt: unum tribunum nostrum ne quidem audire nobiles sustinuerunt: frustra itaque nos aliquid audibimus.* Respondet Macer, *Mussantibus, tacentibus et latitantibus vobis, oppressus est vester ille tribunus: quod, in postea non fiat, in manu vestra est.*

^d *Tumultus.*] De quo vidimus, ejus au-

tor Lepidus.

^e *Curiō.*] Hic consul fuit post Lepidum, anno altero.

^f *Quinctium.*] Hic quoque Syllæ acta rescindere aggressus est.

^g *Nunc.*] Hinc clariſſimè tempus, quo habita est hæc cœnō, cognoscitur: Lucullo, scilicet, et Varo Consulibus; quo anno Spartacus Gladiator plusquam servile, sed grave bellum, adversus Romanos movit: decennio ante Catilinæ conjurationem.

^h *Quæ profectō.*] De turbis loquitur, et omni molimine, quo pauci plebem opprimere festinabant.

ⁱ *Si prius.*] Sensus est, si verba ex orationis texturâ abstracta *Frustrâ speratis nobiles vobis quicquam de servitio vestro remissuros, nisi vosmet ipsi jam excusseritis; quandoquidem illi in eo sunt toti, ut vobis majus onus imponant, quantumvis illis usque et usque obsequentes fueritis.*

^k *Dicta alia.*] Id est, aliud prætexuerunt.

^l *Utrique.*] Cave ita intelligas, quasi hinc pauci nobiles, illinc steterint tribuni, aut quicumque jura populi reposcebant: sed intelligendum est, omnes qui rempublicam agitaverunt, quicumque tandem illi fuerint, id enim quæſivisse, ut populo servitium imponerent, et ipsi dominarentur.

^m *Ex licentiâ.*] Deploratus est reipublicæ status, quando civis, quia et alii impunè faciunt, malè facere licet.

Cæteri negotia ^a sequebantur familiaria legatorum, aut tribunorum ;
et pars sua ^b commeatibus mercatis. *Nonius.*

Et uxori ejus frater erat. *Arusian.*

Sæpè celebritatem nominis intelligo timentem. *Prisc. l. xviii.*

Videò ingentia dona quæsitum ire properantem. *Idem, ibid.*

Nam si Pompeio ^c quid humani evenisset. *Arusian.*

^d Quibus de causis Sullam in victoriâ dictatorem, equo descendere,
sibi uni assurgere de sellâ, caput aperire solitum. *Nonius, Arusian.*
Servius.

NOTÆ.

^a *Sequebantur.*] Eidem anonymo, ex quo priorem conjecturam decerpimus legendum videtur *Exsequebantur.*

^b *Commeatibus.*] Id est, *Abeundi licentiâ pretio emptâ.*

^c *Quid humani.*] Mortem intellige, de Pompeio auctem videtur hic agi, quem Cæcilius, cum præclarum quidem, sed nimiam liberæ reipublicæ crederet, nolletque omnia ut in eo uno reponerentur, hæc verba in

concione legem dissuadens adjecit. *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituitis ?* ut habet Paterculus.

^d *Quibus de causis.*] Hic iterum de Pompeio sermo est, cui uni Syllam assurgere solitum Appianus tradidit. Quatuor verò fuerunt, auctore Servio, quæ apud Romanos ad honorem pertinuerunt : equo desilire, caput aperire, vitâ decedere, assurgere.

C. SALLUSTII CRISPI
FRAGMENTA
INCERTORUM LIBRORUM.

N ^a inruendi po—
^b sublicibus cavata.—
fent. *Festus*.

Cujus ^c duas insulas propinquas inter se, et ^d decem stadium procul à Gadibus sitas, constabat suoapte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius*.

^e Serum bellum in angustiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgili.*

Illi tertio mense pervenêre in ^f Pontum multò celerius spe Mithridatis. *Aruftian.*

Ergo senati decreto serviendum ne sit. *Donatus Aët. II. sc. II.*

Pompeius oris ^g improbi, animoque inverecundo. *Suet. de claris Gram. c. xv.*

NOTÆ.

^a *Inruendi.*] Id est, *loftandi*; quanquam omnes, quos quidem inspicere licuit, exceptoros, *Irrumare*, habent tantum, non *Irrumire*. Vox verò ista, execrandâ libidine, a) obfœna traducta est.

^b *Sublicibus.*] Sublicæ traves sunt longæ; quibus pons ininitur. Sed, pro iis, *Festus* Pabet *sublices*, nomine, secundum aliquos, à Volscis mutuato.

^c *Duas insulas.*] Quæ sint istæ nescire se facetur *Ortelius*, nisi ex *Plutarchi Sertorio*, qui eas *Atiantidum* nomine describit; intellegit autem de duabus ex *Aloris*, *S. Michaelis* scilicet, et *D. Maris*.

^d *De stadium.*] Idem *Ortelius* *decem millibus stadiorum* ex *Plutarcho* rescribit.

^e *Serum.*] Grammatici *crudele* atque *scævum* interpretantur; eodemque sensu apud *Virgilium*, et *Valerium Flacchum*, legitur.

^f *Pontum.*] *Pontus* Asiæ minoris provincia ad mare *Euxinum*.

^g *Improbi.*] *Mutis* contendit *Douza* *probi* legendum esse; præsertim quod illud alterum sit contrâ omnium librorum auctoritatem, et à *Sallustii* scribendi ratione alienum; Arbitratur enim fieri non posse, ut aliquis ore sit improbo, qui non pariter animo inverecundo fuerit; adedque *Sallustium* bis idem dixisse, si improbi scripserit. Prima ratio valet.

Simulans ^a sibi alvum purgari. *Isidorus*, l. xi. in voce *Alvus* *Serv.* ad l. iii. *Æneidos*.

Fecit ut nunciis confestim lugubribus. *Carif.* l. ii.

Communem habitum transgressus. *Prijc.* l. xiv.

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca*, l. xx. *epist.* cxv.

Haud impigrè, neque inultus occiditur. *Donat.* ad *Andr. Ter. act.* i. sc. 2.

Festinantibus in summâ inopiâ patribus. *Idem* ad *Eunuch. act.* iv. sc. iii.

Hostes oppressi, aut delapsi forent. *Isidorus*, l. xviii.

Exercitum argento fecit. *Seneca*, l. xx. *epist.* cxv.

^b Togam paludamento mutavit. *Isidorus* l. xix. *Serv.*

Hiero rex Syracusanorum bellum fecit. *Seneca*.

Ibi triennio frustra trito. *Servius* ad iv. *Æneidos*.

Oratio ^c C. Cottæ Consulis ad Populum.

Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa adversa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli deorum auxiliis, et virtute meâ; in quibus omnibus, neque animus negotio defuit, neque decretis labos. Malæ, secundæque res, ^d opes, non ingeniū mihi mutabant. At contra in his miseriis cuncta me cum fortunâ defuerunt. Præterea senectus, per se gravis, curam duplicat; cui misero, senectâ jam ætate, ne mortem quidem ^e honestam sperare licet. Nam, si parricida vestri sum, et ^f bis genitus hîc deos penates meos, patriamque, et summum imperium ^g vilia habeo, quis mihi vivo cruciatus satis est, aut quæ poena mortuo? Cùm omnia ^h memoratâ apud inferos supplicia scelere meo ⁱ vici. A primâ adolescentiâ in ore vestro privatus,

INTERPRETATIO.

^a Malæ secundæque res mutabant mihi opes, non mutabant ingenium.

NOTÆ.

^a *Sibi.*] *Servius* habet, *Simulans alvum purgare*; quod magis est ex adstrictâ Sallustii oratione.

^b *Togam palud.*] Id est, *Pacem bello*.

^c *C. Cottæ.*] In quibusdam libris scriptum invenit *Cn. Cottæ*, quod fortè pro *M. Cottâ*, scripturæ similitudine positum est. Uterque enim *C.* et *M.* ille quidem prior, hic anno sequenti, consul fuit: sed *Marcum*, non *Caïum*, à *Mithridate* magnâ clade apud *Chalcedunem* cæsum fuisse constat, quod quidem huic orationi occasionem dedit.

^d *Honestam.*] Ille equidem post casum suum in civitatem receptus, etiam consulatum suum peregit; attamen me sibi per inimicorum dolum fraudi esset, quod fortunæ

iniquitate evenerat, vir prudens reformidabat.

^e *Bis genitus.*] Hoc idè dicit, quia, victus, in civitatem receptus erat.

^f *Vilia habeo.*] Id est, parum istis omnibus consulo. Sed terminis usus est causæ suæ faventibus; minus enim sit verisimile, ut quis summum imperium, quo gaudet, contemnat, quam ut parum, ex officio reipublicæ invigilet.

^g *Memorata.*] De his plurima apud poetas.

^h *Vici.*] Id est, *maius est scelus quàm ut atrocissimus inferorum poenis satis posse puniri.*

et in magistratibus egi: qui ^a linguâ, qui consilio meo, qui pecuniâ voluere, usi sunt; neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui; ¹ avidissimus privatæ gratiæ maximas inimicitias pro republicâ suscepi; qui victus cum illâ simul, cum egens alienæ opis, plura mala expectarem, vos, Quirites, rursus mihi patriam, deos penates, cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, ² quam nequeo, concesserim. Nam vita et mors jura naturæ sunt; uti sine dedecore cum civibus, famâ et fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules non fecistis, Quirites, ^b domi, bellique impeditissimâ repub. Namque ^c imperatores Hispaniæ stipendium, milites, arma, frumentum poscunt; et id res cogit: quoniam post defectionem sociorum, et Sertorii per montis fugam, neque manu certare possunt, neque utilia parare. Exercitus in Asiâ Ciliciâque ob nimias opes Mithridatis aluntur; Macedonia plena hostium est; nec minùs Italiæ maritima, et provinciarum, cum interim vectigalia parva, et ^d bellis incerta, vix partem sumptuum sustinent: ³ Ita classe, quâ comæatus vehebatur, minore quam antea, navigamus. ^e Hæc si dolo aut socordiâ nostrâ contracta sunt, agite, et uti lubet, ita supplicium sumite: sin communis fortuna asperior est, quare indigna vobis, nobisque, et rep. incipitis? Atque ego, cujus ætati mors propior est, non deprecor, si quid eâ vobis incommodi demitur; neque mox ^f ingenuo corpori honestiùs, quàm pro vestrâ salute, finem vitæ fecerit. Adsum, en Cn. Cotta Consul, facio quod sæpè majores asperis bellis fecere; voveo, dedoque me pro rep. quam deinde cui mandetis circumspicite. ^g Nam talem honorem bonus nemo volet, cum

INTERPRETATIO.

¹ *Cum esse avidissimus privatæ gratiæ, suscepi multas inimicitias pro republicâ.* *lis, quam pro singulis, nequeo dare.*
³ *Ita navigamus classe minore quàm ea, quâ comæatus vehebatur antea,*

² *Si dederim animam pro singu-*

NOTÆ.

^a *Linguâ.*] Arbitror hunc esse Cottam, quem Cicero disertissimum prædicat, contra quem etiam mulierem quandam defendit.

^b *Domi.*] Bellis civilibus, per Marium, Syllam, aliosque exhaustæ fuerant vires imperii.

^c *Imperatores.*] Vidimus eâ de re Pompeii epistolam, quocum Metellus adversus Sertorium imperator creatus fuerat.

^d *Bellis.*] Piratæ enim, Mithridatici belli oblatâ occasione, maria bello, quasi temperare præcuserant; alii rebellabant: Sertorius in Hispaniâ multa intercipiebat, &c.

^e *Hæc.*] *Casus reipublicæ varii.*

^f *Ingenuo.*] In aliis est, *ingenio corporis* quod non placet: quanquam illud quomodo explicem non satis video. Nisi fortè consul noster, qui jam suprà de inferis verba quædam injecit, philosophicè, sese noluerit virem ingenuum, sed corpus tantum morti tradere; quod quidem ad persuadendum et commovendum aptum quoque fuerit.

^g *Nam talem.*] Tacite innuit, se adhuc utilem fore reipublicæ, nec tam culpâ suâ exercitum à Mithridatè cæsum fuisse.

fortunæ, et pacis, belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodò in animis habetote non me ob scelus, aut avaritiam cæsum, sed volentem pro maximis beneficiis animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites, et gloriam majorum, tolerate adversa, et consulite reip. Multa cura summo imperio inest; multi ingentes labores; quos nequicquam abnuitis, et pacis opulentiam quæritis; cum omnes provinciæ, regna, mariæ, terræque aspera aut festi bellis sint.

Germani ^a intestum ^b renonibus corpus tegunt. *Isidorus.*

Undè pons in oppidum pertinens explicatur. *Aruſian.*

Et ei voce magnà vehementer gratulabantur. *Donatus.*

Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius.*

Atque eos à tergo incurrerunt. *Rufinianus.*

In hunc modum differuit. *Priſc.*

Indè ortus sermo percunctantibus utrimque, Satin' saluæ, quàm grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus.*

Fugam nostris fecere. *Seneca.*

Quæ audita ^c Panormitanos dedere Romanis fecere. *Idem.*

Quò cupidius in ore ducis se se quisque bonum et strenuum ostentantes. *Isidorus, Servius. x.*

Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumuli que sedere. *Isidorus Servius.*

Ubi multa nefandè casu super ausi atque passi. *Priſc.*

^d Saguntium. *Carissus.*

Tota autem insula modica, et cultoribus inanis est. *Martianus.*

Immodicus animi. *Aruſian.*

Pugnam illam pro omine belli futuram. *Serv.*

Tantum ^e antiquitatis, curæque majoribus pro Italicâ gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratiâ. *Agratius.*

Maximis ducibus, fortibus strenuisque ministris. *Diomedes. l. xi.*

Non repugnantibus modò, sed ne deditis quidem. *A. B. C. M. Donatus.*

In silvâ ^f Silâ fuerant. *Serv.*

INTERPRETATIO.

^a Quos frustra refugitis, dum pacis copiam quæritis.

NOTÆ.

^a *Intestum.*] Magnâ corporis parte nudos agitare solitos esse Germanos ex Tacito discimus, aliisque. Colerus mallet *Intestis*.

^b *Renonibus.*] Alii scribunt *Rhenonibus*. Bunt autem Rhenones Gallorum et Germanorum tegumenta pellicea, ab humeris ad umbilicum usque dependentia.

^c *Panormitanus.*] Panormus insignis Sici-

liæ civitas. Hodie *Palermo*.

^d *Saguntium.*] Pro Saguntinorum, ut placet Carissus.

^e *Antiquitatis.*] Gronovius cum *Servio antiquitatis* retinet. Douza *auxiliatus* reponit, cui ego quidem assentior.

^f *Silâ.*] Sita erat in Brutiis.

- In nuda injecta corpora. *Diomedes.*
 Appollinis filia et Cyrenes. *Probus.*
 Ne simplici quibem moriebantur. *Serv.*
 Cum prædixero positum insule. *Donatus.*
 Cujus ^a adversâ voluntate, colloquio militibus permissio, ^b corruptio facta paucorum, et exercitus Sullæ datus est. *Idem.*
 A Graccho seditiones graves ortæ. *Augustinus. De Civ. Dei. lib. ii.*
 M. Atilius Palicanus humili loca, Picens, loquax magis quam facundus. *Quintilianus, l. iv. c. 2.*
^c Insolens vera accipiundi. *Donatus.*
 Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat. *Idem.*
^d Curubis. *Probus.*
^e Tharros. *Idem.*
^f Camifos. *Idem.*
^g Lucus. *Sergius.*
 Primam modò ^h Japydiam ingressus. *Serv. in ii Georg.*
ⁱ Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deseruit. *Idem.*
 Quæ pacta in conventionem non præstitissent. *Donatus.*
 Crebritate fluctuum, ut Aquilo solet. *Serv.*
 Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quint. l. viii. c. 3.*
 Tyrannumque et Cinnam appellantes. *Victorinus. Serv.*
 Nomenque ^k Danubium habet. *Acron.*
 Cui nisi pariter obviam iretur. *Donat.*
 Septimium, neque animo, neque linguâ satis compotem. *Idem.*
 Vulgus amat fieri. *Quint. lib. ix. Cap. iii.*
 Non ^l pœniturum. *Idem.*
 Pompeius cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio,

NOTÆ.

^a *Adversâ*] *Cognitâ.*

^b *Corruptio.*] De Syllâ intelligendum, qui, ut docet Plutarchus, viribus impar, Scipionem alterum consulem dolo ad federa invitavit; deinde inter congressum moras, et colloquiorum, pecuniâ et promissis, ejus exercitum, per milites corrupit.

^c *Insolens.*] Fortè de Tigrane loquitur, qui fortunâ suâ ebrius, nil nisi quod ad voluntatem fictum esset, audire poterat. Cujus stultitiâ non pœnitebit vidisse apud Appianum.

^d *Curubis.*] Ptolemæo urbs est Africæ propriæ.

^e *Tharros.*] Ortelius eam urbem posuit

in Africâ.

^f *Camifos.*] Urbs Camisanæ regionis, in Parthiâ, ut eidem placet Ortelio.

^g *Lucus.*] Voluit esse à *Lux* singulari.

^h *Japydiam.*] Japydia, quæ et Histria dicta, in extremâ est Italiâ versus Dalmatiam.

ⁱ *Carbo.*] Prolizè de eo Appianus.

^k *Danubius.*] Observavit Acron, vel alius aliquis, ad Horatium, Danubium in genere neutro à Saltatio positum, ut Rhenum ab Horatio. Danubius vero dicitur usitatus maximus ille et notissimus Europæ fluvius, cui et nomen *Ister* datum est.

^l *Pœniturum.*] Pro pœnitentiâ acturum.

nisi se, et milites frequentibus exercitiis præparavisset ad prælia. *Vegetius, l. i. c. ix. Johan. Saresb.*

Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit. *Lactant.*

Primus Græcorum Achilles. *Serv. in 1 Æn.*

Cupientissimus legis. *Diomedes.*

Magnâ gloriâ ^a tribunus militum in Hispaniâ T. ^b Didio imperante, magno usu bello Marfico, paratu militum, et armorum fuit. Multaque tum ductu ejus curata, primò per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt: cominus faciem suam ostentabat, aliquot adversis cicatricibus, et effosso oculo. Quo ille dehonestamento corporis maximè lætabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat. *A. Gellius.*

^c Curetes, quia principes intelligendi divina fuerunt, vetustatem uti cætera in majus componentem altores Jovis celebravisse. *Loëtant. et Isidorus.*

Italiam conjunctam ^d Siciliæ constat fuisse, sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustium scissum: inde Rhegium nominatum. *Isidorus.*

Pompeius de victis Hispanis trophæa in Pyrenæis jugis constituit. *Serv. lib. xi. Æn.*

Atque edita undique, tribus tamen cum muris, et magnis turribus. *Dionat.*

Et in præliis actu promptus. *Idem.*

Pactione amisso Publico legato. *Idem.*

Ipsum mare Ponticum dulcius, quàm cætera. *Serv. Prisc. Marcellinus.*

Equis paria experimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Serv.*

Rebus supra votum fluentibus. *Idem.*

^e Ænum, et ^f Maroneam, et viam militarem. *Idem.*

Impediebant viâ nautarum. *Idem.*

Nihil socordia clauderat. *Dionat.*

^g Ut tanta repente mutatio non sine deo videretur. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Græcorum.* De Sertorio agitur.

^b *Didius.* Legatus fuit Pompeii in Hispaniâ adversus Sertorium.

^c *Curetes.* Totam hanc agnoscitur, quæ à poetis fictam. Sa iustus respectu, valisque ingeniosus interpretatur, cui Jovis cinctus accinctus Curetes vocat. *Loëtant.*

^d *Sicilia.* In hac sententia dicunt plerique doctores, cunctâ quam fuit C. Pompeius, cum Helinas aggeribus, verè Perseum promontorium, aditum fuisse Italiam abstraxit; necdum subditi fuerat.

^e *Ænum.* Hæc est Thracia maritima, ut Ennius vocat.

^f *Maroneam.* Non longe ab Æno, ad occiduum.

^g *Deorum.* Videtur hoc de inexpectatâ intelligentem conversione, quæ Romæ accidit, fuit enim tunc Roma cum capta superarent, postquam parva annorum circumspiciuntur Pompeii prædicti.

- * In ore gentibus agens, populo, civitati. *Idem.*
 Pressi undique multitudine. *Idem.*
 Hunc igitur redarguit Tarquitiu. *Idem.*
 Dein campi ^b Themyscirii, quos habuere ^c Amazones, à ^d Tanai
 flumine incertum quamobrem digressæ. *Serv.*
 Ubi cum totâ concione ab exercitu cogit discedere, dicti se ejus
 operâ non usurum, eumque ab armis dimittit. *Idem.*
 Et Metello procul agente ^e longa spes auxiliorum. *Idem.*
 More equestris prælii sumptis tergis, atque redditis, et egressi ad
 faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*
 Castra sine vulnere introitum. *Idem.*
^f Cosa. *Serv. in Æn. x.*
 Equis, atque armis insignibus. *Idem.*
^g Fessus in Pamphyliam se receperat. *Idem.*
 Profectus quidam Ligus ad requisita naturæ. *Quint.*
 Apud latera ^h certos collocaverat. *Serv.*
 Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem.*
ⁱ Hispaniam sibi antiquam patriam esse. *Idem.*
^k Lyciæ, ^l Pisidiæque agros despectantem. *Idem.*
 Sorte ductos fusti necat. *Idem.*
 Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo ^m promontoria,
ⁿ Bruttium, et ^o Salentinum. *Idem.*
 Italia plana ac mollis. *Idem.*
 Quâ tempestate ex Ponto vis piscium erupit. *Idem, et Scholiastes*
Juvenalis.
^p Introitus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus ap-
 pellata. *Serv.*

NOTÆ.

- * *In ore.*] De Pompeio intelligit Douza.
^b *Themyscirii.*] Sunt illi in Ponto.
^c *Amazones.*] Fuerunt mulieres, quæ reg-
 num, viris omnibus interfectis, obtinue-
 runt, rem postea habentes cum peregrinis.
 De his mentio fit apud plurimos; interim
 fuerint, nec ne, quidam affirmant, quidam
 negant, Crediderim multa fabulosa esse, non
 tamen omnia.
^d *Tanai.*] Tanais fluvius est qui Euro-
 pam ab Asiâ dividit. Hodie *Don* dicitur.
^e *Longa.*] Id est, *longè posita*, auctore Ser-
 vio.
^f *Cosa.*] Civitas Etruriæ.
^g *Fessus.*] Id est, *egens consilii*, Servio in-
 terprete: nam corpore fatigatum dicimus,
 animo fessum.
^h *Certos.*] Certus aut velocem significat,
 aut fidelem: aliquando etiam firmum, ut
 ait Sallustius: *Apud latera certos collocat.*
Servius.
ⁱ *Hispaniam.*] Annotant grammatici pro-
 vinciam pro patriâ positam, cum civitas pro-
 priè sit patria.
^k *Lyciæ.*] Minoris Asiæ regio, ad Medi-
 terraneum.
^l *Pisidiæ.*] Ciliciæ regio, in minore A-
 siâ.
^m *Promontoria.*] Sunt montes, qui in
 mare incurrunt. *Gall. Cap.*
ⁿ *Bruttium.*] Inferius est, ad meridiem,
 juxta Siciliam.
^o *Salentinum.*] Superius est ad Septentri-
 onem.
^p *Introitus.*] Hæc Crispi cum citet Ser-
 vius, ut doceat Bithyniam dictam quoque
 esse Bebriciam, nullaque ejus rei in frag-
 mento hoc extet mentio, non dubitat Sal-
 lustium ex Isidoro augere Putichius, post
Pbrygia, hoc modo, prius *Bebricia dicta*,
non à Bithynio rege Bithynia.

Ipsa enim est Major Phrygia. *Serv.*
 Sed Mithridates extremâ pueritiâ regnum ingressus: matre vene-
 no interfectâ. *Idem.*
 Exercitum ^a vertere. *Idem.*
 Creta altior est, quâ parte spectat orientem. *Idem.*
 Se regibus devovent, et post eos vitam refutant: adeo illis ingenua
 est sanctitas regii nominis. *Idem. et Philargyrius.*
 Dum inferior omni viâ grassaretur. *Joannes Grammat.*
^b Narbone concilia Gallorum. *Pompeius in Artem Donati.*
 Cum Brutus, &c. *Pompeius ibidem.*
 Post defectionem sociorum et Laeti. *Donatus.*
^c Ad Jovis mandem nostra. *Idem.*
 Morbi graves ob inedia in solita vescentibus. *Idem.*
 Atque ea cogentes, non coactos, sceleros magis quam miseros di-
 stringi. *Idem.*
 Graviori bello, qui prohiberi venerant socii, fringere. *Idem.*
 Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor et terra. *Idem.*
 Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem.*
^d Neque est defensio dominationem Sullæ. *Idem.*
 Neu quis miles neve pro milite. *Serv.*
 Ex insolentiâ avidus malefaciendi. *Idem.*
 Tergis vincebant. *Idem.*
^e Charybdis quæ fortè illata ^f naufragia sorbens gurgitibus occultis
 millia sexaginta ^g Tauromenitana ad litora trahit. *Idem.*
 Saguntini fide atque ærumnis inclyti per mortalium studium ma-
 jores quam opibus, quippe quis etiam tum semiruta mœnia, domus
 intactæ, parietesque templorum ambugi, manus Punicas ostentabant.
Hieron. in Habacuc.
 Apud Corduennos ⁱ amomum et alii leves odores gignuntur. *Phi-
 larg. in iv. Georg. Virgil.*
 Quem trans stagnum omnis usque ad flumen. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Vertere.*] Servius interpretatur *Consul-
care.*

^b *Narbone.*] Narbo Gallie Narbonensis
urbs est maritima.

^c *Ad Jovis.*] Douza corrigit, *Id Jovi
mandem nostro.* Id est, *Jupiter ipsa viderit.*

^d *Neque est.*] Alii habent *dominationum.*
Colerus legit, *Neque est defensio dominationum
Sullæ.*

^e *Charybdis.*] Poëta decantatissimus gur-
ges, inter Siciliam et Italiam, circa Messina.

^f *Naufragia.*] Hic naufragium pro ipsa
rebus quassatis et fractis positum est.

^g *Tauromenitana.*] Tauromenia, vel Tau-
romenium, urbs Siciliæ maritima ad fre-
tum.

^h *Corduennos.*] Corduenni, gens circa
mare Hyrcanum.

ⁱ *Amomum.*] Aliud alii esse comminiscan-
tur multumque de eo rixantur Medici.

Repentè incautos agros invasit. *Idem.*

Belli fanè sciens. *Acron.*

Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus ^a Achæi atque ^b Tauri sunt, quod, quantum conjicio, locorum egestate rapto vivere coacti.

Glossa Juvenalis.

Atque ipse cultus rei. *Acron.*

^c Triplici fluctu. *Serv. Fuldanus.*

Charybdi mare vorticosum. *Idem.*

Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est. *Idem.*

Sanè bonus eà tempestate contrà pericula et ambitionem. *Idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis invasère parentes, cùm et pacis modò effusas. *Idem.*

Genua patrum advolvuntur. *Idem.*

Perrexère in Hispaniam ad Sardiniam. *Idem.*

Quæ mapalia sunt circumjecta civitati, suburbana ædificia. *Idem.*

Et onere turrium incertis navibus. *Idem.*

Traditur fugam in longinqua oceani agitavisse. *Idem.*

Ad mutandum modò in melius servitium. *Serv. ad primum Æn.*

Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate ejecta. *Idem, ibidem.*

Cùm murum hostium successisset pœnas dederat. *Idem ad Eclogam quintam.*

Quippe vasta Italia rapinis, fugâ, cædibus. *Idem.*

Hî sunt qui secundum pocula, et alias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio mercantur. * *Idem ad viii. Æneidos.*

In secundâ festinas cohortes composuerat. *Idem ad ix.*

Jam repentè visus sævire Tagus. *Idem ad x.*

Exuant armis equisque. *Idem.*

Solas festinare. *Idem.*

Lusitanix gravem civitatem. *Idem.*

Ex parte cohortium præcipere instructa, stationes locatæ pro castris. *Idem.*

Bellum quibus posset conditionibus defineret. *Idem.*

In quîs longissimo ævo plura, de bonis falsa, in deterius composuit. *Idem.*

Cultu corporis ornata egregio. *Idem.*

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acron. in Horatium.*

Sin vis obsistat, ferro quàm fame æquiùs perituros. *Serv.*

Confedit in valle virgultâ nemorosâque. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Achæi.*] Sunt populi circa pontum Euxinum, in Sarmatiâ Asiaticâ; nam de his hoc in loco agitur, non de illis qui Thessaliâ incoluerunt.

^b *Tauri.*] Fuerunt isti in Sarmatiâ Europæâ.

^c *Triplici.*] Id est, *magne.*

Paulu'um requietis militibus. *Idem.*

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes foedavere lumen. *Idem.*

Sanctus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quæ causa fuerat novandis rebus. *Idem.*

Radicem montis excessit. *Statii interpres.*

Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentisque in muris locaverant. *Idem.*

Incerta est fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plaustra sedes sunt. *Acroni ad Horatium.*

Luxo pede. *Probus.*

Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipodas ultra Æthiopiam cultu Persarum justos egregios agere. *Prisc.*

Et Perpennam fortè cognoscit mulio redemptoris. *Acroni in Horat.*

Omnium fluminum que in maria quæ imperium Romanum est fluunt, quam Græci τῆς ἰσθμὸς θαλάσσης appellant, maximum esse Nilum consentitur; proximâ magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. *A. Gell. l. x. c. 7.*

^a Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius, cum curâ dicendum, quam quod in manibus est. *Seneca. De Benef. iv.*

Turbinum motus vagus est, disiectus, et uti Sallustii verbis utar, vorticofus; cometarum autem, compositus, et certum iter carpens. *Idem.*

Sallustius, auctor certissimus, asserit Tigrim, et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividantur, spatio medio relicto multorum millium; quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorum promontorium Siciliæ respiciens Aquilonem, juxta Sallustium, dictum à gubernatore Hannibâlis illic sepulto, qui fuerat occisus per ignorantiam regis, cum se ejus dolo crederet esse deceptum. *Servius et Isidorus.*

^b Aristæus, uti Sallustius docet, post laniatum à canibus ^c Actæonem filium, matris instinctu Thebas reliquit, et ^d Ceam insulam tenuit, primò adhuc hominibus vacuam: postea, eâ relicta, cum Dædalo in Sardiniam transivit; post delatus est ^e Cumas. *Serv.*

NOTÆ.

^a *Ex omnibus.*] Nullus non ea facile dignoscet quæ sunt Sallustii in his et sequentibus fragmentis.

^b *Aristæus.*] Appollinis et Cyrenes filius, ut plurimis placet, olei et mellis inventor.

^c *Actæonem.*] Hic, irâ Dianæ, quam in-

scijs sine veste viderat, in cervum mutatus à suis canibus laceratus est.

^d *Ceam.*] Cea vel, ut alii scribunt, Ceos, insula est maris Ægei, juxta Eubœam.

^e *Cumas.*] Cumæ, urbs Campaniæ maritima.

Sallustius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportarunt. *Idem.*

^a Cares Insulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famosi, victi à ^b Minoë, ut Sallustius, et Thucydides tradunt. *Idem.*

A Troja ^c Capys Campaniam, ^d Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, secundum Sallustium, tenuerunt. *Idem.*

^e Dardania à Dardano Jovis et Electræ filio, aut secundum Sallustium, à Midâ Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Sallustius ^f Scyllam saxum esse dicit, simile formæ ^g celebratæ procul visentibus. *Idem.*

In Sicilia est ^h Enceladus, ⁱ Othus in Cretâ, secundum Sallustium. *Idem.*

Sallustius ait, Hispanorum morem fuisse, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur à matribus. *Idem.*

^k Orion juxta Sallustium, oritur juxta solis æstivi pulsam. *Idem.*

In ^l Flaminîa est civitas quæ ^m Cale dicitur, et in Galliâ hoc nomine, quam Sallustius à Perpennâ captam commemorat. *Idem.*

Getæ sunt ⁿ Myssi, quos Sallustius à Lucullo dicit esse superatos. *Idem.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, uti Sallustius meminit. *Idem.*

Curribus falcatis usos esse antiquos, Livius et Sallustius docent. *Idem.*

NOTÆ.

^a Cares.] Cos insula est maris Ægæi non longè à Cariâ, quæ et ipsa hoc nomine dicta est, auctore Staphano. Probus in Miltiade, Cares in Lemno confedissee testatur: adeoque hi fuerunt piratæ erronee habitationem suam mutantes.

^b Minoë.] Minos rex fuit Cretæ, Jovis ex Europâ filius, apud inferos, ob insignem justitiam, iudex à poetis constitutus.

^c Capys.] Unus fuit ex Æneæ comitibus, qui in Italiam venit.

^d Helenus.] Priami filius. Epiri verò partem habuisse Virgilius auctor est.

^e Dardania.] Pars est Illyriæ, supra Macedoniam. Sed hic de Trojâ agitur.

^f Scyllam.] Scylla scopulus est in freto Siculo, non longè à Charybdæ.

^g Celebratæ.] A poetis scilicet, apud quos passim monstrum sæmneæ vultu, cætera canum latrantium, quibusdam lupi, ac serpantis speciei, descriptum juvenies.

^h Enceladus.] Unus ex gigantibus, quem

Jupiter, fulmine ictum, Ætnæ, monti supposit.

ⁱ Othus.] Hic fuit Neptuni filius ex Iphimediâ Alci uxore, quem, cum Ephialte ipsius Othi fratre, Alceus auxilio misit gigantibus adversus deos.

^k Orion.] Ex trium deorum, Jovis, scilicet, Neptuni, et Mercurii urinâ, vel semine natus, et à Dianâ interfectus, ut quibusdam placet, in sydus mutatus fuit; cujus ortu tempestates maximæ excitantur: si tamen verum est quodcumque vulgo hominum ore teritur.

^l Flaminia.] Regio Italiæ ad mare superum, ubi Ravenna.

^m Cale.] Calem Gallicam non longè ab urbe Parisiorum ponunt; haud procul à Matronâ.

ⁿ Myssi.] Mysia in Asiâ est: sed hæc Mæsia est intelligenda, quæ olim Mysia dicta, Europæ regio est ad Danubium.

Vices significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut inquit Sallustius. *Idem.*

Creta medio jacet insula ponto, id est, secundum Sallustium, procul à continenti. *Idem.*

Primò mense veris dicitur novum ver, secundo ver adaltum, tertio præceps: sicut etiam Sallustius dicit ubique, nova æstas, adulta, præceps. *Idem.*

Sallustius in Historiis tradit, Sertorium victum voluisse fugere ad insulas * Fortunatas. *Acron.*

Insulas Fortunatas Sallustius inclytas esse ait Homeri carminibus. *Serv.*

Proximum dicebant veteres, non solum adhærens, et adjunctum, verum etiam longè remotum, si tamen inter duo discreta ^b nihil medium exstitisset. *Virgil. Æn. l. v.*

Proximus huic, longo sed proximus intervallo.

Insequitur Salus. —

Ita et Sallustius in situ Ponti, de promontoriis ^c Paphlagonum, et quod ^d Κεῖν μίτῳτος appellavit, posuit. *Nonius.*

Interrogasti, si tenes, Mæotici.

Situs quis esset æquoris. Sallustium

Noram id dedisse, dicta et ejus omnibus

Præjudicatæ auctoritatis ducier,

Non abnuebam. Festus Avienus.

Portus ab Eo fluviu curvatus in arcum.

In arcus similitudinem. Sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcus. *Serv. ad iii. Æneidos.*

—Freta lata relucent.

Lata autem ideò, quia se augustiæ Pontici oris illic dilatant, uti dicit Sallustius. *Serv.*

Teïa autem dicta est à Teïo Anacreontis Poëtæ Lyrici oppido, quod in Paphlagoniâ esse Sallustius indicat, cum de situ Pontico loquitur. *Comment. in Horat.*

Porrò Sallustius auctor certissimus asserit, tam Tigris, quam Eu-phratis in Armeniâ fontes demonstrari. *Hieron. de locis Heb.*

Cum multi evaserint Trojanum ^e periculum, uti Capys, qui

NOTÆ.

^a Fortunatas.] Sunt illæ in mari Atlantico. Hodie, *Les Canaries.*

^b Nihil medium.] *Ejusdem naturæ, scilicet.*

^c Paphlagonum.] Paphlagonia Asiæ minoris regio ad pontum Euxinum.

^d Κεῖν.] *Arietis hanc rupem simulantem vertice frontem.*

Pro merito Graii ἄγλα dixêre μίτῳτος Priscian.

^e Periculum.] Quando Troja à Græciâ eversa est.

Campaniam tenuit; ut Helenus, qui, ^a ut alii, Sardiniam, secundum Sallustium. *Serv.*

Sallustianus Calpurnius. *Hieronymus adversus Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem, ibidem.*

^b Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, et feroces Dalmatas ^c pulsat. *Tertull. de animá.*

Sarcasmus Chleuasmo proxima est, et similis figura, quâ adversariorum facta, cum exacerbatione admissi eorum, laceessimus. Ut apud Sallustium de Sullæ crudelitate. Ut in M. Mario cum fracta prius crura per artus expiraret. *Ful. Rufinianus de schematis lexeos.*

Mesopotameni homines effrenatæ libidinis sunt, ut Sallustius meminit in utroque sexu *Glossæ in Juvenalem.*

^d Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Sallustius, qui oræ maritimæ quâ Romanum esset imperium, contrarius piratis. Si omnes socios et maximè Græcos Asiaticos ac Siculos fortunis omnibus spoliaverunt. *Eadem Glossæ.*

Σαλλεστιν δὲ θαυμαζῶ, τότε πρῶτον, ὥσθαι Ῥωμαίοις καμήλας, λέγοντας, εἰ μήτε πρότερον τὰς μετὰ Σκιπίωνος νικήσαντας Ἀντίοχον ᾤετο, μήτε τοὺς ἐναγχοὺς πρὸς Ὀρχομένον καὶ περὶ Χαιρώνειαν Ἀρχελάῳ μεμαχημένοις, ἐγνωκέναι καμήλον. *Id est:* Sallustium demiror, qui autumat, tum primum visos Romanis Camelos, quod neque olim illos qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos qui ad ^e Orchomenum et Chæroneam certaverunt cum Archelao, nosse putaverit Camelum. *Plutarchus in Lucul.*

Σαλλεστιος μὲν ἦν φησί, χαλεπῶς διατεθῆναι τοῖς Ἰσραηλιταῖς πρὸς αὐτὸν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πολέμου πρὸς Κυζίκον καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῶ δύο χειμῶνας ἔχῃς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. *Id est:* At Sallustius quidem fuisse milites jam inde à principio malè, ait, in eum (Lucillum) animatos, quod ad Cyzicum, et iterum ad Amisum duas hiemes eos castris continuisset. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Ue alii.*] Quod hic deesse clarum est loco superiori, qui de hac ipsâ re agit, facile cognosces.

^b *Tam. n.*] *Id est, omnes sciunt, quomodo invicem sibi quædam innata vitia populi exprobreant.*

^c *Pulsat.*] *Arguit, notat.*

^d *Antonius.*] Pessimè depravatum est istud fragmentum.

^e *Orchomenum.*] Orchomenus et Chæroneæ duæ sunt Bœotiæ urbes ad amnem Cephisum; quanquam priorè Sophianus magis ad meridiem collocat.

L E C T O R I.

HACTENUS Fragmenta florentissimi rerum Romanorum scriptoris, quæ extare putamus. Cætera quæ sequuntur, in M. S. Servio legi auctor est V. Cl. Andreas Schottus: in optimâ tamen illâ Honorati editione à Petro Daniele I. C. procuratâ non comparent.

* in or Trequii præter s raciem necessariam haud multò secus quàm ferro noceri poterat. At Varinius, dum hæc aguntur à fugitivis ægrâ parte militum autumnî gravitate, neque ex postremâ fugâ; cum severo edicto juberentur, ullis ad signa redeuntibus, et qui reliqui erant per summa flagitia detrectantibus militiam, Quæstorem suum C. Thoranium ex quo præsentem vera facillimè noscerent. *** commiserant, et tamen interim quum volentibus numero quatuor.

* ingre, tantæ fetui debacchantur, nefandum in modum perverso vulnere et interdum lacerum corpus semianimum omittentes, alii in tecta faciebant ignes, multique ex loco sevi quos ingenium socios dabat, abdita à dominis aut ipsos trahebant ex occulto; neque sanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum, et servili ingenio: quæ * Spartacus nequiens prohibere multis precibus cum oraret, celeritate *** nuntios.

Aliquot dies contrâ morem fiducia augeri nostris cœpit, et promi lingua. Qua Varinius contrâ spectatam rem incautè motus novos incognitosque et aliorum casibus percussos milites, ducit tamen ad castra fugitivorum. Presso gradu sistentes jam, neque tam magnificè fumentes proelium quàm postulaverant. Atque illi certamini conscii inter se juxta seditionem erant. Crixo et gentis ejusdem Gallis atque Germanis obviam ire, et ultrò offerre pugnam cupientibus contrâ Spartacum.

NOTÆ.

* *Spartacus.*] Hic est qui unâ cum Crixo et Oenomao, effracto Lentuli ludo, cum triginta aut ampliùs ejusdem fortunæ viris

Capuâ erupit; servisque ad vexillum et ad auxilium vocatis, Romanis grave, idemque probrosum bellum intulit.

ORATIONES DUÆ

AD C. CÆSAREM,

SALLUSTIO ADSCRIPTÆ,

DE REPUBLICA ORDINANDA.

ORATIO I.

POPULUS R. antea ¹ obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare; item alia, quæ per mortales avidè cupiuntur: quia et apud indignos sæpè erant, quasi per ludibrium data; neque cuiquam incorrupta permanserant. Sed res docuit ^c id verum esse, quod in carminibus ^d Appius ait, fabrum esse suæ quemque fortunæ; atque in te maximè, qui tantum alios ^e prætergressus es, uti prius defessi sint homines laudando facta tua, quàm tu laude digna faciendo. Cæterum uti fabricata, sic virtute parata, quàm magnâ industriâ haberi decet, ne incuriâ deformentur, aut corrumpant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit; et ² quamvis bonus atque clemens sit, qui plus potest; tamen, quia,

INTERPRETATIO.

¹ Antea vulgò credebatur fortunam dare dono regna atque imperia.

² Et quamvis qui potentior est, sit bonus atque clemens, tamen re-
formidatur, quia licet illi esse malo.

NOTÆ.

^a ORATIONES.] Multis probat Douza esse epistolas, quod etiam postea ex ipso Sallustio cognoscitur. Nam ejus esse eas idem, ut et sole arbitror, contendit.

^b Populus Romanus.] Ab imperitis, quibus vox obtinebat prospecta non esset, additas esse has duas voces Pop. Romanus, Casaubonus contendit; qui illustrissimam sententiam

eâ additione tenebris involutam dicit. Tanto viro non possum non suffragari.

^c Id.] Refertur ad sequentem sententiam.

^d Appius est.] Hic est, ut videtur, quem Cicero sapientem vocat poetam.

^e Prætergressus.] Omnes libri habent prægressus. Cario.

malo esse licet, formidatur. ^a Id evenit, quia plerique rerum potentes perversè consulunt: et eò se munitiores, putant, quò illi, quibus imperitant, ^b nequiores fuère. At contrà id eniti decet; cum ipse bonus, atque strenuus sis, uti quàm optimis imperites. Nam pessimus quisque asperimè rectorem patitur. Sed tibi hoc gravius est, quàm ante te omnibus, armis parta componere. Bellum aliorum pace ^c mollius geffististi: ad hoc victores prædam petunt, victi cives sunt. Inter has difficultates ^d evadendum est tibi; atque in posterum firmanda resp. non armis modò, neque adversum hostes, sed, quò multò majus, multòque asperius est, bonis pacis ^e artibus. Ergo omnes magna ^f mediocrique sapientiæ res hùc vocat: quæ quisque optima potest, uti dicat. Ac mihi sic videtur; qualicumque modo tu victoriam composueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quò melius faciliùsque constituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, Imperator, cum ^g homine claro, magnis opibus, avido potentia, majore fortunâ, quàm sapientiâ: quem secuti sunt pauci, per suam injuriam tibi inimici; item quos affinitas aut alia necessitudo, traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quisquam; neque ^h si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret. Cætera multitudo vulgi, more magis quàm judicio, post alius alium, quasi prudentiorem, secuti. Per idem tempus ⁱ maledictis iniquorum occupandæ reip. in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuriâ polluta erant, concurrere in castra tua; et apertè ^k quietis mortem, rapinas, postremò omnia, quæ corruptus animus jubebat, minitari. Ex quibus magna pars, ubi neque ^l creditum condonare, neque

INTERPRETATIO.

^a *Ex quibus magna pars, ubi vident te neque pecuniam creditam condonare, aut novas tabulas proponere.*

NOTÆ.

^a *Id.]* Quòd, scilicet, qui plus potest formidatur.

^b *Nequiores.]* Id est, homines nihili, quia nullâ sunt virtute; qui nihil nec. possunt, nec audent.

^c *Mollius.]* Cæsari assentatur.

^d *Evadendum.]* Id est, Reipublicæ ita, ut ei tibi consulat, providendum.

^e *Artibus.]* Legum optimarum, quas tu sanctis observationibus, et vindicationibus.

^f *Mediocrius.]* Sibi ipsi viam sternit, ne impudenter fecisse videatur, qui principi consulere satagat. Atque optimo fundamento nititur: non enim minimam præstant aliquando reipublicæ operam qui tra-

ditores sunt, et minùs perspicaces; quippe qui graviore passu progredientes, ea advertunt quæ fervidiores præterierant.

^g *Homine claro.]* Pompeio scilicet.

^h *Si pati.]* Testatur Florus, neque parem Pompeium; neque superiorem Cæsarem ferre potuisse.

ⁱ *Maledictis.]* Hoc dicit, multos eò ad Cæsaris partes adductos fuisse, quòd malevolis quibusdam, qui eum rempublicam occupaturum prædicabant, finem haberent; et per ejus gratiam se potentes evasuros sperarent.

^k *Quietis.]* Iis qui nullis partibus erant addicti.

te civibus; sicuti hostibus, uti vident, defluxere: pauci resistere, quibus majus otium in castris, quam Romæ, futurum erat: ^a tanta vis creditorum impendebat. Sed ob easdem causas, immane dictum est, quanti et quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint; eoque, per omne tempus belli, quasi sacro, atque ^b in spoliato, fano debitores usi. Igitur, quoniam tibi victori de bello atque pace agendum est; hoc uti ^c civiliter deponas, illa ut quam iustissima, et diuturna sit; de te ipso primum, ^d quia compositurus es, quod optimum factum est, existima. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna, arbitror; neque quemquam à multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: ^e eam vitam bellum æternum atque anceps gerere: ^f quoniam neque adversus, neque ab tergo, aut lateribus tutus sis; semper in periculo, aut metu agites. Contra qui benignitate, et clementia imperium temperare, his læta et candida omnia visa; etiam hostes æquiores, quam ^g alii cives. An ^h qui me his dictis corruptorem victoriae tuæ, nimisque in victos bona voluntate prædicent? ⁱ Scilicet quod ea, quæ externis nationibus, naturæ hostibus, nosque majoresque nostri sæpè tribere, ea civibus danda arbitror; neque barbarico ritu cæde cædem, sanguine sanguinem, expiandum. ^j An illa, quæ paulò ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Syllanam increpabantur, oblivio abstulit? ^k Domitium, Carbonem, Brutum, alios item

INTERPRETATIO.

¹ *An aliqui prædicent me corruptorem esse victoriae tuæ his diis?*   ² *An oblivio abstulit, Domitium, Carbonem? &c.*

NOTÆ.

^a *Tanta vis.]* Id est, quia funeratum impotentiam experti essent.

^b *In spoliato.]* Id est, ex quo abstulisse quicquam nefas fuerit. Vult plurimos ad Pompeium tanquam ad asylum concurrisse.

^c *Civiliter deponas.]* Duabus hisce vocibus, quæ proponit propemodum conficit vir summè politicus. Curandum est enim ut bello tu, non alius, finem imponas, idque revera et bonæ fide præstes: curandum ut id civiliter, hoc est, quam maximè popularibus et civibus tuis parcendo. Atque ex ejusmodi exemplis discere debent balatrones quomodo loquendum, imò et legendum, sit.

^d *Quia.]* Alii, *Qui cæ.*

^e *Eam.]* Arbitratur Sallustius, ejus vitam, qui se aliis metuendum præbet, bellum æternum esse. Optime, ut sunt ejus, propemodum, omnia.

^f *Quoniam.]* Intelligit cum, e quo loquitur, nihil sperare posse in futurum, omnia timere ex præterito, et in præsentem turbatum esse.

^g *Alii.]* Illis nempe, qui per sævitiam imperium obtinent.

^h *Scilicet.]* Ironice sibi ex parte adversariorum illud affigit, quod ipsos maximè refellit.

ⁱ *Domitium.]* Hos tres Pompeius, primum quidem in Africâ, alterum in Siciliâ, tertium circa Lilybæum mori cœgit. Cæterum tantorum virorum ludibrio fata habita auctor Cæsaris ab oculis ponit, ut ipsum ad misericordiam, in quam pronus erat, magis inclinet; generosissimumque imperatorem, quâ facili capiebatur, uti par est, sentet.

^a non armatos, neque in prælio belli jure, sed postea supplices, per summum scelus interfectos: plebem Romanam in ^b villâ publicâ, pecoris modo, concessam. Heu quam illa occulta civium funera, et repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, et puerorum, vastatio domorum. Ante partem à te victoriam omnia sæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi idem hortantur: ^c et scilicet id certatum esse ^d utrius vestrum arbitrio, injuriæ uti fierent; ^e neque receptam, sed captam; à te remp. et eâ causâ exercitus stipendiis confectis optimos et veterrimos omnium, adversum fratres, parentesque, alii liberos, armis contendere; ut ex alienis malis deterrimi mortales ventri, atque profundæ libidini sumptus quærerent; atque essent opprobria victoriæ, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quisque eorum more, aut modestiâ, etiam tum dubiâ victoriâ, sese gesserit: quoque modo in belli administratione scorta, aut ^f convivia exercuerint nonnulli; quorum ætas ne, per otium quidem, tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda quoniam tuque, et omnes tui agitis: primum id, quæso, considera, quale id sit, de quo consultas: ita, bonis, malisque ^g dimotis, patenti viâ ad verum perges. Ego sic existimo; quoniam orta omnia ^h intereunt, quâ tempestate urbi Romanæ fatum excidii advertant, cives cum civibus manus coniecturos: ita defessos, et exsangues regi, aut nationi, prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordie bona, et discordie mala expellenda. Id ita eveniet, si sumptuum, et rapinarum licentiam dempseris; non ad vetera ⁱ instituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus,

INTERPRETATIO.

^a Et scilicet illi volunt certatum esse, ut sciretur utrius vestrum arbitrio injuriæ fierent.

^e Neque volunt receptam et liberatam, sed captam esse à te rem-

publicam; et eâ causâ exercitus optimos, et veterrimos omnium stipendiis confectis, contendere armis adversum fratres et parentes, alii adversum liberos.

NOTÆ.

^a Non armatis.] Animadversum in eos qui se sponte dediderunt. Inquit Plutarchus.

^b Villâ.] Ea fuit in Campo Martio, ubi quatuor, et secundum aliquos, octo et novem milia destorum inermium civium Syria interfici jussit.

^c Et scilicet.] Adversarii rationes adferunt ridiculas, ut eorum institutum ridiculum videatur.

^d Convivia.] De hoc omni calhorum

Pomp. dedecore Plutarchus, et ipse Cæsar loquitur.

^e Dimotis.] Id est, seorsum positis, et accuratè perscrutatis. Ita verò, quicumque decipi metuit, factio opus est.

^f Intereunt.] Quam appositè, et ad ingenium Cæsaris accommodatè isthuc injecte.

^g Legitima.] De sumptuaris legibus loquitur, quis adversus gratulentem corruptionem facti firmas non credit.

ludibrio sunt; sed si suam cuique rem familiarem, finem sumptuum ^a statueris: quoniam is incessit mos, homines ^b adolescentuli, sua atque aliena consumere, nihil lubidini, atque aliis rogantibus denegare, pulcherrimum putent; ^c eam virtutem et magnitudinem animi pudorem atque modestiam, pro socordia æstiment. ^d Ergò animus ferox, pravâ viâ ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur accensus in focios modò, modò in cives: movet composita, et res novas ^e veteribus acquirit. Quare ^f tollendus fœnerator in posterum, uti suas quisque res curemus. Ea vera, atque simplex via est, magistratum populo, non creditori, gerere; et magnitudinem animi in addendo, ^g non demendo reip. ostendere. Atque ego scio, quam aspera hæc res in principio futura sit; præsertim iis, qui se in victoriâ licentiùs liberiùsque, quàm artiùs, futuros credebant: quorum si saluti, potiùs quàm lubidini consules; illosque, nosque, et socios, in pace firmâ constitues. Si ^h eadem studia, artesque juventuti erunt; næ ista egregia tua fama, simul cum urbe Româ brevî concidet. Postremò sapientes pacis causâ bellum gerunt, ⁱ laborem spe otii sustentat. Nisi illam firmam efficis, vinci, an vicisse, quid reulit? Quare capeffe per deos remp. et omnia ^j aspera, uti soles, pervade. ^k Namque aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus. Neque ^l quisquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia, in-

INTERPRETATIO.

^a *Ob has causas animus ferox ingressus pravâ viâ, ubi consueta non suppetunt fertur accensus, modò in focios, &c.*

NOTÆ.

^a *Statueris.*] Discordiæ vires maximas subtraxerit, qui hoc auctoris monitu uti dicerit: ut enim optime Florus, *Magnificus apparatus conviviorum, et sumptuosa largitio, nonne ab opulentiâ paritura mox egestatem?* Hæc Catilinam patriæ suæ impexit.

^b *Adolescentuli.*] Utinam aliquando apud viros principes ea rerum humanarum cura exoriat, ut post futuris consulant, dum venientium institutioni prospiciunt.

^c *Eam.*] Id est, in eo pœnitentiam.

^d *Veteribus.*] Hoc est, *Aliena consumendo, nihil lubidini denegando.*] Cæterùm vide mihi, quæso, quomodo sententiam suam expresserit. Petita res ex ipsis naturæ visceribus, ubi omnia iisdem conservantur principiis quibus generata sunt. Verùm jocus est ex rerum veterum et novarum oppositione; quæ edò minùs benè composita videntur; quod ex veteribus nova non videntur emergere.

^e *Tollendus.*] Idud certè maximè est dif-

quisitionis: multa enim incommoda ex fœnore tangit Sallustius, in eo abusus plurimus, attamen, quomodo in totum tolli possit, non video.

^f *Non demendo.*] Magis istud rhetoricè, quàm politicè dictum; nisi Sallustius nimis fœneratorum licentiæ obviàm ire conatus est. Quamvis enim aliquid videaris debitori per fœnus detrahère, per idem illi sæpè multum addideris.

^g *Eadem.*] De quibus suprà, *Sua scilicet, et aliena consumere; &c.*

^h *Laborem.*] Militarem præsertim intellege.

ⁱ *Aspera.*] Quæ videlicet in ordinandâ republicâ occurrunt.

^k *Namque.*] Cæsari assentatur.

^l *Quisquam.*] Bonus scilicet. Verùm idèd non addidit, quia rem ipsam terminis usque adèd invidios proposuit, ut qui maximè cupiant, eam non audent defendere.

vocat; quibus civitas vastatur magis, quàm corrigitur: sed uti pravæ artes, malasque lubricas, ab juventute prohibeas. Ea verò clementia erit, consuluisse, ne merito cives patriâ ^a expellerentur; retinuisse ab stultitiâ, et falsis voluptatibus; pacem concordiamque stabilivisse: ^b non, si flagitiis obsecutus, delicta perpeßus, præsens gaudium cum mox futuro malo concesseris. Ac ^c mihi animus, quibus rebus alii timent, maximè ^d fretus est negotii magnitudine: et quia tibi ^e terræ, et maria simul omnia componenda sunt; (quippe res parvas ^f tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces est. ^g Igitur provideas oportet, uti plebes, largitionibus, et publico frumento ^h corrupta, habeat negotia sua, quibus ⁱ ab malo publico detineatur; ^j juvenus probitati, et industriæ, non sumptibus, neque divitiis, studeat. Id ita eveniet si pecuniæ, quæ maxima omnium perniciēs est, ^k usum, atque ^l decus dempseris. Nam sæpè ego cum animo meo reputans, quibus quisque rebus ^m clarissimi viri magnitudinem invenissent: quæ res populos, nationesve magnis ⁿ auctoribus auxissent; ac deinde quibus causis amplissima regna et imperia corruissent: eadem semper bona, atque mala repetiebam; omnesque victores divitiis contempsisse, et ^o victos cupivisse. Neque aliter quisquam extollere sese, et divina mortalis attingere potest; nisi

INTERPRETATIO.

^a *Ac animus meus maximè nititur iis rebus quas alii timent, negotii, scilicet, magnitudinis.*

NOTÆ.

^a *Expellerentur.*] Cicacconius mallet expellantur.

^b *Non.*] Supple, *Clementiâ fuerit.*

^c *Fretus.*] Benè de Cæsare te idèd sperare innuit, quòd ille res soleat exequi difficillimas, viris enim cordatis difficultas animi augeat.

^d *Terræ.*] Potiùs est ut Sallustium, *Terrâ et mari*, scripsisse credemus. Douza.

^e *Tantum.*] Cæsari iterum assentatur, Cæterum maxima laus est, minima etiam cum maximis procurare.

^f *Igitur.*] Non poterit ad suum usum satis hanc periodum excutere politici.

^g *Corrupta.*] Supple, *uti quidem nunc est*; neque verò intendit Sallustius, ut populus in eo permaneat.

^h *Ab malo.*] Homines verò pravo otio perdit lues sunt et pestis reipublicæ.

ⁱ *Juventus.*] Optimè auctor, qui rerum caput attingit. Atque equidem haud istud blco per impudentiam, quasi in viro summe politico aliquid ausum alibi reprehendere;

verùm quia quantàm in juventutem peccetur, pœnitet.

^k *Usum.*] Non in totum sed illum quem antè habuit.

^l *Decus.*] Cùm, non homines modò, sed omne quod est, esse porò, et benè esse per naturam quærat; prònum est ut id illi ante omnia suum faciant, per quod reliqua comparantur. Ex quo perspicuum est, quàm pessimè et flagitiosè reipublicæ consulant; qui virtutem, honorem, omnia denique argento subjiciunt.

^m *Clarissimi.*] In omnibus libris *clari* legi, auctor est Carrio.

ⁿ *Auctoribus.*] In quibusdam scriptum est *auktionibus*; pro quo Cicacconius reponit *auktionibus*, phrasi Livio et Tacito usitatâ.

^o *Victos.*] Scilicet in iis progressus facimus, quibus incumbibus: neque fieri potest ut, qui maximo cum labore accumulandæ divitiis studuit, sine eo virtutem nactus fuerit.

omissis pecuniæ et corporis gaudiis, animo indulgens, non assentando, neque concupita præbendo, ^a perversam gratiam gratificans; sed in labore, patientiâ, bonisque præceptis, et factis fortibus exercitando. Nam domum, aut villam extruere, eamque signis, aluæis, aliisque operibus exornare, et omnia potiùs, quàm semet visendum efficere; ^b id est, non divitias decori habere, sed ipsum illis flagitio est. Porro ii, quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scorto quiescere, mos est; ubi animum, quem dominari decebat, servitio opprèsère: nequicquam eo postea habeti, atque claudo, pro exercitio uti volunt. Nam imprudentiâ pleraque, et se præcipitant. Verùm hæc, et omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent; si neque magistratibus, neque alia vulgo cupiunda, venalia erunt. Ad hoc providendum est, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam idem omnia vastant, suas deferendo domos, et per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injusta, aut inæqualis sit; cùm alii triginta, pars nullum stipendium faciet: et frumentum id, quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, et colonias illis dare conveniet: cùm, stipendiis ^c emeritis, domos everterint. Quæ reipublicæ necessaria, tibi que gloriosa ratus sum, quàm paucissimis absolvi. Non pejus videtur pauca nunc de facto meo differere. Plerique mortales ad iudicandum satis ingenii habent, aut simulant; verùm tamen ad ^d reprehendenda aliena facta, aut dicta, ardet omnibus animus: vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me subiectum haud pœnitet, magis ^e reticuisse pigeret. Nam sive hâc, seu meliore aliâ, viâ perges; à me, quidem, pro virili parte dictum, et adjutum fuerit. Reliquum est optare, uti, quæ tibi placuerint, ea di immortales approbent, benè que evenire sinant.

NOTÆ.

^a *Perversam.*] Id est, Quæ plus doloris et mali afferat quàm voluptatis.

^b *Id est.*] Utinam istud aliquando illi animo reputarent, qui se, per divitiarum a-busum, non modò illustres fieri arbitrantur; sed, spretis insuper quibus gloriari velle videntur titulis, et Christi nomine, ejus membra sanguinemque, pro libitu, pedibus pro-culcant.

^c *Emeritis.*] Id est, postquam legibus destitutum tempus militiæ dedissent.

^d *Reprehendenda.*] Illos carpit qui suum studium et scripturam reprehendebant.

^e *Reticuisse.*] Id est, de iis non monuisse Cæsarem quæ optima esse credebant.

DE REPUBLICA ORDINANDA.

ORATIO • II.

SCIO ego, quàm difficile, atque asperum factu sit, consilium dare regi, aut imperatori; postremo cuiquam mortali, cujus opes in excelso sunt: quippe cum et illis consultorum ^b copiae adsint; neque de futuro quisquam satis callidus, satisque prudens sit. Quin etiam saepe prava magis, quàm bona consilia prospero eveniunt; ^c quia pleraque res fortuna ex lubricine sua agit. Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere, atque in eà cognoscendā multam, magnamque curam habui: non ita, uti magistratum modò caperem, quàm multi malis artibus adepti erant; sed etiam uti rempublicam domi, militiaeque, quantumque armis, viris, opulentia posset, cognitum haberem. Itaque mihi, multa cum animo agitante, consilium fuit, famam ^d modestiamque meam post tuam dignitatem habere; et cujus rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriae accederet. Idque non temerè, aut ex fortunā tuā, decrevi; sed quia in te, praeter cæteras, artem tuam egregiè mirabilem comperi; semper tibi majore in adversis, quàm in secundis, rebus animum esse. Sed ^e per cæteros mortales illa res clarior est, quòd et prius defessi sint homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quàm tu faciendo quæ gloriā digna essent. Equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitanti tibi in promptu sit. Neque ego, quæ visa

INTERPRETATIO.

* Sed etiam uti haberem rempublicam cognitam, et cognitum haberem quantum reipublica posset domi et militiae, armis, viris, opulentia.

NOTÆ.

* II.] Nemini, qui utramque orationem, seu epistolam legent, dubium esse potest, quin hæc prior sit.

^b Copiae.] Maximam facit consulendi difficultatem consultorum numerus, dum ignatissimi loquacitate, aut pravo studio, bonorum consulto depravatum erunt.

^c Quia.] Hinc fit ut imperiti perversa sua consilia veris anteponan, bonoque agitent,

^d Modestiamque.] Iniqua plerumque hominum judicia et perversam voluntatem experiuntur qui aliis consulere satagunt; adeoque viam sibi munit Sallustius, ne per impudentiam aut impudentiam Cæsari consilium dedisse videatur.

^e Per cæteros mortales.] Alii habent per deos immortales.

sunt, de rep. tibi scripsi, quia mihi consilium, atque ingenium meum ^a amplius æquo probaretur; sed inter labores militiæ, interque prælia, victorias, imperium, statui admonendum te de negotiis urbanis. Namque tibi ^b si id modò in pectore consilii est, uti te ab inimicorum impetu vindices, quoque modo contra ^c adversum consulem beneficia populi retineas: indigna virtute tuâ cogites. Sin in te ille animus est, qui jam à principio nobilitatis factionem disturbavit; plebem Rom. ex gravi servitute in libertatem restituit; in præturâ inimicorum arma inermis disjecit; domi militiæque tanta, et tam præclara facinora fecit, uti ne inimici quidem queri quidquam audeant, nisi de magnitudine tuâ: quin accipe tu ea, quæ dicam ^d de summâ repub. quæ profectò aut tu vera invenies, aut certè haud procul à vero. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate, aut quia nihil eo maluit quàm quod tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus jaceret: quibus ille rebus remp. conturbavit, eisdem tibi ^e restituenda est. Primum omnium ^f summam potestatem moderandi, de vectigalibus sumptibus, judiciis, senatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cujus antea summa potestas erat, ^g nosque his quidem legibus, in servitute reliquit. Judicia, tamen, ^h sicut antea, tribus ordinibus tradita sunt; tamen iidem illi factioni regunt, dant, adimunt quæ lubet: innocentes circumveniunt: suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probum, aut flagitium obstat, quò minus magistratus capiant: quod commodum est trahunt, rapiunt: postremò, tanquam ⁱ urbe captâ, lubricine, ac licentiâ suâ, pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si virtute partam victoriam more suo ^k per servitium exercerent. Sed homines inertissimi, quorum omnis vis, virtusque in linguâ sita est; fortè, atque ^l alterius fœcundiâ dominationem oblatam insolentes agi-

NOTÆ.

^a *Amplius æquo.*] Qui alteri consilium dat, superior esse videtur; illud excusat Salustius.

^b *Si id.*] Tacitè innuit injurias vindicandas, et supremam potestatem invadendam.

^c *Adversum consulem.*] Marcellum intellego, cum Æmilium, alterum consulem, nepotem Cæsaris suum fecisset: his enim, non, ut quidam existimavit, Marcellum, et Lentulum consulibus, scriptam fuisse hanc epistolam crediderim.

^d *De summâ.*] Omnes libros de summâ republica, quomodo ferè præci loquuti sunt, scriptum habere, testatur Carrion.

^e *Restituenda.*] In omnibus libris restituendum legi testatur Carrion; phrasi antiquâ.

^f *Summam.*] Si vera loquitur Salustius, hæc, idè tantum tribunitium potestatem

restituisse Pompeium intelligemus, quod eum antea fecisse vidimus, ut autem populum captaret, volentibusque servitium imponeret.

^g *Nosque.*] Ordinem equestrem intellige.

^h *Sicut antea.*] Lege Plautiâ plebi communicata judicia, ordini senatorio à Syllâ translata fuerant. Lege verò Aureliâ quàm tulit L. Aurelius Cotta prætor, inter senatores, equites, et tribunos ærarios, judicia eadem, ex Pompeii voluntate divisa sunt.

ⁱ *Urbe captâ.*] Ab hostibus, scilicet, qui omnia pro lubricine agunt.

^k *Per servitium.*] Id est, cum civibus, veluti cum servis, agendo.

^l *Alterius.*] Id est, aliorum; neque hæc quemquam linguatim designat.

tant. Nam, quæ seditio, ac dissensio civilis, tot tamque illustres familias ab stirpe evertit? Aut quorum unquam victoriâ animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoriâ lege belli licuerunt; tamen^a à Sulpicio hostium partes muniri intelligebat: ^b tamen, paucis interfectis, cæteros beneficio, quàm metu, retinere maluit. At hercule nunc ^c cum Catone, L. Domitio, cæterisque ejusdem factionis: quadraginta senatores; multi præterea cum spe bonâ adollescentes; sicuti hostiæ, mactati sunt: cum interea importunissima genera hominum tot miserorum civium sanguine satiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exactâ ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum, immanem eorum animum inñexit: quin, acerbius indies malefaciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate, eversum irent. Nam quid ego de te dicam, ^d cujus contumeliam homines ignavissimi vitâ suâ commutare volunt? Scilicet neque illis tantæ voluptati est ^e (tamen insperantibus accidit) dominatio, quanto mærori tua dignitas; qui optatius habent, ex tua calamitate ^f periculum libertatis facere, quàm per te populi Rom. imperium maximum ex magno fieri. Quò magis tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est, quonam modo rem stabilias, communiasque. Mihi quidem quæ mens suppetit, eloqui non dubitabo. Cæterum tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem divisam arbitror, sicut à majoribus accepi; in patres et plebem. Antea patribus summa auctoritatis erat, vis multò maxima in plebe. Itaque sæpius

INTERPRETATIO.

^a Qui magis optant libertatem perium, ex magno, per te fieri magnam in discrimen adducere, ex calamitate tuâ, quàm Romanum im-

NOTÆ.

^a *A Sulpicio.*] Carrio veteribus libris, ut ille ait, manuductus, pro *Sulpicio*, *supplicio* reposuit: idque auream correctionem vocat, quam quidem cuivis, qui sensum communem habeat, probatum iri non dubitat. Me verò minime puerit cum paucis, quibus sensus bonus fuerit, à communi recedere; eo præsertim inductus, quòd nisi, Sulpitii mentione, sententiam suam Sallustius, tanquam metis quibuscum coarctaverit, falsissima ejus oratio fuerit. Cæterum, ad plenam hujus loci intelligentiam omnino videndus est Paterculus. *Histor. lib. 2.*

^b *Tamen paucis interfectis.*] Assumit auctor quod commodum, et; pro tempore, verum fuit; antequam Sylla in Aliam adver-

sus Mithridatem proficisceretur. Illi verò in laudem vertit quod, tunc temporis, coactus fecit: alioqui post ultimam et firmam victoriam, non alius unquam in cives Syllâ crudelior fuit.

^c *Cum Catone.*] Intellige senatores à Catone, Domitio, aliisque est factione Cæsari adversâ, interfectos fuisse; dummodo ne quid ex irâ et dolore, senatu motus Sallustius admisceat. Nota verò phrasim, quâ facili, nec aliter quàm in re notissimâ utaris.

^d *Cujus.*] Id est, *Qui neque vitam perdere dubitavit modò tibi aliquam faciant contumeliam.*

^e *Tamen.*] Major est autem ea voluptas quæ insperanti accidit.

in civitate * secessio fuit, semperque nobilitatis opes diminutæ sunt, et jus populi amplificatum. Sed plebes eò liberè agitabat, quia nullius potentia super leges erat; neque divitiis, aut superbiâ sed bonâ famâ, factisque fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humillimus quisque in ^b armis, aut militiâ, nullius honestæ rei egens, satîs sibi, satîsque patriæ, erat. Sed, ubi eos paulatim expulsos agris, inertia, atque inopia incertas domos habere subegit; cœpère alienas opes petere, libertatem suam cum republicâ venalem habere. Ita paulatim populus, qui dominus erat et cunctis gentibus imperitabat, dilapsus est: et pro communi imperio, privatim sibi quisque servitutem peperit. Hæc igitur multitudo primùm malis moribus imbuta, deinde in artes, vitasque varias ^c dispalata, nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeffandam rempub. Cæterùm, additis novis civibus, magna me spes tenet, fore, ut omnes expergiscantur ad libertatem: quippe cùm illis libertatis retinendæ, tùm his servitutis amittendæ, cura orietur. Hos ego censeo, permixtos cum veteribus novos, in coloniis constituas; ita et res militaris opulentior erit, et plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere desinet. Sed non inscius neque imprudens sum, cùm ea res agetur; quæ sævitia, quæve tempestates hominum nobilium futuræ sint; cùm indignabuntur omnia funditus misceri, antiquis civibus ^d hæc servitutem imponi regnum denique ex libera civitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. Equidem ego sic apud animum meum statuo, malum facinus in se committere, qui incommodo reip. gratiam sibi conciliet. ^e Ubi bonum publicum etiam privatim usui est, id verò dubitare aggredi, socordiæ, atque ignaviæ duco. M. Livio ^f Druso semper consilium fuit, in tribunatu summâ ope nitî pro nobilitate; neque ullam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent: sed homines ^g factiosi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem ^h maximum beneficium multis mortalibus dari: videlicet et ⁱ sibi quisque conscius, malo

INTERPRETATIO.

* *Et scilicet quisque conscius sibi se esse animo malo atque infido, existimaverunt de Druso juxta ac de se.*

NOTÆ.

a *Secessio.*] De iis jam sæpiùs vidimus.

b *Armis.*] Ingeniosè, ad vitandam tautologiam, Sallustio indignam: Douza pro *armis*, unius litteræ levi mutationes, *avis* reposuit.

c *Dispalata.*] Id est, *dispersa*, cùm aliqd aliî genus vitæ sequerentur.

d *Hanc servitutem.*] Id est, *hæc omnia in civitatem induci, tu veteribus civibus servitûs imponere.*

e *Ubi bonum.*] Dirrectè dixisset, *Ubi bonum privatim etiam publicè usui est*; verum honestiùs expressit, cùm primò publici boni rationem habbit.

f *Druso.*] Politicum virum de isto Vel-leium adivisse nequaquam pigebit.

g *Factiosi.*] De nobilibus loquitur, itemque senatu, qui Drusum senatui ipsi faventem per invidiam oppetierunt.

h *Maximum.*] Civitatem scilicet.

atque infido animo esse, de M. Livio Drufo juxta, ac de se, existimaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, ^a contrà eam nixi, ^b sua ipsius consilia disturbaverunt. Quò tibi, imperator, majore curâ fideque amici, et multa præsidia paranda sunt. Hostem adversum opprimere, strenuo homini haud difficile est; occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promptu est. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris, quoniam quidem revocata plebis erit, in eâ re maxime animum exercitatio, ut colantur boni mores; concordia inter veteres et novos coalescat. Sed multo maximum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti, pepereris; si studium pecuniæ aut sustuleris, aut, quod res feret, minueris. Aliter neque privata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi post est. Nam ubi cupido divitiarum invasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet; quin animus magis, aut minùs maturè, postremò tamen succumbit. Sæpè jam audiui, qui reges, quæ civitates et nationes, per opulentiam magna imperia amiserint; quæ per virtutem inopes ceperant. Id adeò haud mirandum est. Nam ubi bonus deteriorum divitiis magis clarum, magisque acceptum videt; primò æstuat, multaque in pectore volvit: sed ubi ^c gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem à vero deficit. Quippe ^d gloriæ industria alitur; ubi eam dempseris, ipsa per se virtus amara, atque aspera, est. Postremò ^e ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia sunt; fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem ^f una, et ardua via est; ad pecuniam, ^g quâ cuique lubet, nititur; et malis, et bonis rebus ea creatur. Ergò in primis auctoritatem pecuniæ demitto: ^h neque de capite, neque honore, ex copiis quisquam magis, aut minùs, judicaverit; si neque prætor, neque

INTERPRETATIO.

^a Quisque nititur ad pecuniam viâ quâ cuique lubet.

NOTÆ.

^a *Contra eam.*] Adeoque reipublicæ qui benefacit illud quoque dissimulare debet; ne ipsius beneficii invidiâ, etiam ab iis quibus benefacit, opprimatur.

^b *Sua ipsius.*] Alii, *Sua et ipsius*; Gronovius mallet. *Sua ipsorum.* Cæterum locus politicorum, si alius uspiam, meditatione dignus.

^c *Gloria.*] Inanis illa, scilicet, cujus fundamentum non est virtus.

^d *Gloria.*] Hic verò gloriam veram, aut quamlibet intellige.

^e *Ubi.*] Jamdiu usque adeò istud comprobatum est, ut omnium sæculorum, et totius orbis, oraculum videtur: interim, eo spreto, hodieque promodum omnes pereunt.

^f *Una.*] Et istud consideratione dignum simplex est siquidem et simplicissima virtus; atque in angustum ita coarctata, ut neque in hanc, neque in illam, partem deflectere queat.

^g *Neque de capite.*] Id est, nullus dignitatem, vel existimationem auxerit, vel minuit; quâ dicitur auctus, vel destitutus, fuerit.

consul, ex opulentiâ, verum ex dignitate, creatur. ^a Sed de magistratu facile populi iudicium sit. Iudices à paucis probari, regnum est; ex pecuniâ legi, inhonestum. Quare omnes primæ ^b classis ^c iudicare placet, sed ^d numero plures quam iudicant. Neque ^e Rhodios, neque alias civitates, unquam suorum iudiciorum poenituit: ubi promiscuè dives, et pauper, ^f uti cuique fors tulit, de maximis rebus, juxtâ ac de minimis, disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem absurdè placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confusis quinque classibus forte ^g centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecuniâ, virtute anteire alius alium properabit; nec ego magna remedia contra divitias stuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demperis, nemo omnium ^h gratuito malus est. Cæterum avaritiâ, bellua fera, immanis, intoleranda est: quò intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vastat; divina cum humanis permiscet: neque exercitus neque mœnia obstant, quò minùs vi suâ penetret: famâ pudicitia, liberis, patriâ, atque parentibus, cunctos mortales spoliât. Verum, si pecuniæ decus ademeris; magna illa vis avaritiæ facile bonis moribus vincetur. Atque hæc ita sese habere, tametsi omnes æqui atque inique memorent; tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est; cujus si dolum caveris, alia omnia ⁱ in proclivi erunt. Nam hi, si virtute satis valerent, magis æmuli bonorum, quàm invidi, essent. Quia desidia, et inertia, et stupor eos atque torpedo, invasit; strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existimant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis, memo-

INTERPRETATIO.

^a *Nemo omnium est malus pro nihilo.*

^h *Alia omnia erunt facilia.*

NOTÆ.

^a *Sed de.*] Id est, populus cognoscat quinam ad iudicandum idonei fuerint.

^b *Classis.*] Classis pars est civium, ex censu in ordinem relata. In quinque verò classes cum capite censorum centuriâ universum populum Romanum Servius Tullius distribuit; quarum classium prima, ut opulentissima, ita et potentissima, erat.

^c *Judicare.*] Id est, dignos reputari quibus iudicandi munus conferatur.

^d *Num ro.*] Id est, plures ex primâ classe constituendos, qui re ipsâ populo jus dicent.

^e *Rhodium.*] Rhodus nobilis est insula maris Mediterranei, inter Cyprium et Cretam.

^f *Uti cuique.*] Cuique facilius toleraret

Gronovius, si sequeretur cecidit non tulit; itaque illi potius placet, utcumque fors tulit; nihil tamen necesse habeo mutare.

^g *Centuriæ.*] Non modò in classes populum Romanum Servius divisit, sed et classes in centurias. Ut verò divitibus maximam faceret potestatem, primæ classi dedit prærogativam, ut prima suffragium ferret: ex quo plerumque eveniebat, cum ea reliquis omnibus præpolleret ut raro ab aliis classibus suffragium peteretur, Gracchus ut plebi primum et antiquum suum jus restitueret, volebat ut forte centuriæ ad suffragia vocarentur. Verum de his omnibus omnino adire opus est eos, qui ea ex professione tractaverunt.

rem? M. Bibuli ^a fortitudo, atque animi vis, in consulatū erupit: hebes linguā, magis malus, quam callidus, ingenio. Quid ille audeat, cui cōsulatus, maximum imperium, maximo dedecori fuit? An L. ^b Domitii magna vis est, cujus nullum membrum à flagitio aut facinore vacat? Lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces; quæ honestè nominari nequeant, inhonestissima. Unius tamen M. Catonis ingenium versutum loquax, callidum, haud contemno. Parantur hæc disciplinā ^c Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla sunt. Quippe, cū domi libertatem suam, per inertiam amiserint; censese eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut in statuā, præter nomen, nihil est additamenti. L. Posthumius, et M. Favonius, mihi videntur quasi magnæ navis supervacua opera esse, ubi salvi pervenire ^d visi sunt; si quid adversi coortum est, de illis potissimum ^e jactura fit, quia pretii minimi sunt. Quoniam nunc, uti mihi videor, de plebe renovandā corrigendāque, differui: de senatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Postquam mihi ætas ingeniumque adolevit haud sermē armis, atque equis, corpus exercui, sed animum in litteris agitavi: quod naturā firmitus erat, id in laboribus habui. Atque ego in eā vitā multā legendo, atque audiendo, ita comperi; omnia regna, civitates, nationes, usque eò prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrumpere, post paulō immutæ opes, deinde ademptum imperium, postremō servitus imposita est. Equidem ego sic apud animum meum statuo; cuicumque in suā civitate amplior, illustriorque locus, quā aliis est, ei magnam curam esse reip. Nam cæteris favā urbe, tantummodo libertas tuta est: qui per virtutem sibi divitias, decus, honorem, pepererunt; ubi paulū inclinata resp. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus, fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem defensat; omnibus locis adest, festinat; quantō in secundis rebus florentior fuit tanto in adversis asperius, magisque anxie agitatur. Igitur ubi plebes senatui, sicuti corpus animo, obedit, ejusque consilia consequitur; patres consilio valere decet, populo supervacanea est calliditas. Itaque majores nostri, cū bellis asperissimis premerentur, equis, viris, pecuniā amisā, nunquam defessi sunt armati de imperio certare. Non inopia ærarii, non vis hostium, non

NOTÆ.

^a Fortitudo.] Ironia est.

^b Domitii.] Ænobarbi nomine, qui consul ante aliquot annos fuerat.

^c Græcorum.] Certè non ita de Sallustio merita erat Græcia.

^d Visi sunt.] Vetus editio, ut testatur

Carrio, habet, *visi sunt*, pro quo Vaticana corrigat *visi sunt*: Lipsius ingeniosā sanè conjecturā reponit *viri sunt*. Fortè nihil mutandum.

^e Jactura fit.] Id est, in profundum abjiciuntur.

adversa res, ingentam eorum animum subegit; quin, quæ virtute ceperant, simul cum animâ retineret. Atque ea magis fortibus consiliis, quàm bonis præliis, patrata sunt. Quippe apud illos ^a una resp. erat: ei consulebant: factio contra hostes parabatur; corpus atque ingenium, patriæ, non suæ quisque potentia, exercitabat. At hoc tempore, contrâ homines nobiles, quorum animos focordia, atque ignavia, invasit; ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi, per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum consilio antea dubia resp. stabiliebatur: oppressi, ex alienâ libidine, huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: ut eorum, qui dominantur, simulas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum existimant. Quod si aut libertas æqua omnium, aut sententia ^b obscurior esset: majoribus opibus resp. et minùs potens nobilitas esset. Sed quoniam cœquari gratiam omnium difficile est; quippe cum ^c illis majorum virtus partam reliquerit gloriam dignitatem, clientelas; cætera multitudo pleraque inficia: sit sententia eorum à metu libera. Ita occultò sibi quisque alterius potentia ^d carior erat. Libertas juxta bonis, et malis, strenuis, et ignavia optabilis est. Verùm eam plerique metu deferunt, stultissimi mortales; ^e quod in certamine dubium est, quorum accadat, id per inertiam in se, quasi victi, accipiunt. Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus ^f per tabellam sententiam feret. Tabella ^g obtentui erit, quò magis animo libero facere audeat: ^h in multitudine, et præsidii plus et usus amplior, est. Nam fere his tempestatibus, alii judiciis publicis, alii privatis suis, atque amicorum negotiis, implicati, haud sanè

NOTÆ.

^a Una.] Id est, quæ in factiones non erat diversa. Salus est professio omnium membrorum societas et communicatio; pestis discordia et abalienatio.

^b Obscurior.] Obscurior est ipse Sallustius, dum minùs obscuram queritur aliorum sententiam. Badius intelligit de obsequio, quo omnes ferè ergà paucos tenebantur, quodque illis minùs cognitum fuisse auctor desiderasset. Ego verò hic agi crediderim de suffragiis, quæ per tabellas, de quibus etiam postea Sallustius loquitur, ferebantur; ne cuiusquam sententia ab ullo cognosci posset.

^c Illis.] Nobilibus scilicet.

^d Carior.] Id est, cum singulis per tabellam, nemine consilio sententiam suam dicere licuerit, omnes sibi et reipublicæ magis quàm paucorum superbiæ, suffragio suo consulens.

^e Quod.] Servitatem intelligit, quæ, quam in partem cadat, quamdiu pro libertate certatur, nullius scire potest.

^f Per tabellam.] Non unus fuit semper apud Romanos sententiam suam dicendi modus, ut neque apud alios gentes. Voce primò, deinde, aut major libertas esset, per tabellas, suffragium suum ferebant. Quà de re, vide, in primis, Delectum Latinitatis Moneto Jesuitæ attributum.

^g Obtentui.] Badius exponit ad obtinendum. Ego ita intelligo ut tabella quasi velum fuerit et operimentum, sub quo latitantes liberè suffragia sua dixerint. Obtentui, id est, obtinendum et obtegendum.

^h In multitudine.] Istud verò disquisitione multà opus habet, atque pro multiplici rerum et personarum ratione est irritandum.

^a reip. consiliis adfuerunt; neque eos magis occupatio, quàm ^b superba imperia destinuere. Homines nobiles cum paucis senatoriis, quos ^c additamenta factionis habent, quæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, uti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero senatorum aucto, per tabellam sententiæ dicentur: illi superbiam suam dimittent, ubi iis obediendum erit, quibus antea crudelissimè imperitabant. Forfitan, imperator, perfectis litteris desideres, quem numerum senatorum fieri placeat; quoquo modo in multa, et varia officia distribuatur: et ^d quoniam judicia primæ classis mittenda putem, quæ ^e descriptio, qui numerus, in quoquo genere, futurus sit. Ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit; sed prius laborandum visum est de summâ consilii, idque tibi probandum verum esse. Si hoc ^f itinere uti decreveris, cætera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maximèque usui esse. Nam ubicumque tibi res prospera cedit, ibi mihi bona fama eveniet. Se me illa magis cupido exercet, uti quocumque modo, et quamprimum, resp. adjuvetur. Libertatem gloriæ carionem habeo; atque ego te oro, hortorque, ne ¹ clarissimus imperator, Gallicâ gente subactâ, populi Rom. summum atque invictum imperium tabescere vetustate, ac per summam discordiam dilabi, patiaris. Profectò, si id accadat, neque tibi nox, neque dies, ^g curam animi sedaverit; quin in somniis ² exercitus, furibundus, atque amens, alienatâ mente feraris. Namque mihi pro vero constat, omnium mortalium vitam divino numine ³ invisi; neque bonum, neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi; sed ex naturâ, diversa præmia bonos, malosque, sequi. Intereâ fortè ea tardiùs procedunt: suos cui-

INTERPRETATIO.

¹ Ne cum sis clarissimus imperator, &c.

² Namque pro certo comperi, om-

³ Quo minùs in somniis vexatum mortalium vitam divino numine cerni.

NOTÆ.

^a Reip. consiliis.] Quibus de reipublicæ bono disceptabatur.

^b Superba.] Quod paucorum nollent subservire superbiz.

^c Additamenta.] Ita loquitur de ministris et satellitibus superbiz paucorum, hoc est de iis, qui cæco obsequio potentioribus, in omnibus suffragabantur.

^d Quoniam.] Id est, quid de illis faciendum.

^e Descriptio.] Gall. Qu'en sera le departement.

^f Itinere.] Id est, si prout egi admonui, ita facere decreveris.

^g Curam.] Conscientiæ angores intelligit. Cæterum summâ arte scopum suum Sallastius dissimulat. Eò spectat tota oratio, ut summum imperium Cæsar occupet, sperans se per eum, illos persecuturum, à quibus senatu motus fuerat. Plurimas ad hanc rem causas subtexuit, at gloriâ potissimum, quâ ferè solâ Julius movebatur. Neque id tantum, cum virtute gloriâ ita copulat, ut nisi obtemperet magnanimus imperator; non modò gloriæ, sed virtutis, sed patriæ, teigæ vertisse videatur.

que animus ex conscientia spem præbet. Quod si tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus, ¹ fortissimi viri, in optimâ urbe, decus, præsidiumque nobis, hostibus terrorem. Quæ multis laboribus, et periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum animâ simul tradimus, patriam maximam in terris; domum, familiamque in patriâ clarissimam; præterea bonas artes, honestas divitias: postremo omnia honestamenta pacis; et præmia belli. Pro his amplissimis beneficiis non flagitium à te, neque malum facinus, petimus; sed uti libertatem everfam restituas. Quâ re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hæc tempestate, tametsi domi militiæque præclara facinora egisti: tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis est: si verò urbem amplissimo nomine, et maximo imperio, prope jam ab ² occasu restitueris: quis te clarior, quis major, in terris fuerit? Quippe si morbo jam, aut fato huic imperio secus accidet; cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, cedes, oriantur? Quod si tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus, gratificandi; postero tempore, rep. restituta, super omnes mortales gloria agnita, tuæque unius mors vitâ clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, sæpè invidia, fatigat: ubi anima naturæ cessit, demptis obtestationibus ipsa se virtus magis magisque extollit. Quæ mihi utilia factu viso sunt, Cæterum deos immortales obtestor, uti, quocumq; in modo ages, ea res tibi, rei que publicæ, prosperè eveniat.

INTERPRÆTATIO.

¹ Nos fortissimi viri genuimus te in urbe optimâ, ut sis nobis decus, &c.

² Si verò restitueris prope jam ab interitu urbem, cui nomen est amplissimum, &c.

C. SALLUSTII CRISPI

IN M. TULLUM CICERONEM

DECLAMATIO.

GRAVITER, et iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quàm morbo animi, petulantia istâ uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modestiam ullam animadvertito, respondebo tibi: uti, si quam maledicendo voluptatem cepisti, eam mala audiendo amittas. Ubi querar? Quos implem, P. C. a npi

NOTÆ.

a Male.] De te, scilicet.

P

remp. atque ^a audacissimo cuique esse ^b perfidiæ! An apud populum Rom. qui ita largitionibus corruptus est, ut sese, ac fortunas suas venales habeat? An apud vos, P. C. quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo, ludibrio est? Ubi M. Tullius leges, judicia populi Rom. ^c defendit atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familiâ viri clarissimi Scipionis Africani; ac non repitius, accitus, ac paulo antè infusus, huic urbi civis. An verò, M. Tulli facta ac dicta tua obscura sunt? An non ita à pueritiâ vixisti, uti nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri ^d collibuisse? Scilicet, istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae jacturâ perdidicisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè venditas, quam turpissimè parâsti. Verum, ut opinor, ^e splendor domesticus tibi animos attollit: uxor sacrilega, ac perjuris delibuta: filia matris pellex, tibi jucundior, atque ^f obsequentior, quàm parenti par est. Domum ipsam tuam vi, et rapinis, funestam tibi ac tuis comparasti: videlicet uti nos commonefacias quam conversa sit resp. cum in eâ domo habitas, homo flagitiosissime, quæ P. Crassii, viri consularis, fuit. Atque hæc cum ita sint, tamen Cicero ^g se dicit in consilio deorum immortalium fuisse; indè missum huic urbi, civibusque, custodem, ^h absque carnificinis nomine, qui civitatis ⁱ incommodum in gloriam suam ponit: quasi verò non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, et idcirco resp. disjecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentiâ uxore de rep. consuluisti, cum legis ^k Plautiæ judicia domi faciebas; ex conjuratis alios morte, alios pecuniâ condemnabas: cum tibi alius ^l Tusculanam, alius ^m Pompeianam villam, ædificabat; alius

NOTÆ.

^a Audacissimo.] Totum istud in unum Ciceronem recidit.

^b Perfidiæ.] Badianus codex habet *perfidiæ locum*. Verum optimè viderunt alii hanc ex margine in textum intextum, imperitiâ, explicationem. Cæterum sensus satis patet.

^c Defendit.] Ut Ciceronem dedecoret, vult collapsam penitus videri rempublicam, in quâ illè dominetur.

^d Collibuisse.] Turpitudinem notat masculam.

^e Splendor.] Ironia.

^f Obsequentior.] Obscena et flagitiosa honestè (modè et verè) carpit.

^g Se dicit.] Perversè istud ex Ciceronis criticismibus extortum.

^h Absque carnificinis nomine.] Ideo dicit, quòd Cicerone invigilante, Lentulus aliquis

Catilinæ populares in carcere necati fuerint.

ⁱ Incommodum.] Verum est ob imminentem reipublicæ a Catilinâ calamitatem, consulatum M. Tullio mandatum fuisse; eumque ex eo gloriam maximam nactum esse: at quàm subtiliter, tam et perversè, crimen patriciarum cum Ciceronis laude quisquis hic est declamator, confundit.

^k Plautiæ.] Hæc à Plautio, tribuno plebis, adjuvante Catulo, lata est; ut de eorum capite quereretur, qui adversus rempublicam conjuravissent, &c.

^l Tusculanam.] Tusculum oppidum fuit Latii, non longè à Româ ad ortum, ubi Cicero villam illo nomine habuit.

^m Pompeianam.] Duodecimo, plùs minùs à Neapoli, milliario.

domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus; is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat; denique de eo tibi ^a compertum erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis; quid tibi litibus accreverit; quâ ex pecuniâ domum paraveris, Tusculanam, et Pompeianam infinito sumptu ædificaveris. Aut, si retices; cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine et visceribus civium paraveris? Verum, ut opinor, homo novus ^b Arpinas, ^c ex C. Marii familiâ, ejus virtutem imitatur: contemnit similitudinem hominum nobilium, populi R. curam habet: neque terrore, neque gratiâ, commovetur. Illud vero amicitiae tantum, ac virtutis ^d est animi? Immò verò homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus; modò harum, modò illarum, partium: fidus nemini; levissimus senator, mercenarius patronus; cujus nulla pars corporis â turpitudine vacat: lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honestè nominari non possunt, ^e inhonestissima. Atque is, cum ejusmodi sit, tamen audet dicere: ^f *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule fortunatam, Cicero? Immò verò infelicem et miseram, quæ crudelissimam ^g proscriptionem civium perpessa est: cum tu, perturbatâ rep. metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cum omnia judicia, omnes leges in tuâ lubricine erant; cum tu, sublatâ lege ^h Porciâ, ereptâ libertate, omnium nostrum vitæ, nequeque, potestatem ad te unum ⁱ revocaveras. Atque parum est, quod impunè fecisti, verum etiam commemorando exprobras; neque licet ^k oblivisci servitutis suæ. ^l Egeris, oro te, Cicero, perfectoris quod libet; satis est perpeffos esse; etiamne aures nostras ^m odio tuo onerabis? Etiamne molestissimis verbis infectaberis! *Cedant arma*

NOTÆ.

^a *Compertum erat.*] Id est, *Certò sciebas eum conjurasse; deinde et ipsum eundem morti addicebas.*

^b *Arpinas.*] Irrisio est.

^c *Ex C. Marii.*] Id idè dicit, quod et Marius, cujus virtus maximè enituerat, Arpino oriundus esset.

^d *Est animi.*] Id est, *an eas tantum habet virtutes Cicero?*

^e *Inhonestissima.*] Jam suprà eadem exprobravit.

^f *O fortunatam.*] Versus scripsit Cicero de suo consulatu, quorum hic unus est, quem Juvenalis non obscurè tanquam ridendum reprehendit.

^g *Proscriptionem.*] Dicit non justè multatos fuisse qui cum Catilinâ conjuraverant. Non ira arbitrati sunt boni cives: interim

ob servatam tunc temporis rempublicam à Clodio et aliis seditiosis ad exilium Cicero compulsus est.

^h *Porciâ.*] De eâ vide suprà, p. 44.

ⁱ *Revocaveras.*] Per senatûs decretum. *Viderent consules ne quid respublica detrimenti caperet.* Nam ipse urbis præsidio relictus fuit, Antonius Collega conjuratos persequutus est.

^k *Oblivisci.*] Hoc idè dicit, quod Cicero diligentiae suæ in liberandâ republicâ sæpius mentionem faceret.

^l *Egeris.*] Quasi dicat, *Esse, quando ita placitum superis, rempublicam disjeceris; ne insuper calamitatem nobis toties obijcias.*

^m *Odio.*] Hic vim habet peculiarem; significat enim odium, importunitatem ex re maximè odiosâ.

togæ, ^a *concedat laurea lingua*. Quasi verò togatus, et non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Syllamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuit. Sed quid ego plura de tuâ insolentiâ commemorem, quem ^a Minerva omnes artes, edocuit. Jupiter optimus maximus in consilio deorum admisit, Italia exulem humeris suis deportavit. Oro te, ^b Romule Arpinas, qui egregiâ tuâ virtute omnes ^c Paullos, Fabios, Scipiones, superasti; quem tandem locum in hac civitate obtines? Quæ tibi ^d partes reip. placent? ^e Quem amicum, quem inimicum habes? ^f Cui in civitate fecisti infidias ancillaris? Quo jure, cum de exilio tuo Dyracchio redisti, eum sequeris? Quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentia faves; qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes, ac furiosos, vocas. ^g Vatinius causam agis: ^h de Sextio malè existimas: ⁱ Bibulum petulantissimis verbis lædis: laudas Cæsarem: quem maximè odisti, ei maximè obsequeris: ^k aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, ^l illos fidiisti, levissime transfuga: neque in hac, neque in illâ, parte fidem habes.

INTERPRETATIO.

^a *Corona et lauro tradatur linguæ et eloquentiæ.*

NOTÆ.

^a *Minerva.*] Alio nomine Pallas dicta est, dea belli et sapientiæ. Ciceronem verò irridet auctor, quasi se à Minervâ edoctum jactitasset.

^b *Romule.*] Per amaram irrisiionem.

^c *Paullos.*] Illusterrimos viros recenset, ut Ciceronem irrideat. Notiores verò sunt omnes, quàm ut quidquam de iis dicatur.

^d *Partes.*] Vult auctor Ciceronem maximum videri tenebrionem, et, ut postea dicit, levissimum transfugam; qui modò cum his, modò faciat cum illis; hodiè cum uno, cràs cum altero conjunctus sit.

^e *Quem amicum.*] Hunc locum non intelligere se ingenuè fatetur Glareanus, vir aliqui doctissimus; quod quidem mirarer, nisi quotidie ad res apertissimas caligare oculos sentiremus. Sensus verò est, Ciceronem eo modo cum omnibus vixisse, ut quinam amici, quinam inimici, essent, nullus posset cognoscere; non enim placet Thyfii expositio.

^f *Cui.*] Videtur aliquem ante alios indicare, cui Cicero ancillarum more serviverit; eumque, cum Cæsar tuoc temporis Româ abesset, crediderim fuisse Pompeium; neque enim ejus semper et Ciceronis una et eadem fuit voluntas.

^g *Vatinius.*] Tribunus] fuit plebis, senatui maximè exosus, in quem Cicero orationem habuit.

^h *De Sextio.*] Pro isto eam quam modò diximus Cicero habuit orationem.

ⁱ *Bibulum.*] Hic cum Cæsare consul fuit, eique frustra restitit, cum legem agrariam rogaret: tum verò inter Ciceronem et Cæsarem non conveniebat.

^k *Aliud stans.*] Id est, aliud dicis, aliud sentis; stantes enim sententiam suam dicebant in senatu.

^l *Illos odisti.*] Id est, eos, quibus assentaris odisti.

IN SALLUSTIUM DECLAMATIO:

Quæ Ciceroni falsè tribuitur.

EA demum magna voluptas est, Crispe Sallusti, æqualem, et parem verbis vitam agere; neque quidquam tam obscœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neque enim, qui ita vivit, uti tu, aliter ac tu, loqui potest; neque, qui tam illoto sermone utitur, vitâ honestior est. Quòd me vertam, P. C.? Unde initium sumam? Majus enim mihi dicendi onus imponitur, quò notior est uterque nostrum. Quòd si aut de meâ vitâ, atque actibus nostris, huic conviciatori respondero, invidia gloriam consequetur: aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, si fortè offendimini, justius huic, quàm, mihi, succensere debetis, qui ^a initium introduxit. Ego dabo operam, ut et pro me minimo cum fastidio respondeam, et in hunc minimè mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo non habere magnam expectationem, quòd nullum vos sciatis novum crimen in Sallustium audituros, sed omnia vetera recognituros: quis et meæ, et vestræ jam et ipsius, aures calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus posuit rudimentum; sed ita ingressus est, uti neque ab alio vinci possit, neque ipse se omninò reliquâ ætate ^b præterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, uti lutulentus sus, cum quovis velitari. Longè verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur, sed est quædam ^c calumnia, quam unusquisque nostrum, testante animo suo, fert de eo, qui falsum crimen bonis objectat. Quòd si vita istius ^d memoriâ vicerit, aliam P. C. non ex oratione ejus, sed ex moribus, spectare debetis. Jam dabo operam quàm maximè potero, uti breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, P. C. Plerumque enim resp. privatis crescit inimicitia, ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere. Primum igitur, quoniam omnium majores Crispus Sallustius ^e ad unum exem-

NOTÆ.

^a *Initium introduxit.*] Queritur uterque et Sallustius et Cicero, quod, sibi ab altero injuriâ oblatâ, prior laceffitus fuerit: quod quidem, præter alia, me maxime movet ut credam, declamationes istas à quibusdam declamatoribus scriptas tantum, non recitatas, fuisse. Sed eâ de re, quibus tantum erit otii, docti judicabunt.

^b *Præterire.*] Malefaciendo, scilicet.

^c *Calumnia.*] *Reproche.*

^d *Memoriâ.*] Id est, Si obliti fueritis qualis fuerit vita istius, et quomodo antea vixerit.

^e *Ad unum exemplum at regnum.*] Diu certè hîc hæsi, ut, quid sibi vellet, auctor, divinarem. Tandem arbitratus sum, ad ista

plum et regnum quærit; velim mihi respondeat, numquid, quos protulit, Scipiones, et ^a Metelli ^b antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, et vita innocentissimè acta commendavit? Quod si hoc fuit illis initium nominis, et dignitatis; cur non æque de nobis existimetur, cujus et res gestæ illustres sunt, et vita integerrimè acta? Quasi verò tu sis ab illis viris, Sallustii, ortus! Quod si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majoribus virtute mea præluxi, uti, si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ: tu tuis vitâ, quàm turpiter egisti, magnas offudisti tenebras; ut etiam, si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satiùs est enim, me meis rebus gestis florere, quam majorum opinione niti; et ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam decesserunt, omnique odio carent, et invidiâ; sed cum iis, qui mecum unâ in republicâ versati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus; (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor; sed illam perniciosam contrâ leges, cujus primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus; aut in iudicandis maleficiis tam severus; aut in tuendâ reipublicâ tam vigilans, ^c quàm tu proscriptionem vocas; credo quod non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent. At quanto meliore loco respublica tuenda staret, si tu, par ac simili, scelerum civium, unâ cum illis adnumeratus esses? An ego tunc falsò scripsi, *Cedant arma toga*; qui togatus armatos, et pace bellum, oppressi; An illud mentitus sum, *Fortunatam me consule Romam*; qui tantum intestinum bellum, et domesticum urbis incendium, exstinxi? Neque te tui piget, homo levissime, cum ea culpas, quæ in historiis mihi gloriæ ducis? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quàm illum palàm hoc ordine dicentem? Nam quod meam ^d ætatem increpuisti, tantum me abesse puto ab impudiciâ, quantum tu abes à pudiciâ. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam uti vitium objicere? Cujus semper

NOTÆ.

Sallustii verba, *Oro te, Romule Arpinx, qui egregiâ tuâ virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superasti, &c.* Ciceronem reloxisse; eumque significare voluisse, præ et ineptè ab adversario factum, quod sibi Ciceroni Romuli nomen imposuerit: quasi, ut clarus fieret necesse habuerat, vel majores claros ostendere; vel Romulum esse.

^a Metelli.] Fortè istius, potius quàm Paulli aut Fabii, mentionem facit; quia

præcipuè per ipsius Sallustii historiam clarissimus evasit.

^b Antè fuerint.] Id est, antè, hominum estimationem, aut gloriam, consequuti fuerint.

^c Quam.] Pro quod. Quod; Tueri, scilicet, Republicam, tu, Cripe Sallustii, vocas proscriptionem. Relativum quam cum proscriptionem construxit.

^d Ætatem.] Id est, adolescentiam.

nocens eguisti patrocinio. An ullum existimas posse fieri civem egregium, qui non his artibus et disciplinis sit eruditus? An ulla alia putas esse rudimenta, et incunabula, virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime mirum est, P. C. si homo, qui defidiæ, ac luxuriæ, plenus sit; hæc uti nova, atque inusitata, miratur. Nam quod istâ inusitatâ rabie petulanter in uxorem, et in filiam meam invalisti, ^a quæ facilius mulieres se à viris abstinerunt, quam tu vir à viris, satis doctè, ac peritè, fecisti. Non enim me sperâsti mutuam tibi gratiam relaturum, et vicissim tuas compellaturum. Unus enim satis es materiæ habens, neque quidquam turpius est domi tuæ, quam tu. Multum te verò opinio fallit, qui mihi putâsti parare invidiam ex meâ re familiari; quæ multò mihi minor est, quam habere dignus sim. Atque utinam ne tanta quidem esset quanta est; uti potius amici mei viverent, quam ego testamentis eorum locupletior essem. Ego fugax, Crispe Sallusti? Furori tribuni pl. cessi: utiliùs duxi, ^b quamvis fortunam unus experire, quam universo populo R. civilis essem dissensionis causa: qui, postea quam ^c ille suum annum in rep. perbacchatus est; omniaque quæ commoverat, pace, et otio, refecerunt; hoc ordine revocante, atque ipsâ rep. manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, si cùm omni reliquâ vitâ conferatur, animo quidem meo ^d superet, cùm universi vos, populusque R. frequentes adventui meo gratulatus est. Tanti me fugacem, ^e mercenarium patronum hi æstimaverunt. Neque hercule mirum est, ^f si ego semper iustas omnium amicitias æstimavi. Non enim uni privatim ancillatus sum, neque me addixi, sed, quantum quisque reip. studuit, tantum mihi fuit; aut amicus; aut inimicus. Ego nihil plùs volui valere, quam pacem: multi arma sua timeri voluerunt. Ego nunquam volui quidquam posse, nisi pro vobis: multi ex vobis, potentiâ freti, in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est mirum, si nullius amicitia usum sum, qui non perpetuò reip. amicus fuit; neque me pœnitet, si aut potenti ^g Vatinio reo patrocinium pollicitus sum; aut Sextii insolentiam repressi; aut ^h Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæsaris favi. ⁱ Hæ laudes

NOTÆ.

^a Quæ.] Tum uxor, tum filia mea.

^b Quamvis.] Vel iniquissimam.

^c Ille.] Tribunus scilicet, Clodius.

^d Superet.] Id est, Præstantior et jucundior videatur. Sed vide, mihi, quæso, quomodo, non tantum objecta diluat, sed in gloriam vertat.

^e Mercenarium.] Istud objectaverat Sallustius, seu quisquis fuit ejus loco declamator.

^f Si.] Pro Quandoquidem.

^g Vatinio.] Respondet ad id quod Sallu-

stius dixerat, Ciceronem Vatinii causam agere, postquam orationem contra ipsum habuisset.

^h Bibuli patientiam.] Tanta fuit, referente Suetonio, ut nonnulli quod ita Cæsari in consulatu cessisset, non Caio Julio Cæsare, et Bibulo, consulibus; se Caio et Julio, per jocum, scriberent.

ⁱ Hæ laudes.] Virtuti, nimirum, et viris probis, quomodocunque favere: inde tantum tibi amicos parare: illos, si priorem sanctitatem et vitæ innocentiam flagitiis ma-

enim egregii civis, et unicæ sunt. Quæ si tu mihi uti vitia objicis, ^a temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos habui omnium actionum mearum monitores. Sed ubi rerum testimonia adfunt, quid opus est verbis? Nunc, ad te uti revertar, Sallusti, patremque tuum præteream; qui sit nunquam in vitâ suâ peccavit, tamen majorem injuriam reip. facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit. Neque tu si quid in pueritiâ peccasti, exsequar; ne parentem tuum videar accusare, qui eo tempore summam tui potestatem habuit; sed qualem adolescentiam egeris: hæc enim demonstratâ, facile intelligitur, quàm petulanti pueritiâ, tam impudicus, et procax, adoleveris. Postea quàm immensæ gulæ impudicissimi corporis questus sufficere non potuit; et ætas tua jam ad ea ^b patiendâ, quæ alteri facere collibuisse, exoleverat: cupiditatibus infirmitas efferebaris, uti, quæ ipse corpori turpia non duxisses, in aliis experireris. Itâ non est facile reputare, P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rem quasierit, an amiserit. Domum paternam, vivo patre, turpissimè venalem habuit, vendidit. Et cui dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo, hic, nondum mortuo ^c pro hærede gesserit omnia? Neque puerietati me eum quærere, quis in P. Crassi domo habiter; cum ipse respondere non queat, quis in ipsius habiter paterna domo. ^d At hercule lapsus ætatis tyrocinio, postea se correxuit? Non ita est: sed abiit in sodalium sacrilegi Nigidiani: his iudicis ad subellia attractus, extrema fortuna stetit: et ita discessit, uti non hic innocens esse, sed iudices pejerasse, existimarentur. Primum honorem in questurâ adeptus, hunc locum, et ordinem, despectum reddidit, cuius aditus sibi quoque, sordidissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora ejus clam vos essent, cum omnibus patribus familias opprobrio esset; confessus est, vobis audientibus, adulterium; neque erubuit ora vestra. Vixeris, uti libet, Sallusti; egeris, quæ volueris: satis sit, unum te tuorum scelerum conscium esse; noli nobis languorem, et soporem nimium exhibere. Sumus diligentes in tuendâ pudicitia uxorum nostrarum: sed ita experrecti non sumus, ut à te cavere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Ecquod hunc movere possit, P. C. factum ac dictum turpe; quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quòd si nihil pro me tibi respondere voluissem,

NOTÆ.

culaverint, relinquere. Uno verbo bene, et quòd laudandum sit, fecisse se profitetur Cicero, cum nulli se ita addixit, quin, virtutis et reipublicæ causâ, ejusdem adversarium sequeretur.

^a *Temeritas.* Cum id tu vituperes quod laudi ducitur.

^b *Patienda.*] Obscœnissima et flagitiosissima reprehendit.

^c *Pro hærede gesserit omnia.*] Id est, rebus hæreditariis omnibus, tanquam dominus usus sit.

^d *At hercule.*] Ironia est.

sed illum cenforium ^a *elogium* ^b Ap. Claudii, et L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palam universalis recitarem; nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illam ^c *delectum* senatus te unquam vidimus. ^d Nisi fortè in ea te castra coniecisti, quò omnis sentina reip. confluxerat. Ad idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem manserat; postea quàm reip. armis oppressa est, et ^e idem victores, qui exules, reduxit; in senatum post quaesturam ^f *reductus* est: quem honorem ita gessit, uti ^g nihil non venale in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit. Ità igitur egit, uti nihil non æquum, ac verum, duxerit, quod ipsi facere collibuisse; ^h neque aliter vexavit, ac debuit, si quis præde loco accepisset magistratum. Peractà quaesturà, postea quàm magna ⁱ pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat; unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis jam exemplar erat Sallustius, ^k quo tantquam in imam voraginem cœtus omnium vitiorum excesserat: quidquid impudicorum, ^l cillonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italià totà, sicut in fretis, subfederant; nominis perditì, ac notissimì, nullà in parte castris apti, nisi licentià vitiorum, et cupiditate rerum novarum. ^m At postea quàm prætor factus est, modeste se gessit, et abstinenter? Nonne ita provinciam vastavit, uti nihil neque passi sint, neque expectarent gravius socii nostri in bello; quàm experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? Unde tantum hic exhaustit, quantum potuit aut ⁿ fide nominum transjici, aut in noves contrudi. Tantum, inquam, P. C. exhaustit, quantum voluit: ne causam diceret, ^o sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur. (Quòd si quippiam eorum falsum est, hic palam refelle; unde tu, qui modò ne paternam quidem domum redimere potueris, repente, tanquam somnio beatus, ^p hortos pretio-

NOTÆ.

^a *Elogium.*] Testificatio est censorum, vituperationis causa, cum ab ipsis senatu motus est Sallustius.

^b *Ap. Claudii, et Pisonis.*] Hi duo Æmilio Paulo et Claudio Marcello consulis censorum gravem exercebant.

^c *Delectum.*] Moris erat, ut censores senatum legerent, eoque illos per ignominiam moverent, quorum depravatos mores cognoscebant.

^d *Nisi.*] Pro *Sed*.

^e *Idem.*] Cæsarem intellige.

^f *Reductus.*] Sallustium intellige.

^g *Nihil non.*] Fidem, puta, suffragia.

^h *Neque aliter.*] Idèò tantum Sallustium dicit quaesturam gessisse, ut ex eà prædam aliquam consequeretur.

ⁱ *Pignora.*] *Des assurances.* Id est, *scilicet ostenderunt se pessimis similem esse.*

^k *Quò.*] Id est, *ad quem Sallustium.*

^l *Cillonum.*] Id est, *vinorum et turpiter viventium* ut ait Cælius Rhodiginus; ab antiquo verbo *cellere*, quod est *mericare*: unde etiam Plautus meretrices appellat *cellulanas*.

^m *At postea quàm.*] Ironia.

ⁿ *File nominum.*] Id est, *permutatione.*

Gall. Par leure d'échange.

^o *Sestertis.*] Alii habent Sestertium, Garrauo teste; quicquid et illud licere multis elegantibus auctorum exemplis ostendit Budæus.

^p *Hortos.*] Qui Sallustiani dicitur sunt.

fissimos, villam Tiburti C. Cæsaris, reliquas possessiones, paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissem : cùm tu veteris villæ dominus sis, cujus paulò antè fuerat Cæsar ? ^a Modò, inquam, patrimonio non comesto, sed devorato ; quibus rationibus repentè factus es tam affluens, et tam beatus ? Nam quis te faceret hæredem, quam ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac par tui ? At hercule, egregia facta majorum tuorum te extollunt ; quorum sive tu es similis, sive illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam, addi potest. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, Crispe Sallusti, tantidem putas esse ^b bis senatorem, et bis quæstorem fieri ; quanti bis consularem, et bis triumphalem ? ^c Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. ^d Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in ætate ^e pellex, et idem postea adulter, omnis ordinis turpitudinis es, et civilis belli ^f memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumen in hoc ordine videamus ? Desine bonos petulantissimam consecrari linguam : desine morbo procacitatis isto uti : desine unumquemque moribus tuis estimare : his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam, P. C. Sæpè enim vidi gravius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius meritò debeat audire : sed ut ea dicam, si quæ ego honestè effari possim.

C. SALLUSTIUS CRISPUS EXPLICIT.

NOTÆ.

^a Modò.] Id est, non à longo tempore.

^b Bis senatorem.] Amara est irrisio : Sallustius acutè exprobat quòd senatu motus fuerit ; atque insuper eum arguit, quasi idèò ineptè gloriaretur.

^c Carere.] Postquàm satis adversarium agitavit, ipsum, quod maximè perstringit, de imperitiis, et quodammodo de officio, admonet.

^d Is demum maledicit.] Id est, sine suo detrimento maledicere potest.

^e Pellex.] Jam suprà, quòd muliebria passus esset, exprobravit.

^f Memoria.] Id est, qui omnia in memoriam revocat, quæ per civiles discordias passi sumus.

INDEX

RERUM MAXIME MEMORABILIMUM.

A.

ABORIGINES, *Page 6*

Abſtinentia quid, 4. d

Achæi, 203. a

Accuſativi olim in is, 1. a

Actæon, 204. f

Atherbal, 62. Viſtus Romam proficiſcitur, 67

Ejus oratio ad Senatum, 68. Mores, 79. Jugurthæ obuius procedit, *Ib.* A quo vincitur, 80. Romam legatos mittit, 81. Ejus ad Senatum literæ, *Ib.* A Jugurthâ excruciatuſ interficitur, 83

Adoleſcentium animi mobiles, 12. Dolis facilè capiuntur, *Ib.*

Eorum mores, 213

Adrimetum à Phœnicibus conditum, 77

Adverſæ res etiam bonos detrectant, 108

Ætæa, 174. f

Æquitas quid, 3. c

Æthiopes, 78

Africæ deſcriptio, 75. 76

Albinus, 92. Conſul in Africâ bellum renovat, 93

Allobroges ab Umbreno ſollicitantur, 32. Deprehenduntur ſuper ponte Mulvio, 35

Amazones, 201 c

Ambitio quid Romæ effecit, 9. Vitium propiùſ virtutem quàm avaritia. *Ib.*

Ambitùſ damnati Autroniuſ et Sylla, 15

Amicitia quomodo firma, 17. c

Amici officio et fide parantur, 75.

Animâ quiſ fruitur, 3

Animuſ vitæ imperator, 57. Æternuſ, 58. Ejus artes plurimæ, quibuſ claritudo paratur, 59. Quomodo ſervitio opprimatur, 215

Antiochuſ, 160

Antoniuſ Conſul, 29. Catilinam perſequitur, 51

Antoniuſ, 187. u

Appiuſ Poëta, 209

Apulia, 22. b

Aquila quæ in exercitu Catilinæ, 54

INDEX.

Archelaus, 189. o
 Argentum ære solutum, 26
 Ariobarzanes, 190. m
 Aristæus, 204. b
 Aristonicus in triumphum ductus, 189
 Armenia, 190. n
 Arfaces, 188. d
 Asia à Romanis obfessa. 189
 Aspar, 152. A Boccho accersitur, qui Jugurtham acta edoceat, 154.
 Ad Bocchum remittitur ut Syllam Jugurthæ tradere persuadeat, *Ib.*
 Athenienses per scriptores celebrati, 8
 Attalus, 189. f
 Avaritia quid Romæ effecit, 9. Ejus descriptio, 221. Quomodo
 vincenda, *Ib.*
 Aulus, 94. Hymæ milites in expeditionem evocat, *Ib.* A Jugurthâ
 deluditur, *Ib.* Sub jugum mittitur ejus exercitus, 96
 Aurelia Orestilla Catilinæ conjux, 12
 Aufser, 172. d
 Autronius ex Catilinæ conjuratis, 14

B.

BÆBIUS à Jugurthâ pecuniâ capitur, 91. Ejus maxima impudentia, 92
 Baleares, 150. e
 Bello ingenium plurimùm posse quando cognitum, 2. Bellum ex
 arbitrio sumitur, non ponitur, 128. Illud civiliter deponendum,
 211. Pacis causâ gerendum, 213
 Beneficii quàm maleficii in republicâ immemorem esse præstat, 90
 Bestia Consul, 84. Adversus Jugurtham missus, *Ib.* Secretò cum
 illo transigit, 85. Is eum gravis invidia, *Ib.* Ab ipsa in Numidiâ
 qui fuerunt relictæ omnia flagitia cum Jugurthâ faciunt, 91
 Bibulus, 222, 228. i. 231. h
 Bocchus, 79. Ejus proximi à Jugurthâ magnis muneribus ad sui
 studium perducuntur, 127. Cujus filia Jugurthæ nupserat, *Ib.*
 Romanorum amicitiam quæstiverat, 127. Cum Jugurthâ belli ad-
 versus Romanos societatem iniit, *Ib.* A Metello legatos accipit:
 eidemque remittit, 128. Romanos cum Jugurthâ aggreditur, 143.
 Romam legatos mittit, 148. Qui spoliati ad Syllam perveniunt,
 149. A Mario petit, ut Syllam ad se mittat, quamobrem, 150.
 Ejus perfidia, 155. Ejusdem ad Syllam oratio, *Ib.* Jugurtham
 Romanis tradere pollicetur, 154. Tradit, 155.
 Bomilcar, 92. Cum Rutilio certat, 107. Ad tradendum Jugurtham
 à Metello allicitur, 113. Quod ille quidem conatur, 114. Ideò
 Nabdalsam sibi adjungit, 120. Ad quem scribit, *Ib.* Cujus literæ
 à Nabdalsæ cliente ad Jugurtham deferuntur, 121. Morte affici-
 tur, *Ib.*

INDEX:

Bonus gratuitò nemo vult esse, ubi malos præmia sequuntur, 165
 Bonum publicum privato anteponendum: quanquam hoc cum illo
 potest conciliari, 219
 Bruttium, 201. n
 Bithynia, 173. g

C.

CÆSAR Pontifex maximus, 38. Ei Catulus et Piso infensi, quamobrem, *Ib.* Eum Cicero inter conjuratos non vult nominare, *Ib.* Ei nonnulli equites gladio minitantur, 39. Ejus oratio, 40. Cum Catone comparatur, 49. Bellum aliorum pace mollius gefit, 210. Creditum non condonat, *Ib.* In adversus majorem animum gerit, 216. Gallicam gentem subegit, 224
 Cale, 205. m
 Capſa, 136. A Mario incensa, 128
 Capua, 23. d
 Capys, 205. c
 Carbo, 211
 Cassius ad Jugurtham mittitur, 91
 Catabathmos, 75. g
 Catilina, 5. 11. Quinam illi favent, 14. Prima ejus conjuratio, 15. Repetundarum reus consulatum petere prohibetur, *Ib.* Ad conjuratos orationem habet, 16. Eos quomodo confirmat. 19. Arma per Italiam parat, 20. Mulieres sibi adſcivit, quamobrem, 21. Ciceroni insidias parat, quæ malè cadunt, *Ib.* Incendia parat, 22. In senatum venit, 25. In castra Manliana proficiscitur, *Ib.* Scribit se in exilium Massiliam ire, 27. Ejus epistola, 28. Imperii insignia sumit, 29. Ei plebs favet, 30. Deinde ejus consilia execratur, 37. Quantus initio ejus exercitus, 50. Servitia repudiat, 51. In Galliam profugere tentat, *Ib.* Orationem habet ad milites, *Ib.* Aciem instruit, 54. Pugnat, 54. Vincitur 55
 Cato, 44. Ejus oratio, *Ib.* Decretum fit senatûs sicut ille censuerat, 48. Ab eo multi mactati, 218. Qualis, 222
 Catulus cur Cæsari inſensus, 38
 Cea insula, 204. d
 Chalcedon, 190. f
 Charybdis, 202. e
 Cicero consul cum Antonio, 20. Catilinæ insidias præcavet, 21, 22. Per Fulviam ejus consilia cognoscit, *Ib.* De iis ad senatum refert, 23. Conjuratos ad se vocat, 36. In senatum ducit, *Ib.* Civis reſtitutus, 226. Testamentis amicorum lucuples factus, 231
 Cilicia, 193. f
 Cimbri, 54. b. 161. h
 Cinna, 168. b
 Cirta, 80. A Jugurthâ obsidetur, 81. Ibi prædam Metellus collocaverat, 128

INDEX.

- Cyzicus**, 190. g
Classe quid, 221. b
Clementia vera, 214
Comitia quid, 20. d
Concordiâ res parvæ crescunt, 65. k. l. Ejus bona firmanda, 222
Conjurant cum Catilinâ qui, 14. Nullus ex multitudine castra relinquit, 30. Eorum consilium, 34. In senatum ducuntur, 36. Servandi traduntur, 37. Puniuntur, 50
Consilium dare regi difficile: Cur, 216
Consuetudo in naturam vertitur, 130
Consules regibus Romæ subrogantur, 7. Illis potestas maxima quibus verbis permittitur, 23
Consultantes de rebus dubiis, ab odio, amicitia, irâ, &c. vacuos esse decet, 40
Consultores pessimi cupido et ira, 116
Consulto, priusquam incipias; ubi consulueris, maturè factò opus est, 2
Contentio inter plebem et nobilitatem quid effecerit, 61
Continentia quid, 3. b
Corduenni, 202. h
C. Cornelius eques pollicetur Ciceronem confodere, 22
Cornelius Scriba, 161. f
Corpus et ejus omnia brevè dilabuntur, 58
Corycus, 171. b
Cos insula, 205. a
Cotta Consulis oratio ad populum, 196
Craſſus cum Catilinâ conjurâſſe creditus, 15. Quod Vulturii indicio confirmatur, 37
Creta, 189. k
Cumæ, 204. e
Curio, 181
Curius cum Catilinâ conjurat, 20. Per eum conjuratio patefacta, *lb.*
Cyrenenses magni atque opulenti, 125. Cum Carthaginiensibus dñi bellum gesserunt, 126
Cyrus, 2

D.

- DABAR**, 152. Internuncius, 153
Dædalus, 173. e
Damasippus, 43. d
Danubius, 199. k
Dardania, 205. e
Deorum auxilia quibus parentur, 47
Discordâ res maximæ dilabuntur, 65
Discumbendi modus apud Romanos, 187. e
Divino numine omnium mortalium vita inſiſtitur, 224

INDEX.

Divitiæ Romanis exitio, 8. 10. Eas, qui contempserunt, victores; qui concupiverunt, victi sunt, 214. Divitiis quinam sunt flagitio, 215. Divitiarum studium reipublicæ certa pestis, 220

Domitius, 211. 222

Durius, 178. b

Dyrrachium, 169. d

E.

EDERE bis in die vitio ducitur, 215

Elephanti, 86. Interfecti, 107

Enceladus, 205. h

Equites Romani cum telis circum ædem Concordiæ Cæsari gladio minitanti, 39

Etruria, 21. i

Eumenes, 189. e.

Euphrates, 192. c

Eurus, 172. c

Exercitus P. R. quando primùm corrupti, 10

Extollere se ut oporteat, 214

F.

FABIUS Sanga, Allobrogum Patronus, 33

Factiosorum mores, 217, 219

Fæsulæ, 20. e

Famam alienam suam esse dedecus putant inertes, 221

Fasces quid, 15. p

Favonius, 222

Fœdus nullum senatûs populique Romani injussu fieri poterat, 96

Fortuna simul cum moribus immutatur, 3. In omni re dominatur, 7. Ejus lubido, 8. Eâ non eget animus, 57, 58. Fortunæ suæ unusquisque est faber, 209

Fulvia conjurationem Catilinæ patefacit, 20

Fulvius parentis jussu interficitur, 32

G.

GABINIUS, et ejus lex, 193. g

Gaddir, 174. e

Gætuli, 76. b. Ad militiam à Jugurthâ quæruntur, 127. Ordines habere docentur, 1b.

Galli ante Romanos gloriâ belli, 49. Eos vincunt, 155. Adversus illos Romani pro salute, non pro gloriâ, certant, 166

Gauda, 116, 117

Germania veteribus sub Galliâ comprehensa, 158

Gladiatoriae familiæ in municipia distribuuntur, 24

Gloriâ invidiam vincere difficillimum, 65. Gloriam invidiâ sequitur, 109. Gloria majorum posteris lumen; quæ eorum nec bona, nec mala in occulto esse patitur, 132

INDEX.

Gracchus, 74, 99. Ejus lex, 221
 Græci ante Romanos facundiâ, 49. Quales, 222
 Guluffa Masinissæ filius, 62

H.

HÆRES secundus quis, 116. m
 Hannibal res Romanas affluxit, 61
 Helenus, 205. d
 Heraclea, 190. k
 Hercules in Hispaniâ interiit, 76
 Hiempsal, 62. Ferociter cum Jugurthâ agit, 66. Interficitur, 67
 Hilerda, 170. a
 Hippo à Phœnicibus condita, 77
 Historiam scribere difficile, quamobrem, 3. In eâ scribendâ quomodo laus inveniendâ, 4. a. Ejus beneficio Athenienses maximi facti sunt, 8. Ejus usus, 59, 60
 Hortari qui vult, primus ire debet, 179
 Humanum genus forte potius quàm virtute regitur, 57

I.

JAPYDIA, 199. h
 Jason, 174. b
 Igne sese corrumpunt perfugæ, 124
 Ilargetum, 177. l
 Imagines majorum, 60. m
 Imperium iis artibus retinetur quibus partum est, 3. Imperia et magistratus, ut virtus est eorum qui ea sustinent, perinde habenda, 61. Ea sæpè in eos à quibus accepta convertuntur, 180. Imperium alteri nemo volens concedit, 209. Illud qui obtinet, quia malo esse licet, formidatur, 210. Imperia crudelia magis acerba quàm diuturna, 211
 Infinitivi medi loquendi formulæ, 7. g
 Ingenium præstat viribus, 2. Socordiâ torpescit, 58, 59
 Injuriae oblatae nemini parvæ videntur, 41
 Interrex, 169. a
 Invidia ex opulentia oritur, 6. Invidiam gloriâ vincere difficillimum, 65. Gloriam sequitur, 109
 Ira et cupido pessimi consultores, 116
 Jugurtha rex Numidarum, 61, 62, 63, 64. Micipsæ decreta rescindenda proponit, 66. Hiempsali intensissimus, 67. Copias armat, omnique Numidiæ imperare parat, 1b. In Romanæ nobilitatis avaritiâ spem habet, 68. Cujus legati plerisque pecuniâ corrumpunt, 1b. A quibus Jugurtha defenditur, 73. Legatos Romanos corrumpit, 74. In regnum Atherb. animum intendit, 79. Agros vastat, 1b. Ejus ad legatos Romanos responsio, 80. Ad

INDEX.

cum alii mittuntur, 82. Qui frustrà discedunt, 83. Numidas puberes togatosque promiscuè interficit, 83. Filium Romam legatum mittit, 84. . Secretò cum Calpurnio et Scauro transigit, 85. Romam venit, 91. Abit, 93. Albinum ludificat, 94. Auli exercitum sub jugum mittit, 96. Vult facere deditionem, 102. Metello insidias struit, 104. Pabula corrumpit, 110. Romanorum castra irrumpit, 111. Pugnandi modus, 112. Deditionem facit, cujux mox poenitet, 114. Bellum renovat, 117. Omnibus diffidit, 121, 123. Ejus dolus, 135. Ad Bocchum legatos mittit, 143. Romanos aggreditur, *Ib.* Superat, 144. Deinde magnà clade vincitur, 145. Iterum Romanos invadit, 146. Stratagemate utitur, *Ib.* Vix evadit, *Ib.* Syllæ à Boccho traditur, 155.

Juventus Romana qualis, 7

L.

LABOR quo sensu usurpandus, 3, a. Viris convenit, 133

Lacedæmonii in Græciâ bella gerere primi et Athenienses cœperunt, 2

Laetania, 177, k.

Lares, 18, f

Legati Romani regnum Numidiæ divisum missi, 74. Legati adolescentes Atherbalem et Jugurtham armâ deponere jubent, 80.

Alii Jugurthæ pacem imperantes frustrà discedunt, 83

Leges pro vitâ civium, 42

Lentulus cum Catilinâ conjurat, 14. Romæ quoscumque potest sollicitat, 32. In senatum à Cicerone ducitur, 36. Ibi coarguitur. *Ib.* Eum eripere conantur liberti, 39. In carcere occiditur, 50.

Lepidus, 157. Ejus contrà Syllam oratio, 159. Alia Philippi adversus Lepidum, 164

Leptitani ad Metellum legatos mittunt, 224. Amici et focii P. Romani, 125

Libertatis restituendæ ratio, 219. Omnibus optabilis, 223

Libyes, 76, c

Licinii oratio, 179

Locus medius apud Numidas honorificentissimus, 66

Lubido, 3, d, 7, e. Quid faciat, 100. Lubido bona, 225

Lucani, 176, d

Lucullus, 174, a

Lyaconia, 193, e

M.

MAGISTRATUS minores vigiliis præfunt, 24. Magistratuum insignia à Tuscis sumpta, 43

Manlius primus ex conjuratis arma apertè movet, 20. Ad Marcium Epistola, 26

Q

INDEX.

- Pietas Romanorum quæ, 10
 Piso 15. In citeriorem Hispaniam mittitur, 16. Interficitur, *ib.*
 Plautia lex, 25, a. 217, h. 226
 Plebis ingenium, 30. Urbana cur depravata, *ib.* Catil. consilia ex-
 ecratur, 37. Negotia sua debet habere, 214
 Pompeii potentia formidolosa, 16. Ad bellum Mithridat. missus, 31.
 Ejus ad senatum epistola, 177. Adolescens ad bellum sævissimum
 projectus, *ib.* Facta, *ib.* Illum Romani metuunt, 185. Quis,
 210. Quamobrem multi ejus partes sequuntur, 211. Cæsari maxi-
 mè fuit adversus, 217. Quomodo remp. administraverit, *ib.*
 Pomptinus Prætor, 35
 Pop. Romanus liberè agitat cùm nullius potentiâ super leges, 219.
 Quomodo inducta servitus, *ib.* Illi supervacanea calliditas, 222.
 Ita largitionibus corruptus, ut sese venalem habeat, 226
 Posthumius, 222
 Præmia diversa bonos et malos sequuntur, 224
 Primipilus, 95, h
 Ptolemæus, 189, l
 Publipor, 176, c
 Punicum bellum, 61. Punica fides, 153

Q.

- QUÆSIVIT *pro* rogavit, 163
 Quintius, 181, f

R.

- REATE, 29, g
 Regna quomodo intereant, 222. A quibus præcipuè defenden-
 tur, *ib.*
 Regium imperium primum in terris, 2. Romæ mutatum, 7
 Regum pace quàm bello minor virtus, 2. Ex eo quid oriatur, *ib.*
 Quinam illis formidolosi, 7. Regem armis quàm munificentia
 vinci minùs flagitiosum, 153
 Renunculus, 175, k
 Reprehendere alios multi cupiunt, qui nihil ipsi possunt, 215
 Res secundæ sapientes fatigant, 10
 Respublica honestis nominibus agitata, 31. Pacis artibus firmanda,
 210. Audaciâ in bello, æquitate in pace firmanda, 8
 Rhegium, 84
 Rhenones, 198, c
 Rhodus, 40, d
 Romæ exordium, aliaque, 6. Adeptâ libertate brevè crescit, 7.
 Paucorum virtute, 49. Romæ omnia venalia, 79. Quando illi
 pereundem, 212

INDEX.

Romanorum mores, 8. Quando prorsus immutati, 9. Corruptio eorum, 11. Jugurthæ bellum inferunt, 84. Avaritiâ cæci Bocchi amicitiam contemnunt, 127. Communes omnium hostes, *ib.* Quando maximâ concordîâ vixerunt; & floruerunt, 158. Similitates exercuerunt, 159. Eorum descriptio, 191, 222, 223

S.

SAGUM, 175, g

Sallustius ad rempub. fertur; ibique multa adversa patitur, 4. Ad scribendam historiam animum adjicit, 5. Magistratum adeptus, 60. Ei libri Punici interpretantur, 75. Ejus historiæ, 157. In cognoscendâ republicâ magnam curam habuit, 216. 222

Samothrace, 189, c

Sardinia, 172, a

Saturninus, 165, i

Satyrus, 85, l

Scaurus, 74. Ad Jugurtham & Atherb. legatur, 82. Calpurnii legatus, 84. Jugurthæ favet, 85. Quæsitores adversus Jugurthæ fautores, 97

Scipio, 60, l. Ad Micipsam scribit, 64. Q. Scipio malè pugnat adversus Gallos, 155

Scylla, 205, f

Secus *pro* sexus, 175, a

Seleucia, 191, g

Sempronia in Catilinæ conjuratis quæ mulier, 21

Sempronia lex, 84, a

Senatus ad Bocchi legatos responsio, 150

Serpentes siti infestiores, 136

Servile pro eo quod servitio corporis exercetur, 5, b

Sestertius quid, 23, m

Spartacus, 208, a

Signa, 10, a

Sucro, 178, a

Suffragia obscura esse debent. 223. Per tabellam quandoque lata, *ib.* f

Sulpitius, 165, k

Sumptuum finis res familiaris, 213

Supplicia pro sacrificiis, 8, d

Sibyllæ, 36, k

Sylla, 5, g. 9. 141. Legatus ad Bocchum, 147. Ejus ad illum oratio, *ib.* Bocchi legatos liberaliter habet, 149. Animi ferocia, 151. Volucem castris ejicit, *ib.* A Boccho occultè accersitur, 153. Eum ad tradendum Jugurtham hortatur, 154. Romulus appellatur, 160. Supplicia in post futuros composuit, *ib.* Beneficio quàm metu multo retinere maluit, 218

Syphax, 61, k

Syrtes, 78, e. 125

INDEX.

T.

TABULÆ novæ quid, 19, a
 Tanais, 201, d
 Tarentus, 170, g
 Tartessus, 174, d
 Tauromenia, 202, g
 Taurus, 173, i
 Tauri populi, 203, b
 Thala a Metello expugnata, 124
 Toreumata, 18, g
 Tribunitia potestas restituta, 31. A Syllâ disjecta, *ib.* f
 Turia, 172, e
 Turpilius, 118. Capite pœnas solvit, 119

V.

VACCA, 85
 Vaccensum conjuratio, 118. Eorundem pœna, 19
 Valentia, 172, f
 Vesta, 17, b
 Vettius Picens, 161, f
 Villâ publica, 212, b
 Vinæ quid, 80, d
 Virtuti omnia parent, 3. Virtute parta magnâ induftriâ habecet, ne deformentur, 209
 Vis numero plûrali, 176, f
 Voluptates ignaviæ nullus cum virtutis præmiis habere potest, 131
 Volux Bocchi filius, 146. Syllæ metum efficit, 150. Præsidio eidem missus à patre, 151. Qui Romanos prodere creditur, *ib.* Castris ejicitur, *ib.* Ejus honesta oratio, 151
 Utica, 82
 Vulturii ad Catilinam epistola, 35. Cum Allobrogum legatis, in ponte Mulvioprehenditur, *ib.* Conjunctionem in senatu aperit, 36
 Uxores multas ducunt Numidæ, et Gætuli, 127

Z.

ZAMA, 110, c.

VOCABULORUM QUÆ IN SALLUSTIO LEGUNTUR.

ABDERE 95, 8
 abdicato 37, 5
 abdita 67, 18. 208, 17
 abditam 16, 21
 abditas 95, 2
 abducit 51, 13
 aberant 6, 18
 aberat 33, 9. 51, 19. 93, 22. 101, 15. 193, 27. 146, 24
 aberit 18, 21
 abes 230, 31
 abesse 16, 10. 119, 9. 136, 15. 151, 7. 155, 16. 230, 31
 abest 165, 16
 abeunt 107, 21. 113, 6. 135, 19
 abibis 154, 4
 abjectis 95, 16. 107, 21. 137, 23
 abicrat 21, 11. 92, 18
 abierant 114, 16
 ab'it 232, 2
 abire 111, 29. 116, 5. 126, 17. 144, 18. 152, 1
 abit 119, 2
 abjuverat 21, 10
 abnuente 190, 6
 abnuentes 119, 8
 abnuentibus 171, 29
 abnuere 103, 17. 128, 31
 abnuis 198, 6
 abnuitorum 106, 29
 aborigines 6, 11
 abiens 103, 5. 156, 5
 abfente 72, 3
 abfement 177, 10
 abfit 183, 15
 abfolvam 5, 8. 31, 12. 75, 6
 abfolvi 215, 20
 abfolvit 157, 4. 184, 4
 abfque 226, 20
 abftinenter 233, 21
 abftinentia 4, 7. 50, 2
 abftinere 116, 9
 abftinetur 185, 14
 abftinuerunt 231, 7
 abftinuit 190, 2
 abftinētia 08, 5
 abftinētus 85, 4
 abftulit 211, 22
 abfumptis 62, 3
 abfumus 147, 22
 abfurde 221, 8
 abfurdu 3, 13. 21, 11
 abundantia 97, 23
 abunde 18, 23. 52, 15. 57, 7. 71, 15. 114, 29. 152, 11. 134, 24. 147, 24. 185, 13
 abufi 231, 30
 abuti 11, 7
 abutitur 166, 8
 accedam 70, 22. 71, 9
 accedit 82, 24
 accedebat 9, 21. 63, 18. 101, 6
 accedere 35, 10. 37, 24
 accederent 103, 3
 accederet 130, 10. 216, 15
 accedit 79, 16. 113, 24. 121, 15. 143, 10. 155, 19
 accendebant 63, 23
 accendebat 54, 12. 86, 14
 accenderat 116, 8
 accensoere 175, 18
 accenderet 74, 4
 accendit 41, 7
 accendi 60, 10
 accendit 20, 16. 127, 21
 accenditur 17, 8. 136, 24
 accenfa 21, 8. 62, 20. 92, 11. 122, 15
 accenfae 167, 5
 accenfi 88, 18
 accenfum 128, 15
 accenfumque 128, 26
 accenfus 79, 10. 213, 7
 acceperant 122, 10
 acceperat 36, 15. 6, 14. 79, 9. 95, 15. 118, 11. 147, 1
 accipere 18, 23. 146, 22
 accipiens 227, 4

INDEX

- accipi 6, 9. 65, 2. 133, 21. 218, 23
 accepimus 68, 13, 78, 10. 125, 11
 accepisse 89, 19
 accepissent 97, 5
 accepissus 148, 2
 accepisset 233, 12
 accepistis 89, 3
 accepit 80, 12. 82, 22. 85, 7. 102, 8. 107, 9, 111, 24. 136, 16. 143, 6. 150, 6
 accepta 8, 21. 35, 2. 80, 17. 127, 21, 130, 14
 acceptam 132, 9
 acceptio 85, 10
 acceptis 147, 3
 accepto 84, 5. 177, 20
 acceptum 63, 1. 189, 7. 220, 19
 acceptumque 120, 5
 acceptulque 67, 11. 121, 7. 152, 16
 accessere 55, 5. 96, 12. 100, 13. 129, 6
 accessi 155, 14
 accessiri 114, 9. 164, 23
 accessit 153, 11
 accesserat 152, 9
 accesserant 128, 9
 accessere 77, 3
 accesserint 75, 17
 accessissent 111, 22
 accessurum 26, 3
 accidat 45, 1. 223, 21. 224, 21. 225, 15
 accidere 189, 19
 acciderent 41, 1
 accideret 126, 10
 accidet 42, 19
 accidisse 80, 7
 accidisset 71, 7
 accidit 141, 12. 186, 1. 218, 16
 accipere 153, 25. 210, 14. 217, 11
 accipere 142, 13. 143, 18
 acciperemus 71, 15
 acciperentur 188, 11
 acciperetur 85, 14
 accipiant 230, 8
 accipiet 188, 23
 accipit 4, 5. 66, 1
 accipite 163, 9
 accipitur 85, 14. 133, 17. 197, 9
 accipiundi 199, 10
 accipiundis 6, 22
 accire 129, 8
 acciti 147, 12
 accitum 152, 13
 accitus 216, 7
 accreverit 227, 4
 accumbenti 175, 10
 accuratè 149, 9
 accurrit 146, 29. 151, 6
 accurantur 132, 16
 accurare 33, 1. 110, 17. 232, 9
 accuratur 58, 1
 acer 79, 12. 83, 20
 acerba 211, 10. 213, 21
 acerbam 147, 18
 acerbissima 163, 6
 acerbissimus 190, 2
 acerbis 100, 4. 213, 12
 acerbisque 98, 3
 acerbum 42, 1
 acerrima 191, 19
 acerrimè 74, 9. 85, 2. 111, 23. 112, 17. 143, 25
 acerrimo 90, 9
 Achæi 203, 3
 Achilles 200, 4
 acie 55, 1. 104, 7. 108, 21. 143, 19. 171, 15. 186, 29
 aciem 53, 16. 105, 6, 8. 107, 7, 10. 112, 14. 146, 6, 15
 acies 107, 15
 acquirit 213, 8
 acre 192, 24
 acri 63, 8. 84, 18. 100, 9
 acrior 136, 23
 acriter 54, 17. 84, 22
 acrius 81, 19. 130, 11. 141, 12. 144, 9. 146, 23. 167, 19
 acta 108, 2. 109, 15, 118, 15, 121, 13, 17. 131, 5. 140, 5. 141, 2. 230, 3, 6
 actæ 86, 4
 Actæonem 204, 34
 acti 71, 3. 198, 1
 actibus 229, 9
 actiōne 93, 12. 173, 24
 actionibus 34, 7. 77, 9
 actionem 232, 4
 actis 35, 10. 119, 2
 actorem 3, 6
 actores 58, 2
 actu 200, 23
 actuaria 175, 24
 acturos 110, 22
 adæquaverit 60, 14
 addendo 213, 11
 addere 51, 25. 140, 23
 adderent 34, 23
 adderet 25, 12. 94, 20
 addi 234, 9
 addiderant 99, 4
 addiderat 49, 15. 122, 11
 addidère 77, 12
 addidisti 42, 11
 addidit 100, 2. 124, 5
 additamenta 224, 3
 additamenti 222, 12
 additis 39, 25. 110, 12. 219, 14
 addixi 231, 25
 adduceret 143, 5
 adduci 32, 5. 114, 14. 156, 5
 adducti 32, 5. 114, 15. 210, 22
 adactus 37, 13. 85, 7. 94, 12. 103, 24
 adduxerat 50, 18. 146, 14
 adduxeris 220, 7
 adduxit 64, 4
 ade-nt 33, 20. 80, 13
 ademeris 221, 19
 ademptum 222, 24
 adco 30, 6. 31, 5. 39, 5. 117, 10. 153, 17. 154, 9. 159, 8. 162, 8. 175, 17. 202, 200, 17
 adempta 128, 18
 adepta 7, 7
 adeptam 146, 26. 167, 3
 adepti 10, 4. 32, 6. 98, 2. 125, 9. 129, 21. 216, 10
 adeptum 79, 8
 adeptus 20, 19. 49, 16. 55, 21. 60, 3. 164, 18. 232, 26
 aderant 109, 25. 119, 16. 140, 1. 25. 143, 16. 192, 13
 alerat 92, 10. 107, 22. 112, 4. 143, 12
 adero 134, 18
 aderunt 46, 18
 adesse 54, 4. 64, 19. 102, 4. 105, 23. 143, 5. &c.

VOCABULORUM.

- adessemus 147, 23
 adessent 102, 2, 24
 adesset 70, 18. 151, 10.
 152, 1, 6
 adesse 168, 10. 222, 31
 adesse 163, 14
 adferre 36, 15. 63, 15
 adfuerant 146, 15
 adfuerant 224, 1
 adhærans 2-6, 12
 adhibentur 153, 12
 adhibitis 155, 10
 adhuc 77, 1. 160, 19.
 164, 11. 165, 7. 14.
 177, 10. 19, 124. 204,
 36. 215, 15
 adigeret 19, 16
 adimere 11, 2
 adimunt 217, 21
 adire 71, 11. 136, 12
 adit 140, 3
 aditu 138, 9. 139, 1
 aditus 34, 12. 232, 27
 adjumenta 101, 24
 adjunctum 206, 12
 adjungere 21, 2. 65, 11
 adjungit 67, 27. 120, 5.
 175, 24
 adjutoribus 127, 10
 adjutum 138, 8. 215, 27
 adjuvarent 34, 20
 adjuverat 21, 10
 adjuvetur 224, 17
 administer 85, 1
 administrabat 79, 1. 84,
 24
 administrando 66, 14
 administrare 139, 10
 administrari 130, 1
 administratione 212, 15
 administris 123, 4
 admiranda 58, 15
 administratos 124, 20
 admirando 216, 20
 admisit 228, 5
 admisi 207, 9
 admissum 107, 30
 admodum 139, 6
 admonendum 217, 3
 admonere 19, 11
 admonitus 148, 21
 admonuit 6, 5. 125, 24.
 141, 18
 admoto 166, 1
 adnexuerant 200, 28
 adnitendum 130, 11
 adnitente 16, 7
 adnitimini 134, 15
 adnumeratus 230, 24
 adolecebant 192, 28
 adolecens 12, 11. 15, 12.
 48, 2
 adolecentem 62, 14. 185,
 6
 adolecentes 31, 7. 80, 12.
 218, 8
 adolecentia 5, 13. 25, 8.
 80, 19. 177, 8. 186,
 18. 196, 26. 201, 12
 adolecentiæ 48, 6
 adolecentiam 134, 3. 232,
 10
 adolescentior 163, 19
 adolescentium 12, 3
 adolescentuli 47, 8. 213,
 2
 adolescentulo 38, 20. 216,
 8
 adolescentulus 4, 5
 adoleveris 232, 11
 adolevit 4, 1. 62, 6.
 77, 8. 115, 5. 222,
 18
 adoptatum 80, 22
 adoptavit 64, 17
 adoptione 66, 18
 adpulsi 82, 20
 Adrimetum 77, 17
 ascendens 140, 22
 ascenderent 140, 18
 ascensus 140, 19
 adscivisse 20, 27
 adfedit 66, 11
 adsequabatur 50, 3
 adfuit 216, 4
 adfuit 54, 2
 adfit 149, 9
 adfum 197, 24
 adfuit 139, 7. 232, 5
 adstantium 171, 13
 aditari 186, 29
 adstrictis 113, 1
 adstrictio 120, 8
 advectio 101, 8
 advehitur 135, 18
 adveniens 151, 3. 170,
 21
 advenit 20, 19. 155
 adventabant 84, 9. 94, 7
 adventabat 51, 2. 144,
 25
 adventarent 107, 28
 adventarit 212, 21
 adventu 135, 18. 143, 15.
 176, 17. 149, 14. 231,
 22
 adventum 137, 26. 185, 1.
 186, 31
 adventuram 154, 12
 adventus 12, 6
 adversa 199, 5. 223, 31,
 17, 6
 adversariis 105, 21
 adversariorum 207, 8
 adversas 51, 21
 adversi 222, 14
 adversis 55, 15. 216, 17.
 222, 30
 adverso 100, 9. 219, 12
 adversos 45, 10. 143, 25
 adversum 210, 9. 217, 5.
 220, 5
 adversus 174, 20. 211,
 12
 adulta 206, 6
 adulter 11, 19. 234, 15
 adulterinas 67, 13
 adulterium 232, 30, 36
 adultum 13, 1. 206, 5
 advocat 36, 13
 advocata 51, 24, 19, 21
 advocavi 52, 4
 advocavit 129, 18
 advolvuntur 203, 13
 adversa 4, 7. 40, 10. 52,
 16. 127, 24. 150, 2.
 174, 30. 179, 19. 196,
 16. 198, 5
 adversæ 180, 4. 123, 10.
 155, 6
 adversaretur 83, 13
 adversarum 114, 20
 adversis 98, 2. 112, 13.
 200, 10
 adversu 106, 30. 132, 21.
 176, 24
 adversum 100, 20. 106,
 19. 118, 7. 123, 10.
 125, 2, &c.
 adversus 68, 2. 92, 16.
 106, 29. 129, 9. 150,
 17. 151, 23. 159, 22.
 177, 7
 advertite 182, 7
 Æbuti 204, 20

INDEX

- ædem 36, 12. 39, 7
 ædes 67, 17
 ædibus 175, 4
 ædificabat 226, 7
 ædificant 3, 6. 18, 12
 ædificaveris 227, 6
 ædificia 77, 1. 79, 15.
     203, 15
 ædificilis 75, 1
 ædificiorum 118, 19
 ædilis 37, 7
 ædium 16, 21
 Ætete 174, 9
 æger 54, 3. 84, 24. 192,
     31
 aggerimè 128, 24. 130,
     19
 ægra 208, 8
 ægritudine 128, 13
 ægritudinem 119, 3
 ægrotum 170, 27
 ægrum 121, 5
 Ægyptum 178, 4, 7
 Æmilie 164, 26
 Æmilio 181, 7
 Æmiliorum 160, 8
 Æmilium 163, 15
 Æmilius 75, 21. 164, 11
 æmula 8, 23
 æmuli 191, 16. 221, 24
 æmulos 131, 13
 æmulus 186, 22
 Ænèa 6, 10
 Ænum 200, 30
 æqua 32, 4. 213, 14
 æquabilem 107, 4
 æquabili 100, 10
 æquabilius 2, 17
 æqualem 229, 1
 æqualia 41, 11. 126, 11
 æqualibus 69, 9
 æqualis 135, 17. 225, 13
 æqualiter 50, 20. 137, 18
 æquam 126, 17
 æquè 9, 13, 146, 8. 230.
     4
 æqui 196, 5. 221, 21
 æquiores 211, 15
 æquioribus 51, 19
 æquitare 3, 3. 8, 16
 æquiùs 203, 39
 æquo 4, 4. 41, 9. 88, 8.
     89, 20. 93, 8. 119, 9.
     158, 15. 167, 21. 217, 1
 æquor 202, 16
 æquos 130, 10
 æquum 53, 10. 73, 19.
     197, 5. 233, 11
 ærarii 46, 2. 90, 7. 177,
     18. 222, 37
 ærario 130, 3
 ærarium 87, 14. 98, 8.
     161, 12. 184, 3
 ære 26, 14. 32, 16. 33,
     7. 88, 7
 æris 26, 14
 ærumnas 72, 13. 82, 6
 ærumnarum 42, 9. 104,
     19
 ærumnis 69, 19. 202, 24
 æs 11, 19. 13, 14. 18, 14.
     20, 29. 29, 1. 33, 14.
     142, 13
 æstas 206, 6
 æstatem 113, 8. 133, 6
 æstatis 137, 11
 æstimabitis 89, 9
 æstimanda 17, 30
 æstimare 234, 20
 æstimaverunt 231, 23
 æst-mavi 231, 24
 æstivi 205, 15
 æstivorum 101, 7, 11
 æstu 106, 16. 170, 14.
     176, 26
 æstuat 20, 17
 æstuant 139, 14
 æstuat 220, 20
 æstimant 234, 2
 æstimantur 164, 22
 æstimare 9, 7. 188, 22
 æstimatis 159, 23
 æstimavère 184, 2
 æstimet 213, 5
 æstimo 3, 9. 53, 2
 ætas 4, 9. 18, 5. 20, 26.
     31, 8. 49, 11. 52, 3.
     115, 2. 134, 15. 188, 1.
     212, 16. 222, 18. 229,
     4. 232, 13
 ætate 6, 24. 12, 3. 5. 13.
     1. 38, 18. 62, 14. 64,
     18. 65, 18. 164, 2. 196,
     22. 218, 11. 229, 22.
     254, 14
 ætatem 5, 1, 4. 30, 16.
     33, 1. 41, 12. 52, 21.
     58, 15. 59, 17. 110, 20.
     125, 129. 21. 130,
     17. 131, 19. 177, 11.
     229, 11. 130, 30
 ætati 66, 13. 174, 13.
     164, 1. 197, 24
 ætatis 62, 18. 130, 13.
     232, 23
 æterna 90, 1
 æternaque 2, 5
 æternas 233, 3
 æterni 58, 6. 134, 22
 æternum 211, 12
 æternus 58, 13
 Æthiopus 78, 11
 Æthiopiam 204, 14
 ævi 57, 2
 ævo 203, 34
 affatim 100, 14. 108, 25
 affectabant 159, 4
 affectabat 116, 7
 affectare 117, 20
 affigebatur 193, 7
 affinis 71, 2
 affinitas 210, 18
 affinitatem 154, 11
 affinium 68, 17. 130, 3
 afficiare 24, 2
 afficiat 124, 24
 afficiti 113, 4. 147, 22
     179, 6
 afficiebant 176, 5
 affluens 234, 5
 affluerent 29, 19
 affore 110, 14
 affuit 123, 14
 affuturi 121, 17
 Afri 76, 6
 Africa 61, 20. 70, 7. 78,
     5. 79, 5. 7. 81, 1. 86,
     4. 92, 18. 125, 13. 137,
     2. 143, 8
 Africæ 75, 2. 77, 15. 125,
     25. 204, 13
 Africam 67, 22. 75, 7, 8,
     16. 76, 2, 9. 80, 12, 14.
     82, 11. 16. 84, 4. 20,
     93, 21. 96, 15. 101, 1.
     118, 9. 135, 7. 142, 9.
     150, 5. 233, 22
 Africam 226, 7
 Africano 61, 18
 Africo 272, 1
 Africum 77, 3
 agam 18, 21. 70, 22. 73,
     1
 agant 35, 14. 134, 3
 agas 133, 10. 179, 9
 agat 44, 11. 72, 2. 179,
     18
 agebant 91, 9. 109, 25.
     125, 20

VOCABULORUM.

- agebantur 139, 7
 agebat 102, 8. 137, 2. 146, 15. 152, 11
 agenda 222, 17
 agendarum 148, 24
 agendi 19, 9
 agendo 47, 15
 agendum 147, 13. 160, 19
 agens 201, 1
 agente 201, 8
 agentes 156, 3
 agentis 177, 22
 ager 75, 11. 103, 22. 107, 13. 109, 23. 120, 11. 125, 26. 137, 10. 174, 1
 agere 5, 4. 32, 1. 33, 24. 52, 21. 59, 16. 62, 11. *et alibi.*
 agerent 30, 17
 agerentur 181, 10
 ageret 104, 9. 107, 7. 114, 26
 ages 225, 23
 agtis 46, 17
 agitur 219, 20
 aggerem 94, 21. 124, 18. 19
 aggeribus 139, 5
 aggrederetur 34, 14. 126, 5
 aggreddi 111, 7. 136, 16. 209, 27
 aggrediantur 84, 9
 aggredimini 52, 20
 aggredditur 53, 7. 80, 10. 93, 6. 102, 14. 109, 8. 112, 8. 113, 1. 17. 117, 6. 123, 25. 135, 13. 138, 26
 aggrediuntur 118, 13
 aggreffus 16, 15
 aggreffus 64, 16. 74, 13. 127, 10. 136, 3
 agi 83, 21. 106, 15
 agis 228, 13
 agit 38, 13. 67, 19. 108, 7. 158, 3
 agitabamus 70, 7
 agitabant 8, 21. 77, 5. 109, 21
 agitabantur 56, 4. 85, 11
 agitabar 36, 22. 66, 6. 114, 25. 115, 8. 219, 2
 agitabatur 2, 11. 5, 22. 82, 23. 86, 3. 94, 9. 98, 8. 123, 7
 agitandi 161, 8
 agitando 34, 1. 128, 4
 agitandum 211, 6
 agitant 218, 1
 agitanti 22, 7. 49, 2. 216, 13
 agitantur 223, 10
 agitare 20, 12. 21. 51, 16. 78, 10. 92, 23. 112, 7. 26. 118, 2. 133, 5. 141, 5. 144, 14
 agitare 69, 2
 agitarer 108, 11. 139, 14
 agitari 83, 17. 86, 5. 107, 14. 121, 2. 222, 28
 agitat 166, 2. 178, 13. 216, 6. 222, 34
 agitata 126, 13
 agitatis 212, 19
 agitatum 158, 13
 agitaturus 158, 3
 agitaverat 170, 19
 agitavêre 31, 13
 agitavi 17, 7. 222, 19
 agi aviffle 155, 12. 203, 17
 agite 168, 7. 197, 21
 agites 211, 14
 agitis 177, 10. 182, 10
 agitur 45, 6. 13
 agmen 105, 4. 18
 agmine 101, 27. 102, 3. 23. 105, 27. 113, 2. 134, 17. 142, 15. 145, 14. 163, 1. 186, 27
 agnita 225, 19
 agnotorum 174, 15
 agnor 25, 15
 agreste 6, 10. 170, 8
 agreffesque 122, 13
 agreffia 192, 26
 agreffibus 185, 16
 agreffium 77, 1
 agri 108, 14. 189, 12
 agris 6, 15. 30, 18. 76, 11. 102, 20. 123, 27. 163, 6. 203, 19. 219, 7
 agro 29, 9. 53, 22. 51, 14. 74, 14. 109, 13. 158, 16. 176, 20. 189, 6
 agros 9, 19. 22, 21. 61, 21. 76, 14. 79, 26. 101, 16. 108, 22. 119, 14. 178, 20. 191, 11. 201, 20. 203, 1. 221, 26
 agrum 5, 3. 22, 1. 23, 13. 34, 7. 151, 12. 114, 3. 135, 11
 agunt 41, 10. 12. 58, 15. 11
 131, 19
 aguntur 33, 10. 208, 6
 alebant 37, 17. 38, 10. 113, 9. 87, 8. 145, 25
 ait 161, 18. 173, 5. 167, 2. 23. 204, 23. 205, 13. 206, 10. 27, 30. 209, 6
 aiunt 133, 18
 alacribus 199, 27
 alacris 19, 13
 ale 105, 17
 Albini 131, 14
 Albino 93, 7. 101, 2. 125, 7
 Albinum 94, 4
 Albinus 92, 18. 93, 18. 94, 7. 96, 9. 101, 10
 alebat 11, 22. 30, 20
 Alexandro 186, 19
 algois 5, 15
 alia 12, 2. 13, 10. 14, 14. 8, 12. 19, 4. 21, 6. 22, 10. 25, 2. 36, 16. 57, 13. 41, 9. 44, 2. 15, *et alibi passim.*
 alie 41, 13. 78, 2, 8
 alieque 44, 2. 158, 12
 aliam 136, 17. 138, 20, *et alibi.*
 aliaque 26, 2. 31, 19. 48, 16. 59, 9. 84, 4. 93, 19. 94, 20. 117, 21
 aliarum 31, 4. 52, 10. 169, 31
 alias 62, 11. 66, 15. 67, 26. 94, 1. 203, 24. 221, 25
 aliaque 57, 8. 78, 1
 alibi 55, 6
 alicujus 43, 11
 aliena 7, 6. 10, 11. 30, 4. 33, 8. 42, 4. 43, 20. 45, 18. 58, 13. 132, 7. 161, 21. 167, 2. 213, 3. 211, 24. 223, 9. 234, 23
 alienæ 18, 3. 197, 5
 alienam 128, 19. 121, 26
 alienas 52, 22. 69, 20. 215, 16. 219, 8
 alienata 103, 22. 222, 24
 alienati 118, 4
 alienatum 29, 4
 alieni 5, 17. 26, 14
 alienis 73, 2. 109, 4. 212, 1

INDEX

- aperto 61, 15
 apertum 216, 23
 aperuisse 19, 18
 Apollinis 109, 22
 appellatam 174, 2
 appellabatur 6, 24
 appellatus 228, 12
 appellandi 8, 26
 appellans 75, 11. 108, 2.
 204, 18
 appellantes 77, 7. 199, 22
 appellare 14, 3. 16, 20.
 142, 11. 245, 7
 appellat 54, 17. 151, 3.
 153, 19
 appellata 172, 7. 201, 28
 appellati 150, 5
 appellatus 182, 5
 appellato 38, 8
 appellatur 41, 15. 50, 8.
 77, 9
 appellaverant 129, 17
 appellavere 76, 15
 appellaverunt 173, 16
 appellavisset 117, 4
 appellavit 206, 18
 appellum 71, 10. 166, 9.
 189, 18
 appello 45, 3
 appeleba: 12, 3
 appetere 5, 17. 63, 2
 appetere 115, 10
 appetiverunt 69, 14
 appetuntur 221, 12
 Appius 169, 2. 200, 3.
 209, 6
 approbat 151, 13. 173, 27
 approbaveritis 161, 21
 approbent 215, 29
 approbo 40, 20
 appropinquare 107, 15
 apti 213, 10
 aptis 186, 27
 apud 8, 12. 15, 4. 17, 15.
 29, 9. 40, 17. 41, 14.
 43, 23, *et alibi frequen-*
ter.
 Apulia 23, 12. 33, 22
 Apuliam 22, 1. 23, 13.
 36, 8
 aqua 117, 1, 23
 aquae 104, 4. 105, 11. 123,
 26, 30. 124, 2. 136, 22.
 139, 5. 144, 11
 aquim 123, 31. 144, 13
 aquarum 73, 12. 110, 1
 aequum 130, 16
 aquilam 54, 1
 Aquilone 199, 19
 Aquilonem 204, 31
 aquis 94, 18. 200, 17
 arae 78, 7. 171, 24
 arant 2, 5
 aras 127, 1
 arbitrat 110, 16
 aritrato 150, 13
 arbitrio 118, 7. 212, 7
 arbitris 16, 22
 arbitror 179, 15. 211, 10,
 19. 218, 23
 arbori 75, 12
 arborum 104, 3. 105, 2.
 107, 19
 arctus 104, 5. 107, 13
 arcem 110, 7. 118, 18.
 180, 5
 arcessibant 91, 5
 arcessere 122, 11
 arcessit 33, 9
 arcessivi 169, 19. 173, 26.
 183, 4
 arcessunt 47, 5
 Archelao 207, 25
 Archelaus 189, 23
 arcum 206, 24
 arcus 206, 25, 26
 ardebat 96, 18. 170, 9
 ardens 5, 17
 ardentia 111, 9
 ardet 215, 23
 ardoribus 77, 4. 78, 11
 arduo 220, 26
 arduum 3, 16
 arduus 7, 12
 arenam 126, 12
 arenamque 125, 16
 arenoso 104, 4
 arenosus 125, 26
 argenti 86, 1. 114, 1
 argento 196, 12
 argentoque 68, 3
 argentum 26, 14. 173, 26
 argentumque 124, 23
 arguituri 173, 23
 argumentis 172, 25
 arida 123, 23
 aridam 107, 14
 arido 104, 3
 aridus 137, 10
 arictibus 124, 23
 Ariobarzani 190, 16. 192,
 10
 aris 44, 17. 54, 8
 Arifex 204, 35
 Arifonicum 187, 14
 arma 20, 2, 21. 22, 19. 25,
 9, 11. 26, 4, *et alibi pos-*
sim.
 armabat 192, 28
 armare 168, 9
 armat 167, 25
 armata 27, 2. 158, 19.
 169, 13
 armati 16, 5. 87, 6. 89,
 3. 141, 11. 186, 14.
 222, 38
 armatis 23, 4. 15. 83, 16
 armato 167, 25
 armatus 47, 9. 153, 24.
 212, 1. 230, 26
 armatum 50, 23
 armatus 7, 12. 96, 8. 145,
 20. 199, 20. 288, 2
 armaverat 50, 23
 armaverit 151, 14
 Armenia 191. 24. 192, 11.
 204, 28. 206, 35
 Armeniam 190, 17
 Armenii 76, 9
 Armeniis 77, 2
 armis 6, 19. 7, 10. 9, 18.
 16, 2. 27, 10, *et alibi*
plur.
 armorum 33, 24. 46, 21.
 112, 20. 114, 12. 123,
 16. 139, 4. 191, 3.
 200, 7
 Arpinas 227, 6. 228, 7
 Arpini 115, 2
 arrectae 165, 12
 arrectis 119, 11
 arrectos 134, 26
 arrectus 140, 7
 arreptis 122, 1
 arrexerat 129, 15
 arrexit 32, 3
 arrogant 132, 7
 arrogantia 223, 12
 Arsaci 188, 12
 arsere 182, 1
 arte 102, 1. 107, 11. 133,
 8. 174, 18
 artem 192, 27. 216, 17
 artes 9, 3. 14, 2. 84,
 16. 134, 14. 19. 219,
 12. 220, 14. 225, 7.
 228, 5
 arteque 215, 16
 artibus 3, 1. 6, 1. 8, 15.
 11, 13. 61, 2. 64, 6.

VOCABULORUM.

amicus 52, 16. 81, 17. 231,
25, 30
amitterant 164, 23
amiserat 22, 21. 117, 21.
143, 3
amiserint 220, 16. 212, 9
amiserit 232, 16
amissi 71, 5. 190, 12
amissus 45, 18
amissus 72, 14
amissa 53, 13. 127, 3. 222.
36
amissis 30, 13. 52, 21. 210,
24. 112, 3. 123, 3
amisso 26, 11. 65, 1. 76,
7. 107, 1, 200, 23
amissurus 129, 12
Amisum 207, 30
Amisumque 188, 10
amittas 225, 28
amittatis 53, 6
amittendæ 219, 16
amittere 28, 4. 89, 5
amittit 27, 5
amnem 193, 3
ampla 184, 6
amplæ 8, 2
amplecti 63, 17
amplexmini 45, 4
amplificatum 219, 2
amplior 33, 12. 53, 11.
124, 3. 150, 22. 222,
25. 223, 23
ampliore 115, 8
ampliozem 108, 13. 150,
20
amplis 82, 16
amplissima 214, 17
amplissimis 225, 8
amplissimo 225, 12
amplius 18, 10. 36, 19.
38, 6. 50, 21. 54, 9,
58, 16. &c.
amplio 144, 11
Anacreontis 206, 30
anceps 95, 10. 118, 21.
211, 11
ancilla 162, 16
ancillæ 67, 20
ancillaris 228, 10
ancillatus 231, 25
ancipiti 22, 24
angeret 217, 24
angitur 196, 5
angulo 176, 10
angustæ 53, 5. 206, 28
angustiam 200, 17

angustias 201, 22
angustii 112, 2. 105, 7
angustum 139, 6
anima 3, 8, 10. 27, 5. 45,
7. 55, 13. 58, 7, 10,
71, 4. 72, 14. 223, 1.
225, 5, 20
animadversitatis 182, 4
animadvertebant 34, 25
animadvertere 119, 13
anima-vertentes 112, 23
animadverteretur 42, 12
animadverit 103, 20. 105,
10. 139, 17
animadverto 225, 28
animadverunt 107, 13
animadversitatis 165, 17. 176,
8
animadverit 93, 10. 121,
84
animalia 75, 15
animalibus 1, 1
animam 18, 16. 42, 13.
55, 6. 89, 17. 197, 7.
198, 3
animatos 107, 30
animi 1, 5. 2, 6. 16, 5,
12. 12. 4. 39, 7. 40.
8, et alibi.
animis 29, 20. 106, 2.
119, 11, 124, 5. 129,
14. 130, 19. 135, 22.
163, 1. 181, 8. 198, 2
animo 1, 5. 4, 4. 31, 3,
36, 6, &c.
animoque 195, 12
animos 9, 11. 10, 1, 5.
19, 13. 30, 4, &c.
animum 7, 3. 49, 17. 56,
14. 60, 9, &c.
animumque 9, 16
animus 4, 8, 12. 5, 7, 16,
18, 22. 11, 13, 23, &c.
animusque 31, 8
anni 94, 11. 105, 10. 203,
9
Annio 39, 22
annis 6, 24. 11, 6. 96, 16,
18. 86, 21. 87, 13. 97,
21
Annius 14, 9. 94, 9. 125,
9
anno 92, 18. 173, 4. 178,
11. 181, 8
annos 31, 6. 59, 9. 64,
17. 99, 8. 116, 6
annus 7, 2

annuite 163, 8
annum 21, 14. 37, 5. 174,
32
annus 177, 16
acquirit 68, 5
ante 11, 11. 16, 18. 21,
19. 23, 19. 25, 29, &c.
antea 25, 7. 16. 17, 7.
20, 16. 23, 1. 29, 10.
37, 1, et alibi plur.
anteaspere 8c, 10
anteferebat 74, 5
anteferebat 74, 13
antehac 21, 9
anteibant 166, 12
anteibat 164, 2. 219, 4
anteire 221, 9
anteiret 26, 9
anteponeret 99, 1
antequam 173, 1
antevenire 61, 2. 136, 1.
143, 1
antevenit 103, 26. 110,
10
Antiochi 189, 22
Antiocho 160, 11. 189,
10
Antiochum 189, 4. 207,
22
Antiochus 189, 5
antipodas 204, 13
antiquam 201, 19
antiquis 219, 10
antiquitatis 158, 28
antiquos 205, 22. 230, 10
Antonio 21, 15. 51, 22
Antoniorum 207, 14
Antonium 18, 7. 21, 10
Antonius 20, 21. 29, 15.
51, 1, 18. 54, 3. 187,
1, 9. 207, 14
anxiæ 128, 17. 222, 31
anxium 113, 23. 117, 6
anxius 36, 4. 62, 21. 67,
2, 109, 19, 120, 14. 139,
12. 188, 7. 200, 11
Ap. 233, 1
aperiat 92, 5
aperire 194, 8
aperiem 49, 10. 52, 5
aperiret 91, 22
aperit 33, 10. 25, 13. 36, 18
aperiundum 52, 11
aperiunt 33, 18
apertæ 201, 18
apertè 79, 26. 97, 8. 210,
22. 234, 21

INDEX

- April 1913, 15
 April 1913, 16
 April 1913, 17
 April 1913, 18
 April 1913, 19
 April 1913, 20
 April 1913, 21
 April 1913, 22
 April 1913, 23
 April 1913, 24
 April 1913, 25
 April 1913, 26
 April 1913, 27
 April 1913, 28
 April 1913, 29
 April 1913, 30
 April 1913, 31
 April 1913, 32
 April 1913, 33
 April 1913, 34
 April 1913, 35
 April 1913, 36
 April 1913, 37
 April 1913, 38
 April 1913, 39
 April 1913, 40
 April 1913, 41
 April 1913, 42
 April 1913, 43
 April 1913, 44
 April 1913, 45
 April 1913, 46
 April 1913, 47
 April 1913, 48
 April 1913, 49
 April 1913, 50
 April 1913, 51
 April 1913, 52
 April 1913, 53
 April 1913, 54
 April 1913, 55
 April 1913, 56
 April 1913, 57
 April 1913, 58
 April 1913, 59
 April 1913, 60
 April 1913, 61
 April 1913, 62
 April 1913, 63
 April 1913, 64
 April 1913, 65
 April 1913, 66
 April 1913, 67
 April 1913, 68
 April 1913, 69
 April 1913, 70
 April 1913, 71
 April 1913, 72
 April 1913, 73
 April 1913, 74
 April 1913, 75
 April 1913, 76
 April 1913, 77
 April 1913, 78
 April 1913, 79
 April 1913, 80
 April 1913, 81
 April 1913, 82
 April 1913, 83
 April 1913, 84
 April 1913, 85
 April 1913, 86
 April 1913, 87
 April 1913, 88
 April 1913, 89
 April 1913, 90
 April 1913, 91
 April 1913, 92
 April 1913, 93
 April 1913, 94
 April 1913, 95
 April 1913, 96
 April 1913, 97
 April 1913, 98
 April 1913, 99
 April 1913, 100

VOCABULORUM.

- 97, 15. 103, 19. 128, 13. 129, 11. 130, 17. 143, 1. 210, 11. 216, 11. 251, 2
 artifices 93, 3
 artificio 133, 2
 artis 3, 11. 37, 9. 80. 20. 100, 20. 115, 4.
 199, 19
 archissime 119, 12
 artium 4, 9. 97, 21
 artius 53, 14. 182, 8. 213. 13
 artus 207, 11
 arva 201, 18
 arvo 137, 9
 ascenderat 140, 2
 ascendere 7, 14. 143, 13
 ascendere 82, 19
 ascenderit 50, 8
 ascendunt 192, 18
 ascitum 30, 19
 Asia 2, 12. 9, 21. 189, 15. 167, 16
 Asiæ 48, 35. 201, 27
 Asiam 75, 8
 Asiamque 189, 23
 Asiaticos 207, 17
 Aspar 152, 11
 Aspare 153, 6
 Asparem 154, 18
 asper 7, 12
 aspera 21, 26. 47, 10. 53. 13. 94, 14. 197, 16. 26. 198, 8. 213, 13. 20. 220, 24
 asperis 8, 26. 63, 15
 asperè 97, 18. 117, 13
 asperi 76, 2
 asperior 18, 15. 140, 19. 197, 21
 asperis 197, 27
 asperitas 106, 10
 asperitate 118, 23. 124, 7. 136, 21. 138, 20
 asperitatem 75, 4. 84, 13
 asperitates 123, 24. 170, 23
 asperius 98, 3. 130, 5. 210, 10. 222, 33
 aspernabatur 4, 8
 aspero 144, 2
 asperos 51, 12
 asperissime 210, 5
 asperimus 222, 37
 asperimum 103, 21
 asperunt 33, 5. 216, 1
 affecia 234, 14
 affedit 25, 6. 48, 19
 assentando 215, 1
 assentiebantur 44, 13
 assuequeretur 3, 21
 assequi 60, 3
 assentit 204, 27. 206, 34
 assideri 188, 8
 assiduis 138, 18
 assuetum 176, 22
 assumitur 85, 1
 assurgere 194, 8
 astutiae 21, 17
 Athenienses 2, 13
 Atheniensibus 42, 23
 Atheniensium 8, 2, 5
 Atherbal 66, 2. 67, 23. 75, 1. 79, 27. 80, 5. 81, 6. 103, 26
 Atherbale 63, 19. 80, 11. 92, 17
 Atherbalem 62, 3. 66, 11. 67, 22. 24. 68, 13. 73. 11. 74, 6. 79, 17. 80, 23. 83, 14
 Atherbali 73, 19. 82, 12. 83, 10
 Atherbalis 71, 16. 79, 11. 80, 26. 81, 12. 83, 3
 Atilius 199, 8
 atroci 23, 2
 atrocitate 20, 2. 146, 21
 atrocitatem 83, 19
 atrociter 94, 9
 atrox 41, 7. 61, 9. 173, 2
 Attalum 189, 11
 attamen 143, 10
 attendere 48, 24. 135, 24
 attentius 46, 16
 attigerant 146, 10
 attigerit 212, 17
 attingat 166, 10
 attingere 75, 3. 101, 9. 214, 9, 24
 attingit 74, 14
 attinuisse 13, 2
 attol'it 226, 14
 attollitur 171, 13
 attonitus 169, 12
 attractus 237, 23
 attribuit 138, 13
 attrita 144, 14
 attriverant 126, 4
 attriverat 13, 10. 61, 17
 attulerit 52, 6
 avaritia 4, 3. 6, 3. 8, 11. 9, 2. 11, 14. 12, 10, &c.
 avaritiae 21, 9. 149, 5. 221, 20
 avaritiam 46, 25. 134, 12. 198, 3
 aucta 6, 15. 58, 12. 139, 22. 15, 8, 11
 auctæ 78, 2. 101, 1
 aucto 175, 12. 178, 23. 224, 9
 auctor 86, 8. 204, 27. 206, 34
 auctore 20, 17
 auctoremque 195, 7
 auctores 79, 8. 219, 30
 auctoribus 183, 3. 214, 17
 auctoris 173, 16
 auctoritas 31, 14. 33, 10. 68, 8. 90, 9. 211, 25. 226, 4
 auctoritate 17, 13. 80, 18. 84, 14. 100, 16
 auctoritatem 22, 22. 169, 2. 220, 8
 auctum 183, 8
 auctus 233, 8
 auctusque 135, 4
 audacia 4, 8. 8, 15. 20, 6. 45, 17. 46, 11. 52, 1. 24. 53, 1. 55, 11. 63, 14. 70, 9. 232, 36
 audaciz 14, 6. 15, 12. 21, 3. 43, 19
 audaciam 25, 21. 29, 15. 140, 22
 audacias 231, 29
 audacissimo 226, 1
 audacissimos 89, 1
 audaciter 14, 25
 audacis 52, 20
 audax 5, 16
 audeam 188, 19
 audeant 217, 11
 audeat 162, 12. 222, 3. 223, 24
 audeatis 162, 10
 audebat 89, 18. 115, 10. 129, 10. 202, 17
 audendo 191, 21
 auctere 185, 4
 auctet 227, 16
 aucteba 88, 8
 audi batur 80, 17
 audiendo 222, 21. 215, 31

INDEX

audienti 48, 23
audientibus 232, 29, 36
audierat 20, 6, 14. 110,
1. 157, 12
audio 72, 2
audire 36, 20. 131, 8.
254, 13, 22
audiri 112, 24
audiliē 39, 5
auditis 17, 8
audita 83, 8. 135, 9. 198,
17
audito 193, 13
auditorum 234, 20
auditorium 151, 18
audituos 229, 16
audiveram 70, 15
audiverunt 80. 11. 82, 22
audivi 38, 12. 60, 7. 220,
15
audivit 121, 8
audiunt 108, 3
Aventinum 89, 3. 158, 19
averfabatur 194, 1
avertere 52, 26. 136, 13
avertēre 189, 5
avertēret 154, 14
avertitur 146, 24
augendae 7, 1
augere 25, 18. 79, 27
22, 203, 36
augerentur 198, 15
augeri 44, 7. 107
11, 208, 17
augescunt 92, 1
augere 168, 1
avi 82, 9
avida 62, 13
avidē 208
avidi 7. 14. 79, 15. 108,
109, 5. 138, 18.
avidie
avidē 12
avidiūm 29, 84. 48, 18.
avi
119, 24. 135, 2.
capite 119, 24. 135, 2.
140, 13, 220, 26
capiti 175, 8. 176, 4
capitis 47, 2. 122, 11
Capito 14, 11
Capitolio 15, 16. 37, 2
capienda 22, 9
capiendae 5, 20. 94, 13
capiendis 162, 16
capiendum 114, 28
capiunt 107, 16
captiuntur 10, 9
Cappadocia 192, 11

Aulum 95, 1
Aulus 64, 12
avo 64, 13
avorum 147, 12
aureas 203, 24
Aureliae 12, 13. 29, 2
aures 227, 25. 229, 17
auri 161, 4
auribus 52, 3. 169, 12
auro 65, 13. 68, 3. 91
aurum 124, 24
aufi 8, 20. 198, 22
Aufri 172, 8
aufurum 152, 4
aufus 17, 4. 16
1. 230, 32
aurem 163,
Autronio 38
Autronium
Autronius
14
autum
autu
av
a
14
234, 11
Cares 205, 3
carinae 77, 2
carior 74, 13. 223, 17
cariora 21, 7. 219, 29
cariorem 224, 17
carique 174, 26
carissime 72, 10
carissimum 178, 23
carissimus 143, 2
carius 73, 19. 80, 18. 153,
17
carminibus 164, 14. 206,
10. 209, 5
carne 137, 4
carnificis 226, 20
caro 76, 3
caros 65, 10
carpens 204, 24
Carthago 8, 23
Carthagine 78, 3. 126, 7
Carthaginem 77. 9. 97,
23

castris 7, 9. 30, 2. 56, 4
94, 7. 12. 101, 12, 24,
26. 105, 12, &c.
castrisque 186, 18
castrorum 95, 17. 107, 23.
112, 1
casu 29, 5. 67, 11. 113,
25. 122, 2. 1, 6, 9. 198,
22
casum 32, 21. 40, 22. 71,
12. 81, 10. 83, 1. 112,
19. 143, 14. 134, 30
cafura 89, 21
cafurum 64, 9
cafus 50, 23. 58, 5. 114,
21. 143, 19
Catabathmon 75, 10. 78,
4
cataphracti 192, 14
catenae 169, 35
catenis 116, 13
catervas 11, 17
catervatim 143, 18
Catilina 5, 12. 11, 15. 12,
11. 13, 14. 15, 6, 9,
13. 16, 3, 18, &c.

VOCABULORUM.

Bestiæ 86. 8. 17. 97. 14.
131, 14
Bestiæque 92, 13
Bestiam 92, 18. 125, 5
bestiis 71, 3. 75, 14
Bibuli 222, 1. 231, 32
Bibulum 228, 13
biduum 119, 19
biennii, 178, 17
binos 18, 10
binos 7, 2
binum 187, 7
bis 89, 2. 186, 19. 215, 7.
232, 22. 234, 10, 11
Bithyni 193, 3
Bithyniâ 173, 22. 189, 21.
201, 27
Bithyniam 189, 14. 193,
16
Bocche 147, 16
Bocchi 127, 8. 15, 21. 128,
4, 29, &c.
Bocchique 138, 22
Boccho 127, 23. 147, 8.
150, 9. 151, 3. 152, 10.
153, 10
Bocchum 114, 15. 123, 5.
128, 20. 143, 4. 153,
1. 154, 22
Bocchus 79, 3. 127, 11.
136, 8, &c.
Bomilcar 93, 2, 9. 107,
3. 120, 1, 13
Bomilcare 121, 8
Bomilcarem 93, 13. 104,
8. 113, 14
Bomilcari 92, 25
Bomilcaris 121, 5. 122, 2
bona 11, 19. 17, 5. 18,
24. 23, 9. 31, 2, &c.
bonaque 32, 21
bonæ 3, 11. 2, 14. 101,
6. 135, 8. 220, 13
bonæque 86, 16
bonam 7, 15. 179, 18
bonarum 58, 3
bonas 9, 3. 57, 9. 100,
20. 115, 4. 225, 6
boni 7, 5. 8, 11. 16, 10.
17, 12, &c.
bonique 159, 4
bonis 9, 18. 26, 14. 30,
7. 42, 21, &c.
bonisque 215, 3
bono 3, 5. 63, 20. 80, 24.
85, 3. 99, 11. 159, 7.
167, 20

bonoque 86, 9. 93, 8
bonorum 4, 3. 37, 20. 58,
11. 134, 6, &c.
bonos 19, 10. 42, 22. 43,
4. 46, 3, 26, &c.
bonosque 130, 10
bonum 5, 2. 9, 7. 31, 14.
34, 22, &c.
bonumque 8, 12
bonus 9, 13. 12, 14. 27,
4. 50, 2, &c.
brachium 175, 19
breve 229, 26
brevis 7, 7. 34, 36. 50,
20. 58, 9. 63, 10. 67,
15. 22, &c.
brevis 2, 3. 57, 2. 154, 5
Bruti 33, 7
Bruto 181, 6
Brutorum 160, 8
Bruttio 33, 22
Bruttium 201, 23
Brutum 211, 21
Bsatius 33, 9

C.

CADIRA 190, 14
cadavera 55, 16. 56, 2.
188, 15
cadaveribus 4, 4. 147, 5
cadaverum 177, 5
cadere 139, 11
cadunt 55, 4. 109, 8
cæci 227, 13
cæcum 151, 25
cæcus 82, 24. 94, 19
cæde 34, 16. 37, 20. 67,
28. 131, 19. 163, 10.
211, 19
cædebantur 177, 2
cædem 26, 1. 41, 4. 48,
16. 59, 8, &c.
cædere 105, 22. 111, 22.
119, 17. 143, 15
cædes 5, 14. 202, 4. 225,
16
cædis 16, 2. 21, 10
cædibus 251, 22. 203, 23
cæduntur 185, 15
cælata 10, 3
cælo 75, 12
cælum 24, 9. 37, 11. 48, 29.
95, 9. 138, 14. 179, 8

Cæpio 171, 19
Cæsar 38, 15. 39, 25. 44,
12. 46, 4, &c.
Cæsare 14, 3. 38, 19. 23,
26
Cæsarem 228, 14
Cæsari 37, 8. 59, 8. 231,
32
Cæsaris 39, 23. 234, 1
cæsum 198, 3
cætera 18, 7. 24, 1. 34,
9. 35, 14, *et alibi*.
cæteræ 29, 13
cæteram 138, 23
cæteras 159, 21. 216, 11
cæterasque 9, 3
cæteri 6, 27. 17, 12. 134,
26. 36, 9, &c.
cæterique 11, 7
cætersi 1, 1. 12, 3. 22, 13.
34, 5. 50, 7, &c.
cæterisque 25, 21. 46, 15.
51, 9. 218, 6
cæterorum 37, 23. 40, 17
cæteros 4, 11. 33, 20. 34,
23. 35, 19, &c.
cæterosque 32, 1. 34, 13
cæterum 14, 14. 17, 8.
42, 16. 54, 6, &c.
Calum 99, 9
calamitas 32
calamitate 35, 6. 134, 16.
218, 16
calamitosum 37, 14
Cale 205, 16
calent 229, 17
calidam 197, 2
calidè 74, 1
callidi, 89 7
calliditas 100, 1. 222, 33
calliditate 152, 2
callidos 95, 3
callidum 212, 7
callidus 128, 3. 142, 3. 216,
4. 222, 2
calonibus 165, 5
calonium 171, 12
calorem 75, 4
Calpurniani 107, 4
Calpurnio 84, 3
Calpurnius 84, 3. 13, 20.
85, 10. 86, 2. 207, 7
calvii 177, 3
calumnia 23, 15. 219,
20
calumniæ 227, 1
camelos 207, 22
R

INDEX

- camelum 207, 25
 camera 50, 10
 Cameracum 21, 26
 Camisus 199, 14
 Campaniam 205, 5, 206, 35
 campi 106, 9, 201, 4
 campis 147, 1, 150, 18
 campo 114, 25
 candida 211, 14
 canere 141, 9, 144, 24, 145, 1
 canes 12, 6, 174, 29
 canibus 204, 34
 caninam 200, 3
 capare 11, 12, 25, 19, 50, 5, 70, 12, &c.
 caperem 216, 8
 caperet 33, 19, 119, 10
 caperent 23, 3, 105, 13
 caperetur 67, 4
 capesse 213, 18
 capessabant 161, 4
 capessendam 219, 13
 capessere 216, 8
 capessite 45, 6, 134, 16
 capessundam 179, 15
 capessunt 176, 14
 capi 94, 16, 113, 7, 124, 15, 147, 2
 capianimi 150, 12, 162, 11
 capiamus 44, 4
 capiant 217, 22
 capiat 169, 4
 capiatis 183, 9
 capiebant 143, 12
 capiebantur 12, 4
 capientis 143, 13
 capit 74, 14, 79, 15, 108, 23, 109, 5, 138, 18, 50, 12
 capitalium 29, 84, 48, 18, 50, 12
 capite 119, 24, 135, 2, 140, 13, 220, 26
 capit 175, 8, 176, 4
 capit 47, 2, 122, 11
 Capito 14, 11
 Capitolio 15, 16, 37, 2
 capienda 22, 9
 capiendæ 5, 20, 94, 13
 capiendis 162, 16
 capiendum 114, 28
 capiunt 107, 16
 capiuntur 10, 9
 Cappadocia 192, 11
 Capsa 136, 18, 137, 26
 Capiam 138, 2, 143, 2
 Capientes 136, 28
 Capientium 138, 18, 21
 capta 45, 2, 124, 27, 128, 2, 135, 12, 145, 7, 178, 3, 217, 33
 captæ 91, 4
 captam 205, 17, 212, 8
 captarem 17, 3
 capti 53, 6, 71, 3, 107, 22
 captis 144, 25
 captivi 189, 11
 captivis 160, 3
 captivosque 128, 1
 capto 61, 20
 captos 1, 4, 3
 captum 162, 12, 187, 7
 captus 13, 13, 55, 19, 57, 9, 117, 6
 Capuæ 23, 12
 Capuam 23, 16, 24, 1
 caput 47, 6, 57, 21, 121, 10, 104, 9
 Capys 205, 5, 206, 35
 Carbo 199, 17
 Carbonem 211, 21
 carcere 50, 8, 87, 10
 carcerem 50, 7
 carceris 184, 3
 carebat 11, 14
 carendum 166, 7
 carent 230, 14
 carere 234, 11
 Cares 205, 3
 carinæ 77, 2
 carior 74, 13, 223, 17
 cariora 21, 7, 219, 29
 cariorem 224, 17
 carique 174, 26
 carissime 72, 10
 carissimum 178, 23
 carissimus 143, 2
 carius 73, 19, 80, 18, 153, 17
 carminibus 164, 14, 206, 10, 209, 5
 carne 137, 4
 carnificis 226, 20
 caro 76, 3
 caros 65, 10
 carpens 204, 24
 Carthago 8, 23
 Carthagine 78, 3, 126, 7
 Carthaginem 77, 9, 97, 23
 Carthagoense 158, 9
 Carthaginenses 40, 13, 69, 24, 70, 5, 78, 7, 125, 25, 126, 15, 21, 127, 14
 Carthaginensium 69, 15
 Carthaginensibus 61, 19, 189, 3
 Carthaginensium 61, 15, 78, 12, 125, 24, 126, 18
 Carthaginiis 158, 11
 carum 65, 3, 134, 2
 carus 62, 10, 63, 11, 64, 11, 67, 11, 135, 23, 152, 15, 154, 14
 casibus 208, 19
 Cassio 34, 24, 39, 21, 91, 15
 Cassius 14, 8, 34, 26, 91, 2, 10
 castella 108, 22, 135, 12, 188, 13
 castellanorum 159, 6
 castellaque 136, 12, 169, 25
 castelli 139, 16, 24, 141, 4
 castello 38, 23, 139, 4
 castellum 140, 4, 24
 castra 29, 20, 29, 11, 50, 20, 51, 3, 8, 16, 80, 4, 85, 12, 95, 7, &c.
 castris 7, 9, 30, 2, 56, 4, 94, 7, 12, 101, 12, 24, 26, 105, 12, &c.
 castrisque 186, 18
 castrorum 95, 17, 107, 23, 112, 1
 casu 29, 5, 67, 11, 118, 25, 122, 2, 1, 6, 9, 198, 22
 casum 32, 21, 40, 22, 72, 12, 81, 10, 83, 1, 110, 19, 143, 14, 134, 30
 casura 89, 21
 casurum 64, 9
 casus 50, 23, 58, 5, 114, 21, 143, 19
 Catabathmon 75, 10, 78, 4
 cataphracti 192, 14
 catenæ 169, 35
 catenis 116, 13
 catervas 11, 17
 catervatim 143, 18
 Catilina 5, 12, 11, 15, 12, 11, 13, 14, 15, 6, 9, 13, 16, 3, 18, &c.

VOCABULORUM.

- Catilinæ 5, 7. 11, 23. 12,
     9. 14, 2, 15, &c.
 Catilinam 19, 15. 29, 12,
     16. 32, 8, &c.
 Cato 44, 14. 48, 19. 21,
     49. 8, 13, 15
 Catone 218, 6
 Catoni 49, 20
 Catonis 50, 4. 222, 6
 Catuli 164, 24. 168, 6
 Catulo 28, 1. 157, 1. 169,
     2
 Catulus 27, 18. 38, 13,
     17. 169, 5. 181, 6
 cava 198, 20
 cavata 195, 2
 caveat 114, 5
 cavendum 21, 17
 cavendus 184, 9
 cavere 44, 18. 109, 18.
     232, 32
 caveret 116, 1
 caveri 118, 21. 152, 20
 caveris 221, 21
 cavere 53, 6
 causâ 11, 9. 13, 3. 25, 2.
     27, 3. 36, 16, &c.
 causam 2, 14. 28, 7. 44,
     3. 51, 7. 52, 4. 228, 13
 cauis 30, 11
 caussa 13, 11. 20, 12. 34,
     3. 54, 5, &c.
 caussæ 69, 18
 caussam 79, 18. 117, 1. 119,
     22. 127, 22. 233, 25
 causas 94, 1. 211, 3
 caussis 194, 1. 214, 16
 Ceam 204, 35
 cecidisset 17, 1
 cedant 227, 6. 230, 23
 cedebant 201, 10
 cedentem 95, 2
 cedentes 106, 23
 cedentibus 105, 21
 cedende 8, 20. 27, 15. 24,
     2. 106, 12. 112, 13
 cedet 224, 15
 cedunt 47, 15
 celeberrimi 175, 6
 celebrantur 8, 5
 celebrare 122, 12
 celebrat 8, 1
 celebrata 200, 8
 celebratæ 205, 9
 celebratum 103, 8
 celebratus 135, 4
 celebratusque 118, 8
 celebravêre 132, 12
 celebravisse 200, 14
 celebritatem 194, 4
 Celer 23, 17. 34, 3. 51,
     14
 celeritate 34, 22. 124, 14.
     170, 14. 203, 15
 celerius 195, 5
 cenfebant 73, 20
 cenfeo 40, 21. 44, 8. 47,
     8. 48, 14. 168, 13. 183,
     12. 219, 16
 cenfere 8c, 13
 cenferent 82, 11
 cenfes 89, 6. 182, 3
 cenfescere 222, 9
 cenfet 168, 1
 cenfetus 177, 16
 cenfores 20, 5
 cenforium 233, 1
 cenfos 135, 2
 cenfuerant 83, 13
 cenfuerat 39, 25. 48, 22.
     169, 15
 censuit 46, 7
 centuriæ 221, 9
 centurias 137, 17
 centuriis 140, 12
 centurio 95, 13
 centuriones 53, 15. 95, 4.
     118, 10. 140, 9
 Cepario 36, 19. 48, 7. 50,
     16
 Ceparium 36, 8
 Ceparius 36, 9. 37, 8
 ceperamus 225, 4
 ceperant 113, 2. 220, 17.
     223, 1
 ceperat 55, 13. 61, 21. 97,
     20. 106, 13. 136, 27.
     145, 6
 ceperint 47, 10
 ceperit 7, 19. 134, 17
 cepi 131, 19. 190, 7
 cepisse 23, 10. 26, 7. 129,
     4. 148, 10
 cepisset 164, 18. 165, 3
 cepisti 225, 8
 cepit 13, 17. 84, 22. 121,
     6. 166, 3. 169, 16
 ceram 60, 10
 cerneret 55, 11
 cerni 112, 24
 certa 33, 18. 151, 9. 160.
     27
 certabant 8, 14. 31, 16.
     R 2
     106, 17
 certat 50, 2. 159, 28
 certabatur 112, 15
 certandum 221, 10
 certarier 101, 16. 141, 14
 certantibus 141, 9
 certamen 2, 6. 7, 13. 3. 52,
     3. 67, 29. 97, 15, &c.
 certamini 27, 3. 189, 7
 certamine 63, 1. 158, 2.
     223, 19
 certamini 208, 11
 certaminis 158, 29. 179, 19
 certamus 52, 19
 certare 62, 9. 103, 23. 597,
     13. 222, 35. 54
 certari 156, 3
 certatim 118, 20
 certatum 123, 15. 181, 11.
     215, 5
 certatur 54, 18. 111, 12
 certaturos 128, 3
 certaturum 136, 8
 certaverunt 207, 23
 certavisse 179, 20
 certè 41, 19. 59, 17. 64,
     10. 87, 3. 132, 9. 183,
     5. 217, 11. 230, 10
 certior 102, 9. 128, 10.
     143, 14
 certis 14, 16. 17, 2. 128.
     23
 certissimus 204, 26. 200,
     33
 cerio 13, 1. 46, 15. 126,
     5. 204, 2
 certos 201, 17
 cerum 79, 8. 204, 24
 cervices 185, 2
 cervicibus 177, 20
 cesserat 79, 22
 cessere 21, 23
 cesserimus 52, 15
 cessi 231, 16
 cessit 235, 19
 Cethegi 48, 6. 168, 7
 Cethego 25, 24. 34, 24.
     50, 15. 51, 9
 Cethegum 36, 7
 Cethegus 14, 8. 34, 24.
     18. 37, 7. 22. 39, 13
 Chæroneam 207, 24
 Chalcedoni 110, 8
 Charybdi 203, 8
 Charybdis 202, 22
 Chalcasmo 207, 8

INDEX

- cibi 137, 25
cibo 192, 32
cibum 101, 24. 102, 6.
137, 21
cibus 76, 3. 137, 5
cicatrices 132, 20
cicatricibus 207, 10
Cicero 29, 16. 33, 18. 35,
11. 200, 3. 22, 18. 227,
17, 24
Cicerone 58, 4, 10, 12
Ciceronem 22, 11, 15. 37,
11. 38, 14
Ciceroni 20, 16. 21, 16.
22, 17, 24
Ciceronis 20, 1. 34, 8, 14,
23
Ciliciam 193, 14
Ciliciæque 197, 14
Cilonum 233, 16
Cimbricam 161, 23
Cimbrico 54, 2
Cinnæ 168, 3
Cinnam 37, 1. 199, 21
circiter 14, 1. 15, 14. 50,
9, 22. 116, 6. 19, 6.
149, 12. 151, 16
circuens 104, 11
circuite 102, 3. 106. 23.
145, 23
circum 11, 16. 21, 21. 39,
6. 94, 17. 174, 19.
190, 1
circumque 23, 13
circumadnitente 190, 11
circumdat 81, 3
circumdata 170, 5
circumdato 82, 26. 144,
18
circumundo 59, 3
circumfusi 143, 18
circumgredimus 191, 22
circumijecta 203, 15
circumiens 54, 6
circumlavit 172, 8
circumsedit 80, 9
circumspectare 121, 22
circumspiciens 140, 3
circumspicit 165, 14
circumspiciet 297, 25
circumtulisse 197, 17
circumveniamini 160, 1
circumveniant 110, 18
circumveniebant 116, 8
circumvenire 13, 12. 53,
5. 136, 7. 143, 16
circumveniri 44, 1. 107,
20
circumvenit 95, 7. 211, 2.
124, 17
circumveniendum 163, 10
circumvenient 217, 20
circumventa 178, 27
circumventam 119, 7
circumventi 48, 11. 149,
1. 176, 4
circumventos 151, 18
circumventum 19, 9. 27,
14
circumventus 25, 14. 62,
21. 146, 26. 181, 2
Cirta 92, 17. 128, 8. 136,
4. 146, 2
Cirtæ 80, 16. 83, 7
Cirtam 80, 1. 6. 81, 2, 9.
82, 26. 127, 26. 147,
6. 149, 17
cis 159, 6. 189, 6
citatis 189, 20
citerior 179, 8
citeriore 19, 5. 33, 22. 34,
4
citeriorem 16, 6. 178, 9
citeriori 169, 18
citi 146, 3
citò 135, 17. 112, 10
citus 13, 6
civem 167, 13. 231, 2
cives 8, 13. 23, 5. 29, 20,
32, 12, &c.
civibus 6, 14. 8, 13. 27,
6. 39, 4, &c.
civibusque 226, 19
civile 13, 6. 133, 9
civilem 142, 6
civili 11, 22. 37, 4. 161,
14
civilia 159, 2. 166, 3. 196,
5
civilibus 61, 12. 157, 8.
181, 11
civilis 5, 14. 99, 2. 125,
11. 163, 5. 218, 1.
131, 16. 234, 15
civiliter 211, 17
civis 9, 20. 25, 12. 34,
25. 43, 25, &c.
civitas 7, 7. 9, 9. 24, 4.
33, 17, &c.
civitate 11, 16. 30, 7. 43,
15. 97, 16, &c.
civitatem 31, 5. 33, 7. 36,
3. 96, 5, &c.
civitates 100, 3. 117, 19
178, 10. 220, 15. 211,
4. 222, 20
civitati 201, 1. 105, 15
civitatis 6, 2, 4. 32, 20.
60, 8, &c.
civitatum 32, 18
civium 30, 4. 44, 1. 45,
9. 46, 21, &c.
clade 101, 10. 160, 13
cladem 52, 6. 112, 12
clades 32, 5. 71, 2
cladi 134, 8
cladis 43, 9. 87, 11
clam 93, 14. 113, 15. 146,
16. 151, 7. 232, 27
clamor 35, 17. 111, 3.
112, 19
clamore 54, 16. 92, 11.
107, 18. 145, 5
clamorem 107, 9. 111, 23.
145, 2
clandestinis 193, 4
clara 2, 5. 61, 4. 86, 15.
178, 4
claræ 220, 23
clari 31, 10. 63, 21. 159,
22
clarior 109, 19. 138, 12.
216, 17. 225, 13, 18
clariiores 132, 2
clarissimâ 50, 14
clarissimam 225, 6
clarissimi 42, 7. 214, 15.
226, 6
clarissimus 224, 18
claritudinem 63, 10
claritudo 59, 2
clarus 39, 8
claro 210, 14
claros 82, 22
clarum 3, 14. 120, 5. 220,
18
clarus 48, 21. 49, 13. 57,
7. 74, 8. 115, 12. 138,
12
classe 190, 9. 197, 17
classẽ 179, 3
classes 116, 3
classibus 135, 1. 190, 12.
203, 9. 221, 8
classis 221, 3. 224, 9
claudēbat 200, 31
Claudii 233, 31
claudit 176, 20. 185
Claudius 169, 2
claudo 215, 9
claves 67, 13

VOCABULORUM

- clausa 67, 18
 clausa 118, 29
 clausere 119, 14
 clausi 71, 4. 193, 11
 clauso 118, 24
 clausum 9. 5. 51, 20. 82, 1. 95, 19
 clemens 80, 17. 209, 11
 clementia 92, 6. 159, 21. 211, 14. 214, 2
 clientelae 130, 7
 clientelas 223, 15
 clientes 16, 15
 clientibus 39, 12
 clientis 121, 15
 clientium 21, 21
 cloacis 176, 28
 Clodiano 187, 15
 Cn. 15, 2. 16, 8. 11, 14. 31, 6, 17, &c.
 Cneus 13, 18
 coacta 201, 22
 coacti 144, 16. 203, 4
 coactis 147, 21
 coactos 202, 13
 coactus 103, 22. 190, 11
 coaequandis 18, 19
 coaequari 223, 14
 caelestis 220, 9
 coaluerat 139, 21
 coaluere 135, 17
 coaluerint 6, 14
 coaequati 221, 9
 coarguunt 36, 22
 cochleas 139, 17
 cochum 101, 24
 codicariae 192, 12
 coegerat 76, 5
 coegere 77, 11. 138, 5
 coegerit 232, 18
 coegisset 101, 10. 109, 14
 coegit 88, 16. 173, 5
 caele 124, 1
 caelum 108, 3. 112, 20
 caenam 17, 3
 caenatos 151, 13
 caeperat 106, 5. 145, 9
 caepere 2, 13. 7, 4. 31, 8. 43, 1, &c.
 caeperint 141, 6
 caeperunt 10, 7
 caepisti 148, 5. 167, 13
 caepit 8, 25. 10, 9. 32. 21. 19, 25, &c.
 capta 83, 17
 caeptum 80, 8
 coeerebat 145, 26
 coeercere 23, 5
 coeercitum 138, 8
 cactus 233, 15
 cogat 167, 3
 cogatis 178, 8
 cogebas 227, 20
 cogebat 108, 13. 145, 20
 cogebatur 109, 3
 cogendi 83, 13
 cogentes 202, 13
 cogere 65, 13. 117, 19. 129, 8. 130, 3. 133, 10. 169, 24
 cogeret 141, 17
 cogit 127, 6. 197, 12. 207, 6
 cogitanti 216, 20
 cogites 35, 5. 217, 6
 cognationem 154, 12
 conatis 64, 20
 cognatorem 68, 17. 130, 7
 cognatum 56, 2
 cognita 16, 1. 20, 12. 28, 1. 34, 3, &c.
 cognitam 173, 21
 cognitis 96, 19. 105, 4. 109, 11. 121, 5. 11. 122, 7. 128, 6. 150, 12
 cognato 33, 19. 35, 17. 36, 9. 146, 16
 cognitos 129, 8
 cognitum 83, 17. 102, 12. 112, 26, &c.
 cognitus 73, 17. 79, 5. 103, 21
 cognomen 61, 18
 cognomentum 187, 14
 cognoscenda 216, 9
 cognoscendum 61, 14
 cognoscetes 173, 14
 cognoscere 135, 24
 cognoscerent 56, 3
 cognosces 35, 5
 cognoscit 110, 14. 149, 16. 204, 15
 cognoveram 48, 26
 cognoverant 33, 18
 cognoverat 16, 8. 25, 21. 106, 25. 101, 18. 123, 23
 cognovêre 138, 4
 cognoveris 1, 13
 cognoverunt 135, 18
 cognovi 17, 3. 42, 2. 126, 9
 cognovissent 37, 5
 cognovit 36, 17. 51, 16.
 63, 9, &c.
 cogor 69, 12
 cohors 55, 14. 95, 12. 150, 15. 178, 26
 cohortari 16, 20
 cohortatus 19, 13. 35, 18. 141, 1. 146, 9
 cohortem 55, 5
 cohortes 50, 18. 53, 14. 54, 3, 13, &c.
 cohortibus 102, 26. 105, 12. 110, 15. 148, 26. 17, 13. 139, 15. 148, 17
 cohortibusque 205, 10
 cohortis 145, 21
 cohortum 103, 2. 245, 1. 203, 31
 colam 133, 8
 colantur 220, 8
 colebantur 8, 11
 colendo 5, 3
 coleremus 71, 14
 colerent 70, 16
 coleret 64, 5
 colite 66, 3
 collatis 186, 17
 colle 104, 6. 105, 10. 106, 30. 144, 17
 collecta 123, 29. 168, 12
 collega 100, 11. 187, 14
 collegam 19, 7. 21, 20. 170, 28. 192, 9
 collegis 94, 9
 collera 95, 16. 144, 16
 collibuisse 41, 3
 collibuisse 226, 10. 232, 13. 233, 11
 colligere 144, 16
 collis 104, 2. 109, 9. 107, 21, &c.
 collocat 53, 15. 104, 10. 106, 19. 113, 12
 collocatis 35, 15
 collocaverat 201, 17
 colloquendi 113, 18
 colloquo 95, 19. 52, 17. 155, 9. 199, 5
 colloquium 154, 20. 155, 6
 colonia 78, 6
 coloniae 52, 15. 198, 11
 colonias 215, 17
 coloniis 14, 11. 99, 9. 219, 16. 231, 17
 colonis 22, 23. 54, 1
 colonos 171, 24
 color 13, 5

INDEX.

colore 155, 11
colorem 206, 25
coluere 134, 8
comes 93, 8
comeso 234, 4
conetrum 204, 24
comici 207, 5
cominus 54, 17. 202, 9
comitatus 35, 13
comitia 93, 21. 94, 11
comitiis 20, 20
comitorum 2, 13. 94, 6.
101, 7
commaculares 147, 17
commacularetur 212, 12
commaculatos 162, 13
commearibus 84, 21. 194, 3
commeatu 138, 27
commeatum 93, 20. 100,
14. 102, 21. 103, 13.
137, 14. 145, 10
commearius 52, 15. 124, 3.
174, 8. 177, 17
commemorando 54, 12. 227,
23
commemorat 205, 17
commemorem 228, 4
commendat 212, 2
commendavi 230, 3
commendo 20, 7
commercium 117, 21
commercia 76, 13
comminutæ 113, 4
comminutos 114, 4
commiserant 208, 8
commiserat 21, 3
commiserunt 234, 21
committere 219, 25
committi 54, 15
commodiare 13, 9
commodo 9, 7. 128, 9,
147, 10
commodium 60, 6. 74, 12.
217, 22
commonefacere 104, 20
commonefacias 226, 17
commoratus 29, 9. 53, 9
commori 169, 10
commotus 25, 4. 82, 23.
115, 18
commoverat 231, 18
commovetur 227, 10
commune 2, 1. 115, 17
communem 131, 12. 196,
4
communes 127, 21
communi 219, 10

communiæque 218, 19
communibus 150, 13. 154,
5
communicasse 51, 8
communitato 15, 14
communire 117, 20
communis 126, 7. 152, 19.
197, 19
commutare 218, 14
commutatio 68, 8
commutatis 105, 5
commutato 146, 6
comparant 184, 9
compararent 23, 18
comparatili 116, 16
comparata 40, 21
comparate 13, 7
comparatis 21, 14
comparato 29, 25
comparaverunt 193, 4
compelaturum 131, 9
comperi 216, 13. 222, 20
comperimus 118, 29. 155,
4
comperior 101, 23. 153, 1
comperisset 80, 23
comperit 119, 2
comperta 20, 3. 29, 12.
96, 5. 123, 21
comperio 193, 16
compertum 2, 15. 12, 10.
22, 12. 21, 25. 75, 5.
227, 3
competere 169, 13
complentur 138, 19
compleri 41, 5
complet 50, 19
complexu 41, 2
complexures 14, 12. 16, 10.
10, 22. 38, 8. 34, 2.
63, 19
compluribus 11, 5. 20, 14
componas 188, 28
componenda 214, 8
componendi 148, 24
componentem 200, 14
componere 210, 6
componi 154, 20
comportant 124, 25
comportare 103, 11
composita 133, 213, 7
compositam 132, 11
compositæ 40, 22. 46, 4
compositi 156, 18
compositis 110, 14. 118, 8.
174, 13
compositisque 100, 19. 140,

11
composito 148, 17. 154,
17. 172, 9
compositum 58, 6. 143, 9
compositurus 211, 8
compositus 76, 7. 204, 24
compofuerat 203, 26
compofueris 210, 12
compofui 157, 2
compofuiffe 192, 8
compofuit 100, 17. 103,
19. 233, 34
compotem 199, 24
comprobato 39, 10
conabantur 184, 9
conari 166, 10
conati 179, 5
conatus 102, 10. 121, 13.
170, 15. 186, 16
concedat 228, 1
concederet 166, 13. 113, 20.
164, 1
concedit 113, 13. 209, 10
concedant 132, 8
concefferant 159, 3
concefsere 67, 9. 77, 14.
180, 3, 8
concefferim 197, 8
concefferis 214, 5
conceffi 190, 17
concefsione 189, 4
conceffiffem 73, 4
conceffum 147, 14
conclamant 38, 3
concordia 8, 11. 65, 16.
158, 8. 163, 7. 166, 2.
13. 220, 8
concordia 36, 12. 39, 6.
90, 3. 163, 3. 167, 3.
212, 14
concordiam 154, 20. 167, 8
concordiamque 114, 4
concederant 55, 15
concedere 147, 4
concidet 213, 15
conciliat 219, 25
concione 34, 7. 51, 23. 64,
3, &c.
concionem 129, 17
concionem 129, 17
concioniibus 86, 11. 22. 111
concionis 182, 11
concitanda 36, 8
concitantur 181, 10
concitatus 28, 5
concupina 62, 5. 152, 14
concubita 215, 2

VOCABULORUM.

concupiverat 43, 11
 concupivit 9, 15
 concurrebant 51, 6
 concurrentium 175, 1
 concurrere 112, 13
 concurrere 165, 7. 210, 22
 concurritur 107, 18
 concurrunt 54, 6. 113, 2
 concusserat 20, 22
 concussus 210, 18
 condemnabas 226, 25
 condemnatis 20, 14. 42, 13.
 43, 26
 condemnatus 119, 22
 considerant 171, 3
 considerare 6, 8. 78, 1
 conditam 16, 4. 162, 1
 conditio 17, 9. 19, 2. 178,
 6. 182, 6
 conditione 126, 19. 20
 conditionem 126, 17
 condiciones 113, 22
 conditionibus 154, 19. 203,
 33
 conditor 136, 18
 conditos 191, 11
 conditum 125, 10
 condonabam 45, 12
 condonare 210, 24
 condonaretur 83, 21
 condonavere 126, 21
 condudit 106, 18
 conductu 46, 9
 consecrat 92, 26
 consecratis 228, 2
 consecristis 177, 18
 confecti 113, 6
 confectis 39, 1. 212, 8
 confecto 40, 11. 55, 11
 confectum 66, 16. 156, 4
 confectus 64, 18. 116, 19
 conferatur 231, 20
 conferri 230, 13
 confertim 106,
 confertis 146, 10
 confertissimi 144, 6
 confertissimos 55, 10
 conferturos 212, 22
 confectisque 48, 16
 confectis 48, 17
 confectus 2. 29
 confectum 196, 3
 conficere 191, 7
 conficeret 93, 26
 conficeretur 105, 11
 conficit 67, 15
 conficiendi 94, 12

confideret 128, 22
 confidunt 61, 12
 confinis 98, 11
 confirmare 91, 24. 95, 9
 confirmarent 35, 3
 confirmari 167, 13. 223,
 20
 confirmat 81, 10
 confirmato 36, 6
 confirmaturum 104, 18
 confirmatus 91, 17. 144,
 22
 confirmavit 102, 7
 confirmet 26, 1
 confisi 47, 13. 83, 9
 confisum 15, 5
 confisus 13, 14
 confiteor 230, 17
 confiteri 133, 20. 232, 35
 confilaverat 20, 27. 39, 5
 confilaverat 11, 19
 configere 51, 23
 confluerant 30, 14
 confluerat 233, 6
 confodere 22, 16
 confoditur 55, 10
 confugi 69, 11
 confusis 221, 8
 conglobatae 212, 23
 conglobaverat 143, 19
 congressi 153, 7
 congressu 112, 12. 123,
 15
 congruens 219, 12
 conjecerat 34, 3
 coniecisti 233, 5
 coniectus 188, 12
 conicio 203, 4
 conjuges 168, 5. 191, 10
 conjunctam 200, 16
 conjuncti 151, 4
 conjuncto 143, 10
 conjunctos 65, 11
 conjunctum, 70, 20
 conjungendae 128, 21
 conjunxerat 63, 18. 143,
 15. 233, 4
 conjurant 118, 5
 conjurare 164, 23
 conjuratione 15, 5
 conjuratione 5, 8. 16, 17.
 20, 3. 13. 23, 19. 36,
 3. 17, 21. 37, 10, 18,
 22. 176, 20
 conjurationem 30, 2. 32,
 8. 33, 10. 51, 8
 conjurationi 41, 6

conjurationis 14, 5. 20, 20
 &c.
 conjuratis 46, 16. 226, 25
 conjuravere 15, 6. 47, 4
 connubia 76, 13
 connubio 125, 19
 conquiri 123, 27
 conscia 21, 10
 conscientia 6, 1. 13, 5. 28.
 4. 83, 23, &c.
 conscientiam 132, 13
 conscii 19, 20. 30, 5. 97,
 7. 208, 21
 conscissam 212, 3
 consciunt 232, 32
 conscius 1, 23, 27, 16.
 219, 30
 conscripserat 54, 5
 consecravere 127, 1
 consecrati 234, 17
 confederant 95, 2
 confederat 106, 20
 confedere 114, 18
 confectuisse 107, 8. 151, 17
 confedit 51, 17. 80, 1.
 104, 7. 135, 25. 203,
 38
 consentitur 204, 18
 consenuerunt 18, 6
 consequetur 229, 9
 consequitur 222, 32
 consensu 106, 4
 consensu 161, 6
 consenserunt 104, 16
 conservandae 6, 26. 29, 5
 considera 191, 1. 212, 18
 considerare 188, 18
 considerate 42, 20. 166,
 11
 consideres 35, 6
 considero 17, 8. 44, 15.
 53, 2
 consilia 21, 19, 33, 15. 37,
 11. 48, 8, et alibi
 consilii 14, 12. 15, 2. 19,
 6. 33, 8, 13, &c.
 consiliis 22, 12. 33, 24.
 67, 31. 293, 4. 223, 2.
 224, 1
 consilio 15, 15. 22, 25, 26,
 28, 39, &c.
 consiliorum 85, 1. 121, 7
 consilium 5, 2. 13, 17.
 16, 2, 6. 19, 19, &c.
 consiliumque 118, 15
 consiliter 139, 9
 R 4

INDEX

- consistunt 107, 17
 consista 104, 5
 consilius 107, 13
 consonet 229, 4
 conspectu 125, 5
 conspectu 119, 2. 145, 12
 consuevit 32, 20
 conspiciatur 104, 24
 conspici 7, 14
 constabat 49, 2. 86, 7. 195, 5
 constantia 49, 17
 constantia 2, 17
 constat 200, 16. 224, 22
 consternantur 170, 3
 constitit 176, 17
 constituas 210, 13. 219, 16
 constitucione 89, 2
 constituerit 34, 5. 85, 12
 constitutore 22, 14
 constitutus 213, 14
 constituit 67, 7
 constituit 21, 24. 53, 14. 105, 7. 140, 11. 200, 19
 constituta 35, 10
 constituto 68, 12. 155, 6
 constitutunt 118, 8. 127, 26. 154, 17
 constituta 11, 5. 147, 4
 consuefacit 127, 7
 consueta 74, 4. 130, 14. 213, 6
 consuetam 145, 26
 consueti 106, 9
 consuetudine 28, 7. 90, 8. 121, 8. 130, 18
 consuetudo 20, 9
 consueverant 103, 8
 consueverat 128, 7. 129, 17
 consuevit 19, 18
 consul 18, 21. 25, 4. 36, 10. 39, 16, 20, &c.
 consuiam 73, 2
 consulant 114, 5
 consulare 50, 14
 consularem, 234, 11
 consulares 48, 19
 consularibus 27, 13
 consularis 40, 19. 82, 17. 226, 18
 consularis 27, 5
 consularium 13, 18. 15, 10. 19, 7, &c.
 consularis 21, 18. 61, 3. 88, 5, &c.
 consule 37, 19, 39, 26. 43, 16. 84, 16, &c.
 consulebant 223, 2
 consulebat 96, 10
 consulem 19, 9. 34, 13. 39, 3, &c.
 consulendo 46, 23. 47, 15
 consulens 91, 24. 93, 53
 consulente 33, 4
 consulere 144, 6. 158, 16. 178, 9
 consuleret 128, 26
 consuleretur 68, 11. 82, 13. 150, 13
 consules 15, 9. 15. 20, 20. 22, 3, &c.
 consuli 21, 23. 22, 3. 17. 23, 3, &c.
 consulibus 14, 3. 15, 7. 16, 2. 31, 6. 84, 1
 consulis 42, 7. 86, 5. 7. 135, 3. 138, 8. 140, 7. 142, 16. 160, 13
 consulite 82, 8. 198, 5
 consulitur 73, 15
 consulta 66, 15. 138, 13. 152, 18
 consultaque 186, 20
 consultabant 6, 25
 consultant 40, 1
 consultare 44, 19. 192, 4
 consultas 212, 18
 consultationibus 83, 22
 consulta 2, 7. 34, 19. 112, 27. 110, 14. 159, 2
 consultor 134, 18
 consultorque 149, 9
 consultorem 183, 5
 consultoribus 116, 9. 164, 5
 consultorum 216, 4
 consultum 40, 11. 154, 24
 consultus 84, 9. 114, 23
 consulerint 40, 7
 consuleri 2, 7
 consuluisset 31, 1. 214, 2
 consuluisti 226, 24
 consulum 183, 6
 consulunt 111, 16. 210, 2
 consumere 10, 10. 213, 3
 consumperat 160, 14
 consumpsi 177, 15. 178, 13
 consumpta 83, 7. 177, 5
 consumptis 144, 16. 139, 12
 consumptus 144, 7
 contactu 165, 17
 contagio 9, 9
 contemnunt 131, 110
 contemnere 73, 16
 contemnetur 163, 3
 contemnunt 89, 9. 135, 13. 227, 9
 contemnitis 48, 10
 contemno 222, 7
 contemnunt 131, 110
 contempisse 214, 8
 contemptio 69, 3. 164, 13
 contemptor 115, 16
 contemptus 73, 3
 contendat 60, 14
 contendebant 204, 13
 contendere 67, 30. 212, 10
 contendiffe 48, 26
 contendit 9, 14. 29, 11. 67, 30. 192, 10
 contendunt 163, 1
 contentio 61, 11
 contentione 27, 17
 contentiones 31, 16
 conterere 5, 2
 continenti 206, 4
 continentiâ 3, 2. 174, 17
 continuare 18, 10. 94, 10
 continuisset 207, 30
 cont. nuit 74, 4
 contracta 162, 6. 167, 18
 contrahit 144, 16
 contrarius 207, 15
 contremuerat 156, 1
 controversiarum 176, 19
 contruci 233, 24
 contubernio 116, 6
 contulerant 137, 10
 contumelia 128, 15
 contumeliam 38, 12. 111, 27. 162, 22. 218, 13
 contumeliam 117, 7. 162, 7
 contumeliis 189, 11
 contumeliosus 28, 15
 contumeliosa 79, 21
 contumeliosum 17, 5
 contumeliosus 227, 12
 contundere 212, 24

VOCABULORUM.

- canturbare 106, 1. 126, 16
 canturbaret 38, 11
 canturbari 31, 4
 canturbatis 147, 7, 15
 canturbavit 217, 14
 canturæ 101, 1
 convenas 191, 11
 convenerant 16, 5
 convenerat 96, 16. 103, 19
 convenère 6, 11. 14, 6
 convenērunt 66, 8
 conveniet 215, 15
 convenire 133, 22
 conveniret 83, 3
 convenisse 16, 19
 convenisset 186, 32
 convenit 42, 16. 96, 5
 conveniunt 34, 23. 127, 19
 conventione 199, 18
 conventam 154, 24
 conventu 67, 5
 conventum 19, 14. 192, 16
 conventura 128, 29
 conventus 23, 11. 86, 5
 conversa 125, 18. 130, 16. 116, 11. 226, 16
 conversio 111, 24
 conversus 84, 24
 converteret 121, 1
 convertisse 191, 9
 convertit 7, 2. 19, 16
 convitiatori 229, 8
 convicti 11, 20. 48, 16
 convictos 42, 15
 convivis 212, 15
 convivis 7, 10. 60, 1, 134, 3
 convivio 203, 25
 convivium 133, 18
 convocat 14, 6. 22, 8
 convocato 30, 17
 convertère 180, 2
 convertit 146, 17
 coepertum 70, 14
 coepertus 20, 5
 coortum 222, 14
 coortus 126, 11
 copia 3, 12. 8, 7. 9, 17. 14, 16, &c.
 copizæ 51, 6. 216 3
 copiam 107, 30. 110, 6. 128, 7. 21. 154, 9
 copiarum 104, 8. 107, 5
 copias 7, 18. 51, 4. 55, 8. 67, 25, &c.
 copiis 29, 3. 34, 6. 48. 26. 51, 29, &c.
 coquum 133, 19
 coram 64, 19. 153, 5. 186, 32
 Corduennos 202, 28
 coria 192, 28
 coriis 137, 18. 140, 15
 Corneliis 37, 1
 Corneliorum 54, 14
 Cornelius 14, 11. 22, 13. 161, 20
 cornibus 105, 7
 cornicines 169, 33
 cornicinum 140, 8
 Cornificio 37, 8
 coronam 175, 8
 corpora 26, 7. 141, 13. 146, 11, &c.
 corpore 1, 4, 8. 8. 55, 13. 58, 6, &c.
 corpori 197, 24. 226, 9. 234, 14
 corporibus 112, 25
 corporis 1, 6. 2, 6. 5, 13. 19, 16, &c.
 corpus 2, 10. 4, 8. 5, 15. 6, 23, &c.
 correctæ 141, 15
 correctio 15, 26
 correxit 232, 22
 corrigas 59, 7
 corrigendaque 222, 16
 corrigi 48, 10
 corrigitur 214, 1
 corruant 209, 10
 corruissent 214, 17
 corrumpebant 174, 31
 corrumpebantur 139, 8
 corrumpendum 62, 8
 corrumpere 34, 19. 95, 5. 110, 1
 corrumpit 143, 7
 corrumpunt 124, 26
 corruperant 116, 16
 corruperat 97, 1. 148, 16
 corrupe-re 77, 6. 222, 22
 corruperunt 165, 4
 corruipuisse 132, 10
 corrupit 138, 18
 corrupta 4, 10. 11, 15. 49, 4. 124, 23. 159, 9. 214, 10
 corruptæ 162, 11
 corruptam 120, 1
 corrupti 6, 2. 92, 7. 131, 19
 corruptio 199, 5
 corruptis 11, 6. 85, 2. 159, 5. 212, 26
 corruptissimi 165, 8
 corruptor 207, 14
 corruptorem 211, 15
 corruptos 95, 12
 corruptum 92, 9
 corrupturum 92, 7
 corruptus 86, 23. 210, 23. 226, 2
 Coria 173, 8, 10
 Corycum 170, 28. 171, 2
 Cora 201, 13
 Coss. 157, 1. 158, 6. 181, 7
 Cotta 180, 12. 186, 16. 197, 23
 Cottam 15, 15. 190, 7
 Craffi 226, 18. 232, 20. 234, 2
 Craffo 16, 7. 31, 6. 37, 8. 21, 38, 2, 8
 Craffum 15, 1. 37, 25. 38, 11
 Craffus 38, 10
 creandis 221, 7
 crearetur 97, 17
 creati 179, 21
 creatur 220, 25
 creberrimos 151, 13
 crebras 102, 3
 crebris 144, 18
 crebritate 119, 19
 crebro 135, 13
 credebant 20, 2. 149, 10. 213, 12
 ciedebat 20, 18. 21, 1. 21, 2. 32, 12
 credebatis 181, 5
 credendo 159, 23
 credens 16, 20. 25, 18. 124, 20. 186, 20
 credere 24, 6. 102, 24. 121, 21. 138. 15. 151, 9. 18. 102, 4
 crederent 15, 2. 25, 8. 94, 6
 crederet 123, 9. 152, 1. 204, 32
 credi 43, 17
 credibile 5, 16
 credibilia 11, 4
 crediderant 124, 8

INDEX

- crederet 116, 21
 crederet 117, 15
 crederet 118, 5
 crederet 119, 2
 crederet 120, 12, 210, 24
 crederet 121, 1
 crederet 122, 5, 59, 15, 17, 18, 20, 20
 crederet 123, 1
 crederet 124, 1
 crederet 125, 5, 8, 15, 5, 60, 11, 62, 17, 63, 21
 crederet 126, 25
 crederet 127, 27
 crederet 128, 15
 Crederet 129, 5, 125, 11, 20, 3
 Crederet 130, 13
 crederet 131, 7
 crederet 132, 10
 crederet 133, 8
 crederet 134, 22, 29, 1, 31, 13, 43, 4
 crederet 135, 23
 crederet 136, 9
 crederet 137, 18, 10
 crederet 138, 15
 crederet 139, 14
 crederet 140, 12
 Crederet 141, 1, 231, 14, 234, 10
 Crederet 142, 31
 Crederet 143, 22
 crederet 144, 5
 crederet 145, 29
 Crederet 146, 35, 1
 crederet 147, 3
 crederet 148, 9, 121, 3
 crederet 149, 16, 22, 7, 161, 21, 195, 21
 crederet 150, 37, 14, 42, 3
 crudelis 213, 20
 crudelia 16, 13, 48, 16, 86, 12, 211, 9, 212, 6
 crudeliague 5, 20
 crudelior 160, 15
 crudelis 13, 14, 24, 11, 42, 3
 crudelissimam 227, 18
 crudelissimè 224, 7
 crudelissimè 48, 3
 crudelitas 41, 15
 crudelitate 26, 8, 207, 10
 crudelitatem 9, 3
 crudelitati 227, 20
 crederet 151, 17
 crederet 152, 5
 crederet 153, 1
 crederet 154, 20
 crederet 155, 10
 crederet 156, 14
 crederet 157, 14
 crederet 158, 12, 10, 22, 6, 26, 10, &c.
 crederet 159, 13, 121, 12, 150, 11, &c.
 crederet 160, 5
 crederet 161, 12, 13, 25, 10, 35, 17, &c.
 crederet 162, 32, 13, 45, 4, 15
 crederet 163, 18
 crederet 164, 16
 crederet 165, 21, 76, 4, 142, 16, 171, 18, 224, 24
 crederet 166, 12, 5, 20, 24, 22, 22, 24, 2, &c.
 crederet 167, 16, 4
 crederet 168, 12, 1, 28, 4, 81, 14, 141, 15
 crederet 169, 1
 crederet 170, 28
 crederet 171, 2
 crederet 172, 34
 crederet 173, 14, 172, 9
 crederet 174, 19
 crederet 175, 19
 crederet 176, 6, 158, 24, 201, 18
 crederet 177, 25
 crederet 178, 37, 15, 62, 5, 91, 16, &c.
 crederet 179, 18
 crederet 180, 11, 3, 21, 17, 1, 203, 6
 crederet 181, 18
 crederet 182, 37
 crederet 183, 10
 crederet 184, 8, 24, 35, 5, 33, 24, 35, 11, 42, 9, &c.
 crederet 185, 12
 crederet 186, 7, 212, 23
 crederet 187, 20
 crederet 188, 6, 12, 48,

VOCABULORUM.

curæ 6, 24, 19, 14, 42, 10, 71, 8, &c.
 curæque 198, 27
 curam 88, 17, 160, 3, 196, 18, &c.
 curant 168, 6
 curare 54, 1, 71, 18, 128, 19, 130, 4
 curaret 111, 3
 curata 200, 8
 curatissime 74, 10
 curatur 121, 7, 153, 22
 curemus 213, 8
 Curetes 200, 13
 curiâ 16, 4, 25, 15, 73, 14
 curiam 34, 21
 Curii 20, 13
 Curio 173, 4, 181, 7, 186, 27, 192, 1
 Curionem 163, 18
 curis 187, 1, 222, 28
 Curius 14, 15, 20, 4, 21, 10, 22, 16
 curribus 205, 22
 curiû 61, 9, 138, 2, 199, 27
 curvatus 206, 24
 Curubis 199, 12
 custodem 189, 10, 226, 19, 22
 custodiæ 117, 2
 custodiam 59, 18
 custodias 188, 11
 custodibus 36, 11, 173, 20
 custodiis 17, 6, 39, 20, 46, 8
 Cyrene 78, 5
 Cyrenenses 125, 25, 126, 8, 13
 Cyrens 199, 2
 Cyvus 2, 12
 Cyzicum 189, 6, 190, 9, 207, 29

D.

D. 33, 7, 39, 19, 41, 18
 dabuntur 150, 10
 Dabarem 154, 20
 Dabar 152, 14, 153, 12
 dabat 43, 11, 208, 12

dabo 229, 12, 25
 Dædalo 204, 36
 Dædalum 173, 18
 Dalmatus 209, 6
 Damassippi 41, 12
 Damassippicus 165, 11
 Damassippum 43, 6
 damna 89, 12
 damnatis 44, 3
 damno, 30, 10
 danda 211, 18
 dandis 6, 22
 dando 49, 14, 74, 11
 dant 34, 28, 160, 7, 217, 19
 dantor 184, 15
 Danubium 199, 22
 Dardania 205, 7
 Dardanium 173, 5
 Dardano 205, 7
 Dardanorum 205, 8
 dare 16, 4, 51, 4, 57, 9, 102, 21, &c.
 darent 23, 2
 daret 154, 26
 dari 219, 30
 dat 32, 15, 35, 4, 8, 54, 13
 data 35, 2, 37, 18, 113, 13, 127, 20, 161, 10, 209, 4
 datam 128, 10, 161, 23, 100, 5, 103, 17
 datis 113, 15
 dato 80, 4, 95, 5, 104, 17, &c.
 datum 101, 18
 datur 59, 5, 68, 12, 133, 17, 178, 7, 197, 6
 daturum 186, 33
 datus 115, 10, 177, 16, 199, 6
 deque 38, 3
 debeat 234, 22
 debebat 30, 2
 debent 188, 15
 debere 115, 20, 128, 23, 130, 2, 184, 8
 deberem 153, 15
 deberent 142, 14
 deberetur 154, 10
 deberi 69, 8
 debet 234, 12
 debetis 229, 13, 17, 25
 debetis 69, 9
 debitores 211, 5
 debitorum 233, 17

debitos 133, 14
 debuit 233, 11
 decebat 164, 7, 170, 20, 215, 8
 decedere 93, 16
 decederent 84, 11
 decederat 96, 3
 decem 74, 6, 84, 11, 96, 3, &c.
 december 15, 14
 deceptum 204, 32
 decere 86, 15, 119, 6, 151, 24
 decernere 42, 6, 46, 16, 109, 15, 224, 4
 decernit 29, 15, 37, 5, 38, 4, 96, 13
 decernite 168, 9
 decernitur 67, 8
 decernunt 150, 1, 223, 10
 decernuntur 39, 11, 84, 5
 decesserat 133, 22
 decessere 79, 7
 decesserunt 230, 14
 decessisse 81, 1
 decessit 94, 8, 97, 26
 decet 1, 2, 40, 2, 41, 14, 65, 18, &c.
 decimâ 143, 11
 decimum 153, 9
 decipi 184, 7
 declarant 82, 2
 declarantur 20, 20, 36, 2
 declarati 84, 2
 declaratur 115, 7
 declinando 174, 31
 declivem 75, 10
 decora 62, 6
 decorabant 10, 15
 decore 146, 2
 decore 149, 2
 decori 78, 2, 122, 8, 134, 1, 215, 6
 decoribus 177, 1
 decoris 7, 10, 49, 21
 decreta 34, 17, 66, 16, 81, 19, &c.
 decretæ 84, 2
 decretis 26, 13, 37, 1, 129, 16, &c.
 decreto 23, 12, 83, 12, 114, 11, 196, 11
 decretorum 164, 16
 decretum 42, 18, 43, 18, 48, 22, &c.

INDEX

- decreverat 39, 32. 101, 11.
114, 23, &c.
- decrevere 24, 1. 84, 11.
164, 7
- decrevaris 224, 13
- decreverit 97, 12
- decreverunt 164, 20
- decrevi 5, 2. 28, 4. 59,
16. 216, 4
- decrevisse 153, 10
- decrevisisti 52, 23
- decrevit 23, 3. 64, 2. 79,
21
- decuerint 104, 15
- decurt 71, 1. 72, 11
- decus 8, 17. 21, 7. 52,
13. 59, 11, &c.
- dedecora 30, 12. 89, 12
- dedecoravere 154, 6
- dedecore 73, 5. 95, 8. 197,
8. 212, 16
- dedecores 177, 2
- dedecori 222, 3
- dedecus 18, 4. 89, 4. 221,
24
- dederant 15, 10, 20, 2. 189,
9
- dederat 16, 8. 93, 12. 203,
2. 233, 13
- dederent 202, 11
- dedere 103, 16
- desere 198, 17
- dediderant 123, 30
- desidiissent 91, 13
- dedisse 198, 4
- dedistis 197, 6
- desit 56, 1. 43, 5. 48, 3.
68, 22, &c.
- dedita 92, 16
- dediti 3, 6. 58, 74. 208,
24. 134, 3
- deditio 89, 10. 114, 15
- deditione 83, 9. 93, 21.
117, 18. 124, 4
- deditionem 83, 14. 85,
13, 15, &c.
- deditionis 85, 11. 102, 24
- deditis 198, 30
- deditus 89, 8
- deditum 84, 11
- deditor 11, 15
- dedoque 197, 24
- deducendis 99, 9
- deducit 50, 7. 53, 10. 105,
9. 117, 5
- deducta 162, 17
- deductus 96, 16. 153, 21
- deerrant 21, 17
- deerravit 178, 26
- desse 18, 20. 57, 5
- defecerant 11, 12. 113, 9.
117, 19
- defecerat 110, 16
- defectionem 197, 12. 202,
10
- defendant 104, 12. 110, 11
- defendas 29, 18
- defendebat 159, 7
- defendenda 180, 10
- defensendum 46, 21
- defendere 109, 4. 185, 4
- defenderent 31, 13
- defenderet 95, 15
- defendi 164, 1
- defendit 55, 19. 226, 5
- defenditis 164, 15
- defenduntur 166, 13
- defensabant 112, 21. 143,
13
- defensabantur 83, 8
- defensat 222, 31
- defensionem 28, 3
- defensores 86, 22
- defensoribus 81, 4
- defensum 160, 11
- defensus 186, 30. 221, 18
- defessi 209, 8. 216, 17.
222, 15
- defessis 32, 6. 144, 24
- defessos 126, 4. 212, 21
- defessus 73, 4. 154, 16
- deficerent 106, 20
- deficit 220, 20
- defluens 173, 29
- defluxere 58, 1. 211, 1
- deformatus 69, 19
- deformetur 209, 9
- defuit 190, 10. 196, 15
- degređi 05, 10
- degređiens 04, 24
- degređientem 103, 13
- degressus 192, 10
- deguſtaviffent 19, 18
- dehiuc 67, 30
- dehoneſtamento 200, 10
- dehoneſtamentum 162, 17
- dehortantur 86, 18
- dehortator 81, 20
- dein 4, 2. 9, 1. 25, 15,
et alibi paſſim.
- deinceps 78, 6
- deinde 55, 7. 73, 14. 76,
14, *et alibi plur.*
- deinſuper 171, 13
- delapſi 196, 8
- delatus 204, 37
- deleſſa 102, 26
- deleſſae 186, 30
- delecti 6, 22
- delectis 104, 9. 106, 24.
109, 6. 110, 16
- delectum 29, 15. 233, 4
- delectus 167, 16
- delegerant 174, 3
- delegit 81, 9. 140, 9. 148,
22
- delenimenta 185, 1
- deleta 64, 1
- deletam 97, 23
- deleti 178, 4
- deliberari 164, 12
- delibuta 226, 14
- deliciis 24, 11
- delicta 4, 2. 59, 7. 91, 5.
95, 3. 214, 5
- delicti 45, 11. 82, 23. 150,
12
- delictis 102, 6
- delicto 46, 24. 96, 9. 148,
9
- deligeret 152, 18
- delinquere 180, 2
- deliquere 41, 10. 47, 8.
130, 6
- deliquiffet 84, 14
- delubra 10, 3. 15
- demento 213, 11
- dementes 228, 12
- dementia 52, 26
- dementiae 59, 20
- dementiam 33, 24. 166, 9
- dentes 147, 17
- deminutiae 219, 1
- demiror 207, 21
- demiffi 41, 10
- demiffo 25, 7. 144, 3
- demiffum 175, 7
- demiffus 50, 12
- demitto 220, 27
- demitte 148, 7
- demittebant 174, 29
- demitur 197, 21
- demolitur 192, 18
- demonſtrari 206, 34
- demonſtrata 232, 11
- dempſerat 175, 12
- dempſeris 212, 15. 214, 13.
220, 22. 222, 12
- dempſi 189, 22

VOCABULORUM.

demptis 215, 19	designatum 42, 5	dicebatur 54, 2
dempto 185, 2	designatus 21, 15, 39, 20.	dicendi 44, 12, 92, 8, 229,
demum 2, 15, 3, 10, 11, 3,	83, 20	7, 234, 19
&c.	define 334, 17, 18	dicendum 204, 21, 252,
denas 127, 17	definient 215, 11	3
denegare 49, 18, 213, 3	definere 128, 24	dicentem 230, 28
denique 18, 25, 73, 17, 77,	definieret 203, 33	dicentur 224, 5
13, &c.	definet 219, 19	dicere 3, 13, 8, 9, 20, 7,
dent 169, 4	desisteret 83, 6, 173, 24	36, 18, &c.
dentque 33, 20	despectantem 201, 20	dicerem 134, 23, 232, 2
Deo 175, 9, 200, 32	despecti 70, 1, 164, 21	dicerent 19, 15, 39, 5, 114,
Deorum 8, 14, 10, 14, 15,	despectum 232, 25	7, 151, 19, 223, 2
47, 14, &c.	despectusque 161, 8	diceret 37, 18, 40, 12, 233,
Deos 9, 4, 26, 6, 41, 5,	despiciens 66, 11	25
42, 11, <i>et alibi</i> .	despiciunt 131, 16	dicet 89, 5
depelli 111, 19	destinarius 180, 8	dici 101, 19
dependens 193, 6	desunt 9, 14	dicet 153, 7, 201, 6, 205,
deponas 211, 7	deteriorem 220, 18	9, 18, &c.
deponi 128, 26	deterius 203, 34	ditique 137, 15, 151, 6,
deportarunt 205, 1	deterrentur 144, 16	154, 19
deportavit 228, 6	deterre 106, 7	dicitur 20, 25, 41, 14, 64,
depravata 73, 16	deterrimi 212, 10	19, &c.
deprecari 250, 7	detineatur 214, 11	dico 230, 17
deprecor 82, 7, 197, 21	detinuerat 5, 5	dicta 4, 3, 73, 16, 79, 21,
deprehendant 35, 13	detracta 192, 30	&c.
deprehenfi 37, 22, 39, 21	detrahi 164, 16	dictas 173, 5
deprehenfus 36, 4, 47, 7	detractant 108, 3	dictatorem 194, 8, 228,
deprehenfus 93, 6	detractantibus 208, 9	2
depressus 50, 10	detrimenti 23, 3, 169, 4	dictis 4, 1, 127, 26, 211,
deprimebantur 170, 19	detrimento 37, 13, 108,	15
descendens 140, 21	19	dictitare 19, 19, 129, 23
descenderant 105, 16, 20,	detrusus 171, 14	dicto 116, 9
140, 4	deturbat 174, 28	dictu 211, 3
descendere 194, 8	devicerunt 207, 23	dictum 16, 17, 79, 6, 134,
descendit 67, 2	devictis 42, 23	25, &c.
descensus 51, 17	devictum 82, 15	dicturi 141, 19
describere 224, 11	devorato 234, 4	dicundo 91, 1, 218, 12
descriptio 224, 10	devovent 202, 6	didicerat 146, 17
desenuisset 169, 23	Deum 18, 4	dici 131, 10, 133, 3
deseram 130, 15	Deum 183, 6	Didio 200, 6
deserendo 215, 15	dexterâ 53, 13, 66, 11	ducta 83, 1
desererent 86, 12, 95, 5	dextimos 145, 13	die 16, 4, 68, 12, 80, 7,
deseret 100, 6	dextrâ 53, 17, 105, 22,	85, 14, &c.
deserta 104, 4, 138, 18,	146, 26, 176, 4	diebus 36, 19, 66, 7, 68,
169, 25	dextram 65, 9	3, 81, 12, &c.
desertum 140, 23	dextri 176, 10	diei 80, 2, 106, 15, 30,
desertus 35, 12	dextris 52, 14	151, 5, 171, 8
deseruerant 192, 31	dextrum 172, 20	diem 23, 10, 29, 13, 37,
deseruit 195, 17	dextro 105, 5	16, &c.
deseruit 120, 2, 199, 17	dicam 15, 7, 76, 1, 86,	dierum 123, 26
deserunt 223, 18	16, &c.	dies 5, 22, 15, 11, 17, 8,
desideranda 69, 9	dicant 16, 13	29, 23, <i>et alibi</i>
desideres 224, 7	dicat 210, 12	differunt 185, 1
desidia 3, 2, 5, 2, 49, 4,	dicatur 159, 9	difficile 33, 6, 130, 15,
221, 22	dicebant 206, 12	191, 21, &c.
desidiæ 231, 5	dicebatur 34, 11, 75, 19	difficilem 138, 21, 140, 6
designati 15, 9, 100, 8	dicebat 23, 8, 27, 18	difficiles 135, 19

VOCABULORUM.

- distribuendam 67, 8
 distribuerat 50, 21. 137, 18. 146, 7
 distribuerentur 24, 2
 distringi 202, 13
 disturbantur 166, 13
 disturbatur 167, 8
 disturbaverant 220, 3
 disturbavit 217, 7
 ditionem 17, 11
 ditium 185, 14
 diu 2, 5. 33, 13. 95, 3. 101, 15, &c.
 diuque 174, 6
 diuelli 41, 2
 diversa 6, 3, 157, 7. 176, 14, &c.
 diversas 27, 77
 diversu 2, 10. 17, 8. 67, 17. 135, 18
 diversas 39, 12. 49, 8. 172, 14
 diversissimas 131, 21
 diversus 55, 15
 diverso 46, 6
 diversos 102, 14
 diversum 75, 18
 dives 221, 18
 dividantur 204, 27
 dividerent 74, 7
 dividi 67, 6
 dividit 78, 5
 divina 10, 11. 61, 11. 88, 3, &c.
 divinam 138, 16
 divino 225, 23
 divisa 34, 11. 138, 7
 divisam 218, 21
 divisa 77, 5
 divisione 74, 15. 75, 7. 103, 26
 diviso 79, 7
 divite 49, 21
 divitem 189, 18
 divites 30, 16
 divitiæ 8, 26. 10, 7. 11, 6, &c.
 divitiarum 2, 4. 40, 12. 74, 1, &c.
 divitias 7, 15, 17. 18, 8, 13, *et alibi*
 divitis 10, 9. 18, 6. 37, 25, &c.
 diversu 106, 7. 109, 25. 146, 4
 diversus 99, 5
 diversus 82, 23
 diurna 165, 5
 diutius 32, 6. 52, 9. 112, 11
 diuturna 24, 5. 211, 7, 9
 diuturnitate 116, 16
 diuturnitatem 177, 5
 diuturnoque 126, 2
 divulgatur 67, 22
 divulgavit 86, 4
 dixerat 39, 24. 114, 25
 dixere 59, 14. 141, 21
 dixerit 41, 19
 dixerunt 40, 22. 234, 21
 dixi 50, 4
 diximus 13, 8. 51, 25. 86, 10. 92, 9, &c.
 dixisse 42, 1. 93, 17. 116, 4
 dixit 33, 4. 53, 9. 116, 2
 docendumque 179, 2
 docent 205, 22
 docere 14, 4
 docerent 67, 28
 docet 22, 9. 119, 8. 304, 34
 docta 21, 5
 doctæ 21, 5
 docti 106, 4. 149, 11
 doctissimè 141, 23
 doctissimorum 157, 7
 doctoribus 133, 4
 ductus 67, 16, 133, 5. 70, 1
 documus 104, 7
 dncuit 209, 5
 documenta 8, 17
 dolendum 72, 12
 dolens 32, 21
 dolentia 129, 4
 dolere 153, 15
 dolis 9, 14. 12, 4. 62, 20, &c.
 dolo 49, 6. 105, 3. 152, 1, &c.
 dolor 217, 24
 dolore 22, 20. 79, 17. 96, 6. 128, 18
 dolum 22, 18. 67, 3. 120, 3. 189, 5. 191, 17. 121, 20
 dolus 21, 17. 103, 5. 107, 25. 184, 9. 219, 28
 domesticum 230, 25
 domesticus 226, 13
 domi 6, 5. 18, 4. 10, 14. 14, 12, &c.
 domique 98, 8
 dominandi 2, 14. 27, 1
 dominantur 223, 10
 dominari 90, 3. 215, 8
 dominatio 218, 16
 dominatione 22, 21. 179, 16. 181, 12
 dominationem 5, 19. 88, 17, &c.
 dominationemque 7, 1
 dominationes 159, 4
 dominationis 14, 13. 17, 1. 89, 13, &c.
 dominatur 7, 20. 40, 5
 dominatus 181, 8
 dominis 162, 4. 208, 13
 dominotum 83, 7. 185, 14
 dominos 180, 191, 15
 dominum 133, 11. 187, 11
 dominus 219, 9. 234, 3
 domita 29, 18
 domiti 8, 22. 123, 27
 Domitii 222, 4
 Domitio 218, 6
 Domitium 269, 18. 211, 21
 domo 30, 13. 36, 9. 67, 10, &c.
 domorum 212, 5
 domus 10, 13. 15, 18. 10, 41, 4, &c.
 domuerat 7, 13
 domum 9, 19. 12, 8. 13, 2, &c.
 domos 202, 25. 219, 7
 dona 132, 20. 149, 7. 194, 6
 donat 108, 6. 135, 12
 donatum 64, 2
 donis 143, 7. 148, 16
 dono 49, 26. 61, 22. 133, 17. 161, 23. 197, 9. 198, 3. 209, 2
 donoque 185, 15
 dormiente 121, 9
 dormientis 67, 17
 dormire 11, 10
 Druso 219, 27. 220, 1
 duabus 95, 12. 223, 20
 duæ 78, 6. 192, 16
 duas 16, 1. 50, 18. 67, 23. 98, 5, &c.
 dubia 134, 20. 140, 20, 212, 14. 223, 8
 apbias 8, 25
 dubiè 147, 6. 189, 16
 dubiis 32, 2. 40, 1. 69, 13. 106, 25

INDEX

dubio 45, 8. 152, 8
 dubitabat 13, 1
 dubitabo 218, 20
 dubitando 34, 18
 dubitantibus 22, 12
 dubitare 123, 10. 219, 26
 dubitationem 86, 10. 114, 19
 dubitaris 47, 7
 dubitavere 142, 7
 dubitavit 171, 15.
 dubium 143, 6. 172, 7, &c.
 dubius 104, 23. 186, 22
 ducant 191, 15
 duce 6, 9. 76, 71. 40, 13. 207, 22
 ducebantur 101, 14
 ducebat 91, 15. 109, 22. 114, 10. 140, 1. 151, 10
 ducebatur 159, 7
 ducem 104, 14. 140, 5, &c.
 ducenta 114, 12
 ducere 98, 4
 ducere 69, 1
 ducerent 122, 15
 duceret 91, 3. 114, 20. 123, 7. 132, 13
 duces 39, 13. 144, 20. 161, 11. 205, 1. 230, 31
 ducesque 95, 4
 duci 10, 9. 91, 22. 175, 17
 ducibus 155, 22. 175, 19. 198, 15, 29
 ducis 173, 15. 186, 9. 198, 18. 230, 27
 ducit 4, 5. 169, 2. 198, 19. 234, 6
 ducitur 66, 12. 108, 16. 127, 16
 duco 219, 27
 ductabal 15, 3. 16, 12
 ductare 95, 1. 120, 6
 ductaverat 9, 22
 ductos 201, 21
 ductu 177, 8. 200, 8
 ducem 134, 15
 ducunt 97, 22
 ducuntur 124, 25
 dulcius 200, 25
 duo 49, 8. 47, 9. 106, 26. 125, 12, &c.
 duobus 30, 1. 50, 21. 109, 23. 148, 20. 178, 17
 duodecies 233, 26
 duodecim 34, 12

duorum 125, 23. 174, 19
 duos 70, 19. 80, 7. 81, 9, &c.
 duplicat 196, 18
 duplicaverat 198, 11
 duplici 186, 28
 duritiam 145, 28
 Durium 108, 3
 Duum 105, 19. 137, 26. 151, 16
 dux 47, 6. 57, 6. 61, 15. 178, 3
 duxere 189, 14
 duxerit 533, 11
 duxi 231, 16
 duxilles 232, 15
 duxit 176, 11. 270, 18
 Dyrrachio 228, 10
 Dyrrachium 169, 24

E.

EAQUE 95, 15. 101, 17. 124, 8
 eadem 4, 11. 17, 15. 24, 11. 36, 21, &c.
 ea 121, 4. 139, 8
 eaque 78, 1
 eam 7, 15. 16, 17. 21, 26. 22, 9, &c.
 eamque 43, 2. 79, 18. 173, 15. 215, 4
 eandem 127, 22
 cant 46, 4. 87, 8
 earum 21, 2. 23, 7. 27, 19. 64, 9, &c.
 eas 7, 15. 10, 7. 21, 1. 41, 9, &c.
 easdem 80, 21. 211, 3
 easdem 81, 3
 eat 67, 13
 eatis 87, 6. 90, 15
 ecce 70, 9
 ecquod 232, 33
 edicere 37, 19
 edicto 101, 23. 208, 6
 edidit 25, 6
 edita 200, 20
 editorem 111, 19. 170, 20
 editoribus 144, 22
 editissimus 170, 4
 editum 186, 29
 editus 138, 24. 144, 24
 edocebat 13, 8
 edocent 108, 2
 edocet 37, 21. 104, 8. 140, 3. 153, 6
 edocli 118, 14
 edoctus 35, 12. 110, 9. 154, 21
 edocuisset 83, 20
 edocuit 9, 4. 228, 5
 educit 119, 5
 eduxerit 43, 18
 effari 235, 23
 effecerant 34, 1
 effecerat 21, 18. 97, 17
 effecere 189, 12
 effecit 164, 14
 effecta 137, 21
 effecturum 85, 6
 efferebatis 232, 14
 effereus 70, 10
 efficere 2, 4. 83, 3. 215, 5
 efficiebant 150, 21
 efficiebatur 12, 3
 efficit 213, 18
 efficit 70, 14. 112, 1. 113, 18. 206, 25
 efficitis 183, 7
 efficiunt 81, 12
 effeminat 9, 16
 effusa 49, 6
 effuso 200, 10
 effenatæ 207, 12
 effringere 67, 18
 effugi 70, 21
 effugiatis 33, 4
 effusas 203, 12
 effusæ 150, 19
 effusi 144, 18
 effuso 109, 20
 effusus 135, 19
 effusum 119, 17
 egeas 90, 18
 egebat 144, 13
 egeus 15, 13. 71, 9. 73, 1. 110, 26. 197, 5. 219, 5
 egentes 26, 8
 egentia 136, 22
 egentia 100, 15
 egentis 30, 1
 egentissimus 135, 4
 egerat 16, 19. 140, 25
 egerem 69, 9
 egeris 227, 25. 232, 10. 29
 egerit 92, 4

VOCABULORUM.

- egestas 11, 24, 18, 18, 30, 208, 22, 218, 7
 10, 52, 10, 101, 13, ejusmodi 227, 16
 167, 5 elaro 169, 26
 egestate 22, 22, 203, 4 Electra 205, 7
 egestatem 18, 1, 40, 25, elegantius 21, 5
 72, 13, 173, 5, elephant 86, 1, 107, 22
 egestatis 19, 11 elephantis 104, 8, 107, 3,
 eget 2, 9, 57, 8 19
 egi 130, 17, 178, 1, 197, 1 elephantos 91, 8, 97, 5,
 egiſti 225, 12, 230, 9 114, 12
 egiſt 158, 8, 233, 10 elegium 233, 1
 ego 3, 9, 4, 5, 5, 9, 6, 8, eloquentia 49, 11
 8, 2, 16, &c. eloquentia 5, 18
 egomet 131, 9, 134, 17, eloquentiam 226, 10, 230,
 153, 14 51
 egrederetur 102, 5, 112, 5 eloqui 218, 20
 egredi 101, 11, 151, 14 e uere 233, 4
 egrediar 54, 1 eluuntur 229, 21
 egredienti 39, 8 emebat 227, 1
 egredientibus 110, 18 ementiendo 39, 4
 egreditur 137, 24 emergunt 193, 2
 egrediuntur 73, 14 emeritis 129, 8, 215, 18
 egragia 28, 1, 39, 1, 58, emi 64, 5
 10, 65, 4, &c. eminebant 140, 17, 187, 5
 egragiam 49, 2 eminens 193, 7
 egragie 116, 15 eminentibus 139, 23
 egragii 230, 16, 232, 1 eminus 106, 3, 25, 111,
 egragis 60, 11, 115, 12, 5, 20, 141, 3, 146, 11
 161, 9 emiſſe 111, 11, 125, 9
 egregio 202, 36 emiſſem 254, 2
 egregios 204, 14 emiſſis 146, 11
 egregium 125, 23, 231, 2 emori 18, 2, 73, 3
 egregius 20, 17, 48, 2, empto 165, 7
 128, 13 emptor 233, 10
 egressa 169, 11 emptor ni 95, 18
 egressi 113, 1, 138, 1, 201, en ptoribus 187, 16
 9 emundi 76, 12
 egressus 36, 9, 93, 16, 139, emunt 18, 12
 16, 19, 141, 2, 186, 5 en 18, 16, 64, 12, 197,
 egressusque 93, 7 23
 eguere 43, 20 enare 179, 5
 eguiſſe 153, 16 Enceladus 205, 11
 eguiſti 231, 1 enim 42, 3, 17, 72, 12,
 eheu 70, 1 141, 10, et alibi
 ei 13, 5, 20, 9, 21, 7, 34, enimvero 3, 10, 18, 4
 4, &c. enitum 80, 19, 82, 14
 eique 91, 11 eniterer 68, 16
 ejecta 70, 7 eniteſcere 49, 20
 ejectus 69, 22, 203, 19 eniti 210, 3
 eis 85, 7, 233, 13 enitimini 66, 4
 eiſdem 217, 14 enumeravere 41, 2
 eiſque 24, 3 enumerem 178, 2
 eiſum 204, 17 enunſiat 22, 18
 ejus 12, 2, 15, 2, 16, 13, cò 5, 6, 7, 3, 11, 14, 14,
 15, &c. 6, 16, 4, 10, &c.
 ejusque 222, 32 eodem 5, 5, 10, 11, 38,
 ejusdem 128, 24, 163, 16, 14, &c.

- Eſo 206, 24
 edque 37, 23, 49, 3, &c.
 eorum 5, 8, 6, 13, 8, 5,
 12, 4, &c.
 eos 8, 12, 18, 16, 18, 30,
 20, &c.
 eoſdem 83, 13, 88, 1, 98,
 8, 228, 12
 eoſque 32, 15, 55, 6
 epiſtolara 121, 10, 12, 187,
 12
 epulae 175, 9
 epulas 118, 13
 epulis 124, 25, 134, 5
 eques 22, 13
 equeſtre 112, 22
 equeſtri 14, 10, 112, 22
 equeſtris 192, 36, 201, 9
 equi 86, 1, 105, 1, 106, 9,
 14, 147, 2, 170, 3
 equidem 41, 15, 42, 8,
 45, 17, &c.
 equis 7, 10, 53, 11, 112,
 13, &c.
 equique 203, 28
 equitare 62, 8
 equitatu 79, 16, 104, 9,
 &c.
 equitatum 105, 7, 111, 25,
 117, 6, 138, 1
 equitare 103, 3, 129, 19,
 148, 18
 equites 16, 14, 36, 6, 99,
 6, &c.
 equitibus 16, 11, 80, 5, 83,
 5, &c.
 equitum 63, 4, 105, 12,
 117, 3, 150, 14
 equo 54, 6, 111, 24, 194,
 8
 equorum 42, 21, 114, 12
 equos 12, 6, 100, 14, 143,
 13
 erant 6, 6
 erant 7, 16, 8, 15, 20, 12,
 1, &c.
 erat 5, 7, 6, 24, 7, 9, 12,
 14, et alibi frequenter.
 erepta 31, 2, 37, 12, 69,
 24, 72, 11, 182, 2,
 227, 21
 ereptae 90, 7
 ereptam 36, 3
 ereptis 188, 26
 ereptum 134, 7
 ergo 70, 4, 115, 6, 131,
 17, &c.

INDEX

Ericii 187, 5
 erigere 81, 6
 eripere 57, 9. 185, 9
 eriperentur 37, 24
 eriperetur 228, 16
 eripi 42, 13
 eripiuntur 46, 10
 eripiebant 10, 16
 eripiendum 39, 12
 eripite 82, 8
 eripitur 89, 22
 eripuit 27, 6. 71, 1
 erit 42, 18. 46, 17. 70, 4, &c.
 eritis 65, 16. 161, 19
 errant 133, 15
 errantem 147, 18
 erratle 150, 7
 errata 148, 6
 erubuit 232, 30
 eruditus 141, 23. 231, 2
 erumpere 145, 2
 erumperent 34, 17
 erumperet 170, 25
 erumpit 146, 27
 erunt 52, 14. 90, 11. 213, 15, &c.
 erupit 201, 25. 222, 2
 eruptionem 176, 15
 es 65, 18. 148, 3. 153, 22, &c.
 esse 6. 18. 11, 5. 107, 7. 17, 6, 11, &c.
 esse 70, 15. 82, 6. 231, 14, 16
 esse 17, 14
 essent 22, 5. 5, 11. 33, 6. 104, 17, &c.
 esses 230, 6, 23
 esset 11, 3. 10. 30, 9. 27, 16, &c.
 etne 161, 14
 etis 18, 21. 70, 1. 71, 17. 159, 22. 178, 14
 etenim 18, 7. 134, 21
 etiam 2, 11. 3, 13. 12, 1. 18, 10, &c.
 etiamne 227, 26, 27
 Etruria 22, 20. 158, 14. 165, 12
 Etruriae 21, 26
 Etruriam 164, 23
 evadendum 210, 8
 evacare 106, 10. 110, 27. 111, 6
 evadunt 107, 1
 evadere 70, 2

evaserint 206, 35
 evenerant 21, 25. 148, 20
 evenerat 8, 15. 92, 22. 100, 9
 evenere 158, 1
 evenit 42, 19. 118, 25
 eveniat 65, 18. 225, 23
 eveniebat 108, 14
 eveniet 212. 26. 214, 12. 224, 15
 evenire 117, 31. 215, 27
 evenisset 194, 7
 evenit 45, 1. 63, 7. 131, 3. 138, 17. 210, 1
 eveniunt 216, 5
 eventu 109, 16
 eventum 51, 3
 eventura 114, 27
 eventus 9, 18. 101, 8. 106, 16
 everfam 235, 5
 everlum 162, 19. 218, 13
 everterint 215, 18
 evertit 218, 2
 cumque 34, 14. 38, 5. 91, 3. 104, 8. 111, 26. 201, 7
 Eumenem 189, 9
 eundi 129, 13. 149, 17
 eundo 62, 10
 eundum 160, 20
 eunt 134, 7. 151, 4
 euntes 150, 19. 204, 27
 euntibus 205, 13
 evocat 94, 14
 evocatos 53, 15
 evolvat 215, 24
 Euphratem 192, 11. 204, 66
 Euphratis 306, 31
 Euri 172, 8
 Europa 75, 8
 Europam 75, 8
 exacerbatione 207, 9
 exacta 62, 14. 218, 10
 exactum 113, 9
 exactis 158, 14
 exactificatas 10, 13
 exæquanda 4, 1
 exæquato 43, 11
 exequatus 145, 23
 exagitabat 11, 24. 92, 14. 114, 27
 exagitanda 38, 2
 exagitandi 129, 17
 exagitare 31, 9. 122, 11
 exagitari 122, 2

exagitata 23, 1
 exagitati 165, 9
 exagitaverant 43, 8
 exarsere 176, 12
 exauditiue 176, 12
 excellit 41, 12. 216, 3
 excefferant 8, 19
 excefferat 233, 16
 excessit 204, 7
 excidantque 191, 13
 excidit 212, 20
 excidio 190, 4
 excidium 158, 11
 exciperet 186, 12
 excipitur 135, 22
 excisa 178, 1
 excita 30, 19
 excitabat 159, 13
 excitam 13, 5
 excitant 52, 3
 excitare 104, 22
 excitavit 126, 12
 exciti 145, 3
 excitus 122, 1
 exclamavit 146, 18
 excruciatum 83, 15. 128, 17
 exercuciatus 72, 8
 excubium 145, 20
 exempla 42, 20
 exemplar 233, 15
 exemplis 160, 6
 exemplo 43, 17
 exemplum 27, 29. 35, 4. 42, 22. 163, 9. 188, 28. 229, 29. 230, 13
 exequeretur 34, 10
 exercebant 2, 10. 8, 13. 31, 16. 38, 16
 exercebat 8, 9. 11. 169, 8
 exercentes 205, 3
 exercentur 59, 13
 exercere 42, 2. 158, 16. 159, 1
 exercent 217, 25
 exercet 224, 16
 exercetur 221, 12
 exercita 98, 18
 exercitabat 223, 5
 exercitando 215, 3
 exercitato 220
 exercitatos 39, 14
 exercitibus 169, 6
 exercitiis 200, 1
 exercitio 215, 9
 exercito 121, 4

VOCABULORUM.

exercitu 15, 17. 16, 12.	161, 2	expilari 87, 14
19, 6. 26. 3, et alibi frequenter.	existimetis 162, 9	expiraret 207, 18
exercitui 91, 6. 95, 11.	existimetur 230, 4	explananda 5, 10
100, 13. 124, 2. 137, 17. 278, 6	exitia 163, 8	explent 68, 5
exercitum 9, 21. 15, 3.	exitium 121, 2. 181, 7	explendam 62, 17
22, 11. 23, 4, 18, et alibi.	exitum 32. 21. 50, 15	expletis 135, 10
exercitus 10, 1. 13, 17. 12, 26, &c.	exitus 73, 3	expleverat 79, 11. 50, 21
exercitusque 100, 7. 101, 10	exoleverat 232, 14	explavit 43, 14
exercituum 160, 13	exoptabant 13, 17	explatur 158, 9
exercuerat 74, 9	exoptabat 49, 20	explorabant 145, 16
exercuerint 212, 15	exoptant 9, 13. 30, 8	explorare 102, 24. 107, 7. 136, 1
exercui 197, 3. 222, 18	exornare 215, 5	explorat 93, 4
exercuit 5, 15. 115, 4. 200, 3	exornat 29, 10. 107, 7. 137, 12	explorata 14, 5
exhaustit 233, 23, 25	exornata 75, 1	exploratis 54, 13. 137, 6. 140, 1
exigerent 134, 23	exornatis 175, 4	explorato 103, 23
exiguitate 184, 4	exorno 133, 19	exploratum 108, 12. 136, 11. 151, 1
exigenda 187, 16	exorfus 188, 6	exploravissent 108, 1
exigunt 71, 5	exortum 108, 1	expoliari 41, 4
exilio 204, 2	exortus 35, 17	exponere 75, 2
exilium 27, 15. 72, 13	expectant 131, 21	exprobare 232, 31
eximat 160, 3	expectare 35, 2. 103, 18	exprobas 227, 23
existet 79, 2	expectarem 197, 5	exagnare 80, 9. 81, 2. 101, 16
existimarent 25, 9	expectatione 101, 8. 171, 18	expulerat 30, 14
existimarentur 232, 24	expectatis 166, 15	expulere 69, 23
existima 211, 9	expediat 18, 7	expulerit 148, 11
existimabam 70, 15	expedio 61, 13	expulsi 189, 21
existimabant 20, 1. 37, 26	expedire 150, 21. 186, 16	expulsi 69, 5. 81, 25
existimabat 79, 19. 151, 20	expeditionem 94, 14. 149, 2	expulsa 163, 5
existimabunt 60, 4	expeditiones 178, 2	expulsi 143, 5
existimans 32, 15. 46, 5. 51, 15, &c.	expeditis 51, 1. 102, 25. 105, 11, &c.	expulsi 219, 6
existimant 221, 26. 223, 11	expeditos 51, 19. 119, 5	expurgandi 25, 3
existimantes 175, 13	expellenda 212, 25	expurgar 119, 6
existimare 44, 11. 46, 18	expellentur 214, 3	exquirebant 39, 12
existimarem 68, 15	expergiscantur 219, 14	exquirere 11, 9
existimarent 12, 18. 38, 7. 94, 4	expergiscimini 18, 16. 45, 6	exquireret 154, 21
existimaretis 179, 10	experiar 87, 14	exquisitis 85, 15
existimas 228, 13. 231, 1	experimentia 102, 12	exfanguis 212, 21
existimare 131, 10	expeririis 232, 15	exfanguibus 32, 6
existimaverunt 220, 1	experiretur 114, 26	exfanguis 13, 6
existimavi 86, 15	experiri 21, 25. 91, 13. 123, 6. 148, 4. 153, 17. 231, 16	exsecrationem 19, 17
existimo 5, 9. 8, 2. 41, 15. 89, 18. 131, 12. 156, 24. 212, 19	experrecti 232, 32	exsequar 232, 6
existimet 59, 15. 81, 23.	experrectus 121, 12	exsequebantur 43, 24
	expers 166, 6	exsequebatur 55, 4
	expertes 26, 9	exsequendo 183, 6
	experte 233, 22	exsequi 120, 7
	expertibus 158, 17	exsecrari 37, 11
	expertus 81, 22. 152, 16	exsequitur 93, 2
	expiandum 211, 20	exsilio 52, 21. 228, 10
		exsiliuni 42, 13. 44, 3
		expectabant 31, 3
		expectans 192, 9
		expectantem 70, 19

INDEX

[illegible]

ex. 70, 15
 ex. 71, 2.
 137, 1
 ex. 72, 2
 ex. 73, 22
 ex. 74, 23
 ex. 75, 5
 ex. 76, 9
 ex. 77, 5
 ex. 78, 12

F.

FABRIS 33, 17
 Fabris 223, 7
 Fabris 187, 8
 fabricata 95, 29
 fabrica 2 1 2, 12
 fabricati 175, 5
 fabium 209, 6
 fic 31, 5
 facere 3, 15, 8; 9, 9, 21.
 11, 3, et *aiibi*.
 faceremus 26, 7. 162, 3
 facient 22, 11. 61, 13.
 117, 12. 118, 17. 138,
 6. 149, 12
 faciet 7, 15, 9, 22. 12,
 7, fec.
 factit 21, 13
 factum 5, 11. 87, 5. 133,
 9. 229, 26. 334, 2
 facta 191, 24
 factis 47, 7
 facie 13, 6. 62, 7. 172, 1
 faciebam 130, 14
 facie hnt 109, 23
 facias 226, 4
 faciam 102, 13. 115, 6.
 200, 9
 faciendo 216, 20
 facienda 10, 17
 facies 4, 4. 56, 11. 58,
 8. 105, 1. 100, 11. 125,
 16
 facit 214, 16
 facit 3, 1. 6, 13, 8, 26.
 107, 2, et *aiibi*.
 faciam 10, 1. 175, 23
 facit 4, 4. 144, 21
 facit 14, 13
 facit 201, 9
 facit 10, 1
 facit 10, 17

factio 37, 25- 33, 8- 73,
11, &c.
factio 101, 210- 13
factio 101, 210, 11
factio 101, 11, 15
factio 101, 15, 17
factio 101, 21, 11, 12, 13,
1, &c.
factio 101, 5, 225, 5
factio 101, 20, 4
factio 101, 3, 11, 13, 3, 19,
20 &c.
factio 101, 12, 16
factio 101, 5, 8, 15, 11,
19, 16, 5, 16, &c
factio 133, 1, 107, 23
factio 53, 4, 54, 14, 63,
8, 92, 2, &c.
factio 101, 8
factio 101, 58, 6
factio 101, 20, 24, 89, 22,
143, 5
factio 115, 3
factio 133, 12, 209, 8
factio 154, 8
factio 161, 5
factio 107, 21, 126, 5,
18, 132, 1, 159, 22,
234, 9
factio 3, 14, 4, 1, 6, 7,
8, 5, 9, &c.
factio 54, 11
factio 148, 11
factio 83, 19, 85, 13, 93,
11, 105, 17, 131, 5,
191, 20
factio 88, 16, 179, 17,
213, 3
factio 50, 1, 35, 2, 98,
6, &c.
factio 217, 6
factio 44, 1
factio 27, 14
factio 26, 1, 86, 12,
87, 3, 218, 7, 224, 3
factio 97, 20
factio 63, 21, 217, 19,
219, 28
factio 50, 1
factio 43, 8, 83, 21,
84, 14, 130, 5
factio 125, 2
factio 15, 12, 73, 21
factio 11, 22, 40, 19, 103,
19, &c.
factio 50, 15, 219, 3

VOCABULORUM.

- facto, 2, 8. 34, 19. 35, 14, &c.
factu 4, 4. 11, 15. 25, 18, &c.
factum 9, 10. 26, 29, 43, &c.
facturi 33, 6. 181, 11
facturum 19, 9. 34, 21. 44, 11. 80, 24. 114, 7. 116, 3. 154, 15
facturus 192, 5
factus 49, 14. 90, 7. 102, 9, &c.
facundam 132, 11
facundiā 49, 1. 86, 14. 115, 3
facundiæ 147, 13
facundiam 200, 3
facundus 142, 3. 199, 8
faciuntur 171, 23
Fæulanum 34, 6. 53, 17
Fæfulinus 55, 7
Fæfulus 20, 25. 21, 25. 23, 13
Fæfulus 23, 9
falcatis 205, 22
fallaci 91, 14
fallendi 113, 17
fallendo 191, 19
fallere 110, 12
fallerent 177, 5
fallit 18, 22. 130, 2. 131, 11
fallitur 227, 23
falsa 29, 4. 46, 5. 203, 34. 227, 3
falliam 132, 15. 149, 5
falsi 131, 21
falsis 4, 5. 27, 14. 214, 3
falso 38, 15. 57, 1. 230, 23
falsos 9, 5. 13, 9
falsum 38, 3. 5. 43, 17, &c.
famæ 21, 8. 40, 18. 48, 5. 74, 11
famam 3, 11. 7, 15. 13, 10, &c.
fame 81, 19. 95, 20. 177, 12. 203, 37
famem 11, 10. 137, 5. 178, 5
fames 174, 7
familia 15, 7. 69, 14. 70, 4. 17. 141, 22. 226, 6. 227, 8
familie 24, 1. 65, 6. 71, 11. 73, 8. 114, 28
familiam 29, 14
familiamque 5, 6
familiarem 18, 9. 11. 19, 8. 178, 13. 213, 1. 222, 29
familiales 11, 12. 159, 10
familiaresque 12, 1
familiari 63, 19. 184, 5. 231, 12
familiari 194, 2
familiaribus 198, 15
familiaris 6, 1. 84, 7. 116, 16
familiarissimis 144, 4
familiaritates 123, 3
familiariter 152, 11
familiarum 14, 15. 41, 3
familias 118, 2. 232, 27
famofam 74, 2
famofus 205, 3
fana 41, 3. 225, 14
Fannius 157, 6
fano 212, 5
fascibus 15, 16. 29, 10
Faselo 178, 26
fasque 12, 13
fastidio 229, 13
fatentur 36, 21
fateor 177, 18
faterentur 67, 9
fatigabat 174, 7
fatigando 59, 9
fatigant 10, 6
fatigantem 122, 4
fatigare 72, 2. 120, 3
fatigari 22, 6. 110, 5
fatigat 225, 19
fatigati 118, 4. 124, 21. 140, 22
fatigatur 222, 30
fatigatus 66, 13. 154, 15
fato 225, 14
fatum 37, 2. 212, 10
faucibus 48, 11. 193, 9
favebat 14, 15. 37, 11
favere 130, 10
faves 228, 11
favi 131, 32
Favonius 222, 12
favorum 68, 9. 122, 9
fautor 149, 9
fautores 73, 15
fautribus 82, 14
fautorum 186, 19
Februar. 16, 1
fecerant 22, 25. 66, 8. 125, 8
fecerat 12, 11. 20, 27, 21. 23, &c.
fecere 3, 14. 7, 2. 8, 5. 10, 5, 14, &c.
fecerint 110, 19
fecerit 44, 10. 81, 1. 1, 2, 7. 162, 9. 197, 23
feci 45, 8. 153, 23
fecisse 13, 2. 56, 16. 19, 19, &c.
fecissem 45, 11. 69, 1
fecissent 40, 14. 97, 7
fecisset 80, 22
fecisti 65, 6. 70, 3. 227, 23. 228, 9. 231, 8
fecistis 45, 4. 197, 10
fecit 44, 12. 48, 7. 24, &c.
felicem 162, 13
felicior 142, 7
felicissimo 142, 7
feliciter 109, 15
felix 134, 14
fera 221, 15
feræ 8, 23
feratis 224, 22
ferarum 136, 23. 173, 11
feras 62, 31
ferat 52, 10
ferè 33, 21. 37, 19. 55, 12. 63, 15. 223, 2
ferēbatur 86, 8
ferentariis 54, 15
ferentem 172, 9
feret 228, 11. 223, 22
ferina 76, 3. 137, 3
ferire 7, 14. 55, 3. 62, 11. 133, 5
feriri 123, 24
feriundi 106, 3
fermè 103, 27. 123, 17. 222, 17
ferocem 108, 18
feroces 46, 18. 141, 7. 144, 20. 207, 6
feroci 151, 8
ferocia 159, 15
ferociamque 55, 17
ferocis 10, 1
ferocissimi 203, 3
ferocius 20, 11. 150, 1
ferox 5, 22. 31, 8. 34, 21, &c.
ferramentis 179, 5
ferre 138, 14
ferreā 192, 15
ferreis 200, 27
8 3

INDEX

- ferri* 2, 18. 112, 20
ferre 20, 11. 52, 11. 70, 4, &c.
ferre 25, 19
ferum 174, 4
ferre 19, 5. 108, 3, 16. 155, 23. 223, 11. 227, 23
ferulam 135, 11
ferulus 5, 11
feruitatem 173, 14
ferre 95, 17. 116, 4. 213, 6
ferum 127, 5
ferunt 43, 20. 173, 8. 174, 21. 185, 3
feruntur 8, 3
fess 106, 20. 198, 7
fess 107, 2. 186, 7
fess 151, 14
fess 120, 7
fess 119, 7
fessus 121, 4. 177, 14. 201, 15
fess 114, 5
fessinabat 123, 4
fessinanco 34, 1
fessinans 30, 10. 107, 6
fessinantibus 196, 7
fessinae 6, 19. 22, 5. 24, 6, &c.
fessinaret 116, 5. 125, 3
fessinas 203, 26
fessinat 119, 4. 222, 30
fessinate 122, 4
fessinam 176, 21
fessinatur 116, 17
fessinet 131, 2
fessus 113, 3
fess 47, 3
fess 4, 5. 16, 20. 66, 6
fide 20, 24. 35, 3. 36, 17. 65, 13, *et alibi*.
fideque 220, 4
fidei 2, 7. 81, 21. 85, 8, &c.
fideles 8, 15
fidelesque 125, 7
fidelis 120, 15
fidelissimi 136, 19
fideliter 121, 16
fidem 9, 3. 13, 9. 18, 5, &c.
fidere 151, 24
fides 28, 1. 37, 18. 69, 15, &c.
fidelique 16, 22. 122, 13
fidi 19, 19. 153, 11
fidi 173, 31
fidi 147, 9
fidi 28, 5
fidi 52, 25
fidi 12, 7. 16, 14. 17, 4
fidi 172, 25. 173, 7. 176, 12. 208, 17
fidi 28, 2. 162, 17
fidi 5, 22. 65, 14. 152, 15
fidi 121, 7. 227, 12
fient 52, 16
fieri 3, 14. 9, 5. 19, 8. 23, 11, &c.
fierent 53, 6. 137, 18. 212, 7. 219, 18
fieret 34, 14. 82, 14. 109, 18. 113, 22. 123, 21. 28. 155, 1
Figulo 14, 3
figura 207, 8
figuram 69, 10
fila 127, 15. 199, 2. 226, 13
filaeque 29, 3
filium 231, 6
filii 14, 8. 34, 15
filis 64, 17, 19
filo 13, 2. 116, 5. 205, 7
filiorumque 123, 19
filum 48, 1. 62, 4. 84, 6, &c.
filus 32, 9. 62, 2. 92, 15, &c.
Fimbriat 174, 25
fine 186, 54
finem 45, 18. 44, 12. 61, 13, *et alibi*.
ingere 36, 16. 72, 13
ingi 101, 19
inibus 63, 22. 143, 8
inis 43, 15. 58, 11. 62, 1, &c.
inesque 68, 7
initium 6, 16
initimos 77, 10
initimis 123, 28
inixit 1, 4
irma 17, 7. 45, 13. 313, 14
irmam 213, 17
irmanda 210, 8. 212, 17. 24
irmat 81, 3
irmatus 186, 6
irmavit 192, 11
irmora 116, 16
irmorum 191, 2
irmorum 106, 2
irmum 106, 25
irmum 65, 15. 127, 3
irm 4, 2. 47, 3. 48, 22, &c.
irm 185, 14
irm 55, 12. 69, 10
irmum 36, 14
irmia 134, 9. 208, 7. 234, 21
irm 56, 3
irmis 20, 5. 134, 6
irm 12, 12. 114, 4
irmio 73, 18. 185, 12. 215, 6. 222, 4
irmose 226, 11
irmose 132, 3
irmissima 6, 7
irmissima 91, 7
irmissime 226, 27
irmissimum 89, 16
irmiorum 11, 17. 164, 11
irmisum 153, 21. 226, 9
irmium 11, 19. 23. 30, 13, &c.
irmat 12, 5
irmantes 165, 8
irmia 205, 16
irmium 29, 9
irm 166, 1
irmam 60, 11
irmere 11, 17
irm 147, 12
irm 116, 2
irm 139, 2
irm 64, 16
irm 148, 15
irmes 31, 19
irmibus 188, 27
irmior 222, 30
irmis 128, 26
irmere 250, 11
irmibus 172, 7
irm 203, 7. 206, 54
irmies 233, 9
irm 125, 16
irmum 199, 19
irmibus 200, 29
irmen 79, 2. 103, 26. 205, 12, &c.

VOCABULORUM.

- flumenque 123, 21
 flumine 123, 31. 138, 22.
 176, 2. 201, 4
 fluminis 104, 4
 fluminum 204, 17
 flunt 204, 17
 fluxa 2, 4. 145, 13
 fluxæ 150, 2
 fluxi 12, 4
 focus 44, 18. 54, 9
 fœda 9, 20. 46, 6. 48,
 16, &c.
 fœdaque 21, 25
 fœdam 100, 7
 fœdavère 204, 3
 fœdè 86, 22. 179, 26
 fœdera 71, 17
 fœdere 96, 10
 fœci 13, 6
 fœdum 16, 9
 fœdus 99, 1, 13. 100, 7,
 &c.
 fœnerator 213, 8
 fœneratorum 29, 9, 11
 fœnoris 158, 18
 fons 130, 4. 144, 11
 fonte 186, 12. 204, 27
 fontis 136, 28. 206, 34
 fortis 110, 1
 fore 15, 6. 16, 19. 19,
 8, &c.
 forent 19, 19. 25, 19.
 29, 8, &c.
 foret 12, 10. 16, 5, 22.
 19, 2. 20, 11, 18, &c.
 fofis 18, 14. 46, 23
 forisque 130, 4
 formâ 21, 4
 formæ 2, 4. 205, 9
 formam 12, 14. 290, 25
 formidatur 210, 1
 formidatus 163, 2
 formidine 108, 25. 117,
 19, &c.
 formidinem 85, 5. 94, 19.
 107, 28. 118, 10
 formidini 17, 14
 formido 97, 26. 100, 25.
 211, 11
 formidolosa 7, 6. 16, 11.
 46, 7
 formidolofus 7, 12
 fornicibus 50, 10
 foro 32, 19. 33, 8
 fors 106, 15. 115, 14.
 143, 19. 221, 5
 forfitan 151, 11. 224, 7
 fortè 18, 21. 48, 24. 59,
 10, &c.
 fortem 41, 19. 51, 26.
 151, 21
 fortes 17, 5
 forti 52, 12. 179, 19
 fortia 54, 11. 108, 3.
 130, 8. 132, 1
 fortibus 168, 10. 198,
 29, &c.
 fortior 142, 7
 fortis 53, 4
 fortissimi 11, 2
 fortissimis 144, 4
 fortissimi 18, 2. 225, 3
 fortissimis 118, 21. 119,
 10
 fortissimum 129, 9. 131,
 13. 135, 15
 fortitudinis 48, 2
 fortitudo 45, 19. 204, 10.
 222, 1
 fortuna 3, 3. 7, 23. 8,
 24. 18, 18, &c.
 fortunæ 27, 15. 48, 27,
 &c.
 fortunam 51, 22. 63, 3.
 69, 18, &c.
 fortunarum 128, 29
 fortunas 13, 19. 81, 7.
 113, 23. 226, 3
 fortunata 21, 4
 fortunatam 227, 16. 17.
 230, 24
 fortunatas 206, 9, 10
 fortunis 26, 9. 46, 2, &c.
 fortunisque 69, 5
 forum 103, 7. 179, 9
 fofa 81, 3. 102, 2
 fofa 124, 17
 fra 207, 11
 fragilis 2, 4
 frater 65, 14, 72, 10.
 194, 4
 fraternæ 96, 17
 fratre 66, 13. 70, 10. 94,
 7
 fratrem 81, 24
 fratres 65, 10. 70, 19.
 126, 7. 212, 9
 fratresque 92, 3
 fratri 65, 14. 71, 1
 fratribus 62, 2. 127, 1
 fratris 62, 4. 67, 28. 72,
 9. 96, 9. 101, 10
 fraude 29, 13
 fraudem 59, 5
 fregère 50, 13
 frequens 38, 4. 39, 18.
 123, 1, 231, 21
 frequentabant 104, 5
 frequentabat 12, 9
 frequentarent 122, 14
 frequentata 75, 5
 frequentem 125, 20
 frequentes 16, 5. 102, 5
 frequentia 36, 12
 frequentiam 103, 12
 frequentibus 200, 1
 freta 133, 12
 freti 73, 10. 77, 10. 112,
 12. 231, 28
 fretis 233, 28
 freto 77, 5
 fretum 75, 9
 fretus 51, 6. 67, 28. 79,
 20. 114, 25. 137, 6.
 214, 6
 frigere 202, 15
 frigus 11, 11
 fronte 53, 14. 54, 5
 fructibus 178, 12, 17
 fructu 28, 6
 fructus 184, 1
 fruendisque 180, 6
 frugum 75, 11. 137, 10.
 174, 1
 frui 3, 10. 182, 3. 188,
 18
 fruimur 2, 3
 frumentaria 184, 1
 frumentatum 110, 14
 framenti 52, 10. 85, 10.
 137, 8, 19. 130, 4
 frumentique 178, 19
 frumento 109, 20. 123,
 25. 177, 17. 191, 22.
 214, 10
 frumentoque 178, 12
 frumentum 101, 18. 102,
 21, &c.
 frustra 17, 1. 22, 19. 27,
 12, &c.
 frustrantur 184, 5
 frustrata 146, 7
 frustranti 111, 21
 fuderet 136, 4
 fuderat 7, 18
 fudi 190, 9
 fuerant 30, 5. 67, 20,
 &c.
 fuerant 7, 1. 19, 13. 21.
 10, &c.

INDEX

fuere 4, 7. 5, 14. 8, 3.
 9, 1, 2, *et alibi*
 fuerim 230, 15
 fuerint 81, 25. 162, 5.
 230, 2, 8, 9
 fueris 18, 4. 65, 15
 fuerit 41, 18. 87, 12.
 97, 11, &c.
 fueritis 86, 21
 fuerunt 198, 31. 200, 13.
 205, 3
 fugā 37, 9. 52, 25. 55,
 18, &c.
 fugacem 231, 23
 fugaces 222, 5. 227, 15
 fugæ 51, 21. 106, 8
 fugam 51, 19. 59, 8.
 72, 4, 12, &c.
 fugant 80, 5
 fugare 111, 22
 fugatæque 126, 3
 fugatque 107, 1. 123, 15.
 145, 7
 fugatis 146, 28
 fugax 231, 15
 fugerat 113, 16. 135, 9
 fugere 95, 10. 111, 16.
 141, 10, &c.
 fugère 144, 20
 fugeret 173, 18
 fugientis 107, 21. 135,
 14
 fugitivi 180, 9
 fugitivus 51, 7. 208, 4
 fugitivorum 208, 19
 fui 130, 13
 fuimus 17, 13
 fuisset 11, 6. 12, 8. 13,
 3, &c.
 fuissent 126, 6
 fuisset 17, 2. 48, 8. 55,
 12, &c.
 fuit 2, 6, 10. 3, 8. 5,
 2, 12. 8, 7, &c.
 fulmen 166, 9
 Fulviam 21, 18. 22, 18
 Fulvius 14, 10. 32, 9
 fundere 111, 23. 141, 12
 funditores 105, 6
 funditoribus 141, 3. 145,
 13
 funditorum 102, 25. 150,
 14
 funditus 219, 20
 fundo 193, 2
 funduntque 80, 5
 functa 212, 13

funestam 226, 16
 furibundus 25, 13
 furibus 46, 2
 furit 160, 18
 furor 20, 21
 furori 231, 15
 furta 169, 27
 furtivaque 17, 14
 fusā 117, 16
 fusæ 126, 3
 fusas 55, 8
 fusi 107, 1. 145, 7. 147,
 1. 177, 10
 Fufidius 162, 16. 170, 20
 fuso 177, 14
 fusti 201, 21
 fustum 151, 8
 futiles 162, 11
 futura 17, 9. 45, 16. 188,
 22. 210, 12. 213, 11
 futuræ 219, 20
 futuram 198, 27
 futuri 145, 24
 futuris 84, 1
 futuro 214, 5. 116, 4
 futuros 135, 21. 160, 17.
 212, 22. 213, 12
 futurum 191, 3. 195, 7.
 211, 22. 219, 21
 futurus 224, 10

G.

GABINIA 193, 16
 Gabinio 36, 19. 20. 48,
 7. 50, 16
 Gabinium 33, 9. 34, 23.
 36, 7
 Gabinius 14, 11. 34, 11.
 37, 8
 Gaddir 174, 12
 Gadibus 195, 5
 Gætuli 76, 2. 77, 3, 12.
 143, 18. 145, 3
 Gætulis 149, 1
 Gætulorum 79, 1
 Gætulos 76, 13. 78, 9.
 127, 5. 136, 2
 Gallia 33, 17. 36, 21
 Gallia 32, 18. 33, 21.
 34, 4, &c.
 Galliz 192, 16

Galliam 51, 3. 13. 18.
 52, 7. 177, 22
 Gallica 32, 17. 224, 18
 Gall-co 48, 1
 Gallis 156, 3. 208, 22
 Gallorum 47, 5. 202, 9
 Gallos 49, 1. 135, 22
 ganea 11, 7
 ganeæ 11, 19
 Gauda 116, 20
 gauderet 116, 15
 gaudia 56, 4
 gaudiis 58, 15. 215, 1
 gaudio 42, 10. 74, 11.
 119, 16. 163, 17
 gaudium 37, 12. 108, 1.
 119, 11. 214, 5
 gemitiu 112, 19
 gemitus 208, 10
 genera 60, 4. 175, 11.
 218, 9
 generatim 224, 11
 genere 5, 12. 6, 12. 21,
 4, &c.
 geheri 118, 21
 generibus 104, 3
 generis 20, 26. 22, 22.
 33, 11, &c.
 generosissimum 131, 12
 generum 80, 9. 103, 24
 geniti 160, 9
 genitos 159, 9
 genitus 187, 1. 189, 16.
 196, 20
 gens 32, 16. 169, 21
 gente 50, 14. 152, 13.
 198, 27. 224, 18
 gentem 47, 5. 77, 14
 gentes 212, 23. 225, 10
 genti 114, 2. 220, 10
 gentibus 42, 19. 76, 7, &c.
 gentiliu 207, 5
 gentis 62, 8. 75, 3. 141,
 22, &c.
 gentium 80, 25. 89, 16.
 93, 8, &c.
 genua 203, 13
 genuimus 225, 2
 genuisse 66, 4
 genuissem 65, 3
 genuit 62, 3. 232, 8
 genus 6, 11. 32, 13. 42,
 5, &c.
 geram 134, 19
 gerant 108, 8. 193, 12
 gerebat 13, 18. 92, 19.
 100, 21, &c.

VOCABULORUM.

gerendis 230, 19
gerendum 108, 21
gerens 103, 5
gerere 24, 5. 23, 7. 79, 25, &c.
gererent 151, 22
gererentur 204, 8
gereret 108, 12. 109, 12. 111, 23. 115, 19
gereretur 152, 20
geri 108, 18. 123, 5
gerite 154, 1
geritur 54, 15. 141, 16
Germani 198, 8
Germanus 208, 22
Geronis 204, 5
gerundi 92, 21
gerunt 110, 23. 213, 16
geruntur 26, 3. 50, 17. 91, 5
gesserat 91, 18
gesserit 212, 14. 232, 19
gessi 131, 9
gessimus 40, 9
gessisti 210, 6
gessit 61, 9. 233, 9. 20
gesta 36, 18. 48, 26. 139, 4. 146, 2
gestæ 8, 2. 230, 3. 5
gestarum 52, 13. 60, 11
gestas 4, 1. 5, 5. 86, 4. 157, 2
gestis 230, 12
gesturus 100, 12
gerite 205, 18
gignentium 126, 12. 139, 22
gignere 195, 6
gigni 131, 14
gignatur 170, 30
gignuntur 104, 4. 202, 28
gladiatorie 24, 1
gladii 140, 15
gladiis 54, 16
gladio 35, 19. 39, 8
gladium 43, 18. 146, 19
glande 111, 5
glificenti 178, 21
globis 176, 15
globo 150, 20
gloria 2, 4. 3, 15. 4, 3. 50, 7, 15. 18, 17, &c.
gloriæ 7, 8, 13. 62, 13. 63, 2. 97, 24, &c.
gloriam 2, 2. 14, 7. 17. 49, 15, &c.
gloriamque 77, 11

glorians 20, 11
gloriari 108, 4
gloriaris 228, 2
gloriosa 136, 5. 215, 19
gloriosê 189, 10
gloriosius 200, 12
gloriosum 161, 1. 188, 19
glutino 192, 28
gnaritatis 176, 15
gnarus 170, 27. 176, 17
Gracchi 87, 9
Gracchis 99, 10
Graccho 74, 8. 87, 8. 199, 7
Gracchorum 99, 7
Gracchus 99, 3. 221, 7
gradu 144, 16. 208, 20
græca 115, 3
græcas 133, 3
Græci 126, 18. 204, 17
Græciâ 2, 12
Græciæ 43, 25. 189, 22
Græcis 21, 5. 141, 25
Græcorum 131, 5. 200, 4. 22, 8
Græcos 49, 1. 207, 16. 222, 8
Grande 11, 19. 20, 17
grandem 39, 2
grandi 178, 26
grandis 139, 21
graffaretur 202, 8
graffari 116, 9
graffatur 57, 7
grata 5, 14. 198, 14
grati 178, 5. 198, 14
gratia 17, 13, 15. 20, 5. 35, 14, &c.
gratiæ 47, 3. 83, 23. 197, 3
gratiam 42, 1. 45, 11. 60, 1, &c.
gratias 108, 7
gratificandi 225, 17
gratificans 215, 2
gratificari 59, 12
gratis 180, 2
gratuitò 13, 13. 130, 14. 165, 18. 221, 13
gratulatus 231, 22
gratulabantur 193, 10
gratulor 64, 12
gratus 20, 9. 197, 7
grave 42, 15. 158, 14. 178, 17. 189, 22
graveo 203, 30
graveo 38, 16. 83, 6. 87, 9. 174

26. 199, 7. 202, 12
gravi 171, 19. 178, 20. 217, 7
gravis 90, 8. 96, 3. 175, 13
gravior 136, 10
graviorem 71, 5
graviori 202, 15
gravioris 160, 19
gravis 43, 5. 72, 9, &c.
gravissimi 34, 8
gravitate 182, 8. 208, 5
graviter 55, 22. 225, 24
gravius 41, 19. 42, 14. 68, 11, &c.
gregariis 30, 15. 53, 16. 95, 13
gregarius 101, 26. 139, 15
grege 39, 15. 111, 18. 173, 8, 10. 233, 14
gubernator 179, 2
gubernatore 204, 31
gula 227, 16
gulæ 137, 4. 232, 12
gulam 50, 13
Guluffa 62, 2
Guluffæ 92, 15
gurgitibus 202, 22

H.

HS. C. 23, 20
H. S. C. C. 23, 20
habeam 130, 14
habent 29, 115. 33, 21. 88, 7. 127, 17
habeantque 183, 12
habeantur 37, 6. 61, 5
habeas 65, 10
habeat 81, 16. 214, 10. 226, 3
habebant 6, 23. 76, 5
habebantur 136, 19. 149, 8
habebat 5, 22. 7, 11. 112, 17, &c.
habebatis 89, 17. 185, 9
habebatur 49, 12
habeant 182, 8
habemus 18, 15. 46, 24. 147, 25

INDEX

- habenda* 234, 24
habendam 1, 1
habendos 44, 9. 46, 8.
 180, 6
habendus 161, 5
habens 231, 10
habent 46, 1. 88, 13. 89,
 21, &c.
habentur 6, 16. 90, 9.
 220, 22
habeo 8, 17. 45, 10. 51,
 25, &c.
habere 2, 14. 7, 5. 9, 4.
 6, 7, 20, &c.
haberem 69, 18. 216, 10
haberemus 46, 20
haberent 2, 18, 19. 3, 14
haberentur 24, 3
haberet 25, 5. 101, 26,
 &c.
haberetis 88, 17
haberetur 103, 6. 115, 9,
 13. 126, 7
haberi 10, 2. 138, 12,
 &c.
habes 64, 12. 148, 6. 228,
 9, 16
habet 9, 15. 42, 8. 58,
 13, &c.
habete 134, 10
habetis 180, 11
habetote 64, 15. 198, 2
habetur 2, 5. 8, 6. 30,
 10, &c.
habitā 19, 15. 34, 8. 134,
 26
habitæ 87, 9
habitam 164, 22
habitas 226, 17
habitet 232, 20, 21
habiti 138, 14. 164, 21.
 167, 16
habitis 20, 19
habitu 84, 15
habitum 196, 4
habituri 190, 4
habituos 154, 8
habiturum 51, 4. 69, 2.
 116, 14. 117, 10
habitus 92, 13. 101, 5
habuerant 79, 1
habuerat 9, 23. 50, 14,
 18, &c.
habuere 6, 8. 33, 13, 41,
 9, &c.
habuerint 6, 6. 75, 16
habuerit 233, 10
habui 216, 8. -222, 19.
 232, 3
habuisse 12, 9. 54, 2. 64,
 20. 222, 21
habuissent 48, 9
habuisse 36, 16. 50, 22.
 145, 28. 155, 1
habuit 9, 18. 16, 21. 20,
 16, &c.
hâc 59, 4. 153, 12. 161,
 4, &c.
hæ 132, 21. 231, 32
hærede 232, 19
hæredem 64, 17. 116, 19.
 234, 6
hæreditate 132, 21
hæferat 84, 6
hæsitante 152, 8
Hamilcarem 125, 1
hanc 44, 3. 47, 13. 65,
 9. 164, 11. 290, 21.
 230, 16
Hannibal 61, 16. 177, 22
Hannibale 160, 10
Hannibali 202, 16
Hannibalis 204, 31
harum 227, 12
haruspices 37, 3
haruspiciis 115, 14
haruspex 114, 25
has 72, 5, 13. 125, 32.
 210, 7
hastas 132, 19
haudquaquam 3, 15
haveto 29, 8
hebes 222, 2
hebecere 10, 8
hebetem 108, 13
hebeti 215, 19
Helenus 205, 5. 207, 1
Heraclæam 190, 13
Hercule 153, 17. 218, 6.
 231, 22. 232, 21. 234,
 7
Hercules 76, 6. 136, 18
Herennius 172, 11. 178, 4
heu 212, 3
hiqûe 48, 15. 76, 10. 77, 4
hiavit 192, 34
hiberna 120, 11. 143,
 11. 145, 9. 148, 25
hibernaculis 148, 17
hibernas 178, 1
hibernis 94, 14. 114, 9.
 116, 10
hic 45, 17. 47, 2. 196, 20.
 206, 25. 232, 18, 24.
 223, 23, 27
hiemabat 96, 17. 119, 4
hiemalibus 94, 18
hiemandi 213, 11
hieme 94, 14. 203, 36
hiemem 192, 12
hiememque 117, 24
hiemes 207, 29
Hiempfal 66, 3, 9, 17.
 67, 3. 10, 19
Hiempfale 64, 20. 84, 7
Hiempfalem 62, 3. 67, 14.
 73, 10. 81, 24. 159, 13
Hiempfalís 73, 20. 75, 18
hiems 190, 10
Hiero 196, 13
Hilerdam 170, 4
hinc 178, 15
Hipponem 77, 17
Hirtuleio 175, 19
hiqûe 23, 17
Hispania 19, 5. 65, 6. 76,
 6, &c.
Hispaniæ 165, 12. 174,
 11. 178, 15. 197, 11
Hispaniam 16, 6. 63, 6,
 &c.
Hispanias 16, 1
Hispaniensē 199, 11
Hispaniensis 178, 9
Hispanis, 16, 12. 76, 12.
 200, 19
Hispanorum 205, 13
Hispanos 16, 15
historiis 206, 5. 230, 27
histionem 133, 19
histriasis 174, 22
histriom 175, 5
Histrum 204, 18
Homeri 206, 10
homine 210, 14
homines 16, 9. 19, 8.
 37, 25, &c.
homines 1, 1. 3, 5. 11.
 1, 18, 23, &c.
hominesque 26, 6
homini 20, 5. 24, 6. 25,
 10, &c.
hominibus 22, 4, 15. 41,
 17, &c.
hominibusque 13, 4
hominis 5. 10. 38, 1
hominum 2, 11. 6, 10.
 9, 11, &c.
homo 20, 17. 54, 9. 69,
 2, &c.
honestâ 23, 16. 61, 22, 88,

VOCABULORUM.

- 11, &c.
 honestæ 219, 6
 honestam 196, 19
 honestamenta 225, 7
 honestarum 71, 9
 honestas 7, 17. 29, 5.
 225, 6
 honestatos 29, 4
 honeste 11, 6. 12, 9. 131,
 20, &c.
 honesti 59, 6. 63, 21
 honestique 134, 23
 honestior 229, 6
 honestis 51, 13
 honestissima 117, 13
 honestiùs 142, 3. 197, 22
 honesto 159, 2
 honestoque 63, 20. 85, 3
 honestum 128, 12. 234, 5
 honestus 73, 3
 honoravisti 65, 5
 honore 29, 3. 104, 20.
 115, 13, &c.
 honorem 9, 12. 117, 3.
 122, 15, &c.
 honores 61, 3. 127, 1. 131,
 20. 133, 13. 234, 9
 honori 10, 7. 66, 12. 83,
 6. 131, 17
 honoribus 58, 19. 82, 16.
 161, 3. 230, 15
 honoris 4, 11. 74, 1.
 89, 20. 155, 17
 honorum 162, 6
 honos 17, 15. 59, 5
 horam 119, 6
 horribile 147, 2
 horribili 145, 3
 hortamento 144, 22
 hortabatur 14, 13. 115, 14
 hortabor 133, 8
 hortbuntur 138, 25
 hortandi 129, 16
 hortando 81, 5
 hortantibus 93, 7
 hortantur 53, 3. 212, 6
 hortari 6, 4. 18. 14, 3, &c.
 hortatione 112, 19
 hortatur 54, 7. 108, 7, &c.
 hortatus 105, 8. 176, 1
 hortentur 18, 19
 hortere 52, 3
 hortor 87, 5. 90, 13. 167,
 11. 183, 8
 hortorque 90, 6. 191, 25.
 224, 17
 hortos 233, 29
 horum 132, 3
 hos, 65, 2, 17. 131, 20.
 207, 23. 219, 16
 hospitem 56, 2
 hospitibus 68, 7
 hospitis 118, 25. 174, 9
 hoste 91, 23. 106, 29.
 110, 5
 hostem 7, 14. 8, 18. 25,
 13, &c..
 hostes 29, 12. 48, 12, et
 alibi.
 hosti 89, 6. 90, 9. 106,
 18. 170, 23
 hostiæ 218, 8
 hostias 114, 24. 161, 13
 hostibus 6, 18. 8, 13. 13,
 2, &c.
 hostibusque 141, 8
 hostile 136, 10. 137, 28
 hostilem 111, 23. 150, 20
 hostili 248, 10
 hostilia 56, 2. 59, 9. 71,
 12. 151, 29. 191, 14
 hostilis 97, 25
 hostiliter 79, 15
 hostis 7, 12. 35, 8. 43,
 23, &c.
 hostisque 122, 1. 177, 20
 hostium 7, 18. 37, 20. 45,
 16, &c.
 hostiumque 55, 19. 101, 1
 huc 9, 21. 63, 17. 105,
 2, &c.
 huccine 70, 1
 huic 5, 13. 9, 14. 20,
 5, &c.
 hujus 49, 16. 169, 1.
 229, 9
 hujusce 14, 13. 127, 11.
 132, 5
 hujuscemodi 12, 12. 16, 21.
 39, 26. 44, 2, 13, &c.
 hujusmodi 26, 5. 43, 6
 humana 10, 11. 61, 11,
 &c.
 humanæ 2, 18. 108, 3.
 139, 20. 210, 10
 humanarum 72, 7. 15. 96,
 1. 148, 3. 150, 2
 humanas 161, 13
 humani 19, 16. 58, 13, &c.
 humanis 221, 15
 humano 194, 1
 humanum 7, 4. 57, 1
 humeris 228, 6
 humi 50, 9. 76, 3. 10, 4, 7.
 133, 6
 humili 199, 8
 humilimus 219, 14
 humilitas 22, 8
 humilitate 105, 2
 humilitatem 200, 17
 humillimu 142, 14
 humo 126, 12
 humum 107, 14
 humus 147, 6. 175, 6.
 192, 34
 hunc 5, 19. 66, 3. 117,
 6, &c.
 hyemem 133, 6

I.

- JACERE 94, 21. 124, 19
 jaceret 217, 14
 jacet 206, 3
 jaciebant 208, 12
 jacentes 112, 26
 javit 96, 15
 jactura 222, 15. 226, 11
 jacula 211, 10
 jaculari 62, 9
 jaculis 146, 11
 jamprimum 7, 8. 12, 13
 januâ 22, 18
 januar 34, 14
 Januar. 15, 16
 Januarii 156, 6
 Januario 94, 14
 Japydiam 199, 16
 Jasonem 147, 9
 ibunt 147, 11
 idcirco 122, 22. 126, 22
 Ichnusa 172, 7
 icti 179, 5
 ictu 175, 19. 176, 2
 ictus 201, 10
 idem 206, 28
 idonea 113, 27. 219, 13.
 idoneam 116, 26
 idoneis 42, 22. 124, 18
 idoneos 32, 12. 42. 23.
 114, 10. 186, 11
 idoneum 3, 23. 122, 5.
 141, 18. 165, 14
 ierat 30, 11. 99, 8. 146, 24
 iere 126, 9. 150, 15
 ierit 181, 1
 ignara 76, 13. 107, 2.
 139, 20

INDEX

- ignari 150, 1. 223, 6
 ignarique 118, 17
 ignaris 137, 19
 ignaros 42, 21
 ignarum 15, 2. 94, 4.
 127, 3. 189, 19
 ignarus 67, 20. 79, 4.
 84, 18, &c.
 ignavi 111, 12. 182, 10
 ignavia 22, 9. 34, 18, &c.
 ignaviae 47, 16. 101, 19,
 23, &c.
 ignaviam 17, 2. 58, 15,
 &c.
 ignavior 164, 12
 ignavis 108, 4. 223, 18
 ignavissimi 11, 1
 ignavissimi 184, 5. 218, 14
 ignavo 51, 26. 128, 25
 ignavus 9, 13
 ignem 113, 3
 ignes 208, 12
 igni 109, 22. 124, 26.
 138, 18. 139, 8. 169, 26
 ignibus 144, 18
 ignisque 151, 13
 ignobilem 219, 4
 ignobiles 17, 13
 ignobilitatem 66, 10. 200,
 8
 ignominiae 19, 12
 ignorantiam 204, 32
 ignorantibus 115, 6. 118,
 16
 ignorantis 185, 10
 ignoras 191, 7
 ignoratus 109, 7
 ignoro 132, 10
 ignoscendo 49, 15. 90,
 14. 165, 1
 ignoscere 8, 21. 89, 19
 ignoscite 48, 6
 ignota 149, 6
 ignotis 222, 1
 ignoto 145, 3
 ii 164, 19. 215, 7
 iique 84, 10
 iidem 83, 17. 212, 6. 215,
 14. 217, 19
 iidemque 88, 10
 ilergetum 177, 24
 illex 139, 21
 illicit 97, 26
 illaque 124, 25
 illam 38, 12. 60, 10, &c.
 illarum 227, 12
 illata 202, 22
 illecebris 12, 2
 illectos 103, 17
 illectus 143, 9
 illexerat 13, 8. 51, 11
 illic 204, 31. 206, 28
 illico 152, 16
 illique 156, 1. 190, 1
 illisque 80, 14
 illuis 15, 3. 38, 9. 49,
 16, &c.
 illoto 229, 5
 illuc 112, 24. 180, 8. 185,
 13. 223, 9
 illud 38, 8. 42, 22, 72, 1,
 &c.
 illudunt 207, 6
 illustres 218, 2. 230, 5
 illustria 61, 14
 illustriorque 222, 25
 illustrium 161, 21
 imagines 60, 9. 132, 8, 18,
 21. 133, 16
 imaginibus 183, 14
 imaginum 131, 1
 imam 233, 15
 imbecilla 4, 9
 imbecille 57, 2
 imbecillum 65, 16
 imbelles 118, 22
 imbellis 79, 12. 101, 2
 imbuta 9, 16. 219, 11
 imbutus 11, 13
 imitami 66, 3
 imitarentur 43, 21
 imitari 43, 24
 imitati 43, 25
 imitatur 227, 8
 immanè 176, 7. 221, 3
 immanem 218, 11
 immani 88, 10
 immanis 203, 11. 221, 13
 immanitatem 160, 18
 immaturo 72, 11
 immemorem 90, 16
 immensa 227, 16
 immensae 232, 12
 immensum 104, 2. 139,
 1. 178, 21
 imminuerat 101, 7
 imminuere 128, 4
 imminutâ 117, 1
 imminutâ 31, 18. 222, 2
 imminutum 21, 2. 133, 15
 immisum 38, 10
 immo 47, 11. 227, 11, 17
 immoderata 5, 18
 immoderate 48, 1
 immoderatam 226, 16
 immoderatum 37, 14
 immoderatus 218, 3
 immodicus 198, 25
 immortales 215, 28
 immortalia 58, 10
 immortalibus 109, 15. 124,
 6
 immortalis 41, 5. 42, 11,
 &c.
 immortalium 226, 19
 immunes 136, 19
 immutat 6, 7. 9, 9. 24,
 4. 155, 10
 imputatione 155, 14
 immutato 7, 2
 immutatur 3, 4
 immutato 193, 7
 imò 164, 21. 187, 10
 impar 66, 11. 152, 14
 imparatam 14, 4
 imparatam 22, 16
 impares 125, 13
 impari 111, 12
 impediabant 200, 30
 impediēbat 86, 9. 92, 25.
 94, 11. 110, 13
 impedimenta 97, 11. 128,
 1
 impedimento 143, 13
 impedita 145, 9. 219, 18
 impediti 23, 14
 impeditissimâ 197, 10
 impedito 126, 13
 impeditos 107, 20
 impeditur 186, 16
 impeditus 96, 14. 112, 1,
 128, 18
 impediēverant 127, 13
 impeditur 190, 1
 impellat 32, 15
 impellere 38, 14. 39, 3
 impellit 34, 26
 impellit 114, 6. 117, 13.
 127, 10
 impellitque 67, 12
 impendat 22, 17
 impendebat 217, 3
 impendet 52, 18
 impensūs 103, 14. 123,
 18
 imperabat 13, 11
 imperabatur 107, 17
 imperandum 114, 17
 imperante 200, 6
 imperantium 17, 14
 imperantur 167, 18

VOCABULORUM.

imperare 18, 22. 67, 27. 131, 3	impies 70, 21	impudentissimè 167, 5
imperarentur 102, 22, 154, 23	impietatis 72, 8	impudicissimi 232, 12
imperat 35, 12. 92, 25. 111, 2. 114, 11. 123, 29	impiger 73, 21	impudiciâ 230, 3
imperata 114, 7. 125, 8.	impligræ 182, 11	impudicorum 233, 16
imperator 26, 6. 57, 6. 63, 8, 14, &c.	impigræ 135, 23. 146, 20. 196, 6	impudicus 11, 18. 232, 11
imperatore 18, 20. 104. 14, &c.	impigra 63, 7	impugnati 190, 3
imperatorem 81, 26. 114, 7, &c.	impigros 81, 9	impugnauerat 85, 3
imperatores 7, 2. 23, 14, &c.	impiis 41, 17. 82, 8	impulsi 39, 7. 40, 6
imperator 101, 5. 122, 7. 216, 2	impio 72, 5. 189, 12	impulsi 120, 1
imperatoribus 154, 24	implere 126, 13	impune 83, 2. 89, 19, 22. 90, 12, 227, 23
imperatoris 52, 1. 55, 3. 64, 14. 91, 6	implicae 112, 13	impunitas 89, 11
imperatorum 2, 16. 49, 5. 134, 17	implicati 224, 1	impunitatem 23, 20. 36, 5. 113, 20
imperatum 85, 15	implicitæ 188, 5	impunitus 40, 12
imperaverit 85, 10	implore 71, 7	impunitum 90, 6
imperavisset 145, 24	implorem 226, 1	impunitus 13, 3
imperavit 103, 11	implores 45, 2. 47, 16	inæqualis 215, 16
imperia 7, 2. 16, 13, 16, &c.	impolluta 161, 6	inaui 179, 16
imperii 2, 9. 6, 22. 9, 23, &c.	imponent 59, 17	inanis 116, 14. 198, 44
imperis 97, 5	imponatis 27, 7	incaſum 181, 9
imperio 1, 5. 2, 14. 6, 11, &c.	imponerat 175, 8	incaute 208, 21
imperitabant 125, 25. 224, 7	imponeret 34, 9	incautos 203, 1
imperitabant 79, 3. 219, 9	imponi 219, 21	incedere 54, 14. 102, 23, 145, 14. 146, 22
imperitandi 127, 23	imponitur 229, 7	incederent 102, 5
imperitandum 161, 4	importunissima 218, 9	incedit 163, 1
imperitant 210, 2	importunitatis 89, 21	incedunt 88, 5
imperitantem 124, 11	importunum 59, 7	incendebant 11, 12
imperitate 144, 7. 147, 20	importunus 139, 6	incendere 21, 2. 31, 10. 47, 4. 169, 25
imperites 210, 4	impotens 179, 16. 188, 9	incenderent 34, 12
imperiâ 94, 21. 144, 22	improbi 195, 12	incenderet 83, 5
imperiâ 134, 12	improbius 90, 17	incendia 22, 3. 26, 2. 41, 4. 48, 16. 168, 8
imperitis 104, 15	improbo 193, 7	incendiis 37, 20
imperium 3, 1. 4, 6. 21, 25, &c.	improbis 119, 11	incendio 25, 16. 34, 16
impetrandum 69, 17	improviso 22, 16. 70, 9, &c.	incendit 79, 15
impetrata 125, 7	improvisum 138, 4	incenditque 108, 23
impetratis 150, 3	improvisus 136, 10	incendium 25, 14. 37, 14. 230, 26
impetu 92, 11. 105, 13, 210, 4	imprudens 219, 19	incensis 141, 4
impetum 34, 21. 177, 23	imprudenterque 74, 2	incenso 37, 2
impetus 47, 3	imprudentiâ 107, 29. 215, 10	incensum 138, 6
	imprudens 190, 17	incensus 38, 18
	imprudencia 91, 20. 92, 13	inceperat 120, 2
		incepta 30, 6. 51, 5. 120, 13. 164, 5. 189, 23
		inceptis 14, 15
		incepto 5, 4. 7, 20. 18, 6, &c.
		inceptum 40, 12. 62, 7, &c.
		incerta 15, 1. 17, 2. 33, 15, &c.
		incertæ 151, 10
		incertas 219, 7

INDEX

- Incerti** 105, 3. 118, 17
Incertus 6, 9. 203, 16
Incerta 95, 11. 103, 6. 106, 3, 16, &c.
Incertum 33, 13. 142, 7, &c.
Incertus 72, 15. 81, 19, 146, 5. 188, 7
Incertusque 123, 7
Incesserat 11, 3. 24, 9.
Incelsere 98, 1
Incelsit 68, 9. 190, 14. 213, 2
Incassus 13, 6
Incidam 229, 10
Inciderat 12, 2
Incidit 175, 22
Incipere 17, 5. 128, 25
Inciperet 115, 19
Incipiam 179, 17
Incipias 2, 7
Incipiens 229, 12
Incipit 117, 18. 153, 11
Incipitis 197, 20
Incipitur 111, 5. 123, 14
Incitabant 6, 2
Incitabantur 187, 4
Incitati 118, 15
Inclinata 222, 30
Inclinatus 192, 23
Inclinatis 191, 17
Inclitam 170, 29
Inclitas 106, 19
Incliti 202, 24
Incognita 72, 3. 173, 12. 175, 11. 176, 8
Incognitusque 208, 18
Incolere 75, 10
Incolere 103, 8
Incolis 79, 5
Incolumem 234, 16
Incolumes 70, 5. 230, 21
Incolumia 71, 16
Incolumis 96, 2. 152, 9. 191, 23
Incommodi 197, 21
Incommodo 138, 11. 119, 24
Incommodum 226, 21
Inconsulte 33, 23
Inconsultus 93, 5
Incorrupta 209, 5
Incorruptos 148, 21
Incorruptus 58, 12
Incredibile 6, 12. 7, 7. 97, 11
Incredibilem 37, 26
Incredibilia 5, 19
Incredibilis 14, 5
Increpabantur 211, 20
Increpabat 19, 10
Increpantes 48, 21
Increpare 145, 19
Increpuit 230, 29
Incrumentam 55, 21
Incrumento 138, 20. 205, 1
Inculti 46, 6. 136, 22
Inculti 120, 20
Incultique 2, 7. 76, 3
Incultis 133, 18
Incultius 78, 10. 137, 2
Incultu, 50, 11. 59, 1
Incultumque 127, 5
Incumberent 186, 8
Incunabula 231, 3
Incuria 209, 10
Incurrerunt 198, 12
Incurrit 55, 10. 146, 24
Incurrunt 143, 19
Incurvis 77, 1
Inde 19, 17. 84, 20. 111, 19, &c.
Indecorum 188, 20
Indemnatum 43, 2
Indicaret 38, 6
Indicasset 23, 18
Indicat 111, 25. 206, 31
Indicaturum 37, 18
Indicem 38, 3. 15. 121, 13
Indicio 36, 10. 39, 10. 48, 15. 89, 8. 91, 4. 122, 3
Indicium 38, 3. 7. 63, 7
Indidit 163, 4
Indigens 2, 8
Indigna 175, 14. 196, 20. 217, 5
Indignabimini 87, 13
Indignabuntur 219, 20
Indigni 164, 21
Indignos 42, 221. 209, 3
Indignum 89, 7. 129, 23
Indignus 115, 13
Indigni 153, 18
Inditum 125, 12
Indocti 3, 7
Indomitum 158, 2
Induciae 85, 11. 149, 17
Inducias 40, 14. 126, 3
Inducit 55, 5
Inducti 68, 10
Inductus 30, 2
Indulgens 215, 1
Industria 46, 23. 60, 1, 14. &c.
Industriae 214, 12
Industriaeque 25, 6
Industriam 57, 5, 8. 142, 6
Industrios 129, 20
Induxerat 49, 17
Inedix 5, 15
Inediam 202, 12
Inerat 13, 7. 14, 6. 20, 6. 21, 13. 115, 16
Inermes 54, 8. 109, 8. 118, 13, &c.
Inermesque 141, 11
Inermis 152, 25. 155, 19. 217, 8
Iners 101, 2
Inertia 47, 1. 219, 6. 221, 22
Inertiae 59, 17. 62, 8
Inertiam 46, 26. 57, 10. 222, 9. 223, 20
Inertissimi 217, 25. 222, 11
Inest 33, 10
Inest 52, 2. 198, 5
Infecta 147, 5. 161, 13
Infectis 84, 12
Infecto 112, 4. 149, 13
Infectum 124, 9
Insecunditate 118, 17
Insecundus 75, 12
Inselicem 227, 18
Infelix 17, 22. 72, 14
Infens 105, 22. 111, 4
Inferentem 73, 11
Inferior 77, 13. 174, 17. 187, 8. 202, 8
Inferis 46, 5
Inferos 196, 22
Inferre 110, 21
Infesta 91, 21. 136, 22
Infecti 71, 11. 96, 7
Infectique 47, 17
Infectis 54, 16
Infectissimam 47, 5
Infecto 102, 18
Infectos 41, 6
Infectum 16, 7. 81, 7
Infectus 13, 4. 83, 20. 89, 2
Infida 4, 10
Infido 113, 22. 220, 1
Infidum 102, 13. 138, 10
Infidus 167, 9
Infinita 9, 16
Infinitis 232, 15
Infinito 227, 5
Infirma 130, 9
Infirmarentur 176, 28

VOCABULORUM.

- infirmata 209, 11
 infirmior 48, 17
 infirmissimo 118, 21
 infirmitas 58, 1
 infirmum 6, 23
 infirmumque 108, 13
 inflexit 218, 11
 infra 27, 19. 35, 4. 187,
     9
 infumis 33, 7
 ingenia 8, 4, 7, 17, 2. 40,
     20. 43, 16. 148, 22
 ingenii 2, 2. 58, 10. 63,
     17, &c.
 ingenio 5, 13. 49, 10. 59,
     12, &c.
 ingenita 202, 6
 ingenium 2, 10, 16, 6, 23,
     &c.
 ingeniumque 7, 5. 222, 17
 ingens 13, 15. 36, 2. 109,
     11, &c.
 ingentem 7, 17. 117, 9.
     152, 3. 222, 6
 ingentes 8, 23. 198, 5
 ingenti 49, 7. 139, 7. 142,
     1. 197, 6. 199, 20
 ingentia 125, 16. 187, 4.
     194, 6
 ingentis 20, 25. 136, 17
 ingenuo 197, 23
 ingenuus 55, 19
 ingerunt 113, 3
 ingrato 30, 19
 ingrederentur 137, 22
 ingredientem 99, 9
 ingrediuntur 186, 33
 ingressus 84, 22. 102, 11,
     &c.
 inguinum 186, 53
 inhonesta 23, 15. 59, 11.
     88, 11, 127, 14
 inhonestam 18, 3
 inhonestationibus 232, 16
 inhonestissima 222, 6. 227,
     15
 inhonestum 221, 3
 inibitis 52, 12
 injecta 119, 1
 inimici 73, 14, 82, 6. 210,
     16, 217, 9
 inimicis 25, 14, 87, 1. 227,
     11
 inimicitias 38, 16. 42, 1,
     185, 15. 197, 4
 inimicissimaeque 9, 6
 inimicitias 229, 27
 inimicorum 27, 14. 217, 4,
     8
 inimicos 56, 3
 inimicum 228, 9. 134, 19
 inimicus 237, 25
 iniqui 132, 7. 221, 19
 iniquitas 27, 6
 iniquitatem 139, 9
 iniquo 225, 24
 iniquorum 210, 21
 iniquum 108, 19
 initis 9, 18. 42, 21
 initio 2, 9. 3, 2. 4, 5. 6,
     8, 25, &c.
 initium 5, 11. 19, 9. 22,
     21, &c.
 injuria 8, 21. 26, 8. 29,
     12, &c.
 injuriæ 10, 16. 22, 20. 40,
     12, &c.
 injuriam 11, 3. 66, 1. 69,
     21, &c.
 injurias 71, 8. 17. 73, 1.
     &c.
 injuriis 25, 5. 45, 7. 79,
     20
 injussu 96, 14
 injusta 16, 14. 88, 7. 215,
     15
 injustæ 99, 1
 injustas 88, 12
 injustissimæ, 134, 7
 injustos 227, 22
 injustum 38, 17
 innocens 232, 24
 innocente 50, 2
 innocentes 44, 1. 179, 18.
     217, 20
 innocentia 10, 8. 102, 8.
     130, 9
 innocentia 86, 20. 231, 18
 innocentissime 230, 3
 innoxia 134, 8. 161, 10
 innoxii 31, 19
 innoxiorum 161, 21
 innoxios 33, 11
 inopem 70, 13
 inopes 191, 13. 220, 16
 inopi 147, 19
 inopia 5, 22. 9, 17. 14, 14,
     &c.
 inopia 26, 13
 inopiam 30, 18. 132, 5.
     133, 7. 137, 18
 inops 69, 19. 161, 8
 inquam 233, 14. 234, 3
 inquires 158, 1. 166, 6. 167,
     12
 inquietem 174, 22
 inquietus 25, 11
 inquit 25, 14. 43, 3. 209,
     3. 206, 2
 inrumendi 195, 1
 insanum 169, 30
 insatiabilis 9, 17
 inscia 223, 16
 inscius 219, 18
 insectaberis 227, 20
 infedit 158, 19
 insequentes 80, 7
 insequeretur 95, 2
 insequi 106, 5, 12
 insidia 21, 23. 25, 16. 34,
     13. 186, 11
 insidiantibus 155, 18
 insidiarum 121, 18
 insidias 21, 16. 22, 3. 26,
     1, &c.
 insidiatores 92, 20
 insidiatum 80, 23
 insidias 22, 21. 62, 22. 102,
     24, &c.
 insignia 43, 22. 175, 4
 insignibus 29, 11. 201, 14
 insinuatulum 173, 20
 insitus 226, 7
 insolens 4, 8. 146, 12. 199,
     10
 insolentem 234, 9
 insolentes 218, 1
 insolentia 97, 20. 106, 10,
     &c.
 insolentia 20, 12
 insolentiam 59, 14. 231, 51
 insolere 7, 3
 insolita 26, 6. 105, 1, &c.
 insolito 95, 1. 145, 9
 insolitum 159, 19
 insolitus 7, 11. 24, 8
 informis 22, 6. 189, 9.
     224, 21
 infontes 13, 12
 infontis 181, 7
 insperantibus 218, 15
 inspoliatis 211, 15
 instabat 50, 5
 instanti 94, 2
 instantibus 145, 5. 187, 1
 instare 54, 17. 94, 3. 106,
     1, 17, 25, &c.
 instaurare 168, 8
 instinctu 204, 35
 instituent 186, 14
 instituerant 77, 5

INDEX

- infituisse 25, 8
 infuit 50, 18. 64, 17. 69, 15. 71, 14
 infcripta 6, 5. 43, 20. 202, 66
 instituti 127, 1
 instructa 50, 23. 203, 31
 instructi 107, 25. 144, 1. 223, 7
 instructique 123, 13
 instructos 53, 10
 instructus 123, 13
 instructebantur 166, 13
 instruere 170, 2
 instrueret 146, 5. 173, 1
 instrui 143, 16
 instruit 53, 12
 instrumenta 21, 6. 100, 14. 203, 24
 instruxerat 105, 8
 instruxit 95, 6. 105, 6
 infuſeretur 64, 6
 infuevit 10, 1
 infula 172, 7. 198, 24. 206, 3
 infulae 173, 14. 199, 4
 infulam 173, 13. 179, 3. 204, 35
 infulani 205, 3
 infulae 195, 4. 206, 8. 10
 insultavit 210, 12
 insuper 50, 10
 intactum 118, 1. 128, 32. 199, 15
 inactus 109, 9. 118, 24
 intacte 202, 25
 intactum 198, 8
 integer 163, 18. 197, 15
 integerrime 230, 5
 integerrimorum 223, 2
 integrâ 118, 26. 152, 18. 153, 20. 173, 3
 integri 107, 21. 113, 5
 integris 143, 8
 integritate 49, 13
 integro 144, 22. 191, 5
 integros 55, 1. 165, 17
 integrum 115, 4. 112, 4
 intellexerunt 219, 29
 intellexi 17, 6
 intellexistis 181, 4
 intellexit 139, 20
 intelligat 92, 4
 intelligebat 25, 16. 66, 5. 218, 5
 intelligerem 120, 6
 intelligerent 162, 23
 intelligentis 90, 1
 intelligentis 164, 15
 intelligit 22, 17. 62, 15. 79, 29. 81, 6
 intelligendi 202, 13
 intelligens 36, 3
 intelligeret 64, 18
 intelliget 167, 19
 intelligetur 232, 10
 intelligi 186, 31
 intelligitis 53, 8
 intelligitur 146, 5
 intelligo 81, 21. 130, 9. 194, 4
 intelliguntur 163, 7
 intelligunt 106, 9
 intempeſtâ 22, 7. 25, 19. 95, 6
 intenderant 124, 4. 152, 9
 intenderat 83, 2. 123, 11. 147, 7. 148, 13
 intendere 115, 14. 150, 22
 intenderis 40, 4
 intendit 79, 11. 100, 12. 139, 3. 219, 27. 221, 14
 intenta 97, 12. 166, 9
 intente 18, 22. 25, 112. 22. 139, 24
 intente 104, 16. 107, 21. 111, 4
 intentior 109, 17
 intenis 141, 8
 intento 102, 18
 intentos 101, 8. 124, 16. 140, 25
 intentum 5, 3. 130, 16
 intentus 3, 11. 14, 1, &c.
 intentusque 145, 20
 interque 78, 6. 217, 2
 interceſſit 181, 6
 interdu 9, 8. 20, 11. 83, 18, &c.
 interea 21, 16. 22, 2. 19, &c.
 interempti 145, 8
 intereſſet 179, 11
 intereunt 212, 20
 interceſſit 62, 20
 interfecit 83, 16
 interfeſtâ 202, 5
 interfeſti 107, 23. 138, 7
 interfeſti 74, 9. 121, 19. 218, 5
 interfeſti 70, 10. 84, 8. 92, 17
 interfeſtos 212, 2
 interfeſtum 73, 11. 146, 19
 interficere 15, 17. 21, 4. 43, 4. 67, 18
 interficerent 34, 16
 interfici 108, 23
 interficiat 93, 1
 interficit 55, 6
 interfuerit 228, 3
 interiøre 75, 14. 107, 2
 interierant 174, 8
 interierunt 168, 4
 interit 8, 24. 76, 6
 interioſem 233, 24
 interitum 151, 11
 interim 67, 19. 80, 1. 82, 12, &c.
 interna 190, 5
 internecionem 178, 10
 internuncius 153, 12
 interpellando 83, 18
 interponit 91, 14
 interpoſita 91, 3
 interpretatum 75, 19
 interpretes, 153, 11
 interrex 69, 2
 interrogati 15, 8
 interrogatus 25, 1. 36, 15
 intervalla 173, 11
 intervallo 137, 27. 151, 16. 172, 2
 interveniſſe 154, 13
 inſteſtabiliſ 160, 2
 inſteſtabiliſque 119, 1
 inſtina 5, 13
 inſtinum 230, 25
 intoleranda 52, 22. 70, 9. 221, 13
 intolerandumque 90, 10
 intra 15, 10. 47, 7. 48, 12. 76, 16. 173, 1
 intrare 154, 2
 introducit 36, 14. 67, 16
 introduxit 229, 13
 introvendi 95, 15
 introire 22, 15
 introit 121, 9
 introitum 201, 11
 introſus 201, 27
 intuerentur 60, 9

VOCABULORUM.

intutam 167, 15	inultique 177, 2	11, &c.
invadat 166, 2	inultis 120, 12	Italiam 61, 12, 16. 177,
invadendarum 205, 20	inultos 111, 28	20. 197, 15
invadendi 130, 11	inaktum 151, 20	Italiam 20, 23. 46, 11,
invadere 98, 13. 104, 17,	inultus 196, 6	&c.
144, 6	invocat 213, 20	Italica 198, 27
invaderet 93, 14	inuiere 233, 3	Italici 83, 8, 14. 103, 9
invadi 135, 19	inuitata 231, 6	Italiciis 118, 24
invadit 67, 24. 79, 14,	inutilis 229, 27	Italicos 97, 10
&c.	joca 142, 15	ite 73, 6
invaditur 155, 20	jocum 21, 12	iter 3, 12. 16, 12. 51, 2,
invadunt 80, 4. 143, 11,	jovem 151, 28. 183, 5	16, &c.
&c.	Jovis 200, 14. 202, 11.	itineri 93, 3. 123, 8. 136,
invaserat 5, 20. 30, 4,	205, 7	1
&c.	ipfis 51, 17. 148, 25,	itinere 27, 12. 32, 9. 36,
invasere 3, 3. 10, 10,	&c.	15, et alibi.
&c.	ipfius 25, 10. 89, 8,	itineri 10, 11
invasit 231, 7	&c.	itineribus 39, 11. 51, 12,
invasit 9, 9. 24, 23	ipfo 91, 17. 155, 13,	&c.
invenit 93, 18	&c.	itineris 119, 7. 140, 4, 18,
invenias 57, 4. 167, 14	ipforum 190, 5	&c.
invenies 65, 14. 217, 11	ipfos 7, 13. 17 9. 44, 8,	itum 61, 10
invenissent 214, 16	&c.	itorum 39, 24. 152, 7
invenit 50, 15. 141, 15	ipfum 31, 11. 64, 8. 66,	jubebat 91, 22. 210, 23
inventæ 120, 8	18, &c.	jubent 42, 14
inventurum 83, 2	ipsumque 84, 11. 136, 4	jubere 22, 5
inverecundo 195, 12	irâ 25, 40. 4, 2, 6. 67, 2,	juberentur 208, 6
inverfos 76, 11	&c.	jubet 36, 1. 12, 15. 50, 7,
invia 158, 7	iracundia 41, 10, 18	et alibi plur.
invicem 179, 2	iræ 40, 18. 91, 23. 208,	jucundior 226, 14
invicti 89, 16	14	jucundiora 134, 5
inictum 100, 20. 224, 19	iram 68, 2. 82, 23. 121,	judicandis 230, 19
inideant 131, 7	19. 173, 18	judicandum 215, 21
inideat 30, 7. 151, 17	iraici 41, 14	judicant 221, 4
invidere 43, 24	irati 47, 17	judicare 221, 4
inviderit 53, 6	ire 6, 20. 52, 11. 87, 3,	judicat 29, 13
invidet 130, 5	&c.	judicatus 35, 8
invidi 221, 29	irent 30, 1. 218, 13	judicaverat 39, 18
invidiâ 4, 3. 12, 6, 15,	iretur 199, 23	judicaverit 220, 17
&c.	iri 55, 3	judices 221, 2. 232, 24
invidæ 56, 17. 122, 8	irritamenta 137, 4	judicia 18, 1. 45, 2. 89,
invidiam 20, 1. 34, 9,	irritare 163, 17	14, &c.
&c.	irrumperere 82, 26	judiciis 11, 21. 32, 1. 217,
inviolatâ 100, 10	irrumperent 39, 15	16. 223, 24
inviolatam 92, 1	irrumptit 111, 15	judicio 38, 16. 210, 19.
inviolatos 83, 9	irrumptere 67, 17. 95, 15	225, 25
invifa 164, 9	isdem 82, 13	judiciorum 221, 4
invifi 154, 15. 224, 23	isque 39, 22. 156, 6	judiciis 232, 22
invifum 43, 1. 122, 5	iffe 80, 24	judicium 11, 22. 13, 6,
invifus 15, 2	ifta 33, 4. 45, 4. 47, 9,	&c.
invitant 118, 11	&c.	judicium 163, 6
invitarent 192, 32	iftam 126, 10. 227, 7	ivere 176, 8
invitarent 175, 3	ifta 160, 12	jugi 137, 1
invito 178, 16	iftis 167, 8	jugis 200, 19
invitus 16, 8. 142, 12	ittius 229, 24	jugulans 43, 13
inulti 53, 6. 86, 22, 118,	itto 184, 1. 234, 18	jugulare 13, 12
22	Italia 13, 17. 84, 2, 3,	

INDEX

jugulari 43, 7
 juvum 96, 2. 104, 13
 jugurtha 61, 8. 63, 1, 7,
et alibi frequenter.
 Jugurtha 62, 13. 63, 21,
 &c.
 Jugurtham 62, 20. 63, 15,
 &c.
 Jugurthamque 62, 4
 Jugurthini 80, 3. 110, 23.
 125, 5. 145, 26
 Jugurthino 78, 11
 Julium 22, 1
 jumenta 143, 24, 32. 197,
 23. 193, 1
 jumentum 101, 26
 Jun. 14, 2
 Junius 39, 20
 Jupiter 228, 5
 Jura 31, 14. 89, 14. 158,
 20, &c.
 jurat 153, 13
 juravisset 160, 16
 Jure 40, 16. 70, 5. 80, 25,
 &c.
 Jurgia 8, 12
 Jurgis 83, 18
 Jurgio 25, 3
 Juris 89, 2. 179, 13
 Jus 8, 11. 12, 13. 17, 10,
 &c.
 Jusjurandum 19, 15. 34, 24
 Jussa 81, 12. 183, 4. 200,
 30
 Jussit 35, 9. 97, 12
 Jussi 77, 21. 109, 10
 Jussis 80, 9
 Jussisset 70, 8
 Jussisset 130, 18. 131, 3
 Jussit 32, 10. 43, 7. 48,
 2. 123, 2. 129, 1
 Jussu 23, 7. 137, 9. 155,
 1. 169, 33
 Jussum 114, 14
 Jussus 36, 17. 37, 19. 92,
 8, &c.
 Justa 66, 7
 Justas 231, 24
 Justissimo 9, 10
 Justissima 211, 7
 Justitia 8, 22
 Justitia 229, 13
 Justos 191, 15. 204, 14
 Justum 46, 23
 Juvantibus 92, 3. 134, 19.
 162, 14
 Juvat 134, 2

Juvaturum 103, 13
 Juvenibus 105, 13
 Juventus 7, 8. 14, 14. 36,
 18. 159, 8. 214, 11
 Juventute 214, 2
 Juventutem 5, 14. 10, 9.
 11, 12. 12, 8. 13, 7
 Juventuti 213, 14
 Juxta 3, 9. 31, 1. 43, 4,
 &c.
 Juxtaque 191, 12

K.

Kal. 14, 2. 23, 10
 Kalendis 15, 16. 156, 6
 Kiv 206, 18

L.

LACERFACTIS 136, 2
 laborandum 224, 11
 laborantibus 55, 1. 107, 10.
 110, 8. 144, 5
 laborare 49, 17. 101, 9.
 142, 14
 labore 3, 2. 8, 22. 22, 6,
 &c.
 laborem 7, 9. 70, 17. 119,
 9, &c.
 labores 8, 25. 104, 18,
 &c.
 labori 30, 19. 59, 17. 131,
 18.
 laboribus 132, 22. 139, 18,
 &c.
 laboris 28, 6. 103, 3. 223,
 6
 laborum 75, 13. 84, 18
 labos 7, 11. 145, 25.
 183, 14. 196, 15. 222,
 8
 Lacedaemoni 2, 123, 42, 23
 lacerant 185, 3
 lacerari 164, 24
 laceratur 166, 5
 laceraverat 1, 18
 lacerent 132, 12
 lacerum 268, 11
 lacerissimus 207, 9
 lacerissus 25, 2

lacessiverunt 189, 18
 lachrymas 128, 22
 lacrumans 111, 27. 114, 2.
 121, 15, 15. 152, 1
 lacte 157, 3
 Laca 14, 9
 Lacam 22, 8
 Ladera 129, 3. 132, 14,
 142, 17
 laedis 228, 14
 leta 109, 16. 212, 14
 letabatur 36, 2. 200, 11
 letam 55, 20
 letandum 72, 11
 letari 34, 3. 144, 19
 letati 119, 19
 Lete 171, 3, 5
 Leti 70, 7. 108, 2. 159,
 8. 192, 32
 letissimis 135, 21
 letitia 24, 4. 36, 2. 56, 4.
 112, 19. 147, 15
 letitiae 43, 5, 12
 letitiam 37, 13. 97, 25
 letor 153, 16
 letos 112, 23
 letus 62, 12. 129, 10. 154,
 21. 174, 1
 leva 172, 22
 levam 50, 9
 Laetanium 177, 22
 lamine 200, 26
 lanceas 50, 23
 languentibus 34, 20
 languere 46, 17
 languidi 107, 26
 languidis 107, 17
 languidos 180, 11
 languorum 232, 30
 laniata 193, 2
 laniatum 204, 34
 lanioque 159, 17
 lapideis 50, 10
 lapides 113, 2
 lapidibus 111, 6. 239, 8
 lapsum 150, 7
 lapsus 217, 13. 232, 2, 2
 laqueis 140, 17
 laqueo 50, 13
 larem 18, 11
 largiantur 46, 3
 largiti 20, 10. 44, 18. 64,
 5
 largito 4, 8. 149, 5
 largitione 73, 9
 largitionem 74, 2

VOCABULORUM.

largitionibus 30, 20, 164, 23, 114, 10, 226, 2
largitor 142, 5
largundo 31, 9, 49, 15, 68, 5
largus 13, 6
Laris 137, 14
lascivia 24, 5, 197, 1, 98, 1
lasciviam 118, 9
lascique 107, 24
lascitudinem 11, 11, 105, 14
lascitudo 119, 19
lara 206, 28
latè 61, 20, 102, 23
latera 201, 17
latere 70, 6, 195, 5, 119, 12, &c.
lateribus 55, 7, 77, 2, 106, 8, 195, 11, 211, 12
lateris 176, 10
Latii 161, 9, 202, 10
Latinè 146, 17
Latini 97, 10
Latinis 21, 5, 121, 23
Latino 96, 11
Latinum 99, 8, 100, 17
Latio 119, 23, 129, 7, 141, 47
latior 172, 2
latitudinem 75, 10
latus 107, 111, 105, 25
lato 157, 4
latro 165, 4
latrocinia 61, 2
latrocinii 172, 19
latrocinio 143, 23
latrones 22, 22, 54, 8, 191, 24
latronibus 149, 1, 192, 8
latronum 174, 2
laturum 128, 17
latus 4, 6, 195, 1
laudabat 43, 8
laudabatur 49, 17
laudarius 46, 25
laudando 59, 16, 209, 8, 216, 17
laudant 48, 20
laudantur 3, 15, 221, 11
laudare 19, 11, 145, 19
laudari 8, 10
laudas 228, 14
laudat 108, 7, 205, 1
laudatum 64, 2, 186, 27
laudavit 12, 14
laudè 209, 9
laudes 231, 14
laudibus 73, 17
laudo 7, 16
laurea 228, 1
laur 134, 20, 212, 12
laxior 116, 10, 186, 26
laxitate 191, 22
laxius 135, 20
lecto 121, 4
lectos 30, 14, 53, 15
legantur 80, 12, 82, 15
legat 84, 13
legati 35, 16, 68, 6, 11, &c.
legatione 148, 15
legationibus 97, 4
legationis 74, 7
legatis 33, 11, 19, 35, 19, &c.
legato 54, 4, 135, 8, 200, 23
legatorum 48, 15, 73, 15, &c.
legatos 26, 4, 32, 24, 29, &c.
legatum 97, 15, 105, 11, &c.
legatus 34, 4, 54, 10, &c.
lege 15, 1, 26, 10, 76, 4, &c.
legem 42, 16, 117, 16, 172, 2, 187, 15
legendo 222, 20
legenti 48, 22
legere 131, 5, 8
leges 42, 13, 44, 2, 88, 3, &c.
legi 221, 2
legibus 6, 10, 8, 12, 15, 8, &c.
legionarias 106, 12
legionem 119, 4
legiones 25, 18, 50, 18, 20, &c.
legionibus 18, 26, 31, 14, &c.
legionis 95, 14
legionum 103, 2, 145, 1
legis 27, 6, 206, 5, 226, 24
legitimos 26, 21
legitimum 6, 22
legum 125, 18, 166, 4
legundi 139, 18
leniebant 83, 19
lenire 137, 19
leniri 20, 20
lenita 188, 3
lenitel 154, 15
lenitur 67, 4
leniunda 18, 1
lenius 132, 27, 140, 16
lenies 152, 17
Lentuli 19, 12, 40, 17, 48, 5, 52, 5
Lentulo 25, 20, 34, 23, 37, 7, 46, 14, 51, 9
Lentulum 36, 7, 10, 22, 50, 7
Lentulus 14, 7, 32, 10, 34, 5, 27, &c.
leonem 52, 11
Lepidani 186, 22
Lepidi 165, 11, 167, 1
Lepido 15, 7, 175, 1, 164, 9, 167, 21, 168, 5, 169, 7
Lepidum 165, 2
Lepidus 165, 4, 168, 12, 169, 5, 11
lepos 21, 13
Leptasta 173, 20
Lepti 123, 28
Leptim 78, 1
Leptis 78, 7
Leptitani 125, 4
Leptitanorum 125, 4
liber 5, 7, 46, 23
libera 183, 2, 219, 21, 223, 16
liberales 7, 16, 46, 1
liberalibus 188, 3
Liberalis 204, 20
liberalitas 29, 2, 45, 18
liberalitate 39, 1
liberaliter 9, 23, 149, 4
liberaret 33, 7
liberè 160, 8, 219, 2
liberi 90, 3, 98, 12, 218, 10
liberis 21, 4, 37, 6, 54, 8, &c.
liberisque 102, 11, 114, 1
liberius 61, 6
liberitque 213, 12
libero 23, 21, 141, 20, 223, 12
liberorum 80, 21, 212, 4
liberumque 62, 18, 103, 15
liberos 24, 10, 29, 8, 41, 11
libertas 18, 17, 45, 7, 180, 11
T 4

INDEX

- libertate* 7, f. 52, 18, 86, 9, &c.
libertatem 6, 20, 17, 10, &c.
libertati 96, 7, 182, 5
libertatis 6, 25, 31, 2, &c.
liberti 39, 10
libertis 54, 1
libertos 39, 14
libertum 6, 11, 28, 11
libet 82, 8, 227, 25, 132, 29
libidine 223, 100
libido 224, 4
libris 36, 23, 75, 18
libuit 224, 4
Libyes 70, 2, 77, 3, 6, 12
Libys 136, 18
liceat 162, 9
liceatne 188, 18
licebat 11, 6, 133, 15
licentia 41, 9, 13, 43, 3, &c.
licentiam 7, 3, 10, 16, &c.
licentiùs 152, 20, 213, 12
licentiùsque 135, 20
licere 188, 25
liceret 29, 23, 148, 14, 188, 20
licet 3, 14, 28, 5, 77, 12, &c.
licinium 15, 2
licitor 67, 11
licuerit 72, 4
licuerunt 218, 4
licuisset 32, 6
licuit 26, 10, 52, 20
lignea 123, 28
ligure 140, 5
ligures 173, 14
liguri 140, 10
ligurum 95, 12, 125, 9, 145, 6
Ligus 129, 15, 23, 140, 16, 25, 173, 9, 10, 201, 18
Limentanus 97, 2
limosa 94, 18
linum 125, 16
lingua 6, 13, 9, 6, 11, 22, &c.
linguae 182, 10, 228, 1, 229, 22
linguam 128, 13
littera 200, 26
litteræ 81, 12, 121, 4
litteras 23, 8, 27, 13, 17, &c.
litteris 21, 5, 36, 14, 15, &c.
litibus 227, 4
litura 173, 8, 11, 202, 23
Livio 212, 27, 220, 23
Livius 205, 22
lixa 101, 15, 25
loca 9, 23, 22, 3, 10, &c.
locare 145, 23
locat 54, 6, 105, 7
locata 151, 5
locatae 203, 31
locati 112, 9
locatus 171, 7
locaverant 204, 9
locaverat 121, 1, 137, 14, 145, 17
loci 35, 16, 53, 5, 67, 20, &c.
locis 7, 18, 20, 22, 51, 19, &c.
loco 8, 19, 20, 4, 24, 6, &c.
locoque 192, 18
locorum 103, 4, 115, 9, &c.
locos 76, 10, 86, 5, &c.
locum 42, 10, 50, 22, 53, 10, &c.
locumque 123, 31
locupletem 129, 14
locupletes 138, 14
locupletior 231, 14
locupletissimis 159, 6
locupletium 19, 14
locus 7, 12, 48, 9, 50, 8, &c.
locutum 66, 5, 68, 13
locuturum 153, 3
locutus 39, 28, 64, 8, &c.
longa 201, 8
longam 2, 3
longè 27, 17, 44, 15, &c.
longinqua 203, 17
Longinus 14, 8
longissimo 203, 34
longius 7, 19, 22, 15, 144, 17, 204, 27
loquar 48, 8, 134, 10
loquax 199, 8, 222, 7
loquendi 73, 9
loqui 62, 12, 116, 12, &c.
loquitur 206, 31
lubebat 101, 15
lubet 73, 4, 133, 20, &c.
lubidine 8, 1, 18, 13, &c.
lubidinem 2, 13, 7, 11, &c.
lubidines 214, 2
lubidini 40, 3, 45, 11, &c.
lubidinibus 11, 13
lubidinis 115, 1, 207, 12
lubidinosè 43, 4
lubido 3, 3, 5, 20, 21, 7, &c.
lubuerat 96, 4
lubuit 48, 24
Lucano 176, 18
lucis 199, 15
lucis 137, 25
luctu 41, 5, 42, 8, 71, 4, 138, 18
luctuosam 53, 8
luctus 56, 4, 167, 6, 218, 11
luculentam 25, 5
Lucullo 205, 18
Lucullum 174, 7, 190, 13, 207, 18
Lucullus 94, 9, 181, 8, 193, 13
ludibrio 11, 5, 18, 4, &c.
ludificare 94, 3
ludificati 106, 2
ludum 118, 9
lugubribus 196, 3
lumen 132, 4, 204, 3
lumine 80, 3, 192, 16
Lurda 173, 29
Lusitaniae 203, 30
Lusitanis 170, 15
Lutatorum 160, 9
lutulentus 229, 20
Lux 144, 25
luxe 204, 12
luxu 11, 11, 49, 4, 62, 7, &c.
luxum 58, 13
luxuria 6, 3, 10, 9, 21, 10, &c.
luxuriae 20, 27, 21, 6, &c.
luxuriaeque 101, 19
luxuriam 46, 24
luxoriosè 9, 22
luxurioso 142, 1
Lycanionis 193, 14
Lycie 201, 20
Lyrici 206, 30

VOCABULORUM.

M.

- MACEDONIA** 92, 23. 173,
 4. 197, 15
Macedonism 205, 5
Macedonico 40, 8
Macedonicum 158, 4
Macedonum 189, 3
machinabuntur 16, 3
machinata 174, 7
machinationibus 139, 6
machinato 175, 7
machinatum 38, 8
machinis 80, 9
machati 218, 8
maculas 233, 3
madore 176, 12
Maecenas 187, 10
magis 1, 6. 2, 6. 5, 6. 22,
et alibi plur.
magisque 5, 22. 6, 21. 7,
 4, 9
Magistratibus 162, 16, &c.
magistratu 32, 2. 37, 5;
 115, 7. 221, 1
magistratui 23, 7
magistratu 60, 2. 94, 10
magistratus 19, 4. 24, 3,
 &c.
magistratum 27, 2. 33,
 1
magna 3, 12. 4, 3. 5, 12.
 8, 4. 14, 1, 4, *et alibi*
frequenter.
magna 36, 12
magnæ 43, 9. 51, 6. 58,
 8, &c.
magnam 39, 5. 44, 4,
 &c.
magnamque 7, 15. 216, 7
magnas 34, 19. 51, 4. 100,
 3
magni 8, 22. 71, 17. 125,
 26. 191, 20
magnifica 18, 19. 40, 9,
 61, 4. 129, 4
magnificæque 8, 2
magnificè 14, 16. 40, 2,
 &c.
- magnifici** 8, 14
magnificum 45, 15. 109,
 13
magnis 17, 3. 22, 23,
 &c.
magnisque 90, 14. 114,
 11
magnitudine 20, 3. 24, 8,
 &c.
magnitudinem 26, 13. 61,
 16
magnitudinis 58, 1
magnitudo 40, 20. 49,
 11
magno 26, 3. 41, 11. 51,
 19
magnoque 144, 22
magnos 46, 22
magnum 2, 5. 15, 3. 49,
 19
magnus 48, 21. 49, 7. 12,
 &c.
majestas 88, 3
majestatem 73, 6. 82, 8
majestatis 69, 20. 89, 2
major 33, 10. 44, 5. 46,
 21
majora 13, 10. 136, 16
majore 42, 17. 130, 24,
 &c.
majorum 216, 15. 232, 7
majores 10, 14. 26, 12.
 33, 15
majoresque 211, 18
majoribus 60, 14. 69, 22,
et alibi.
majorum 6, 5. 9, 22. 25,
 10. 26, 10. 48, 18, *et*
alibi.
majus 57, 3. 80, 18. 89,
 4
majusque 60, 5
mala 5, 5. 6, 3. 13, 8,
et alibi.
malaque 17, 6
malæ 126, 15
malam 110, 16
malarum 4, 9. 45, 19.
 97, 21
malæque 214, 1
malè 40, 6. 45, 11, &c.
malebant 8, 21. 15, 1. 31,
 5. 43, 24
malebat 8, 10. 59, 2. 92,
 22
maledicendo 225, 29
maledicere 141, 5
maledicis 228, 15
maledicit 234, 12
maledicta 25, 12. 225, 24
maledictis 19, 10. 132, 12.
 210, 20
maledicendi 202, 20
malediciendo 218, 12
maledicendum 197, 3
malefici 75, 15
maleficia 44, 19
maleficiis 230, 20
maleficii 90, 16
malevolentia 4, 2. 10, 9
mali 7, 6. 15, 13. 46, 10,
 &c.
malique 118, 12
malit 81, 17. 91, 14
malitia 80, 20. 219, 18,
 221, 12
malitis 99, 13
malis 126, 17. 185, 6
malles 147, 16
mallet 121, 3. 128, 5
Manliana 25, 19
Manlii 22, 7
Manlius 20, 25. 21, 26.
 22, 9. 23, 9. 29, 11,
 12. 53, 17
Manlius 22, 20. 26, 4. 50,
 18. 55, 7
malo 5, 13. 22, 24, &c.
malorum 9, 2. 38, 10
malos 91, 18. 30, 8. 45,
 4
malosque 224, 25
maluerint 131, 14
maluit 217, 14. 218, 6
malum 30, 20. 31, 5. 115,
 17
malumque 223, 11
malunt 160, 7
malus 13, 13. 90, 17. 221,
 13. 222, 2
Mamerci 164, 1
Mamerco 181, 7
Mamiliam 117, 16
Mamilianæ 97, 17
Mamilius 97, 2
manare 204, 27
Manastabale 62, 2
Manastabilis 62, 4. 116,
 19

INDEX

- mancipiorum 107, 17
mandando 183, 2
mandandum 20, 15
mandata 25, 1
manda 35, 8, 67, 15, &c.
mandatis 26, 5
mandator 122, 116
mandem 202, 11
mandetis 197, 25
maneus 167, 11
mandeat 163, 3
manent 111, 4
manentes 146, 11
manere 72, 4, 95, 11, 107,
15
manerent 71, 6
manibus 17, 1, 82, 8, &c.
manifesta 92, 5
manifestis 48, 18
manifestos 33, 21
manifestus 93, 9
manipulis 145, 17
manipulos 104, 10, 105, 6
Manlii 148, 16
Manlio 122, 16, 127, 14
155, 22
Manlium 134, 18, 131, 13,
147, 10
Manlius 47, 17, 145, 15
manferant 111, 10
manferat 233, 27
manere 125, 7
manuetudine 27, 11, 49,
13
manuetudinem 45, 17
manuetudo 47, 9
manufum 151, 10
Mantino 122, 20
mand 7, 18, 11, 18, 18,
5, et alibi plur.
manum 104, 16, 106, 4
manus 11, 21, 13, 13, 24,
9, &c.
manuum 30, 18
mapalia 77, 1, 203, 15
mapalibus 102, 26
Marcello 158, 9
Marcium 26, 45, 193, 13
Marcius 23, 13, 27, 9
Mareamque 196, 8
mare 75, 11, 98, 12, 77,
4, 12, &c.
mari 18, 9, 48, 23, 96, 9,
18, &c.
marique 11, 9, 172, 27
maria 8, 24, 11, 5, 20,
10, 175, 10, 198, 7,
204, 16, 234, 7, 738
Mari 816, 2, 238, 11, 18,
122, 16, 135, 49, 78,
141, 15, 142, 9, 966,
11, 227, 8
Mario 110, 3, 112, 26, 134,
24, 117, 17, 122, 6,
128, 10, 129, 15, 148,
6, 243, 1, 107, 8, 448,
12, 158, 12, 150, 23,
207, 10
maris 75, 9, 174, 9, 176,
23
maritimâ 78, 1
maritimum 31, 17
maritima 197, 17
maritimæ 207, 15
maritimas 178, 10
maritimis 145, 10
Marium 105, 17, 110, 14,
111, 26, 116, 7, 117,
14, 122, 6, 17, 123,
2, 136, 25, 140, 3,
143, 10, 146, 18, 48,
14, 23, 149, 12, 155,
21
Marlus 54, 2, 102, 26,
109, 23, 110, 21, 25,
115, 13, 117, 6, 128,
12, 129, 11, 15, 134,
26, 135, 6, 23, 138,
21, 139, 2, 11, et alibi
frequenter.
Maroneam 200, 30
Marfiro 200, 7
Masinissa 61, 17, 62, 4,
64, 13, 171, 14
Masinissæ 61, 22, 69, 4,
17, 82, 10, 92, 15,
19, 116, 18, 117, 9,
152, 13
Massiliam 27, 15
Massiva 92, 15, 24
Massivæ 92, 29, 113, 16
Massivam 93, 6
Massagradæ 152, 14
materia 76, 12
materiam 231, 10
materies 9, 2
materno 66, 10, 152, 14
matre 202, 2
matres 41, 3
matribus 205, 14, 232,
27
matris 204, 15, 226, 14
matrumque 186, 10
matura 134, 19
maturabit 170, 24
maturandi 23, 3
maturandum 164, 24
maturantes 80, 13
maturasset 15, 3
maturaverunt 126, 8
maturavérunt 169, 24
maturè 2, 8, 77, 4, &c.
maturent 26, 1
maturet 29, 16
maturetur 71, 16
maturids 67, 8, 100, 16
maturimè 167, 14, 169, 3
Mauri 78, 10, 151, 16, 143,
17, 145, 2, 150, 3
Maurique 204, 23
Mauris 79, 3, 128, 9, 152,
7
Mauritania 19, 6, 170, 13,
173, 20, 175, 11
Mauritaniâ 74, 15, 78, 9,
114, 15
Mauro 143, 7, 152, 15
Mauris 77, 6, 146, 10, 24,
207, 6
Mauroisque 127, 36
Maurum 151, 22
Mauras 151, 6, 155, 3,
10
maxima 5, 20, 8, 11, 17,
&c.
maximè 65, 17, 29, 11
maximam 2, 14, 53, 4,
&c.
maximarum 104, 18
maximas 7, 18, 67, 25,
&c.
maximè 2, 3, 8, 8, 21, 3,
et alibi plur.
maximèque 159, 15, 224,
14
maximi 159, 21, 160, 5
maximis 8, 5, 37, 25,
&c.
maximo 2, 14, 36, 4,
&c.
maximos 179, 1
maximum 7, 13, 17, 42,
&c.
maximus 153, 12, 228, 5
meamet 132, 6
pecum 28, 5, 14, 16,
&c.
mederi 96, 27, 213, 19
Medi 76, 8
media 98, 6, 104, 4, 152,
6, 180, 12

VOCABULORUM.

medio 16, 17, 102, 40	memorent 88, 121	18, 109, 11, 22, 1,
mediocrem 63, 21	memoreatur 205, 14	2, 128, 31, 169, 33,
mediocres 62, 18	memores 4, 3, 113, 16,	178, 11, 230, 2
mediocri 138, 23	med.	Metello 102, 12, 103, 16,
mediocrique 219, 20	memorie 230, 8	106, 27, 109, 15, 110,
mediocria 136, 44	memoriam 2, 3, 133, 26,	2, 114, 28, 115, 15,
mediocris 217, 24	med.	119, 22, 122, 6, 123,
mediocriter 221, 20	memoria 5, 6, 26, 13,	1, 21, 30, 124, 9,
medios 55, 5, 14	med.	175, 17, 199, 14, 204,
Medis 77, 2, 7	mens 131, 14	8
meditata 215, 24	mens 30, 5, 44, 25, 218,	Metelloque 100, 9, 125,
medium 171, 12, 192, 40	19	7
medius 28, 4, 66, 11, 187,	menstrum 234, 13	Metellum 101, 21, 109, 6,
10	menſe 94, 13, 195, 3,	119, 10, 116, 8, 117,
mercede 48, 9	206, 5	13, 119, 14, 122, 11,
merchule 134, 13, 167,	menſem 81, 17	124, 28, 127, 3
10	menſtra 192, 17	Metellus 23, 14, 17, 34, 3,
meliore 216, 15, 239, 21	mente 17, 7, 37, 21, 117,	51, 14, 108, 8, 101,
melioras 66, 4, 67, 25,	1, 224, 2	6, 102, 8, 21, 103, 7,
168, 12	mentam 13, 5, 138, 15	104, 22, 105, 20, 106,
melioribus 104, 16	mentibus 90, 5, 97, 26	19, 107, 24, 108, 5,
melius 58, 16, 78, 5, 127,	mentiri 230, 29, &c.	17, 114, 1, 22, 112,
8, &c.	mentitus 58, 7, 229, 23,	3, 113, 6, 114, 8, 117,
melitſque 120, 2	230, 24	8, 118, 3, 119, 1,
membrum 224, 4	mentum 69, 7, 71, 12,	123, 2, 123, 12, 124,
memet 59, 15, 139, 8	132, 19	16, 128, 1, 135, 9,
meminere 41, 17	meos 153, 24, 169, 29	21, 136, 26, 170, 27,
meminerint 54, 7	mercati 12, 6, 101, 19,	174, 32, 175, 19, 21,
memineris 35, 6	103, 8	179, 6
memineritis 52, 12	mercatus 101, 17	metiri 24, 8
meminiſſe 109, 12	mercatus 162, 3	metuendum 206, 18
memipit 205, 21, 207, 12	merceda 30, 28, 91, 19	Metrophaneum 178, 30
Memmii 86, 14	med.	metu 5, 7, 6, 17, 8, 20,
Memmio 91, 11	mercedem 160, 7, 151, 23,	&c.
memmius 83, 20, 26, 9,	mercenarium 231, 22	metuebat 23, 4
91, 1, 21, 92, 7	mercenarius 227, 13	metuendum 164, 13, 211,
memor 55, 9, 150, 9	merces 19, 1, 33, 14, 224,	10
memorabant 135, 3	9	metuendus 79, 13
memorabatur 136, 18	mercantur 203, 25	metuens 79, 13, 148, 16
memorabile 5, 9, 125, 23	mercatis 194, 4	metuentes 97, 8, 137, 28
memorandi 40, 5	merenti 114, 2	metuenti 112, 21
memorando 132, 2	merentis 145, 19	metuerant 124, 7
memorantur 46, 5	meridie 103, 28	metuere 88, 15, 121, 22,
memorare 7, 17, 126, 24	merita 64, 11, 159, 5, 267,	&c.
memorat 92, 3	14	metuit 46, 13, 166, 6
memorata 126, 24	meriti 149, 4	metum 88, 14, 94, 2, &c.
memoratu 6, 23, 7, 7, 97,	merito 42, 19, 43, 3, 9,	metus 42, 4, 67, 23, &c.
11	med.	metuſque 120, 13
memoravi 6, 2, 16, 18	meritos 108, 6	metuant 126, 15
med.	meruit 150, 12	meum 25, 15, 59, 15, &c.
memoravimus 82, 17, 34,	Meſopotameni 207, 12	meus 64, 14, 69, 23
16, 97, 19, 97, 25	Meſopotamia 191, 22, 204,	Micipſa 62, 2, 12, 63, 3,
memorem 11, 4, 96, 1,	29	22, &c.
222, 2	metabatur 151, 15	Micipſa 64, 9, 67, 23, 82,
	Metalli 103, 19, 26, 205,	18
		Micipſam 66, 26, 154, 2

INDEX

- Mida 205, 8
miles 101, 26. 102, 6. 132, 13. 202, 19
militabat 116, 6
militando 131, 9
militare 104, 19. 180, 3
militarem 200, 29
militares 35, 15
militari 101, 14
militaria 43, 21. 105, -3, &c.
militaribus 7, 10. 50, 22
militaris 2, 6. 54, 9. 61, 19, &c.
milite 18, 20. 202, 19
milites 10, 4. 13, 15. 51, 25, &c.
militia 98, 9. 109, 7, 11, &c.
militie 100, 14. 103, 4, &c.
militiaque 6, 5, 19. 80, 10, &c.
militiam 7, 9. 130, 3, &c.
militibus 30, 15. 53, 11, 16, &c.
militibuique 143, 2
militis 53, 3
militum 10, 1. 50, 19, et alibi.
mille 119, 9. 150, 19
millia 103, 27. 114, 12. 202, 23
millibus 50, 21. 189, 6. 193, 9
militum 105, 19. 123, 22, &c.
minae 83, 6
minari 20, 10. 141, 7
Minerva 228, 4
minime 7, 3. 229, 15. 231, 4
minimis 229, 20
minimo 229, 14
ministria 188, 5
ministri 83, 17
ministri 92, 4. 198, 29
ministrum 67, 12
ministrando 104, 21
ministrantur 39, 9
ministrari 110, 3. 210, 44
Minos 205, 24
Minois 173, 18
minor 11, 8. 20, 6. 231, 12
minore 42, 16. 108, 19. 197, 17
minorem 192, 9
minores 8, 3. 24, 3. 41, 16. 46, 12
minoris 91, 15
Minucio 92, 19, 23
minuebatur 20, 21. 79, 23
minuendae 77, 15
minueris 220, 11
minuitur 9, 17
minima 8, 11. 41, 13
minime 41, 14. 44, 8, &c.
minimi 222, 15
minimis 221, 7
minimum 62, 12. 147, 22
minimus 66, 9
minus 3, 5. 13, 11. 20, 9, &c.
mirabilem 216, 15
mirabilia 114, 25
mirandum 30, 22. 220, 18. 226, 11
mirari 10, 3. 115, 18. 160, 6. 181, 4
miratur 231, 5
mirè 163, 2
mirum 47, 1. 231, 4. 22, 29
miscendo 147, 17
miscere 8, 25. 67, 19
misceret 128, 27
miscere 3, 1. 188, 23. 219, 20
miscuere 76, 14
miserabile 29 17. 107, 29
miserabil 91, 16
miserabilis 106, 11
miseram 18, 3. 15. 227, 18
miserandam 69, 18
miserando 41, 10
miserant 125, 6. 178, 30
miserantem 113, 13
miserati 24, 10
miserat 67, 28. 84, 8. 127, 12. 136, 9. 173, 21
miserati 41, 1
miserationem 166, 15
miserè 68, 8. 187, 13
miserantini 47, 7
miseretur 33, 5
miseri 71, 13. 128, 28
miseri 26, 8
miseria 82, 4. 160, 3
miseriaque 9, 1
miseriam 47, 10
miseriarum 69, 6. 72, 6
miserias 72, 5. 138, 12. 145, 28. 171, 24
misericordes 46, 2
misericordiâ 27, 10. 40, 6. 47, 9. 49, 13. 89, 20
misericordiam 45, 17. 91, 13
misericordiane 118, 25
miseriis 4, 12. 33, 2, &c.
miserint 104, 13
miseris 27, 5. 49, 16. 81, 21
miseriti 26, 12
misero 73, 6. 196, 18
miserorum 28, 7. 161, 22. 218, 9
miseros 202, 13
miserrimâ 177, 12
miserrimis 119, 10
miserrimum 69, 12. 189, 12
miserum 70, 1
misi 35, 5
mist 79, 21. 108, 11, &c.
mistæ 122, 7
misti 23, 14. 126, 8
missionem 115, 15
missis 128, 31. 148, 11
mistare 94, 22
missio 111, 20. 124, 2
missos 80, 11. 82, 21. 193, 17
mistum 37, 21. 110, 15, &c.
missurum 80, 27. 96, 2. 148, 14
missus 16, 7. 31, 18. 117, 11. 150, 14. 153, 22
mistam 111, 9
mitem 187, 7
Mithridatem 183, 13
Mithridates 164, 14. 188, 17. 199, 20. 202, 2
Mithridaticum 31, 18
Mithridatis 159, 15. 195, 9. 197, 14
mittatis 130, 21
mittantur 35, 34. 174, 2
mittebat 63, 6. 107, 17

VOCABULORUM.

- mittenda 224, 9
 mittendo 100, 17
 mittendum 82, 11
 mittere 16, 1. 103, 15, &c.
 mitteret 63, 4. 125, 1. 147, 9. 130, 13
 mitteretur 91, 3
 mittit 26, 4. 27, 13. 35, 1, &c.
 mittitur 85, 8
 mitto 81, 14
 mittendoque 177, 14
 mittent 82, 20
 mittuntur 114, 6
 mobile 138, 10
 mobiles 150, 2. 155, 5
 mobili 102, 13. 118, 6
 mobilitate 39, 7. 110, 22, 136, 11
 moderabitur 43, 19
 moderandi 217, 15
 moderantur 223, 8
 moderari 128, 13
 moderata 122, 10
 moderati 10, 12
 moderator 161, 7
 moderatum 101, 24
 moderatur 42, 19. 226, 5
 moderatur 99, 11
 modestè 233, 20
 modestèque 97, 24
 modestia 31, 16. 101, 4. 212, 13
 modestiæque 98, 12
 modestiæ 12, 7. 49, 20
 modestiam 9, 20. 42, 2, &c.
 modestiamque 216, 12
 modestissimè 73, 6
 modesto 21, 12. 50, 1. 138, 13. 158, 15
 modestus 174, 4
 modi 32, 13. 45, 4. 15, 123, 28
 modica 198, 24
 modicè 154, 5
 modicos 129, 11
 modicus 115, 1
 modis 184, 2
 modis 5, 21. 11, 14. 13, 8, &c.
 modo 7, 3. 13, 6. 16, 2, *et alibi frequenter.*
 modum 9, 20. 10, 13, &c.
 modus 31, 16
 mœnia 6, 12. 47, 7. 48, 12, &c.
 mœnibus 80, 7. 84, 10, &c.
 mœnium 81, 4. 172, 22, 192, 3
 mœror 56, 4. 96, 5
 mœfore 71, 4
 mœrori 218, 16
 mœstus 119, 2
 molem 179, 3
 molestissimis 227, 27
 moliti 22, 3. 67, 2
 molles 12, 4
 molli 21, 12
 mollire 91, 24
 mollis 201, 24
 molliter 14, 16. 128, 13
 mollitiâ 47, 12. 164, 15
 mollitiem 120, 15. 133, 10
 molliverant 10, 1
 mollius 210, 7
 monebat 39, 12. 103, 12
 moneo 52, 11. 65, 9, &c.
 monere 86, 11. 112, 24, &c.
 monerem 52, 4
 monet 44, 19. 78, 4, &c.
 monitorem 131, 2
 monitores 232, 4
 monitus 151, 12
 moris 103, 28. 126, 138, 23. 170, 16
 monte 104, 23. 105, 15. 173, 29. 188, 6
 montem 104, 9. 105, 19. 158, 19. 192, 17
 montes 11, 5. 198, 20
 montibus 18, 9. 51, 20
 montis 51, 2. 12. 53, 13, &c.
 montisque 50, 10
 montium 51, 17
 monuere 147, 15
 monuit 64, 4
 monumenta 71, 12
 morâ 32, 20. 35, 18. 36, 9, &c.
 morabatur 107, 25
 more 94, 1
 moram 85, 4
 morando 83, 4
 moranti 190, 9
 morantibus 171, 11
 morari 126, 13. 141, 14. 188, 23
 moras 86, 11. 103, 18. 123, 12. 128, 4
 morati 146, 15
 moratus 108, 5. 124, 23. 192, 1
 morbi 30, 3. 202, 12
 morbis 116, 19
 morbo 62, 3. 64, 18, &c.
 morbos 117, 8
 morbus 75, 14
 more 6, 13. 7, 2. 23, 5, *et alibi plur.*
 morem 9, 22. 43, 25, &c.
 mores 6, 2. 8, 11. 15, 13, &c.
 moreſque 132, 15
 mori 73, 5. 161, 14. 232, 18
 moribus 3, 4. 10, 5. 20, *et alibi plur.*
 moriebantur 199, 3
 moriendum 198, 2
 moriens 68, 14
 moritur 66, 7
 mors 43, 12. 184, 4. 197, 8. 21. 225, 18
 mortalem 138, 14
 mortales 3, 6. 10, 14. 29, 19, &c.
 mortali 121, 22. 216, 2
 mortalibus 58, 6. 117, 15. 195, 5. 219, 30
 mortalis 2, 5. 9, 5. 27, 4, &c.
 mortalium 6, 15. 18, 7, &c.
 morte 46, 5. 48, 3. 71, 5, &c.
 mortem 33, 2. 42, 9. 73, 20, &c.
 mortemque 3, 9
 mortis 96, 4
 mortuo 181, 5. 189, 15. 196, 11. 232, 18
 morum 61, 6
 mos 23, 16. 62, 8. 97, 20, &c.
 motu 155, 11
 motus 33, 23. 91, 24. 204, 23. 208, 18
 movebat 25, 1
 movebatur 107, 15
 movemini 185, 12
 movent 167, 1
 moverant 20, 5
 movere 18, 24. 21, 12, &c.
 moveri 23, 13. 82, 2. 92, 21. 99, 1

INDEX

- movet 213, 7
 movit 51, 17. 157, 8
 mox 126, 4. 135, 19, &c.
 muliebri 175, 1
 muliebri 171, 17
 muliebria 11, 8
 muliebribus 47, 14
 mulier 21, 4. 173, 9, 10
 muliere 20, 8. 173, 15
 mulieres 11, 8. 20, 25, &c.
 mulieribus 133, 21
 mulieres 67, 20
 mulierum 169, 30. 212, 4.
 218, 11
 mulio 204, 15
 multa 4, 7. 12, 12. 16, 17,
 19, &c.
 multaue 63, 9. 200, 7.
 220, 18
 multae 21, 13. 59, 1. 84,
 17. 130, 7
 multam 216, 7
 multarum 100, 15. 131,
 1. 142, 4
 multas 122, 15
 multato 179, 6
 multi 3, 6. 15. 18, 23,
 &c.
 multiplex 169, 8
 multipliciter 222, 29
 multiple 142, 7. 174, 7.
 208, 12
 multis 4, 18. 13, 8. 17, 2.
 &c.
 multique 192, 5
 multitudinem 23, 10. 30, 1,
 &c.
 multitudinem 22, 9. 49, 3,
 &c.
 multitudini 29, 13
 multitudinis 77, 15
 multitudinum 39, 13
 multitudo 34, 9. 53, 4,
 &c.
 multo 18, 15. 29, 17. 46,
 20, &c.
 multoque 210, 9
 multorum 64, 6. 204, 28
 multos 9, 5. 19, 12. 31, 5,
 &c.
 multosque 46, 9. 84, 21
 multum 22, 12. 55, 2. 58,
 3, &c.
 multumque 140, 23. 153,
 2
 multus 123, 19. 129, 2.
 142, 16
 multaue 21, 13
 Mulucha 138, 22
 Mulucham 79, 2. 154, 1
 Mulvio 35, 12
 mundities 133, 21
 munditiis 15, 4
 munera 68, 8
 munere 185, 14. 219, 22
 muneribus 29, 2. 68, 4.
 79, 10. 127, 9
 munia 178, 25. 184, 1
 municipia 24, 1. 44, 9.
 46, 8. 52, 15. 215,
 17
 municipiis 14, 11. 233,
 17
 munificentia 49, 12. 63,
 17. 153, 21
 munificentiam 148, 5. 216,
 18
 munificus 149, 7
 munimenta 69, 2. 144, 11.
 176, 22
 munimentis 145, 23
 munimenta 88, 13. 105,
 21, &c.
 munimentum 103, 14. 106,
 22
 munire 102, 1. 145, 21
 muniri 218, 4
 munita 84, 15. 108, 12,
 22, &c.
 munitaque 124, 1
 munitat 113, 10
 munitam 25, 17
 munitas 7, 19
 muniti 136, 20. 150, 17
 munitionem 95, 14
 munitiones 81, 10. 192, 18
 munitionis 170, 5
 munitiones 210, 2
 munitis 128, 8
 munito 102, 23
 munitos 124, 7. 143, 3
 munitum 110, 27. 124,
 17
 munitumque 136, 21
 munitus 91, 2
 muniverat 111, 10
 muniunt 50, 9
 Murena 34, 3
 muris 174, 29. 200, 20.
 204, 8
 muro 53, 1. 141, 5. 11
 mures 187, 3
 murum 7, 14. 94, 17. 122,
 6, &c.
 musantes 164, 14
 musagibus 181, 2
 mutabant 196, 16
 mutandum 20, 18
 mutandi 76, 12
 mutant 150, 3
 mutantes 182, 4
 mutare 77, 6. 101, 13, 17.
 123, 9. 128, 23. 136,
 11
 mutari 2, 18. 30, 8. 130,
 20
 mutastis 185, 12
 mutata 37, 11. 162, 14
 mutatio 200, 32
 mutationes 59, 8
 mutato 174, 11
 mutatum 104, 13
 mutatur 125, 17
 mutaverant 104, 13
 mutaverit 165, 6
 mutavisse 60, 5
 mutavissent 110, 12
 mutavit 52, 24. 196, 14
 Muthul 198, 28
 Mutinam 171, 6
 mutuum 20, 23. 231, 8
 mutuum 143, 13. 178, 26
 myoparonibus 178, 17
 Myri 205, 18

[N.]

NABDALSA 120, 10. 122,
 4. 12
 Nabdalsam 120, 5
 nacti 31, 8. 187, 12, 192,
 32. 192, 1
 nactus 173, 13
 nax 47, 9. 131, 20. 212,
 15
 Naphas 193, 12
 Nardone 202, 9
 narrandi 5, 10
 narrare 8, 10
 narraverim 25, 5

VOCABULORUM.

partavit 20, 15
 pascenti 225, 5
 Passica 84, 2
 patam 220, 16
 pati 88, 8
 nationes 2, 13, 8, 23, &c.
 nationesque 71, 10
 nationeque 214, 15
 nationi 212, 22
 nationibus 189, 1. 211, 17
 natu 82, 16
 natum 137, 9
 natura 1, 3, 3, 12, 7, 19,
 8, 12, 32, 16, 34, 21,
et alibi plur.
 natus 5, 12, 20, 4, 82, 5,
 115, 2, 116, 16
 naves 192, 12, 253, 24
 naufragia 202, 22
 naufragiis 190, 12
 navi 125, 8
 navibus 76, 9, 135, 11,
 170, 25, 203, 16
 navigamus 197, 18
 navigando 178, 6
 navigant 3, 5
 navigatio 205, 20
 navigia 175, 23, 193, 1
 navigio 173, 13
 navium 82, 19
 navis 134, 27, 222, 13
 navium 76, 11, 77, 2, 179,
 5
 nautarum 200, 31
 nautis 179, 9
 nebula 179, 8
 nec 106, 23, 151, 23, 127,
 15, 221, 10
 necabantur 176, 2
 necare 42, 2
 necari 32, 10, 42, 14, 41,
 3
 necat 83, 15, 201, 21
 necati 87, 10
 necato 13, 1
 necatos 43, 19
 necatum 102, 17, 113, 19
 necatus 70, 21
 necaverat 99, 10, 223,
 4
 necubi 109, 18
 nece 113, 16
 necessaria 18, 10, 122, 14,
 215, 19
 necessarium 208, 3
 necessarius 71, 5, 155, 19

necessariid 79, 30
 necessarium 142, 22
 necessarius 117, 13
 necessarium 81, 8, 204,
 21
 necesse 21, 6, 70, 23,
 &c.
 necessitatem 161, 16
 necessitatibus 178, 8
 necessitudine 103, 22
 necessitudinem 27, 7, 79,
 5, 147, 18
 necessitudinibus 19, 8
 necessitudo 14, 6, 14, 52,
 18, &c.
 necis 72, 9
 necisque 73, 2, 227, 22
 necitare 92, 14
 nefanda 12, 11, 40, 14,
 159, 23
 nefande 198, 22
 nefandum 208, 10, 13
 nefario 42, 14
 negare 129, 10
 negaretur 126, 1
 negat 151, 9, 167, 3
 negaverat 117, 3
 negavere 154, 12
 neglegas 90, 16
 neglegentiam 192, 7
 neglexeris 42, 17
 neglexisset 97, 4
 neglegentiam 45, 13
 negligere 9, 4, 49, 18
 negotia 42, 25, 58, 2, 103,
 14, &c.
 negotiatores 83, 15, 116,
 11, 117, 12
 negotiatus 32, 18
 negotii 85, 7, 93, 2, 106,
 11, &c.
 negotiis 2, 15, 33, 2, 49,
 18, &c.
 negotio 3, 11, 23, 2, 42,
 16, &c.
 negotiorum 121, 6
 negotiosus 8, 8
 negotium 32, 15, 34, 10,
 25, &c.
 nemini 11, 4, 81, 23, 227,
 12
 nemo 8, 2, 9, 15, 27, 4,
 12, &c.
 nemore 170, 29
 nemorisque 203, 38
 nepos 92, 16, 116, 19

nepotem 69, 4, 16, 117,
 9
 nequeant 222, 6
 nequeo 160, 6, 181, 3, 197,
 7
 nequeant 81, 14, 39, 3
 nequeutes 186, 7
 nequibat 54, 4, 110, 12
 nequicquam 16, 22, 47, 16,
 &c.
 nequiens 208, 15
 nequiores 110, 3
 nequis 122, 13
 nequisset 73, 12
 nequit 70, 12, 214, 8
 nequitiam 234, 6
 nequitur 87, 13
 nequiverant 106, 8
 nequiverat 109, 4, 135,
 11
 nequiverim 52, 7
 nequiverint 60, 3
 nequiverit 15, 11, 27, 15
 nequiverunt 218, 9
 nequivisse 16, 14, 148, 12,
 152, 20
 Neronis 39, 25
 nescio 185, 11
 neve 27, 7, 16, 44, 10,
 &c.
 neutri 178, 6
 nexult 39, 25
 Nicomede 189, 15
 Nicomedem 189, 18, 21
 Nigidiani 232, 23
 nihilo 90, 8, 144, 8, &c.
 nihilominus 4, 11, 13, 11,
 21, 4
 Nilum 204, 17
 nimias 197, 14
 nimio 170, 18
 nimis 5, 19, 37, 10, 42,
 15, &c.
 nimisque 9, 23, 211, 16
 nimium 232, 32
 nimius 173, 7, 188, 9
 nisi 17, 4, 17, 9, 18, 21,
et alibi plur.
 nisiui 140, 20
 nissus 139, 23
 nissusque 140, 14
 nitabantur 68, 11, 73, 18,
 94, 10
 nitabatur 31, 10
 nitemini 89, 4
 nitemur 64, 12

INDEX

- miti* 1, 2. 59, 9, 72, 2. 93, 10, &c.
nititur 9, 13. 82, 27. 220, 26
nituntur 61, 3
nixi 220, 3
nobilem 37, 25. 120, 5. 125, 2. 155, 2
nobiles 14, 12. 17, 12. 63, 19, &c.
nobili 5, 12. 12, 12. 20, 8
nobilibus 87, 14
nobilior 14, 10
nobilis 15, 12. 73, 21, &c.
nobilissimi 47, 4
nobilitas 20, 16. 31, 11, &c.
nobilitate 34, 15. 91, 11, &c.
nobilitatem 7, 16. 61, 1, &c.
nobilitati 120, 2
nobilitatis 61, 10. 68, 2, 9, &c.
nobilium 14, 15. 219, 19. 227, 9
nobis 1, 5. 18, 1, 5. 9, 11, 14, &c.
nobicum 45, 16
nobisque 52, 6. 197, 20
nocens 231, 1
nocentissimi 88, 10
noceri 208, 6
nocte 23, 7, 14. 25, 19, &c.
noctem 50, 5. 143, 12. 144, 9, &c.
noctemque 137, 24
noctesque 22, 5. 81, 4. 130, 14. 141, 5
noctis 80, 3. 144, 19. 153, 10, 107, 2
noctu 67, 16. 81, 11. 110, 17, &c.
nocturne 95, 3. 101, 15, 120, 3
nocturnis 33, 24. 109, 7
nocturno 151, 15
noli 230, 11. 232, 30
nolis 130, 4
nolite 46, 18. 69, 16. 73, 7
nolle 17, 6
nomen 2, 9, 6, 22. 59, 17, &c.
nomenque 77, 14. 100, 17. 299, 22
nomina 163, 4. 182, 4
nominans 19, 10. 54, 7
nominaretur 38, 15
nominari 222, 6. 227, 15
nominat 33, 10. 45, 17
nominata 125, 17
nominatum 200, 18
nominavit 37, 25
nomine 27, 18. 29, 5. 77, 8, &c.
nomini 47, 5. 163, 11
nominiibus 29, 1, 2. 31, 13. 201, 27
nominis 61, 16. 97, 10. 111, 18, &c.
nominum 223, 24
Nonas 15, 15. 16, 1
non dum 16, 5. 89, 12. 232, 18
nonne 18, 2. 89, 4. 233, 3, 21
nonnulli 19, 20. 39, 6. 52, 21. 212, 15
nonnullorum 44, 16
nonnullus 12, 8. 22, 22. 230, 6
nos 7, 20. 16, 16. 26, 6, &c.
nosmet 17, 9. 162, 7
nosque 211, 17. 213, 13. 217, 12
noscerent 208, 10
nosse 207, 24
nostra 1, 4. 26, 8. 42, 4, &c.
nostræ 52, 8. 60, 8. 71, 11, &c.
nostram 148, 4. 156, 2
nostrarum 232, 33
nostras 227, 25
nostrum 2, 3. 10, 14. 40, 7, 11, &c.
nostris 63, 11. 56, 3. 141, 6, &c.
nostro 63, 19. 76, 9. 84, 16, &c.
nostrorum 45, 9. 165, 13. 215, 7
nostrum 46, 18. 47, 17, &c.
nostrum 26, 10. 27, 8. 46, 3, &c.
noti 230, 8
notior 229, 8
notissimi 233, 18
notissimus 193, 6
notus 32, 18. 35, 20. 115, 6
Nov 23, 10
nova 88, 12. 30, 8. 71, 15, &c.
novæ 118, 15
novandis 32, 2. 204, 6
novaretur 50, 5
novarum 22, 20. 30, 5. 37, 10, &c.
novas 19, 3. 120, 3. 213, 7
novat 32, 19. 54, 12
novère 41, 12
novi 61, 1. 63, 20, &c.
novique 143, 18
novis 32, 11. 125, 2, &c.
novissimè 65, 4. 79, 1
novissimi 121, 7
novitate 5, 9
novitatem 131, 11
ново 28, 3. 101, 5, &c.
novorum 123, 4
novos 68, 5. 117, 16, &c.
novum 40, 19. 42, 5, 22, &c.
novus 20, 17. 115, 12, &c.
nox 76, 5. 95, 17. 112, 4, &c.
noxarum 166, 5
noxæ 164, 5
noxia 99, 5
noxiosum 179, 17
noxios 90, 11
nubere 12, 14
nubes 204, 3
nubibus 95, 10
Nucerinum 19, 6
nuda 126, 12. 199, 1
nudatum 136, 8
nudavero 229, 10
nudis 140, 14
nudum 151, 25
nulla 28, 4. 46, 22. 132, 14, &c.
nullæ 30, 17
nullam 81, 7. 127, 18, 215, 7
nullius 23, 7. 45, 10. 110, 26, &c.
nullo 142, 14. 145, 13, &c.
nullum 46, 26. 86, 19, &c.
nullus 13, 17. 70, 8
num 130, 20. 132, 17. 177, 3
Nymantia 64, 1. 65, 4

VOCABULORUM.

Numantiae 73, 13
 Numantium 79, 9. 146;
 17
 Numantinis 63, 12
 Numantino 63, 3. 64,
 19
 numeret 162, 8
 numero 26, 4. 34, 2. 43,
 12, &c.
 numerum 150, 20. 224,
 8
 numerus 224, 10
 Numida 67, 15. 92, 15,
 &c.
 Numidae 67, 21, 25. 77, 8,
 &c.
 Numidaeque 105, 1
 Numidam 93, 1. 151, 8,
 153, 2
 Numidarum 61, 8, 17. 62,
 10, *et alibi plur.*
 Numidas 66, 12. 76, 15,
et alibi plur.
 Numida 67, 31. 77, 9. 84,
 1, 3, *et alibi.*
 Numidae 63, 23. 67, 26,
et alibi plur.
 Numidaeque 92, 2
 Numidiam 78, 9, 84, 21,
 &c.
 Numidica 140, 15
 Numidis 63, 6. 73, 11. 77,
 13, &c.
 numine 224, 24
 nunquam 8, 7. 16, 15,
 &c.
 numquid 530, 1
 nuntiabant 23, 11
 nuntiabantur 83, 6
 nuntiabatur 103, 20
 nuntiant 151, 2, 16
 nuntiarentur 22, 24
 nunciaret 37, 21
 nunciari 84, 12. 102,
 17
 nunciat 154, 23
 nunciatum 19, 6. 152, 17.
 155, 16. 156, 5
 nuncient 80, 13
 nuncii 146, 21
 nunciis 102, 8. 128, 31.
 140, 25. 196, 3
 nuncio 84, 5.
 nuncios 36, 1. 39, 14,
 &c.
 nuncius 51, 8

nunquam 142, 6. 222,
 35, 231, 27. 252,
 6
 nupserat 127, 15
 nuptiis 13, 2
 nuptum 174, 2
 Nufae 189, 15
 nusquam 18, 11. 165, 2
 nutabat 96, 4
 nutriverunt 231, 26
 nutu 138, 16

O.

OBEDIENDUM 224, 26
 obediens 89, 9
 obedientes 90, 12
 obedientia 1, 5. 71, 18
 obedit 222, 23
 obesset 217, 13
 obestantur 131, 11
 obestare 63, 2. 141, 6.
 250, 11
 obestat 161, 23. 229,
 24
 obestit 71, 3
 obicere 230, 31
 obicere 227, 3. 229, 12
 obicis 232, 1
 oblata 32, 3
 oblatam 217, 28
 oblatum 67, 12
 obliti 41, 18. 168, 3
 oblitum 146, 19
 oblitio 111, 22
 oblivionem 230, 10
 oblivionis 171, 3
 oblivisci 227, 25
 oblonga 77, 1
 obnoxia 20, 11
 obnoxii 17, 14. 38, 2
 obnoxii 87, 1. 190, 7
 obnoxios 12, 7
 obnoxius 46, 24. 188,
 25
 obruerentur 126, 19
 obruti 126, 19
 obrutum 200, 17

obscenum 229, 3
 obscura 107, 27. 226, 8
 obscurabat 179, 8
 obscuram 170, 13
 obscurati 105, 4
 obscuratque 8, 1
 obscuratum 95, 10
 obscurior 23, 13
 obscuro 20, 4. 41, 10, 80,
 3
 obscurum 215, 14
 obsecrat 111, 27
 obsecrati 82, 19
 obsecro 165, 16
 obsecutus 214, 5
 obsequelam 174, 24
 obsequenter 226, 14
 obsequeris 228, 15
 obsequere 42, 16. 106, 13.
 127, 7
 observate 66, 3
 obsesti 189, 14
 obsestum 148, 18
 obsestus 81, 18
 obsestus 35, 16
 obfidere 22, 4. 138, 2
 obfideret 34, 14
 obfideri 94, 16
 obfidet 82, 1
 obfides 108, 26
 obfisione 190, 9
 obfistat 203, 37
 obfistat 43, 20
 obfistat 52, 9. 191, 12, 221.
 15
 obfistat 48, 4. 217, 21
 obfistat 29, 20
 obfistat 144, 6
 obfistat 25, 13
 obfistat 163, 2. 223, 22
 obfistat 27, 5
 obfistando 204, 11. 114,
 1. 121, 15
 obfistatus 35, 20. 151, 27
 obfistor 225, 13
 obfistorque 65, 9
 obfistebam 28, 7
 obfistendas 15, 16
 obfistente 233, 23
 obfistens 228, 8
 obfistat 75, 17. 127, 18
 obfistuerat 74, 6
 obfistuit 62, 2
 obfistat 221, 23
 obfistationibus 225, 20
 obfistabantur 175, 17
 3

INDEX

obtruncant 118, 12
obtruncare 143, 15, 146,
12
obtruncat 23, 36
obtruncati 118, 22, 155,
20
obtulerat 49, 9
obvenit 84, 320
obviam 6, 61, 10, 63, 10,
et alibi plur.
obvii 106, 2, 119, 16, 126,
6
obvius 39, 29, 83, 16, 155,
17
occauerunt 169, 33
occasione 40, 15, 51, 3
occasu 119, 5, 137, 22,
225, 13
occasum 29, 18
occasurum 63, 5
occipere 184, 24
occidendum 71, 16
occident 191, 21
occidente 75, 2
occidentem 172, 2, 191,
8
occiderat 55, 22
occidere 189, 9
occidi 135, 15, 147, 2
occidisse 188, 12
occidisset 63, 22
occidit 81, 23
occiditur 196, 6
occidunt 58, 12
occis 111, 17
occisus 146, 28
occiso 87, 8, 146, 20
occisorum 141, 13
occisos 114, 3
occisus 16, 12, 117, 10,
204, 31
occulta 110, 15, 155, 13,
212, 2, 220, 5
occultam 176, 15
occultans 67, 19, 74, 1
occultare 208, 119, 12
occultati 105, 2
occultato 137, 16
occulte 21, 22, 25, 35, 16,
et alibi.
occultiora 95, 3
occultis 202, 22
occultissime 137, 27
occultus 14, 12
occulto 112, 9, 132, 5,
&c.
occultos 103, 25
occultum 20, 14, 81, 23

occultis 173, 19
occupande 210, 21
occupando 215, 15
occupat 105, 19, 144,
11
occupat 160, 22
occupatio 224, 2
occupatis 178, 19
occupatusque 170, 4
occupavere 36, 2, 76, 30,
et alibi plur.
occupavit 183, 11
occurrere 173, 22, 175,
17
occurrentis 67, 17, 130,
5
oceani 76, 9, 203, 17
oceanum 76, 10, 158, 6
oceanus 191, 9
ocissum 82, 20
ocium 45, 5
Octavio 150, 4
Octavium 187, 7
Octavius 171, 19
octavum 154, 22
octo 53, 13
oculi 13, 6
oculis 18, 17
oculo 200, 10
oculoseque 126, 12
odere 30, 8
odio 30, 8, 38, 18, 30, 2,
&c.
odisse 41, 14, 88, 15, 167,
20, 229, 17
odisti 228, 15, 16
odit 166, 7
odium 59, 10, 174, 25
odore 50, 11
odores 202, 28
odos 101, 13
offendere 130, 4, 234, 20
offendimini 229, 12
offensa 140, 16
offensa 147, 22
offensum 122, 5
offerre 208, 23
officere 22, 12, 180, 11
officerent 112, 3
officeret 107, 11
officia 55, 3, 124, 4,
224, 9
officii 131, 3
officiis 5, 3, 148, 6
officio 65, 13
officit 52, 3
officiunt 40, 3, 134, 8
offudisti 230, 9

oleastro 104, 2
olim 145, 11, 180, 3
191, 10, 207, 22
Olympum 171, 2
omine 198, 26
omisit 95, 10
omissa 117, 18, 164, 12
omissi 24, 11, 215, 1
omisso 120, 14
omitam 65, 4
omitenda 213, 19
omitendum 182, 9
omitentes 208, 11
omitere 144, 14
omitettere 139, 12
omitto 47, 4, 153, 24
omitunt 54, 16
omne 128, 23, 137, 12,
178, 15, 211, 5
omnem 33, 18, 35, 13,
56, 4, &c.
omnes 9, 19, 21, 20, 22,
et alibi plur.
omnesque 214, 18
omni 7, 20, 50, 17, 22,
65, 18, &c.
omnique 230, 14
omnia 3, 1, 6, 7, 13, 8,
25, 9, 4, 10, 4, 11,
1, 9, 11, &c.
omniaque 8, 11, 191, 13,
231, 17
omnibus 11, 14, 16, 21,
18, 12, 19, 8, 21, 16,
23, 5, &c.
omnibusque 133, 22
omnino 33, 5, 89, 5, 154,
4, &c.
omnes 1, 2, 4, 13, 15, 14,
5, 17, 5, 19, 10, 24,
5, &c.
omnique 67, 222, 140,
10
omnium 9, 2, 11, 16, 19,
13, 30, 3, 11, 40, 3,
20, et alibi.
onera 222, 13
onerabis 227, 25
onerare 137, 23, 223, 7
onerat 67, 12, 123, 32,
134, 28
onerati 124, 25
onere 158, 19, 170, 18,
230, 16
oneri 3, 8, 9, 1, 36, 5, 69,
12
onerique 178, 11
onus 229, 8

VOCABULORUM

onustum 125, 12	opportunior 106, 9, 147, 21	optimo 80, 19
ope 1, 2, 31, 10, 64, 12, &c.	opportuniore 170, 23	optimum 147, 17, 152, 5
opem 153, 19	opportuniora 20, 22	optionem 126, 17
opera 121, 9, 170, 4, 201, 6	opportunissimam 127, 13	optima 133, 4, 210, 11, 225, 3
operam 10, 12, 128, 2	opportunissimae 136, 6	optime 33, 16, 114, 2, 141, 20
operam 22, 13, 23, 3, &c.	opportunissimus 135, 5	optimi 168, 11, 117, 11
operamque 169, 4	opportunitas 62, 18	optimis 158, 7, 160, 6, 210, 4
opere 107, 24, 110, 26, 139, 2, 9	opportunitate 94, 17, 103, 24, 124, 45	optime 9, 10, 27, 13, 34, 9, 160, 8
operibus 122, 14, 124, 16, &c.	opportunitates 34, 19, 103, 10	optimos 89, 1, 131, 15, 190, 12, 212, 9
operimenta 200, 26	opportuniùs 177, 22	optimum 3, 4, 25, 17, 50, 4, &c.
operiri 11, 11, 109, 6	opportunos 102, 15, 108, 9	optimus 8, 9, 179, 10, 218, 5
operitur 137, 27	opportunum 22, 2, 113, 23	opulens 119, 21
opes 11, 12, 14, 4, 15, 3, &c.	opportunas 79, 12, 109, 18, 138, 9, 144, 12	opulenter 133, 8
opusque 120, 8, 152, 4	oppressa 43, 5, 158, 18, 233, 7	opulenti 71, 17, 125, 26
opus 2, 2, 24, 2, 40, 10, &c.	oppresserat 121, 19	opulentia 6, 16, 45, 13, &c.
opifices 39, 11, 122, 12	oppressere 215, 8	opulentiam 46, 25, 198, 6, &c.
Opimius 74, 8	oppresseria 188, 18	opulentior 66, 6, 74, 15, 219, 17
Opinio 211, 11	oppressi 196, 10, 223, 9, 230, 24	opulentia 48, 27
opinione 107, 24, 130, 5, 229, 21, 230, 12	oppressis 191, 1	opulentissima 108, 21
opinionem 124, 6	oppressisse 191, 24	opulentissimus 127, 25, 153, 13
opinionis 230, 2	oppressisset 22, 12, 32, 5	opulentum 111, 1, 123, 20
opior 226, 13, 24, 227, 7, 234, 9	oppressit 71, 2, 168, 3	opus 2, 8, 18, 7, 25, 12, &c.
opis 19, 2, 197, 5	oppressus 32, 16	ora 78, 1, 88, 5, 126, 11, &c.
opitulari 16, 13	opprimere 220, 5	orabat 9, 13
oportere 66, 15, 135, 22	opprimi 62, 23	orae 207, 14
oportet 214, 9	opprimenda 13, 17, 164, 13, 265, 3	orans 186, 14
opporior 52, 7	opprobria 112, 11	orantes 124, 28
opperiretur 128, 8, 139, 13	opprobrii 198, 28	orantibus 155, 15
opperitur 146, 6	opprobrio 232, 28	orantur 188, 15
opperiuntur 149, 12	oppugnandum 112, 5	orare 33, 5, 103, 15, &c.
oppida 77, 5, 78, 12, 108, 22, &c.	oppugnare 110, 8	oraret 208, 15
oppidani 111, 18, 112, 17, &c.	oppugnatione 80, 16, 83, 5	oratio 18, 19, 41, 6, 7, 132, 14, 229, 4
oppidanos 110, 10, 124, 16	oppugnatum 227, 2	oratione 19, 5, 39, 23, 51, 26, &c.
oppidi 94, 20, 118, 11, 18, &c.	oppugnatus 38, 26	orationem 16, 21, 25, 4, &c.
oppidia 102, 20, 245, 10	optabile 128, 7	orationis 174, 25
oppido 67, 10, 110, 21, &c.	optabilis 223, 18	orator 152, 13
oppidum 80, 1, 8, 83, 10, &c.	optandae 8, 26	oratum 81, 14
Oppius 186, 14	optare 166, 10, 215, 26	orbem 8, 4, 225, 15
opportuna 14, 2, 17, 1, 22, 3, 10, &c.	optatis 18, 17	orbes 104, 1
opportuni 188, 18	optatis 164, 15	orbi 228, 19
	optatus 218, 17	
	optaverant 98, 2	
	optavisset 186, 28	
	optavit 134, 22	
	optimato 221, 12	
	optimis 130, 17	

INDEX

orbis 75, 7. 191, 12. 210, 18. 212, 22
 Orchomenum 207, 24
 ordine 14, 10. 40, 8. 45, 8, &c.
 ordinem 232, 25
 ordines 53, 10. 106, 1, 12, 18, &c.
 ordinibus 105, 5. 143, 15. 217, 18
 ordinis 14, 7. 36, 13. 87, 10, &c.
 ordinum 168, 8. 178, 24
 ore 141, 21. 197, 1. 198, 18. 201, 1
 Orestillæ 12, 13. 29, 2
 Orestillam 29, 7
 Orestis 173, 27
 oriatur 225, 16
 oriatur 72, 7
 oriebatur 104, 2
 oriens 103, 27
 orientem 172, 1. 20, 12. 5
 oriatur 219, 5
 originibus 78, 2
 Orion 205, 15
 oriretur 27, 17. 62, 21. 121, 16
 oriri 99, 2. 158, 12
 oris 155, 14. 195, 12. 206, 28
 oritur 111, 3. 205, 15
 ornata 203, 36
 ornatumque 140, 13
 oro 165, 15. 227, 17. 227, 24. 228, 6
 orta 6, 15. 20, 1. 42, 21, &c.
 ortæ 199, 7
 ortu 29, 18. 75, 10. 151, 15
 ortum 25, 8. 109, 11
 ortus 62, 4. 97, 21, &c.
 os 215, 24
 ostendam 33, 3
 ostendere 24, 24. 86, 13, &c.
 ostenderet 105, 1
 ostendimus 119, 21
 ostendit 3, 12. 93, 3, &c.
 ostendunt 146, 3
 ostentabant 202, 26
 ostentabat 118, 9. 200, 9

ostentando 63, 5. 117, 20. 136, 13
 ostentant 189, 9. 191, 1
 ostentas 88, 6. 198, 18
 ostentare 88, 5. 104, 21. 132, 19
 ostentaretur 184, 6.
 ostentat 9, 1
 ostentationem 175, 5
 ostentui 82, 6. 102, 24
 ostia 178, 30
 Orthus 205, 11
 otii 213, 16
 otio 10, 1. 14, 15. 60, 6, &c.
 otium 5, 3. 8, 26. 13, 12, &c.

P.

PABULA 173, 13
 pabuli 101, 13
 pabulique 174, 1
 pabulo 109, 21. 137, 8
 pabulum 76, 3. 110, 1
 pacatis 91, 9
 pace 2, 17. 3, 13. 8, 20, &c.
 pacem 15, 1. 24, 7, &c.
 paces 89, 15
 pacificante 118, 3
 pacis 85, 7. 94, 3. 117, 13, 21, &c.
 pacificatur 83, 11
 pacificetur 233, 226
 pacta 199, 18
 pactione 21, 20. 114, 8. 118, 25. 200, 23
 pactiones 91, 6
 pactionibus 85, 8
 pactionis 95, 1
 pacto 189, 9
 Pæliga 150, 15
 palam 85, 11. 102, 17, &c.
 palantes 76, 5. 101, 15. 118, 13
 palantis 109, 8

Palicanus 199, 8
 paludamenta 186, 29
 paludamento 196, 10
 paludem 94, 18
 10
 paludes 161, 21
 paludibus 158, 7
 Pamphyliam 201, 15
 panem 101, 18, 24
 Panormitanos 198, 8
 Paphlagoniâ 206, 32
 Paphlagonum 206, 17
 par 3, 15. 12, 2. 49, 12, &c.
 parabant 6, 22. 15, 14. 97, 10
 parabantur 25, 1. 34, 13. 97, 13. 110, 9
 parabat 21, 16. 20, 8. 67, 29
 parabatur 22, 18. 148, 16. 223, 4
 parum 190, 12
 paranda 160, 21. 220, 4
 parandi 89, 2
 parant 80, 15
 parantur 47, 14. 222, 7
 parare 6, 19. 20, 22. 22, 3. 124, 25, &c.
 pararet 5, 21
 parati 29, 7. 29, 16. 48, 12. 120, 10
 parâsti 226, 12
 parat 67, 27. 79, 29, &c.
 parata 34, 17. 35, 9, &c.
 paratæ 44, 3
 parati 18, 22. 88, 7. 93, 5, &c.
 paratique 22, 5
 paratio 87, 12
 paratis 34, 6. 57, 20, &c.
 parato 52, 12. 84, 13
 paratos 137, 22
 paratu 200, 7
 paratum 152, 17. 169, 1. 179, 11. 182, 1
 paratur 59, 2
 paratus 25, 6. 146, 6. 234, 12
 paraverat 22, 10. 96, 14, &c.
 paravere 44, 19. 183, 3

VOCABULORUM.

paraveris 227, 5, 7. 234,	partæ 162, 16	patienti 212, 9
I	partam 212, 5. 217, 24.	patientibus 147, 1. 150,
paravi 177, 21	223, 15	18
paravisse 48, 17. 89, 5	parte 33, 14. 54, 1, 3,	pater 68, 14. 69, 23. 70,
paravisset 121, 15. 179, 13	&c.	1, 19, 23. 152, 14
paravit 158, 20	partem 16, 20. 21, 26,	pater 52, 2
parcere 12, 7. 130, 3	&c.	paterentur 103, 10. 106,
parcere 21, 8. 151, 11	partes 218, 4, 21. 228, 8	21
parci 8, 14	parti 104, 8. 107, 3. 134,	paterer 48, 10. 89, 20.
parcite 48, 5	4	225, 14
parcunt 46, 3	partibus 5, 7. 97, 13. 100,	pateris 19, 17
parem 70, 2. 79, 18. 100,	10. 144, 1. 232, 17	pater-ur 136, 8
6. 108, 8. 229, 2	particeps 121, 8. 210, 17	paterna 232, 22
parendi 93, 14	participem 70, 3. 85, 6	paternam 232, 17. 233, 28
parendo 63, 10	participes 14, 13. 19, 7	patet 193, 7
parens 32, 10. 134, 22	parium 39, 13. 67, 26,	pati 11, 8. 16, 14. 41, 3,
parent 3, 6. 26, 2	&c.	&c.
parente 49, 6. 87, 4, 153,	partis 67, 23. 98, 5. 146,	patiamini 165, 16. 168, 1
20	7. 233, 14	pat'aris 224, 20
parentem 72, 9. 232, 8	partiverant 100, 8	pa'ibu' 193, 7
parentes 31, 1. 34, 16,	partium 31, 4. 97, 7, 20,	patiebamur 70, 6
&c.	&c.	patiebatur 107, 26
parentesque 6, 20. 135, 16.	parum 3, 2. 167, 6	patiemini 18, 2. 167, 15
204, 8. 212, 9	parva 7, 18. 46, 19. 48,	patienda 232, 14
parenti 226, 14	25. 184, 5. 197, 16	patiens 5, 15. 7, 9. 75,
parentibus 44, 18. 77, 8,	parvæ 41, 8. 65, 16	13, &c.
&c.	parvas 214, 8	patientia 86, 19. 215, 3
parentum 41, 2. 205, 14.	parvi 10, 11. 45, 12. 98,	patientiam 231, 34
212, 4	11	patior 132, 5
parere 140, 10. 227, 19	parvis 44, 6. 48, 26. 62,	patior 132, 5. 210, 5
pareremus 160, 12	15	patiuntur 167, 13
parent 29, 18	patuisset 82, 13, 24	patranda 100, 16
parens 41, 11. 106, 27. 192,	paruit 40, 4	patranda 120, 13. 123, 23.
3	parum 5, 18. 12, 9. 20, 3,	136, 5
paret 67, 14. 92, 26	&c.	patrata 223, 3. 225, 9
pari 104, 1. 125, 13	parvo 172, 21. 191, 6	patratis 67, 31
paria 200, 20	parvos 24, 10	patratum 16, 5. 80, 8
parietes 50. 10	parvum 65, 1	patravisse 49, 3
parietesque 202, 26	paffi 198, 22. 233, 21	patravissent 51, 5
parique 111, 11	paffim 76, 7. 144, 5	patravit 138, 11
parit 162, 18	paffuum 103, 28. 119, 9.	pater 65, 1. 151, 3. 152,
pariter 64, 17. 102, 23,	174, 19	4. 232, 17
&c.	paffusque 170, 29	patrem 79, 16. 92, 3
pariterque 112, 17	patebant 8, 24	patremque 232, 5
pariuntur 65, 13	patebunt 52, 15	patres 6, 24. 86, 6. 158,
parmæ 192, 27	patefacere 99, 5	15, &c.
parricida 196, 24	patefaciunt 149, 8	patria 11, 19. 26, 9. 52,
parricidæ 11, 20	patefacta 39, 3. 37, 10	18, &c.
parricidam 25, 13	patefactum 51, 9	patriâque 172, 29
parricidarum 233, 16	patefacto 22, 5	patriæ 44, 18. 48, 7, 249,
parricidas 42, 18	patefecerat 30, 2	5, &c.
parricidio 163, 4	patefeci 177, 22	patriæque 24, 11
parricidas 48, 3	patefecisse 155, 14	patriam 6, 19. 26, 7,
pars 2, 10. 31, 14. 34, 16,	patefecit 154, 6	&c.
&c.	patefierent 91, 5	patriamque 48, 17. 177, 8.
parta 44, 7. 89, 5. 128,	patens 139, 1	196, 20
15, &c.	patentes 203, 11	patrias 161, 11

INDEX

- patribus 25, 7. 27, 2, Paulo 25, 1
 &c.
 patribusque 135, 22
 patriciæ 141, 22. 187, 14
 patriciis 183, 2
 patricio 25, 9
 patricium 183, 2
 patricius 50, 14
 patrimonii 30, 12. 227, 4
 patrimonio 26, 11. 234, 5
 patrio 72, 75. 81, 24
 patris 69, 2. 81, 17, 116, 6
 patrium 289, 13. 190, 11
 patrocinia 165, 3. 168, 7
 patrocinio 33, 17. 38, 11.
 231, 1
 patrocinium 231, 33
 patronum 231, 22
 patronus 227, 13
 patrum 159, 4. 183, 6.
 203, 13
 patuisset 232, 26
 pauca 5, 10. 32, 20. 52, 4.
 &c.
 pauci 6, 16. 15, 6. 34, 20.
 &c.
 pauciores 104, 16
 paucioribus 177, 23
 paucis 5, 8. 6, 5. 25, 20.
et alibi plur.
 paucifine 180, 10
 paucissimis 75, 6. 76, 1.
 &c.
 paucitas 49, 3
 paucio 86, 1
 paucorum 17. 10. 23, 15.
 &c.
 paucos 23, 7. 29, 9, &c.
 pavens 151, 5
 pavere 24, 10
 pavefere 121, 22
 pavidus 149, 2
 pavidus 112, 24
 pavidus 67, 20
 paulatim 105, 16
 paulatim 6, 6. 9, 8. 43,
 3, &c.
 paulisper 57, 11. 105, 4.
 &c.
 paulo 15, 9. 22, 14.
 &c.
 Paulus 228, 7
 paulum 129, 15. 146, 23.
 222, 27
- paulo 25, 1
 paulo 14, 12. 16, 18,
 &c.
 paululum 50, 8. 170, 18.
 204, 1. 46, 17, 53,
 9
 pavor 170, 19
 pauper 221, 5
 paupertas 10, 8. 49, 3
 pax 8, 15. 86, 5. 89, 10,
 &c.
 peccandi 13, 11. 229, 18
 peccasti 232, 8
 peccato 48, 9
 peccavit 232, 6
 pecora 1, 3. 53, 7. 102,
 19
 pecore 79, 15. 104, 5.
 192, 27
 pecori 75, 11
 pecoribus 76, 3
 pecoris 101, 16. 108, 13,
 &c.
 pecorum 175, 16. 180, 5
 peculatus 90, 7
 pecus 86, 1. 137, 12, 17
 peccatore 9, 5. 60, 11. 215,
 23. 217, 3. 220, 19
 peccatoris 155, 14
 peccus 67, 1. 148, 6
 pecunia 64, 8. 68, 2. 74,
 13, &c.
 pecuniæ 7, 16. 9, 1, 15,
 &c.
 pecuniam 18, 13. 20, 22,
 &c.
 pecuniarum 15, 9
 pecunias 44, 8. 46, 7. 97,
 5. 173, 5
 pede 204, 12
 pedem 193, 12
 pedes 50, 9. 53, 12. 123,
 17. 223, 5. 227, 14
 pedestrium 104, 8. 107,
 3
 pedibus 39, 23. 54, 3.
 140, 13. 151, 24. 187,
 7
 pedis 179, 2
 pedite 146, 21
 pedites 106, 19. 112, 11,
 &c.
 pediteque 119, 16
 peditibus 104, 9. 112, 14.
 146, 14
 peditum 63, 4. 105, 20.
- 250, 14
 pedum 187, 5
 pejerâsse 232, 25
 peior 160, 2. 164, 12
 pejùs 215, 20
 pellebantur 98, 12
 pellere 158, 16. 179, 16
 pellex 226, 14. 234,
 14
 pelli 146, 28
 Pelorum 204, 30
 penantes 167, 13. 168, 8,
 &c.
 pendebatis 45, 12
 pendere 10, 11. 17, 12. 88,
 1
 penderent 192, 4
 pendet 73, 2. 204, 10
 penè 11, 18. 107, 29. 112,
 14
 penes 68, 16. 76, 1. 83,
 12, &c.
 penetret 221, 16
 pensantur 180, 2
 penfi 50, 22. 10, 12. 10,
 8. 48, 8. 98, 13
 penuria 75, 12. 80, 21.
 81, 8. 104, 4. 110, 1
 pepercere 124, 27
 pepercere 55, 20
 pepercissent 151, 23
 pepercit 48, 6
 pepererat 24, 5
 peperere 160, 10. 164, 2.
 pepereris 220, 10
 pepererunt 222, 27
 peperisse 132, 9
 peperit 115, 7. 219, 10
 perque 111, 27. 121, 1
 peractâ 233, 13
 peranguit 139, 1
 perbacchatus 231, 18
 percitum 174, 22
 percussa 91, 11. 99, 5.
 122, 15
 percussus 6, 17. 95, 7. 111,
 15. 124, 8
 percussus 14, 16. 97, 14
 percussos 146, 23. 208, 19.
 227, 10
 percussus 101, 11. 120, 12.
 128, 12
 percunctantibus 198, 15
 percunctatum 178, 30
 percunctatus 32, 20
 perdidicisti 226, 11

VOCABULORUM.

perditā 25, 10
 perditī 233, 18
 perditis 114, 22. 128, 27.
 176, 14
 perditum 29, 20. 46, 3.
 90, 15
 perdomita 158, 7
 perduxit 33, 7. 36, 11.
 127, 9
 perdundæ 36, 5. 187, 1
 pereamus 27, 8
 peregrinantes 3, 7
 perfectis 227, 25
 perfecit 74, 11
 perferant 34, 25
 perferunt 88, 7
 perficeret 67, 5
 perfidia 113, 14. 129, 19;
 &c.
 perfidiz 151, 27. 189, 8.
 226, 1.
 perfugæ 145, 17
 perfugas 91, 8. 97, 5. 114,
 13. 48, 19
 perfugis 51, 16. 100, 9;
 11, &c.
 perfugium 49, 16
 perge 148, 5. 167, 14
 pergebat 79, 26. 103, 6
 pergentibus 180, 11. 191,
 8
 pergere 119, 13. 123, 9;
 126, 8
 pergerent 35, 2. 81, 11
 pergeret 61, 7
 perges 212, 20. 215, 25
 pergit 107, 6. 108, 22,
 &c.
 pericula 6, 20. 8, 25. 13,
 9, &c
 periculi 5, 9. 19, 12. 34,
 2, &c.
 periculique 140, 5
 periculis 2, 15. 4, 12. 6,
 17, &c.
 periculo 23, 18. 34, 20,
 &c.
 periculosa 38, 4. 163, 13
 periculosè 64, 5
 periculosus 160, 22
 periculofum 123, 5
 periculum 20, 12. 18, 22,
 17, &c.
 peridonæ 169, 26
 perire 170, 7
 perierint 86, 22
 perignari 192, 25

perinde 61, 5. 88, 6. 199,
 20. 221, 11
 periret 121, 2
 peritè 231, 8
 peritia 103, 4. 107, 28
 perituram 93, 18
 perituros 233, 37
 peritus 171, 10
 perjuris 226, 13
 perjurio 11, 22. 187, 10
 perlatâ 91, 20
 perlectis 37, 4. 214, 7
 perlegit 121, 11
 permanserant 209, 4
 permansit 62, 1. 182, 2
 permanere 64, 6
 permiscet 221, 15
 permiscuit 61, 11
 permisso 199, 5
 permiffum 23, 17. 44, 3
 permiffuri 68, 5
 permiffi 101, 15
 permittetur 116, 13
 permitti 42, 14
 permittit 54, 4. 148, 25
 permittitur 23, 5
 permixta 119, 3
 permixti 75, 17. 103, 2.
 106, 14. 112, 11. 143,
 15
 permixtio 99, 2
 permixtos 219, 16
 permixtum 19, 16
 permixtus 112, 19
 permota 24, 3. 27, 1
 permotum 78, 17
 permotus 22, 25. 39, 23.
 62, 15. 64, 13
 permovit 41, 7
 permulcti 188, 3
 pernicio 191, 25
 perniciem 16, 3. 89, 20.
 120, 3
 pernicies 49, 16. 214, 13
 perniciofa 57, 11. 59, 11.
 136, 24
 perniciofam 230, 18
 perniciofior 103, 5
 Perpenna 171, 30. 205,
 15
 Perpentiam 187, 11. 204,
 15
 perperam 90, 14
 perpeffa 227, 20
 perpeffos 16, 16. 227, 25
 perpeffus 148, 2. 214, 5
 perpetuâ 188, 17

perpetuâ 231, 31
 perpulerat 21, 20
 perpulit 95, 1
 perquirebat 178, 29
 perrexere 203, 14
 perrexit 186, 6
 Perſæ 76, 8, 10
 Perſarum 77, 77. 204, 14
 perſcribere 5, 6. 86, 16
 perſcribit 139, 24
 perſcripti 225, 2
 Perſe 40, 9
 perſecutus 141, 21
 Perſen 127, 27. 189, 6
 perſequantur 183, 13
 perſequar 73, 1
 perſequare 44, 19
 perſequendo 106, 7
 perſequi 8, 21. 29, 16, &c.
 Perſi 158, 4
 Perſidis 191, 7
 perſolveret 29, 3
 perſuadet 91, 2. 12. 92, 19;
 102, 15. 113, 20
 perſaſum 181, 3
 perſterius 22, 12
 perſtimere 151, 9
 perſtimereſceret 152, 19
 perſtimuere 180, 12. 185,
 4
 pertinaciter 183, 11
 pertinens 104, 2. 198, 9
 pertinuit 41, 6
 perturbandum 15, 12
 perturbantur 112, 10
 perturbare 112, 14
 perturbatâ 227, 21
 perturbatos 55, 6
 pervade 213, 18
 pervenerat 63, 11
 pervenire 195, 9
 pervenerint 60, 4. 89, 12
 pervenerit 219, 22
 pervenite 228, 4
 perveniſſe 67, 1
 pervenit 42, 22. 51, 8, &c.
 per. eniunt 124, 7. 140, 23
 perventum 152, 10
 perverſam 25, 2
 perverſe 210, 2
 perverſo 208, 10
 peſſimus 232, 33
 peſſum 57, 10. 100, 3
 peſſima 6, 3. 7
 peſſimæ 134, 7
 peſſimè 88, 15. 167, 5
 U 2

INDEX

pessimus 164, 6
 pessimus 116, 8. 162, 15.
 169, 1
 pessimo 147, 17
 pessimum 16, 5. 43, 2
 pessimus 210, 4
 peste 191, 11
 pestem 121, 1
 pestilentia 9, 9
 pestis 70, 7. 151, 9
 peras 35, 7
 petat 9, 21. 117, 7
 petebant 125, 8
 petebat 21, 14. 50, 3. 79,
 12
 petebatur 117, 16
 petenda 69, 16
 petendis 230, 16
 petendi 117, 1. 231, 30
 petentibus 76, 8. 157, 8
 petere 15, 10. 19, 7. 27, 9,
 &c.
 peterent 19, 2. 102, 11.
 126, 17, 9
 peteret 21, 5. 116, 4, &c.
 veteretur 11, 9
 peteris 191, 4
 peti 130, 1
 petieris 167, 18
 petimus 27, 3. 225, 3
 petis 167, 7
 petit 115, 5. 196, 5
 petilio 215, 23
 petitione 38, 18
 petitionem 19, 14
 petium 127, 12
 petiturum 116, 5
 petiverant 79, 15
 petiverat 189, 13
 petivère 147, 9
 petiveris 154, 3
 petiverit 27, 12
 petivit 150, 12
 Petreio 54, 4
 Petreius 54, 13. 55, 4
 petulantur 231, 6
 petulanti 231, 11
 petulantia 30, 12. 225, 27
 petulantissima 214, 18
 petulantissimis 228, 13
 perundi 14, 1. 115, 15
 p-tunt 58, 4. 131, 20. 149,
 9. 210, 7
 phaleras 132, 20
 phaselida 171, 1
 Philæni 126, 21
 Philænis 126, 8, 22

Philenon 78, 7
 Philippi 189, 6
 Philippo 189, 2, 5
 Philippoque 160, 11
 Philippus 164, 2
 Phœnices 77, 15
 Phrygas 207, 5
 Phrygia 202, 1
 Phrygiam 205, 8
 pice 111, 8
 Piceno 31, 22. 51, 14
 Picens 161, 20. 199, 8
 Picenum 22, 1. 23, 18
 picta 175, 9
 pictas 10, 2
 pietas 88, 11
 pietate 10, 15
 pigeat 142, 8
 pigeret 215, 25. 230, 7
 piget 61, 6. 86, 20. 167,
 1. 230, 26
 pignora 223, 13
 piguit 234, 2
 pila 54, 16. 111, 8
 piraticæ 175, 23
 piraticam 244, 3
 piratis 207, 15
 piscantis 175, 22
 piscium 201, 23
 Pissidiæque 201, 20
 Pisto 15, 11. 16, 6, 11, 38,
 13, 16
 Pisonem 15, 16. 16, 15.
 19, 6. 226, 10
 Pisonis 233, 1
 Pistoriensem 51, 12
 placandi 121, 24
 placeat 39, 17. 148, 23.
 224, 8
 placebant 2, 12. 118, 16
 placebat 123, 6. 133, 3
 placeant 89, 14. 161, 9,
 &c.
 placere 66, 17. 99, 9. 115,
 20. 167, 2
 placentine 84, 9
 placat 44, 7. 52, 11. 154,
 1. 221, 3, 7
 placide 97, 23. 121, 17.
 128, 27. 148, 9
 placidius 32, 2
 placido 178, 27
 placidus 79, 12
 placidum 127, 19
 placuerat 67, 6. 135, 19
 placuere 150, 1

placuerint 215, 28
 placuisse 80, 20
 placuisset 148, 1
 placuit 120, 10. 132, 13.
 147, 11. 148, 4
 plana 201, 24
 planè 105, 2
 planitiem 119, 6. 138, 23.
 139, 24
 planities 53, 13. 94, 17.
 104, 4
 planum 105, 9
 plaustra 204, 11
 Plautia 25, 1
 Plautiæ 226, 5
 plebe 77, 16. 99, 7. 128,
 32. 218, 23. 222, 15
 plebei 183, 1
 plebem 22, 19. 25, 10,
 &c.
 plebes 23, 1. 30, 5, 10,
 &c.
 plebi 87, 12. 129, 11, &c.
 plebis 26, 12. 31, 18, &c.
 plena 96, 3. 102, 19. 197,
 15
 pleni 155, 9
 pleno 145, 15
 plenus 231, 5
 pleraque 6, 15. 14, 14,
 &c.
 pleræque 125, 25
 pleraque 216, 5
 plerique 4, 2. 6. 13, 15,
 et alibi
 plerisque 16, 2. 27, 13,
 &c.
 plerosque 30, 3. 54, 11,
 &c.
 plerumque 63, 15. 80, 3,
 &c.
 plumæ 200, 27
 plura 20, 21. 29, 6. 80,
 22, &c.
 plures 67, 24. 127, 17,
 &c.
 pluresque 145, 7
 pluribus 404, 16. 111, 20.
 185, 8
 plurima 25, 10. 71, 12.
 75, 15. 91, 7
 plurimæ 159, 2
 plurimas 127, 16
 plurimi 142, 14
 plurimis 132, 22. 196, 15
 plurimus 20, 24. 110, 4
 plurimum 2, 16. 14, 6, &c.

VOCABULORUM.

pluris 45, 4. 129, 23. 131, 10. 133, 19	Pomptinum 35, 20	portari 23, 12. 123, 27
plus 32, 7. 34, 2. 20, 17, &c.	pondere 86, 2	portarum 67, 13
pluſque 100, 2	ponderis 140, 16	portas 112, 7. 119, 14, 18. 158, 2. 176, 8
pluteoque 192, 19	pondo 114, 11	portationibus 34, 1
pluvia 124, 4. 137, 1	ponere 102, 3. 170, 11	portaverat 150, 5
pocula 203, 24	poneret 73, 14. 117, 2	portendant 59, 9
pœna 40, 19. 41, 18. 44, 17. 196, 21	poni 226, 21	pot-tenderetur 177, 3
pœnæ 42, 5. 119, 20	pons 198, 10	potendi 37, 1. 114, 25. 138, 16
pœnum 36, 5	ponte 35, 12	portenta 23, 11
pœnas 15, 9. 20, 2. 42, 8, &c.	pontem 35, 16	potis 145, 2. 171, 11
Pœni 126, 17. 174, 21	ponti 206, 17	portuofior 75, 1
pœnitendum 132, 18	Pontici 206, 28	portus 206, 24
pœnitens 169, 11	Pontico 206, 31	poſcant 117, 14
pœnitet 88, 4. 150, 10, &c.	Ponticum 200, 25	poſcebant 134, 9
pœnituit 221, 5	pontificatus 38, 18	poſcebat 110, 8
pœniturum 199, 26	Ponto 201, 25. 206, 3, 25	poſceret 120, 9
poëtæ 206, 30	Pontum 193, 16. 195, 9	poſci 163, 16
pollebat 68, 8. 98, 6	popularem 230, 17	poſcunt 197, 12
pollens 6, 14. 57, 7	populares 19, 16. 20, 20	poſita 124, 1
pollentique 86, 15	popularibus 46, 9. 63, 1. 120, 5	poſitæ 186, 10
pollere 82, 22	popularia 93, 14. 111, 25	poſitam 121, 10
poller 220, 14	popularium 97, 20. 103, 22. 123, 11. 154, 13	poſitas 188, 6
polliceantur 33, 20	populi 5, 5. 8, 23. 10, 2, <i>et alibi</i>	poſitis 137, 21
polliceatur 154, 6	populique 6, 16	poſitum 158, 14. 199, 4
pollicendo 21, 18. 74, 11, &c.	P. Q. Populique 155, 1	poſſe 12, 16. 7, 3. 21, 1, 11, <i>et alibi</i> .
polliceri 19, 3. 20, 10, &c.	populis 129, 6. 189, 1	poſſederat 103, 16
pollicetur 34, 27. 110, 12. 140, 4. 143, 7	populo 8, 7. 44, 10. 63, 4, &c.	poſſedere 77, 8
pollicitando 31, 10. 63, 22	populoque 64, 11	poſſedit 75, 2
pollicitationibus 79, 10. 113, 17	populos 87, 14. 214, 15	poſſem 7, 17. 29, 2, 49
pollicito 149, 11	populum 68, 1. 71, 14, &c.	poſſent 26, 1. 112, 24, 10. 159, 10. 225, 2
pollicitos 33, 12	populumque 27, 11	poſſeſſa 77, 14
pollicitus 22, 13. 231, 31	P. Q. Populumque 80, 13	poſſeſſiones 161, 23. 234, 1
polluere 10, 4. 98, 13	populus 7, 18. 43, 7. 48, 23, &c.	poſſeſſionibus 29, 1
pollui 20, 17	P. Q. Populusque 150, 9	poſſet 32, 7. 40, 16, &c.
polluta 73, 3. 210, 22	populusque 231, 21	poſſide 40, 4. 47, 1
pollutus 115, 14	Porcia 42, 12. 44, 2. 227, 21	poſſint 68, 5
Pompeianam 226, 5	Porcium 22, 8	poſſis 59, 7
Pompeianum 227, 5	Porcius 14, 9. 44, 13	poſſit 32, 15. 46, 11. 82, 3, &c.
Pompeii 16, 11. 15. 159, 13, 185, 1	porrectum 104, 7	poſſiis 168, 1. 183, 5
Pompeio 16, 8. 31, 6. 194, 7	porrigit 107, 11	poſſum 42, 8. 132, 18. 234, 23
Pompeium 185, 5. 211, 4, 20	porro 36, 4. 82, 24. 84, 20. 206, 33. 215, 7	poſſumus 191, 7
Pompeius 13, 18. 15, 2. 23, 16. 31, 17. 186, 19. 195, 12. 199, 27.	porta 110, 17. 145, 21	poſſunt 197, 13. 118, 3. 227, 15
200, 19. 217, 12	portabant 6, 20. 51, 1	poſtea 2, 12. 16, 6. 20, 1, 23, &c.
Pomptino 35, 12	portæ 118, 18. 201, 18	poſteaſum 233, 7. 13, 20
	portam 111, 15	poſtera 119, 5. 124, 6
	portare 20, 23. 52, 14. 93, 20. 102, 21	poſteriores 126, 14
	portaret 96, 15. 102, 6. 123, 30	poſteris 132, 4. 163, 9. 230, 12
	portaretur 84, 4	poſterus 131, 7

INDEX

- Potero** 85, 15, 95, 18, &c.
poterum 182, 2, 210, 8, 213, 8
Potissimus 222, 12
postquam 6, 11, 13, 9, 17, *et alibi plur.*
postrema 41, 17, 208, 5
postremam 146, 14
postremis 102, 4
postremo 11, 22, 12, 6, 13, *et alibi plur.*
postremos 105, 22, 110, 2
postremum 158, 9, 159, 2, 164, 19
postremus 146, 12, 189, 23
postulabantur 149, 17
postulabat 50, 6, 93, 4, &c.
postulant 34, 24, 38, 3
postulanti 116, 4
postulare 19, 1, 25, 7, 75, 2, 129, 5
postularet 67, 14
postulata 128, 29
postularum 128, 29
postulaverat 208, 11
postulaverat 129, 18
postulent 35, 7
postulet 132, 19
potuere 75, 7
potuistis 82, 26
posuit 18, 18, 266, 18, 229, 18
potare 10, 2
potens 69, 19, 74, 8, 223, 13
potensque 57, 7
potent 134, 2
potentes 63, 22, 159, 3, 210, 1
potentisque 31, 10
potentia 10, 7, 16, 10, 17, 15, &c.
potentiae 59, 11, 74, 1, 83, 20, &c.
potentiam 15, 3, 135, 4
potentiori 98, 11
potentis 89, 11
potentius 17, 10, 185, 15
poterant 97, 8, 133, 17, 145, 4
poterat 13, 5, 20, 10, 22, 25, &c.
potero 5, 8, 15, 8, 229, 28
potes 213, 30, 234, 19
potest 18, 8, 42, 4, 43, 16, &c.
potestine 90, 5
potestas 23, 3, 31, 7, &c.
potestate 128, 14, 138, 5, &c.
potestatem 31, 7, 38, 6, &c.
potestatibus 115, 8, 130, 16
potestatis 158, 7
potiebatur 6, 31
potior 110, 1, 128, 22
potiora 83, 12, 114, 20, 179, 19
potiorem 75, 1
potiores 63, 21
potiorque 163, 13
potiretur 63, 23, 83, 2, 109, 13, 226, 2
potiri 37, 2
potissimum 140, 21, 70, 3, 22, &c.
potiti 123, 16, 124, 22
potitur 102, 18
potitus 123, 24, 138, 19
potundi 94, 20, 136, 25
potius 13, 13, 53, 6, 57, 2, &c.
potuere 86, 6, 113, 5
potueris 233, 28
potui 225, 22
potuimus 234, 16
potuisse 96, 14
potuisset 116, 3, 199, 28, 210, 18
potuistis 51, 21
potuit 142, 3, 173, 5, 233, 7, 13, 233, 24
pra 140, 19
praecutus 51, 1
praefata 125, 14
praebatis 183, 12
praebat 118, 20
praebendo 215, 2
praebere 72, 15, 188, 28
praebere 12, 6, 45, 5
praebet 225, 1
praebetis 180, 6
praebita 108, 25
praeeperant 144, 8
praeeperat 32, 11, 124, 1
praecipit 68, 14
praepara 21, 11, 25, 14, &c.
praepara 69, 2, 131, 5
praepara 133, 7, 215, 3, 222, 10
praepara 34, 23, 68, 7, 140, 11
praepara 35, 15, 50, 13, &c.
praepara 170, 15
praepara 203, 31
praepara 33, 19, 68, 4, 84, 8
praepara 215, 10
praepara 112, 2
praepara 159, 8
praepara 72, 14
praepara 98, 14
praepara 64, 8
praepara 87, 7
praepara 139, 6
praepara 8, 6, 48, 24, &c.
praepara 133, 16
praepara 3, 11, 96, 9, 110, 10
praepara 132, 3
praepara 132, 6
praepara 60, 8
praepara 72, 8
praepara 75, 15, 95, 17, &c.
praepara 137, 15
praepara 19, 13, 37, 13, &c.
praepara 70, 11, 119, 11, &c.
praepara 109, 21, 138, 3
praepara 192, 8
praepara 70, 27, 91, 9, &c.
praepara 101, 4
praepara 187, 12
praepara 79, 24
praepara 153, 2
praepara 38, 11, 70, 15
praepara 211, 16
praepara 178, 14
praepara 132, 15
praepara 123, 30
praepara 41, 12
praepara 199, 4
praepara 140, 12
praepara 178, 27
praepara 91, 6, 140, 12
praepara 34, 3, 116, 10
praepara 24, 3
praepara 63, 6, 104, 8

VOCABULORUM.

præfelli 102, 21
 præfctis 103, 4
 præfectosque 123, 8
 præfectum 167, 4. 118,
 11. 119, 21
 præfectumque 125, 1
 præfectus 50, 10. 118, 24.
 125, 9
 prægrediens 140, 16
 prælatus 162, 16
 prælia 200, 1
 prælantibus 139, 17, 14
 prælis 123, 17. 200, 22
 prælio 8, 19. 32, 4. 52,
 26, &c.
 prælium 113, 6. 123, 12
 præluxi 230, 7
 præmia 14, 4. 18, 18. 19,
 2, &c.
 præmiis 180, 1. 221, 12
 præminent 174, 19
 præmio 30, 2. 68, 10. 143,
 9
 præmiorum 186, 27
 præmiserat 105, 12
 præmississe 22, 9
 præmissi 107, 30. 151, 1
 præmissis 152, 6
 præmissus 107, 6. 152, 11
 præmium 23, 19. 215, 17
 Præneste 171, 7
 præparavisset 200, 1
 præpediebat 84, 17
 præposteri 131, 6
 prærupti 94, 18
 præsens 13, 11. 85, 8.
 103, 5. 191, 17. 214,
 5
 præsentē 33, 10. 208, 8
 præsentī 42, 6. 85, 12.
 185, 12
 præsentia 159, 7
 præsentiam 25, 4
 præsentibus 140, 6. 153, 6
 præsertim 59, 1, 8. 160,
 1. 181, 11. 213, 11
 præsidebat 51, 14
 præsidēs 180, 7
 præsidia 21, 22. 25, 1. 42,
 7, &c.
 præsidii 39, 6. 51, 21. 92,
 24. 223, 23
 præsidis 35, 15. 39, 16,
 24, &c.
 præsidio 29, 16. 78, 2,
 &c.

præsidium 27, 6. 16, 10,
 &c.
 præsidiumque 225, 3
 præstabant 30, 12
 præstabilis 57, 4
 præstare 1, 1. 164, 10.
 177, 17
 præstat 18, 3. 90, 15
 præstitissent 109, 18
 præstitit 70, 18
 præstito 123, 30
 præster 10, 16. 12, 14,
 &c.
 præterea 6, 2. 11, 20,
 &c.
 præteream 236, 6
 prætereundum 59, 14
 prætersuist 172, 21
 prætergredebantur 192, 15
 prætergressus 107, 4. 209,
 7
 præterite 49, 9. 212, 13.
 229, 2
 præterit 179, 15
 prætor 34, 3. 36, 10. 54,
 10, &c.
 prætorē 16, 7. 149, 3
 prætorem 36, 13. 149, 15
 prætores 23, 16. 50, 7
 prætoria 55, 14
 prætoriam 55, 5
 prætoribus 35, 12. 18, 21
 prætoris 26, 12. 27, 6
 prætorium 64, 3
 prætulērat 30, 20
 prætura 61, 3. 130, 1.
 217, 8
 præventum 121, 16
 prava 115, 19. 142, 16,
 &c.
 prava 214, 1
 pravis 57, 9
 pravissimēque 160, 17
 pravitās 58, 14
 pravitatē 217, 12
 pravitatem 174, 30
 pravēque 5, 13
 pravum 82, 25. 85, 4
 præcibus 38, 14. 208, 15
 premebantur 189, 4
 premebantur 222, 36
 premunt 72, 13
 pressi 201, 2
 pressio 208, 22
 pretii 133, 19. 222, 14
 pretio 58, 14. 39, 14, &c.

pretiosissimos 233, 29
 pretium 10, 12. 74, 5, &c.
 pridem 45, 17. 212, 26
 pridie 118, 6
 prima 29, 19. 55, 1. 78,
 5, &c
 primæ 158, 1. 221, 3.
 224, 9
 primam 53, 16. 199, 16
 primi 19, 15
 primipili 95, 14
 primis 3, 16. 5, 9. 13, 3,
 &c.
 primo 9, 1. 8, 10. 14, 3,
 &c.
 primordio 158, 4
 primus 102, 27. 105, 18,
 &c.
 primum 2, 10. 4, 1. 10,
 &c.
 primus 59, 19. 62, 11.
 181, 1. 200, 4
 princeps 20, 24. 74, 7. 82,
 18
 principem 15, 5. 162, 10.
 185, 6. 230, 17
 principes 22, 7. 34, 5.
 105, 18. 118, 4. 200,
 13
 principia 105, 17
 principibus 32, 18
 principis 105, 9
 principio 21, 18. 85, 2, &c.
 principium 160, 14
 prior 65, 18. 170, 28
 priore 93, 12. 146, 13
 priorem 142, 17
 priores 103, 16. 106, 7
 pristina 52, 20. 54, 17.
 55, 9. 204, 11
 privata 72, 1. 82, 15. 165,
 2. 220, 11
 privatē 127, 3
 privatas 167, 13. 177, 15
 privam 10, 3. 39, 1, &c.
 privativum 32, 16
 privatia 11, 4. 30, 18,
 &c
 privato 22, 25. 153, 13.
 168, 13
 privatorum 231, 26
 privatum 62, 5
 privatus 28, 6. 197, 1
 privignum 13, 1
 prius 2, 7. 5, 10. 11, 10,
 &c.

INDEX

[illegible]

VOCABULORUM.

promptique 175, 20
 promptissimo 164, 4
 promptissimos 174, 3
 promptu 7, 5, 154, 9, 216,
 20, 220, 6, 224, 13
 promptum 9, 6
 promptus 34, 22, 63, 1,
 200, 22
 promulgat 97, 3
 promulgaverat 221, 8
 promulgavit 187, 17
 prona 1, 3, 139, 22, 156,
 3
 proniusque 127, 11
 pronom 187, 4
 propatulo 11, 9
 propè 49, 11, 80, 1, 113,
 2, &c.
 propediem 2, 6, 251, 4
 properabant 11, 7
 properabat 7, 15
 properabit 221, 10
 properandi 150, 16, 192,
 29
 properandum 42, 13
 properantem 194, 6
 properantes 107, 16, 112,
 3, 192, 31
 properanti 51, 18
 properantiâ 94, 5
 properantiâs 64, 8, 142,
 12
 properare 78, 3, 94, 21,
 124, 14
 properaret 37, 23
 properatis 183, 8
 properato 154, 21
 properavisset 110, 21
 prope 22, 17, 36, 1, &c.
 propinqua 33, 8, 67, 9,
 104, 5, 136, 22
 propinquantes 193, 3
 propinquas 195, 4
 propinqui 65, 10
 propinquo 70, 10
 propinquos 71, 2, 144, 10
 propinquus 71, 3
 proprior 104, 9, 197, 21
 proprius 9, 12, 35, 10, &c.
 proponere 28, 4
 proponeret 19, 1
 proptatore 94, 7
 proptatorem 94, 11
 proprietatem 207, 5
 propter 26, 13, 33, 8, &c.
 propulerant 6, 20
 propulsare 126, 14

propulsarent 103, 3
 proripuit 25, 16
 prorsus 13, 6
 profapiae 130, 21
 proscripti 31, 2
 proscriptionem 9, 3, 227,
 11, 230, 22
 proscriptione 161, 21
 proscriptis 187, 9
 proscriptorum 43, 11, 159,
 12, 162, 1
 proscriptos 164, 23
 profecuta 173, 14
 profectabant 112, 23
 profectu 126, 13
 profectum 107, 13
 profectus 140, 14
 prospera 6, 15
 prosperae 188, 24
 prosperè 21, 23, 47, 15,
 &c.
 prosperum 222, 21
 prospiciendum 218, 18
 protulit 230, 1
 provenire 8, 4
 provideas 214, 10
 provideat 114, 2
 providendum 40, 17, 215,
 12
 providens 84, 18
 providenter 137, 11
 providentia 63, 13
 providere 55, 2, 65, 18,
 137, 6, 145, 4, 19
 provideris 45, 1
 provideritis 160, 4
 providet 40, 3
 provincia 92, 22, 96, 16,
 &c.
 provinciae 21, 21, 34, 4,
 &c.
 provinciam 16, 8, 11, 67,
 30
 provinciarum 197, 15
 provincias 31, 19, 100, 8,
 180, 4, 186, 1
 provinciis 114, 22
 provisa 104, 15
 proxima 34, 9, 77, 9, &c.
 proximam 123, 32
 proximè 78, 9
 proximi 11, 23, 178, 17
 proximis 66, 18, 84, 11
 proximo 92, 18, 25
 proximorum 175, 15
 proximos 76, 9, 109, 10,
 &c.

proximum 21, 14, 18, 11,
 &c.
 proximus 67, 10, 141, 11,
 227, 1
 prudens 169, 15, 216, 4,
 224, 14
 prudenterque 135, 23
 prudentes 104, 15
 prudentibus 191, 3
 prudentiorem 210, 21
 prudentissimus 8, 7
 psallere 21, 3
 Ptolemæam 189, 21
 Ptolemæus 190, 3
 puberes 83, 15, 108, 23,
 138, 6
 publica 36, 17, 37, 18,
 &c.
 publicæ 225, 23
 publicam 8, 16, 28, 7, &c.
 publicandas 44, 8, 46, 7
 publicarem 59, 3
 publicè 10, 3, 32, 16, &c.
 publici 171, 19
 publicis 30, 19, 223, 24
 publico 214, 10, 11
 publicum 20, 20, 31, 14,
 &c.
 Publico 200, 24
 publicor 176 17
 pudeat 142, 8
 pudet 88, 4, 167, 11, 80,
 185, 3, 232, 19
 pudicitia 21, 7, 220, 23,
 &c.
 pudicitiae 48, 5, 226, 10
 pudicitiam 10, 11, 11, 8,
 12, 9
 pudor 220, 23
 pudore 9, 7, 50, 1, 145,
 26
 pudorem 10, 11, 13, 10,
 160, 22, 213, 4
 puduit 232, 36
 pueri 141, 10
 puerique 118, 19
 pueritia 130, 13, 145, 27,
 &c.
 pueritiae 123, 21, 229, 3
 pueritiam 115, 2
 puerorum 212, 5
 pueros 41, 2
 pugionem 186, 16
 pugna 143, 23, 146, 13,
 19, 186, 18, 190 19
 pugnabatur 206, 1

INDEX

pugne 10, 1. 123, 14.
135, 14. 173, 1
pugnari 110, 16, 17. 112,
21, &c.
pugnandi 51, 9. 106, 30.
110, 6. 128, 7
pugnando 7, 19. 51, 13.
84, 22. 106, 24. 170,
11
pugnans 53, 10
pugnantes 53, 7. 55, 8.
143, 16
pugnantibus 170, 23
pugnare 52, 19. 55, 2.
111, 6. 112, 18. 146,
18
pugnatum 108, 9. 109, 2.
151, 22. 156, 1
pugnatur 186, 1
pugnaverant 8, 18. 147, 8
pugnaverat 48, 1
pulcherrimâ 190, 9
pulcherrimum 213, 3
pulcherrimum 17, 4
pulcherrimâ 6, 7
pulcherrimam 46, 30
pulchrum 3, 12
pulia 203, 19
pultat 207, 7
pulsî 8, 19. 123, 15
pulsio 169, 7
pulsus 205, 15
pulsus 72, 14
pulverem 134, 4
pulveris 107, 12
pulvino 121, 10
Punicâ 152, 22
Punicæ 78, 8
Punicas 202, 26
Punicis 40, 13. 75, 18.
78, 12
Punico 61, 15. 99, 3. 159,
1
Punicum 158, 23
purgari 196, 1
purgatior 172, 25
putabam 164, 24
putabant 7, 3. 6. 16, 10
putabat 34, 22. 37, 15.
101, 8. 124, 5
putabatur 129, 11. 149, 7
putant 4, 3. 29, 19. 76, 1,
6. 107, 19. 132, 2. 210,
2
putare 2, 15
putares 226, 9
putaret 73, 13

putas 131, 3. 234, 10
putâsti 231, 12
putat 127, 4
putaveris 153, 19
putaverit 207, 24
putem 224, 10
putent 213, 4
putes 191, 2. 218, 21
putet 4, 4. 160, 2
puto 44, 4. 59, 14. 72,
12. 78, 3. 134, 24.
212, 13. 223, 21. 230.
29
Pyrenæis 200, 19
Pyrenæum 177, 23
Pyrho 160, 10. 202, 16

Q.

QUADRAGINTA 107, 23.
141, 18, &c.
quadrato 145, 12
quæcumque 101, 19. 224,
3
quædam 173, 10. 180, 13.
220, 23
quælibet 90, 12
quæque 5, 6. 112, 22. 225,
21
quæramus 27, 7
quærant 183, 13
quærat 131, 4
quærebant 40, 16. 137, 4
quærebat 177, 3
quærendo 165, 3
quærenti 135, 4
quærere 2, 2. 59, 10, &c.
quærerent 212, 11
quæreret 120, 14
quæreretur 97, 3
quæri 131, 14. 135, 16
quæris 167, 8
quærit 3, 12. 230, 1
quæritis 198, 6
quæritur 188, 16
quæscit 232, 16
quæsit 90, 10. 177, 9.
182, 2
quæsitissimæ 175, 10
quæsitores 97, 16
quæsitum 153, 8. 162, 19.
163, 11. 194, 5
quæsitur 96, 9

quæsi 132, 22
quæsit 163, 18
quæso 130, 19. 166, 18
191, 1. 212, 18
quæsoque 178, 8. 182, 3
quæstio 92, 14
quæstione 97, 18
quæstiones 87, 9. 88, 11
quæstionibus 89, 8
quæstor 16, 7. 85, 9. 150,
4. 141, 16. 175, 2
quæstore 155, 17
quæstorem 151, 2. 202, 9.
134, 11
quæstori 86, 2. 149, 8
quæsti 11, 14. 26, 27. 88,
11
quæstum 79, 20
quæstura 232, 26. 233, 18
quæsturam 233, 8
quæstus 232, 13
quæve 161, 6. 219, 19
quale 212, 12
qualem 188, 25. 232, 10
quales 60, 3
quali 212, 13
qualicumque 210, 12
qualis 69, 11. 89, 10, 229,
29
quandam 219, 6
quamobrem 28, 3. 42, 11,
&c.
quamprimum 224, 16
quamquam 59, 7. 72, 10.
75, 17, &c.
quamque 86, 22
quamvis 20, 17. 183, 3,
&c.
quando 148, 4. 153, 24,
&c.
quanta 35, 5. 52, 1. 55,
11. 231, 14
quantæ 181, 9
quantam 52, 6
quantamque 6, 6
quantaque 55, 12. 87, 7
quantas 179, 19
quanti 82, 1. 211, 4. 234,
11
quantis 181, 9. 198, 15
quantid 46, 16. 58, 3, &c.
quantumque 179, 19
quantum 7, 7. 8, 6. 28,
17, &c.
quantumque 216, 11
quantus 22, 26
quapropter 52, 11

VOCABULORUM.

- quare 46, 12, 14. 48, 13, &c.
 quarta 50, 22
 quarto 146, 2
 quascunque 62, 21
 quasi 9, 2, 9, 15, 11, 3, *et alibi frequenter.*
 quadriduo 108, 5
 quatuor 106, 19. 107, 22, &c.
 queas 65, 13
 queat 53, 5. 232, 20
 quancumque 68, 5
 quemdam 20, 23. 21, 26, &c.
 quemquam 65, 15, 134, 16, &c.
 quemque 3, 4, 43, 2, &c.
 querar 225, 30. 230, 30
 querebatur 34, 18
 queretur 34, 18
 queri 33, 1. 73, 32. 217, 9
 queritur 57, 1
 queror 161, 18
 questus 22, 8. 45, 9. 82, 4
 queunt 101, 19. 212, 23
 quibuscum 149, 16. 186, 27,
 quibusque 92, 4
 quicumque 11, 17. 31, 3. 12.
 quidam 37, 16. 92, 15, &c.
 quidem 3, 15. 13, 2. 25, 14, &c.
 quidnam 33, 13. 105, 1, 3
 quidquam 5, 21. 10, 16, &c.
 quidquid 42, 19. 87, 12, 153, 21. 233, 17
 quies 24, 5. 161, 3. 165, 9
 quiescebat 121, 5
 quiescere 215, 7
 quiescetis 182, 7
 quieta 18, 24. 27, 16. 70, 4. 121, 20
 quietata 151, 2. 164, 4. 171, 9
 quietem 147, 3
 quieti 113, 12. 118, 7
 quietibus 13, 4
 quietis 230, 24
 quieto 163, 14
 quietos 105, 10
 quietum 118, 2
 quietus 21, 16, 79, 12. 106, 23. 107, 6. 179, 2
 quie 18, 16. 29, 1. 32, 6, &c.
 Quintium 181, 9
 quinis 184, 2
 quinquaginta 93, 12. 123, 22
 quinque 140, 8. 148, 22. 193, 9. 221, 9
 quinquenni 66, 15
 quinto 150, 17
 quintum 81, 17. 147, 7
 quippe 10, 5. 11, 18. 58, &c.
 quippiam 233, 27
 quique 8, 18. 11, 6. 6, 9, 1, &c.
 Quirites 86, 18. 87, 5. 50, 13, &c.
 quiscum 30, 3. 40, 3, &c.
 quisque 4, 4. 7, 4. 14, &c.
 quivere 38, 14. 170, 2
 quiverunt 111, 19
 quivissent 112, 11
 quivit 143, 7
 quoad 98, 14. 153, 18
 quocumque 103, 3. 123, 11. 148, 24. 225, 22
 quocunque 52, 11. 137, 9, 182, 2. 224, 16
 quomodo 6, 6
 quonam 27, 7. 146, 5. 215, 12. 218, 19. 224, 9
 quoniam 2, 2. 3, 9. 6, 4, *et alibi frequenter.*
 quoquam 71, 11
 quoque 52, 6. 80, 19. 86, 4, &c.
 quorum 223, 21
 quoscumque 32, 11
 quosque 143, 19
 quotidiano 12, 2. 37, 15
 quotidie 102, 1. 137, 17
 quotiens 177, 8. 179, 12
 quovis 67, 5. 63, 1. 22. 100, 4. 229, 22
 quousque 18, 2. 167, 14
 quum 208, 11
 R.
 RABIE 162, 5. 231, 6
 rabiem 105, 17
 radicem 204, 7
 radices 40, 17
 radicibus 51, 17
 ramis 107, 20. 139, 23
 rapidissimæ 227, 14
 rapere 9, 19. 10, 3, 10, 98, 5. 186, 9
 rapi 41, 2
 rapiebat 82, 25
 rapinæ 5, 14
 rapinarum 13, 16. 15, 10, 212, 25
 rapinas 19, 4. 168, 7. 210, 23
 rapinis 22, 24. 164, 17. 203, 23. 224, 15
 rapiunt 217, 22
 rapta 160, 13
 rapto 203, 4
 raptum 191, 9
 rariss. 180, 9
 raro 169, 22
 rata 183, 6
 ratam 154, 26
 ratem 175, 25
 rates 188, 5
 rati 37, 26. 107, 14. 119, 14, &c.
 ratibus 173, 15
 ratio 198, 4. 234, 22
 rationem 33, 3. 227, 3
 rationes 35, 7. 143, 6
 rationibus 51, 7. 234, 14
 ratus 50, 5. 51, 22. 55, 4, &c.
 re 7, 20. 9, 6. 16, 1, &c.
 Reatino 29, 10
 rebatur 83, 12
 rebus 12, 10. 21, 13. 24, 3, &c.
 recens 192, 30
 recentis 188, 24
 receperat 108, 12. 201, 15
 receperitis 180, 9
 recepi 177, 22. 189, 22
 recepit 74, 11

INDEX

- recepte 9, 18. 178, 2
 receptam 212, 8
 recepti 69, 15
 receptui 105, 80. 144, 10
 receptus 61, 17
 recidat 211, 11
 recipere 170, 2
 recipi 84, 10
 recipiebant 106, 6
 recipit 112, 3. 170, 16
 recipiundum 193, 15
 recipient 213, 20
 recitare 233, 3
 recitatz 81, 13
 recitatus 82, 11
 recitavit 23, 8. 27, 18
 recognitus 229, 17
 recognoscat 24, 5
 recordari 178, 24
 recte 40, 8. 80, 14. 90, 14, &c.
 rectus 2, 1. 188, 28
 rector 58, 13
 rector 170, 3
 rectorem 210, 5
 recuperandz 85, 7
 recusare 89, 18
 redarguit 201, 3
 reddat 72, 10
 redde 227, 3
 reddenda 198, 1
 reddere 142, 14
 redderet 64, 9
 reddi 197, 2
 reddideris 167, 7
 reddidit 232, 25
 redditam 153, 19
 redditas 27, 18
 redditus 178, 5. 201, 9
 redemptoris 104, 16
 redeo 61, 7. 100, 7. 127, 2
 redeunt 150, 5
 redeuntibus 208, 6
 redibunt 180, 9
 rediens 65, 4. 146, 24
 redimebat 85, 5
 redimere 233, 27
 redimet 11, 19
 redire 153, 9
 redisti 228, 10
 redit 140, 13. 254, 22
 redire 158, 4. 172, 2
 reditum 86, 17. 126, 23
 rediturum 129, 14
 redunantibus 176, 23
 reductus 233, 9
 reduxit 233, 8
 refelle 233, 28
 referat 44, 10
 referatur 38, 4
 referebantur 67, 14
 refert 23, 1. 39, 17. 46, 14
 referendum 39, 24
 referunt 67, 21
 reficere 117, 21
 reficeret 37, 24
 reficit 108, 6
 refutant 202, 6
 regatur 57, 3
 rege 40, 9. 61, 8. 94, 13, &c.
 regebat 173, 8, 11
 regebantur 76, 4
 regem 26, 4. 66, 5. 67, 17, &c.
 regere 59, 6. 106, 15
 regerent 58, 4
 regerentur 58, 4
 reges 2, 9. 6, 16. 8, 22, &c.
 regesque 192, 22
 rege 61, 22. 91, 21. 94, 19, &c.
 regiz 116, 15. 155, 5
 regiam 124, 25. 148, 18
 regibus 7, 5. 48, 27. 129, 6, &c.
 regii 202, 7
 reginam 189, 15
 regio 30, 16. 66, 7. 107, 2. 158, 16
 regione 22, 23
 regiones 95, 2. 125, 22
 regionibus 172, 14
 regionem 145, 17
 regios 108, 15
 regis 68, 7. 74, 2, 12, &c.
 regit 148, 3
 regitis 164, 11
 regium 6, 23. 26. 91. 16. 121, 25
 regna 89, 14. 127, 23, &c.
 regni 65, 9. 12. 68, 14, &c.
 regnique 70, 2
 regnis 189, 17
 regno 62, 15. 69, 5. 70, 25, &c.
 regnoque 128, 26
 regnum 5, 21. 36, 23, &c.
 regnumque 65, 5. 104, 11. 114, 8. 191, 16
 regredi 110, 3. 190, 11
 regreditur 140, 2
 regressu 173, 14
 regicidus 5, 5. 173, 1. 174, 32
 reguli 66, 8. 67, 9
 regulis 67, 6
 regum 2, 16. 92, 16. 117, 2. 128, 15. 136, 1
 regunt 217, 20
 rei 5, 17. 6, 1. 23, 20, &c.
 reipublice 3, 13. 5, 7, 20, & alibi plur.
 reique 225, 23
 relaturum 231, 9
 relicta 71, 4. 132, 22. 204, 36
 relict 91, 6
 relictis 122, 14. 152, 6
 relicto 94, 7. 95, 1. 139, 1, &c.
 relictum 55, 9. 94, 12, &c.
 relictus 141, 17
 religione 124, 4
 religiosissimi 10, 14
 relinquat 134, 4
 relinquatis 53, 8
 relinquendum 79, 28. 151, 20
 relinquere 8, 19. 52, 23
 relinquimus 16, 17
 reliqua 53, 14. 85, 13, &c.
 reliquæ 29, 5
 relinquam 5, 1
 reliquas 234, 1
 reliquerat 62, 5. 148, 21. 149, 3
 reliquere 133 15, 16. 180, 7
 reliquerint 6, 6
 reliquerit 223, 15
 reliquerunt 11, 2. 18, 1
 reliqui 10, 5. 18, 15. 22, 23, &c.
 reliquæ 165, 12
 reliquias 183, 15
 reliquis 4, 10

VOCABULORUM.

- reliquit 70, 20. 204, 35, 217, 9
 reliquorum 91, 4
 reliquos 36, 11. 38, 9, &c.
 reliquum 82, 2. 90, 11, &c.
 reliquus 226, 6
 rem 16, 17, 19. 18, 9, 23, 1, *et alibi plur.*
 remque 8, 10. 29, 20. 133, 12
 remanebit 60, 1
 remanere 111, 29
 remanet 82, 9
 remeare 173, 12
 remedia 221, 10
 remedium 33, 2
 remigrant 112, 21
 remiserat 187, 16
 remissi 107, 26
 remissis 111, 14
 remissique 128, 32
 remissus 136, 2
 remittere 111, 20. 144, 8. 185, 4
 remittit 107, 1
 remota 95, 18. 142, 2
 remorati 107, 1
 remoratorios 105, 14
 remotam 176, 10
 remotis 53, 10. 155, 10
 remoto 153, 20. 159, 1. 190, 6
 remotum 206, 13
 removit 134, 12
 rempublicam 4, 6. 6, 6, &
alibi plur.
 renovandus 198, 9
 renovandâ 222, 16
 renovare 106, 24
 renovari 108, 18
 renovato 93, 18
 renovatum 65, 7
 renuntiavere 140, 7
 renuncio 175, 22
 reo 231, 31
 repente 20, 10. 24, 5. 105, 21, &c.
 repentes 130, 17
 repentinâ 184, 1
 repentinæ 212, 3
 repentino 111, 15
 reperiebam 214, 17
 reperiebant 56, 3
 reperi 216, 19
 reperiit 221, 13
 reperitur 40, 19. 67, 19
 reperti 99, 1
 repertores 189, 8
 repertus 55, 16
 repetam 61, 14
 repentes 164, 22
 repeteri 6, 5. 142, 13
 repetit 133, 14
 repetiveritis 186, 3
 repeto 161, 18. 183, 10
 repetundâ 160, 20
 repetundarum 15. 9. 38, 16
 repleta 201, 18
 reprehendat 42, 17
 reprehendenda 215, 22
 reprehendere 224, 4
 reprehenderis 4, 2
 reprehenduntur 232, 2
 repressi 231, 31
 reptitius 226, 7
 republicâ 5, 1. 9, 113. 16, 9, &c.
 repudiabat 51, 5
 repudiet 35, 9
 repugnantibus 138, 27. 198, 39
 repuli 196, 16
 repulsas 18, 1
 repulsum 148, 13
 repulsus 158, 4. 171, 5
 reputando 57, 3. 148, 20
 reputans 68, 1. 214, 16
 reputare 232, 15
 reputaret 114, 20. 121, 3
 reputavere 130, 19. 132, 17
 reputaveint 60, 2
 reputo 44, 17
 requie 170, 6
 requiem 42, 9. 183, 8
 requiescere 121, 23. 135, 6
 requietis 204, 1
 requievit 5, 1
 requirat 32, 15
 requirere 32, 21
 requisita 201, 16
 rerum 3, 12. 16. 8, 16, &c.
 res 2, 6, 18. 4, 1. 5, 5, &c.
 resque 124, 23
 rescindi 66, 16. 167, 2
 rescindit 192, 19
 refederunt 231, 19
 resistendum 191, 2
 resistentes 55, 6
 resistentibus 94, 10
 resistere 27, 14. 106, 13. 112, 11. 113, 3
 restiti 118, 22
 restitunt 54, 18
 respiciens 93, 16. 204, 30
 respondeam 229, 15
 respondeat 229, 4. 230, 1
 respondebo 225, 27
 respondendo 22, 16
 respondent 73, 10
 respondere 92, 8. 232, 10. 232, 20, 25
 responderentur 153, 6
 respondero 229, 10
 respondetur 150, 8
 respondi 134, 10
 respondissent 37, 3
 respondit 27, 9. 66, 6, 17, &c.
 responfuros 131, 15
 responfurum 153, 10
 respublica 8, 22. 17, 10, &c.
 restantem 170, 11
 restitère 211, 1
 restituas 225, 9
 restituiatis 27, 6
 restituenda 217, 16
 restituentis 159, 14
 restituere 87, 12
 restitueris 225, 14
 restitui 167, 3
 restituit 106, 28. 180, 15. 217, 8
 restituo 162, 4
 restituta 31, 7. 225, 18
 restituto 190, 12
 reticeat 90, 6
 reticere 20, 6. 132, 13
 retices 227, 6
 reticuisse 215, 24
 retinâs 167, 11, 12. 217, 5
 retinebant 125, 19
 retinebat 97, 26. 106, 10. 200, 11
 retinebunt 183, 10
 retinemus 44, 7
 retinendâ 161, 2. 219, 15
 retinendam 90, 2
 retinendum 38, 5. 79, 29
 retinens 55, 18
 retinere 45, 5. 65, 11. 89, 17, &c.
 retineret 223, 2
 retinet 167, 12

INDEX

relinquere 3, 8
relinquere 186, 3
relinquere 214, 4
relinquere 164, 14
relinquere 32, 9- 37, 17
relinquere 37, 9
relinquere 231, 19
relinquere 79, 21
relinquere 164, 8
relinquere 113, 17
relinquere 192, 31
relinquere 232, 5
relinquere 31, 6
relinquere 237, 20
relinquere 64, 2
relinquere 112, 5
relinquere 212, 26
relinquere 231, 19
relinquere 220, 8
relinquere 8, 9
relinquere 227, 22
relinquere 15, 10- 93, 7
Rex 23, 13
rex 61, 17- 63, 22- 64, 13,
et c.
Rhagium 84, 9- 200, 18
Rhenum 158, 6
Rhodiis 40, 11
Rhodiis 40, 9
Rhodiis 221, 4
ritu 211, 19
rogandus 86, 5
rogantibus 142, 12- 213,
3
rogarentur 97, 17
rogat 54, 7- 115, 15-
151, 8
rogatione 91, 10- 97, 16
rogationem 97, 3, 12
rogationi 97, 7
rogatum 125, 6
rogatus 29, 8- 39, 20, 25-
44, 13- 123, 1
rogitare 24, 10
Roma 33, 9- 93, 16- 128,
10- 213, 11
Romæ 22, 2- 24, 2- 25,
12, et alibi plur.
Romæque 130, 6
Romam 6, 8- 16, 4- 27,
10, et alibi plur.
Romana 158, 5
Romanæ 26, 12- 212, 20
Romanam 25, 11- 87, 9-
212, 2- 217, 7, 18
Romani 5, 5- 6, 6, 17, *et*
alibi frequenter.

Romani 63, 8, 18- 108,
24, et c.
Romane 3, 7- 23, 4- 47,
5, et c.
Romano 104, 12- 106,
1, 5, et c.
Romane 49, 1- 65, 6, *et c.*
Romane 17, 11- 68, 1,
et c.
Romane 7, 18- 22, 13,
et c.
Romulo 123, 6
Romulus 160, 13
rodes 104, 16
rodes 231, 3
rodes 229, 18
rodes 142, 10
rodes 1- 6, 2
Rufo 92, 19
Rufone 150, 4
Rufus 23, 16
ruina 25, 15
rumor 8- 16
rumore 97, 18- 171, 17
rumoribus 23, 1- 174, 30
rupes 53, 13
rupti 198, 10
rursum 168, 8
rursus 16, 1- 22, 7- 49, 5,
et c.
Rutilii 107, 12
Rutilio 135, 8
Rutilium 105, 11- 107, 4
Rutilius 107, 4
ruuntque 175, 16

S.

S. 28, 1- 34, 3- 188, 17
sacerdote 12, 12
sacerdota 19, 4- 88, 5
sacra 10, 3
sacrata 171, 23- 175, 26-
203, 24
sacrilega 226, 14
sacrilegi 11, 20- 232, 22
sacrilegorum 233, 17
sacris 19, 18
sacro 211, 5
sacrum 158, 19
sæpè 16, 20- 18, 16- 21,

3, 9, et alibi frequenter
sæpè 45, 2- 48, 25
sæpè 114, 26
sæpè 8, 17- 21, 9- 116,
4, et c.
sæpè 15, 16- 70, 6- 212,
5
sæpè 181, 6
sæpè 8, 25- 125, 15-
203, 27
sæpè 112, 23
sæpè 146, 1
sæpè 177, 26
sæpè 17, 11
sæpè 26, 11- 41, 1- 63,
5- 94, 16- 219, 19
sæpè 73, 10
sæpè 101, 23
sæpè 158, 17
sæpè 75, 11
sæpè 160, 12
sæpè 150, 15
sæpè 145, 16
sæpè 141, 3
sæpè 102, 25
sæpè 105, 7
Sagum 175, 17
Saguntini 202, 24
Saguntium 198, 23
salem 137, 4
Salentinum 201, 23
salita 188, 13
Salusti 229, 1- 230, 6-
231, 14- 232, 5- 29,
234, 10
Sallustianus 207, 3
Sallustii 204, 23
Sallustium 204, 30- 205,
6, 7, 11, 15- 206, 3-
207, 2- 10, 22- 229,
15
Sallustius 204, 18, 21, 26,
34- 205, 1- 4, 9, 13-
17, 18, 21, 22- 206, 2-
6, 8, 10, 17, 25, 30, 32-
34- 207, 6, 13, 15, 27-
229, 34- 230, 19- 233,
7, 16- 234, 24
saltare 21, 5
saltibus 178, 20
saltu 199, 28
saltuosa 94, 23- 108, 12
saltus 186, 11
salva 222, 27
salvæ 198, 15
salubri 75, 13
salvi 161, 19- 222, 14

VOCABULORUM.

- salus* 177, 9
salutare 60, 1
salutatum 22, 15
salute 35, 20. 141, 9. 136, 3. 197, 24
salutem 44, 11. 52, 25. 96, 8. 125, 4
saluti 92, 7. 213, 14
salutis 109, 14
Samnitibus 43, 21
Samothracas 189, 8
sancti 98, 13
sanctis 133, 21
sanctitas 202, 7
sanctus 175, 13
sanctum 208, 16
sanctus 153, 12. 169, 21. 204, 4
sanē 14, 1. 31, 3. 46, 1. &c.
Sangæ 33, 17
Langam 33, 18
sanguine 11, 22. 65, 11. 70, 4, &c.
sanguinem 19, 16. 27, 8, &c.
sanguinis 163, 10
sani 174, 29
sapiens 9, 15
sapientem 101, 22
sapientia 213, 17
sapientia 6, 23. 44, 5. 65, 18. 210, 11, 17
sapientia 5, 18
sapientibus 164, 7
sapientum 10, 5
sarcasmus 207, 8
sarcinas 143, 16
sarcinis 123, 25. 137, 23. 186, 31
Sardinia 172, 1
Sardiniam 2, 3. 14, 204. 38. 205, 6. 207, 1
satellites 117, 5. 160, 5, &c.
satiri 218, 10
satias 178, 21
satiatum 160, 14
satietas 89, 13
satū 198, 15
satīs 2, 11, 11. 5, 18. 6, 14, *et alibi plur.*
satissactionem 28, 4
satissine 188, 17
satissique 6, 14. 113, 19, &c.
satius 99, 12. 230, 12
saturam 8, 15
Saturni 165, 12
sauciabantur 106, 3
sauciare 112, 18. 141, 13
sauciaretur 175, 21
sauciari 139, 11
saucii 170, 3
saucius 55, 2
saucios 108, 5
saxa 111, 8. 118, 20. 125, 16, &c.
saxæque 187, 4
saxeus 138, 23
saxis 139, 23
saxum 205, 9
scalæ 113, 4
scalas 192, 3
scalis 117, 7. 113, 1
scaphas 178, 32
Scauri 86, 8. 91, 4
Scauro 85, 14
Scaurum 83, 4. 85, 6
Scaurus 73, 21. 82, 17. 84, 15. 81, 1. 97, 14
scelera 20, 7. 92, 3. 20. 99, 5
sceleratis 4, 3
sceleratissimum 147, 19
sceleratissimus 69, 3
sceleratissimi 88, 9
sceleratissimis 89, 19
sceleratissimo 226, 4
sceleratorum 48, 14
scelere 36, 4. 70, 9. 73, 18, &c.
sceleri 48, 4. 80, 24. 163, 4
sceleribus 72, 7. 164, 18
sceleris 5, 9. 19, 16. 20, 2, &c.
scelereum 6, 1. 82, 5. 89, 11, &c.
scelesti 46, 10
scelestis 13, 2
scelestissimi 177, 8. 182, 21
scelestorum 230, 23
scelestos 43, 8. 202, 13
scelestum 181, 5
scelus 11, 1. 49, 12. 69, 21, &c.
scenisque 175, 5
sciatis 229, 15
sciebam 48, 25
sciens 134, 13. 203, 2
sciente 153, 23
scientes 143, 14. 28
scientia 114, 29
scientissimi 145, 18
scilicet 13, 12. 47, 7. 47, 10, &c.
scinditur 201, 22
scio 12, 8. 41, 19. 64, 10, &c.
Scipio 64, 1. 84, 2
Scipione 61, 18. 155, 22. 207, 22
Scipionem 60, 7
Scipiones 228, 7. 230, 1
Scipioni 80, 20. 84, 3
Scipionis 63, 8. 226, 6
scire 36, 19. 173, 12
scirem 225, 37
sciret 37, 19
scis 148, 4
scissum 200, 17
scite 133, 18
scitis 52, 5
sciunt 41, 11
scorpione 187, 13
scorta 12, 5. 212, 15
scortis 9, 10
scorto 215, 8
scriba 161, 20. 187, 19
scribant 117, 14
scribentem 230, 29
scribere 4, 1. 29, 6. 81, 20, &c.
scriberentur 25, 18
scribitur 84, 4
scribo 82, 3
scribendo 177, 14
scrinium 36, 14
scripserat 116, 20
scripsere 3, 14
scripti 216, 20. 230, 23
scriptit 204, 14
scriptam 25, 5
scriptorem 3, 16
scriptorum 8, 4. 200, 9
scriptum 23, 9. 27, 19. 35, 4
scripturus 61, 8
scrutari 67, 18
scuta 118, 18. 140, 15
scutorum 192, 25
Scyllam 205, 9
Scyrtroque 162, 15
Scythici 206, 25
secessio 219, 1
secessionem 87, 7
secessionem 89, 2. 183, 11
secessisset 179, 13

INDEX

pugnæ 10, 1. 123, 14.
135, 14. 173, 1
pugnam 110, 16, 17. 112,
21, &c.
pugnandi 51, 3. 106, 30.
110, 6. 128, 7
pugnando 7, 19. 51, 13.
84, 22. 106, 24. 170,
11
pugnans 53, 10
pugnantes 53, 7. 55, 8.
143, 16
pugnantibus 170, 23
pugnare 52, 19. 55, 2.
111, 6. 112, 18. 146,
18
pugnatum 108, 9. 109, 2.
151, 22. 156, 1
pugnatur 186, 1
pugnauerant 8, 18. 147, 8
pugnauerat 48, 1
pulcherrimâ 190, 9
pulcherrimum 213, 3
pulcherrimum 17, 4
pulcherrimâ 6, 7
pulcherrimam 46, 30
pulchrum 3, 12
pulia 203, 19
pultat 207, 7
pulsî 8, 19. 123, 15
pulsio 169, 7
pulsio 205, 15
pulsus 72, 14
pulverem 134, 4
pulveris 107, 12
pulvino 121, 10
Punicâ 152, 22
Punicæ 78, 8
Punicas 202, 26
Punicis 40, 13. 75, 18.
78, 12
Punico 61, 15. 99, 3. 159,
1
Punicum 158, 23
purgari 196, 1
purgatores 172, 25
putabam 164, 24
putabant 7, 3. 6. 16, 10
putabat 34, 22. 37, 15.
101, 8. 124, 5
putabatur 129, 11. 149, 7
putant 4, 3. 29, 19. 76, 1,
6. 107, 19. 132, 2. 210,
2
putare 2, 15
putares 226, 9
putaret 73, 13

putas 131, 3. 234, 10
putâssi 231, 12
putat 127, 4
putaveris 153, 19
putaverit 207, 24
putem 224, 10
putent 213, 4
putes 191, 2. 218, 21
putet 4, 4. 160, 2
puto 44, 4. 59, 14. 72,
12. 78, 3. 134, 24.
212, 13. 223, 21. 230.
29
Pyrenæis 200, 19
Pyrenæum 177, 23
Pyrrho 160, 10. 202, 16

Q.

QUADRAGINTA 107, 23.
141, 18, &c.
quadrato 145, 12
quæcumque 101, 19. 224,
3
quædam 173, 10. 180, 13.
229, 23
quælibet 90, 12
quæque 5, 6. 112, 22. 225,
21
quæramus 27, 7
quærant 183, 13
quærat 131, 4
quærebant 40, 16. 137, 4
quærebat 177, 3
quærendo 165, 3
quærenti 135, 4
quærere 2, 2. 59, 10, &c.
quærerent 212, 11
quæreret 120, 14
quæreretur 97, 3
quæri 131, 14. 135, 16
quæris 167, 8
quærit 3, 12. 230, 1
quæritis 198, 6
quæritur 188, 16
quæfierit 32, 16
quæfita 90, 10. 177, 9.
182, 2
quæsitissimæ 175, 10
quæsitores 97, 16
quæsitum 153, 8. 162, 19.
163, 11. 194, 5
quæsiuerit 96, 9

quæsiui 132, 22
quæsiuit 163, 18
quæso 130, 19. 166, 16.
191, 1. 212, 18
quæstioque 178, 8. 182, 3
quæstio 92, 14
quæstione 97, 18
quæstiones 87, 9. 88, 12
quæstionibus 89, 8
quæstor 16, 7. 85, 9. 150,
4. 141, 16. 175, 2
quæstore 155, 17
quæstorem 151, 2. 208, 9.
134, 11
quæstori 86, 2. 149, 8
quæsti 11, 14. 26, 27. 88,
11
quæstum 79, 20
quæstura 232, 26. 233, 11
quæsturam 233, 8
quæstus 232, 13
quæve 161, 6. 219, 19
quale 212, 12
qualem 188, 25. 232, 10
quales 60, 3
quali 212, 13
qualicunque 210, 12
qualis 69, 11. 89, 10. 219,
29
quamdam 219, 6
quamobrem 28, 3. 42, 11,
&c.
quamprimum 224, 16
quamquam 59, 7. 72, 10.
75, 17, &c.
quamque 86, 22
quamvis 20, 17. 183, 3,
&c.
quando 148, 4. 153, 24,
&c.
quanta 35, 5. 52, 1. 55,
11. 231, 14
quantæ 181, 9
quantam 52, 6
quantamque 6, 6
quantaque 55, 12. 87, 7
quantas 179, 15
quanti 82, 1. 211, 4. 234,
11
quantis 181, 9. 198, 15
quantid 46, 16. 58, 3, &c.
quantidque 179, 19
quantum 7, 7. 8, 6. 28,
17, &c.
quantumque 216, 11
quantus 22, 26
quapropter 52, 11

VOCABULORUM.

quare 46, 12, 14. 48, 13, &c.
 quarta 50, 22
 quarto 146, 2
 quascunque 62, 21
 quasi 9, 2, 9, 15. 11, 3, *et alibi frequenter.*
 quatruiduo 108, 5
 quatuor 106, 19. 107, 22, &c.
 queas 65, 13
 queat 53, 5. 232, 20
 quancumque 68, 5
 quemdam 20, 23. 21, 26, &c.
 quemquam 65, 15, 134, 16, &c.
 quemque 3, 4, 43, 2, &c.
 querar 225, 30. 230, 30
 querebatur 34, 18
 queretur 34, 18
 queri 33, 1. 73, 12. 217, 9
 queritur 57, 1
 queror 161, 18
 questus 22, 8. 45, 9. 82, 4
 queunt 101, 19. 212, 23
 quibuscum 149, 16. 186, 27,
 quibusque 92, 4
 quicumque 11, 17. 31, 3. 12.
 quidam 37, 16. 92, 15, &c.
 quidem 3, 15. 13, 2. 25, 14, &c.
 quidnam 33, 13. 105, 1, 3
 quidquam 5, 21. 10, 16, &c.
 quidquid 42, 19. 87, 12, 153, 21. 233, 17
 quies 24, 5. 161, 3. 165, 9
 quiescebat 121, 5
 quiescere 215, 7
 quiescetis 182, 7
 quieta 18, 24. 27, 16. 70, 4. 121, 20
 quietam 151, 2. 164, 4. 171, 9
 quietem 147, 3
 quieti 113, 12. 118, 7
 quietibus 13, 4
 quietis 210, 24

quieto 163, 14
 quietos 105, 10
 quietum 118, 2
 quietus 21, 16, 79, 12. 106, 23. 107, 6. 179, 2
 quie 18, 16. 29, 1. 32, 6, &c.
 Quinctium 161, 9
 quinis 184, 2
 quinquaginta 93, 12. 123, 22
 quinque 140, 8. 148, 22. 193, 9. 221, 9
 quinquenni 66, 15
 quinto 150, 17
 quintum 81, 17. 147, 7
 quippe 10, 5. 11, 18. 58, &c.
 quippiam 233, 27
 quique 8, 18. 11, 6, 6, 9, 1, &c.
 Quirites 86, 18. 87, 5. 50, 13, &c.
 quiscumque 30, 3. 40, 3, &c.
 quisque 4, 4. 7, 4, 14, &c.
 quivere 38, 14. 170, 2
 quiverunt 111, 19
 quivissent 112, 11
 quivit 143, 7
 quead 98, 14. 153, 18
 quocumque 103, 3. 123, 11. 148, 24. 225, 22
 quocunque 52, 11. 137, 9. 182, 2. 224, 16
 quomodo 6, 6
 quonam 27, 7. 146, 5. 215, 12. 218, 19. 224, 9
 quoniam 2, 2. 3, 9. 6, 4, *et alibi frequenter.*
 quoquam 71, 11
 quoque 52, 6. 80, 19. 86, 4, &c.
 quorsum 223, 21
 quoscumque 32, 11
 quosque 143, 19
 quotidiano 12, 2. 37, 15
 quotidie 102, 1. 137, 17
 quotiens 177, 8. 179, 12
 quovis 67, 5. 63, 1, 22. 100, 4. 229, 22
 quousque 18, 2. 167, 14
 quum 208, 11

R.

RABIE 162, 5. 231, 6
 rabiem 105, 17
 radicem 204, 7
 radices 40, 17
 radicibus 51, 17
 ramis 107, 20. 139, 23
 rapacissimæ 227, 14
 rapere 9, 19. 10, 3, 10, 98, 5. 186, 9
 rapi 41, 2
 rapiebat 82, 25
 rapinæ 5, 14
 rapinarum 13, 16. 15, 10, 212, 25
 rapinas 19, 4. 168, 7. 210, 23
 rapinis 22, 24. 164, 17. 203, 23. 224, 15
 rapiunt 217, 22
 rapta 160, 13
 rapto 203, 4
 raptum 191, 9
 raris 180, 9
 raro 169, 22
 rata 183, 6
 ratam 154, 26
 ratem 175, 25
 rates 188, 5
 rati 37, 26. 107, 14. 119, 14, &c.
 ratibus 173, 15
 ratio 198, 6. 234, 22
 rationem 33, 3. 227, 3
 rationes 35, 7. 143, 6
 rationibus 51, 7. 234, 14
 ratus 50, 5. 51, 22. 55, 4, &c.
 re 7, 20. 9, 6. 16, 1, &c.
 Reatino 29, 10
 rebatur 83, 12
 rebus 12, 10. 21, 13. 24, 3, &c.
 recens 192, 30
 recentis 188, 24
 receperat 108, 12. 201, 15
 receperitis 180, 9
 recepi 177, 22. 189, 22
 recepit 74, 11

INDEX

- recepta 9, 18. 178, 2
 receptam 212, 8
 recepti 69, 15
 receptui 105, 80. 144, 10
 receptus 61, 17
 recidat 211, 11
 recipere 170, 2
 recipi 84, 10
 recipiebant 106, 6
 recipit 112, 3. 170, 16
 recipiendum 193, 15
 recipiunt 223, 20
 recitarem 233, 3
 recitatae 81, 13
 recitatis 82, 11
 recitavit 23, 8. 27, 18
 recognituros 229, 17
 recognoscas 24, 5
 recordari 178, 24
 rectè 40, 8. 80, 14. 90, 14, &c.
 rectius 2, 1. 188, 28
 rector 58, 13
 rectore 170, 3
 rectorem 210, 5
 recuperandæ 85, 7
 recusare 89, 18
 redarguit 201, 3
 reddat 72, 10
 reddet 227, 3
 reddenda 198, 1
 reddere 142, 14
 redderet 64, 9
 reddi 197, 2
 reddideris 167, 7
 reddidit 232, 25
 redditam 153, 19
 redditas 27, 18
 redditus 178, 5. 201, 9
 redemptoris 104, 16
 sedeo 61, 7. 100, 7. 127, 2
 yedeunt 150, 5
 redeuntes 146, 5
 redeuntibus 208, 6
 redibunt 180, 9
 rediens 65, 4. 146, 24
 redimebat 85, 5
 redimere 233, 27
 redimeret 11, 19
 redire 153, 9
 redisti 228, 10
 redisti 149, 13. 254, 22
 reditu 158, 4. 172, 2
 reditum 86, 17. 186, 23
 rediturum 129, 14
 redundantibus 176, 23
 reductus 233, 9
 reduxit 233, 8
 refelle 233, 28
 referat 44, 10
 referatur 38, 4
 referebantur 67, 14
 refert 23, 1. 39, 17. 46, 14
 referendum 39, 24
 referunt 67, 21
 reficere 117, 21
 reficeret 37, 24
 reficit 108, 6
 refutant 202, 6
 regatur 57, 3
 rege 40, 9. 61, 8. 94, 13, &c.
 regebat 173, 8, 11
 regebantur 76, 4
 regem 26, 4. 66, 5. 67, 17, &c.
 regere 59, 6. 106, 15
 regerent 58, 4
 regerentur 58, 4
 reges 2, 9. 6, 16. 8, 22, &c.
 regesque 192, 22
 rege 61, 22. 91, 21. 94, 19, &c.
 regiæ 116, 15. 155, 5
 regiam 124, 25. 148, 18
 regibus 7, 5. 48, 27. 129, 6, &c.
 regii 202, 7
 reginam 189, 15
 regio 30, 16. 66, 7. 107, 2. 158, 16
 regione 22, 23
 regiones 95, 2. 125, 22
 regionibus 172, 14
 regionem 145, 17
 regios 198, 15
 regis 68, 7. 74, 2, 12, &c.
 regit 148, 3
 regitis 164, 11
 regium 6, 23. 26. 91. 16. 121, 25
 regna 89, 14. 127, 23, &c.
 regni 65, 9. 12. 68, 14, &c.
 regnique 70, 2
 regnis 189, 17
 regno 62, 15. 69, 5. 70, 25, &c.
 regnoque 128, 26
 regnum 5, 21. 36, 23, &c.
 regnumque 65, 5. 104, 11. 114, 8. 191, 16
 regredi 110, 3. 190, 11
 regreditur 140, 2
 regreſſu 173, 14
 regreſſus 5, 5. 173, 1. 174, 32
 reguli 66, 8. 67, 9
 regulis 67, 6
 regum 2, 16. 92, 16. 117, 2. 128, 15. 136, 1
 regunt 217, 20
 rei 5, 17. 6, 1. 23, 20, &c.
 reipublicæ 3, 13. 5, 7, 20, et alibi plur.
 reique 225, 23
 relaturum 231, 9
 relicta 71, 4. 132, 22. 204, 36
 relict 91, 6
 relictus 122, 14. 152, 6
 relicto 94, 7. 95, 1. 139, 1, &c.
 relictum 55, 9. 94, 12, &c.
 relictus 141, 17
 religione 124, 4
 religiosissimi 10, 14
 relinquant 134, 4
 relinquantis 53, 8
 relinquendum 79, 28. 151, 20
 relinquere 8, 19. 52, 23
 relinquimus 16, 17
 reliqua 53, 14. 85, 13, &c.
 reliquæ 29, 5
 relinquam 5, 1
 reliquas 234, 1
 reliquebat 62, 5. 148, 21. 149, 3
 reliquere 133 15, 16. 180, 7
 reliquerint 6, 6
 reliquerint 223, 15
 reliquerunt 11, 2. 18, 1
 reliqui 10, 5. 18, 15. 22, 23, &c.
 reliquæ 165, 12
 reliquias 183, 15
 reliquis 4, 10

VOCABULORUM.

- reliqui 70, 20. 204, 35, 217, 9
reliquorum 91, 4
reliquis 36, 11. 38, 9, &c.
reliquum 82, 2. 90, 11, &c.
reliquus 226, 6
rem 16, 17, 19. 18, 9, 23, 1, *et alibi plur.*
remque 8, 10. 29, 20. 133, 12
remanebit 60, 1
remanere 111, 29
reminet 82, 9
remcare 173, 12
remedia 221, 10
remedium 33, 2
remiserant 112, 21
remiserat 187, 16
remissi 107, 26
remissis 111, 14
remissique 128, 32
remissus 136, 2
remittere 111, 20. 144, 8. 185, 4
remittit 107, 1
remorata 95, 18. 142, 2
remorati 107, 1
remoratorios 105, 14
remotam 176, 10
remotis 53, 10. 155, 10
remoto 153, 20. 159, 1. 190, 6
remotum 206, 13
removistis 134, 12
republicam 4, 6. 6, 6, &
alibi plur.
renovandus 198, 9
renovanda 222, 16
renovare 106, 24
renovari 108, 18
renovato 93, 18
renovatum 65, 7
renuntiavere 140, 7
renuncio 175, 22
reo 231, 31
repente 20, 10. 24, 5. 105, 21, &c.
repentes 130, 17
repentinâ 184, 1
repentinæ 212, 3
repentino 111, 15
reperiebam 214, 17
reperiebant 56, 3
reperi 216, 19
reperit 121, 13
reperitur 40, 19. 67, 19
repti 99, 1
reptores 189, 8
reptus 55, 16
repetam 61, 14
repetentes 164, 22
repeteri 6, 5. 142, 13
repetit 133, 14
repetiveritis 186, 3
repeto 161, 18. 183, 10
repetundâ 160, 20
repetundarum 15 9. 38, 16
repleta 201, 18
reprehendat 42, 17
reprehendenda 215, 22
reprehendere 224, 4
reprehenderis 4, 2
reprehenduntur 232, 2
repressi 231, 31
reptitius 226, 7
republicâ 5, 1. 9, 113. 16, 9, &c.
repudiabat 51, 5
repudiet 35, 9
repugnantibus 138, 27. 198, 39
repuli 196, 16
repulsas 18, 1
repullum 148, 13
repulsus 158, 4. 171, 5
reputando 57, 3. 148, 20
reputans 68, 1. 214, 16
reputare 232, 15
reputaret 114, 20. 121, 3
reputavere 130, 19. 132, 17
reputaverint 60, 2
reputo 44, 17
requie 170, 6
requiem 42, 9. 183, 8
requiescere 121, 23. 135, 6
requietis 204, 1
requievit 5, 1
requirat 32, 15
requirere 32, 21
requisita 201, 16
rerum 3, 12, 16. 8, 16, &c.
res 2, 6, 18. 4, 1. 5, 5, &c.
resque 124, 23
rescindi 66, 16. 167, 2
rescindit 192, 19
resederunt 231, 19
resistendum 191, 2
resistentes 55, 6
resistentibus 94, 10
resistere 27, 14. 106, 13. 112, 11. 113, 3
resisti 118, 22
resistunt 54, 18
respicies 93, 16. 204, 30
respondeam 229, 15
respondeat 219, 4. 230, 1
respondebo 225, 27
respondendo 22, 16
respondent 73, 10
respondere 92, 8. 232, 10. 232, 20, 25
responderentur 153, 6
respondo 229, 10
respondetur 150, 8
respondi 134, 10
respondissent 37, 3
respondit 27, 9. 66, 6, 17, &c.
responsuros 131, 15
responsurum 153, 10
republica 8, 22. 17, 10, &c.
resistantem 170, 11
resistere 211, 1
restituas 225, 9
restituat 27, 6
restituenda 217, 16
restituentis 159, 14
restituere 87, 12
restituereis 225, 14
restitui 167, 3
restituit 106, 28. 180, 15. 217, 8
restituo 162, 4
restituta 31, 7. 225, 18
restituto 190, 12
reticeat 90, 6
reticere 20, 6. 132, 13
retices 227, 6
reticuisse 215, 24
retinas 167, 11. 12. 217, 5
retinebant 125, 19
retinebat 97, 26. 106, 10. 200, 11
retinebunt 183, 10
retinemus 44, 7
retinendæ 161, 2. 219, 15
retinendam 90, 2
retinendum 38, 5. 79, 29
retinens 55, 18
retinere 45, 5. 65, 11. 89, 17, &c.
retineret 223, 2
retinet 167, 12

INDEX

- socium 36, 19. 69, 4, &c.
 socius 8, 17. 85, 1. 86, 8. 34, 18
 socordique 180, 12
 socordia 5, 2. 92, 5. 52, 1. &c.
 socordiam 47, 16. 219, 25
 socordiam 57, 11
 socordiamque 220, 15
 socordine 126, 9
 socordus 186, 24
 socors 145, 11
 sodalium 232, 22
 sola 113, 17. 148, 18
 solas 203, 29
 solæ 77, 4
 solebant 144, 24
 solennibus 19, 18
 solent 100, 16. 131, 8. 153, 15
 sole 213, 20
 solet 22, 3, 10. 52, 2. 63, 14, &c.
 soli 158, 18. 197, 17
 solita 109, 16
 solitabant 39, 12
 sollicita 77, 6
 sollicitate 165, 13
 sollicitam 29, 10
 solliciti 86, 6
 sollicitudine 167, 12
 sollicitudinis 101, 3
 sollicitudo 90, 1
 solis 29, 18. 75, 10. 72, 11, &c.
 solita 178, 37
 soliti 30, 13. 61, 1. 192, 24
 solitos 60, 8
 solitudine 109, 14
 solitudinem 139, 19
 solitudines 75, 4. 123, 9. 192, &c.
 solitum 36, 10. 155, 3. 173, 11. 394, 9
 solitus 20, 12. 36, 23. 320, 7, 136, 11
 solertia 63, 17
 solertissimus 142, 11
 solitabant 32, 12
 sollicitare 21, 1. 22, 19
 solis 189, 20
 solvenda 192, 18
 solverat 174, 13
 solvere 22, 2. 163, 14
 solvit 119, 24
 solum 30, 4. 32, 12. 152, 7. 206, 12
 solus 46, 13. 62, 21. 63, 23, &c.
 soluta 98, 7
 soluto 66, 19. 162, 3
 solutum 6, 11. 26, 4
 solvunt 100, 2
 somni 11, 10
 somnio 177, 3. 232, 28
 somno 3, 6. 122, 1. 144, 25. 145, 8
 somnus 12, 6
 sonitu 145, 3
 sonus 13, 12
 sonus 7, 12
 soporem 232, 32
 sorbens 202, 22
 sordes 220, 23
 sordidissimo 232, 26
 sordidum 133, 18
 sorte 57, 2. 201, 21. 221, 8.
 Sp. 92, 17. 101, 1
 Sparus 50, 23
 sparsa 175, 5
 sparsi 176, 15
 Spartacus 208, 23
 Spartacus 208, 14
 spatio 50, 1. 20, 123, 22. 135, 17. 204, 28
 spatium 200, 16
 spe 3, 7. 25, 9. 30, 21. *et alibi.*
 specie 31, 11. 74, 15. 126, 1, &c.
 speciem 206, 35
 species 85, 10
 spectaculum 72, 15. 147, 1
 spectare 229, 27
 spectet 202, 5
 spectatam 208, 20
 spectatum 185, 5
 speculanti 152, 1
 speculatores 146, 3
 speculatoribus 151, 6
 speculatum 152, 12
 spei 19, 3. 101, 6. 153, 8
 spum 33, 1. 68, 3. 51, 21, &c.
 sperabat 30, 17. 51, 4. 84, 15
 sperans 21, 15. 63, 4. 83, 15
 speranti 135, 20
 sperare 52, 25. 81, 23. 196, 19
 sperant 32, 21
 speraret 19, 8
 spiranti 231, 8
 sperata 129, 12
 speratis 160, 21
 sperem 188, 20
 spero 18, 21
 spes 14, 1. 13, 17. 1. 18, 15. 24, *et alibi frequenter.*
 Spintheri 37, 7
 spirans 55, 17
 splendor 226, 12
 spolia 18, 19. 129, 4. 160, 20. 141, 19
 spoliandi 56, 1
 spoliare 10, 3
 spoliat 221, 17
 spoliatique 149, 1
 spoliatus 214, 16. 189, 6
 spoliaverunt 207, 6
 spoliis 180, 4
 sp. lium 189, 29
 sponsonem 126, 5
 sportis 174, 29
 stabilis 218, 18
 stabilibatur 223, 8
 stabilivisse 214, 4
 stadium 195, 4
 stagnabant 176, 22
 stagnum 202, 30
 stans 228, 15
 stantes 186, 8
 Statilio 84, 24. 48, 7. 59, 15
 Statilius 36, 7
 Statilius 14, 10. 34, 11. 37, 8
 statim 73, 15. 93, 21. 110, 3, &c.
 statimque 64, 17
 stationes 174, 6. 203, 31
 stativis 101, 12
 statu 22, 20. 166, 2
 statua 222, 12
 statuamus 14, 19
 statuati 42, 20. 48, 3. 72, 3
 statuerat 107, 11. 136, 13
 statueris 213, 11
 statuet 43, 18
 statuetis 46, 15
 statu 5, 5. 28, 3. 179, 18

VOCABULORUM.

- 217, 2
 statuisse 102, 1
 statuissetis 177, 10
 statuit 29, 13, 51, 22, &c.
 statuitur 120, 2
 statum 28, 6
 statuo 219, 25, 221, 12, 222, 25
 stetic 232, 25
 stimulabant 15, 13
 stipatorum 11, 17
 stipendia 17, 12
 stipendii 131, 1
 stipendiis 115, 3, 129, 8, 212, 9, 215, 19
 stipendio 134, 26, 177, 18, 178, 12
 stipendium 84, 4, 93, 19, &c.
 stirpe 8, 24, 69, 4, 92, 19, 218, 2
 stirpis 70, 3
 stolidior 187, 15
 strenuo 80, 20
 strenui 18, 12, 53, 3, 118, 22
 strenuis 134, 24, 251, 22, 223, 19
 strenuisque 198, 31
 strenuissimus 55, 13
 strenuo 50, 1, 220, 5
 strenuum 41, 19, 51, 26, 198, 19
 strenuus 63, 12, 134, 14, 210, 4
 strepere 144, 20
 streperent 140, 16
 strepitu 67, 18, 107, 27, &c.
 strepitus 112, 20
 strepunt 221, 26
 strictim 5, 5
 studeat 214, 13
 student 1, 1, 30, 2, 137, 9
 studere 41, 13, 125, 3
 studet 221, 3
 studia 20, 16, 62, 19, 122, 9, &c.
 studique 58, 7
 studia 21, 12, 100, 4
 studio 4, 6, 27, 1, 30, 6, &c.
 studioque 5, 4
 studium 9, 15, 12, 5, 33, 42, 19, &c.
 studi 231, 7
 stultæ 43, 5
 stultitiâ 214, 6
 stultitiæ 128, 19
 stultissimi 164, 7, 123, 20
 stupor 221, 25
 stupra 12, 21
 stupri 11, 7, 20, 9
 stupro 20, 8
 stuprum 186, 9
 sua 2, 11, 3, 9, 10, 10, et alibi.
 suadendi 188, 24
 suadent 83, 10
 suadet 168, 2
 suæ 12, 7, 19, 11, 22, 16, &c.
 suam 5, 15, 19, 11, &c.
 suamut 20, 7, 64, 7
 suane 121, 2
 suarum 30, 8
 suas 10, 15, 14, 1, 18, 13, &c.
 suasile 153, 4
 suasque 92, 7
 sub 31, 1, 51, 17, 67, 23, &c.
 subacta 224, 19
 subacti 8, 23
 subdole 152, 12
 subdolos 5, 16, 94, 22
 subdoleit 53, 17, 144, 16
 subegerat 131, 13
 subegit 9, 5, 42, 5, 219, 7, 223, 1
 suberat 190, 15
 subjecerit 182, 9
 subjecit 179, 1
 subiectum 215, 26
 subigere 2, 13
 subigit 81, 15, 87, 3
 sublatâ 227, 23
 sublato 20, 13
 sublatum 185, 2
 sublevando 49, 14
 sublimibus 195, 2
 sublimia 179, 8
 subledeant 233, 18
 sublellia 232, 25
 sublellis 53, 14, 54, 6, 105, 6, 174, 13
 subveniendum 82, 12
 subveniente 145, 5
 subvenientem 189, 4
 subvenire 106, 24, 134, 22
 subveniretur 109, 10
 subvenit 73, 6
 subvenitis 178, 16
 subveniendum 73, 19
 subveniant 112, 20
 subvenis 141, 4
 subvenios 11, 5
 subvertendi 190, 18
 subvertendum 165, 6
 subvertent 86, 7
 subvertit 9, 3
 subvertenda 160, 10
 subvertenda 166, 5
 suburbana 203, 21
 succedere 111, 6, 141, 2
 succensere 229, 13
 succensierant 187, 3
 succensisset 203, 21
 succumbit 220, 16
 succurrere 55, 1, 144, 5
 Sucronem 178, 3
 sudas 51, 1, 113, 18
 sudorem 134, 4
 sueta 158, 11
 suetum 172, 21
 sufficere 232, 4
 suffodere 111, 7
 suffragatione 17, 15
 suffragia 180, 7, 183, 3
 suffragilis 165, 18
 sui 5, 17, 9, 7, 16, 21, 18, et alibi.
 suimet 167, 10
 suis 22, 22, 26, 12, et alibi.
 suimet 186, 16
 Sulla 9, 18, 21, 15, 8, 43, 6, 14, 141, 16, 22, 142, 8, 145, 14, 146, 8, 147, 13, 149, 11, 151, 15, 20, 152, 7, 153, 5, 10, 14, 154, 5, 19, 161, 19, 170, 11, 181, 5, 187, 16, 218, 4
 Sullæ 5, 20, 14, 8, 22, 20, 32, 1, 141, 19, 148, 16, 150, 1, 6, 20, 154, 15, 155, 21, 159, 23, 174, 27, 199, 6, 202, 17, 18, 207, 10
 Sullam 36, 21, 37, 1, 144, 13, 147, 10, 149, 2, 5, 14, 150, 12, 151, 6, 152, 12, 16, 153, 3, 154, 27, 155, 7, 14, 152, 8, 172, 11, 194, 7
 Sullam 19, 12, 30, 15
 Sullani 13, 15
 Sullanis 22, 23
 sulphure 111, 1
 Sulpitii 165, 11
 X 2

INDEX

T

VOCABULORUM.

tabulas 10, 2. 18; 11. 19,	tantus 103, 4	tempestatas 122, 18. 219;
3. 45; 3	tardius 8, 18. 67, 4. 126;	21
tacite 155, 23	9. 224, 28	tempestatibus 17, 1. 49, 6;
tacere 92, 9	tardus 13, 6	&c.
taciti 87, 13	Tarenti 170, 27	templa 10, 14
tacitus 93, 17	Tarquinius 38, 5	templi 175, 6
tadam 111, 9	Tarquinio 158, 14	templorum 202, 28
tædetque 61, 7	Tarquinium 38, 9	tempora 31, 12. 62, 10,
tædio 114, 17	Tarquinus 37, 16, 24	&c.
tædium 160, 24	Tarquitium 187, 11	tempore 15, 11. 23, 18, &c.
Tagus 203, 17	Tarquitius 201, 3	tempori 121, 21
Tahacra 204, 17	Tarracinenum 16, 7	temporibus 32, 10. 53, 21,
talē 7, 15. 16, 16. 20,	Tantalæ 162, 26	&c.
12, &c.	Tartanium 193, 3	temporis 94, 16. 101, 11
talem 62, 20. 66, 3. 147,	Tartestum 175, 12	tempus 6, 4. 18, 18. 59,
15, &c.	Tauri 203, 1	17, &c.
talentorum 189, 7	Tauro 773, 17, 29	tendere 22, 3. 24, 9. 55,
tales 212, 17	Tauromenitana 202, 23	5, &c.
talī 23, 102. 34, 20. 32, 1;	Taurum 173, 3, 10; 13,	tenderent 106, 23
&c.	189, 6	tendet 91, 4. 155, 15
talīa 10, 17. 40, 15. 87, 2;	teque 191, 25	tentamini 164, 5
&c.	teſta 77, 2. 175, 2. 208,	tenebantur 39, 21
talibet, 7, 11. 101, 12. 114,	15	tenebatur 4, 10
6. 127, 26	teſſi 144, 1	tenebras 230, 19
talīs 42, 3. 91, 13. 93, 2;	teſſis 118, 20	tenebris 50, 11. 71, 4. 143,
115, 9. 167, 11	teſtum 186, 14	14. 144, 21
talium 111, 14	tecum 225, 1	tenens 36, 11
tam 33, 5. 6. 41, 7. 59,	tēgāt 153, 2	tenent 78, 9
1, et alibi plur.	tegebat 55, 13	teneor 81, 18
tamen 3, 16. 4, 9. 8, 3, et	tegere 6, 19. 112, 19. 143,	tenere 31, 19. 128, 12
alibi plur.	17. 146, 11	tenet 53, 3. 59, 11. 81, 26;
tamēſi 3, 15. 4, 8. 16,	tegeret 38, 9	&c.
199, &c.	teget 52, 19	tenetur 178, 11
tamquam 11, 16. 67, 12,	tegi 135, 14	tentabat 95, 4
&c.	tegitur 52, 28	tentabatur 137, 8
tamque 11, 15. 59, 17.	tegunť 198, 9	tentabilis 167, 17
144, 2. 218, 2	Teia 208, 30	tentandi 103, 9
Tanaī 201, 4	Teio 206, 30	tentando 102, 14. 1, 20
Tanaiim 237, 16	tela 45, 21. 106, 13, &c.	tentant 140, 2. 169, 7
tandem 18, 2. 33, 16. 149,	teliſ 39, 6. 85, 147. 5. 175,	tentantes 76, 14
23; &c.	16	tentare 6, 17. 14, 4. 51,
tanta 4, 9. 7, 8. 8, 6, et	telo 22, 4	22, &c.
alibi plur.	telorum 14, 1	tantari 103, 19
tantaque 103, 4	telum 182, 3	tentatam 114, 5
tântæ 185, 5. 218, 14	temerē 25, 2. 102, 22. 121,	tentati 103, 22
tantam 38, 7. 12. 60, 10;	10, &c.	tentatum 79, 22. 186, 26
&c.	temeritas 141, 15. 232, 2	tentatuos 105, 15
tantas 137, 7. 170, 22	temeritate 134, 14	tentaverat 21, 15
tanti 19, 20. 27, 16. 42,	temeritatem 63, 14. 174,	tantavere 178, 18
15, &c.	22	tenet 140, 4
tandem 234, 17. 117, 17	temperantia 101, 22	tenuerunt 205, 6
tantis 32, 28. 36, 4	temperare 139, 16	tenuiffima 184, 6
tanto 46, 12. 17. 59, 17,	temperarent 10, 6	tenuit 204, 37. 205, 8.
&c.	temperavere 211, 13	207, 2
tantum 22, 18. 345, 25, &c.	tempeſtas 126, 10	204, 18
tantummodo 18, 6. 20, 26,	tempeſtate 7, 4. 15, 19,	Terentia 128, 24
24, &c.	24, &c.	Terentio 37, 9

INDEX

- Terebinth 10, 11, 12, 13
 Terebinth 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

VOCABULORUM.

tradidit 217, 18
 tradit 206, 8
 tradita 87, 4. 88, 4. 217, 20
 traditæ 163, 10
 traditi 33, 18
 traditur 74, 15. 101, 24.
 &c.
 trado 29, 7. 65, 15
 tradunt 33, 18. 205, 3
 traduntur 37, 9. 86, 2
 tragulæ 175, 20
 trahant 191, 14
 trahēbant 29, 5. 208, 17
 trahēbantur 43, 13. 138, 13
 trahendo 83, 8
 trahere 9, 9. 93, 22. 93, 4. 139, 12. 143, 6
 traheret 7, 20
 trahi 81, 8. 116, 14. 128, 32
 trahit 144, 10. 202, 23
 trahunt 18, 23. 125, 1. 217, 24
 trahunt 51, 13. 94, 23. 103, 25
 tranquillaque 14, 1
 trans 175, 11. 202, 30
 transductus 66, 14
 transeant 1, 2
 transegit 85, 14
 transennā 175, 7
 transeunt 152, 10
 transferunt 3, 5. 42, 23
 transferunt 18, 2
 transfuga 228, 17
 transfugas 108, 9
 transfugerunt 95, 5
 transgreditor 178, 17
 transgressus 170, 15
 transgressu 170, 14
 transgressus 170, 27. 198, 4
 transire 3, 7. 95, 14
 transjici 233, 26
 transire 52, 6
 transivit 204, 27
 transmittit 176, 1
 transmutare 173, 11
 Transpadani 38, 17
 transvolare 88, 5
 transvellerant 6, 2
 transverber 84, 20
 transverber 76, 9
 transverfos 72, 2
 transverfus 102, 1. 105, 8; 13
 transverso 104, 6
 transverso 62, 19

traxit 210, 18
 trepida 97, 6. 109, 16
 trepidæ 138, 4
 trepidare 24, 6. 95, 118, 17
 trepidet 131, 2
 trepidi 143, 20
 Trequii 208, 6
 tres 80, 12. 97, 16. 150, 3
 trib. 181, 1
 trib. ere 211, 19
 tribuisti 164, 20
 tribut 28, 3
 tribonatu 219, 29. 22, 15
 tribunatum 115, 5
 tribuni 94, 9. 181, 8. 231, 16
 tribunicia 31, 6. 182, 3
 tribunicie 185, 7
 tribuniciam 162, 21. 167, 4
 tribunicis 64, 8
 tribunis 96, 14. 103, 1, &c.
 tribuno 122, 19
 tribunorum 194, 1
 tribunos 88, 12. 145, 17. 179, 14
 tribunosque 118, 10
 tribunum 91, 19. 99, 9
 tribunus 34, 7. 54, 10, &c.
 tribus 36, 23. 51, 14, &c.
 tributum 158, 18
 triduo 82, 19
 triennio 196, 15
 triennium 177, 16
 triginta 43, 1. 54, 9. 193, 11. 215, 17
 triplices 186, 10
 triplici 203, 7
 triplicibus 105, 6
 tristitia 24, 5
 trito 196, 15
 trium 207, 15
 triumphalem 234, 12
 triumpharent 23, 15
 triumphavit 156, 6
 triumphique 98, 9
 triumphos 88, 6. 132, 18. 183, 14
 triumphum 189, 15
 Triumvires 50, 6
 Triumvirum 99, 9
 Troia 205, 5
 Trojan 67, 9
 Trojanorum 205, 20. 206, 36

tropæa 200, 19
 trucidemini 53, 7
 tuque 212, 17
 tui 28, 1. 65, 4. 153, 16, &c.
 tuque 65, 5
 tuæ 33, 6. 70, 3. 153, 16, &c.
 tuque 29, 7
 tuum 216, 24. 17, 20. 226, 15. 227, 2
 tuas 73, 1. 231, 9
 tubæ 54, 13
 tubicinas 145, 1
 tubicinum 140, 8
 tuenda 230, 20. 25, 232, 31
 tueri 22, 25
 tuguria 108, 19
 tuguriis 70, 11. 78, 10. 123, 29
 tugurio 67, 19
 tui 64, 9. 212, 19. 218, 22, &c.
 tuus 65, 15. 70, 2. 188, 21. &c.
 tui 153, 15
 tulit 125, 14. 130, 19. 206, 25. 221, 6. 224, 4
 Tulli 225, 27. 226, 8
 Tullianum 50, 8
 Tullio 20, 17. 43, 14
 Tullius 20, 21. 25, 4. 11, 226, 5
 Tullo 15, 7
 tumque 158, 20
 tumulique 198, 21
 tumultosum 137, 26
 tumulti 54, 5
 tumultu 34, 12. 35, 15, &c.
 tumultum 107, 28. 116, 23. 122, 1. 155, 10
 tumultus 118, 15. 181, 6
 tumultum 155, 18
 tunc 44, 2. 54, 11. 163, 18. 179, 8. 230, 25
 tuo 191, 8. 226, 9. 227, 28. 228, 11. 234, 14
 tuorum 234, 32. 234, 8
 tuos 29, 8
 turbā 33, 9
 turbæ 159, 2. 165, 12. 181, 10
 turbam 171, 11
 turbamenta 163, 8

INDEX

turbatum 161, 18.
 turbas 167, 22
 turbata 164, 5
 turbinum 209, 24
 ture 175, 18
 Turiam 172, 24
 turma 106, 5, 144, 3
 turmam 117, 3
 turmarum 95, 4, 145, 1
 turmas 104, 10, 137, 17
 turmatim 146, 9
 turmis 95, 12
 turpe 230, 32, 232, 34
 turpem 133, 6
 turpi 151, 10, 199, 17
 turpia 133, 2, 252, 15
 Turpillium 118, 11, 12
 Turpillius 118, 23, 219, 20
 turpis 118, 26, 162, 16
 turpissime 232, 15
 turpissimo 226, 13
 turpissimæ 134, 4
 turpissime 226, 13
 turpissimi 134
 turpiter 198, 1, 230, 9
 turpitudine 234, 16
 turpitudine 52, 21, 227, 15
 turpitudinem 11, 7
 turpitudinis 230, 7
 turpius 230, 29, 231, 11
 turres 119, 13
 turribus 124, 19, 200, 21
 turribusque 80, 9, 139, 5
 turrim 148, 18
 turris 81, 3
 turrium 203, 16
 Tuscis 43, 21
 Tusculanum 226, 28, 227, 5
 tuta 26, 8, 33, 45, 52, 14, 69, 10, 222, 28
 tutabantur 141, 5
 tutæ 14, 1
 tutandois 160, 4
 tutandos 136, 15
 tutandum 148, 19
 tutari 124, 19, 130, 9
 tutata 107, 2, 123, 17, 134, 12
 tute 153, 10, 140, 8
 tuti 59, 6, 70, 19, 161, 19, 190, 23
 tutior 182, 2
 tutipera 151, 23, 215, 14
 tutissimum 135, 16
 tutius 70, 14, 95, 13, 179, 18

tutusque 147, 21
 tutus 70, 17
 tutum 136, 2, 166, 2, 161, 1, 162, 2, 188, 16
 tutus 28, 14, 143, 24, 160, 18, 211, 13
 tuum 72, 12, 232, 6, 9
 tuus 226, 3
 Tygris 206, 33
 tyrannidem 159, 22
 tyrannidis 160, 22
 tyrannos 228, 11
 tyrannum 162, 19
 tyrannumque 199, 22
 Tyrii 174, 11

V.

VACAT 222, 5, 277, 15
 Vacca 103, 7
 Vaccæ 119, 2
 Vaccam 85, 9, 119, 8
 Vaccenes 118, 2, 119, 13, 26
 vacuum 13, 2, 47, 3, 204, 37
 vadus 40, 2
 vacuum 107, 8, 159, 1
 vacuus 12, 1, 137, 11, 203, 38
 vacuusque 187, 1
 vadere 141, 13
 vades 93, 13
 vadibus 93, 13, 113, 15
 vadō 176, 1
 vadosa 125, 15
 vadum 170, 13
 vagabantur 6, 9, 101, 15, 204, 2
 vagari 146, 4
 vagi 76, 5
 vagos 78, 10
 vagus 204, 24
 valeat 40, 17, 148, 8
 valebat 8, 12, 12, 10
 valens 136, 17
 valent 44, 9, 178, 2, 184, 8
 Valentia 178, 4
 Valentiam 172, 24
 valere 51, 5, 228, 35
 valerent 225, 3, 222, 21
 valeret 2, 17, 17, 4

Valerianæ 193, 16
 Valeriani 187, 12
 Valerio 35, 11
 valet 18, 5, 40, 4, 5
 validam 170, 11
 validior 159, 6
 validiorum 158, 12, 160, 12
 valide 199, 28
 validissima 148, 23
 validissimus 188, 25
 valido 117, 8
 validum 6, 23
 validus 62, 7, 169, 28
 valle 203, 40
 vallo 81, 2, 102, 2, 124, 15
 vallum 112, 2, 145, 23
 valuerē 44, 1
 valuerant 222, 13
 valuisse 66, 17
 valuisse 154, 7
 valuisse 15, 4
 valuit 61, 21, 158, 5
 vana 17, 2, 84, 4, 222, 227, 15
 vanior 187, 16
 vanis 149, 3
 vanitas 20, 6
 vanitate 94, 21
 vane 207, 6
 vanum 46, 12, 204, 13
 Vargunteium 36, 21
 Vargunteius 14, 8, 28, 14
 varia 43, 15, 106, 11, 189, 7, 224, 9
 varixque 61, 5
 varixque 59, 2
 varias 219, 12
 variē 44, 12, 56, 4
 varis 76, 7, 190, 15
 Varinius 208, 6, 21
 vario 100, 15
 varius 5, 16, 123, 7, 155, 13
 vas 43, 20
 vasa 10, 2, 123, 28, 192, 26
 vasta 123, 23, 136, 22, 192, 37, 203, 23
 vastabatur 109, 23
 vastam 161, 23
 vastant 215, 15
 vastare 79, 26, 98, 13, 101, 16, 169, 27
 vastaretur 88, 18, 120, 11
 vastari 119, 15, 148, 12

VOCABULORUM.

- vastat 108, 23. 221, 26
 vastatio 212, 5
 vastatis 190, 17
 vastatump 114, 13
 vastatur 214, 1
 vastavimus 178, 11
 vastavit 233, 23
 vastique 125, 21
 vastitas 61, 22. 225, 17
 vastus 5, 18. 134, 1
 Vatinii 228, 15
 Vatinio 231, 83
 vatum 164, 14
 ubicunque 106, 5, &c.
 ubique 19, 2. 22, 2, &c.
 ubivis 70, 14
 vecordio 13, 7. 122, 2. 145, 6
 vecordia 61, 11
 vecordiam 241, 6
 vecia 178, 28
 vecite 199, 29
 vecitigal 88, 1
 vecitigales 17, 11
 vecitigalia 197, 18
 vecitigalibus 45, 7. 217, 17
 vecitigalis 144, 25
 vecitigalium 165, 15
 vehabatur 197, 19
 vehemens 34, 21
 vehementer 33, 19. 62, 15, &c.
 vehementes 155, 5
 vehementissime 60, 9
 vehementius 89, 4. 147, 13
 velim 230, 1
 velint 128, 25. 132, 11
 velitari 229, 23
 velitaribus 150, 15
 velites 103, 3
 velle 17, 6. 80, 13. 92, 5, &c.
 vellem 29, 6. 89, 6. 82, 3, 164, 4
 vellent 27, 9. 126, 20
 vellet 64, 6. 123, 1. 152, 17. 154, 27
 velocibus 199, 28
 velocissimos 138, 1. 140, 9
 velocitas 107, 2
 velox 74, 13
 velut 35, 21. 37, 12. 139, 2
 veluti 1, 3. 4, 5. 33, 24, &c.
 venale 233, 10
 venalem 93, 17. 209, 8, 232, 19
 venales 226, 3
 venalia 9, 4. 64, 1. 79, 9, 215, 13
 venalis 90, 10
 venallium 103, 7
 venando 5, 3. 62, 10
 vendere 23, 16. 101, 13. 127, 14
 venderent 91, 8
 venderet 101, 26
 vendidit 232, 19
 venditas 126, 12
 venditis 159, 12
 venenis 9, 15
 veneno 202, 2
 venerant 124, 29. 146, 12. 202, 15
 venerat 50, 20. 93, 9. 227, 2
 venere 35, 17. 68, 6
 venerint 230, 10
 venerit 48, 15
 veniat 113, 18
 venientes 186, 11
 venienti 175, 12
 venimus 125, 22
 venire 36, 12. 24, 6. 149, 14. 178, 8
 venirent 275, 19
 veniret 68, 9
 veniretur 154, 21. 155, 6
 venisse 82, 22. 125, 11. 153, 8
 venissent 84, 11
 venisset 34, 7. 128, 3
 venit 21, 22. 15, 3. 87, 29, &c.
 veniunt 36, 9. 80, 15. 147, 8
 ventis 125, 15. 17, 298, 21
 vento 107, 14. 173, 23
 ventre 10, 18
 ventrem 215, 7
 ventri 1, 3. 3, 6. 134, 4. 212, 11
 ventrum 39, 25. 54, 14, &c.
 venturos 146, 8
 venturum 34, 27. 60, 6, &c.
 venturus 69, 6
 ventosa 126, 11
 venum 161, 24
 venumdati 138, 7
 ver 296, 5
 vera 9, 13. 28, 5. 45, 18, &c.
 veraz 67, 14
 veram 99, 1. 102, 9
 verba 39, 26. 45, 8. 48, 10, &c.
 verberatur 193, 7
 verberari 42, 14
 verberatusque 176, 23
 verberibus 42, 12. 43, 15
 verbis 8, 6. 35, 8. 80, 15, &c.
 verbo 44, 12
 verborum 185, 11
 verbum 67, 1
 verè 155, 4. 158, 7
 vercor 43, 15. 72, 1. 162, 11
 vergens 193, 9
 veris 173, 4. 206, 5
 verissime 15, 7
 verissimè 5, 8
 veriti 120, 4
 veritus 74, 3. 93, 14. 205, 10. 107, 9
 verò 2, 12. 5, 3. 8, 1. 20, 30, 10. 37, 14. 43, 17, et alibi.
 versa 162, 7
 versabimur 70, 5
 versati 55, 1
 versari 230, 16
 Versus 187, 10
 versus 21, 11. 51, 3. 78, 7
 versutum 222, 7
 verum 11, 4. 119, 13
 vertebant 128, 14
 vertum 229, 7
 vertere 98, 4. 202, 4. 151, 26
 vertet 47, 10
 vertit 130, 18
 vertunt 160, 10
 verum 3, 2. 9, 8. 3, 16, 15. 18, 4. 21, 11. 31, 12, et alibi plur.
 veruta 187, 5
 vescebantur 137, 4
 vescendi 11, 9
 vescentibus 202, 12
 vesper 106, 30. 151, 5
 vespera 170, 25
 vestas 12, 12
 veste 186, 14
 vestigii 172, 1
 vestimentum 43, 98
 vestitus 104, 2
 vestra 16, 22. 26, 13. 40, 18, &c.
 vestras 40, 28. 53, 5. 229, 19
 vestram 89, 14. 70, 26. 71

INDEX

- secessit 16, 20. 27, 2
 secreta 85, 15
 secretò 64, 4
 secus 25, 16. 76, 14. 96, 1, &c.
 secunda 71, 17. 117, 8. Sempronia 21, 3. 84, 1
 174, 30. 192, 23. 233, 26
 secundæ 10, 5. 98, 1. 160, 15. 163, 1
 secundaque 196, 18
 secundis 97, 19. 141, 7, &c.
 secundo 67, 15. 78, 5. 170, 14. 206, 5
 secundum 69, 9. 116, 19, &c.
 securo 169, 26
 secus 79, 25. 83, 2. 126, 10, &c
 secuti 91, 6. 210, 16, 22
 secutique 190, 16
 secutus 29, 6. 16, 12
 sedare 91, 24
 sedari 13, 4. 62, 12
 sedaverit 224, 21
 sedens 228, 15
 sedenti 175, 6
 sedere 198, 21
 sedes 76, 5. 160, 11. 161, 10. 204, 11
 sedibus 6, 9. 98, 12
 seditio 27, 17. 62, 21. 121, 19. 218, 1
 seditione 174, 25
 seditionem 164, 17. 208, 21
 seditiones 159, 2. 199, 7
 seditionibus 30, 9. 43, 8, &c.
 seditiosus 122, 10
 seditiosum 118, 6
 seditiosus 161, 17
 segnior 90, 26. 169, 7
 segnius 124, 8
 seipsum 67, 14
 Seleucia 191, 17
 sellâ 104, 8
 sellam 117, 2
 semel 190, 3
 semet 34, 26. 110, 23. 112, 19. 114, 26. 215, 5
 semetipsum 98, 14
 semetipsi 76, 15
 seminatim 208, 11
 semivrita 202, 25
 semifomnos 80, 4
 semper 3. 4. 5, 19. 9, 16, &c.
 semperque 7, 6. 115, 8. 219, 1
 Sempronia 21, 3. 84, 1
 Semproniam 33, 8
 senati 23, 12. 30, 1, 48, 22. 97, 4. 195, 11
 senator 22, 14. 23, 8. 187, 9. 227, 13. 233, 6
 senatorem 234, 11
 senatores 30, 15. 218, 7
 senatori 37, 9
 senatoribus 16, 3. 217, 16
 senatorii 14, 7. 114, 9. 149, 13
 senatoris 224, 3
 senatoris 32, 9
 senatorum 224, 5, 8
 senatu 20, 5. 23, 8. 27, 9, 18, et alibi plur.
 senatus 64, 11. 83, 11. 222, 32. 227, 2
 senatum 23, 1, 4. 25, 3, et alibi plur.
 senatui 14, 1. 16, 8. 23, 2, et alibi plur.
 senectâ 196, 23
 senectus 75, 13. 196, 21
 senectutem 134, 4
 senescere 92, 22
 senescunt 58, 12. 184, 4
 Senius 23, 8
 sententia 42, 4. 64, 9, &c.
 sententiæ 224, 6
 sententiam 39, 19. 23, 25, &c.
 sententias 40, 22. 44, 16
 sententiis 85, 14
 sentiebam 29, 4
 sentina 233, 6
 sentinam 30, 14
 sentiret 21, 21
 sentis 228, 17
 seorsum 120, 6
 separatim 47, 1
 Septimium 21, 26. 199, 25
 septis 167, 16
 sepulchra 161, 13
 sepulto 204, 32
 sequator 3, 16
 seque 8, 16. 22, 11. 29, 20, &c.
 sequebantur 194, 1
 sequebantur 194, 1
 sequebatur 10, 8
 sequebantur 101, 25
 sequebatur 51, 19
 sequeris 228, 11
 sequitur 191, 26
 sequi 52, 23. 109, 3, 19, 26, &c.
 sequimini 163, 15
 sequimur 46, 26
 sequitur 108, 15. 109, 16. 168, 13
 sequuntur 58, 8. 67, 24. 165, 19
 Ser. 14, 8. 36, 20. 153, 5
 serendo 191, 21
 seria 142, 14
 sermo 198, 14
 sermone 21, 12. 186, 12. 229, 7
 sermoni 33, 10
 sermonibus 36, 22
 serò 190, 7
 serpentibus 136, 22
 serpentium 136, 24
 sertorii 177, 24. 187, 10. 197, 14
 Sertorio 186, 11. 199, 29
 Sertorium 185, 13. 206, 8
 Sertorius 170, 13. 25. 171, 11. 173, 1. 178, 11. 187, 8. 203, 38
 serua 191, 15
 fervaret 25, 11
 fervavere 47, 12
 servi 88, 7. 208, 16
 serviendum 90, 1
 Servit 14, 8
 servile 23, 12
 servili 153, 16. 208, 18
 servilia 161, 8
 servilibus 5, 3
 Servilius 170, 28
 fervire 18, 22
 fervis 51, 7
 servitia 21, 1. 35, 9. 36, 8, &c.
 servitii 159, 19. 160, 15. 184, 7
 servitio 1, 5. 163, 9. 182, 5. 215, 8
 servitii 47, 3
 servitium 114, 21. 141, 2
 servitum 119, 18
 servitus 224, 24

VOCABULORUM.

servitute 37, 12. 43, 5.
217, 7, 18
servitutum 88, 8. 89, 17.
219, 11, 23
servitutis 216, 16. 227,
26
serviundi 181, 11
serviundum 161, 4. 195,
12
servum 195, 9
servunt 169, 11
servo 23, 19. 187, 12
servorum 162, 15. 189, 13,
25
servos 147, 21
servum 101, 26
sefe 1, 1. 2, 18. 24, 9, &c.
sestertio 233, 29
seu 39, 7. 148, 20. 215,
27
severe 73, 20
severior 41, 18
severitas 49, 14
severitatis 49, 21
severo 203, 9
severeus 230, 21
sexaginta 202, 28
Sextii 231, 34
Sextio 228, 13
Sextius 85, 9
Sexto 137, 20
sexu 207, 14
Sibyllinis 36, 23
searlis 165, 6
secam 119, 15
seccenses 110, 18
seccensium 10, 22
Seclia 84, 20. 173, 18.
205, 11
Secliam 200, 16. 209, 31
Secliam 84, 20. 193, 10
Seclianus 181, 1
Seclius 207, 16
seclut 6, 8. 8, 2. 7, 13, &c.
Sidonica 125, 19
Sidoniis 125, 10
Siga 8, 19. 10, 2. 18, 11,
&c.
signatoreque 13, 8
signatum 34, 24
significabant 146, 4
significanti 206, 1
significare 112, 25
signa 54, 16. 101, 14, &c.
Sigo 34, 9. 80, 9. 95, 5,
&c.

signorum 123, 14
signum 16, 4. 54, 13. 142,
17
Sila 198, 34
Silane 42, 5
Silanum 41, 19. 118, 11
Silanus 30, 19. 100, 8
silentes 208, 23
silento 1, 2. 49, 9. 151,
14
silentium 92, 1. 144, 23
silere 78, 3
silerur 3, 9
silva 198, 34
silvam 162, 22
sim 35, 5. 230, 12. 231,
13
simile 205, 9
similem 186, 19
similes 230, 20
similis 143, 14. 207, 8.
230, 22. 234, 6, 8
similisque 12, 2
similitudine 6, 24. 233, 13
similitudinem 246, 20
simplex 213, 9
simplici 199, 3
simul 3, 3. 7, 8. 13, 14,
et alibi plur.
simulabat 124, 13
simulacrum 175, 7
simulanda 142, 4
simulandi 94, 19
simulandum 154, 16
simulans 196, 1
simulant 215, 21
simulantem 72, 6
simulantes 31, 14. 189, 4
simulate 72, 4. 94, 2. 112,
27
simulat 166, 4
simulatoque 189, 12
simulator 5, 17
simulavere 130, 16
simulaveritne 136, 10
simulant 33, 19
simulque 107, 8. 146, 21
simultas 223, 11
simultatem 227, 9
simultates 8, 13. 159, 1
simus 70, 10
sin 40, 20. 42, 16. 46, 13,
&c.
sinam 154, 3
sinant 215, 27
sinat 121, 29

sine 2, 11, 6, 10. 8, 8, &c.
siner 138, 3
singillatim 39, 3. 100, 5
singulas 104, 10. 136, 7
singuli 127, 16. 185, 8
singulis 16, 19. 67, 7. 180,
6. 197, 7
singulos 14, 3. 68, 16, 72,
3. 129, 3. 140, 19
sinistra 53, 17. 105, 22.
145, 15. 146, 26
sinistræ 105, 17
sinistros 53, 13
sint 42, 7. 45, 5, 16, &c.
sinu 48, 12
sinum 212, 4
sinunt 59, 1. 144, 17
sinus 125, 12
siquidem 186, 2
sis 35, 6. 211, 4. 211, 12.
230, 6, 31. 234, 3
Sisenna 141, 20
sit 6, 7. 17, 9. 29, 16, &c.
sita 1, 5. 18, 17. 46, 1,
&c.
sitæ 122, 16. 130, 8. 156,
7
sitam 92, 6
sitas 81, 7. 135, 5
siti 105, 11. 136, 24
sitim 11, 10. 105, 15. 137,
5
sitis 52, 12. 168, 5
Sitium 19, 6
sitos 191, 13
situ 206, 17, 31
situm 75, 2. 87, 5. 94, 18,
&c.
sive 25, 4. 213, 25. 234,
8
sociâ 127, 18
societate 128, 5. 191, 26
societatem 32, 15. 35, 3,
&c.
societatemque 125, 6
societates 71, 14
societatis 99, 7. 128, 21
socii 51, 5. 100, 16. 120,
14, &c.
sociis 6, 20. 11, 1. 16, 4,
&c.
sociisque 13, 14. 129, 6
sociorum 34, 18. 45, 7,
&c.
socios 23, 6. 33, 11. 43,
23, &c.
X

INDEX

- focium 36, 19. 69, 4, &c.
 focus 8, 17. 85, 4. 86, 8. 34, 18
 focoidique 180, 12
 focordia 5, 2. 92, 5. 52, 1, &c.
 focodiam 47, 16. 219, 25
 focordiam 57, 11
 focordiamque 220, 15
 focordiane 126, 9
 focoratus 186, 24
 focors 145, 11
 focalitium 232, 22
 folia 113, 17. 148, 18
 folas 203, 29
 folae 77, 4
 folabant 144, 24
 folennibus 19, 18
 folent 100, 16. 131, 8. 153, 15
 foler 213, 20
 foler 22, 3, 10. 52, 2. 63, 14, &c.
 foli 158, 18. 197, 17
 follicita 109, 16
 follicitabant 39, 12
 follicitata 77, 16
 follicitate 163, 13
 follicitam 29, 10
 folliciti 86, 6
 follicitudine 167, 12
 follicitudinis 101, 3
 follicituda 90, 1
 folis 29, 18. 75, 10. 78, 11, &c.
 folita 178, 17
 foliti 30, 13. 61, 1. 192, 24
 folitos 60, 8
 folitudine 109, 14
 folitudinem 139, 19
 folitudines 75, 4. 123, 9. 192, &c.
 folitum 36, 10. 155, 3. 173, 11. 194, 9
 folitus 20, 12. 36, 23. 320, 7. 136, 11
 folertia 63, 17
 follicitissimus 142, 11
 follicitabat 32, 12
 follicitare 23, 1. 22, 19
 folios 189, 20
 folvenda 192, 18
 folverat 174, 13
 folvere 42, 2. 168, 14
 folvit 119, 24
 solum 30, 4. 31, 12. 152, 7. 206, 13
 solus 46, 13. 62, 2. 63, 23, &c.
 soluta 98, 7
 soluto 96, 19. 162, 3
 solutus 6, 11. 26, 4
 solvunt 100, 2
 somni 11, 10
 somnio 177, 3. 233, 28
 somno 3, 6. 122, 1. 144, 25. 145, 8
 somnus 121, 6
 sonitu 145, 3
 sonus 13, 12
 sonus 76, 12
 soporem 232, 32
 sorbens 202, 22
 sordes 220, 23
 sordidissimo 432, 26
 sordidum 133, 18
 forte 57, 2. 201, 21. 221, 8
 Sp. 92, 17. 101, 1
 Sparsus 50, 23
 sparsa 175, 5
 sparsi 176, 15
 Spartacum 208, 23
 Spartacus 208, 14
 spatium 50, 3. 20, 123, 22. 135, 17. 204, 28
 spatium 200, 16
 spe 5, 7. 25, 9. 30, 21. et alibi
 specie 31, 11. 74, 15. 126, 1, &c.
 speciem 206, 35
 species 85, 20
 spectaculum 72, 15. 147, 1
 spectare 229, 27
 spectet 202, 5
 spectatam 208, 20
 spectatum 185, 3
 speculanti 152, 1
 speculatores 146, 3
 speculatoribus 151, 6
 speculatum 152, 12
 spei 19, 3. 101, 6. 153, 8
 spum 33, 4. 68, 3. 53, 21, &c.
 sperabat 30, 17. 51, 4. 84, 15
 sperans 21, 15. 63, 4. 83, speranti 135, 20
 sperare 52, 25. 81, 23. 196, 19
 sperarent 32, 21
 speraret 19, 8
 spranti 231, 8
 sperata 129, 12
 speratis 160, 21
 sperem 188, 20
 spero 18, 21
 ipes 14, 1, 13. 17, 1. 18, 15, 24, et alibi frequenter
 Spintheri 37, 7
 spirans 55, 17
 splendor 226, 12
 spolia 18, 19. 129, 4. 160, 20. 141, 19
 spoliandi 56, 1
 spoliare 10, 3
 spoliat 221, 17
 spoliatur 149, 1
 spoliatus 114, 16. 189, 6
 spoliaverunt 207, 6
 spoliis 180, 4
 spolum 189, 29
 sponsonem 126, 5
 sportis 174, 29
 stabilis 218, 18
 stabiliebatur 223, 8
 stabilivisse 214, 4
 stadium 195, 4
 stagnabat 176, 22
 stagnum 202, 30
 stans 218, 15
 stantes 186, 8
 Statilio 84, 24. 48, 7. 50, 15
 Statilius 36, 7
 Statilius 14, 10. 34, 11. 37, 8
 statim 73, 15. 93, 21. 110, 3, &c.
 statimque 64, 17
 stationes 174, 6. 203, 31
 stativis 101, 12
 statu 32, 20. 166, 2
 statua 222, 12
 statuamus 24, 19
 statuatur 42, 20. 48, 3. 72, 3
 statuatur 107, 11. 136, 19
 statueris 213, 1
 statuet 43, 18
 statuetis 46, 16
 statu 5, 5. 28, 3. 179, 18

VOCABULORUM.

- 217, 2
 statuisse 102, 1
 statuissetis 177, 10
 statuit 29, 13, 51, 22, &c.
 statuitur 120, 2
 statum 28, 6
 status 219, 25, 221, 12.
 222, 25
 stetit 232, 25
 stimulabant 15, 13
 stipatorum 11, 17
 stipendia 17, 12
 stipendii 131, 1
 stipendiis 115, 3, 129, 8.
 212, 9. 215, 19
 stipendio 134, 26. 177, 18.
 178, 12
 stipendium 84, 4. 93, 19.
 &c.
 stirpe 8, 24. 69, 4. 92, 19.
 218, 2
 stirpis 70, 3
 stolidior 187, 15
 strenuus 8c, 20
 strenui 18, 12, 53, 3. 118,
 22
 strenuis 134, 24. 151, 22.
 223, 19
 strenuissime 198, 31
 strenuissimus 55, 13
 strenuo 50, 1. 22c, 5
 strenuum 41, 19. 51, 26.
 198, 19
 strenuus 63, 12. 134, 14.
 210, 4
 strepere 144, 20
 streperent 140, 16
 strepitu 67, 18. 107, 27.
 &c.
 strepitus 112, 20
 strepunt 221, 26
 strictim 5, 5
 studeat 214, 13
 student 1, 1. 30, 2. 137, 9
 studere 41, 13. 125, 3
 studet 221, 3
 studia 20, 16. 62, 19. 122,
 9, &c.
 studiique 58, 7
 studium 21, 12. 100, 4
 studio 4, 6. 27, 1. 30, 4.
 &c.
 studioque 5, 4
 studium 9, 15. 12, 5. 33,
 42, 19, &c.
 studiui 231, 7
 stultia 43, 5
 stultitia 214, 6
 stultitiae 128, 19
 stultissimi 164, 7. 123, 20
 stupor 221, 25
 supra 12, 11.
 stupri 11, 7. 20, 9
 stupro 20, 8
 stuprum 186, 9
 sua 2, 11. 8, 9. 10, 10,
 et alibi.
 suadendi 188, 24
 suadent 83, 10
 suadet 168, 2
 suae 12, 7. 19, 11, 22, 16.
 &c.
 suam 5, 15. 19, 11, &c.
 suamet 20, 7. 64, 7
 suane 121, 2
 suarum 50, 8
 suas 10, 15. 14, 1. 18, 13.
 &c.
 suasisse 153, 4
 suasque 92, 7
 sub 31, 11. 51, 17. 67, 23,
 &c.
 subacta 224, 19
 subacti 3, 23
 subdole 152, 12
 subdolos 5, 16. 94, 22
 subdicit 53, 17. 144, 16
 subegerat 131, 13
 subegit 9, 5. 42, 5. 219, 7.
 223, 1
 suberat 190, 15
 subjecerit 182, 9
 subjecit 179, 1
 subiectum 215, 26
 subigere 2, 13
 subigit 81, 15. 87, 3
 subitâ 227, 23
 subiato 2c, 13
 sublatum 185, 2
 subleuando 49, 14
 subleuatus 195, 2
 sublimia 179, 8
 subfederant 233, 18
 sublellia 232, 25
 sublellis 53, 14. 54, 6. 105,
 6. 174, 13
 subueniendum 82, 12.
 subueniente 145, 5
 subuenientem 189, 4
 subuenire 106, 24. 134, 21
 subueniretur 109, 19
 subuenit 73, 6
 subuenitis 178, 16
 subueniendum 73, 19
 subueniunt 132, 70
 subuersis 141, 4
 subuersos 11, 5
 subvertendi 190, 18
 subvertendum 165, 6
 subvertent 86, 7
 subvertit 9, 3
 subvertenda 160, 10.
 subvertendam 166, 5.
 suburbana 203, 27
 succedere 111, 6. 141, 2
 succedere 229, 13
 succenerant 187, 3
 successisset 203, 21
 succumbit 220, 16
 succurrere 55, 1. 144, 5
 Sucronem 178, 3
 sues 51, 1. 113, 18
 suorum 134, 4
 sueta 158, 11
 suetum 172, 21
 sufficere 232, 4
 suffodere 111, 7
 suffragatione 17, 15
 suffragia 180, 7. 183, 3
 suffragiis 165, 18
 sui 5, 17. 9, 7, 16. 21,
 18, et alibi.
 suimet 163, 10
 suis 22, 12. 26, 12, et
 alibi.
 suismet 186, 16
 Sulla 9, 18, 21. 15, 8. 43,
 6, 14. 141, 16. 22. 142,
 8. 145, 14. 146, 8, 21.
 147, 13. 149, 11. 151,
 15, 20. 152, 7. 153, 5.
 150, 14. 154, 5, 19. 161,
 19. 170, 11. 181, 5. 187,
 16. 218, 4
 Sullae 5, 20. 14, 8. 22, 20.
 32, 1. 141, 19. 148, 16.
 150, 1, 6, 20. 154, 15,
 155, 21. 159, 23. 174,
 27. 199, 6. 202, 17. 218,
 207, 10
 Sullam 36, 23. 37, 1. 144,
 13. 147, 10. 149, 2, 5.
 14. 150, 12. 151, 6.
 152, 12. 16, 153. 3. 154,
 27. 155, 7, 14. 152, 8.
 172, 11. 194, 7
 Sullanæ 19, 12. 30, 15
 Sullani 13, 15
 Sullanis 22, 23
 sulphure 111, 1
 Sulpitii 165, 11
 X 2

INDEX

Sulpitio 185, 3. 238, 7
 sum, 4, 6. 29, 6. 43, 9,
 &c.
 sumam 229, 8
 sumat 131, 2
 fume 153, 18
 fumebant 43, 26
 fumenda 164, 9
 fumendum 39, 22, 48, 18
 fumentes 80, 5. 208, 24
 fumere 79, 22
 fumi 91, 23. 128, 23
 fumit 14, 23. 121, 70
 fumite 197, 22
 summa 1, 2. 18, 13. 24, 4,
 &c.
 summae 15, 12
 summam 31, 7. 88, 1. 217,
 16. 224, 21. 232, 10
 summi 106, 26
 summo 43, 23, 80, &c.
 summovi 177, 2
 summum 11, 1. 23, 6. 43,
 26, &c.
 sumplere 18b, 3
 sumplerunt 43, 22
 sumptile 66, 4
 sumptam 20, 23
 sumptibus 60, 14. 189, 12.
 214, 15. 217, 17
 sumptis 201, 9
 sumptu 227, 6
 sumptui 11, 12. 42, 6. 178,
 12
 sumptum 50, 17. 51, 16.
 93, 15
 sumptua 26, 26. 177, 17.
 214, 12
 sumptuum 197, 19. 212, 27.
 213, 1
 sumus 26, 10. 48, 17, &c.
 sunt 4, 2. 5. 101, 7. 61, 10,
 5, &c.
 suo 13, 16. 24, 7. 26, 4,
 &c.
 suomet 84, 7
 suopte 196, 5
 suorum 19, 10. 97, 73,
 &c.
 suos 39, 14. 43, 14, &c.
 super 78, 9. 93, 11. 112,
 2, &c.
 superque 124, 3, 18
 superabant 115, 16
 superant 132, 15. 161, 6
 superare 18, 8
 superaret 49, 4

superasti 226, 7
 superat 75, 15
 superatos 20, 18
 superatus 73, 12
 superaverant 120, 8
 superavit 182, 6
 superba 16, 13. 86, 72.
 175, 14. 224, 2
 superbia 3, 3. 10, 10, &c.
 superbiz 18, 3. 61, 10. 86,
 21. 116, 14
 superbiam 7, 1. 9, 3. 128,
 14, &c.
 superbiffimè 88, 10. 133,
 14
 superes 148, 6
 superet 8, 19. 231, 22
 superjectis 172, 8
 superior 32, 4
 superiore 112, 8. 178, 13.
 181, 8
 superiorem 104, 11
 superiori 16, 17
 superioribus 17, 1. 106,
 19, &c.
 superititerant 113, 4
 supervacanea 222, 36
 supervacaneum 42, 6. 32,
 19
 supervacua 222, 13
 supervadere 123, 24
 suppellectilem 134, 1
 suppetebat 13, 12
 suppetit 218, 28
 suppetunt 213, 6
 supplementum 99, 17. 109,
 6, 10
 supplex 227, 12
 supplicabatur 175, 9
 supplicanti 114, 26
 supplicantis 94, 22
 supplices 24, 9. 27, 20, &c.
 supplici 25, 7
 supplicia 169, 25. 160, 36.
 196, 26
 supplicis 8, 14. 47, 12.
 102, 10. 118, 4
 supplicio 133, 10
 supplicium 38, 17. 39, 22,
 &c. 11
 supplicum 171, 24
 supra 4, 5. 5, 19. 6, 2, 5,
 &c.
 Sura 14, 7
 sus 229, 22
 susceperant 22, 19
 suscepti 28, 7. 197, 5

suscepisse 88, 2
 suscepissimè 177, 8
 suscepto 38, 10
 suscipere 70, 17
 suscipiat 127, 12
 suspecti 191, 16
 suspectiores 7, 6
 suspectum 121, 17
 suspectusque 120, 2. 892, 7
 suspicantes 34, 26
 suspiciens 120, 2
 suspiciones 29, 4
 suspicionibus 192, 5
 sustentabant 144, 2
 sustentabat 49, 6
 sustentatur 165, 15
 sustentant 213, 18
 sustentare 146, 26
 sustentati 110, 23
 sustentatum 167, 21
 sustineam 130, 3
 sustinent 61, 5. 197, 19
 sustinere 186, 7
 sustineri 173, 23
 sustinet 69, 31. 97, 9
 sustinui 177, 25
 sustinisset 48, 25
 sustuleris 200, 12
 sustulisse 101, 24
 Suthul 94, 15
 Suthule 95, 2
 suum 19, 19. 21, 20, &c.
 suas 224, 58
 Syllamque 228, 2
 Syllanam 211, 21
 Syphace 61, 20
 Syphacem 69, 23
 Syracusanorum 196, 13
 Syrtis 78, 6. 125, 17
 Syrtis 125, 12

T.

TABULA 223, 23
 tabellam 223, 23
 5
 tabernaculum 121, 19
 tabra 30, 3. 91, 10. 138,
 10
 tabescere 73, 8. 224, 21
 tabulae 179, 1

